

**MUZEUL
JUDEȚEAN
ARGEȘ**

ARGESSIS

VIII

STUDII ȘI COMUNICĂRI

**SERIA
ISTORIE**

PITEȘTI - 1999

<http://cimec.ro>

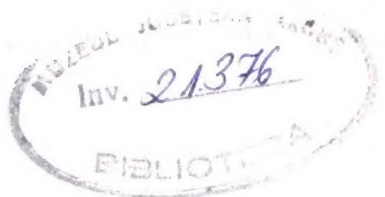
MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ, PITEȘTI
BIBLIOTECA
DONATIE Prof. PAUL I. DICU, 2008

MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ

ARGESSIS

Studii și comunicări
Seria Istorie
VIII

PITEȘTI
1999

ARGESSIS

Seria Istorie

Analele Muzeului Județean Argeș

Pitești

ARGESSIS

History series

Annals of the District Argeș Museum

Pitești

Comitetul de redacție:

Conf. univ. dr. **Radu STANCU** - Director

Dr. **Spiridon CRISTOCEA** - Redactor responsabil

Teodor CIOFLAN, Florentina COJOCARU, Romeo MASCHIO,

Dragoș MĂNDESCU, Sergiu I. NICOLAESCU (redactor),

Dr. Vasile NOVAC, Elena ROTARU.

Culegere și tehnoredactare computerizată:

Gabriel DUMITRU

EDITORI: MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ ȘI EDITURA "CULTURA" PITEȘTI ©

Str. Armand Călinescu nr. 44,

telefon 048/633543; fax 048/632751; e-mail: Museuarg @ tag.starnets.ro

EDITORIAL OFFICE: THE DISTRICT ARGEȘ MUSEUM

AND THE EDITURE "CULTURA" PITEȘTI

Armand Călinescu Street, No. 44; phone 048/633543; fax 048/632751;

e-mail: Museuarg @ tag.starnets.ro

PITEȘTI - ROMÂNIA

I.S.S.N. 1453 - 2182

**- Responsabilitatea asupra conținutului științific al studiilor și articolelor
revine autorilor -**

S U M A R

ARHEOLOGIE, ISTORIE MEDIE

DRAGOȘ MĂNDESCU - Fibule din colecția Muzeului Județean Argeș-Pitești. Epoca Bronzului, Hallstatt, Latène.....	7
ION NANIA - Religia geto-dacilor - bază a ortodoxiei românești.....	21
ILIE ȘANDRU - Considerații juridice asupra unui testament descoperit la Sucidava	47
CRISTIAN MOISESCU - Unde a funcționat primul lăcaș al Mitropoliei Țării Românești?.....	55
CONSTANTIN REZACHEVICI - De unde venea și unde a pășorit primul mitropolit al Țării Românești?	63
GEORGE GEORGESCU - Din tainele Argeșului	73
LAURENȚIA GEORGESCU, EMMA MĂDĂLINA GEORGESCU - Necropola de la Mănăstirea Negru-Vodă sec. XV-XVIII	81
ION POPESCU ARGEȘEL - Bisericile rupestre din Muscel	91
GRIGORE CONSTANTINESCU - Relațiile interetnice româno-germane în arealul de constituire a Țării Românești.....	99
TEODOR DINA - File din istoria unui vechi sat argeșean, Piscani.....	115
TEODOR CIOFLAN, ROMEO MASCHIO - Dovezi arheologice privind existența unei curți domnești temporare la Pitești.....	127
SPIRIDON CRISTOCEA - Din nou despre sigiliile lui Mareș Băjescu	135
<u>TEREZA SINIGALIA</u> - Conacul lui Constantin Brâncoveanu din viile de la Pitești	145
SERGIUS CIOCANU - Un monument de arhitectură tradițională. Biserica veche a mănăstirii Condrița.....	151
SIMONA STOICA - Simboluri precreștine în surse epigrafice.....	157
DUMITRU V. GEORGESCU - Luptele dintre austrieci, români și turci la 1789 în zona Argeșului	161
OCTAVIAN UNGUREANU - Tudor Vladimirescu în conștiința argeșenilor. Momente și semnificații.	167
TEODOR MAVRODIN - Câteva documente privitoare la averea rămasă de la Tudor Vladimirescu, conducătorul revoluției de la 1821	173
<u>ION CRUCEANĂ</u> - Drumul oii și alte drumuri moarte pe meleagurile argeșene. Istoric și toponimie.	177
CONSTANTIN BĂLAN - Preocupări de epigrafie ale lui C.D. Aricescu la Câmpulung și în împrejurimile orașului, la 1854.....	189

ȘTEFAN TRÂMBACIU - Două anafocale ale Logofetei Țării de Sus, de la începutul sec. al XIX-lea, privitoare la scutirea de vama domnească a orașului Câmpulung.	197
ILIE ORBIȘOR - 160 de ani de învățământ la Găvana-Pitești.....	203
DANIEL DIACONESCU - Activitatea extrașcolară a învățătorilor musceleni.....	207
NICOLAE P. LEONĂCHESCU - Lichidarea „Treimii proprietății” din Stroești-Argeș.....	213
VALERIU FLORIN DOBRINESCU, GHEORGHE NICOLESCU - Un general francez la București (septembrie 1939).	237
DAN PINTILIE - Construirea satului model „Antonești”, din comuna Corbeni, județul Argeș, 1941-1944.	255
ANDREI ALEXANDRESCU - România pe frontul sovietic. Discursul despre pace în anii 1945-1964.	263
IONEL CLAUDIU DUMITRESCU - Câteva aspecte din timpul „Foametei celei mari” (1946-1947).	269

MAREȘALUL ION ANTONESCU - 50 DE ANI DE LA MOARTE

VASILE NOVAC - Căpitanul Ioan Antonescu - tatăl marelui Ioan I. Antonescu.....	275
AUREL PENTELESCU - Patru ani din activitatea marelui Ioan Antonescu (1927-1929; 1931-1933). Contribuții biografice. Amintirile contemporanilor.	285
CORNEL CARP - Ion Antonescu comandant al diviziei 3 Infanterie din Pitești.....	291
CONSTANTIN HLIHOR - Considerații privind guvernarea marelui Ioan Antonescu.....	297
AURELIAN TEODORESCU - Ideea luptei pentru unitate națională la români în concepția marelui Ioan Antonescu.....	305
FLORIN ȘPERLEA - Procesul și execuția marelui Ioan Antonescu în percepția opiniei publice românești și a armatei române.	313
GHEORGHE BUZATU - Reabilitarea ori dilemele marelui Ioan Antonescu?.....	319
EMILIAN MUNTEANU - Un obiectiv al apărării intelectuale. Regimul Ion Antonescu.....	333
VIRGILIU Z. TEODORESCU - Ion Antonescu, ctitor.	339

PERSONALITĂȚI

PAUL I. DICU - Din biografiile profesorilor universitari Emanoil N. Antonescu, Eftimie N. Antonescu, Mihail A. Antonescu și Istrate N. Micescu.	343
EUGEN ICHIM - O personalitate militară de excepție a plaiurilor argeșene: Generalul Nicolae Traian Panaitescu.	379
VASILE TUDOR - Generalul aviator Constantin Argeșanu.....	385

ISTORIA CULTURII, MUZEOGRAFIE

✕ PETRE POPA - <u>Elenismul și lumea geto-dacilor</u>	389
ION BICA - Scene iconografice constantinopolitane în pictura bisericii sfântul Nicolae din Curtea de Argeș.	397
VICTOR ANTIPA - Icoana și paradigma feminității.....	401
TUDOR MARGARETA - Motive fitomorfe în ilustrarea cărților vechi românești.	417
SILVESTRU VOINESCU - Academicieni români cu autografe pe cărți din colecțiile Bibliotecii Județene Argeș până în anii celui de al doilea război mondial.....	421
LUMINIȚA PALLY - Sigmund Freud despre originea și evoluția totemismului.....	425
NICOLAE MOISESCU - Trei scrisori ale lui Vasile Alecsandri către Nicolae Bălcescu.	433
ELENA ROTARU - Repertoriul Teatrului Național - preocupare majoră pentru Liviu Rebreanu.	437
FLORENTINA COJOCARU - Așezământul cultural „Fundatia Argeșului“.	443
IOAN OPRIȘ - Comisiunea Monumentelor Istorice la sfârșitul primului război mondial.....	449
RADU OPREA - Contribuții la istoria muzeografiei etnografice argeșene... ..	461

SCRIITORI CONTEMPORANI

VINTILĂ N. PURNICHICI - Mihai Moșandrei (Note biografice).	469
CORINA CEZAREEA MORARIU-BUDESCU - Poeta Ludmila Ghițescu și cenaclul literar „Liviu Rebreanu“.....	477
SERGIU I. NICOLAESCU - Miron Cordun - <i>In memoriam</i>	481

FIBULE DIN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN ARGEȘ - PITEȘTI

- Epoca Bronzului, Hallstatt, Latène -

DRAGOȘ MĂNDESCU

De-a lungul timpului, în literatura de specialitate, fibula si-a câștigat statutul de piesă reprezentativă pentru arta, metalurgia și cronologia unei epoci sau culturi. Din acest punct de vedere și venind în întâmpinarea crescândeii solicitări privind studiul fibulelor ce se înregistrează în momentul de față în arheologia românească, socotim că publicarea integrală a loturilor de piese – multe dintre ele inedite – păstrate în muzeele de la noi, nu poate fi decât o inițiativă salutară, benefică.

Acest articol este dedicat prezentării fibulelor din perioadele mai vechi decât epoca romană, păstrate în colecția Muzeului Județean Argeș-Pitești. Au fost astfel înregistrate 27 fibule din perioade anteKaiserzeit, a căror distribuire pe epoci artă astfel:

- Epoca Bronzului: o piesă (Sacoți);
- Hallstatt târziu: 12 (11 de la Ferigile, una de la Stoenesti);
- Latène C-D (perioadă clasică geto-dacică): 14 piese (11 de la Cetățeni, una de la Mătășaru).

Fibulele discutate aici provin din șase puncte, în patru dintre acestea din contextul unor cercetări arheologice sistematice (**Cetățenii din Vale**, Com. Cetățeni, Jud. Argeș, **Ferigile**, Com. Costești, Jud. Vâlcea, **Mătășaru**, Jud. Dâmbovița, **Stoenesti**, Jud. Argeș), celelalte două puncte reprezentând descoperiri întâmplătoare (**Bălănești**, Com. Mărunței, Jud. Olt și **Sacoți**, Com. Slătioara, Jud. Vâlcea).

Deși lotul nu surprinde prin numărul mare al pieselor ce-l compun, varietatea tipologică este remarcabilă - nu mai puțin de 12 tipuri. O succintă discuție asupra acestora o vom realiza mai jos, după derularea catalogului. Cât despre valoarea exemplarelor cuprinse în această prezentare, considerăm că nu mai este necesar să fie subliniată, unele dintre ele fiind recunoscute fără

rezerve drept piese reprezentative pentru tipurile respective (de exemplu fibula de la Sacoți sau cele de la Bălănești).

CATALOG

1. Sacoți (Fig.1).

I.V. 1294. Fibulă tip "arcuș de vioară" (Peschiera). Lipsește extremitatea portagrafei. Arcul are secțiunea patrulateră (3mm în secțiune). Se continuă cu resortul unilateral format din 3 spire, iar acesta cu acul (îndoit la vârf). Bronz. L = 10cm. Patină verde. Fibula a fost achiziționată de muzeu în decembrie 1974, alături de alte piese, de la Sever Holtei din Sacoți.

2. Ferigile, Tumulul 40 (Fig.2).

I.V. 801. Fibulă tip Glasinac I (cu portagrafă triunghiulară). Două resorturi. Lipsește o parte a acului. Bronz. L = 8,5cm. *Bibliografie:* A. Vulpe, *Ferigile*, București, 1967, p.69, 131, Pl.XXIII.3.

3. Ferigile, Tumulul 74, M I (Fig.3).

I.V. 806. Fibulă tip Glasinac (I). Fragmentară. Se mai păstrează arcul, un resort și jumătate din celălalt. Bronz. L = 8,5cm. La publicare, în 1967, piesa avea încă portagrafa (chiar dacă fragmentară i s-a putut determina totuși forma triunghiulară), aceasta împreună cu jumătatea resortului lipsind acum. *Bibliografie:* A. Vulpe, *Ferigile*, București, 1967, p.149, Pl.XXIII.4

4. Ferigile, Tumulul 97, M I (Fig.4).

I.V. 800. Fibulă tip Glasinac II. Portagrafa în formă de scut beotic. La baza portagrafei sunt dispuse patru mici proeminențe realizate "en repoussée". Un grup de patru linii incizate, două câte două, formează un decor în V în zona centrală a portagrafei. Bronz. L = 10,6 cm. *Bibliografie:* A. Vulpe, *Ferigile*, 1967, p.69, 164, Pl. XXIII.9.

5. Ferigile, Tumulul 46 (Fig.5).

I.V. 802. Fibulă tip Glasinac (II). Fragmentară. Se mai păstrează arcul și o jumătate dintr-un resort. Pe arc, la capetele acestuia, câte o proeminență mică. Bronz. L = 10,7 cm. Ø max. al arcului = 1,1 cm. Față de starea în care fost publicată de A. Vulpe în 1967, astăzi îi lipsesc portagrafa (deja atunci ruptă de resort) și resortul dinspre portagrafă. *Bibliografie:* A. Vulpe, *Ferigile*, București, 1967, p.135, Pl. XXIII.8.

6. Ferigile, Tumulul 6, M I (Fig.6).

I.V. 805. Fibulă tip Glasinac. Fragmentară. Se mai păstrează arcul și o jumătate dintr-un resort. Bronz. L = 6,7 cm. Patină malignă. *Bibliografie:* A. Vulpe, *Ferigile*, București, 1967, p.113, Pl. XXIII.13.

7. Ferigile (Fig.7).

I.V. 803.

Fibulă tip Glasinac. Fragmentară. Se mai păstrează doar arcul. Capetele arcului, spre resorturi, sunt marcate cu câte o mică proeminență. Bronz. L = 7,9 cm. *Inedită*.

8. Ferigile (Fig.8).

I.V. 1753. Fibulă de tip Glasinac. Fragmentară. Se păstrează doar arcul. Capetele arcului, spre resorturi, sunt marcate cu câte o mică proeminență. Bronz. L = 7,8 cm. *Inedită*.

9. Ferigile, Tumulul 79, M III (Fig.9).

I.V. 804. Fibulă tip Glasinac. Fragmentară. Se mai păstrează doar arcul. Bronz. L = 5,6 cm. Unul dintre capetele arcului este aplatizat prin batere și are trei mici orificii, într-unul păstrându-se încă nitul, ceea ce demonstrează că această piesă a fost reparată (probabil în urma ruperii portagrafei). Celălalt capăt are o mică proeminență. *Bibliografie:* A. Vulpe, *Ferigile*, București, 1967, p.154, Pl.XXIII.15 (desenul este necorespunzător).

10. Stoenesti* (Fig.10).

I.V. 3334. Fibulă tip Glasinac (foarte probabil). Fragmentară. Se mai păstrează arcul, un resort și o parte a acului. Arcul are secțiunea circulară, iar resortul rectangulară. Bronz. L = 5,5 cm. Capătul arcului dinspre portagrafă a fost aplatizat (o porțiune de 1 cm) și are două perforații, ceea ce ne îndeamnă să credem că și această piesă a fost reparată, situația fiind asemănătoare cu cea a piesei de la Ferigile, Nr.cat. 9 (Fig.9). *Inedită*.

11. Ferigile, Tumulul 46 (Fig. 11).

I.V. 1753. Fibulă tip Donja-Dolina. Fragmentară. Se păstrează arcul și cea mai mare parte a portagrafei. Secțiunea arcului rectangulară. Fier. L = 9,1 cm. Față de desenul publicat în 1967 de A. Vulpe, astăzi piesei îi lipsesc resortul și extremitatea portagrafei. *Bibliografie:* A. Vulpe, *Ferigile*, București, 1967, p.70, 135, Pl. XXIII.7.

12. Ferigile, Tumulul 95 (Fig.12).

I.V. 1753. Fibulă fragmentară, din sârmă subțire de bronz (Ø max.= 3 mm). Se mai păstrează arcul și resortul unispiralic. L = 8 cm. *Bibliografie:* A.Vulpe, *Ferigile*, București, 1967, p.163, Pl. XXIII. 12.

13. Ferigile, Tumulul 105, M I (Fig.13).

I.V. 1755. Fibulă fragmentară, din sârmă subțire de bronz (Ø max. = 3 mm). Se păstrează jumătatea arcului dinspre resort, resortul și o parte a acului. L = 6,1 cm. Față de starea în care a fost publicată de A. Vulpe în 1967, piesei îi lipsește jumătatea arcului dinspre portagrafă. *Bibliografie:* A. Vulpe, *Ferigile*, București, 1967, p.170, Pl. XXIII. 11.

*) Mulțumesc domnilor S.Cristoccea și T.Cioflan, autorii săpăturii de la Stoenesti (1989), inedită, care mi-au permis publicarea acestei piese;

14. Cetățeni (Fig.14).

I.V. 2639. Fibulă aparținând tipului cu dimensiuni mari (de schemă Latène C), de la sfârșitul Latène-ului mijlociu. Fragmentară. Se mai păstrează acul și un fragment din resort (3+1 spire). Coarda este exterioară. Atât acul cât și resortul sunt deformat. Fier. L (în starea actuală) = 4,5 cm. *Inedită*.

15. Mătășaru (Fig.15).

I.V. 971. Fibulă de schemă Latène C cu nod pe picior. Resortul rupt din vechime, se mai păstrează 16 spire pe o parte. Piciorul decorat cu un nodul se prinde cu un manșon de arc, spre resort. Bronz. L = 5,8 cm. *Bibliografie:* Gh. Bichir, E. Pănescu, în *M.C.A.*, IX, 1970, p.247, fig.4 / 1-2.

16. Cetățeni (Fig.16).

I.V. 2638. Fibulă tip Kostrzewski B. Piciorul rupt din vechime. O mică proeminență marchează locul de prindere a vârfului piciorului de arc, spre capătul dinspre resort. Resortul format din 1+2 spire. Coarda este exterioară. Resortul, arcul și piciorul au secțiune dreptunghiulară. Fier. L = 6,6 cm. *Inedită*.

17. Cetățeni (Fig.17).

I.V. 970. Fibulă tip Kostrzewski B. Resortul, rupt în două, este format din 2+2 spire. Coarda exterioară. Piciorul se prinde de arc spre capătul acestuia, cu un manșon. Bronz. L = 6,9 cm. Patină verde. *Inedită*.

18. Cetățeni (Fig.18).

I.V. 974. Fibulă tip Kostrzewski B. Resortul format din 3+3 spire. Coarda este exterioară. Piciorul se prinde de arc dincolo de mijlocul acestuia, cu un manșon. Fier L = 9,2 cm. *Inedită*.

19. Cetățeni (Fig.19).

I.V. 968. Fibulă tip cu arcul în formă de scut rombic. Resortul formează trei spire pe o parte (stânga), după care este rupt. Se păstrează și acul, cu capătul dinspre resort introdus în golul acestuia, însă pe partea cu spirele păstrate, ceea ce conferă piesei în starea actuală un aspect puțin neobișnuit. Un grup de linii incizate, dispuse în zig-zag și încadrate de alte două paralele decorează arcul în zona de lățime maximă a acestuia. L = 8,3 cm. lățimea max.a arcului = 2,9 cm. Face parte din tezaurul descoperit la Cetățeni în 1960. *Bibliografie:* B. Mitrea și D. V. Rosetti, în *Studii și comunicări. Muzeul Pitești*, 1972, p.221, fig.3.

20. Cetățeni (Fig.20).

I.V. 969. Fibulă identică cu cea de la punctul precedent (perechea acesteia). A fost descoperită în același tezaur. *Bibliografie: supra*, la Nr. cat. 19.

21. Bălănești (Fig.21).

I.V. 1020. Fibulă tip cu arcul în formă de scut antropomorf. Pe arcul lătit este reprezentată o figură antropomorfă, văzută frontal, cu bucle laterale alungite. Resortul (deformat) din 6+4 spire, coardă exterioară. Portagrafă înaltă. Argint.

L = 13,1 cm. *Bibliografie*: E. Popescu, în *Studii și comunicări. Muzeul Pitești*, II, 1969, p.110, fig. 1a.

22. Bălănești (Fig.22).

I.V. 1021. Fibulă asemănătoare cu cea de la punctul precedent (perchea ei). Resortul format din 6+7 spire. Coarda exterioară. Argint. L = 11,9 cm. *Bibliografie*: *supra*, la Nr.cat. 21, fig. 1b.

23. Cetățeni (Fig.23).

I.V. 2640. Resortul și acul unei fibule tip linguriță. Resortul format din 2+2 spire. Coarda este exterioară. Resortul e format în jurul unui ax (bronz) ce se prindea prin sudare la cald pe interiorul corpului propriu-zis al fibulei. Bronz. L = 2,7 cm. *Inedită*.

24. Cetățeni (Fig.24).

I.V. 973. Fibulă tip Jezerine^{**}. Fragmentară. Resortul este rupt la jumătate (se păstrează două spire). Coarda este interioară. Acul și partea inferioară a portagrafei lipsesc. Incizii longitudinale paralele pe arc, la marginea acestuia. Portagrafa decorată cu o perforație rotundă. Bronz. L = 7,7 cm. lățimea max. a arcului = 1,2 cm. *Inedită*.

25. Cetățeni (Fig.25).

I.V. 972. Fibulă tip puternic profilat^{***}. Resortul rupt, se păstrează 4 spire. Coarda este extrioară, susținută de un cârlig. Arcul se lățește la capătul dinspre resort și este ornamentat cu un nodul format din trei mici proeminente. Portagrafa plină. Acul lipsește. Bronz. L = 7,8 cm. *Inedită*.

26. Cetățeni (Fig.26).

I.V. 2641. Acul și începutul resortului unei fibule. Bronz. L = 5,3 cm. *Inedită*.

27. Cetățeni (Fig.27).

I.V.2642. Acul și trei spire ale resortului unei fibule. Bronz. L = 3,8 cm. *Inedită*.

Trecând în cele ce urmează la discuția succintă a tipurilor, menționăm că nu vom insista decât asupra acelor tipuri ce nu au beneficiat de precizările necesare cu ocazia publicării pieselor respective; evident, pesele inedite vor fi tratate mai amănunțit dacă nu există încă o discuție asupra tipurilor acestora.

Tipul "arcuș de vioară" (Peschiera) (Nr.cat.1, Fig.1). În varianta cu resortul din trei spire este reprezentat la noi, în afara piesei de la Sacoți, de doar încă două fibule: una de la Moldova-Veche (Jud. Caraș-Severin) și alta de la Rateșu Cuzei (Jud. Vaslui). Tipul Peschiera este specific pentru etapa finală a Epocii Bronzului și începutul Hallstatt-ului (sec.XIII - XII a.Chr.). Exemplarul de la Sacoți poate fi considerat una dintre cele mai vechi fibule de

^{**}) Vezi *infra*, ***;

^{***}) Deși sunt fibule aparținând unor tipuri provincial - romane, deci încadrabile în perioada imperială romană (*Kaiserzeit*), le-am inclus aici pentru că au fost descoperite într-o așezare dacică de epocă clasică (constituind, fără îndoială, importuri);

pe teritoriul României¹.

Tipul Glasinac (Nr. cat. 2-10, Fig. 2-10), cu dublu resort și portagrafa triunghiulară (**Glasinac I**, Nr. cat. 2, Fig. 2), sau în formă de scut beotic (**Glasinac II**, Nr. cat. 4, Fig. 4) este unul specific lumii illirice de unde se răspândește și în spațiul tracic. Apare în Hallstatt-ul mijlociu, dar perioada de maximă dezvoltare a tipului este sec. VII-VI a. Chr. (Hallstatt-ul târziu), menținându-se până în sec. V, în pragul celei de-a doua epoci a fierului².

Tipul Donja-Dolina (Nr. cat. 11, Fig. 11) se caracterizează prin portagrafa dreptunghiulară finalizată, de regulă, printr-un buton. Prototipul său apare în Attica pe la mijlocul sec. IX a. Chr., de unde trece în Beotia, cunoscând aici, în sec. VIII a. Chr., o largă răspândire³. În spațiul tracic și illir, această fibulă apare în Hallstatt-ul târziu, specifică sec. VI a. Chr., cu prelungiri până în sec. V a. Chr.⁴.

Tipul fibulelor mari, din fier, de la sfârșitul subfazei Latène C (mijlociu) (Nr. cat. 14, Fig. 14). Deși fragmentară, lungimea acului acestei fibule din fier (L = 8,5 cm acul) ne îndreptățește să o includem în tipul acesta care, bine definit, se caracterizează - în cadrul schemei Latène C - prin arcul puțin înalt, alungit, ca și piciorul, cu dimensiuni mai mari, între 8-18 cm. Analogiile în spațiul nostru sunt numeroase: Apahida⁵, București - Cățelu Nou⁶, Ciumești⁷, Cepari (Bistrița-Năsăud)⁸, Curtiușeni⁹, Fântânele - "Livadă"¹⁰, Piscolt¹¹, Slimnic¹², Zimnicea¹³. Fibule de acest tip sunt socotite de V. Zirra ca "*reprezentante ale celui mai târziu orizont vest Latène în Transilvania și Crișana*"¹⁴ (în mare, prima parte a Latène-ului C2). Analogiile din spațiul boemian (Donj - Grad Osijek¹⁵, Praha Ponetovice¹⁶) sau sârbesc (Cubra¹⁷) sunt

¹ A se vedea, pe larg, discuția la T. Bader, *Die Fibeln in Rumänien*, în *Prähistorische Bronzefunde Europas*, 14, 1983, cu recenzie A. Vulpe, în *Germania*, 65, 1987, 2, p.477 ș.u.;

² A. Vulpe, *Fertigile*, București, 1967, p.68-70; D. Gergova-Domaradzka, *Some remarks on the origin and development of the double-looped fibulae in Thrace*, în *Actes du II-e Congrès International de Thracologie* (Bucarest, 4-10 sept. 1996), București, 1980, p.191-202;

³ A se vedea, într-o ediție mai nouă și accesibilă, A. M. Snodgrass, *Grecia epocii întunecate*, București, 1994, p.326-327, Fig.29.a;

⁴ A. Vulpe, *Op. cit.*, p.70;

⁵ V. Zirra, în *Dacia, N.S.*, XX, 1976, p.149, Fig. 8.1;

⁶ V. Leahu, în *Cercetări Arheologice în București*, p. 27, Fig. 21.6;

⁷ V. Zirra, *Un cimitir celtic în N-V României. Ciumești. I*, București, 1967, p.19, Fig.8/VI; p. 29, Fig.14/III, etc.;

⁸ M. Roska, în *Közlemenyek*, IV, 1944, p.55/56, Fig. 7.4;

⁹ Z. Nanasi, în *Crisia*, III, 1973, p. 31, Fig. IV.1;

¹⁰ I. H. Crișan, în *SCIVA*, 26, 1975, I, p.46, Fig. 1.10;

¹¹ I. Nemeti, în *Thraco-Dacica*, XIII, 1992, p.67, Fig.6.3 M 52;

¹² I. Glodariu, *Așezări dacice și daco-romane la Slimnic*, București, 1981, p.37, Fig.43.14;

¹³ A. D. Alexandrescu, în *Dacia, N.S.*, XXIV, 1980, p.38, Fig.49.9;

¹⁴ V. Zirra, în *File de istorie. Bistrița*, III, 1974, p.153;

¹⁵ J. Todorovic, *Kelti u jugoistočnoj Evropi*, Beograd, 1968, p.52, T XVIII.3;

¹⁶ J. Filip, *Keltové ve Střední Evropě*, Praha, 1956, p.526, Fig.94.1 și Fig.34.1;

încadrate în limitele sec. II a. Chr.

Tipul fibulelor de schemă Latène C cu nod pe picior (Nr. cat. 15, Fig. 15). Deși prin construcția sa acest tip amintește de fibulele de schemă Latène C cu sferă pe picior din necropolele celtice din vestul țării, unele elemente cum ar fi piciorul prins de arc în apropierea resortului, sau numărul mare de spire ale resortului sugerează o încadrare cronologică ceva mai târzie, spre sfârșitul subfazei Latène C2 - începutul subfazei Latène D1¹⁸. Situația acestui tip se aseamănă cronologic cu fibulele dacice cu noduri, din argint¹⁹, plasate și ele la începutul Latène-ului târziu, pe aceleași criterii, chiar dacă schema lor de construcție e Latène C (nu se justifică, în schimb, "fuzionarea" celor două tipuri, cum întâlnim într-o lucrare recentă²⁰). Un alt caz în care schema Latène C tardivă este întâlnită într-o manieră definitorie în Latène D este cel al tipului Jarak, din lumea scordiscă²¹.

Tipul Kostrzewski B²² (Nr. cat. 16-18, Fig. 16-18) se caracterizează prin construcția simplă, cu arcu și piciorul prelungi, nedecorate, realizate din fier, dar și din bronz. Piciorul se prinde (de regulă prin intermediul manșonului în care e transformat capătul său) de arc, spre resort. Anlogiile pentru piesele de la Cetățeni sunt abundente: Ațel - Bratei²³, Căscioarele - Șuvița Hotarului²⁴, Ciumești²⁵, Curtuiuşeni²⁶, Dindești²⁷, Pișcolt²⁸, Radovanu²⁹, Sadoveni³⁰, Zimnicea³¹, precum și o piesă cu loc de descoperire necunoscut, ce se afla în colecția fostului Muzeu Național de Antichități³². Acest tip este specific culturii Poienești - Lukaševka (întâlnite în faza I, dar mai ales - definitoriu - în faza a doua a acesteia), fiind date în a doua jumătate a sec. II și în prima jumătate a sec. I a. Chr.³³ Tipul este deci definitoriu pentru sfârșitul Latène-ului mijlociu și prima parte a celui târziu. La Ațel - Bratei fibula era asociată cu un *lektyhos* elenistic târziu, aproximativ a doua jumătate a sec. II

¹⁷ P. Popovic, M. Sladic, în *Arheologija istocne Srbije*, 1997, p.114, Fig. 2.1;

¹⁸ V. Zirra, în *Dacia, N.S.*, XV, 1971, Abb. 23.71;

¹⁹ K. Horedt, în *Dacia, N.S.*, XVII, 1973, p.131;

²⁰ A. Rustoiu, *Fibulele din Dacia preromană. Sec.II î.e.n. - I.e.n.*, București, 1997, p.31-33, tipul I;

²¹ J.Todorovic, *Praistorijska Karaburma*, I, Beograd, 1972, *passim*;

²² J. Kostrzewski, *Die ostgermanische Kultur der SpätLatènezeit*, I, Leipzig, 1919, p.17-18, Fig.2;

²³ I.H.Crișan, în *Sargetia*, X, 1973, p.53, Fig.5;

²⁴ V. Sîrbu (coordonator), *Așezări din zona Căscioarele-Greaca- Prundu. Mileniile I î.Hr - I d.Hr.*, Brăila, 1996, p.16, Fig.8;

²⁵ V. Zirra, *Un cimitir...*, p.21, Fig. 9 M 5b / II și p.57, Fig.29 / 7536;

²⁶ Z. Nanasi, *Op. cit.*, p.32, Fig.IV.3;

²⁷ V. Zirra, în *Studii și comunicări. Satu Mare*, II, 1972, p.171, Fig.10.2;

²⁸ I. Nemeti, în *Thraco-Dacica*, X, 1989, p.67, Fig. 7.1 M 57;

²⁹ S. Morintz, D. Șerbănescu, în *Thraco-Dacica*, VI, 1985, 1-2, p.27, Fig.4.2;

³⁰ P. Sadurschi, în *MCA Tulcea 1980*, p. 323, Fig.6;

³¹ A. D. Alexandrescu, *Op. cit.*, p.34, Fig.49.6 și p.28, Fig.49.4;

³² D. Popescu, în *Dacia*, V-VI, 1935-1936, p.241, Fig.1.5;

³³ M. Babeș, *Die Poienești - Lukaševka Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt*, Bonn, 1993, p.92-93, tipul II.3;

a. Chr.³⁴, la Dindești piesa e datată tot în a doua jumătate a sec. II a. Chr.³⁵ și tot în a doua jumătate a sec. II a. Chr. a fost încadrat și M 56 de la Zimnicea³⁶, cu fibulă de acest tip. În *oppidum*-ul de la Gomolava, astfel de piese sunt incluse în grupa a 3-a de fibule, corespunzând fazei VI a (a doua jumătate a sec. II - al doilea sfert al sec. I a. Chr.)³⁷.

Fibulele cu arcul în formă de scut rombic (Nr. cat. 19,20, Fig. 19,20), unitare tipologic, sunt o prezență bine conturată în cadrul tezaurilor dacice din argint (cum este cazul și la Cetățeni). Cu o răspândire preponderent sudică (la sud de bazinul Târnavelor, în zona dintre Carpați și Dunăre și în nordul Bulgariei), sunt încadrate în a doua jumătate / sfârșitul sec. I a. Chr. - începutul sec. I p. Chr.³⁸, deci în plină etapă finală a Latène-ului târziu. Contextul de la Cetățeni întărește această datare, ultima monedă a tezaurului fiind din anul 8 a. Chr.³⁹

Tipul cu arcul în formă de scut antropomorf⁴⁰ (Nr. cat. 21,22, Fig. 21,22). Sunt doar cinci exemplare cunoscute până acum, în afară de cele două prezentate aici figurând încă două din tezaurul de la Coada Malului și un exemplar din Transilvania, toate din argint. Neîndoielnic, își au originea în tipul cu arcul în formă de scut rombic și pot fi date în a doua jumătate a sec. I a. Chr.

Fibulele de tip "linguriță"⁴¹ (Nr. cat. 23, Fig. 23) au fost mult discutate în literatura de specialitate. Din argint în tezaure, din bronz sau fier în așezări, acestea au o arie de răspândire ce se suprapune în mare parte peste cea a fibulelor cu scut rombic (la sud de bazinul Târnavelor, Banat, Oltenia, Muntenia, precum și *dave*-le de pe Siret). Cu o datare sprijinită inclusiv pe baza asocierii cu denari romani republicani și imperiali de început (în tezaurele de la Șeica Mică și Remetea Mare), s-a considerat că perioada de utilizare maximă a fibulelor acestora se încadrează din ultimul sfert / sfârșitul sec. I a. Chr., până la jumătatea / al treilea sfert al sec. I d. Chr.

Fibulele de tip Jezerine (Nr. cat. 24, Fig. 24) sunt rare în Dacia epocii Latène-ului târziu, constituind, se pare, importuri din Imperiu⁴². Au o

³⁴ V. Zirra, *Op.cit.*, p.189;

³⁵ *Ibidem*, p.175; *Idem*, în *Dacia, N.S.*, XV, 1971, Abb. 8.10;

³⁶ M. Babeș, în *SCIVA*, 39, 1988, I, p.8;

³⁷ B. și M. Jovanovic, *Gomolava. Naselje mladeg gvozdenog doba*, Novi-Sad - Beograd, 1988, p.196, T XLI 9-12;

³⁸ O reluare recentă a discuției asupra acestui tip de fibulă, ca și asupra tipurilor ce vor urma, cu bibliografia, la A. Rustoiu, *Op. cit.*, p.44-45, tipul 11;

³⁹ B. Mitrea și D. V. Rosetti, în *Studii și comunicări. Pitești*, 1972, p.221;

⁴⁰ și

⁴¹ Vezi *supra*, nota 38, p. 45, tipul 12, respectiv p.48-50, tipul 16;

⁴² Se impune o reanalizare a importurilor în lumea dacică, singura lucrare de până acum, I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană (sec. II î.e.n. - sec. I e.n.)*, Cluj, 1974, reflectând o realitate veche de peste 25 de ani, și mai mult, neacoperind toate aspectele (de exemplu, fibulele au fost

răspândire exclusiv sud-carpatică (cinci puncte cu descoperiri la A. Rustoiu, acum adăugându-se al șaselea: Cetățeni), fiind datate începând cu ultimul sfert al sec. I d. Chr.⁴³

Tipul puternic profilat (Nr. cat. 25, Fig. 25), tip roman-provincial, este întâlnit aproximativ pe tot teritoriul Daciei preromane, într-un număr suficient (19 puncte cu descoperiri la A. Rustoiu, 20 acum). Acest tip s-a aflat la modă pe toată durata sec. I d. Chr.⁴⁴.

omise);

⁴³ Vezi *supra* nota 38, p. 51, tipul 17.

⁴⁴ Vezi *supra*, p. 52-53, tipul 19 var.c.

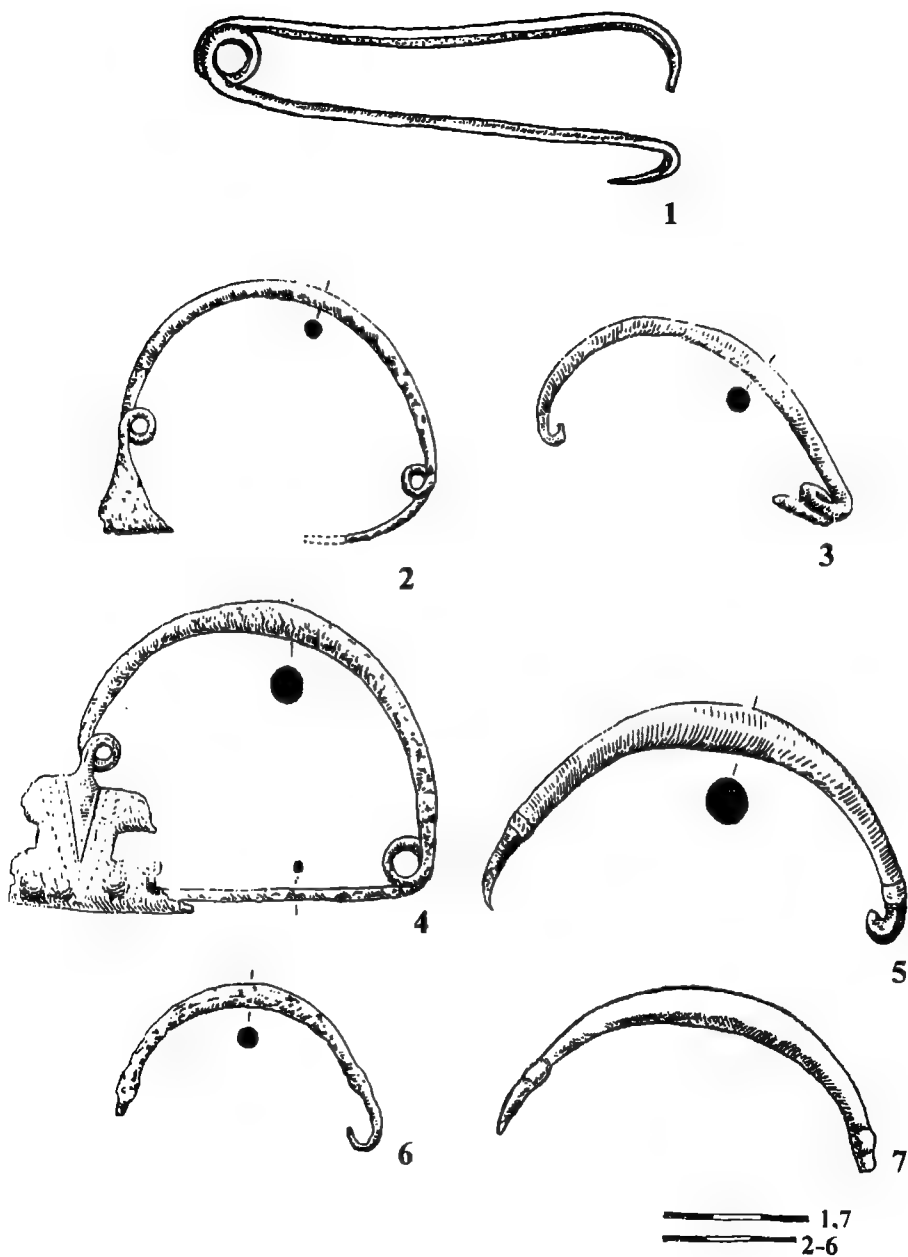
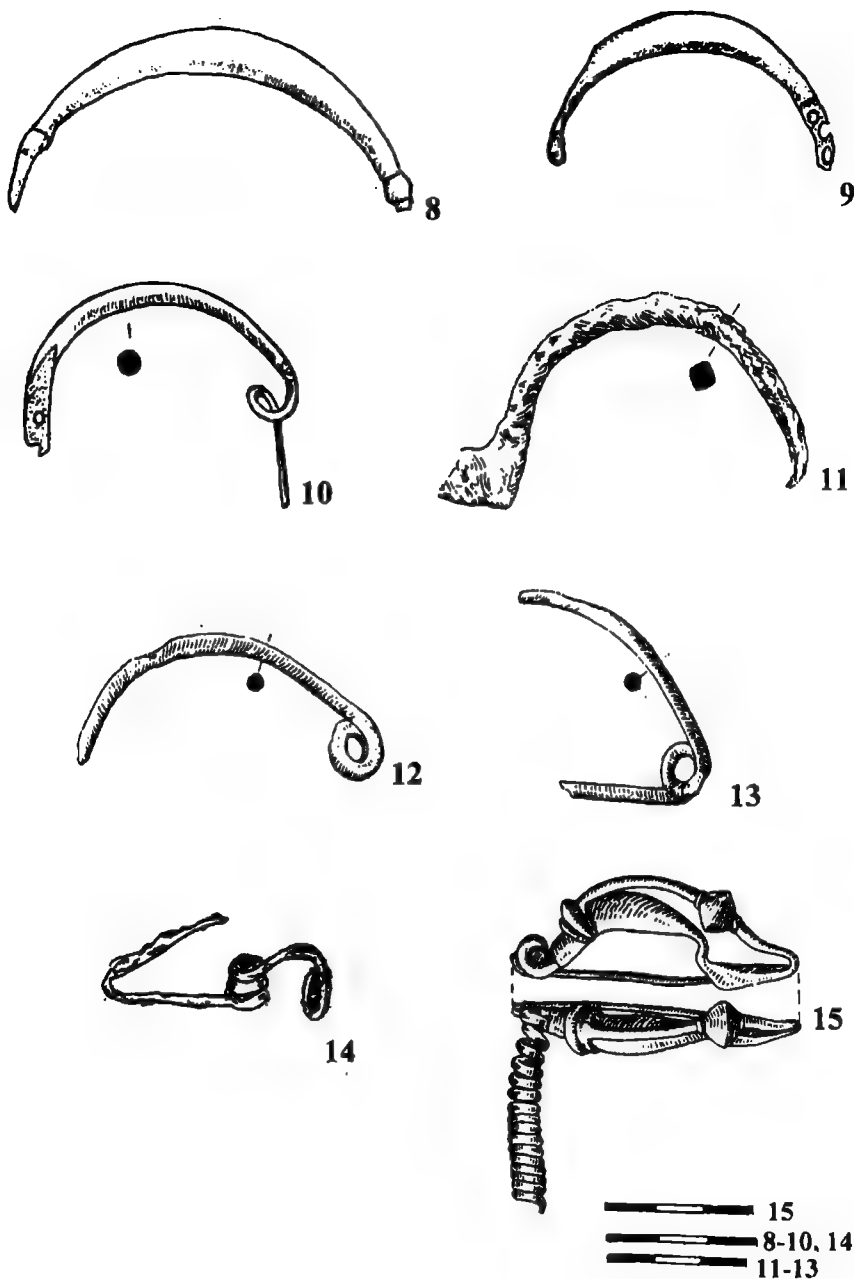

Fig. 1. Sacoți; Fig. 2-7. Ferigile (2-6. după A. Vulpe).

*Fig. 8,9,11-13. Ferigile; Fig. 10. Stoenesti; Fig. 14. Cetățeni;
Fig. 15. Mătăsaru (11-13. după A. Vulpe).*

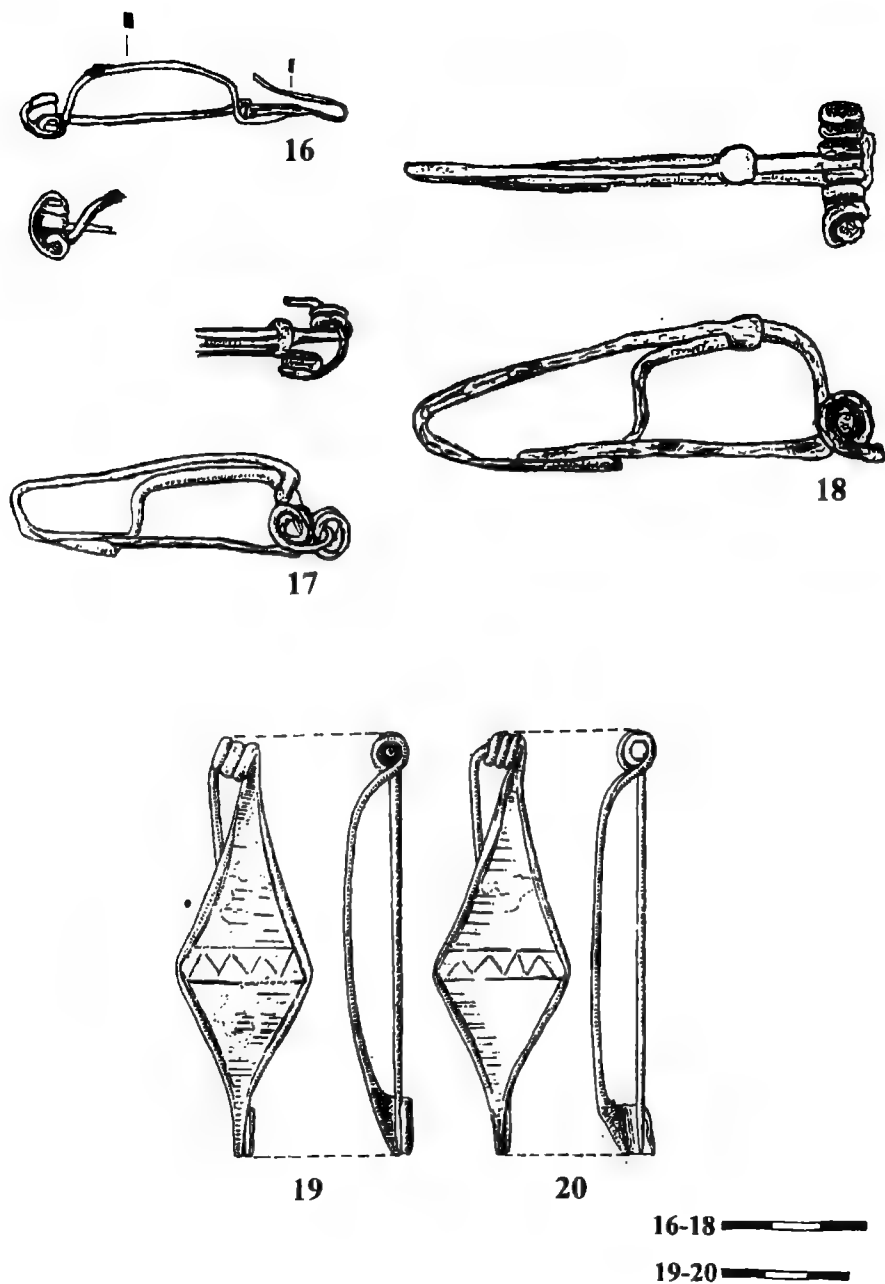

Fig. 16-20. Cetățeni (19, 20. după B. Mitrea și D.V. Rosetti).

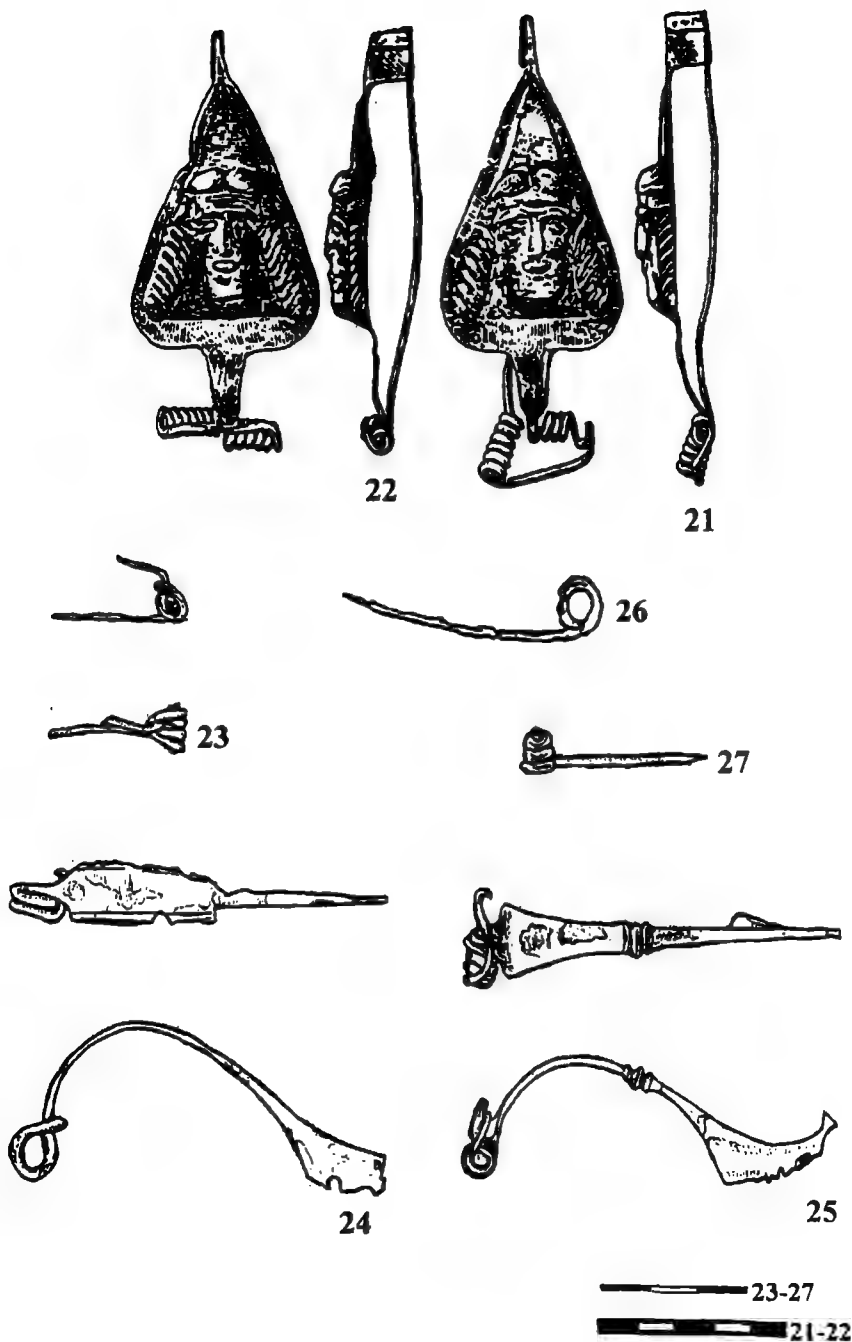

Fig. 21-22. Bălănești; Fig. 23-27. Cetățeni (21-22. după A. Rustoiu).

RELIGIA GETO-DACILOR – BAZĂ A ORTODOXIEI ROMÂNEȘTI

ION NANIA

Problema religiei daco-geților a fost studiată de o mulțime de istorici, iar părerile foarte controversate s-au împărțit în două tabere principale: monoteism, sau politeism ?¹ Studiul nostru readuce în discuție această problemă, considerând că izvoarele istorice nu au fost interpretate corect și nici prezentate în ansamblul lor.

Monoteismul (de fapt **henoteismul**, s.n.) geto-dacic a fost dovedit cu strălucită competență și argumente de istoricul Vasile Pârvan,² în timp ce adepții celei de a doua ipoteze au culminat cu susținerile lui Constantin Daicoviciu și Hadrian Daicoviciu care îl consideră pe Vasile Pârvan drept un „Idealist, animat de subiective concepții“ care „a făcut încercarea de a-i prezenta pe geți ca pe un popor complet deosebit de celelalte neamuri ale antichității, superior tuturor prin concepția sa monoteistă și spirituală“³. Susținerile lui Pârvan au fost îmbrățișate de majoritatea celor care au fost interesați de istoria Daciei, nu datorită argumentării zdrobitoare pe care se bazează, ci pentru că a fost „Grabnic adoptată de anumiți teologi (care numai că nu i-au făcut pe geto-daci creștini înainte de apariția creștinismului!)“ și deci „această ipoteză nu rezistă criticii“⁴ pentru că „mai târziu C. Daicoviciu a arătat că Pârvan a interpretat absolut greșit cuvintele lui Herodot“⁵, ceea ce este o afirmație gratuită dacă citim cu atenție opera părintelui istoriei; convingerea este și mai clară pentru cei ce cunosc greaca veche.

¹ În articolul de față discutăm numai despre aceste două teorii, deoarece au mai existat și altele care nu au suport științific. S-a susținut, de pildă, că dacii au fost dualiști, având un cult analog celui iranian. Vezi: A.D. Xenopol, *Istoria românilor*, ediția a II-a, vol. I, pp. 87 și urm. și p.97, dând crezare falselor teorii abordate de Bessel și de Roesler care au susținut și un fel de „theocrație“ getică întemeiată de Zalmoxis, un fel de Moise sau Mahomed getic (Robert Roesler, *Romänische Studien*, Viena, 1871, p. 61), teorie reluată și de alți autori. Toate acestea au fost rezolvate în mod strălucit de Vasile Pârvan, *Getica*, București, 1926, pp. 151-164.

² *Ibidem*.

³ Hadrian Daicoviciu, *Dacii*, Editura Științifică, București, 1965, p. 168.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

Să vedem în ce a constatat „greșeala“ lui Vasile Pârvan și care sunt „incontestabilele“ argumente pentru susținerea religiei politeiste la geto-daci. S-a afirmat că „Din cele ce relatează Strabon (VII, 3, 4-5) reiese categoric caracterul politeist al religiei dacice, iar pasajul din Herodot (IV, 94) la care se refereau susținătorii monoteismului dacic credem că a fost și rău tradus și greșit interpretat“⁶. Cum Herodot a trăit apoximativ între anii 484-425 î.Cr., iar Strabon între anii 63 î.Cr. - 19 d. Cr., se cuvine să începem cu argumentele transmise de părintele istoriei, fiind de altfel primul istoric care ne dă informații despre geți.

Știrile încep cu expediția lui Darius din anul 514 î. Cr. împotriva sciților, prin Peninsula Balcanică, trecând cu această ocazie și prin Dacia. Iată ce ne transmite Herodot: „Înainte de a ajunge la Istru, birui mai întâi pe geți, care se cred nemuritori“⁷. „Iată cum se cred nemuritori geții: ei cred că nu mor și că acel care dispăre din lumea noastră se duce la zeul Zalmoxis. Unii din ei îi mai spun și Gebeleizis. Tot la al cincilea an ei trimit la Zalmoxis un sol, tras la sorți, cu poruncă să-i facă cunoscute lucrurile de care, de fiecare dată, au nevoie. Iată cum îl trimit pe sol. Unii din ei primesc poruncă să țină trei sulite cu vârful în sus, iar alții, apucând de mâini și picioare pe cel ce urmează să fie trimis la Zalmoxis și ridicându-l în sus, îl azvârle în sulite. Dacă – străpuns de sulite – acesta moare, geții socot că zeul le este binevoitor. Iar dacă nu moare, aduc învinuiri solului, zicând că e un om ticălos și, după învinuirile aduse, trimit un altul, căruia îi dau însărcinări încă fiind în viață. Acești tracii, când tună și fulgeră, trag cu săgețile în sus, spre cer, și amenință divinitatea (care provoacă aceste fenomene), deoarece ei cred că nu există un alt zeu în afară de al lor“⁸.

Aproape în unanimitate, istoricii și lingviștii au fost de acord cu această traducere. C. Daicoviciu a fost de acord cu transpunerea până în partea finală a ultimei fraze, dându-i o altă interpretare⁹ arătând că „ultima parte a frazei din urmă nu corespunde cu ceea ce voia să spună Herodot, (ca și când C. Daicoviciu ar fi stat de vorbă cu Herodot și acesta i-ar fi spus că a greșit când s-a exprimat astfel n.n.). Atât logic, cât și gramatical, ea trebuie înțeleasă și tălmăcită astfel: „Tot tracii aceștia, de asemenea, când tună și fulgeră, trăgând cu săgețile spre cer, amenință zeul, căci ei cred că (cel care tună și fulgeră) nu este un alt zeu, decât zeul lor“ (adică: Zamolxis-Gebeleizis). Reiese prin urmare, nu numai că Herodot nu afirmă în nici un fel unicitatea zeului

⁶ C. Daicoviciu, *Cultura dacică în sec. I î.e.n. și I e.n.*, în *Istoria României*, vol. I, Editura Academiei, 1960, p. 330 (Cit. în continuare: *Ist. Rom.* I).

⁷ Herodot, *Istorie*, IV, 93, în: *Izvoare privind istoria României*, Editura Academiei, București, vol. I, 1964, (vol. II, 1970). (Cit. în continuare: *Izvoare*, I, II), p. 47.

⁸ Herodot, *Istorie*, IV, 94; *Izvoare*, I, p. 49.

⁹ C. Daicoviciu, *Herodot și pretinsul monoteism al geților*, *Apulum*, II, 1943-1945, pp. 90-94; idem, op. cit., în *Ist. Rom.*, I, p. 331.

Zamolxis (Herodot scrie: Zalmoxis, n.n.) – sau Gebeleizis –, ci că acest Gebeleizis, zeu al tunetelor și fulgerelor, zeu uranian, este, alături de Zamolxe (zeu htonian și poate principala zeitate getică) unul din zeii daco-geților. Nu e exclus însă ca încă de pe vremea lui Herodot, dar sigur mai târziu, aceste două divinități distincte odinioară să se fi contopit în una singură, păstrând cele două aspecte și cele două nume¹⁰.

Considerăm paradoxală afirmația că „atât logic, cât și gramatical“, „Ultima parte a frazei din urmă nu corespunde cu ceea ce voia să spună Herodot“. Să reluăm ultima parte a frazei care arată atitudinea geto-dacilor față de norii care tună și fulgeră: „trag cu săgețile în sus, spre cer, și amenință divinitatea, deoarece ei cred că nu există un alt zeu în afară de al lor“. Din punct de vedere gramatical nici nu se poate discuta despre o greșeală, nici în textul tradus și cu atât mai mult în cel original. Din punct de vedere „logic“ nu credem că istoricul, care s-a pretins cel mai bun traducător din greaca veche, să fi pierdut din vedere tocmai faptul că Herodot a fost grec și că grecii socoteau din marele lor număr de zei, semizeii, nimfe, sirene și satiri pe Zeus „drept stăpânul suprem al oamenilor și al zeilor“,¹¹ „și ca deținător al puterii supreme absolute, Zeus era cel care împărțea dreptatea printre oameni și zei, el era expresia echilibrului și al ordinii din natură și din societate. Era socotit zeul luminii, al fenomenelor naturale, deținătorul fulgerelor și, mai ales, al trăsnetelor – manifestare cu precădere a forței și a mâniei sale divine“¹². Grecilor, și cum este firesc deci și lui Herodot, li se părea ciudat faptul că geții „nu cred să existe un alt zeu în afară de al lor“. „Acest zeu era cerul senin, luminos. Tot ce-i tulbură frumusețea și armonia, așadar furtuna, norii, grindina, trebuie combătut“¹³. Și mai straniu li se părea grecilor faptul că geto-dacii „când tună și fulgeră, trag cu săgețile în sus, spre cer, și amenință divinitatea“, adică pe Zeus, stăpânul fulgerelor și tunetelor. Ce este neînțeles în expunerea lui Herodot ? Faptul că geții „amenință divinitatea“ și nu știm despre ce divinitate este vorba ? Pentru Herodot era limpede, nici nu trebuie să amintească pe Zeus. De aceasta ne scutește Paradoxograful lui Rohde, o scurtă compilație anonimă în care sunt folosite scrieri anterioare secolului al III-lea d. Cr., care amintește „că geții întâmpină cu lovituri de tobă tunetele lui Zeus și îl amenință pe zeu trăgând cu arcul în văzduh“¹⁴. Cum am putea admite ca logică tălmăcirea că geto-dacii „când tună și fulgeră, trăgând cu săgețile spre cer, amenință zeul, căci ei cred că (cel care tună și fulgeră) nu este alt zeu, decât zeul lor“? Cine a văzut măcar un singur creștin, nicicum un popor,

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Anca Balaci, *Mic dicționar mitologic greco-roman*, Editura Științifică, 1966, p. 393.

¹² Ibidem, p. 395.

¹³ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, ediția a V-a, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1946, p. 108.

¹⁴ Izvoare, I, p. 635.

punând mâna pe topor și aruncându-l spre cer să strige: „Dă-te jos, Doamne, că te tai!? Acesta ar fi un paranoic. Am putea oare admite că geto-dacii au fost în masă alienați ? Cu această gogoriță nu prea a fost de acord nici urmașul susținătorului și caută o ieșire din încurcătură arătând că „Ritualul tragerii cu arcul spre cerul întunecat de nourii negri și străbătut de săgețile fulgerelor nu prea poate fi considerat, așa cum face Herodot (așa cum face C. Daicoviciu, n.n.), ca o amenințare a pământenilor la adresa puternicului zeu. Ne putem gândi mai degrabă la un sprijin pe care credincioșii îl dau divinității, ajutând-o să risipească norii ce-i ascund fața luminoasă”¹⁵. Iată cum, vrând-nevrând, susținătorul politeismului și al lui Zalmoxis (pe care-l scrie Zamolxis) chthonian găsește, fără să vrea, calea spre adevăr: Zalmoxis – zeul cerului senin, adevăr de mult recunoscut: „dacii trag cu săgețile în văzduh, spre nori, ca să-i gonească și să ajute în felul acesta pe zeul suprem”¹⁶.

Obiceiul străvechi al geților s-a păstrat până la jumătatea secolului al XX-lea. În ritualul Călușului, cu asentimentul vătafului, gospodarul putea pune, pe lângă altele, lângă steag, și un topor. Cu toporul pus în Căluș se putea opri zăliștea (vântul puternic, furtuna) și grindina. După pornirea stihiei, gospodarul îl arunca spre cer în așa fel încât toporul să se rotească în aer și să cadă cu tăișul în pământ. În acest moment el spunea: – „Ferește-ne, Doamne, de puterea celor rele”. Dacă toporul se înfigea din cădere, era semn bun, iar dacă nu, gospodarul îl lua de coadă și-l izbea cu leafa în pământ spunând: – „Să piară zăliștea și să se limpezească cerul!”¹⁷. Tot în acest ritual, vechi de 3000 de ani, ni s-a păstrat și obiceiul trimiterii unui sol „la Zalmoxis”, numai că în Căluș ritualul trimiterii la cer avea loc la al patrulea joc; este singura neconcordanță cu știrea lui Herodot care ne spune că trimiterea unui sol avea loc „Tot la al cincilea an”¹⁸.

În ceea ce privește relatările lui Strabon în Geografia sa (VII, 3, 4-5), s-a afirmat că „reiese categoric caracterul politeist al religiei dacice”, concluzie inexactă, bazată pe simple compilații. În capitolul VII, 3, 4, Strabon caută să arate poligamia dacilor, pornind de la un fragment, și acela nesigur, dintr-o piesă a lui Menandru, cel mai de seamă autor de comedii după Aristofan, care a trăit la Atena între anii 334-292 î. Cr.¹⁹ În comediiile sale Menandru putea spune orice despre daci pentru a combate viciile societății grecești. Cum am putea admite fragmentele din opera lui Menandru ca izvoare istorice autentice despre istoria dacilor când însuși Strabon scrie în continuare (VII, 3, 4): „Iată ce mai spune același poet, aducând pe scenă un soț supărat de cheltuielile pe

¹⁵ H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 173.

¹⁶ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, loc. cit. Problema a fost lămurită cu mult timp înainte de Vasile Pârvan, *op. cit.*, loc. cit.

¹⁷ Ion Nania, *Rusaliile – sărbători mult milenare în spațiul românesc*, în: *Creativitate și eficiență în acțiunea socială a tineretului*, vol. II, Centrul de cercetări pentru problemele tineretului, Filiala Argeș, Pitești, 1989, pp. 187, 197.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 189-193.

¹⁹ *Izvoare*, I, p. 135.

care le fac femeile cu jertfele. Cuvintele [soțului] sunt: „Ne prăpădesc zeii, nu altceva, mai ales pe noi cei căsătoriți. Căci mereu e nevoie să se facă o serbare“, pentru ca în final, decizându-se total, Strabon să tragă concluzia: „Nu ne putem îndoi – din cele spuse de Posidoniu, și [de asemenea] bizuindu-ne pe întreaga istorie a geților – că în neamul lor râvna pentru cele divine a fost un lucru de căpetenie“²⁰. Pot asemenea compilații constitui argumente din care să reiasă „categoric caracterul politeist al religiei dacice“? Desigur că nu, fapt pentru care istoricii serioși nici nu l-au luat în seamă. În continuare (VII, 3, 5) Strabon ne transmite povestea cu Zalmoxis, rob al lui Pitagora din Samos, luată tot de la Herodot, care mărturisește că „așa am aflat eu de la elenii care locuiesc pe țărmurile Helespontului și ale Pontului Euxin“²¹. Sigur că această poveste era o plăsmuire a grecilor din orașele dobrogene „cari nu admiteau, se vede, că vreun alt popor, în afară de ei, ar putea ajunge la o concepție religioasă superioară“²². Nici chiar Herodot nu a dat crezare acestei povești; ne-o transmite ca pe o simplă informație culeasă de la grecii de pe țărmurile dobrogene: „În privința lui Zalmoxis, (spune el în continuare, n.n.), și a locuinței sale subpământene nici eu nu resping cele spuse, dar nici nu le dau crezare prea mult; mi se pare, însă, că el a trăit cu mulți ani înainte de Pitagora“²³. Strabon nu face altceva decât să reia legenda plăsmuită de greci și, în plus, să-l plimbe pe Zalmoxis până în Egipt, „căci cutreierările sale l-ar fi dus până acolo“²⁴. Ceea ce ni se pare însă stupid este faptul că deși cel care ne transmite primul această informație acum 2500 de ani, nu-i dă crezare, iar un istoric din zilele noastre poate admite că din această știre relatată de Strabon „reiese categoric caracterul politeist al religiei dacice“²⁵. Nu ne surprinde deci faptul că suntem îndemnați „să trecem peste naiva identificare a zeului Zamolxis cu un sclav, devenit apoi succesiv om liber, mare preot și zeu. Să trecem și peste anacronismul în care cade Strabon vorbind despre un rege unic al geto-dacilor, divizați de fapt într-o sumedenie de triburi, pe timpul lui Pitagora“²⁶.

Nici un istoric antic nu vorbește de vreun alt zeu al dacilor, toți amintind doar de Zalmoxis. Hellanicos, ceva mai tânăr decât Herodot, care a trăit în prima jumătate a secolului al V-lea î. Cr. la Mitilene, reia și el știrea transmisă de Herodot și conchide: „Dar mi se pare că Zalmoxis a trăit cu mult înaintea lui Pitagora. Cred în nemurire și terizii și crobizii. Ei spun că cei morți pleacă la Zamolxis și că se vor reîntoarce. Din totdeauna ei au crezut că aceste lucruri

²⁰ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 4; *Izvoare*, I, p. 229.

²¹ Herodot, *Istoriile*, IV, 95; *Izvoare*, I, p. 49.

²² Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, loc. cit.

²³ Herodot, *Istoriile*, IV, 96; *Izvoare*, I, p. 49.

²⁴ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 5; *Izvoare*, I, pp. 229 și 231.

²⁵ C. Daicoviciu, *op. cit.*, în *Ist. Rom.*, I, p. 330.

²⁶ H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 170.

sunt adevărate. Aduc jertfe și benchetuiesc ca și cum mortul se va reîntoarce²⁷. Și filosoful atenian Platon (427-347 î. Cr.) amintește de „Zalmoxis, despre care se zice că îi face pe oameni nemuritori”²⁸, învățându-i „că după cum nu trebuie să încercăm a îngriji ochii fără să ținem seama de cap, nici capul nu poate fi îngrijit neținându-se seamă de corp, tot astfel trebuie să-i dăm îngrijire trupului dimpreună cu sufletul”²⁹, întrucât „Trebuie deci – mai ales și în primul rând – să tălmăduim izvorul răului, ca să se poată bucura de sănătate capul și tot restul trupului”³⁰. Este, considerăm, nu numai un temeinic argument în susținerea monoteismului dacic, dar și un prețios izvor de frumusețe a religiei getice, ceea ce ne amintește de concepția țaranului român: „Numai cu credință în Dumnezeu ai suflet frumos și trup sănătos”.

Argument al monoteismului getic este și afirmația lui Manaseas³¹ care declară că „geții cinstesc pe Cronos, numindu-l Zamolxis”³², lucru firesc dacă avem în vedere că grecul socotea pe Cronos tatăl lui Zeus, convins că pe timpul său a fost epoca de aur a omenirii.

Tot despre un singur zeu vorbește și Diodor din Sicilia care a trăit până după anul 21 î. Cr.: „La așa-numiții geți, care se cred nemuritori, Zamolxis susținea și el că a intrat în legătură cu zeița Hestia, iar – la iudei – Moise, cu divinitatea căreia i se spune Iahve ...”³³. Lăsând la o parte faptul că Diodor din Sicilia este singurul autor antic care asociază pe Zalmoxis cu Moise, rămâne singur și prin afirmarea că „a intrat în legătură cu zeița Hestia”. Nu trebuie să uităm că geto-dacii își incinerau morții, existând un vechi cult al rugului, al focului. De altfel, în zona istorică Vlașca, pentru țaranul român, chiar dacă nu-și mai incinerează morții, focul a rămas sacru până în zilele noastre, stingerea focului cu urină fiind considerată un mare păcat; chiar și urinarea pe o veche vatră de foc aduce grave îmbolnăviri și nenorociri, credințe care au existat cu siguranță și la strămoșii noștri. La începutul erei creștine și Arian (cca. 95-175 d. Cr.), fost guvernator al Capadociei în anul 136 d. Cr., vorbește și el de „geții care cred în nemurire”³⁴.

Frumusețea religiei dacice și a învățăturilor ei, cuprinse în opera lui Platon, aveau să-i servească, pe la jumătatea secolului al II-lea d. Cr., lui Apuleius, într-un discurs de apărare împotriva acuzațiilor de magie ce i s-au adus, trăgând concluzia că „Dacă lucrurile stau așa, de ce să nu-mi fie îngăduit

²⁷ Hellanicos, *Obiceiuri barbare*; Izvoare, I, p. 21.

²⁸ Platon, *Carmide*, 156 d; Izvoare, I, p. 101.

²⁹ *Ibidem*, 156 e; Izvoare, I, p. 101.

³⁰ *Ibidem*, 157 a; Izvoare, I, p. 101.

³¹ A trăit în prima jumătate a secolului al II-lea î. Cr. și a fost elevul marelui geograf Eratostene (275 - cca 195 î. Cr.).

³² Mnaseas, Fr. 23 în *Lexiconul lui Photios*; Izvoare, I, p. 157.

³³ Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, I, 94, 2; Izvoare, I, p. 189.

³⁴ Arian, *Expediția lui Alexandru*, I, 3, 2; Izvoare, I, p. 583.

să cunosc fie bunele cuvinte ale lui Zalmoxis, fie ceremoniile preoțești ale lui Zoroastru ?³⁵.

În aceeași perioadă scria și filosoful Lucian opera sa și menționa „datina de a-i face pe oameni nemuritori și de a-i trimite lui Zamolxis soli”³⁶ și că „Sciții jertfesc unui paloș, tracia lui Zamolxis, care este un sclav din Samos venit la dâșii, frigienii Lunii, etiopienii Zilei”³⁷.

Tot în secolul al-II-lea d. Cr. a scris la Roma, pe vremea împăratului Marcus Aurelius (161-180 d. Cr.) gramaticul Herodian, fiul gramaticului Apollonios Dyscolos din Alexandria, arătând că „Zamolxis: se mai spune și Zalmoxis și Salmoxis”³⁸.

Așadar toți autorii antici vorbesc numai de Zalmoxis. O fac și primii susținători ai creștinismului, Clemens din Alexandria³⁹ și Origene, unul dintre primii și cei mai de seamă scriitori bisericești,⁴⁰ o face și înfocatul adversar al creștinismului, Porphyrios⁴¹. Este adevărat că toți se referă la povestea că Zalmoxis a fost sclavul lui Pitagora, întrucât plăsmuirea aceasta le convenea și le plăcea grecilor, căpătând o mare întindere în lumea elenă, mai ales că anumite elemente din gândirea și etica dacică erau întrucâtva asemănătoare cu doctrina pitagoreică, ceea ce a îndemnat pe greci să-l facă sclav și ucenic al lui Pitagora. Așadar toți autorii antici vorbesc despre un singur zeu al geto-dacilor, singurul care pomeneste doar faptul că „Unii din ei (din geți, n.n.) îi mai spun și Gebeleizis” (lui Zalmoxis, n.n.) este Herodot⁴².

Deși C. Daicoviciu nu a fost de acord doar cu „Ultima parte a frazei din urmă” pentru că „nu corespunde cu ceea ce voia să spună Herodot”, ajunge la concluzia anacronică și anume „că acest Gebeleizis, zeu al tunetelor și fulgerelor, zeu uranian, este, alături de Zamolxe (zeu htonian și poate principala zeităate getică) unul din zeii daco-geților. Nu e exclus ca încă de pe vremea lui Herodot, dar sigur mai târziu, aceste două divinități distincte odinioară să se fi contopit în una singură, păstrând cele două aspecte și cele două nume”⁴³. De unde a luat istoricul nostru informația că au fost „două divinități distincte” când Gebeleizis este pomenit doar de Herodot în mod clar: că lui Zalmoxis unii dintre geți „îi mai spun și Gebeleizis”, nu se poate dovedi; nici un autor antic nu pomeneste așa ceva. Este vorba deci nu de „două divinități distincte” ci de două nume ale aceleiași zeități, care s-au contopit în

³⁵ Apuleius, *Apologia*, 26; *Izvoare*, I, p. 609.

³⁶ Lucian, *Scitul sau oaspetele*, I; *Izvoare*, I, p. 611.

³⁷ Idem, *Zeus tragedian*, 42; *Izvoare*, I, p. 613.

³⁸ Herodian, *Despre ortografie*, II, 514, 25; *Izvoare*, I, p. 627.

³⁹ Născut probabil la Atena în anul 150, a murit la Alexandria, unde se stabilise, în anul 216; *Izvoare*, I, p. 637.

⁴⁰ Născut la Alexandria în anul 185, a murit la Tyr în anul 255. *Izvoare*, I, p. 715.

⁴¹ Porphyrios, *Viața lui Pitagora*, 14-15; *Izvoare*, I, p. 743.

⁴² Herodot, *Istoriile*, IV, 94; *Izvoare*, I, p. 49.

⁴³ C. Daicoviciu, *op. cit.*, în *Ist. Rom.*, I, p. 331.

numele cel mai răspândit odată cu evoluția societății spre forma uniunilor tribale.

Efortul de prezentare a două divinități distincte este continuat în mod artificial⁴⁴ prezentându-se Zalmoxis „un zeu al pământului, al vegetației, al rodniciei”⁴⁵ și Gebeleizis „tronat în închipuirea geto-dacilor ca stăpân al cerului întreg, nu numai al fulgerului aducător de moarte”,⁴⁶ și Zalmoxis este aproape rus, cum doreau diriguitorii de la Moscova, întrucât „strânsa legătură cu sclavul zemlia e evidentă pentru oricine”,⁴⁷ deși, continuă istoricul nostru, „Sufixul -xis nu e încă satisfăcător explicat, dar lucrul acesta nu e esențial”⁴⁸. Noi considerăm că tocmai sufixul -xis este principal, deși nu este încă explicat. Privind elementul zemel - „pământ”, care ar proveni dintr-un i.e. g'hemel - „pământ, sol; pământean”, cu care a fost asociat antroponimul „Zemeli, mama lui Dionisos și Zamolxis, zeul suprem al geto-dacilor”, este pe deplin cunoscut, cu toată bibliografia,⁴⁹ dar explicația rămâne o simplă compilație atâta timp cât rădăcina indo-europeană rămâne incertă, în domeniul speculațiilor, iar tema **Zal** -, și chiar **Zamol** -, este asociată cu numele Zemeli. Noi considerăm că tocmai sufixul -xis să fie de bază. În cazul lui **Zal** - (Zalmoxis) - g'hemel nu trebuie să luăm ca bază tema i.e., ci informația sigură, transmisă de Porphyrios (232-304) că „zalmos” înseamnă la traci piele, blană, ceea ce-l determină pe autor să creadă că de aceea s-a numit „Zalmoxis, deoarece - la naștere - i se aruncase deasupra o piele de urs”,⁵⁰ obicei care s-a transmis în Țara Moților și în zona de nord a Argeșului și Muscelului până în secolul al XX-lea.

În ceea ce privește sufixul -xis cunoaștem că în limba latină **axis** însemna nu numai osie, dar și boltă (bolta cerului) întrucât „sub aetheris axe” nu se poate traduce „sub osia cerului”, ci „sub bolta cerului”. Cuvântul este format din două cuvinte foarte vechi: **a** + **xis**, însemnând „la boltă”, „la roată”, adică axul, osia. Că „xis” a avut înțelesul de boltă, de spațiu, ne-o dovedește tot un cuvânt latin: „xystum” care însemna o galerie, un spațiu acoperit, în care se antrenau sportivii. Și acest cuvânt latin este format din alte două cuvinte foarte vechi: **xys** + **tum**, înțelesul inițial fiind de „spațiu atât”, adică atâta cât era acoperit și marcat pentru antrenamente. Considerăm că acest „xis” latin care provine dintr-un străvechi fond indoeuropean este același din cuvântul Zalmoxis. Rămâne să lămurim prima parte: **Zalmo** -. Din nefericire limba română a fost insuficient cercetată și nici până azi nu posedăm un dicționar exhaustiv, cu toate regionalismele și mai ales cu acele cuvinte învechite, pe

⁴⁴ H. Daicoviciu, op. cit., pp. 171-180.

⁴⁵ Ibidem, p. 172.

⁴⁶ Ibidem, p. 173.

⁴⁷ Ibidem, p. 171.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Editura Științifică, București, 1967, p. 128.

⁵⁰ Porphyrios, *Viața lui Pitagora*, 14-15; Izvoare, I, p. 743.

cale de dispariție, unele deja dispărute chiar în ultimii 50 de ani. Dicționarele noastre citează cuvântul „Zăliște, zăliști, s.f. (Pop.) Direcția vântului, bătaia vântului. – Et. nec.”⁵¹. În primul rând lingviștii, nu știm din ce motive, redau forma zăliște și nu pe aceea mult mai răspândită de zaliște; în al doilea rând explicația sensului nu este corectă, întrucât prin zaliște (zăliște) nu se înțelege direcția vântului, ci forța, tăria, viteza lui. Bătrânii, care mai cunosc cuvântul, nu-i spun zaliște unei adieri de vânt oarecare, ci unui vânt puternic, unei furtuni care cuprinde tot spațiul, cât vezi cu ochii. Dicționarele noastre citează „Za, zale, s.f. Fiecare dintre ochiurile unui lanț ... Lănțișor de metal întrebuințat uneori ca podoabă. Cusătură în formă de lăntișor ... Împletitură executată din inele mici de fier legate unul de altul ... [Var.: (reg.) zală, zea s.f.] – Cf. ngr. *záva*”⁵². Lingviștii nu cunosc și o altă variantă: „Zal, zaluri s.n.” termen prin care era denumit în trecut o anumită za, de obicei trei zale mari, groase, din fier masiv, folosite la prinderea tânjalelor când se transporta o batoză; zal însemna deci o za foarte masivă și rezistentă. Și, în sfârșit, încă un cuvânt pe cale de dispariție, pe care nu-l cunosc lingviștii: zalmoaște, însemnând moarte generală, răspândită peste tot, cât ține pământul. Termenul l-am întâlnit într-un cântec popular cules de la veteranii celui de-al doilea război mondial, care începe astfel: „Maică, cum trecurăm Prutul, / Zálmoaște pe tot pământul !”⁵³. Că zálmoaște înseamnă moarte puternică, generalizată, ne-o dovedește și expresia: „A dat zálmoaștea-n găini”, adică epidemie, găinile mor pe capete, pretutindeni. Cuvântul, pe care-l socotim de origine geto-dacică, prin faptul că nu-l întâlnim în nici o altă limbă europeană, este compus din doi termeni: zál (puternic, peste tot) + moaștea, adică moartea, veșnicia. Că moartea, veșnicia și moaștea sunt sinonime, ne-o dovedesc expresiile: „Du-te-n veșnicia mă-ti” și „Du-te-n moaștea”, ultima folosită corect de tot mai puțini bătrâni din vestul Munteniei și din Oltenia, întrucât a denaturat în „Du-te-n moașe-ta!” În ajutorul explicației noastre cu privire la sinonimia moartea -veșnicia-moaștea ne mai vine și cuvântul „zamor – mortalitate în masă a peștilor dintr-un bazin acvatic”,⁵⁴ cuvânt folosit în zona istorică Vlașca sub forma zalmor, tot cu referire la pește, atunci când tot peștele prins a murit în căldarea sau în oala în care a fost pus în timpul pescuitului.

Ținând seama de cele prezentate mai sus s-ar putea deduce că informația transmisă de Porphyrios este bazată pe adevăr, „zalmos” însemnând pielea unui puternic animal sălbatic (adică: puternic + mort), a ursului, și el un zeu al locuitorilor peșterilor, dar chiar și a neoliticilor și nu numai. Cuvântul Zalmoxis

⁵¹ Dicționarul explicativ al limbii române, Editura Academiei, 1975, p. 1038.

⁵² Ibidem, p. 1036.

⁵³ Inf. Tomescu Gheorghe, născut în Teiu Vale-Argeș la 26 aprilie 1902, culese în 1949; Ninu Marin din Valea Teișului, comuna Brebeni, județul Olt, inf. culese în 1963.

⁵⁴ Laurențiu Lustun, Ion Rădulescu, Vasile Voican, Dicționar piscicol, Editura Ceres, București, 1978, p. 233.

ar putea fi format aşadar din compunerea a trei cuvinte: Zal (putere, forţă, tărie) + mo(aştea) (veşnicie) + xis (bolta cerului, acoperământul luminos al lumii); în felul acesta este pe deplin explicabil de ce dacii trăgeau cu săgeţile spre norii care întuneceau Zeul veşniciei aflat pe acoperământul sfânt, luminos, pentru a-i lumina faţa, pentru a alunga norii. De altfel până azi bătrânii noştri cred că prin nori se ascunde dracu, iar când tună şi fulgeră îl aleargă Sf. Ilie şi-l plesneşte cu biciul.

O altă dovadă a credinţei urano-solare a geto-dacilor o constituie faptul că sanctuarele lor erau, în cele mai multe cazuri, lipsite de un înveliş. Cercetările întreprinse de creatorul şcolii de arheologie din Cluj, Dimitrie Mihail I. Teodorescu, dovedesc pe deplin că aceste sanctuare nu erau acoperite⁵⁵; acelaş lucru îl dovedesc şi cercetările ulterioare, din anii 1950-1958, conduse de C. Daicoviciu⁵⁶. Încercarea recentă de a dovedi că sanctuarul vechi „cu 60 de coloane, de pe terasa XI de la Grădiştea de Munte este un templu de tip grecesc, uşor adaptat“ care avea un acoperiş „fără îndoială din lemn“,⁵⁷ rămâne în domeniul ipotezelor. Deocamdată singurul sanctuar care s-a dovedit a avea un acoperiş rămâne cel descoperit în anul 1982 la Brad, judeţul Bacău, unde s-a identificat ipotetic Zargidava⁵⁸. Oricum, respingerea categorică a religiei chthoniene la geto-daci se poate argumenta şi prin descoperirile arheologice care indică precis un cult al luminii, al strălucirii, al soarelui⁵⁹.

Aşadar toate argumentele arheologice şi deducţiile logice duc la prezentarea de la bun început a unei religii monoteiste de natură urano-solară, prin existenţa unui singur zeu, Zalmoxis, pe care în secolul al VI-lea î.Cr. unii geţi îl mai numeau şi Gebeleizi. Ar fi o aberaţie să credem că dacă în afară de Zalmoxis geto-dacii ar mai fi avut încă un zeu, nu l-ar fi consemnat măcar un singur autor al antichităţii, mai ales că atât grecii, cât şi romanii, i-au cunoscut destul de bine pe geto-daci. Analiza atentă a izvoarelor istorice arată clar că nu „e vorba de o simplă întâmplare sau de o confuzie pe care autorii antici o făceau între cele două zeităţi care ocupaseră pe rând, la geto-daci, locul de frunte în religie“,⁶⁰ ci întotdeauna lumea antică a ştiut că geto-dacii aveau un singur zeu,

⁵⁵ Dimitrie Mihail, I. Teodorescu şi colab., *Cercetări arheologice în Munţii Hunedoarei*, Cluj, 1923, 56 pp.; Dimitrie Mihail, I. Teodorescu, *Cetatea dacă de la Costeşti*, ACMI, Secţiunea pentru Transilvania, II, 1929, pp. 265-298; *ibidem*, *Cetatea dacă de la Grădiştea Muncelului* (judeţul Hunedoara), ACMI, III, 1930-1931, pp. 45-68.

⁵⁶ Vezi mai jos, trim. 74.

⁵⁷ I.H. Crişan, *Templul de la Grădiştea de Munte*, Magazin istoric, Anul XI, nr. 2 (119), februarie 1977, pp. 40-41, 55.

⁵⁸ Vasile Ursachi, *Sanctuarul de la Zargidava – argument al culturii geto-dace*, Magazin istoric, Anul XVIII, nr. 3 (204), Martie 1984, pp. 10-11.

⁵⁹ Vezi: Vasile Pârvan, *Getica*, pp. 156 şi 641; D.V. Rosetti, în PMMB, II, 1935, p. 69; Radu Vulpe, *Şantierul arheologic Popeşti, Materiale*, V, 1959, fig. 10, p. 346, ştampilă cu efigia lui Helios; H. Daicoviciu, *Le monument-calendrier des Daces de Sarmizegetusa*, Nouvelles études d'histoire, II, Bucureşti, 1960, pp. 57-58; Alexandru Vulpe, *Reprezentări umane pe cupele getice de la Popeşti*, SCIV, 2, 16, 1965, pp. 341-349.

⁶⁰ H. Daicoviciu, *Dacii*, p. 174.

zeu unic, Zalmoxis, căruia unii din ei, pe vremea lui Herodot, „îi mai spuneau și Gebeleizis“.

În susținerea politeismului se mai afirmă că „Din fericire (o fericire iluzorie, n.n.), există și alte știri atestând politeismul geto-dacilor“⁶¹. Trecem peste afirmația, dubioasă și pentru susținător: „Se pare că dacii adorau o zeiță a vetrei și a focului corespunzând Hestiei grecești și Vestiei romane“⁶². Ne oprim puțin asupra susținerii: „Sigur e că dâșșii (geto-dacii, n.n.) se închinău unui zeu războinic, asemănător lui Ares (Marte); ne-o spune lămurit Iordanes, ne lasă s-o înțelegem Vergiliu și Ovidiu“⁶³. Cât de mult ne poate lămuri Iordanes, un got romanizat, care își crează opera pe la jumătatea secolului al VI-lea d. Cr. este faptul că din dorința de a arăta vechimea și strălucirea goților, îi identifică cu scitii și cu geto-dacii, afirmând că „în Dacia, Tracia și Moesia, goții au avut drept rege pe Zamolxe, despre care cei mai mulți scriitori de anale ne spun că a fost un filosof cu o erudiție de admirat“ și atât de mult a cunoscut Iordanes religia dacilor, încât afirmă că „mai înainte au avut pe învățatul Zeuta, după aceea pe Deceneu și în al treilea rând pe Zamolxe“⁶⁴ (sic!). Iordanes continuă apoi cu amintirea unei legende care a circulat în lumea romană că „atât au fost de lăudați goții (de greci și romani, n.n.) încât se spune că la ei s-a născut Marte, pe care înșelăciunea poezilor l-a făcut zeu al războiului. De aceea spune și Vergilius: „Neobositul părinte, care stăpânește câmpiile geților“⁶⁵. Așadar nici Iordanes nu afirmă că dacii credeau în zeul marte, ci că mitologia romană îl consideră născut la geți.

Nici Vergilius, la care se referea Iordanes și la care se referă acum susținătorii politeismului, nu afirmă că daco-geții credeau în acest zeu, ci pune pe Aeneas să vorbească: „Cu sufletul răscolit de multe gânduri mă rugam nimfelor câmpenești și bătrânului Mars Gradivus, care ocrotește ogoarele geților“⁶⁶, adică trioanul se închina lui Marte pe care lumea grecească îl socotea ocrotitorul fertilelor ogoare getice.

În ceea ce privește opera poetică pe care a creat-o pe țărmul dobrogean Ovidiu, ea este pătrunsă de credința în politeismul roman, poetul văzând acești zei pretutindeni în lume: „umbra mea romană ... va fi mereu străină printre marii lor sălbatici“,⁶⁷ „puterea sălbatică a lui Boreas fixează pe loc apa mării“,⁶⁸ „mă îngrozește faptul că sunt amenințat din toate părțile de Marte, care se află foarte aproape de mine“⁶⁹. Ar fi de-a dreptul neserios să aducem asemenea

⁶¹ Ibidem, p. 168.

⁶² Ibidem, pp. 168-169.

⁶³ Ibidem, p. 169.

⁶⁴ Iordanes, *Getica*, 39; Izvoare, II, p. 413.

⁶⁵ Ibidem, 40; Izvoare, II, p. 413.

⁶⁶ Vergiliu, *Enaida*, III, 34-35; Izvoare, I, p. 205.

⁶⁷ Ovidiu, *Tristele*, III, 3, 63-64; Izvoare, I, p. 279.

⁶⁸ Ovidiu, *Tristele*, III, 10, 51-52; Izvoare, I, p. 285.

⁶⁹ Ovidiu, *Tristele*, V, 2, 69; Izvoare, I, p. 297.

argumente în susținerea religiei dacilor. Să presupunem că în zilele noastre un creștin ar fi exilat în valea Lavani, din Noua Guinee și acesta s-ar exprima într-o scrisoare: „Sunt pedepsit de Dumnezeu, care se află foarte aproape de mine“; am putea oare spune că triburile de papuași shangrilezi cred în Dumnezeu ? Fără alte comentarii !

Faptul că glosatorul lui Vergiliu, gramaticul Servius, relatează „că dacii au obiceiul ca, atunci când pornesc la război, să nu se apuce de treabă înainte de a bea cu gura din Istru o anumită cantitate de apă ca pe un vin sacru, și înainte de a jura că nu se vor întoarce la lăcașurile părintești decât după ce vor ucide pe dușmani“⁷⁰, nu înseamnă că dacii considerau Dunărea o zeitate, ci că era o apă sacră, apa lui Zalmoxis, a lui Dumnezeu, căruia îi aparținea tot ce exista sub cer, chiar și oamenii cu sufletele lor, de vreme ce „ei cred că nu mor și că acel care dispăre din lumea noastră se duce la zeul Zalmoxis“⁷¹. Obiceiul s-a păstrat, sub diferite forme, până în zilele noastre, izvorât din credințe multimilenare, când locuitorii carpato-balcanici se închinau Taurului Dumnezeu – Bourul. Până la jumătatea secolului al XX-lea a existat credința că ploaia este urina boului lui Dumnezeu și datorită ei se curăță pământul de murdăria și lumea de păcate. Fără această apă sfințită, dată de taurul care tună prin nori și care se adună în pâraie, râuri, fluvii și bălți, ori într-o pământ pentru a izvorî în altă parte, omul, dobitoacele și toate cele cu viață dată de Tatăl Ceresc, nu ar putea trăi. Credința ne aduce aminte de preoții brahmani care foloseau urina de vacă pentru a-i purifica pe păcătoși, dar și de sfințenia apelor bătrânului Istru din care se împărțeau geții când porneau la luptă. Pentru român, nimic nu a fost mai sfânt decât apa. Să ne aducem aminte de bărbații care porneau pe front în cel de al doilea război mondial. După ce ieșeau din curte, însoțiți de toți ai casei, de neamuri și de vecini, mergeau la puțul din care familia lor bea apă, scoteau o ciutură, se închinau cu fața spre răsărit, beau de trei ori, cel mai adesea din căușul palmei, după care iarăși se închinau și spuneau „Doamne ajută“ și plecau. La fel procedau, fără a fi însoțiți de cineva, vânătorii când plecau dimineața la vânătoare. Numai așa aveau noroc de vânat ales și erau feriți de orice întâmplare neplăcută, ba chiar și de răceli ori oboesală. Așa ne și explicăm de ce din primii ani ai vieții copilul învăța cum să respecte sfințenia apei. „Cui se pișă-n apă, îi vor muri părinții“. „Doar vitele se pișă-n apă, pentru că apa este pișatul boului lui Dumnezeu“. „Apa este sfântă și este păcat s-o spurci cu gunoaie, ori cu alte mizerii, iar cui aruncă stărvuri în apă, pe lumea cealaltă îi va miroși sufletul a hoitul din care a ieșit“. „Apa e sfințită și deaia se preface în aghiasmă când o slujește popa“. „Când n-ai aghiasmă, să-ți atingi fruntea cu rouă de pe crengile copacilor de la marginea pădurii, așa cum fac vânătorii“, botez vânătoresc exprimat genial de

⁷⁰ Comentariile gramaticului Servius, Izvoare, I, p. 207.

⁷¹ Herodot, Istori, IV, 94; Izvoare, I, p. 49.

poet: „În zori, când intru-n codru să caut vieții-mi firu-i, / Pe frunte scutur ramul de rouă și mă mirui; / Aplec în taină creștet și frunze iertătoare, / Pun bune mâini asupra-mi a binecuvântare“ (Vladimir Streinu, *Temutul vânător*, 7-10)⁷².

A doua categorie de izvoare istorice folosite în apărarea politeismului dacic o constituie descoperirile arheologice cu ajutorul cărora se susține că „Politeismul geto-dacilor e clar demonstrat“ și chiar „numai existența mai multor sanctuare în așezările de la Costești și Sarmizegetusa (aici, foarte apropiate unele de altele), bizare dacă ar fi fost consacrate unei singure divinități“⁷³. Lăsând la o parte faptul că în micile noastre capitale medievale se găseau multe biserici, construite de diferiți domnitori, fără ca românii să aibă mai mulți „dumnezei“, ceea ce noi am ruga să facă oricare cercetător interesat de istoria Daciei și mai cu seamă cei interesați a cunoaște descoperirile arheologice din Munții Orăștiei, este îndemnul de a citi materialele și rapoartele cercetătorilor respectivi⁷⁴ și să caute să desprindă ce aparține epocii lui Burebista, ce aparține epocii lui Decebal, ce aparține altor regi intermediari și să găsească o delimitare precisă între aceste etape de dezvoltare a statului dac. Nu va reuși cu nici un chip, deoarece n-au reușit s-o facă nici arheologii respectivi, cu toată amploarea investigațiilor. Credem că dacă specialiștii noștri datau precis fiecare strat cultural și nu săpau febril în căutarea senzaționalului, ajungeau să cunoască cert epoca și ctitorul fiecărui sanctuar, întrucât este cunoscută în întreaga lume antică dorința oricărui conducător de a înălța un templu, un sanctuar în cinstea divinității. Atunci cu siguranță că istoricului nostru nu i s-ar mai fi părut ceva bizar în existența mai multor sanctuare, foarte apropiate.

O altă pretinsă contribuție a arheologiei în menționarea politeismului geto-dacic este considerată „documentarea cultului zeiței Bendis, corespondenta dacică a Artemidei grecești și a Dianei romane“⁷⁵. Susținerea acestei teorii se bazează pe descoperirile capului de bronz al zeiței Diana la Costești, o „operă de artă elenistică“,⁷⁶ pe un medalion de lut ars care imită

⁷² Ion Nania, *Vânătoarea – Cultură, obiceiuri, tradiții (II)*, VPR, Nr. 4, Aprilie 1996, p. 18.

⁷³ H. Daicovicu, *op. cit.*, p. 169.

⁷⁴ Indicăm, pentru aceasta, o bibliografie selectivă din lucrările lui C. Daicovicu: *Fouilles et recherches à Sarmizegetusa, Dacia, I*, 1924, pp. 224-263; *Raport asupra cercetărilor de la Sarmizegetusa în anii 1924-1928*, ACMIT, I, 1926-1928, pp. 206-215; *Fouilles de Sarmizegetusa. Deuxième compte rendu (1925-1928)*, Dacia, III-IV, 1927-1932, pp. 516-556; *Sarmizegetusa (Ulpia Traiana) în lumina săpăturilor*, Ediția a II-a, Cluj, 1939, 66 pp. + 3 pl.; *Dare de seamă asupra cercetărilor de la cetățile dacice, Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943*, București, 1944, pp. 12-15. A se urmări și rapoartele și studiile colective publicate în SCIV și Materiale: SCIV, I, I, 1950, pp. 137-148; SCIV, II, I, 1951, pp. 95-126; SCIV III, 1952, pp. 281-310; SCIV, IV, 1-2, 1953, pp. 153-219; SCIV, V, 1-2, 1954, pp. 123-159; SCIV, VI, 1-2, 1955, pp. 195-238; Materiale, III, 1957, pp. 255-277; Materiale, V, 1959, pp. 379-399; Materiale, VI, 1959, pp. 331-353; Materiale, VII, 1961, pp. 301-317; Materiale, VIII, 1962, pp. 463-475; Materiale, X, 1973, pp. 61-85.

⁷⁵ H. Daicovicu, *Dacii*, p. 175.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 176.

reversul unui denar emis de Tiberius Claudius Nero în anul 80 î. Cr. și care înfățișează bustul Dianei, pe un bust de bronz „reprezentând tot o divinitate feminină“, precum și ornamentul unei garnituri de teci de pumnal descoperit la Popești⁷⁷.

Nu trebuie pierdut din vedere faptul că nicăieri până în prezent nu s-a descoperit reprezentarea figurativă, statuară, a unicului zeu geto-dac prezentat de izvoarele scrise. Este o dovadă în plus că dacii își închipuiau zeul lor sub aspectul cerului senin, ceea ce a determinat persistența cultului principal din epoca bronzului, adorându-se soarele, lumina. Odată cu dezvoltarea socială, culturală și economică din spațiul carpato-danubian-balcanic, s-a dezvoltat și viața spirituală, împreună cu gustul artistic, mai ales în contact cu lumea greacă și romană. S-ar săvârși o gravă greșală ca pe baza câtorva reprezentări figurative incerte să se tragă o concluzie care ar schimba total concepția spirituală a unui popor. Despre capul de bronz al Dianei, descoperit la Costești, chiar autorul recunoaște că este o „operă de artă elenistică“. În ceea ce privește medalionul de lut descoperit pe terasa XI – Dealul Grădiștii,⁷⁸ este foarte îndoielnic că ar reprezenta pe zeița Diana, din următoarele considerente: pe monetă Diana poartă o diademă peste părul pieptănat precum și arcul și tolba cu săgeți pe umăr. Pe medalionul respectiv poartă o casă împodobită cu pene, iar arcul și tolba lipsesc; în cazul din urmă, chipul nu mai poate reprezenta pe zeița Diana, ci pe zeița Roma, cu casca împodobită cu pene și medalionul cu pricina imită foarte bine un alt denar republican roman și anume unul emis în anul 81 î.Cr. de Caius Publicius Q.F.⁷⁹ Oricum, e greu să se poată afirma că reprezintă o divinitate ori alta, că a fost lucrat din necesitatea unui cult, ori pur ornamental, sau că poate a fost „un model pentru o lucrare ce urma să fie executată în metal-phaleră, – ex voto, sau ceva similar – cum se întrebau autorii⁸⁰. În ceea ce privește bustul de bronz al unei femei, descoperit la Piatra Roșie,⁸¹ este și mai greu de precizat dacă este vorba de imitarea vreunei divinități. Fiind prevăzut cu o toartă în partea inferioară a bustului și cu două tortițe de o parte și de alta a capului, credem că a avut un rol pur decorativ. Cât privește decorul cu figuri umane în relief de pe garnitura tecii de pumnal de la Popești, fie că imită întrucâtva divinitatea celtică Cernunnos,⁸² fie că pot fi puse în legătură cu Helios,⁸³ pumnalul a fost purtat de un nobil, iar figurile au avut

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ C. Daicoviciu și colaboratorii, *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului*, Material, V, 1959, pp. 396-397, fig. 8, p. 397.

⁷⁹ E. Babelon, *Description historique et chronologique des monnaies de la république romaine*, Paris, 1885, Vol. II, p. 334, n. 9.

⁸⁰ C. Daicoviciu și colaboratorii, *op. cit.*, loc. cit.

⁸¹ H. Daicoviciu, *Dacii*, p. 176, vezi și fig. 42.

⁸² Radu Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, Materiale, III, 1957, p. 234 și p. 241, fig. 23.

⁸³ Alexandru Vulpe, *op. cit.*, loc. cit., p. 346 – vezi nota 12.

un caracter pur decorativ, neavând nimic comun cu Diana⁸⁴; cel mult ne putem gândi la o eventuală reprezentare a cultului solar așa cum se presupune și cu alte reprezentări antropomorfe, cum ar fi cele descoperite tot la Popești, în capitala lui Burebista – Argedava,⁸⁵ pe două cupe despre care se arată că „ar putea să sugereze un dans în cinstea soarelui“, dar „nu trebuie exagerată semnificația rituală a reprezentărilor de pe cele două cupe getice. Rolul lor artistic – decorativ a fost în primul rând avut în vedere de meșterul olar getic, care, cel mult, s-a inspirat din subiecte legate de o sărbătoare“⁸⁶. Astfel de reprezentări întâlnim și pe mănua unei amfore locale de imitație grecească descoperită la Tei-București⁸⁷ precum și pe alte două mănui de aceeași factură descoperite la Popești, despre care s-a spus că „meșterul getic s-a inspirat din reprezentările lui Helios ce apar pe multe ștampile rhodiene și a căror semnificație desigur o cunoștea“,⁸⁸ ceea ce nu înseamnă că geții se închinau lui Helios. Faptul că reprezentările antropomorfe la daci aveau un rol decorativ ni-l dovedește și fibula transilvăneană aflată în Muzeul Național din Budapesta,⁸⁹ fibulele descoperite la Coada Malului,⁹⁰ precum și fibulele de la Bălănești,⁹¹ ceea ce ne arată că nu trebuie să facem o zeitate din fiecare reprezentare artistică umană.

În problema susținerii politeismului la geto-daci se aduce, și nu fără motive, iconografia cea mai numeroasă care reprezintă Cavalerul Trac,⁹² Eroul Cavalier, Călărețul Trac sau Cavalerul Vânător, care capătă noi dimensiuni în concepția poporului român, încă din primele faze ale creștinării și plămădirii

⁸⁴ Inf. personale primite de la Alexandru Vulpe, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁸⁵ Identificarea capitalei Argedava este temeinic argumentată de R. Vulpe, în *Omagiu lui Constantin Dălcoviciu*, București, 1960, pp. 557-564.

⁸⁶ Alexandru Vulpe, op. cit., p. 348.

⁸⁷ D.V. Rosetti, în *PMMB*, II, 1935, p. 69, fig. 1,2 a-c.

⁸⁸ Alexandru Vulpe, op. cit., loc. cit.

⁸⁹ Vasile Pârvan, *Getica*, p. 553 și fig. 393, p. 554.

⁹⁰ Kurt Horedt, *Eleine Dakische Silberfunde*, Dacia, XI-XII, 1945-1947, pp. 266-267 (Vezi și fig. 3); Dorin Popescu, *Noi considerații asupra prelucrării argintului în Dacia*, Studii și referate privind istoria României, Editura Academiei, București, 1954, partea I, p. 95.

⁹¹ Eugenia Popescu, *Tezaurul de podoabe dacice din argint de la Bălănești*, Studii și comunicări, II, Muzeul Pitești, 1969, pp. 110 și 113.

⁹² G.I. Kazarew, *Heros (thrakischer Reiter)*, Pauly-Wissova, *Real-Encyclopädie der classischen Altertums-Wissenschaft*, Suppl. III, 1132-1149; idem, în VI A, 478-488; idem, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien*, Diss. Pann., II, 14, 1938; A. Buday, *Az ógynevezett thrák lovásisten problémája*, *Dolgozatok-Travaux de l'Université Fr. Joseph-Szeged*, II, 1926, pp. 1-55; III, 1927; IV, 1928; V, 1929; VI, 1930; F. Cornelius, *Heros zur Religion der Thraker*, în: *Omagiu lui Ioan Lupuș*, București, 1943, pp. 178-185; Gr. Florescu, R. Florescu, P. Diaconu, *Cumidava*, p. 83; Radu Vulpe, *Ex voto au Cavalier Trac provenant de Callatis, Dacia*, NS, VIII, 1964, pp. 335-343; M. Riemschneider, *Die Attribute des thrakischen Reitergottes*, în: *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, pp. 26-30; I. Georgieva, *Der wildtragen de Reitergott*, *Eirene*, Praga, IV, 1965, pp. 111-122; Constantin Scorpan, *Cavalerul Trac*, *Muzeul de Arheologie Dobrogea*, 1967; I.I. Russu, *Tracii în Dacia romană*, AMN, IV, 1967, pp. 94-103; Ion T. Dragomir, *Cavalerul Trac de la Tirighina-Bărboși*, *Danubius*, II-III, 1969, pp. 71-79; E. Zavatin Coman, *Un nou relief votiv privind Cavalerul Trac*, *Pontica*, IV, 1971, pp. 297-301; C. Scorpan, *Noi reliefuluri din Scythia Minor, Pontica*, IX, 1976, pp. 195-198.

sale creștine, prin substituirea iconografică a sa cu aceea a Sfântului Gheorghe. Cavalerul Trac „exprima credința în victoria binelui, a adevărului și dreptății împotriva răului, concepție dogmatic-religioasă care de fapt își găsește izvorul sau obârșia în sincretismul religiilor antice din Asia, Orientul mijlociu și apropiat, Africa de Nord, în Egipt etc. De altfel, se știe că concepția (sic!) antitezei dintre bine și rău are un caracter multimilenar, fiind adoptată ulterior și de către creștinism aproape în aceeași formă,⁹³ Cavalerul Trac se pare că a apărut la odrysi,⁹⁴ a fost adorat de tracii din sudul Dunării, de unde s-a răspândit și la geto-dacii din nordul fluviului, atingând apogeul în timpul stăpânirii romane. Recunoscându-se că „zeul dreptății și binelui, învingând forțele răului și ale întunericului, întruchipate de mistreț (sau de un alt animal vânat). Câinele este tovarășul cel mai credincios al zeului vânător. Arborele – care apare pe cele mai multe basoreliefuluri – simbolizează vegetația și fertilitatea pământului. Șarpele, apărător al sanctualelor și locurilor sfinte, este și simbol al regenerării și vieții”,⁹⁵ iar „Reprezentarea arborelui și mai ales a șarpelui arată că Eroul Trac era zeu al vegetației, fertilității, naturii și vieții, deci și al vieții de apoi fericite, al nemuririi, fapt atestat și la alți zei ai antichității. Iar arborele și șarpele însoțesc atât pe Eroul Vânător, cât și pe cel pașnic, dezarmat”,⁹⁶ se trage concluzia că „Mitul, legenda acestui zeu, rămâne în orice caz o problemă foarte greu de înțeles și de dezlegat, întrucât nu s-au păstrat informații, nici în inscripții, nici în autorii antici”;⁹⁷ considerăm că nu este nimic „greu de înțeles și dezlegat”. Cunoaștem rolul călușarilor în slujirea zeului, Tatăl Ceresc, Zalmoxis, căruia niciodată și nicăieri geto-dacii nu i-au făcut chip cioplit, nu l-au reprezentat figurativ. Ar însemna că geții sudici ar face excepție prin reprezentarea figurativă a Cavalerului. S-a dovedit incontestabil că vechii tracii nu reprezentau iconografic Cavalerul care a apărut prima dată în statul odrysilor⁹⁸ sub puternica influență a artei grecești care reprezenta nu numai pe zei, dar și pe eroi și mai ales eroizarea morților. „În epoca elenistică, reprezentările Cavalerului Trac sunt destul de rare și se întâlnesc mai ales în jurul orașelor grecești de pe țărmul egeean și pontic. În epoca romană devin extraordinar de frecvente în teritoriile ocupate de tracii”⁹⁹. În ciuda numărului mare de descoperiri, nimic nu ne permite să afirmăm că reprezentantul figurativ era zeul tracilor. Din contră, el înfățișa reprezentantul divinității pe pământ, acel „Călușar” viteaz, desăvârșit vânător și luptător, exponentul dreptății și binelui pe pământ, eroul adorat tocmai pentru că era

⁹³ Ion T. Dragomir, *op. cit.*, loc. cit., p. 73.

⁹⁴ Constantin Scorpan, *Cavalerul Trac*, 1967, p. 4.

⁹⁵ *Ibidem*, pp. 5-6.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 7.

⁹⁷ Constantin Scorpan, *op. cit.*, loc. cit.

⁹⁸ Radu Vulpe, *op. cit.*, Dacia, NS, VIII, 1964, pp. 335-343.

⁹⁹ Constantin Scorpan, *op. cit.*, p. 4.

slujitorul divinității, la care va merge, spre fericirea lui, după plecarea din lumea pământească. Numeroasele sanctuare și temple din sudul Dunării, unde s-au descoperit sute de plăci votive – Glava Planega, Lozen, Liljace, Batkun, Saladinovo ș.a., lipsesc pe teritoriul Dobrogei și al Daciei nord-dunărene. În Dobrogea, Eroul Trac poartă ca epitete nume grecești sau latinești cu înțelesuri abstracte (**epiphanos, sanctus, invictus, ktistes**, ulterior și un **Derzelas**), pe când în Balcani predomină epitetele geto-trace: „În Tracia întâlnim nenumărate epitete ale acestui zeu ca: **Manimazos, Karabazmos, Perkonos, Perkos, Saldobussenos, Asdules, Geikitienos, Zulmidrenos, Ordianos**, nume de origine locală, tracică”¹⁰⁰. Dar nici o inscripție nu-l numește pe Cavalerul Trac **deus, diós sau Theos**, ci **heros**, ceea ce nu ne dă dreptul să-l considerăm astăzi „Zeul”, ci simplu erou, adică eroul **Manimazos, eroul Karabazmos, eroul Perkos** etc., sau cum se prezintă pe basorelieful de la Callatis, **HPOS KTICTHC – Heros ktistes**, adică eroul întemeietor¹⁰¹ al orașului și nu „zeul” care a întemeiat orașul. Mai recent Negru Vodă este eroul întemeietor al Câmpulungului, Pitea al Piteștilor, Bucur al Bucureștilor, dar nimeni nu îndrăznește să spună că Negru Vodă este Dumnezeu la Câmpulung, Pitea la Pitești ori Bucur Dumnezeul Bucureștilor.

Cavalerul Trac, cu imaginile sale plastice, singurele reprezentări iconografice adorate în spațiul monoteismului geto-trac, va căpăta o valoare zeiască, sincretică, în pragul monoteismului creștin. Mozaicul armatei, veteranilor și coloniștilor romani vor substitui în iconografia zeilor lor, încetul cu încetul, personajul iconografiei locale – Călușarul Trac care se asimilează cu Ares (Marte), Jupiter (Zeus), Iunona (Hera), Dionysos, Pluton, Apollon, Silvanus, Diana (Artemis), fiecare zeitate împrumutând personalitatea Eroului Trac, a Călușarului, substituindu-se întotdeauna acestuia, ceea ce dovedește clar că geto-tracii nu au avut mai mulți zei, cu funcții diverse, care să preia funcțiile numeroșilor zei greco-romani, sau aceștia să se substituie după specificul lor¹⁰². Cum unicul zeu al lumii geto-trace – Zalmoxis – nu avea o iconografie și nu este exclus, ca sub influența inițială a cultului solar, a lui Ra, dacă avem în vedere contemporaneitatea Helios pentru Egipt și spațiul carpatobalcanic, numele său să fi fost tainic, tabu. În confuzia sincretismului din pragul creștinismului, mozaicul politeist greco-roman a atribuit Eroului – Călușarului, slujitorul Tatălui Ceresc, Zalmoxis –, funcțiile multiple ale diverșilor zei, născându-se, în doctrina creștină, un sfânt – Cavaler, Erou – Sfântul Gheorghe, eroul, slujitorul zeului unic – cu nume de asemenea tainic, **Dom(i)ne Deus, Domnul Zeu, Dumnezeu**. Serbat la începutul primăverii, Sf. Gheorghe își însușește toate atributele zeilor greco-romani ocrotitori ai naturii,

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Ibidem, pp. 32-34; inscripția în fig. 12, p. 34.

¹⁰² Părere exprimată și de I. Venedikov, în *Acta antiqua Philippopolitana*, Sofia, 1963, p. 166.

agricultorilor, pomicultorilor și viticultorilor, păstorilor și vânătorilor, iar ca erou, biruitor al vrăjmașilor, al relelor și întunericului, al diavolului – șarpe pe care îl ucide cu lancea ca vânător călare, deci tot reprezentant al cultului solar, românii preluând atât practicile romane de la Palia, sărbătoarea primăverii romane, a întemeierii Romei, prăznuită la 21 aprilie, cât și toate obiceiurile ancestrale ale geto-dacilor, ceea ce ne dă „o idee clară de mulțimea rămășițelor din veacurile de copilărie ale omenirii care s-au păstrat în datinile și credințele poporului nostru și ale altora care serbează în felul acesta ziua de Sf. Gheorghe, nu ca un praznic creștinesc, ci ca o sărbătoare păgână în toată puterea cuvântului”¹⁰³. Călușarul Danubian, Sfântul Gheorghe, plasat de doctrina creștină pe vremea lui Dioclețian¹⁰⁴ (284-305), devine în concepția românilor sinonim chiar și cu Făt Frumos care omoară balaurul ce mânca fete ca drept răsplată pentru apa din fântână, poveste trecută de doctrina creștină în rândul minunilor Sfântului Gheorghe. În mitologia românească șerpi uriași „mănâncă oameni, mai ales fete și încă de cele mai frumoase, pe cari le pândesc pe la puțuri și fântâni. Oamenii, ca să nu moară de sete, se învoiesc cu balaurii, să le dea pe fiecare an câte-o fată, numai să-i lase în pace”¹⁰⁵. Mitul a fost preluat și de doctrina creștină care plasează balaurul nu pe cutare vale din țara noastră,¹⁰⁶ ci „apropo de Palestina, patria sa (a lui Sf. Gheorghe, n.n.), în părțile Sirofinichiei, lângă cetatea Viritului, peste marea cea mare a Siriei, nu departe de cetatea Lida”¹⁰⁷. Faptul că monoteismul creștin a cuprins lumea geto-tracă și mai apoi greco-romană, bazându-se pe monoteismul bătrânului Zalmoxis, este oglindit și în sincretismul Cavalerului Trac care substituie zeii greco-romani, dar nu și pe cei orientali, care vor fi înlocuiți total abia după Hegiră, 622 d.Cr., nu de Dumnezeu, ci prin monoteismul islamic, prin Alah. Nici spațiul și nici subiectul nu ne permite o abordare amănunțită a acestei probleme, însă ni s-ar putea reproșa asocierea Cavalerului Trac cu zeița Cybele, divinitate de origine frigiană. În acest caz nu trebuie pierdut din vedere că la greci Cybele a devenit „Mama tuturor zeilor”, confundată adesea cu Rhea, mama lui Zeus, devenind la romani Magna Mater¹⁰⁸. Este vorba deci nu de o divinitate orientală, ci de una greco-romană, care putea fi socotită în perioada sincretismului Eroului Trac, sub influența noii doctrine ce-și făcea loc, prima femeie, Eva, asociată iconografic cu pomul vieții, măruș oprit și șarpele, imagine biblică, deci nouă,

¹⁰³ I.A. Candrea, *Iarba flăcăilor, Studii de folclor*, Cultura Națională, București, 1928, p. 111.

¹⁰⁴ Viețile sfinților, pe cari prăznuiește Biserica creștină ortodoxă de răsărit; ...Corectura și supravegherea retipăririi s-a făcut de către Arhiereul Nifon N. Ploesteanu, Vicarul Sf. Mitropolii a Ungro-Vlahiei, Volumul VIII, Cărticica VII, din luna Aprilie, Tipografia Gutenberg, Joseph Gobl, București, 1905, pp. 659 și urm.

¹⁰⁵ C. Rădulescu-Codin, *Îngerul Românului, povești și legende din popor*, București, 1913, p. 4.

¹⁰⁶ Cercetările noastre din 1958 ne-au arătat convingerea poporului că pe văile râurilor lor s-a întâmplat evenimentul.

¹⁰⁷ Viețile sfinților ..., pp. 727-728.

¹⁰⁸ Anca Balaci, *Mic dicționar mitologic*, pp. 111 și 237.

care în credințele antice reprezentase cultul „vegetației, fertilității și vieții, deci și al vieții de apoi fericite, al nemuririi”¹⁰⁹. „Sfântul Gheorghe (23 aprilie), care fusese soldat și e deseori reprezentat călare luptându-se cu un balaur, e patronul războinicilor la greci; la germani, e patronul cailor și al vitelor”¹¹⁰. În concepția poporului român Sf. Gheorghe a fost stăpânul cailor sălbatici, lucru care reiese din următoarea legendă din Mihoveni-Suceava: „Jidovii ... se sfătuiră de ce moarte să moară Sf. Gheorghe. Și în urmă se hotărâră: să fie legat cu picioarele dinapoi ale unui cal sălbatic și apoi să dea drumul calului. Însă, în loc să-l lege jidovii de picioarele calului, Sf. Gheorghe, care era deprins a umbla cu caii, se aruncă cât ai bate din palme pe cal, și de acolo înainte: noroc și sănătate, lasă pe jidovi cu buzele umflate și cu gura căscată, uitându-se la dânsul cu ochii mari, cum se duce și nu-i pasă”¹¹¹. Și mai interesantă este concepția românilor din sudul țării: „Cai sălbatici au fost în tot Burnasul și-n tot Bărăganul atâta vreme cât a stat pe pământ Sfântul Gheorghe, care-i îngrijea și călărea de tropoteau câmpiile de alergatul lor și răsunau văile de nechezatul ascuțit. Sf. Gheorghe era judecătorul călușarilor și se zice că ei, călușarii, au călcat jurământul și Sf. Gheorghe s-a supărat și-a părăsit pământul. Rămăși fără stăpânul lor, caii sălbatici au pierit și ei. Tot Sf. Gheorghe să zice că a omorât un balaur uriaș venit din mare pe Dunăre și pripășit lângă Giurgiu. L-a putut omori pentru că era călare pe un cal sălbatic, deoarece un cal domestic mirosea a balaur de la distanță și nu putea fi strunit pentru nimic în lume. Calul sălbatic era deprins cu mirosul de sălbăticiuni și nu se temea”¹¹². Așadar Sf. Gheorghe a fost judecătorul călușarilor și patronul cailor sălbatici, deci un cavaler de seamă, Cavalerul Trac într-o nouă iconografie. „În dimineața ajunului Sf. Gheorghe femeile scot toate sculele de țesut afară, ca să răsără soarele peste ele, să poată avea spor la lucru”¹¹³. În seara aceleiași zile, numită Mănecătoare, în sudul județelor Argeș și Dâmbovița, ca și prin Teleorman și toată zona istorică Vlașca, se pun ramuri verzi de salcie la porți, la fântâni, la case, iar la târle și grajduri se pun ramuri de jugastru sau de tei. În dimineața zilei Sfântului Gheorghe copiii se scoală până în răsăritul soarelui, se spală, pentru ca în momentul când răsare soarele să stea în genunchi, cu fața la răsărit, pentru a-l privi cum răsare. Dacă locuința se afla într-o poziție din care nu se vedea ieșirea soarelui la orizont, copiii mergeau în câmp, la marginea satului și-l așteptau cu flori de păpădie, coprine sau mărgăritar în mână. De Sf. Gheorghe la Straja-Bucovina se aprindea focul viu”¹¹⁴. În toată Câmpia Română obiceiurile de primăvară cele mai bogate și mai general reprezentate „erau cele

¹⁰⁹ Constantin Scorpan, op. cit., p. 7.

¹¹⁰ I.A. Candrea, op. cit., p. 119.

¹¹¹ S. Fl. Marian, *Serbătorile la Români. Studiu etnografic, III, Cină Ielmea*, București, 1901, p. 266.

¹¹² Inf. Banu Tincea (n. 1879), satul Braniștea, com. Oinacu, jud. Giurgiu, 1959.

¹¹³ Artur Gorovci, *Credinți și superstitii ale poporului român*, București, 1915, p. 330.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 361.

ocazionate de festinul Sfântului Gheorghe. Deși la prima vedere pare a fi o sărbătoare religioasă (creștină, n.n.), ea are un substrat străvechi, Sfântul Gheorghe semnificând pe plan mitic reînvierea naturii. Plecând de la acest aspect inițial este firesc ca de data respectivă să se lege riturile de fertilitate agrară și animală. Să nu uităm că pentru satul românesc tradițional, ziua de 23 aprilie coincide pentru majoritatea zonelor din țară cu data plecării oilor la munte, când acestea se dădeau la cioban, ori acest eveniment nu putea rămâne nesărbătorit¹¹⁵. Fără a mai continua discuțiile destul de vaste, mai ales despre mulțimea de obiceiuri prilejuite de această sărbătoare, Sfântul Gheorghe rămâne în primul rând un cavaler al cultului solar.

Un alt cavaler, și el patron al cailor, despre care în Mozăceni-Argeș se credea că îngrijește caii care poartă soarele pe cer a fost Sântoader, zi în care pe Valea Drâmbovnicului se încurau caii și în care aveau loc mari întreceri de călărie în fiecare sat, calul câștigător fiind împodobit cu flori aduse de către toți locuitorii satului, încât părea un uriaș buchet multicolor și se bucura de mare prețuire din partea locuitorilor. Sântoader cade în prima marțe din Păresimi, când toată lumea se lă cu apă în care s-a fiert iarbă mare. „Românii din Transilvania spun că Sân-Toader are șapte cai, cari sunt șapte feciori voinici și frumoși, dar cari au cozi și copite de cai”; „Românii din Banat cred și spun că Sân-Toader are șapte până la doisprezece cai, care asemenea sunt feciori frumoși, făcuți din feciorii ce și-au părăsit drăguțele, dar că au cozi și copite de cai, și fiecare din ei este încins cu lanțuri. Mai departe cred și spun românii din Banat că Caii lui Sân-Toader sunt de două feluri, și anume albi și negri. Și caii cei albi prigonesc neîncetat pe cei negri și, ajungându-i, încep a-i mușca cu gurile și a-i bate cu copitele, și de regulă nu se lasă până ce nu-i înving. Caii lui Sân-Toader, numiți altmintrelea simplu și Sân Toaderi, au și zilele lor anume. Ei se pun, adică cad sau se încep totdeauna în prima marți la amiază din Păresimi și țin șapte, respectiv opt sau nouă zile, adică până miercuri la amiază din săptămâna viitoare ... Sâmbătă e Calul cel Mare¹¹⁶. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea în Leșile, pe Valea Mozacului-Argeș, vânătorul Marin Dogaru poreclit Lupu, poreclă moștenită din Vâlcul, din secolul al XVII-lea, vâna cu arcul întins cu o vână de cal tăiat în Sâmbăta Calului cel Mare¹¹⁷. Informația este deosebit de prețioasă dacă avem în vedere știrea despre geți, transmisă de Ovidiu: „Arcul lor întins cu o vână de cal nu trage numai o singură dată, ci este totdeauna încordat¹¹⁸. Nu încape nici o îndoială că Sântoader este un personaj al cultului solar, în special după credințele din zona istorică Vlașca. Numărul șapte arată ciclul lunar, iar faptul că acești cai sunt

¹¹⁵ Monica Budiș, *Corelația obiceiurilor calendaristice cu celelalte obiceiuri cu referire specială la Câmpia Română*, Ilfov-File de istorie, Muzeul Județean, București, 1978, p. 573.

¹¹⁶ Sim. Fl. Marian, *op. cit.*, II, p. 41.

¹¹⁷ Inf. Ioniță Buică (n. Sisu Ion, 2 septembrie 1887), *Leșile*, mai 1957.

¹¹⁸ Ovidiu, *Scrisori din Pont*, I, 2, 21-22; *Izvoare*, I, p. 307.

albi și negri, cei albi ieșind întotdeauna învingători, ne aduc aminte ziua și noaptea, lumina și întunericul, binele și răul, dualismul iranian, dar și concepția țaranului român cu privire la lupta permanentă dintre Dumnezeu și dracu. Faptul că sunt șapte feciori frumoși, cu cozi și copite de cai, ne determină să vedem în ei niște zei antropomorfi din perioada Dumnezeului - Cal, imaginat de vânătorii paleolitici. Cultul lui Sântoader, deși cu reminiscențe foarte primitive, este mult diminuat în intensitate față de Căluș, dovedind deci o vechime mult mai mare. Călușul a apărut la începutul epocii bronzului, odată cu instalarea monoteismului getic, călușarii fiind slujitorii Tatălui Ceresc, ai lui Zalmoxis¹¹⁹.

În concluzie, îndrăznim să afirmăm că Sântoader și Sf. Gheorghe nu pot fi altceva decât „Cavalerii danubieni, divinități (eroi deveniți sfinți, n.n.) de origine geto-dacică, cu nume antic necunoscut. Sunt reprezentați printr-o triadă alcătuită dintr-o zeiță încadrată de doi cavaleri și care poartă în sulită balaurul dacic și calcă dușmanii sub copitele cailor. Cultul lor s-a răspândit în sec. II-IV d.Cr. în provinciile dunărene Dacia, Moesia, Pannonia și Dalmația. Se cunosc 228 reliefuri închinat acestor zei (eroi, n.n.) enigmatice, care nu au inscripții votive. Cavalerii danubieni aveau un cult secret (mistere). S-au contopit cu multe divinități romane și locale (Cavalerul Trac, Mithra, Cybela etc.)”¹²⁰. Acești eroi-sfinți ai monoteismului geto-dacic au rămas și pentru românul ortodox eroi sfinți, cu aceleași atribute și, mai mult, cu aceleași ritualuri, ceea ce consolidează ipoteza noastră că monoteismul s-a păstrat, iar Domnul Zeu nu este altceva decât numele tabu al lui Zalmoxis, Tatăl Nostru, Tatăl Ceresc cum îi spune cu pioșenie bătrânul nostru țaran care-și mai păstrează adevărata credință după 50 de ani de comunism.

De-a lungul a peste 40 de ani de cercetări am cules mii de date despre credințele poporului român într-o mulțime de animale sfinte: mamifere, păsări, reptile și chiar insecte, moștenite încă din pragul copilăriei umane și păstrate datorită toleranței monoteismului getic și celui ortodox, care a preluat toate aspectele spirituale ale timpurilor trecute, marginalizându-le, fără a le înlătura. Așa s-a plămădit un suflet plin de iubire, blând și statornic, sufletul poporului român.

Obiectele apotropaice, cochilii de moluște, dinți de cerb, de urs, de lup sau de mistreț, găuriți și purtați la gât constituie elemente de magie și superstiții care au dăinuit pe teritoriul României din paleolitic până azi, purtătorii lor crezând că vor căpăta însușirile, agerimea sau puterea animalelor respective,¹²¹

¹¹⁹ Ion Nania, *Rusaliele ...*, loc. cit.

¹²⁰ D. Tudor, *Dicționar de istorie veche*, p. 141; Nicolae Gostar, *Culte autohtone în Dacia romană*, An. Inst. Ist. și Arheologie, Iași, II, 1965, pp. 237-254.

¹²¹ Ion Nania, *Istoria vânătorii în România*, Editura Ceres, București, 1977, pp. 33-34 și 258; idem, *Vânatul pe teritoriul României, mărturiile arheologice, istorice, folclorice și etnologice despre mamifere dispărute și pe cale de dispariție*, Editura Sport-Turism, București, 1991, *passim*.

reminiscențe din fazele primare ale religiei orânduirii comunei primitive care a înălțat pe om pe o treaptă superioară lumii animalelor care-l înconjurau.

Revenind la susținătorii politeismului geto-dacic, încercarea de a prezenta culte autohtone în Dacia romană, prin prezentarea unor divinități ale coloniștilor și veteranilor veniți din toate colțurile Imperiului Roman,¹²² nu dă nici o probă serioasă în susținerea teoriei lor. Putem găsi în Dacia romană toți zeii panteonului greco-roman, precum și toți zeii lumii de coloniști veniți – *ex toto orbe Romano* – când vorbim de religia geto-dacilor avem în vedere Dacia până la cucerirea ei de către Traian, deoarece situația se schimbă după această dată când avem de-a face cu un mozaic de locuitori. Această lume pestriță de politeiști nu numai că venea cu zeii ei, dar putea crea pe pământul Daciei divinități noi, în legătură cu specificul nou al provinciei Dacia. În această categorie intră zeitățile cu epitetul placida,¹²³ Diana mellifica,¹²⁴ și alte multe zeități¹²⁵ care nu au aparținut monoteismului geto-dacic și nici ortodoxia nu le-a admis. Să nu uităm că dacă în toate provinciile Imperiului Roman se găsesc numeroase documente epigrafice care atestă divinități cu nume sau cu epitete autohtone, acestea lipsesc cu desăvârșire în Dacia. S-ar putea bănuși, și nu fără teme, că romanii au fost împotriva religiei geto-dacilor, ceea ce a determinat lipsa totală a documentelor epigrafice ale zeității locale.

Interdicția are la bază două motivări: în primul rând monoteismul; romanii luaseră o lecție dură de la evrei și nu doreau să se repete situația și în Dacia unde populația era mult mai numeroasă. În al doilea rând elementele comune monoteismului geto-dacic cu creștinismul interzis cu desăvârșire de statul roman; situația putea fi foarte gravă pentru cuceritori, dacă avem în vedere că dacii sfidau moartea, crezând că ei nu mor, ci merg dincolo, în ceruri, la Zalmoxis, așa cum creștinii credeau în fericirea de după moarte, în rai.

Dar continuarea monoteismului geto-dacic cu cel ortodox nu poate fi pe deplin înțeleasă fără studierea etnoculturii spirituale a poporului român. Lăsând la o parte cultul solar moștenit în ritualurile și credințele noastre de peste 3000 de ani, despre care s-ar putea scrie câteva volume, vom încheia cu un singur ritual pe care l-am prezentat cu altă ocazie¹²⁶. Este vorba de zăuplecat, ritual practicat pentru primirea băiatului în rândul vânătorilor; se împlinea în ziua Sfântului Gheorghe din anul în care băiatul împlinea 15 primăveri, cu condiția ca acesta să fi primit botezul cu roua stejarului la împlinirea vârstei de trei și șapte ani. Acest obicei se practica în pădure, într-un loc special ales, lângă un stejar multiseclar, așezat pe o popină și începea din momentul intrării grupului

¹²² Nicolae Gostar, *Culte autohtone în Dacia romană*, An. Inst. Ist. Arh. Iași, II, 1965, pp. 237-253; bibliografia acestei probleme în nota 1, p. 237.

¹²³ *Ibidem*, pp. 239-241.

¹²⁴ *Ibidem*, pp. 241-243.

¹²⁵ *Ibidem*, pp. 243-253.

¹²⁶ Ion Nania, *Vânătoarea – cultură, obiceiuri, tradiții (III)*, VPR, Anul XLIX nr. 5, mai 1996, pp. 16-17.

în pădure, când popa se oprea cu fața spre răsărit și se închina de trei ori, rostind de fiecare dată: „Primește-ne, Tată Ceresc, în biserica Ta, în sfânta pădure, casa Ta în care sălășuiesc toate viețuitoarele pe care ni le-ai dăruit nouă spre vânanre și hrană“. Toți participanții, tot cu fața spre răsărit, se închinău și rosteau: „Să ne primească și să ne ocrotească în sfânta Lui biserică“. Nașul boteza cu roua unui stejar pentru a treia oară pe fin, de această dată adresându-se divinității supreme: „Zău, Tată din ceruri, dă-i lu' (cutare) tăria sfintei Tale biserici, a stejarilor cei mai bătrâni și sănătoși, pentru împlinirea credinței, pentru întâmpinarea primejdiilor și răpunerea fiarelor. Sfânta apă a cerului o să-l spele de păcatul uciderii lor și toată viața să rămână curat și luminat ca roua din cer picat“. Această formulă se repeta de trei ori și de fiecare dată participanții se închinău și spuneau: „Așa să-i ajute Dumnezeu“, iar popa își făcea semnul crucii și închina tăurașul, făcându-i semnul crucii pe frunte. La locul desfășurării ritualului popa sacrifica după un ascunziș vegetal tăurașul, îl jupuia și venea cu pielea pe care nașul o pune pe capul băiatului îngenunchiat lângă tulpina stejarului de care își lipea fruntea și brațele și depunea jurământul de vânător: „Zău, Tată Ceresc, împărat al tuturor celor ce se văd și celor ce nu se văd, voi cinsti toată viața marea Ta casă, biserica în care viețuiesc toate sălbăticiunile ce ni le-ai dat nouă vânătorilor, voi feri puii lor și nu voi ucide zburătoarele necurate pentru om; voi păzi legea din moși-strămoși și dacă altfel voi face, să mă răpună sfântul Tău taur negru, să mă sfășie pajura Ta sfântă și puii sfinților corbi să mă mănânce. Așa să fie, Tată din ceruri, zău“.

Trecând peste multe amănunte cu privire la desfășurarea ritualului, menționăm doar că prin întreaga sa practică ne dovedește datarea cu siguranță în perioada de înlocuire a idolatriei neolitice cu o religie solară, plămădită odată cu zămislirea lumii galactice. Totul este patronat de o singură divinitate, Tatăl Ceresc, Zalmoxis,¹²⁷ despre care părintele istoriei, Herodot, ne spune că unii dintre geți „îl mai numesc și Gebeleizis“. Numele Tatălui Ceresc a rămas tabu și numai simpla grăire a cuvântului **deus**, păstrat sub forma autohtonă zău, a rămas jurământul cel mai sacru al românului. Zăuplecatul este și el un jurământ de supunere și ascultare față de divinitate, format tot din două cuvinte latine: **deus** + **plicare**. De altfel principalele noastre cuvinte creștinești sunt de obârșie latină, dar cel mai semnificativ rămâne biserica, cuvânt care este numit al nostru, socotit a proveni din lat. **basilica**, **ae**, dar care, se pare, este mult mai vechi, provenind din gr. **basiliki**, ce nu poate fi despărțit de **basileas** - **basileus**,

¹²⁷ Ion Nania, op. cit., loc. cit. Deși noi am folosit în manuscris forma Zalmoxis, a fost schimbat în Zamolxis. Nu ne surprinde că oamenii noștri nu înțeleg să respecte dorința autorului; este vorba de o veche meteahnă a redactorilor obișnuți astfel. Sunt și autori care nu admit forma redată de Herodot și de către majoritatea autorilor antici – Zalmoxis; ei cunosc o vastă bibliografie, dar nu cunosc etno-cultura românească, iar scriitorii antici le sunt cunoscuți din alți autori moderni. Am cita în acest caz: Vasile Florea, *Câteva considerațiuni asupra teonimului Zamolxis*, Carpica, XVIII-XIX, 1986-1987, Complexul Muzeal Județean Bacău, 1987, pp. 21-29.

basileis, basileion, basileyo ș.a. Latinii au împrumutat destul de târziu **basilica**, dându-i sensul de zidire mare, aflată în forul din Roma și din alte orașe, în care magistrații judecau, așadar un sediu al tribunalului, casa în care se împărțea dreptatea și totodată o „casă a împăratului“. Jurământul de primire în rândul vânătorilor arată clar că monoteismul getic poseda termenul într-o formă autohtonă, preluată de ortodoxia românească. Biserica era casa mare (în cazul vânătorilor, pădurea) a Tatălui Ceresc, „împăratul tuturor celor ce se văd și celor ce nu se văd“, „în care viețuiesc sălbăticiunile“.

În concepția geto-dacilor divinitatea supremă era deci „împărat suprem“ dar și Tată Ceresc, așa cum și creștinii spun „Tatăl Nostru, care ești în ceruri“, rugându-se să „vie împărăția Ta“, iar în „Rugăciunea către Dumnezeu Tatăl“ a Sfântului Macarie cel Mare, divinitatea veșnică este „Împărat a toată făptura“. Că divinitatea geto-dacilor, Zalmoxis, era o zeitate celestă, solară, se dovedește și prin semnificația adj. **basilikos** „regesc“, „strălucitor“, corelat cu vb. **basileyo** în sensul de „apunere a soarelui, a astrilor“, ori cu s.n. **basileyma**, „apus de soare“. Dacă socotim biserica – **basilica** –, marea pădure care acoperea teritoriul getic, să nu uităm că la apunere soarele „se pitește mai întâi în pădure“, „după pădurile de pe dealuri și munți“(credințe generale în spațiul românesc), putând fi privit mai bine de ochii muritorilor, iar splendoarea strălucirii cerești și a peisajului ne amintește de frumusețea odăjdiilor și a bisericii creștine, amintind sensul poetic al gr. **basileyma** „apunerea soarelui“. Mai adăugăm la acestea și respectarea cu sfințenie a pădurii, a copacilor, de către țăranul român până la dezastrul declanșat de târșirile dictaturii comuniste. Dacă Zalmoxis ar fi fost o zeitate chthoniană, cultul și ritualurile geto-dacilor nu s-ar fi desfășurat pe înălțimile munților. Vânătorii din zona istorică Vlașca neavând înălțimile semețe, împlineau zăuplecatul pe o popină, pe un loc mai ridicat, unde popa sacrifică vițelul (tăurașul) negru. În cazul acesta ni se pare anacronică afirmația din dicționarele și din toate cărțile noastre de istorie cum că s.m. popă l-am avea din sl. **popa**. Primii slavi creștinați au fost bulgarii, în anul 865, când mai întâi țarul Boris s-a creștinat, botezându-se Mihail, după numele nașului său Michael al III-lea (842-867), împăratul Bizanțului. Să nu fi avut creștinii daco-romani, românii, timp de aproape 600 de ani popi care să le officieze ceremoniile ? La romani **popa** era persoana care înjughia animalele jertfite zeilor și tot el era acela care pregătea focul și sarea, la fel ca și popa din ritualul nostru vânătoresc. În acest caz noi am putea moșteni s.m. popă din lat. **popa**, ae și nu din bulgară. După câte cunoaștem, în latină acest termen a fost folosit abia în secolul I d.Cr. de către A. Persius Flaccus (36-62 d.Cr.). Ulterior Iunius Iuvenalis (cca. 60-cca. 135 d.Cr.) a folosit și termenul **popanum**, preluat din gr. **popanon**, un fel de turtă pentru jertfe. Oare aceasta nu este pâinea popii, adusă de naș la zăuplecat ? Nu este ea colacul popii, pe care gospodinele îl pregătesc la căpețele pentru a-l dăruî preotului? Credem cu convingere în

autohtonă termenului popă, preluat de ortodoxie din ritualurile monoteismului getic; celelalte popoare latine, creștinate ulterior daco-romanilor, au adoptat termenul gr. presbyteros „bătrân“, folosit în latină cu sensul de preot abia la începutul secolului al III-lea de către Tertulianus (cca. 160-cca. 230 d.Cr.).

Așadar studierea temeinică a obiceiurilor noastre străvechi, pe care dictatura comunistă le-a interzis, oprind până și studierea lor, poate aduce lumină pentru multe aspecte istorice rămase necunoscute, falsificate din necunoaștere, sau chiar din rea voință, cum au făcut-o unii preinși istorici, celednici slugarnici ai slavismului care au căutat până și obârșia Tatălui Ceresc, Zalmoxis, în rusescul zemlia, iar manualele școlare au generalizat forma Zamolxis în loc de Zalmoxis cum ni l-a consemnat părintele istoriei; schimbarea numelui cu răd. Zal – în cel cu baza Zam – din articolul nostru, este o dovadă a impunerii lui prin manuale și cursuri. Nu ne surprinde faptul că timp de peste 20 de ani, începând din 1967, ni s-a refuzat pretutindeni publicarea studiului de față. Cu greu am reușit publicarea lui prescurtată și fără bibliografie, într-o revistă de dincolo de cortina de fier¹²⁸.

¹²⁸ Ion Nania, *Au fost dacii politeiști ?*, Noi Tracii, Milano, Anul III, nr. 39, Noiembrie 1977, pp.1-6 și nr. 40, Decembrie 1977, pp. 4-8.

CONSIDERAȚII JURIDICE ASUPRA UNUI TESTAMENT DESCOPERIT LA SUCIDAVA

ILIE ȘANDRU

Roma a impus în teritoriile cucerite principii juridice identice, indiferent de tipul provinciei (senatoriale sau imperiale) sau de situarea geografică, dar ținând cont de tradiția juridică a unor teritorii, incluse într-o provincie, și care aparținuseră inițial unor orașe cum este cazul orașelor grecești sau greco-orientale. Aici au fost păstrate conform lui *jus Gentium*, sau, în cazul grecilor, datorită vechimii, acele valori juridice care nu contraveneau principiilor dreptului privat roman.

Bibliografia juridică romană este foarte vastă. Dar, corelarea și verificarea informațiilor din textele juriștilor romani (la rândul lor uneori contradictorii) cu cele din inscripții și interpretarea lor juridică apoi istorică nu este în general realizată¹. Juristul întâmpină dificultăți epigrafic-istorice (istoria provinciilor, prosopografie, cronologie, evoluția dreptului roman și condițiile social-politice ale acestuia), iar istoricul o vastă cercetare cu o terminologie juridică mai greu accesibilă datorită conotațiilor moderne pe care cercetătorii dreptului roman se străduiesc să le găsească.

În ceea ce privește provincia Dacia informațiile legate de aplicarea dreptului privat roman sunt puține: tăblițe cerate (cercetate parțial – contracte, depozit, împrumut, lichidități, cotizații, returnări de fonduri) și menționarea în inscripții a unui *defensor* sau a unor *heredes*².

Interesantă este însă o inscripție ce provine de la Sucidava – un fragment de testament³. Parțial păstrat fiind, putem stabili câteva aspecte legate de calitatea testatorului sau dreptul de a lăsa testament. Analiza comparativă cu alte astfel de izvoare juridice din provincii imperiale ar putea clarifica

¹ Th. Mommsen, *Manuel des antiquités romaines*, vol. I, Paris 1899, p. 35; F. de Visscher, *Etudes de droit romaine*, Paris, 1931, p. 24.

² IDR, I, cu bibliografia cercetărilor dreptului roman în Dacia p. 165-190.

³ IDR, II, 187 (CIL, III, 14493).

problema proprietății de tip provincial⁴. **Instituțiunile** lui Gaius⁵ rămân una dintre sursele de bază în cercetarea aplicării dreptului roman datorită precizărilor în legătură cu dobândirea și transmiterea proprietății, testamentul, drepturile și obligațiile moștenitorilor, condiții de moștenire, etc.

Revenim la testamentul de la Sucidava. Nu cunoaștem vreun statut urban pentru această așezare, dar exista un **territorium** ce a făcut parte din **ager publicus**. Coloniștii și veteranii din zonă dețineau loturi în **possessio** sau cu drept de **usus fructus**⁶. Numeroase **villae rusticae**⁷ și **pagi** depindeau de această așezare organizată **cvasi municipal**⁸. Aici se desfășura o viață economică intensă, dată fiind poziția ei – Dunăre – Isker – Olt, unde funcționa un serviciu de vamă, ateliere de cărămidărie, ceramică și metalurgie. Era un punct de descărcare al mărfurilor venite de peste Dunăre (calcar de Vrața, **terra sigillata**, etc) și implicit un teritoriu agrar necesar aprovizionării cu produse alimentare într-un centru prosper și important pentru Imperiu până târziu în secolele V-VI. Construcțiile urbane, urbanistica, existența unui **territorium** ne dovedește că aici s-au putut concentra categorii sociale implicate în activități productive și chiar o elită urbană (**ordo**, **curiales**, etc.). Acești întreprinzători particulari cunoșteau bine pârghiile economico-juridice ale economiei deschise ce caracterizează perioada sec. II-III a lumii romane.

Testamentul descoperit la Sucidava a fost folosit doar pentru atestarea relațiilor juridice în Dacia⁹ sau economice¹⁰. De aceea o analiză juridică se impune.

Validitatea testamentului, ca întreg, reiese, pe de-o parte din stilul juridic adoptat de cel care a redactat textul, care poate fi testatorul însuși sau un jurist-questor. Câteva expresii sunt notabile. De exemplu formula **damnas (esto)**, însemnând condamnat la..., obligat la... este un cuvânt indeclinabil, arhaic, formă sincopată a lui **damnatus**, participiul perfect de la **damno**, -are, -avi, -atum și datează în textele juridice încă din perioada preclasică, deci este consacrat¹¹. Identic este și cazul formulei **volo (iubeo)**, vreau și poruncesc. Textul dă impresia a fi fost alcătuit de un jurist sau un personaj important (titularul), oricum cunoscător a dreptului roman și al limbii latine în formule

⁴ Chestiunea aceasta a fost susținută de mine într-un referat al tezei de doctorat și a stârnit discuții bibliografic-metodologice pasionante între criteriile arheologic-epigrafice împotriva celor juridice și chiar de lectură a inscripției în cauză.

⁵ Gaius, *Instituțiunile* (trad. Aurel N. Popescu), Buc. 1982 (excelent studiu introductiv cu o critică a izvoarelor și a bibliografiei).

⁶ O. Toropu, C. Tătulea, *Sucidava*, Buc. 1987, p. 154; IDR, II, 190.

⁷ Gh. Popilian, *Arhivele Olteniei*, 6 (1989) p. 54-63.

⁸ R. Ardevan, *Viața municipală în Dacia romană* (diss.), Cluj-Napoca, 1994, p. 74.

⁹ Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bucarest, 1900, p. 187-215 (se precizează că monumentul „indique l'époque d'Antonin le Pieux”; D. Tudor, *Oltenia romană*, IV, p. 408, „anumite dispoziții pentru păstrarea mormântului”).

¹⁰ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, Buc. 1969, p. 158 (importul de „vinum”).

¹¹ Într-un alt testament (108 d. Hr.) – P. F. Girard, *Textes de droit romain*, Paris, 1937, p. 807.

juridice. Modificarea~~ea~~ topicii, cu sens emfatic juridic sau retoric, întărește opinia noastră că este vorba de un testament care poate constitui o bază solidă (din păcate unica, până acum, pentru Dacia) pentru câteva considerații juridice asupra proprietății funciare în Dacia. Dreptul roman clasic și procedura nu impun folosirea unor formule dar prezența lor arată autenticitatea și claritatea stilistică a dispozițiilor legale – conforme dreptului roman.

Conținutul testamentului depășește ceea ce s-a spus până acum despre prevederile sale, doar instituirea unui uzufruct condiționat de îndeplinirea sacrificiilor anuale (**sacra**)¹² sau clasificarea inscripției în categoria celor care se referă la dreptul mormintelor¹³, chestiune ce aparține religiei romane dar și la delimitarea unui spațiu sacru într-un **dominium** ce impune moral-religios respectarea dispozițiilor consacrand astfel locul (**locus religiosus**).

Anonimul testator este un **caput** (are deci capacitatea juridică de a testa) el face de altfel uz de **ius commercii**, (dreptul de a încheia un act juridic potrivit dreptului civil roman)¹⁴ specific raporturilor dintre cetățeni. **Ius commercii** conform lui **ius civile** permite **mancipatio**¹⁵ – dobândirea unei forme de proprietate. Acest drept îl pune pe cetățean în situația de a achiziționa un bun imobil „susceptibil“ (termen greu de explicat la Gaius – care-l lasă suspendat, ca de altfel și comentatorii lui) de proprietate quiritară.

Testatorul, prin invocarea mormântului (**locus religiosus**) arată calitatea lui de deținător (posesor sau concesionar) ce-i va permite redactarea testamentului ce consacră la rândul lui voința fostului deținător sau în termeni juridici – un **de cuius** (cel care transmite moștenirea) ce devine prin actul transiterii nud proprietar.

Interesant este faptul că testatorul (**testemanti facti** – capacitatea de a face testament) precizează stipulații – formule specifice dreptului quirita – **volo, damnas** – sau chiar condiții ce pot deschide un proces de atacare în clauză datorită precizării „urmașilor direcți sau indirecți“ cunoscându-se că cei direcți aveau întâietate la succesiune, testatorul în felul acesta printr-o precizare bine elaborată juridic își rezervă numirea succesorilor în același scop de a-și perpetua sacrificiile la mormânt. Acest gen de testament și dispozițiile sale presupun o procedură specifică lui **ius Quiritium** deoarece în cazul unui proces de atacare a succesiunii se aplică **ius civile**. Această contradicție între două tipuri de proprietate (două forme **dominium** și **possessio-concessio**) a generat discuții între școlile vechi. De aici a rezultat un izvor de drept, puțin cunoscut derivat din spețe și proceduri. Presupunem că de aici a pornit și evitarea

¹² M. Macrea, *op. cit.* p. 297.

¹³ F. de Visscher, *Lé droits des tombeaux roman*, Milano, 1963, p. 83.

¹⁴ Gaius, I, 89.

¹⁵ Ulpian, 50, 15, 1, 8.

precizării exacte a noțiunii de proprietate provincială și folosirea deci a formulei „susceptibil“ de proprietate deplină¹⁶.

Deținătorul celor două **jugera** de vie este posesorul sau concesionarul unui fond. Posesiunea este exercitarea unui drept manifestat asupra unor bunuri incorporale sau corporale¹⁷ și din prima categorie fac parte și drepturile de succesiune, uzufructul sau obligațiile.

Precizarea aceasta a lui Gaius este foarte importantă pentru că astfel testatorul poate fi posesor-concesionar și are dreptul de a institui, indiferent de forma prin care deține via și casa, uzufructul și impune condiții prin dispoziții testamentare.

Moștenitorul se obliga astfel de două ori: o dată prin dispoziții și calitatea de succesor (condiții complementare reale) și a doua oară prin consacrarea fondului pe care-l deține-moștenește, indiferent de calitate (moștenitor direct condiționat – indirect deci – uzufructuar) prin prezența mormântului (epitafului) care-l obligă moral religios. Nerespectarea dispozițiilor testamentare îl fac decăzut din drepturile succesoriale și acuzat de împietăți (Foustel de Coulanges). Deținerea unui fond prin **possessio** sau **concesio** și impunerea unui **usus-fructus** prin testament nu cere obligatoriu ca deținătorul (proprietarul) sau testatorul să-și exercite aceste drepturi reale în baza lui **ius civile** sau în calitate de proprietar de tip **dominium ex. i. Q.** – bineînțeles dacă permite statutul social de cetățean.

Aici s-ar impune o precizare. Vedem că inscripția de la Sucidava datează din sec. II d. Hr. – stilul juridic, genul testamentar – epitaf, literele îngrijit gravate (C.C. Petolescu) precum și concluziile social juridice ne determină să facem această precizare.

În Dacia, pe lângă relații determinate de raporturi funciare există și informații despre existența unor raporturi patrimoniale perfecționate (vânzare-cumpărare pe credit, împrumut cu dobândă, garanții personale, relații în cadrul colegiilor). Toate acestea demonstrează existența unor mențiuni despre mancipații, stipulații, fide promisiuni (existența terțului în relații patrimoniale). Aceste clauze contractuale sunt încheiate între persoane juridice și fizice care au arendat devenind (**conductores**) în baza unor contracte (**locatio operarum**), elemente juridice ce explică natura lui **patrimonium Caesaris**. Aceasta este proprietatea deplină ce se poate dezmembra în părți – fără ca întregul să-și modifice statutul.

Capacitatea de a testa, ceda în parte, arenda, sunt drepturi din **ius civile** și care nu afectează pe proprietar – posesorul are drept de transfer al bunurilor, dacă îndeplinește calitatea de posesor sau concesionar. Din textul testamentului nostru rezultă clar că testatorul anonim putea fi cetățean, chiar italic, ce uzează

¹⁶ Gaius, II, 27.

¹⁷ Idem, II, 11.

(**ius utendi**) după propria voință de **ius abutendi** (testament, legat, fideicomis)¹⁸.

Uzufructul întâlnit prin testamentul de la Sucidava nu trebuie interpretat ca o gravare a proprietății deținătorului, ci el doar oferă garanții uzufructuarului, conform vechiului principiu roman „a avea sau a nu avea”¹⁹. Dreptul de uzufruct, spre deosebire de proprietate are un caracter temporar, în mod obișnuit viager. Exercițarea dreptului de uzufruct, nu presupune existența unor obligații pentru nuda proprietar sau uzufructuar, deoarece ambele părți sunt titulare de drepturi reale. Testamentul ne precizează o condiție, de validitate – întreținerea sacrificiilor – obligându-l pe cel ce acceptă titlul de uzufructuar – să o accepte inițial fără a-i leza această calitate după accept. Penalitățile introduse – plata unei amenzi și pierderea dreptului de uzufructuar – sunt legate, fiind impuse de deținătorul (posesorul – posesiunea se pretează la uzufruct) de drept. Dispozițiile testamentare, sunt – în ceea ce privește dreptul privat roman, corecte; chiar desprindem o definiție – cea a uzufructului – rodul viei și folosința unei case (**habitatio**) și o posibilă fundație (C.C. Petolescu)²⁰ instituită prin penalități financiare ce devin un buget pentru noul uzufructuar sau moștenitor, în același scop de întreținere a mormântului.

F. de Visscher menționează inscripția, testamentul în speță, în contextul unor referiri la **usus-fructus** și uzitarea acestei forme de deținere. Consideră că este foarte dificil de stabilit, conform izvoarelor, forma clară de acordare a acestui drept și raporturile ce se stabilesc între părți. Lipsa unor precizări exacte duce la interpretări și opinii („Tout dépendait de l'interprétation”).

Trebuie remarcat că în materie de **usus-fructus** testamentul este corect redactat. În favoarea acestei afirmații aducem următoarele argumente: un **locus religiosus** poate impune moștenitorilor anumite obligații: folosirea unor anexe profane în schimbul respectării prevederilor testamentare, conform Constituțiilor de la Traian la Filip Arabul²¹. Testatorul, prin menționarea separată a uzufructului într-o casă și vie poate avea două persoane diferite care se vor ocupa de mormânt, posibilitate care nu contravine prevederilor legale amintite de juristul Ulpian²². La moartea sau înlocuirea prin nerespectare a testamentului se încheie regimul uzufructuar ce poate fi înlocuit prin fideicomis²³, dar oricum vânzarea este imposibilă²⁴.

Din această scurtă analiză a acestui fragment de testament se poate observa că în Dacia exista cadru juridic eficient pentru aplicarea și respectarea

¹⁸ Jakotă, *Drept roman*, Iași, 1993.

¹⁹ A.D. Hargreaves, *An Introduction to the Principles of Land Law*, London, 1963, p. 43.

²⁰ Delictul uzufructului ține totuși de răspunderea civilă.

²¹ F. de Visscher, *op. cit.*, p. 54 și p. 59.

²² Ulpian I, 17.

²³ D. 33, 2.

²⁴ D. 8232; 8233.

normelor dreptului privat roman²⁵. Testamentul este corect redactat; nu sunt chestiuni care ar putea constitui motive pentru atacarea juridică. Se pune problema însă cine este persoana – testatorul (posibil italic sau italo-romano provincial) și care era statutul fondului pe care-l deținea. Prevederile testamentare demonstrează o posesie deplină de tipul *dominium*, dar nu obligatoriu deoarece solul provincial se poate preta la relații juridice de tip moștenire, testament – obligații, *usus-fructus* ca fiind drepturi reale și conform lui Gaius, susceptibil de proprietate. Testatorul face precizări ca și cum ar fi fost un adevărat deținător al unui fond din categoria *dominium ex. i. Q.* într-o zonă a Daciei unde nu exista, cel puțin pentru secolul al II-lea *jus Italicum*²⁶, dacă acest fapt poate echivala juridic solul italic cu cel provincial.

ANEXA

Testamentul de la Sucidava IDR, II, 187

[volobeo curatoribus sepulchri mei fructum]
[v] in eram iug (erum) II (duorum)[et usum eius aedifi-]
[ci] quod iunctum sepu [Ichro meo est concedere sub suprascripta]
condicione quicumq [ue hereditatem adierit ex heredibus meis]
5 vel ex is per gradus v [el qui substitutus erit, si quis eorum]
interciderit. Volo iubeo [heredes meos curatorem sepulchri mei]
in locum eiu <i> s, qui obierit aut officium suum deseruerit,]
substituere eadem co [ndicione qua curatores supra instituti sint],
10 sit et quicumque ea [condicione curator institutus aliquid neglexerit]
pertinens ad voluntat [em meam dimittatur eique alius sufficatur ut]
sit, qui ex iussu meo in [sepulchro meo quotannis sacra faciat]
ita u [t s(upra) s(criptum) e(st)]
Ut eae vineae et aedifici [cium curatoribus reservata ? sint, ius heredibus]
meis aps [it] dand [i ea aut alienandi. Si quis voluerit vendereea]
15 aut alienare q [uod adversus voluntatem testamenti mei]
fecerit, venditio et [alienatio irrita sit et (denariorum)

²⁵ Într-un studiu recent publicat de către prof. univ. dr. Ioan Piso, *L'aristocratie municipale de la Dacie et la grande propriété foncière in Latifundium au latifundo, Héritage de Rome – une création médiévale ou moderne*, Publications du Centre Pierre Paris, 1995, p. 438, se propune o împărțire a lui *ager publicus* din Dacia după un raport 10-1-1 corespunzând teritoriilor civile, militare și fiscale, pornind de la situația militară identică întâlnită în Dacia și Germania Inferior (cf. Ch. B. Rûger, *Germania Inferior* Graz - Cologne, 1968). Consider că testatorul amintit deținea o proprietate în teritoriul civil al Sucidavei.

²⁶ Pentru *Jus Italicum* și aspectele sale juridice: cf. Fr. de Maritimo, *Storia della costituzione romana*, Napoli, 1965; J. Bleicken, în *Chiron*, 4, 1974, p. 371; 384-390, iar pentru Dacia: N. Gostar în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Iași*, 6 (1969), p. 127-139.

m(ilia) dare damnas esto. Pecunia]

ea reliquo [ru] m caus [a hereditati ad crescat]

ita ut post [mortem meam curatores quotannis sacra faciant]

ex fructu s [upra scriptarum vinearum]

„ ... voiesc și poruncesc ... ca rodul a două iugăre de vie ... și folosința clădirii care este atașată mormântului meu să fie lăsată, sub condiția arătată mai sus, îngrijitorilor mormântului meu, oricare ar dobândi moștenirea dintre descendenții mei direcți sau dintre acei de grad mai îndepărtat sau oricare ar înlocui pe vreunul din aceștia decedat.

Voiesc și poruncesc ca moștenitorii mei să pună un nou îngrijitor al mormântului meu, în locul celui care ar deceda sau și-ar părăsi serviciul, în aceleași condiții în care, mai sus, au fost instituiți îngrijitorii și care să-și facă serviciul la fel și ... Iar oricare îngrijitor, instituit după această condiție, ar neglija ceva din voința mea, să fie îndepărtat și înlocuit cu altul ca să aibă cine să facă în fiecare an sacrificiile la mormântul meu, așa cum s-a scris mai sus.

Pentru ca acea vie și clădire să fie rezervată pentru îngrijitori, moștenitorii mei să nu aibă dreptul să le dea sau să le înstrăineze. Dacă vreunul ar avea să le vândă sau să le înstrăineze, ceea ce ar fi împotriva voinței testamentului meu, vinderea sau înstrăinarea să fie nulă, iar el să fie condamnat să plătească ... mii de denari. Acești bani să se adauge la moștenirea celorlalți ... încât, după moartea mea, îngrijitorii să facă în fiecare an sacrificiile din venitul viei susnumite“.

UNDE A FUNCȚIONAT PRIMUL LĂCAȘ AL MITROPOLIEI ȚĂRII ROMÂNEȘTI ?

CRISTIAN MOISESCU

După o lungă perioadă de tăcere, în urmă cu peste trei decenii a intrat subit în atenția cercetătorilor vechii arte românești problema localizării primei biserici a Mitropoliei Ungrovlahiei. În acest sens, Pavel Chihaia, Emil Lăzărescu, Ana Maria Musicescu și Răzvan Theodorescu au încercat să demonstreze că biserica domnească Sf. Nicolae din Curtea de Argeș ar fi îndeplinit inițial rolul de catedrală mitropolitană.

Primul și cel care a susținut cu obstinație teza respectivă a fost Pavel Chihaia. Încă din anul 1967,¹ acesta citează părerea neconfirmată de nici o lucrare bibliografică elaborată de N. Iorga, după care marele savant, profund cunoscător al vieții medievale din Țările Române, ar fi susținut că primul lăcaș al mitropoliei fusese adăpostit de biserica Sf. Nicolae Domnesc². Cu toată inadvertența amintită, N. Iorga menționează că biserica în cauză „a fost înălțată de Basarab Vodă, care poate fi privit drept cel dintâi printre domnii care au înobilat cu biserici – bineînțeles de zid – pământul țărilor noastre”³. Închipuita citare a lui N. Iorga întâlnită la Pavel Chihaia este preluată surprinzător și de Răzvan Theodorescu⁴.

Cel de al doilea argument pe care se sprijinea supoziția lui P. Chihaia, este legat de identificarea a două steme de piatră provenind de la tot atâtea turnuri-clopotniță ale așezământului ce s-au aflat pe locul mănăstirii Argeșului: una așezată de Vlad Dracul (1436-1442; 1443-1446) iar alta de Neagoe

¹ Pavel Chihaia, *Cele două lăcașuri ale Mitropoliei din Curtea de Argeș, deduse din hrisoavele bisericii lui Neagoe Basarab*, în „Mitropolia Olteniei”, XIX (1967), nr. 7-8, p. 597-612; *ibidem*, în „Din cetățile de scaun ale Țării Românești”, București, 1974, p. 46-65.

² Citează închipuit în acest sens pe N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ed. II-a, București, 1928, p. 37-38. Afirmția lui P. Chihaia reprezintă o gravă inadvertență, întrucât marele istoric nu a făcut niciodată afirmația care i se atribuie în lucrarea citată, unde până și anul apariției este indicat greșit!

³ *Ibidem*, loc. cit.

⁴ Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începutul culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974, p. 285, nota 41.

Basarab (1512-1521), prin care ambii „au ținut să-și însemne cele două ctitorii succesive pe același loc cu plăci armoriale simbolice”⁵. Plecând de la premiza greșită că prima dintre cele două steme își propunea să marcheze nu o curentă intervenție de reparare a unui ansamblu din secolul al XIV-lea, ci să consemneze ridicarea din temelii a întregii mănăstiri și nu, eventual, numai a turnului, autorul menționat, fără a se bizui cum ar fi fost firesc pe vreo informație documentară certă, ajunge la o concluzie care trebuie privită cu rezerva de rigoare. Presupune că Vlad Dracul, aflându-se în fosta cetate de scaun cu câteva zile înainte de 15 august 1439, probabil ca să participe la marea sărbătoare a Adormirii Maicii Domnului care era și hramul bisericii – catedrală a mitropoliei, ar fi fost prezent, de fapt, la sfințirea lăcașului care urma să se facă cu acel prilej în prezența sa, în calitate de ctitor. P. Chihaia presupune că această biserică a fost clădită din nou de voievodul amintit „într-un moment al domniei lui care se leagă de o perioadă de pace și de alte înfăptuiri religioase” (!?),⁶ cu o triplă semnificație ce urma să-i asigure prestigiul: „funerară, dinastică și cruciată” (!?)⁷.

Cu alte cuvinte, P. Chihaia încearcă să dovedească că biserica mitropoliei înălțată de Vlad Dracul la marginea orașului ar fi fost prima zidită pe acel loc, rezultând că până atunci instituția ecleziastică munteană de rang superior a funcționat în biserica domnească Sf. Nicolae, de la înființarea ei în 1359 și până în acel moment, 15 august 1439⁸.

Și emiterea părerilor nesusținute de surse documentare continuă. Astfel, autorul citat consideră că motivul depozitării de moșiile Iașii, Prăvălenii și Cornetului, aflate inițial în proprietatea mitropoliei (adică, după Pavel Chihaia, a bisericii domnești Sf. Nicolae), se justifică prin dorința lui Vlad Dracul de a înzestra noua sa ctitorie. Pentru că exproprierea fie a orașenilor, fie a boierilor, din care unii îi erau partizani credincioși, fie chiar a mitropoliei, nu i s-a părut o alternativă potrivită, voievodul a ridicat noua sa ctitorie la rang mitropolitan pentru a deposeda juridic, fără conflicte violente, vechea catedrală Sf. Nicolae domnesc de moșiile ei, trecându-le în posesia noului așezământ⁹. O simplă presupunere.

Un alt argument invocat de Pavel Chihaia pentru a demonstra că biserica mitropoliei s-a aflat la Sf. Nicolae domnesc, se referă la aducerea moaștelor Sf.

⁵ Pavel Chihaia, op. cit., p. 46.

⁶ Ibidem, p. 47.

⁷ Ibidem, p. 61. Potrivit lui Pavel Chihaia biserica lui Vlad Călugărul trebuia să devină cea mai importantă a țării, în care boierimea urma să se adune la marile sărbători, amintindu-și de misiunea ei eliberatoare a Balcanilor. P. Chihaia omite însă faptul că biserica domnească Sf. Nicolae, atât de monumentală și bogat ornamentată cu picturi murale de remarcabilă valoare artistică și documentară, îndeplinea deja cu un incomparabil succes funcția de lăcaș multifunerar și dinastic vezi în acest sens, Gr. Ionescu, *În legătură cu primul edificiu al Mitropoliei Țării Românești*, RMM-MIA, nr. 1, 1977, p. 44).

⁸ Ibidem, p. 47.

⁹ Ibidem, p. 61-62.

Filofteia de la Vidin la Argeș în anul 1396 și depunerea lor „în cea mai importantă biserică ... care nu putea fi decât cea a Mitropoliei”¹⁰. Într-adevăr, relicvele Sfintei Filofteia din Molivat aduse de țarul Ioniță Asan (Caloian) în jurul anului 1200 la Târnovo, unde au stat până în 1393 când orașul a căzut sub turci, au fost apoi transferate la Vidin în același an. După ocuparea în 1396 și a acestui țarat de către Imperiul Semilunei, moaștele au fost aduse la Argeș de către Mircea cel Bătrân și depuse în biserica domnească Sf. Nicolae,¹¹ nu pentru că aceasta îndeplinea funcția de catedrală, ci datorită dimensiunilor sale monumentale, care permiteau o mai mare aglomerare de credincioși veniți să venereze sfintele relicve. Cazul aducerii moaștelor Sf. Paraschiva la 13 iunie 1641 în biserica Sf. Trei Ierarhi din Iași cu stăruința lui Vasile Lupu, este un exemplu concludent¹²: nou zidita atunci biserică ieșeană, deși cel mai reprezentativ monument al orașului de pe Bahlui, îndeplinea doar modesta funcție de lăcaș mănăstiresc.

Considerând că biserica domnească Sf. Nicolae era un monument deosebit de vast pentru cerințele modeste ale curții argeșene a Basarabilor de la mijlocul secolului al XIV-lea, Emil Lăzărescu apreciază că ar fi fost destinată în exclusivitate „să adăpostească instituția bisericească cea mai înaltă a întregii țări, mitropolia însăși”¹³. După autorul menționat, Răzvan Theodorescu, plasând curtea domnească în zona colinei de la Sân Nicoară, aprecia că biserica Sf. Nicolae „nu poate fi a unei curți domnești ci a fost lăcașul unei mitropolii – lăcaș, pe care, de altfel, nici nu avem unde să-l căutăm în mod logic în altă parte în orașul acelei epoci”¹⁴.

Ana Maria Musicescu, de acord într-un tot cu supozițiile lui Emil Lăzărescu și Răzvan Theodorescu, adaugă neconvingător în sprijinul părerii lui P. Chihaia că unele particularități iconografice existente în absida altarului, între care reunirea a două teme privind „Cortul mărturie” și „Ofrandele reprezentanților celor 21 de triburi ale Israelului”, deși frecvente la Constantinopol, la Athos și în Balcani, nu au fost tratate nicăieri într-un cadru amplu și complex ca la Argeș¹⁵. În plus, prezența în pronaos a soboarelor ecumenice figurate în mod obișnuit (dar nu și obligatoriu) în bisericile catedrale, dovedește că biserica domnească ar fi îndeplinit de la început rolul de mitropolie¹⁶.

¹⁰ Pavel Chihaia, *Contribuții la studiul etapelor de construcție ale caselor domnești din Curtea de Argeș*, op. cit., p. 79.

¹¹ M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București, 1980, p. 194-195.

¹² *Ibidem*, II, București, 1981, p. 223.

¹³ *Istoria artelor plastice în România*, I, București, 1968, p. 151-152.

¹⁴ R. Theodorescu, op. cit., p. 285-286.

¹⁵ A.M. Musicescu și Gr. Ionescu, *Biserica domnească din Curtea de Argeș*, București, 1976, p. 12

¹⁶ *Ibidem*.

În sfârșit, Gr. Ionescu, raliindu-se inițial părerii emise de A.M. Musicescu, revine imediat într-un scurt articol¹⁷ prin care contestă integral conjecturile lui Pavel Chihaia și ale celorlalți autori menționați mai sus, privind amplasamentul celor două lăcașuri ale mitropoliei argeșene. Pe lângă părerile respinse de profesorul bucureștean, în completare își pune o întrebare logică la care cu greu se poate răspunde: „De ce a fost mutată mitropolia într-un nou lăcaș tocmai atunci când Curtea Domnească își avea deja reședința la Târgoviște, în timp ce fosta reședință argeșeană și biserica domnească se găseau fără stăpân?”¹⁸.

Ultimul și cel care s-a declarat categoric împotriva localizării bisericii catedrale la curtea domnească a fost arheologul N. Constantinescu, după ce a efectuat extinse cercetări de specialitate în cadrul ansamblului aulic și, apoi, la biserica și pe colina de la Sân Nicoară, ajungând la concluzia că sediul mitropoliei de la Argeș a fost de la început pe locul viitoarei mănăstiri a lui Neagoe Basarab, la distanță față de complexul voievodal. Același cercetător precizează că o biserică de rang mitropolitan este de neînchipuit fără prezența călugărilor în jurul său, or cercetarea arheologică nu a descoperit nici o urmă de chilii (exceptând „chilia” din secolul al XVI-lea ale cărei fundații au fost depistate la sud de biserica domnească, care nu intră aici în discuție)¹⁹.

Ruinarea primei biserici mitropolitane de la Argeș ridicată la mijlocul secolului al XIV-lea, demolată și înlocuită de Neagoe Basarab cu biserica care o admirăm și astăzi, s-a datorat după opinia lui P. Chihaia unor cutremure de pământ care au avut loc la sfârșitul secolului al XV-lea, în 1475 și 1484²⁰. Dar biserica în cauză a mai fost șubrezită și de natura terenului de fundație care prezintă o pânză freatică densă, confirmată de fântânile situate în valea aflată peste șosea, la vest de mănăstire, denumite a lui Manole, a episcopului Clement etc. Meșterii lui Neagoe Basarab au observat, desigur, această structură fragilă a terenului și au încercat să preîntâmpine eventualele alunecări de teren prin montarea unor piloți de stejar lungi de 50 cm, aflați la o distanță de cca. 40 cm, legați unii de alții prin crăci de arbori compactate cu pământ gras amestecat cu cărbuni din lemn²¹. Stratul de cărbune aflat în substrucții își găsește confirmarea și în legenda pe care o înregistrează Paul din Alep, cu prilejul

¹⁷ Gr. Ionescu, în *legătură cu primul edificiu al Mitropoliei Țării Românești de la Argeș*, „RMM-MIA”, nr. 1, 1977, p. 43-44.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ N. Constantinescu, *Curtea de Argeș*, București, 1984, p. 149-150. Este adevărat că arheologul amintit a datat discutabil biserica domnească Sf. Nicolae în timpul domniei lui Vladislav I Vlaicu, deci după anul 1359 când Patriarhia ecumenică a recunoscut, în sfârșit, întemeierea scaunului vlădicesc de la Argeș și ca întâistătător pe mitropolitul Iachint, strămutat de la Vicina în capitala Țării Românești.

²⁰ P. Chihaia, op. cit., p. 63.

²¹ Acest aspect a fost surprins prin sondajele efectuate în timpul intervențiilor de restaurare dintre anii 1876-1888 (Gr. Tocilescu, *Biserica episcopală a Mănăstirii Curtea de Argeș*, București, 1887, p. 30.

vizitării mănăstirii în ianuarie 1657, după care biserica lui Neagoe fusese înălțată peste o mlaștină asanată prin umplere cu cărbuni²².

Cu prilejul lucrărilor de consolidare întreprinse de Direcția Monumentelor Istorice cu începere din anul 1965 la terasa ce înconjoară biserica mănăstirii Argeșului, s-au executat sondaje arheologice sub conducerea lui Gh. I. Cantacuzino limitate la două secțiuni practicate în axul absidei altarului și a absidei de sud a naosului²³.

S-a constatat atunci că în axul absidei de est talpa fundației se afla la o adâncime de - 0,97 față de la nivelul de călcare al secolului al XVI-lea. În această zonă fundația era evazată spre exterior cu cca 70 cm față de partea exterioară a soclului bisericii. La cca 25 cm, sub baza aceluiași soclu, a fost identificat un gol de canal rămas după macerarea grinzii din lemn (denumită impropriu „tiranț”), cu dimensiunile de 15 x 15 cm, orientat est-vest. Talpa fundației era susținută de piloți din lemn de stejar cu diametrul variabil între 8 și 12 cm, dispuși în rețea la o distanță de 20-30 cm, aceiași pe care îi înregistrase și Gr. Tocilescu. Între piloți se afla pământ negru-castaniu. În dreptul absidei sudice, situația era total diferită. Fundația, cu o față netedă adâncă de - 0,70 m, era retrasă cu cca 25 cm în raport cu soclul²⁴.

Referitor la problemele legate de primul edificiu al mitropoliei anterior ctitoriei lui Neagoe Basarab, la care se referă pisană din 1517²⁵ și panegriciul lui Gavril Protul,²⁶ există indicii că în unele părți fundațiile sale au fost utilizate de noul lăcaș ridicat la începutul secolului al XVI-lea sau înglobate acestuia²⁷.

Cu toate acestea, planul primei biserici, cu lățimea de 13,5 m, rămâne necunoscut. Excluzând posibilitatea unui plan de formă triconică, care apare în Țara Românească abia imediat după anul 1370 la prima biserică a mănăstirii Vodița, putem considera ipotetic că primul lăcaș al mitropoliei argeșene ar fi putut adopta un traseu de tipul „cruce greacă înscrisă fără puncte libere de sprijin”, cu o anumită monumentalitate a spațiului interior chiar dacă nu beneficia de dimensiuni ample.

În ceea ce privește datarea exactă a lăcașului inițial, căruia îi aparținea fundația din dreptul absidei de sud a naosului bisericii ridicată pe la mijlocul secolului al XIV-lea, sondajele arheologice nu au putut furniza indicii exacte. Observațiile au fost îngreunate de intervențiile executate în a doua jumătate a secolului trecut sub conducerea arhitectului A. Lecomte du Nouÿ, care a

²² Călători străini, VI, București, 1976, p. 165-166.

²³ Gh. I. Cantacuzino, *Sondaje arheologice la ctitoria lui Neagoe Basarab din Curtea de Argeș*, în „Studii și comunicări”, Muzeul Pitești, 1980, p. 239-244.

²⁴ Ibidem.

²⁵ G. Mihăilă și D. Zamfirescu, *Literatura română veche*, București, 1969, p. 160.

²⁶ Tit Simedrea, *Viața și tratul Sfântului Nifon, patriarhul Constantinopolului*, București, 1937, p. 25.

²⁷ Gh. I. Cantacuzino, op. cit., loc. cit.

intervenit masiv la soclul clădirii, la terasa înconjurătoare și la porțiuni de fundații, coborând mult sub vechiul nivel de călcare²⁸.

Relația care exista între curtea domnească și biserica mitropoliei în care oficia cel mai înalt ierarh al țării, poate fi explicată numai dacă o raportăm la interdependența existentă între cele două instituții din țările române, unde lăcașul mitropoliei nu s-a confundat niciodată cu cel al ansamblului voievodal.

Această realitate era moștenită de la Bizanț, unde palatul imperial și biserica patriarhiei ecumenice, două înalte foruri care erau alăturate, constituiau totuși entități separate. În cadrul țaratului bulgar cu sediul la Târnovo, deși curtea țarilor și biserica patriarhală se aflau pe colina Țarevec, prima avea propria ei biserică, iar ansamblului patriarhal îi era aferent lăcașul „Înălțării”, situat pe cel mai înalt punct al monticului.

Recunoașterea canonică de către Patriarhia din Constantinopol a mitropoliei Țării Românești cu sediul la Argeș, a obținut-o Nicolae Alexandru în 1359 după repetate intervenții. După cum este menționat în scrisoarea patriarhului Calist I (1350-1354; 1355-1363) din acel an adresată domnului, prin care îi aduce la cunoștință hotărârea sinodului ecumenic de recunoaștere a unei stări deja existente și nu de creare în perspectiva timpului a unei noi instituții bisericești, Nicolae Alexandru „a cerut nu o dată, ci de mai multe ori, prin scrisorile sale, ca Biserica din țară să fie sub oblăduirea canonică a Patriarhiei Constantinopolului, de unde să primească un arhiereu hirotonisit de patriarh și care să facă parte din sinodul patriarhal”²⁹. În acest scop, domnul „a și chemat cu câțva timp înainte pe Prea Sfințitul Mitropolit al Vicinei, din apropierea sa, pe chir Iachint și a primit cu foarte mare bucurie binecuvântarea sa”³⁰. În concluzie, prin aceste două scrisori se ratifică un fapt îndeplinit anterior, cu alte cuvinte se reglementează situația lui Iachint care fusese chemat cu mult înainte în fruntea Bisericii din Țara Românească. Înființarea Mitropoliei Ungrovlahiei nu a fost deci un act înfăptuit brusc, ci a fost îndelung pregătit prin repetate cereri ale domnului Țării Românești, care îl vroise și îl adusesse pe mitropolitul Iachint de la Vicina la Argeș. Acest fapt demonstrează că domnia avusese răgazul necesar pentru a înfăptui ridicarea unui lăcaș destinat anume mitropoliei, care a fost de la început amplasat pe locul unde Neagoe Basarab a ridicat faimoasa biserică a mănăstirii Argeșului.

În sfârșit, conform tradiției Bisericii de Răsărit, între cele două edificii de cult era necesară o oarecare distanță pentru organizarea cu anumite prilejuri solemne de cortegii, alaiuri și procesiuni cu participarea domnului, principalilor dregători și a înaltului cler.

²⁸ Ibidem. Între actualul nivel de călcare și vechile înhumări din jurul bisericii a rămas o distanță de numai 40 cm.

²⁹ M. Pacurariu, op. cit., p. 241.

³⁰ Ibidem.

Un ultim detaliu caracteristic și indispensabil lăcașurilor-catedrală se referă la existența sintrononului, o bancă din piatră sau zidărie de veche tradiție în Biserica răsăriteană, care înconjoară la interior hemiciclul absidei altarului, având în centru un tron rezervat arhiereului, pe care se așeza clerul dependent de scaunul ierarhic al locului și care participa la celebrarea serviciului religios. Acest sintronon nu a existat niciodată la biserica domnească Sf. Nicolae din Curtea de Argeș, ceea ce dovedește că în nici un caz nu a îndeplinit la începuturile sale funcția de lăcaș mitropolitan.

DE UNDE VENEA ȘI UNDE A PĂSTORIT PRIMUL MITROPOLIT AL ȚĂRII ROMÂNEȘTI ?

CONSTANTIN REZACHEVICI

Răspunsul la întrebările din titlu par simple: venea de la Vicina și a păstorit la Curtea de Argeș. Și totuși secolul XIV este cel al ipotezelor, generate de puținătatea izvoarelor referitoare la spațiul românesc, îndeosebi cel extracarpatic. Era firesc să se emită tot felul de păreri nu numai despre localizarea Vicinei, care nu face obiectul rândurilor de față, ci și asupra statutului ei în raport cu Țara Românească, iar pe de altă parte, a locului și chiar a localității unde a păstorit primul mitropolit al Țării Românești.

Despre Iachint, ultimul mitropolit de Vicina și cel dintâi al Ungrovlahiei, știm atâta cât au păstrat cele patru acte din 1359 și 1370, aflate în arhiva Sinodului Patriarhiei constantinopolitane, păstrată de la mijlocul secolului XVI la Viena¹. Dar o intensă analiză a lor a extras, vreme de aproape un veac și jumătate, cam tot ce conțineau despre mitropolitul Iachint,² în răstimp de 11 ani nu numai primul, ci și singurul mitropolit al Țării Românești. El fusese mitropolit al Vicinei după 1347 / 1348 (fără a se putea preciza exact anul) și până înainte de mai 1359³.

Vicina s-a aflat foarte probabil la Măcin,⁴ deoarece identificarea ei cu

¹ Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, XIV¹, București, 1915, p. 1-9; *Fontes historiae Daco-Romanae*, IV, București, 1982, p. 197-209 (se va cita FHDR).

² Nicolae Dobrescu, *Întemeierea mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară*, București, 1906, p. 39-44; N. Iorga, *Condițiile de politică generală în care s-au întemeiat bisericile românești în veacurile XIV-XV*, în „*Analele Academiei Române*”, M.S.I., S.II, t. XXXV, 1913, p. 387-411; Constantin Marinescu, *Înființarea mitropoliilor în Țara Românească și în Moldova*, în „*Analele Academiei Române*”, M.S.I., S. III, t. II, 1924, p. 247-250; Const. C. Giurescu, *Întemeierea mitropoliei Ungrovlahiei*, în „*Biserica Ortodoxă Română*”, LXXVII (1959), nr. 7-10, p. 678-680; 685-688; Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, I, București, 1980, p. 239-246; Petre Ș. Năsturel, *Autour de la partition de la Métropole de Hongrovalachie (1370)*, în „*Buletinul Bibliotecii Române*”, Freiburg, VI (X), S.N. (1977/1978), p. 294-297, 301-310 etc.

³ Petre Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 295.

⁴ Nicolae Dobrescu, *op. cit.*, p. 44-46.

Isaccea, care a întrunit până acum adeziunea celor mai mulți cercetători,⁵ nu mai poate fi susținută, după părerea mea, odată cu descoperirea aici a unor monede din secolele XIII-XIV cu numele acestei localități: „Saqči”⁶, astfel că topicul Vicina, care circula în același timp nu poate fi legat decât de o altă localitate. De altfel, și în secolul XIV Isaccea apare sub acest nume la geograful arab Abulfeda (ante 1321)⁷. Saqči-Isaccea a fost întotdeauna numele acestei localități, de la apariție și până astăzi, astfel că trebuie să se renunțe la identificarea ei cu Vicina.

La Vicina s-a aflat cea mai însemnată mitropolie din apropierea gurilor Dunării, dependentă de Patriarhia de Constantinopol, considerată a fi, spre mijlocul secolului XIV, după ocuparea ei temporară de către tătari, în 1341,⁸ doar în vecinătatea Țării Românești⁹. În realitate, dincolo de temporara ocupație, mai bine zis jefuire, tătărească amintită, Vicina, colonizată de bizantini în prima jumătate a secolului XIII,¹⁰ și ridicată la treapta de mitropolie spre mijlocul aceluiași secol,¹¹ la 1285 mitropolitul ei având rangul de „hypertimos” (preacinstit),¹² pe care l-a păstrat și Iachint,¹³ s-a aflat sub stăpânirea Țării Românești, mai bine zis a făcut parte din ea, după întemeierea acesteia, sub Basarab I.

Stăpânirea lui Basarab I asupra Podunaviei (după numele fostei theme bizantine Paristrion, Parudunavon, desființate în 1201),¹⁴ care este numele anterior al Dobrogei, și desigur la nord de brațul Chilia, în Bugeac, nu s-a putut instaura, firește, decât după îndepărtarea în 1300 din aceste locuri a tătarilor nogai, care la 1285 au supus și țaratul bulgar, în 1292 ocupând chiar reședința acestuia de la Târnovo. Moartea noianului răzvrătit Nogai (Noghay) în lupta cu Tohta (Toqta) hanul Hoardei de Aur în 1300, și uciderea în același an, în urma unei lovituri de palat, a fiului său Ceaka (Čakā), care se proclamase țar la

⁵ O prezentare relativ completă a opiniilor despre localizarea Vicinei, la Ioan Rămureanu, *Mitropolia Vicinei și rolul ei în păstrarea ortodoxiei în ținuturile românești*, în *De la Dunăre la mare. Mărturii istorice și monumente creștine*, Galați, 1971, p. 151-155.

⁶ Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Documente numismatice privind relațiile spațiului est-carpatic cu zona gurilor Dunării în secolele XIII-XIV*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol”, XXII² (1985), p. 585-590. Cf. și „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, XXXII (1981), nr. 1, p. 89-109.

⁷ *Géographie d'Aboulféda traduite de l'arabe en français par Renaud, II*, Paris, 1848, p. 316.

⁸ V. Laurent, *L'assaut avorté de la Horde d'Or contre l'Empire byzantin*, în „Revue des Études Byzantines”, XVIII (1960), p. 145-162.

⁹ Ioan Rămureanu, op. cit., p. 161. Cf. și Radu Ștefan Ciobanu, *Evoluția, rolul și însemnătatea mitropoliei din Vicina*, în „Peuce”, Tulcea, VI (1977), p. 233-242.

¹⁰ V. Laurent, în „Echos d'Orient”, XXXIX (1936), nr. 181, p. 115-116.

¹¹ Petre Ș. Năsturel, *Les fastes épiscopaux de la métropole de Vicina*, în „Byzantinisch - neugriechisch Jahrbücher, XXI (1971), Atena, 1972, p. 34; Ioan Rămureanu, op. cit., p. 155.

¹² FHDR, IV, p. 190-191.

¹³ Ibidem, p. 196-197.

¹⁴ Milan Șesan, *Mitropolia Celjinei și importanța ei*, în *De la Dunăre la mare*, p. 148.

Târnovo (1299-1300),¹⁵ a dus la retragerea nogailor în stepele nord-pontice. În perioada care a urmat între aceasta și revenirea stăpânirii nemijlocite a Hoardei de Aur la nordul gurilor Dunării, Basarab I, a cărui domnie nu știm exact când a început înainte de 26 iulie 1324, când este documentat pentru întâia oară, ca domnind însă mai dinainte,¹⁶ poate chiar de la începutul secolului XIV, și-a instaurat stăpânirea până la Bugeac, cuprinzând și teritoriul Vicinei, mai probabil după moartea în 1322 a țarului Bulgariei Teodor Sviatoslav, căruia hanul Tohta (Toqta) de care depindea în bună măsură, îi încredințase stăpânirea în Dobrogea și Bugeac până la Nistru¹⁷.

Că Basarab I, fiul sau nepoții săi au stăpânit până în Bugeac rezultă limpede din numele de Basarabia pe care l-a purtat doar această zonă până în epoca modernă, ca parte a „Basarabiei“, cum au numit polonii Țara Românească în vremea lui Mircea cel Bătrân, și i-a zis astfel chiar acesta în relațiile cu ei,¹⁸ Basarabia din Bugeac, păstrând astfel cel mai persistent, însă involuntar, amintirea lui Basarab I. Pentru că ulterior acesta a fost cu totul uitat, rămânând înscris doar în pomelnicele câtorva vechi mănăstiri, pe piatra de mormânt a fiului său Nicolae Alexandru din biserica de la Câmpulung și în unele izvoare maghiare referitoare la anul 1330. Nu a existat, până la stingerea ei, la începutul secolului XVII, o dinastie a „Basarabilor“, numire creată ulterior artificial. După 1433, când Alexandru Aldea înțelegea prin „domnii Basarabi ai Țării Românești“,¹⁹ doar familia restrânsă a lui Basarab I (cu fiul Nicolae Alexandru și nepoții Vlaicu și Radu I), Basarab rămâne un simplu prenume, folosit tradițional ca nume domnesc în ramura dănească a neamului domnesc.

Pentru ca Bugeacul (veche numire turcă, pecenego-cumană) să păstreze cu atâta tenacitate cel de-al doilea nume, Basarabia, trebuie ca stăpânirea aici a lui Basarab I, poate chiar a primilor săi urmași să fi durat destul de mult, înglobând desigur și ținutul de la sud, dintre Dunăre și Marea Neagră. De altfel, Mircea cel Bătrân, strănepotul lui Basarab I, singurul domn român care își etalează după model apusean toate titlurile sale, fiind și singurul care nu a fost vasal nimănui, se intitula din 1389, după actele originale păstrate, domn „și al părților Podunaviei“²⁰, sau „încă și către părțile tătarăști [...] și pe amândouă

¹⁵ Constantin Rezachevici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, p. 322-324.

¹⁶ *Documenta Romaniae Historica*, D, I, București, 1977, p. 36-37 (se va citi DRH).

¹⁷ Virgil Ciocăltan, *Mongolii și Marea Neagră în secolele XIII-XIV*, București, 1998, p. 247-252. Autorul are însă o altă părere despre rolul lui Basarab I în zonă.

¹⁸ Constantin Rezachevici, op. cit., p. 41.

¹⁹ Documentul original din 15 martie 1433, aflat la Muntele Athos, publicat de P.S. Năsturel, C. Bălan, *Hrisovul lui Alexandru Aldea pentru mănăstirea Bolintin (1433)*, în „Revista istorică“, S.N., III (1992), nr. 5-6, p. 484-486.

²⁰ DRH, B, I, București, 1966, p. 28-29.

părțile (Dunării - n.a.), pe toată Podunavia, încă și până la Marea cea Mare²¹. Nu rezultă documentar sau arheologic că vreo stăpânire, fie ea și bizantină, ca cea a arhontelui despot Dobrotici al Țării Carvunei (1348-1386), din a doua jumătate a secolului XIV, s-ar fi întins spre nord dincolo de linia Silistra-sud de Mangalia²².

De altfel, Vicina a fost, cum am amintit, de fapt, o colonie bizantină, într-un mediu cu populație în bună măsură românească (diclenii - vicienii), edificată de grecii fugiți din Constantinopol, după cucerirea acestuia, în 1204, de către cruciații occidentali. La sfârșitul secolului XIII orașul a ajuns „cel mai înfloritor centru de la Dunărea de Jos“, fără a fi cuprins între stăpânirile efective ale împăratului bizantin,²³ astfel că o autoritate politică, adică un „arhonte“, conducător teritorial, în afara mitropolitului, care depindea doar pe linie ecleziastică de Patriarhia de Constantinopol, nu se constată. E adevărat că în 1262, imediat după înlăturarea stăpânirii latine și restaurarea Imperiului bizantin în Europa, la Vicina apare, alături de mitropolit, o „căpetenie“ (kefali) a așezării, socotită însă exagerat „un guvernator al orașului, ca reprezentant al împăratului bizantin“²⁴. De fapt era vorba de conducătorul laic al orașului, de felul pârcălabului (burgravului) sau șoltazului din spațiul viitoarelor țări românești extracarpătice, sau al judeului din orașele săsești transilvane, care își păstra o anumită autonomie față de autoritatea centrală, la această dată încă bizantină. Tot astfel, un secol mai târziu, mica formațiune cu centrul în cetatea Silistrei (Dârstovului), de origine tot bizantină, desprinsă în jurul anului 1370 din țaratul de Târnovo, și-a păstrat „chefalia din Dârstor“ și sub stăpânirea lui Mircea cel Bătrân, care se intitula în același document care o amintește, „stăpânitor al cetății Dârstorului“²⁵. În fapt, „chefalia“ Vicinei nici nu mai e atestată după 1262.

În urma întemeierii Țării Românești și a exercitării autorității domnului acesteia asupra Vicinei, foarte probabil mitropolitul de aici a suplinit lipsa unui ierarh similar pe lângă domnul muntean. Hotărârea sinodului patriarhal de la Constantinopol din mai 1359 arată că mitropolitul Iachint de Vicina fusese chemat mai demult pe lângă Nicolae Alexandru și că de fapt acesta a stăruit să intre în legalitate, cerând, mai demult, „nu numai o dată, ci de mai multe ori prin scrisorile sale“ să fie „sub jurisdicția ecleziastică și călăuzirea“ Patriarhiei

²¹ Ibidem, p. 63-64. Pentru semnificația teritorială a „părților tătarăști“ cf. Virgil Ciocâltan, „Către părțile tătarăști“ din titlul voievodal al lui Mircea cel Bătrân, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol“, XXIV¹ (1987), p. 349-355.

²² Constantin Rezachevici, op. cit., p. 333-336.

²³ Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din Istoria Dobrogei*, III, București, 1971, p. 386; Radu Ștefan Ciobanu, op. cit., p. 237.

²⁴ Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, op. cit., p. 387.

²⁵ DRH, B, I, p. 63-65. Cf. și Constantin Rezachevici, op. cit., p. 336; Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Quelques remarques sur les émissions monétaires médiévales de la Dobroudja méridionale aux XIVe - XVe siècles*, în „Revue Romaine d'Histoire“, XXVII (1988), nr. 1-2, p. 121.

din Constantinopol, prin strămutarea, o dată cu Iachint, chiar a scaunului mitropolitan de la Vicina²⁶.

Iachint venea, fără îndoială, cum am amintit, dintr-un mediu în bună parte românesc, dovadă creștinarea turcilor selgiucizi islamici din Anatolia, conduși inițial de sultanul Izzedin Kaykaus (se prinunță Gaigaus), după care au primit numele de găgăuzi, și de Sari Saltâk Baba, un faimos îndrumător de derviși, colonizați de împăratul Mihail VIII Paleologul la 1263-1264 în regiunea Babadagului, nu departe de Vicina. Creștinarea acestor islamici, practicanți ai djiihadului, s-a făcut după moartea lui Sari Saltâk Baba, între 1304-1330 / 1331, și mult înainte de 1424, când relatează despre aceasta cronicarul Yazicioglu Ali, desigur sub influența populației ortodoxe românești, în mijlocul căreia s-au așezat, și a mitropolitului de Vicina,²⁷ și mai puțin probabil datorată presiunilor ortodoxe executate de țarul bulgar Teodor Sviatoslav, sub protecția hanului Tohta (Toqta), cum s-a opinat,²⁸ musulmanii colonizați de împăratul bizantin ferindu-se doar de bulgarii răsculați împotriva acestuia, ai cărei aliați erau desigur socotiți, după cronicarul Yazicioglu Ali²⁹.

Interesant este că la 1330 / 1331 călătorul arab Ibn Battuta, arată că orașul Baba-Saltâk (Babadagul de azi), numit astfel după Sari Saltâk Baba, se afla la extremitatea hotarelor hanatului Hoardei de Aur, iar până la hotarul împărăției grecilor, adică până la Țara Cervunei, erau 18 zile de mers, chipurile „printr-un pustiu”³⁰. Numai că acest „pustiu” (viitoarea Dobroge) cuprinzând și orașul Vicina,³¹ aflat la 1330 / 1331 în spațiul dintre hotarele Hoardei de Aur și cele ale Imperiului bizantin, se afla în stăpânirea, sau, cel puțin sub controlul domnului Țării Românești, Basarab I.

Mitropolitul Iachint nu s-a strămutat de la Vicina pe lângă Nicolae Alexandru fiul lui Basarab I, pentru că sediul său ar fi ruinat sau stăpânit de tătari, cum se afirmă adesea, chiar dacă nu se poate face abstracție de pustiirile acestora³² dar atunci ar fi trebuit să decadă toate localitățile de la gurile Dunării, în frunte cu Isaccea, ceea ce nu s-a întâmplat. Și în plus, stăpânirea Hoardei de Aur la gurile Dunării nu a depășit sub nici o formă mijlocul secolului XIV. Cu toate că nu mai ajunge la strălucirea economică de la

²⁶ FHDR, IV, p. 196-198.

²⁷ Constantin Rezachevici, op. cit., p. 329-330; idem, Găgăuzii (II), în „Magazin istoric”, XXXI (1997), nr. 6, p. 65-66.

²⁸ Virgil Ciocăltan, Mongolii și Marea Neagră, p. 249-250.

²⁹ Citat chiar în Ibidem, p. 249, nota 142.

³⁰ Călători străini despre Țările Române, I, București, 1968, p. 5.

³¹ Identificarea orașului „Fenikah” din relatarea lui Ibn Battuta cu Vicina (Ibidem, p. 7, nota 24), sau cu Enisala (Constantin C. Giurescu, op. cit., p. 685), doar pe baza unor asemănări fonetice, este contrazisă de realitatea geografică, așa cum rezultă din descrierea călătorului arab.

³² Ocupația din 1341 a Vicinei de către tătari (cf. supra nota 7), la care se referă și Macarios, cu ocazia numirii sale ca episcop de Vicina, „unde a ajuns să stăpânească o mână păgână”, (FHDR), IV, p. 154-155), nu se știe cât a durat, dar oricum nu mai e amintită ulterior.

sfârșitul secolului XIII, Vicina durează totuși până în 1465,³³ iar la 1351 are încă o activitate comercială aducătoare de venituri³⁴. Foarte probabil una din cauzele principale ale declinului său, subliniez cu această ocazie, a fost chiar mutarea scaunului mitropolitan de aici în interiorul Țării Românești. Iachint a fost chemat, și încă foarte stăruitor, de Nicolae Alexandru. Actul sinodal din mai 1359 al Patriarhiei din Constantinopol specifică că domnul Nicolae Alexandru s-a rugat de patriarh și de sinod nu numai că fie sub jurisdicția ecleziastică a acestora și să primească un arhiereu hirotonisit de patriarh și făcând parte din sinod, ci, chiar mai înainte el a luat inițiativa de a chema la sine pe mitropolitul Vicinei, hypertimos-ul chir Iachint, „arătând față de dânsul cuvenita supunere și evlavie și a cerut cu multă rugămintă ca în prezent să fie strămutat acest preasfințit mitropolit al Vicinei, care pare a fi foarte agreat de către acest mare voievod, la biserica a toată Ungrovlahia“. Și actul continuă apăsând: „acest mare voievod ține cu tot dinadinsul ca mitropolitul Vicinei să fie strămutat în scaunul a toată Ungrovlahia și al stăpânirii și domniei lui, și deoarece pentru nici un altul, ci numai pentru acesta cere el cu multă rugămintă această cârmuire arhierească“, promițând în schimb, cu jurământ și în scris, ca biserica Țării Românești să rămână sub oblăduirea Patriarhiei de Constantinopol³⁵. Este limpede că între Nicolae Alexandru și Iachint de Vicina a existat o mai veche și mai strânsă legătură pe linia unei comune evlavii ortodoxe.

Cât despre aflarea lui Iachint în „vecinătatea“ lui Nicolae Alexandru, la care se referă actul sinodal interpretată de obicei, ad literam, ca o vecinătate între Vicina și Țara Românească³⁶, în realitate este vorba de două scaune sau reședințe, cel al mitropolitului de Vicina și cel al domnului muntean, iar nu de două unități statale, aflate de o parte și de alta a unui hotar.

Scrisoarea patriarhului Calist I din același mai 1359, prin care îl anunța pe Nicolae Alexandru despre împlinirea dorinței sale, subliniază din nou cererile adresate de acesta prin scrisori mai vechi și mai noi, „cu multă sollicitudine și dorință“, pentru aducerea lui Iachint. Patriarhul laudă totodată „ascultarea, supunerea, aplecarea și dragostea“ față de biserica ortodoxă a domnului muntean, care se degajă din scrisorile sale, iar prin solicitarea trimiterii unui arhiereu de către Patriarhie, el se alătură celor care doresc „să se păzească de adunările eretice, și de dogmele cele din afara acesteia și străine ei“³⁷, referire la acțiunea catolicismului iradiat din Ungaria Angevină.

În această lumină, afirmarea catolicismului lui Nicolae Alexandru și a tatălui său Basarab I, anterior anului 1359, părere care, oricât ar părea de

³³ Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 387.

³⁴ Virgil Ciocăltan, *op. cit.*, p. 198, nota 307.

³⁵ FHDR, IV, p. 196-201. Cf. și Nicolae Dobrescu, *op. cit.*, p. 40-41.

³⁶ Cf. Ioan Rămureanu, *op. cit.*, p. 161-162.

³⁷ FHDR, IV, p. 200-201.

ciudad, apare într-un anume tip de istoriografie, dovedește cel puțin ignoranța totală în mediul istoriei religioase dar și politice a românilor³⁸, care și-a atras, de altfel, replica corespunzătoare³⁹.

La cealaltă extremitate, anul 1359 a fost considerat cel în care a luat sfârșit crearea Țării Românești, unde noul sediu mitropolitan de sorginte bizantină a legitimat respingerea de către Nicolae Alexandru a catolicismului și implicit a suveranității impuse de regele Ungariei Ludovic de Anjou. Ba mai mult patriarhia constantinopolitană l-ar fi investit pe Nicolae Alexandru cu un nou titlu, cel de dominus, devenind pentru acesta o sursă de legitimitate, în locul celei a regelui Ungariei⁴⁰. Numai că lectura atentă a actului sinodal și a scrisorii patriarhului Calist I către Nicolae Alexandru din 1359, arată că în afara respingerii propagandei catolice, nimic dintre acestea nu apar în cele două documente constantinopolitane. Țara Românească era demult întemeiată, legăturile lui Nicolae Alexandru cu patriarhia din Constantinopol datau dinainte de 1359, iar aceasta îl numea „mare voievod și domn de sine stătător“,⁴¹ după cum, desigur se intitula el însuși, formulă care prescurtată și în limba slavă apare și în inscripția lespezii sale de mormânt din biserica de la Câmpulung⁴². Patriarhul nu investea cu titluri laice, iar autoritatea împăratului, singurul care o putea face, e invocată în amintitele acte patriarhale doar pentru încuviințarea mutării mitropolitului de Vicina pe lângă domn⁴³.

În fond, în 1359, Nicolae Alexandru a obținut pur și simplu din partea împăratului și a patriarhului de Constantinopol, mutarea lui Iachint și a scaunului său mitropolitan din Vicina la reședința domnească: „în scaunul a toată Ungrovlahia și al stăpânirii și domniei lui“⁴⁴. Pentru că după modelul de la Constantinopol, cel puțin în această etapă sediul mitropolitului era lângă cel al domnului țării. Dar unde era reședința domnească în 1359 ?

Răspunsul nu e chiar atât de simplu. În toamna anului 1330 reședința principală de atunci, Curtea de Argeș (Castrum Argyas), a fost distrusă de

³⁸ Daniel Barbu, *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, București, 1986, p. 20; idem, *Sur le double nom du prince de Valachie Nicolas-Alexandre*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, XXV (1986), nr. 4, p. 287-300.

³⁹ Pavel Chihaia, *Despre biserica domnească din Curtea de Argeș și confesiunea primilor voievozi ai Țării Românești*, în *Tradiții răsăritene și influențe occidentale în Țara Românească*, București, 1993, p. 30-41.

⁴⁰ Șerban Papacostea, *La fondation de la Valachie et de la Moldavie et les roumains de Transylvanie: une nouvelle source*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, XVII (1978), nr. 3, p. 391.

⁴¹ FHDR, IV, p. 196-197, 200-201, textul grecesc este același în ambele documente, deși traduceri diferite. În ambele acte i se spune de obicei „mare voievod“, iar numele fără titlu îi este însoțit de apelativul „kir“ (domn), care i se atribuie și lui Iachint.

⁴² N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, p. 132-133.

⁴³ FHDR, IV, p. 198-199, 202-203.

⁴⁴ Ibidem, p. 198-199.

oastea regelui Ungariei Carol Robert, care a ajuns până aici,⁴⁵ încât astăzi nici nu i se poate stabili locul cu precizie,⁴⁶ ca și biserica alăturată, care a precedat construcția ce se vede acum, Sfântul Nicolae Domnesc. Ca atare, revenit victorios din campanie, Basarab I, împreună cu fiul său Nicolae (Alexandru este numele pe care acesta și-l va lua ulterior ca domn), s-a stabilit la Câmpulung, unde exista, desigur, o mai veche curte domnească (aflată pe locul liceului de astăzi)⁴⁷, fortificată inițial, sau poate chiar de către Basarab I și fiul său, care sub numele de „cetatea de la Câmpulung“, exista încă în 1431⁴⁸.

Trebuie să ținem seama că în Evul Mediu european, și țările române nu fac excepție în acest sens, nu exista noțiunea de capitală, ci doar de reședințe ale conducătorilor de state, unele dintre acestea, preferate un timp mai îndelungat, devenind tradiționale. Câmpulungul era o astfel de reședință, și încă una dintre cele mai vechi ale Țării Românești, după tradiția autohtonă, înregistrată la începutul secolului XVII de raguzanul Giacomo di Pietro Luccari⁴⁹.

Basarab I a rămas la Câmpulung, până la moarte. O dovedește clar inscripția zgâriată în tencuiala proaspătă a bisericii Sfântul Nicolae de la Curtea de Argeș, după care, acesta a răposat „la Câmpulung“ în vâleatul 6860 (1351-1352),⁵⁰ probabil în vara anului 1352⁵¹. Mormântul său s-a aflat în prima biserică a curții de aici, atribuită de obicei lui Nicolae Alexandru, distrusă de cutremurul din 1628, ulterior înlocuită de alte două biserici, alături de cel al fiului și succesorului său, cum o dovedește, pe lângă cercetările arheologice, hrisovul din 20 aprilie 1714⁵².

Abia pe la 1340 Basarab I a început reconstruirea curții domnești de la Curtea de Argeș,⁵³ iar biserica Sfântul Nicolae Domnesc era încă în lucru la data morții sale, cum o dovedește inscripția amintită, fiind terminată și sfințită ulterior de Nicolae Alexandru,⁵⁴ al cărui portret în costum de cavaler ne

⁴⁵ DRH, D, I, p. 65-66. Cf. și Constantin Rezachevici, *Localizarea bătăliei dintre Basarab I și Carol Robert (1330): în banatul de Severin (I)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A.D. Xenopol“, XXI (1984), p. 85, 87.

⁴⁶ Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200-1400). Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984, p. 144-145.

⁴⁷ Pavel Chihaia, op. cit., p. 40, nota 100.

⁴⁸ DRH, B, I, p. 130-131.

⁴⁹ Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Rausa libri quattro*, Veneția, 1605, p. 49.

⁵⁰ Constantin Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul Istoric Argeș (sec. XIV - 1848)*, București, 1994, p. 249-254.

⁵¹ Cf. Aurelian Sacerdoțeanu, *Comentarii, la Dimitrie Onciul, Scrieri istorice*, II, București, 1968, p. 424.

⁵² Virg. Drăghiceanu, *Despre mănăstirea Câmpulung. Un document înedit: Jurnalul săpăturilor făcute de Comisia monumentelor istorice în 1924*, în „Biserica Ortodoxă Română“, LXXXVII (1964), nr. 3-4, p. 288, 291, 295, 316; Pavel Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, p. 219, 221; idem, *Despre biserica domnească din Curtea de Argeș*, p. 27, 29, 32; D. Băjan, *Documente de la Arhivele Statului*, București, 1908, p. 36.

⁵³ Nicolae Constantinescu, op. cit., p. 146; Pavel Chihaia, *Despre biserica domnească din Curtea de Argeș*, p. 20, 25.

⁵⁴ Pavel Chihaia, op. cit., p. 23, 25.

întâmpină deasupra ușii de intrare în naos⁵⁵.

Dar și Nicolae Alexandru a murit la Câmpulung, la 16 noiembrie 1364, fiind înmormântat alături de tatăl său, în biserica curții domnești de aici, sub o lespede care s-a păstrat până azi⁵⁶. În chip firesc se poate astfel considera că el a rezidat la curtea din Câmpulung, până la moarte. E greu de crezut, în lipsa oricăror izvoare, deși nu imposibil, că ar fi revenit permanent la Curtea de Argeș, pentru a fi apoi doar dus și îngropat la Câmpulung⁵⁷. Abia la 18 ianuarie 1370 văduva sa, catolica doamna Clara, primea din partea papei Urban V îngăduința de a asculta slujbe catolice în locuri altfel interzise, de a avea un confesor special, un altar portativ etc.,⁵⁸ dovadă că nu cu mult timp în urmă părăsise Câmpulungul, unde avea o biserică și o mănăstire catolice⁵⁹. Se înțelege că și în timpul vieții soțului ei ea a rezidat aici, și numai trecerea sa la Curtea de Argeș, însoțind poate pe fiul său vitreg Vlaicu (Vladislav I), documentat la Argeș, care i-a devenit „reședință”, semnificativ, tocmai de la 25 noiembrie 1369,⁶⁰ unde nu se afla atunci nici un lăcaș catolic, a făcut-o să se adreseze papei în a doua jumătate a anului 1369.

Dacă Nicolae Alexandru a rezidat foarte probabil la Câmpulung până la moarte, în 1364, desigur de aici a purtat legăturile cu Patriarhia de Constantinopol, și tot aici a adus pe lângă sine pe Iachint de la Vicina, ca nou mitropolit al Ungrovlahiei. Cum însă Vlaicu, fiul lui Nicolae Alexandru a preferat reședința de la Curtea de Argeș, unde s-a așezat la o dată apropiată de 25 noiembrie 1369, o dată cu întreaga curte, aici s-a stabilit, fără îndoială, și mitropolitul Iachint, care va păstori până în 1372,⁶¹ când împovărat de ani, de slăbiciune și de boală, care îl chinuiau din anii trecuți,⁶² și-a dat obștescul sfârșit.

Unde s-a aflat însă sediul mitropoliei Țării Românești de la Curtea de Argeș, în ultimii ani ai păstoriei lui Iachint ? În discuția istoriografică care s-a

⁵⁵ Ibidem, p. 28; idem, *Din cetățile de scaun*, p. 132-134.

⁵⁶ N. Iorga, loc. cit.; Damian P. Bogdan, *În chestiunea autenticității inscripției funerare a voievodului muntean Alexandru Basarab*, în „Revista istorică română”, III (1933), nr. 2-3, p. 270-271; idem, *Iarăși despre inscripția funerară a lui Nicolae Alexandru Basarab*, în idem, X (1940), p. 345-350; Șt. Olteanu, *Cu privire la data morții lui Nicolae Alexandru Basarab*, în „Studii”, XXI (1968), nr. 3, p. 523-526; Ilie Minea, *Când a murit Nicolae Alexandru Voievod*, în „Revista arhivelor”, I (1925), nr. 2, p. 290-291; idem, *Ziua morții lui Nicolae Alexandru Voievod*, în „Cercetări istorice”, I (1925), nr. 1, p. 410.

⁵⁷ Pavel Chihaia nu ia în seamă înmormântarea lui Nicolae Alexandru la Câmpulung, afirmând fără nici o bază documentară, că după 1359 voievodul se statornicește la Curtea de Argeș (*Monumente gotice în Câmpulung-Muscel*, în *Din cetățile de scaun*, p. 312). Când însă ia în calcul acest element consideră că acesta a stat la Câmpulung „între 1340 și 1365” (sic) (*Despre biserica domnească din Curtea de Argeș*, p. 29).

⁵⁸ *Acta Urbani Pp. V (1362-1370) a regestis Vaticanis aliisque fontibus colligit*, Roma, 1964, p. 305-306.

⁵⁹ Pavel Chihaia, *Monumente gotice*, p. 307-313.

⁶⁰ DRH, B, I, p. 12-13.

⁶¹ Când apare urmașul său, mitropolitul Hariton (Grigore Nandriș, *Documente slavo-române din mănăstirile Muntelui Athos*, București, 1936, p. 17-20. Cf. și Petre S. Năsturel, *La partition de la Métropole de Hongrovlachie* (1370), p. 297).

⁶² FHDR, IV, p. 206-207.

purtat pe această temă, consider că trebuie admisă părerea celor care îl plasează în impozanta biserică Sfântul Nicolae, care a rezistat până astăzi, de vreme ce al doilea lăcaș al mitropoliei din Curtea de Argeș a fost înălțat abia în veacul XV de Vlad Dracul, la rândul lui dărâmat și înlocuit de mănăstirea lui Neagoe Basarab, o dată cu mutarea în 1517 a scaunului mitropoliei Țării Românești la Târgoviște⁶³. Cei care însă plasează lăcașul primei mitropolii muntene pe locul de azi al mănăstirii lui Neagoe Basarab sar peste etapa Vlad Dracul, și consideră că o biserică a mitropoliei trebuia să aibă în jur neapărat o mănăstire ai cărei călugări să-l slujească pe mitropolit⁶⁴.

Dincolo de acestea, rămâne peste veacuri gestul lui Nicolae Alexandru de a strămuta cu binecuvântarea Sinodului Constantinopolitan scaunul mitropolitului de Vicina în interiorul Țării Românești, gestul unui ortodox căsătorit totuși cu o catolică practicantă, care a dus la întemeierea mitropoliei muntene, în urmă cu 640 de ani.

⁶³ N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I, ed. a II-a, București, 1929, p. 37-39; idem, în „Revista istorică”, IX (1923), p. 193; Emil Lăzărescu, în *Istoria artelor plastice în România*, I, București, 1968, p. 151-152; Pavel Chihaia, *Cele două lăcașuri ale Mitropoliei din Curtea de Argeș deduse din hrisoavele bisericii lui Neagoe Basarab*, în *Din cetățile de scaun*, p. 46-65; idem, *Despre biserica domnească din Curtea de Argeș*, p. 26; idem, *Vlad Dracul voievod al Țării Românești și cavaler al Ordinului Dragonului*, în *Tradiții răsăritene*, p. 65-66 și fig. 1 și 4, între p. 101-102; Răzvan Theodorescu, *Bizanț. Balcani. Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974, p. 285 și urm.

⁶⁴ Constantin C. Giurescu, *Întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei*, p. 689; Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200-1400)*, p. 26, 150.

DIN TAINELE ARGEȘULUI

GEORGE GEORGESCU

Numele Argeșului atât de drag nouă Argeșenilor este unul dintre cele mai vechi nume păstrat de locuitori, prin tradiție, din limba strămoșilor noștri geto-daci.

După etimologia radicalului său fonetic vedem că la origine este pur dacic derivând ca parte de cuvânt chiar din tulpina străvechii cetăți Argedava de pe râul Ordessos sau Argessus consemnat de Herodot în „Istoriile sale” (IV, 48) încă din sec. V, î.e.n.

Argedava era cetatea cea mare a Geților – „Arg” însemnând ceva luminos ca Argos și chiar Argis zeul ciclop – în grecește de la care și provine prin flexiune obținându-se și forma Ordessos la cei din Pont, nu atât prin corupere cât prin contragere cum se arată și în dicționarul lui C. Alexandre din 1884 „orde” în loc de „arge” fiind o formă poetică sau o adaptare locală, în pronunție. În românește fiind clar ca și în latinește că „o” poate deveni „a” și invers la fel ca „o” și „u”, iar „d” trece în „g” și „s” în „ș” în mod curent – de unde reese că Ordessos a fost tot una cu Ardessus de unde Argeșul de azi numit „cel luminos” și datorită faptului că din nisipul lui se culegeau, cum știm din istorie, metalele luminoase, aurul și argintul. (Prin asemănare sau potrivire se pot identifica și celelalte râuri vechi după cum se amintesc ca mărime, Porata fiind Prutu Piretos, Siretul care se varsă în Prut din care cauză apare la Herodot un singur râu cu două numiri; Tiarantos, Tisa fiind la apus și între ele Naparis-Jiul, Araros, Oltul, Ordessos fiind Argeșul).

Și dacă au fost mai multe Argedave cu atât mai mult aceasta este cea principală la care a ajuns Acornion înainte de anul 48, î.e.n. la tatăl lui Burebista fiind capitala. Ori în document e vorba de o singură Argedava „departe” de Dionssopolis și un singur „Ordessos”, (citată așa și de Polybius în sec. II, î.e.n. tot după Herodot) păstrate până azi prin cel de Argeș. Deci nemaifiind alta cu acest nume, aceasta e cea propriu-zisă, singura de pe Argeș numită Argeș și pusă pe harta lui Ptolemeu, în incunabulul din 1482, cam tot pe unde e Argeșul de azi.

Pronunția actuală cu sufixul „eș“ este mai nouă datând de la începutul Evului Mediu când limba poporului român era pe deplin formată la venirea Slavilor cărora a supraviețuit atribuind acest sufix și altor nume vechi ca de pildă „Mureș de la Maris“. În Cumania de la răsărit de Olt sau Muntenia de care se vorbea la 1247 se distingea bine în Argeșul de acum pământul lui Seneslau ca centru românesc „ca și până acum“ de la început nealterat cu ceva de Cumani mai ales ca nume cum s-a întâmplat în partea de răsărit și sud a țării de atunci unde se păstrează și numiri cumane ca Teleorman și Vadul Cumanilor.

Cum ar putea să fie „cuman“, tătar, strein sau barbar un nume cu radical „dac“ ? – în plin centru românesc ? – Se cheamă Argeș și nu e Argeș ?

O dovadă că Ordessos sau Ardessus este același cu Argeșul de azi se confirmă prin numirea cu același nume la anul 371-372, când în calendarul got la 23 oct. se amintesc mai multe nume de martiri executați la gurile râului „Ardis“¹ – adică Argeș deoarece Ardes sau Ardesch s-a folosit în documente și de către „sașii“ din Ardeal urmașii goților, după limbă.

Trebuie subliniat apoi faptul că înainte de „Argessis“ al lui V. Pârvan de la început Ordessos din grecește sau Ardessus pe latinește (la fel ca în „dacă“ și în românește) a fost identificat cu Argeșul și Argedava cu orașul Argeș și de către străini și de români prin scris și tradiție deopotrivă.

Mai întâi în incunabulul din 1482 care reproduce harta lui Ptolemeu din sec. II, e.n. conform numirii și coordonatelor deși „Argidava“ e pusă impropriu între Olt și Jiu, datorită puținelor date geografice, totuși, amplasarea așezării se află cu aproximație în Argeșul de azi, unde o găsim fixată mai adecvat la Abraham Ortelius, între Olt și Argeș numit Tiarantos; arătându-ne că e vorba de Argeșul nostru după cum aflăm din „Geografia veche“, de la anul 1768: „Dincolo de Aluta găsim numele e Ardeiscus astăzi Argis, care era purtat de un oraș și un râu ceea ce se găsește și acum. Se citește numele de „Ardessos“ și în Herodot“². La noi, Almanahul Statului, din 1837, la p. 183 ne informează: „Argeșul (dedemult numit Argesus și Ararus)“.

La 1860, Lancelot trecând prin Argeș și comentând apoi din Cronica pierdută a lui Murgu după Ubicini, precizează: „Istoria propriu-zisă a principatului Valahiei începe cu Curtea de Argeș care a fost întâia sa capitală religioasă și politică... Radu Negru... scoase din ruină orașele, Pitești, București și Târgoviște și-și așază scaunul de domnie la ARGIDAVA (care de la această renaștere poartă numele de Curtea de Argeș) și ca să împlinească dorința soției sale ridică aici un episcopat catolic... și făcură un cod de legi după care se cârmui Valahia până la sfârșitul sec. XV,... textul acestei legi s-a pierdut dar bazele lor după Vaillant până la Radu IV, ar fi următoarele: Toți români erau

¹ Istoria Bisericii Române, manual pentru inst. Teologice, vol. I, B. 1957, p. 61.

² Popescu Spineni, România în izvoare geografice și cartografice, B. 1978, p. 193.

egali fiindcă toți erau soldați... pământul aparținea statului... ducele era ales de popor... copiii suveranului nu moșteneau titlurile părinților lor... toate dregătoriile erau date numai de duce... un sfat de 12 bătrâni ajutau pe suveran. Adunarea poporului era chemată numai în momente foarte grele... țara era împărțită în jurisdicțiuni și dreptatea administrativă de câte un jupan... copiii aveau drepturi egale la moștenirea părinților... noblețea era personală și trecătoare. Erau nobili, toți moșnegi și toți moșneni... Prințul purta titlul de duce al Moldo-Vlahilor adică al Românilor din munți și de pe câmpii³.

(Moșia în devălmășie dintre oraș și mănăstire știm că s-a păstrat tot timpul la Argeș amintită încă de la 1560 iulie 6 ca fiind cedată de Neagoe Mănăstirii în schimbul altor moșii de la nord numite, Partea Sasului și Muscelul, până azi).

Expresia medievală „sub castro Argyas“, din 1336, 17-X-11-XI, cu care Argeșul de astăzi a intrat în istorie prin biruința lui Basarab I, în lupta din 1330, nu a fost un nume inventat atunci, fiind doar transcrierea latină a Argedavei; castru, la romani fiind sinonim cu „dava“ la daci și pentru „castru roman“ la Argeș care era cuprins în „limesul transalutan“ pledează și cărămida romană folosită la temelia Bisericii Domnești din oraș – așa cum s-a procedat și la vechea biserică a mănăstirii Bucovăț sau Coșuna din anul 1572, aflată în incinta cetății Pelendava de la Craiova. Iar pentru așezarea aici a Argedavei dacice, în împrejurimi pe înălțimi, pledează chiar necropola ei geto-dacică, autentică, din câmpul Rodovanului.

Așadar numele Argeșului s-a păstrat peste veacuri prin așezarea sa de pe Argeș de la Curtea de Argeș, la fel ca numele Mureșului prin „urbs Morisena“; Argeșul acesta legendar fiind și leagănul nostru care a păstrat prin latinitate, mult discutata, continuitate a neamului nostru.

* * *

Atunci când ceilalți istorici contemporani ilustrului istoric, Gh. I. Brătianu, înlăturaseră adevărul din Tradiția Istorică a Descălecatului, considerându-l a fi o invenție după modelul descălecatului din Moldova, numai acesta ca un bun patriot afirma categoric în 1945 în Tradiția istorică a descălecatului, că: „istoriografia nu mai are motive întemeiate de a o respinge“; tocmai ceea ce pe scurt putem și vom demonstra acum definitiv. Trecem peste cel care în „prânzul academic“ se autonumește „Haidău“, deoarece acesta a născocit mai întâi o „încălecăre“ a conducătorilor Severinului peste țara Făgărașului pe la 1180 și apoi o descălecăre în Muntenia pe la 1210. Primul și principalul adversar al descălecatului a fost și a rămas Dimitrie Onciul cu „Radu Negru și Originile principatelor Țării Românești, 1890“ cei de după el neaducând ceva nou sau inedit. El a conchis, după ce a văzut fiind

³ Le Tour du Monde, 1868, p. 214; Albina 1913, an XVI, nr. 50, p. 215.

evident din Cronologia Tabelară că Radu Negru înlocuia pe Radu Basarab: „ne lipsește orișice temei istoric pentru a admite descălecatul în înțelesul cronicilor în contra caruia toate celelalte știri privitoare la începuturile de Stat a Țării Românești depun mărturie. Dacă tradiția descălecatului are vreun fond istoric acesta nu poate fi decât întoarcerea ducatelor de Amlaș și Făgăraș posedate de Vladislav ca feude Ungurești. Desfăcându-se de Unguri, Radu, a trebuit să renunțe la posesiunea țării Făgărașului și Amlașului. Acesta pare să fi dat naștere tradiției cronicarilor Țării Românești despre descălecatul lui Radu Negru din Amlaș și Făgăraș, tradiție formată după analogia descălecatului Moldovei din Maramureș”⁴.

Iată netemeinicia părerilor lui Onciul: Mai întâi, Cronicile Moldovenești, nu existau decât după începutul sec. al XVI-lea pe când la noi erau „Memoriile” lui Murgu din sec. al XV-lea pe care le citează Luccari la 1605 în Analele sale la pag. 95, când vorbește despre Dan al doilea. S-a încercat să se spună că se referă numai la Dan al cărui sol a fost în acele memorii. Dar atunci, data de 1310, pe Negru Vodă de națiune ungară și cele despre fiicele lui Vlaicu, de unde le-a luat ? – ar fi însemnat să existe mai multe „memorii” ale altora despre fiecare domn... Mai nou, lui N. Stoicescu despre „Descălecat sau întemeiere ?” – i-a răspuns S. Gorovei arătând că „întemeiere” era în slavonă și „descălecat” în română.

Pentru înțelegerea descălecatului trebuie să ținem cont de unele adevăruri documentare esențiale. Mai întâi trebuie să nu uităm că la 1222, – țara Românilor – era în Făgăraș. Pe urmă că „Negru Vodă” e amintit înaintea cronicilor încă de la 3 mai 1549 și se referă sau înlocuiește numele de Basarab din care s-a format prin romanizarea sufixului arab din cuvântul Basarab (arab=arap și arap=negru). Expresia „dintru ungurie descălecat” din 1636 a lui Matei Basarab (1632-1654) este sinonimă cu ceea ce spune Luccari la 1605 „Negru Vodă de națiune ungară” și cu Cronica veche a țării transcrisă de Macarie al Antichiei la 1665 când spune „Primul care a cucerit țara Românească a fost Ancro voevod”. Însă tot Paul de Alep la 1657 a lămurit adevărul consemnând tradiția adevărată a descălecatului – „Românii aceștia trăiau în orașele maghiarilor sub cârmuirea craiului având un comes dintre ei. Acest comes a venit aici să-și pască odată caii pe acest pământ care era pe vremea aceea în mâinile tătarilor și lipsit de locuitori. Cerând așadar voia craiului el a venit și cu ajutorul lui Dumnezeu a izgonit pe tătari din acest ținut ... îl numeau pe acest comes, Negru Vodă”⁵.

Ori știm precis cine a descălecat la Câmpulung: Comisul Laurențiu, supranumit aici Negru Vodă, datorită mitului lui Negru Vodă-Basarab de după el care este cum știm iarăși cu precizie, întemeietorul țării și al dinastiei. Iată

⁴ Radu Negru ... în Opere, ed. 1958, vol I, pag. 398.

⁵ Călători sterini, VI, p. 170.

cum adevărul păstrat de tradiția consemnată adecvat la 1657 explică și împacă și descălecatul și întemeierea țării Românești dovedind că de fapt am avut în Muntenia și un descălecat al lui Laurențiu, fost voevod de Transilvania – nu simplu greav sub dominație streină – și Ban de Severin din 1260 și credem tot el chiar la 1291 când în urma cedării de către regele Ungariei a Făgărașului lui Ugrinus, vine și descăleacă la Câmpulung unde și moare la 1300; și o întemeere sub Negru Basarab întemeetorul de la Argeș cu precizarea iarăși evidentă că numai o parte au descălecat din Țara Făgărașului cum vor mai face și între 1764-1800 sub numele de Ungureni tot așa cum nu toți din Dacia Traiană au trecut în sud în Dacia Aureliană și nu toți din sud au revenit în nord cum zice Cronica ci doar se subînțelege „o bună parte”. Și tot Descălecatul „în parte” pe lângă adaptarea „ca trestia la vânt” explică și „Miracolul” supraviețuirii poporului român.

*

Vicina era una din problemele nerezolvate ale istoriei medievale românești. Urmărind cu atenție hărțile nautice vechi și în special cea a lui Marino Sanudo din 1320 în care se indică fluviul Vicinei ca braț al Dunării, numită și fluviul Vicinei înainte de vărsarea ei prin cele trei guri principale ale Deltei și chiar portulanele ulterioare ale Mării Negre în care așezarea este amplasată în partea de sud a Dunării înțelegem că Vicina nu poate fi decât în Dobrogea, dar unde anume ? Ținând cont de Harta Catalană din 1375 și de însemnările manuscrise ale cartografiilor, în care se arată că Vicina se află la marginea de apus a împărăției Hanului Uzbek de pe la 1342, putem preciza că se află în partea de nord a Dobrogei.

Însemnarea din Compasso da Navigare din anul 1296 prin care se arată că Vicina s-ar afla la „200 mile de la mare” „De Aspera a la citta de Vicina C C millara sopra la dicto flume”⁶ nu precizează de unde și cum s-a făcut măsurătoarea și dacă cifra nu e cumva o greșală ca și celelalte la fel de exagerate din text; între Fanaro și Licostomo, fiind trecute 517 mile față de 343 în prezent și deci conține multe date eronate.

La Păcuiul lui Soare fiind prea aproape de Silistra și impropriu pentru o (altă) mitropolie nu putea fi Vicina. Nici în Orașul de Floci sau la Isacea care se numesc de la început numai așa ca și – Pe cui – care apare cu același nume pe harta Borgiana, V, din sec. al XV-lea unde vedem la sud de Dunăre și înainte de Deltă o cetate cu numele de „Torre” care în Borgiana VIII, din 1508, e trecută în același loc dar cu numele real de „Vicina”⁷.

Numai în locul al cărui nume păstrează chiar și alterat numele așezării,

⁶ Etudes Balkaniques, 2 / 1978, p. 128.

⁷ Revista de istorie, 10 / 1979, p. 141.

poate fi, deoarece Vicina era „iusta Danubiu“ (lângă, nu în).

Confirmarea ne vine dacă interpretăm cu atenție și documentul din 28 iulie 1358 de la Buda⁸ din care deducem că Vicina era cuprinsă numai între Ialomița și Siret în „drumul Brăilei“, care va intra în cuprinsul Țării Românești.

Putem afirma așadar că „vecina“ Vicina de unde Alexandru Nicolae Basarab (1343-1364) a adus pe mitropolitul Iacint la 1359 la Curtea de Argeș este așa cum era de crezut și așteptat tot la Măcin-v-trecând și în -M-nu numai în -s- cum avem Mpalica pentru Balica de unde Măcin în loc de Vicin sau Băcin. Un călător străin de pe la 1618 numește Brăila, chiar, „Măcinul domnului Țării Românești“⁹. Insula Vicinei fiind insula mare a Brăilei de azi.

* * *

Aducerea Sfintei Filofteia la Argeș la Biserica Domnească a fost posibilă potrivit evenimentelor între anii, 1369-1396 de către unul din domnii respectivi. După studiul lui D.R.Mazilu „Sfânta Filofteia de la Argeș“ (B. 1933), viața sfintei de la Argeș are trei variante care se aseamănă dar se și desosebesc. Astfel aducerea ei din Molivotul Pamfiliei de către Ioanițiu (1197-1207) cum ne spune Eftimie al Târnovei (după 1393 și până la 1404 când moare) e completată de Ioasaf al Vidinului la 1395 (unde ar fi fost adusă de la Târnova) prin amplasarea viețuirii martirei mai întâi în Palestina. Versiunea românească culeasă oral și de Paul de Alep, la 1657, dar mai ales de Neofit, I, (1738-1754), la 1746 însă nu urmează pe cele două precedente ci după cum s-a crezut mai apoi pe cea tradițională cu care ar fi venit și s-a alcătuit apoi la Argeș. Aceasta fiind pierdută, pierdut ar fi și prilejul de a mai afla documentat data aducerii și viața ei reală. La 1657, Paul de Alep, arăta că avea un „sinaxar“ care se credea că ar fi tot cel cules de Neofit la 1746 cu icosul și conoacul adecvat. Așa că mai aproape de adevăr părea varianta românească deși avea și ea două puncte de vedere greșite. Primul, aducerea îndată după moarte la voia ei la Argeș, în vârstă de 12-14 ani, născută fiind la 1206, nu e reală întrucât la acea vreme biserica nu era. Al doilea, aducerea de către Radu Negru sau Radu I este iarăși nesigură fiind influențată ca nume de Cronică. Așadar viața sfintei a fost alcătuită întâi de Eftimie apoi de Ioasaf și în urmă prelucrată „din auzite“ de Neofit la 1746; la fel apoi în manuscrisul românesc din 1807, de care s-a folosit Mineiul din 1811. La 7 decembrie, după ce s-a adus i s-a pus și Hramul (mult în urmă) după sfântul Nicolae.

Dacă a stat până în 1393 la Târnova și în 1395 se găsea la Vidin e cert că a fost adusă sigur în 1396 după bătălia de la Nicopole. Dar tot așa de cert poate fi și faptul că nepotrivindu-se viețile nu se pot potrivi nici datele. Deci numai

⁸ D.R.H.D., vol. I, 1977, p. 72.

⁹ Călători streini, V, 1973, p. 147.

găsirea vieții ei originale adusă cu prilejul venirii la Curtea de Argeș sau alt izvor care indică această aducere, ar preciza definitiv această chestiune, nealterând epoca aducerii ei ci doar data anterioară sau posterioară lui Radu I, cel confundat de Cronică cu Negru Vodă al tradiției ... Ori Viața ei inițială a fost scrisă de Eftimie. Însemnarea din Zbornicul Lovcean, din sec. al XV-lea cum că Eftimie scrisese și viața Sfintei Filofteia care se găsea atunci la Argeș, nu indică data ci faptul în sine. Rezultă definitiv că moaștele au putut fi aduse numai în urma „peripețiilor“ și după terminarea Bisericii Domnești – abia sub Mircea (1386-1418) fiul lui Radu (1377-1383).

NECROPOLA DE LA MĂNĂSTIREA NEGRU – VODĂ SEC. XV – XVIII

LAURENȚIA GEORGESCU
EMMA MĂDĂLINA GEORGESCU

Toate informațiile pe care noi le deținem în legătură cu populația, starea ei economică, poziția geografică a grupurilor umane din așezările căruiu îi aparțin, cauzele migrărilor, a diferitelor grupuri (dintr-o zonă în alta) ca și polarizările pe care unele așezări le fac prin „roirea“ micilor așezări ce se atașează, sunt surse extrem de importante pentru studiul demografic al populației stabile sau cvasistabilă cu familii de populație stabilă.

Cercetarea demografică este o cercetare multidisciplinară în care intră în „melanj“ cercetarea cauzală cu cea comportamentală pe populații, zone, perioade etc., pentru a clarifica aspectele structurii sociale din perioada investigată. Precizia analizei demografice depinde de cunoașterea condițiilor și a modului de populare în microzone și macrozone, de cunoașterea factorilor social-economici și cultural-istorici de dezvoltare a comunității respective, care fac obiectul atenției noastre.

Studiul structurii pe vârste a populației este utilizat în comparațiile dintre indicii bruți de mortalitate care țin seama de structura pe vârste și facilitează efectuarea unei analize structurale interne, utilizând elementele de datare și grupele cronologice sau stratigrafice de morminte din același cimitir care, prin cercetarea exhaustivă cu metodele actuale, i se poate stabili volumul și durata de folosire a necropolei.

Dar, în același timp trebuie să ținem seama de obiceiurile și credințele populațiilor care au viețuit pe teritoriul actual al țării noastre din neolitic până în prezent, de exemplu.

Din analiza comportamentului demografic putem avea imaginea unui tip de populație cu o dinamică demografică corespunzătoare fazei de dezvoltare a așezării – caracterizată arheologic. Dacă avem însă datele privind întinderea, durata de folosire, intensitatea de folosire și structura așezărilor, vom putea estima volumul, tipul (modelul) de dinamică demografică și structura probabilă a populațiilor în absență – lipsa necropolei nedescoperită încă.

Trebuie să ținem seama că comportamentul demografic are două faze distincte în evoluția unei culturi:

- 1) faza de constituire și cristalizare;
- 2) faza de maximă dezvoltare și iradiere.

În faza de constituire și cristalizare a culturii, prin aflulul de imigranți, structura pe vârste concentrează mai mult de jumătate din volumul populației între 15-50 de ani, tipul de comunitate devenind accesiv. Dacă indivizii trecuți de 50 de ani ajung să întrunească 80% din volumul populației, structura va fi de tip accesiv - regresiv.

În faza de maximă dezvoltare, iradierea culturii pe cale directă se face, în primul rând prin radiația demografică sau emigrarea – predominând subiecții și cuplurile de tineri și adulți. În concluzie, unui astfel de model de dinamică demografică, îi corespunde o imagine, de la începutul fazei, tot de aspect regresiv. Predominând emigrările, tipul de populație va fi succesiv, procentul de subiecți între 15-50 de ani scăzând sub 50%. Dacă grupele de vârstă 0-14 ani nu depășesc 80%, tipul de populație va fi succesiv-regresiv.

Imaginea de populație de tip regresiv, îmbătrânită, nu reflectă de fapt un moment al stării de evoluție atinse de comunitatea respectivă, ci o structură demografică comportamentală, analoagă doar ca distribuție pe grupele de vârstă ca cea observată la populațiile regresive, dar nu și cu posibilități și perspective demografice de dezvoltare.

În cazul unei dezvoltări fără perturbații, modele de dinamică demografică, evoluează în timp relativ scurt spre structurile populațiilor de tip progresiv – accesiv în faza de constituire și cristalizare a culturii și de tip progresiv – succesiv în faza de maximă dezvoltare și iradiere directă, prin radiația demografică.

Modelele de dinamică demografică și structura unor tipuri de populație, făcând dublă testare, cultural demografică și demografic – cultural, oferă prin urmare o metodologie pe baza căreia se pot estima în mod obiectiv caracteristicile generale de dezvoltare și faza de evoluție culturală a unei așezări nedescoperită sau necercetate încă, pornind numai de la săpăturile efectuate în cadrul necropolei (Dardu Nicolaescu Ploșor).

Cercetarea demografică interdisciplinară poate să explice cum se constituiesc și cum se extind arealurile culturale, căile și direcțiile de pătrundere prin influența sau radiația demografică, raporturile demografic – cultural și cultural demografic dintre populații și culturi contemporane, însă perfect distincte ca teritoriu geografic.

Trebuie să ținem seama de următoarele aspecte: două comunități identice ca tip de populație și structură procentuală a supraviețuitorilor pe grupe de vârstă, dar inegale ca număr de indivizi, una din ele fiind de două ori mai mare decât cealaltă, nu pot avea aceleași posibilități de dezvoltare demografică și

culturală. Ambele populații fiind de tip progresiv – succesiv, este de la sine înțeles că nu putem avea același plus de număr de indivizi prin radiația demografică și emigrare (metode aplicate de demografia modernă europeană).

Această metodologie deschide perspective promițătoare în activitatea de cercetare și colaborare interdisciplinară, contribuind la explicarea unor procese istorico-culturale care nu se pot rezolva, nu se pot înțelege fără a se cunoaște detaliat structura populațiilor și dinamica lor demografică.

Cercetările arheologice din ultimele patru decenii au adus în prim plan noile așezări și necropole medievale. Satele medievale cercetate în Țara Românească, ca și orașele, aparțin secolelor XIV-XVIII. Ele sunt plasate de-a lungul râurilor, paralel cu care în timp s-au format căi de comunicații importante, de interes economic. În lunga lor existență aceste așezări au fost influențate de centrele de importanță economico-politică din apropiere sau din zona submontană, centre de importanță voevodală, mișcarea populației fiind în ambele sensuri.

Câmpulung – Curtea domnească s-a aflat la Câmpulung la mijlocul secolului al XIV-lea. Aici a murit în 1351/1352 Basarab cel Mare, în 1364 a fost îngropat Nicolae Alexandru Voievod. Se presupune, dat fiind rezultatele ultimelor cercetări, că Domnii Țării Românești și-au avut reședința la Câmpulung după 1330, când Curtea de Argeș a avut mari distrugerii în urma războiului încheiat cu biruința oștilor lui Basarab I¹ până la începutul domniei lui Vladislav I. Veche curte de la Câmpulung, probabil s-a aflat în preajma mănăstirii cunoscută sub numele legendarului „Negru Vodă”, în a cărei biserică se află mormântul voevodului Nicolae Alexandru. Cronica lui Radu Popescu menționează că „Radu Voevod Negru”, s-a așezat câțeva vreme în Câmpulung, unde și mănăstire frumoasă și mare au făcut”, date ce completează pe cele cunoscute datorită lui Luccari la începutul secolului al XVII-lea despre Negru Vodă care... „fabricò la città in Campolongo”¹⁻².

Cercetările arheologice au fost materializate prin lucrările lui V. Drăghiceanu în „Despre Câmpulung. Un document inedit, jurnalul săpăturilor făcute de Comisia Monumentelor Istorice în 1924”³, urmate de un sondaj executat de Dinu V. Rosetti și Flaminio Mârțu în 1963. Flaminio Mârțu publică după doi ani (1965) lucrarea „Știri noi asupra complexului istoric al mănăstirii și al curții domnești de la Câmpulung Muscel”⁴.

¹ Cantacuzino Gh.: Probleme ale secolelor XII și XIV la Câmpulung și cercetări arheologice de la fosta Curte Domnească, în SCIVA Tom. 32,1, Ian-Mar.1981, p. 131-139; Ștefănescu St.: Țara Românească de la Basarab I întemeietorul până la Mihai Viteazul, București, 1970.

¹⁻² Cantacuzino I. Gh.: Date arheologice privind construcții specifice activității comerciale din Țara Românească, în Analele Brăilei, Serie Nouă, An. I, Nr. 1, Brăila, 1993, p. 351-361.

³ Drăghiceanu V.: Despre Câmpulung. Un document inedit, Jurnalul săpăturilor făcute de Comisia Monumentelor Istorice, 1924.

⁴ Rosetti V. Dinu și Mârțu Fl.: Sondaj efectuat la Câmpulung-Curtea Domnească, în SCIV, 15, 1964, 4, p. 566.

Lucrări mai ample – cercetări arheologice și istorice – au fost materializate de către Dr. Gh. Cantacuzino, Spiridon Cristoceă, T. Mavrodin și Șt. Trâmbaciu, în principal cu lucrarea „Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice la ansamblul fostei curți domnești din Câmpulung” – din 1977⁵, și următoarele. În lucrarea sa „Cetăți medievale din Țara Românească” din 1981, Gheorghe Cantacuzino a făcut o încadrare corectă a situației de la Câmpulung și a întregii zone voievodale subcarpatice muntene ținând cont de datele pe care le-a avut la dispoziție până atunci⁶.

O noutate editorială de ultimă oră ne aduce noi date extrem de prețioase pentru istoria țării noastre. Dr. Șt. Trâmbaciu și Gh. Pârnuță au publicat în Ed. Cultura – Pitești, 1997 lucrarea „Pânza (Ocolnica) cu vechile privilegii ale orașului Câmpulung-Muscel” din care punctăm următoarele date mai importante, menționând înainte o trimitere la volumul „Istoria Românilor” de P.P. Panaitescu (reeditare 1990) care la pagina 73 notează:

„Încă din anul 1300 este în biserica catolică din acel oraș (Câmpulung) un mormânt purtând inscripția „Laurentius comes de Longo-Campo”. Cest comes, conte, era șeful comunității orășenești săsești. La Câmpulung se află și azi biserica zisă a lui Negru-Vodă, clădită de Basarab, (și refăcută în vremea lui Matei Basarab) pe lângă care se găseau și primele curți domnești”.

În lucrarea lui Șt. Trâmbaciu și Gh. Pârnuță se menționează noile documente care vor da o altă interpretare. Le menționăm în ordinea dată de autori extrem de sintetic:

- Cronica Țării Românești descoperită în 1970 de Virgil Cândea la Deir-er-Sir, în șase documente grupate în I la doc. Nr. 6, 9, 12, 17, 19 și 22. Cu anul 1297 sunt șapte documente. Se cunosc șase mărturii care specifică anul 1215 - nr.21 în „Pânza”, emis de Duca Vodă la 25 dec. 1674;

- privilegiul este reprodus pe două monumente epigrafice (Crucea jurământului) și în cele două pisanii așezate deasupra ușii Mănăstirii Negru-Vodă, precum și în Hrisovul emis de Matei Basarab la 10 aprilie 1647;

- pentru anul 1215. Pentru anul 1215 avem deci șase documente, din care cinci sunt epigrafice iar unul este un document din 6 august 1647 a lui Matei Basarab privitor la anul 1215 (reproduce un document mai vechi).

Nu ne vom permite să insistăm prea mult asupra noilor documente descoperite care privesc zona Câmpulung, deoarece ele sunt extrem de bine detaliate în lucrarea menționată mai sus (Pânza).

Studiul antropologic al materialului osteologic uman din necropola

⁵ Mârțu Fl.: Știri noi asupra complexului istoric al mănăstirii și al curții domnești din Câmpulung-Muscel, 1965, ibidem, în Câmpulung-Muscel ieri și azi, Câmpulung, 1974, p. 17-18.

⁶ Cantacuzino Gh., Cristoceă Sp., Mavrodin T. și Trâmbaciu Șt.: Principalele rezultate ale cercetării arheologice la ansamblul fostei curți domnești din Câmpulung, 1977 – comunicare la sesiunea Muzeului Județean Argeș; Cantacuzino I. Gh.: Unele probleme privind cercetările arheologice de la Câmpulung, în Cercetări arheologice, Muzeul Național de Istorie, VII, 1984.

medievală de la Negru-Vodă, ce aparține secolelor XV-XVIII ne permite să facem o încadrare tipologică și de structură de bază foarte strânsă. Cercetarea arheologică care a avut loc în jurul bisericii domnești de la Câmpulung a dus la descoperirea unei foarte interesante necropole ce însumează 217 indivizi, cu un inventar extrem de elegant de epocă. Nu ne vom referi la inventarul funerar pentru că el a mai fost menționat în lucrările arheologilor⁷ ci exclusiv la rezultatele din studiul subiecților descoperiți în necropola din jurul Mănăstirii Negru-Vodă.

Primele date pe care studiul structurii pe vârste a acestei populații ni le-a dat nu a fost surprinzător, deoarece și populația care s-a înhumat în cimitirele de la Mănești (arheolog Aristide Ștefănescu) avea date apropiate (vezi Tabelul Nr.1 – **Speranța de viață și mortalitatea**).

Studiul detaliat al structurii pe vârste a populației, este extrem de util în comparațiile dintre indicii brui de mortalitate care țin seama de structura pe vârste și facilitează efectuarea unei structuri interne, utilizând elemente de datare și grupele cronologice sau stratigrafice de morminte din același cimitir care, prin cercetare exhaustivă cu modelele actuale, i se poate stabili volumul și durata de folosire a necropolei – ținând însă cont de obiceiurile și credințele populațiilor care au viețuit pe teritoriul respectiv – evolutiv.

În ceea ce privește necropola „Negru-Vodă” din studiul de detaliu menționăm datele principale:

- mortalitatea cea mai ridicată o avem în rândul copiilor încadrați în grupa de vârstă de 0-14 ani (47,2%), iar în grupul adolescenților de 14-20 de ani foarte scăzută (1,8%). În intervalul de vârstă de 20-40 de ani ridicându-se sensibil (46,4%), ca după vârsta de 60 de ani să avem un procent de 4,6%.

Indicii brui care țin seama de structura pe vârstă ne atestă posibilitatea de a avea aici o populație în general cvasistabilă cu structurile I și II, dar cu corecțiile respective, pe tip de generații succesive 2-3.

Speranța de viață, calculată pe intervalele internaționale, în intervalul de 0-7 ani avem o speranță de viață de 30,4 ani, iar în intervalul de 20-30 de ani subiecții pot spera la un maxim de 22,2 ani, permițând o corecție de 1,3 ani la limita extenso a generației.

În ceea ce privește repartitia pe sexe a înhumaților din necropola de la Negru Vodă, situația se prezintă astfel:

- în intervalul de vârstă 0-14 ani avem așa cum am menționat o mortalitate de 47,2% dintre care 26,2% aparțin copiilor din intervalul de vârstă 7-14 ani;
- în cadrul intervalului 20-40 de ani, mortalitatea bărbaților este de

⁷ Cantacuzino Gh., Cristoccea Sp., Mavrodin T. și Trâmbaciu Șt.: **Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice la ansamblul fostei curți domnești din Câmpulung, 1977** – comunicare la sesiunea Muzeului Județean Argeș; Cantacuzino I. Gh.: **Unele probleme privind cercetările arheologice de la Câmpulung, în Cercetări arheologice, Muzeul Național de Istorie, VII, 1984.**

24,0%, iar a femeilor de 22,4% (din totalul de 46,4% a subiecților încadrați în acest interval);

– procentul de 4,6% aparține bărbaților decedați peste 60 de ani.

Un semn de întrebare pentru noi este mortalitatea foarte scăzută în intervalul 14-20 de ani (1,8%), dar să nu uităm că este vorba de o curte voievodală cu condiții economico-sociale de tip urban evoluat, în care și mișcările de populații sunt nu rareori dirijate. Dar, în această necropolă este vorba și de o anumită categorie de autohtoni înhumați aici, și de unele apariții întâmplătoare, uneori izolate – factori epidemici sau de ce nu, fortuiți asupra populației locale.

Vârsta limită a fertilității aici s-a ridicat ceva mai mult, ceea ce aduce un spor de 6,8% la formarea unei familii stabile, deci putând lucra în retro populația care a reușit să viețuiască în condițiile social economice de atunci. Dar, nu trebuie să uităm că noi am avut în studiu cei 217 subiecți care au fost înhumați, deci nu și populația care a continuat să viețuiască în arealul cercetat.

Tabelul nr. 1
Speranța de viață și mortalitatea

Necropolele medievale rurale și urbane	Speranța de viață		Mortalitatea în procente		
	(0-14 ani)	(20-30 ani)	(0-14 ani)	(20-40 ani)	(60-x ani)
Bârzești-Vitan	28,6 ani	23,2 ani	47,2%	46,4%	2,4
Bragadiru-Zimnicea	32,1 ani	20,6 ani	25,0%	38,4%	9,6
Ceptura	32,8 ani	23,6 ani	30,77%	15,38%	–
Cuibul cu barză	34,6 ani	23,4 ani	15,0%	40,0%	–
Cernica	32,4 ani	23,4 ani	27,58%	27,58%	4,6
Dealul Piscului	32,4 ani	22,2 ani	22,22%	52,0%	–
Grozăvești	32,2 ani	28,2 ani	22,73%	59,09%	14,6
Mănești (serii reunite)	30,2 ani	20,6 ani	47,1%	48,1%	4,8
	29,0 ani	22,0 ani	34,65%	24,7%	6,5
Măicănești-Străulești	30,4 ani	22,2 ani	47,21%	46,4%	4,6
Negru-Vodă (urban)	32,2 ani	20,8 ani	11,11%	88,89%	–
Oltenița - Renie					
Piua-Petrii (Orașul de Floci)	34,2 ani	22,6 ani	21,0%	5,71%	1,4
Radovanu (serie în recalcul)	32,2 ani	22,4 ani	46,2%	20,5%	5,6
Vadul Anei (serie în studiu în continuare)	32,2 ani	22,2 ani	–	–	–

Sub raportul analizei antropologice eșantionul prezintă unele variații, pentru că majoritatea subiecților sunt mediteranieni (cu patru excepții), ei au talii mici și mijlocii ce depășesc rar 166 cm, cu cranii dolico-mezocrane, de înălțime mijlocie, orto-metriocran, cu reliefurile osoase slab dezvoltate care dau un echilibru elegant trăsăturilor feței, care este îngustă, joasă, leptoprosopă. Mandibula este gracilă, cu bărbia rotunjită și nu rareori cu eșancrură (gropiță).

Rădăcina nasului este mijlocie mergând ca formă spre înaltă, cu un indice lepto-mezorin. Profilul este ortognat cu unele cazuri de prognatism

alveolar. Cei trei subiecți dinarici au o talie în jur de 174 cm (supramijlocie), brahicefali (Ind. Cefalic=80), hipsicrani, cu frunți drepte, înalte, parietale rotunjite și occipital puternic applatizat. Nasurile sunt acviline, mezoleptorin; profilul facial este ortognat.

Singurul subiect alpin, este slab conservat, de talie 162 cm indicele cranian este brahican (83,2), înălțimea craniului este la limita dintre mijlociu și înalt. Fruntea este bombată, fața este mezenă, ortognată. Reliefurile feței sunt moderate. Este un exemplar foarte frumos ce aparține unei femei, în jur de aproximativ 30 de ani (± 5 ani). Cei trei subiecți dinarici sunt bărbați și au aproximativ 35 de ani (± 5 ani).

O notă aparte fac femeile din această necropolă, care sunt în general gracile, frumos constituite și care nu prezintă la nivelul mambrelor superioare nici o supra solicitare ocupațională în zona inserțiilor musculare.

Dimorfismul sexual este pronunțat la etajul superior și inferior la bărbați și mai atenuat la femei, la fel ca la subiecții de la Bârzești-Vitan⁸ și mult mai atenuat

comparativ cu subiecții de la Măicănești⁹ și Mănești¹⁰. Subiecții feminini sunt mult mai gracili la Negru Vodă, toată seria fiind în general mult mai omogenă. La Vadul Anei¹¹, dimorfismul sexual este pronunțat la nivelul etajului superior și inferior al feței la bărbați în special, și se manifestă mai pregnant în construcția scheletului postcranian, la femei fiind în general mai gracile¹². Subiecții de la Vadul Anei se diferențiază din punct de vedere tipologic de celelalte necropole care au intrat în studiul comparativ (vezi tabelul nr.2 – Necropolele medievale rurale și urbane), subiecții acestei necropole având tangență cu subiecții din grupa I de la Radovanu¹³ (care au unele caracteristici mediteranoide) și cu grupa a II-a (care prezintă unele caracteristici asemănătoare dinaroizilor și cromanoizilor B).

Structura tipologică a seriei de la Bârzești-Vitan¹⁴, ca și cea a subiecților din necropolele Mănești este destul de apropiată, pentru că avem predominanța tipului europid cu elementul mediteranian majoritar. Nu trebuie să minimalizăm faptul că mediteranoizii au constituit încă din neolitic elementul

⁸ Cantacuzino I. Gh.: *Cetăți medievale din Țara Românească*, 1981, Ed. Științifică, București.

⁹ Popa Lisscanu: *Cronica pictată de la Viena*, XI; Ioan de Thurocz: *Chronica Hungarorum ab origine gentis*, Inserta simul *Chronica Iohannis Archidiaconi de Kikullew*, Viena, 1746 – republicare.

¹⁰ Răuțescu I.: *Câmpulung-Muscel – Monografie istorică*, Câmpulung, 1941.

¹¹ Cantacuzino I. Gh., Cristoceă Sp. și Trâmbaciu Șt.: *Cercetări arheologice din zona Curții Domnești din Câmpulung, Jud. Argeș*, în *Materiale și cercetări arheologice*, Ploiești, 1983, Buc. 199.

¹² Georgescu Laurenția: *Elemente de analiză demografică comparată în necropolele medievale din Câmpia Română din secolele XVI-XVII. Populația rurală II. Analiză demografică* – în *Cercetări arheologice*, X, 1996, Muzeul Național de Istorie – Buc.; Georgescu Laurenția: *Necropolele medievale din secolele XIV-XVI, I, Populație rurală*, în *Cercetări arheologice*, IX, 1996, Muzeul Național de Istorie, 1992, Buc.

¹³ Popovici Ioana: *Climțirele de la Străulești-Măicănești*, „Analiză demografică”, în SCA, 10, 1, 1973.

¹⁴ Cantacuzino I. Gh.: *Cetăți medievale din Țara Românească*, 1981, Ed. Științifică, București.

predominant în „Câmpia Nord-Dunăreană“. Aceeași încadrare tipologică o avem și la subiecții de la Oltenița-Renie și Grozăvești, care au în plus și câteva cazuri „melanj“ cu elemente nordice, est-europide, protoeuropid (două cazuri), nordic cu elemente est-europide.

În ceea ce privește studiul odontologic al subiecților studiați din necropola medievală de la Negru-Vodă, el scoate în evidență frecvența foarte mare a cariilor dentare de gradul I-IV, alături de o puternică uzură dentară, uneori până la colet, cu multiple granuloame, edentații parțiale și totale care au dus în unele cazuri la disarmonii faciale. Proporția dinților cariați raportată la numărul de dinți păstrați este de 18,06%. Comparativ cu subiecții din necropolele Negru-Vodă, Grozăvești, Bârzești-Vitan și Piuș-Petrii, Vadul Anei are cea mai mare uzură dentară, de 68,2% comparativ și cu toate necropolele medievale studiate până în prezent la noi.

O notă comună tuturor seriilor studiate comparativ și menționate în această lucrare, este prezența unui prognatism alveolar și a unei prodenții, fapt ce poate fi pus în legătură cu condițiile de viață ale grupurilor menționate, tipul comun de alimentație și perioada de fertilitate la femei. Căria dentară la Vadul Anei este extrem de mare (64,3%) comparativ cu cea a subiecților de la Mănești (59,0%), care au o uzură dentară de 58,0%. La Bârzești-Vitan indicele de intensitate a maladiei carioase este de 5,14% cu o uzură dentară care se înscrie între gradele II-IV (după dr. I. Balaban și P. Firu). La celelalte necropole avem valori ușor diferite.

Paleopatologie. Materialul studiat ne-a oferit o imagine a maladiilor surprinse la nivelul craniilor sau a scheletului postcranian. În cadrul leziunilor craniene avem câteva sechele în urma unor traumatisme cu corpuri dure la nivelul frontalelor, parietalelor și două cazuri de lovire cu un corp ascuțit pe occipital. Multiple cazuri de fracturi consolidate defectuos, cu calusuri foarte mari deformând membrul respectiv, uneori afectând și lungimea lui, scurtându-l. La nivelul scheletului postcranian am mai surprins: multiple anchiloze și procese inflamatorii cicatrizate în urma loviturilor cu corpuri dure, rotunde (?) sau ascuțite. Semnalăm prezența extrem de interesantă a unui caz de amputare (rudimentar ca procedeu), a labei piciorului stâng la unul din indivizii dinarici, dar în zona finală a piciorului cu un calus uriaș (confirmare de diagnostic dr. I. Balaban).

Deoarece multe necropole cercetate arheologic, nu au ajuns la finalizarea cercetării de teren din motive obiective, nu putem face aprecieri sigure asupra unor indicatori demografici ca volumul populației, evoluția numărului locuitorilor așezărilor etc.

Tabelul nr. 2**Necropolele medievale din Câmpia Română care au intrat în studiul comparativ – populația rurală și urbană**

Necropolele	Nr. caz	Secolele	Autorii studiilor	
			Antropolog	Arheolog
Bârzești-Vitan	204	XVI	Georgescu Laurenția	Panait I. P.
Bragadiru-Zimnicea	52	XVI	Popovici I-Bichir G.	Ștefănescu A.
Ceptura	67	XVI	Georgescu Laurenția	Lichiardopol D.
Cuibul cu barză	40	XVI- XVIII	Georgescu Laurenția	Ciuceanu R.
Cernica	87	XV-XVIII		
		XVI	Botezatu Dan și Ștefănescu Ghe.	Cantacuzino G. Gheorghe
Dealul Piscului	50	XIV-	Georgescu Laurenția	Ciuceanu R.
Grozăvești	22	XVII	Georgescu Laurenția	Ștefănescu A.
Mănești (serii reunite)	272	XVI	Georgescu Laurenția	Ștefănescu A.
		XV-XVIII		
Măicânești-Străulești	258	XVI	Popovici Ioana	Panait I. P.
Negru-Vodă (urban)	217	XVI- XVIII	Georgescu Laurenția	Cantacuzino G.
Oltenița-Renie	24	XV-	Georgescu Laurenția	Șerbănescu D.
Piua-Petrii (Or. de Floci) (urban)	138	XVII	Georgescu Laurenția	Chițescu L. și Colaboratori
Radovanu	164	XVI- XVII	Popovici Ioana și Georgescu Laurenția	Comșa Maria
Vadul Anei (Încă în studiu)	450		Georgescu Laurenția	Colectivul de arheologi ai M.N.I. București

Deși seriile noastre sunt reprezentative, nu avem date absolute în ceea ce privește durata de folosire a cimitirului și nu o dată numărul exact al scheletelor din celelalte cimitire cu care intrăm în studiu comparativ, pe faze ale unei epoci istorice. Problema densității populațiilor este legată de frecvența așezărilor umane, de relațiile economice care polarizează sau nu factorul uman, creind căile comerciale și „vadul economic”¹⁵⁻¹⁶⁻¹⁷.

În studiu următor acestui material vom aborda o problemă extrem de importantă, și anume studiul generațiilor care fixează populația în retro coborând datele necropolelor – adică limita inferioară¹⁸.

¹⁵⁻¹⁶⁻¹⁷ Botezatu D. și Gh. Ștefănescu: Caracterizarea antropologică a cimitirului feudal de la Cernica – sec. XVI-XVIII, SCA, IX, 1975.

Georgescu Laurenția: Date antropologice asupra materialului osteologic uman descoperit în Necropola I-a de la Plua Petril (Eșantioanele 1977, 1978, 1980); în „Materiale și cercetări arheologice”, vol. XVI, 1989, p. 491-498, Brașov și în Cercetări arheologice, nr. 5, 1982, p. 129-148, București.

Chițescu L. și colab.: Cercetări arheologice la Plua Petrii – Jud. Ialomița, în „Cercetări arheologice”, V, p. 119-129, București, 1982.

¹⁸ Georgescu Laurenția: Necropolele feudale de la Mănești-Buftea în Ilfov – File de Istorie, 1978; Materiale și cercetări arheologice, Oradea, 1979, Comunicări la Ploiești, 1984 și Călărași 1985. Georgescu Laurenția: Necropole medievale din Câmpia Română în secolele XVI-XVIII – Analiză demografică, în Acta Moldaviae Meridionalis, Nr. XV-XVI, Vaslui, 1996/7 și Bibliografia; vezi studiul monografiei de la Vadul Anei, sub tipar la Muzeul Național de Istorie; Georgescu Laurenția și Georgescu Emma Mădălina: Necropola medievală de la Negru-Vodă (Câmpulung-Argeș) sec. XV-XVIII, Comunicare la Muz. Jud. Argeș – Pitești 31 X-I.XI.1996.

BISERICILE RUPESTRE DIN MUSCEL

ION POPESCU ARGEȘEL

Ținut încărcat de istorie și cultură, Muscelul numără, printre cele 200 de lăcașuri ortodoxe ale sale și trei biserici rupestre, care se află printre cele mai vechi de pe aceste meleaguri. Dincolo de legendă, bisericile respective se remarcă nu numai prin originalitatea lor, dar și prin interesul deosebit și prin rolul jucat de-a lungul secolelor, în istoria ortodoxiei românești, mai ales în vreme de restriște. Reprezentând puncte de atracție a credincioșilor, ele au cunoscut perioade de înflorire, dar și de decădere, în ciuda vitregiilor istorice reușind să înfrunte veacurile până în zilele noastre. Iată de ce trebuie să le privim ca adevărate comori a căror strălucire vine din adâncul timpului prin

lumina credinței strămoșești, care a străpuns întunericul.

Toate cele trei biserici sunt săpate în conglomerate sau gresii, două dintre ele (Cetățuia „Negru Vodă” și Nămăești), aflându-se la bordura Carpaților, iar cea de a treia (Corbii de Piatră), situându-se în mijlocul depresiunii subcarpatice Corbi-

Biserica rupestră de la Cetățeni.

Nucșoara. Toate sunt scobite în versanții stâncoși și abrupti ai văilor respective – Dâmboviței, Argeșelului și Râului Doamnei.

1. Biserica rupestră Cetățuia „Negru Vodă” are hramul „Izvorul Tămăduirii” și actualmente este mănăstire de călugări, reprezentând un valoros monument istoric. Este situată pe versantul stâng al Dâmboviței, în ultimul

său defileu, respectiv spre partea terminală a unei creste de intersecție care separă afluenții Valea lui Coman și Valea Chiliilor, la 700 m altitudine. Cărarea spre acest monument pornește din DN 72A, dintr-un punct aflat la 20,5 km de Câmpulung Muscel și la 67,5 km de Târgoviște. O punte de lemn, te poartă peste apele învolburate ale Dâmboviței, ce se zbat grăbite printre stâncile prăvălite din pieptul muntelui. Una dintre ele străjuie râul înspumat chiar la câțiva pași de cărare, aplecându-se amenințător deasupra undelor sale. Poteca se strecoară printre aceste imense blocuri de piatră, șerpuind apoi, însoțită de vuietul neîntrerupt, trimis spre înălțimi de zbuciumul apelor. Stânci cu profiluri

ciudate, unele ridicându-se amenințător deasupra traseului, iar altele scoțând capul din desișul pădurii, apar, cale de câțiva kilometri, cât ține defileul. Spre finele urcușului greu, ajungem la una din cele trei biserici rupestre ale Muscelului, așezată într-o zonă de o rară frumusețe a naturii, dominată de împărăția abrupturilor ametoare, a turnurilor și crenelurilor mărețe. Sălbăcia inegalabilă a peisajului, ne face să credem că suntem în prezența unuia dintre cele mai tipice cazuri în care geografia își dă mâna cu istoria multiseclară a ținutului. Dealtfel, jos, pe malul Dâmboviței, arheologii au descoperit o așezare traco-dacică, cu continuare de locuire până în evul mediu. Drept dovadă, urmele celor trei

Clopotnița de la Biserica rupestră Cetățeni.

biserici identificate aici – una din prima jumătate a secolului al XII-lea, având formă de navă; a doua, construită un secol mai târziu (de plan treflat), care avea și cimitir (unde s-au descoperit monede începând cu Ioan Vatatzes, 1222-1254) și cea de a treia, ridicată imediat după ce precedenta fusese distrusă de inundații în secolul al XVIII-lea, respectiv în a doua jumătate a acestuia.

De altfel numele de Cetățuia vine de la existența acestei Cetăți a Dâmboviței. Ioanichie Bălan¹ consideră că aici se află cea mai aspră vatră de sihăstrie din Țara Românească. Prima biserică avea hramul „Soborul Sfinților Îngeri“, hram simbolic, foarte adecvat sihaștrilor de-aici, care căutau să imite

¹ Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie românească (sec. IV-XX)*, Editura Institutului Biblic Ortodox, București, 1982.

viața cea netrupească a îngerilor.

După părerea majorității celor care au studiat-o, biserica rupestră se găsește într-o peșteră naturală, unde picură un mic izvor, considerat miraculos. Deasupra stâncii masive unde este amenajată bisericuța s-a construit o turlă de lemn, care servește și de clopotniță. Intrarea în biserică se face printr-un mic pridvor de lemn, adăugat de curând.

Interiorul bisericii, care a suferit doar mici retușuri, este format din pronaos, naos și altar. În peretele nordic al pronaosului se află o inscripție cu următorul conținut: „Acest sfânt locaș cu numele de Cetățuia care de la Negru Vodă își are începutul, a fost și în trecut schit de călugări și în vremuri grele loc de scăpare pentru voievozii țării, însă cu

Troița de la Biserica rupestră Cetățeni.

trecerea timpului a căzut în ruine, ajungând chiar adăpost vitelor. S-a restaurat cu ajutorul preotului Gheorghe Moisescu de la Biserica Domnească din Câmpulung, ajutat de ieromonahul Agatanghel Adrițoiu sin Schitul Stânișoara (Argeș) și fratele monah Nicolae Băcioiu de la Peștera Ialomicioara² la anul 1915-1916. S-a sfințit în ziua de 22 iulie 1923³. Tot în pronaos, în partea sudică se află altarul catolic al Doamnei Clara – soția voievodului Nicolae Alexandru, care era catolică. Pe pereții altarului se păstrează urme de pictură.

Între pronaos și naos există un zid cu o unică deschidere în partea centrală.

În naos, pe tavanul de piatră este pictat chipul Mântuitorului, iar deasupra ușii abia se mai disting chipurile ctitorilor³: Nicolae Alexandru Voievod, Radu Negru Voievod și jupânul Gheorghe Vinețeanu. Azi, abia se mai conturează coroanele princiare pentru primii doi și mantiile domnești, iar celălalt ctitor, având caftan și îmbrăcăminte boierească, specifică secolului al XIII-lea. La dreapta apare al patrulea ctitor, monahul Iosif starețul, îmbrăcat în rasă de călugăr. În 1922 pictorul Teodorescu curăță pictura bisericii, în urma înlăturării stratului din 1859, apărând chipurile amintite mai sus. Dealtfel s-a

² Azi se numește Peștera Ialomiței, de la râul în al cărui versant drept se află.

³ Preot Ioan Răuțescu și preot Zaharia Petrescu, Schitul Cetățuia „Negru Vodă”, *Glasul Bisericii*, Anul XV, nr.3-4, 1956.

constatat că sunt trei straturi de zugrăveală⁴: primul nu se știe de când datează, al doilea ca aparținând primei jumătăți a secolului al XVIII-lea, iar al treilea de la 1859.

Catapeteasma de zid prezintă cele trei uși foarte înguste, având la partea superioară forme de ogive.

Altarul are de jur împrejur, cam la 1 m înălțime, un brâu săpat în stâncă, în timp ce la proscomidie se află izvorul amintit.

Atribuit de tradiție secolelor XII-XIV, mărturii certe despre existența Schitului Cetățuia „Negru Vodă” apar mai târziu: 1574 (când este amintit de călugărul polonez Stykovsky), 1658, 1673-1677 (când se spune că Neagoe Secuianu, mare vornic, a construit o nouă biserică pe acest munte), 1694, 1746 (apare o însemnare pe o carte), 1754 etc. Cetățuia este amintită și în vremea lui Mihai Viteazul. Legenda spune, de asemenea, că în 1690 s-a adăpostit aici Constantin Brâncoveanu, care însoțea oștile turcești și tătărești ce mergeau spre Ardeal. Din secolul al XVIII-lea se păstrează câteva privilegii acordate de voievozii țării, cum ar fi Alexandru Ipsilanti (la 22 Februarie 1775 amintind o carte de scutire mai veche a lui Constantin Racoviță, scutește și el pe „schimaticii de la Cetatea Negru Vodă de 3 oameni, care n-aveau să dea bir, un preot și de dijmărit 50 stupi și 100 de oi”⁵).

În Catagrafia din 1810 schitul apare sub epitropia fostului mare vornic Golescu, când avea un singur preot. La 1821, schitul și clădirile anexe au fost distruse de turci. A fost reparat în 1859 de locuitorii satului Cetățeni. În 1911 farmacistul Gabriel Dimitriu trimite o adresă președintelui Comisiunii Monumentelor Istorice pentru a fi reparat. În 1953 schitul a fost vizitat de Patriarhul Justinian.

Din păcate, cărțile vechi ale schitului (cu însemnări de la 1746, 1754, 1782, 1814, 1817 etc.) au dispărut.

Ioanichie Bălan arată că în această renumită isihastă s-au nevoit mulți cuvioși sihaștri timp de șapte secole, dintre care unii au ajuns la măsura desăvârșirii sfințenii. Unul dintre acești sihaștri sfinți a fost descoperit în ultimele decenii într-o peșteră suspendată pe panta muntelui. În fundul peșterii s-au găsit osemintele cuviosului, galbene, bine mirositoare, nemișcate de mâna omului, așezate într-o

scobitură de piatră în formă de sicriu. Iar deasupra, pe perete, scria în piatră: „Ioanichie, schimonah, 1638”. Acestea sunt de fapt singurele moaște întregi ale unui cuvios român din secolul al XVII-lea, păstrate până în zilele noastre⁶. Ultimii sihaștri s-au săvârșit în Valea Chiliilor odată cu sfârșitul secolului al

⁴ Idem.

⁵ Preot Ioan Răuțescu și preot Zaharia Petrescu, *op. citată*.

⁶ Ioanichie Bălan, *op. citată*.

XIX-lea. Câteva din aceste peșteri se văd pe peretele abrupt din dreapta potecii ce urcă la schit, după o abatere scurtă în lungul unei creste mărginite de abrupturi amețitoare.

Mai sus de schit se află un interesant bazin circular cu diametrul de 5-6 m și adânc de peste 6 m, săpat în roca dură (din care de curând a fost scos pământul care îl astupa); el a fost săpat pentru a se aduna apa de pe peretele muntelui, apă atât de prețioasă aici. În continuare, un podeț de lemn conduce la o cruce de lemn aflată într-un punct dominant (ea a fost ridicată de familia Alexandru Ioan în 1947 și lucrată de moș Ion Dogaru și Toma Panait). De asemenea, în zonă mai apar mici scobituri în piatră – făcute tot cu scopul strângerii apei, atât de necesară pustnicilor. De aici se deschide o priveliște încântătoare spre văile Dâmboviței, Chiliilor și lui Coman, liniile orizontului fiind închise de culmile Iezerului și Păpușii, respectiv de cele care coboară din Leaota.

Locuri în care istoria este scrisă în piatră, împletindu-se cu legenda, într-un cadru geografic unic, bogat în toponime cu adânci semnificații: Colțu Bisericii, Colții Doamnei, Valea Chiliilor, Cetățuia, Cetățeni, Valea lui Coman, Valea Sasului, Beciu ș.m.a. Istoria aspră a schitului presărată cu lungi perioade de părăsire și ruinare, întrerupte de pioase inițiative de restaurări și vremelnici reluări ale vieții duhovnicești, este marcată de anul 1992, când este ridicat la rangul de mănăstire, aflându-se deocamdată aici patru slujitori ai bisericii, în frunte cu starețul Maxim Ghinea, venit din tumultosul București în anul 1993. La jumătatea lunii Iunie 1997, am întâlnit șiruri de bărbați, copii și femei, care cărau în spate diferite materiale necesare noilor zidiri (chilii în primul rând), care deja au început să capete contur, aici în vârf de munte, prefigurând un așezământ monastic în adevăratul sens al cuvântului.

2. Biserica rupestră a Mănăstirii de maici Nămăești, cu hramul

„Intrarea în Biserică” reprezintă un alt monument istoric valoros al Muscelului.

Este situată sub Coasta Schitului (833 m altitudine), pe versantul drept, abrupt și stâncos al Argeșului, într-un punct dominant, care oferă priveliști de o rară frumusețe.

Biserica rupestră și Casa stăreției de la Mănăstirea Nămăești.

Cel mai vechi document care atestă existența mănăstirii datează de la 1386, prin care Mircea Voievod cel Bătrân dăruiește satul din vale Schitului de maici Nămăești⁷. Mănăstirea (Schitul) mai apare într-un hrisov al lui Radu cel

Mare din 1503, apoi în 1547 (Mircea Ciobanul), 1590 (Mihnea Voievod), 1653 – când Matei Basarab dă poruncă tuturor boierilor care nu aveau odrasle, ca după moartea lor să lase averile satului și Sfintei Mănăstiri.

Legenda spune că niște ciobani păscând oile prin aceste locuri și adormind deasupra stâncii, au auzit în vis bătăi de clopote și rugăciuni bisericești și au văzut un înger care spunea: „Aici, în sânul acestei stânci stă de multe veacuri o icoană a Maicii Domnului, zugrăvită după chipul ei cel adevărat. Sculați-vă, apucați poteca până la ea, săpați în piatră adânc și ridicați locaș de închinăciune”⁸. Ciobanii, dând ascultare visului, urmând poteca, au găsit icoana care strălucea în fundul unei peșteri strâmte, ca într-un altar. Au săpat în acel loc, scobind piatra, au făcut un zid de intrare, au ridicat turlă desupra și astfel a luat ființă biserica.

Pridvorul este construit din zid de cărămidă, având intrarea spre miază-zi, unde se află și două ferestre; este mărginit la apus și miază-noapte de stâncă.

Interiorul propriu-zis al bisericii este săpat în piatră (în conglomerate de Bucegi, de vârstă cretacică), naosul și pronaosul formând împreună o scobitură boltită de 6,5/7 m. Tavanul este tot din stâncă, având desupra prismii, turla de 6 m înălțime, construită din cărămidă și luminată de patru ferestre. De asemenea, alte două ferestre, săpate în stâncă – una spre miază-zi și alta spre răsărit, permit pătrunderea luminii.

Altarul este despărțit de interiorul bisericii printr-o catapeteasmă de lemn de stejar sculptat în stil roman. Ușile Împărățești și Diaconești au terminații în partea superioară în formă de turnuri (stil gotic) și sunt vopsite în bronz auriu. Masa din altar este tot din bloc de piatră, fixă și stabilă.

Pictura nu apare decât în pridvor, în rest se văd urmele dăltuirii în stâncă. Pe pereți sunt prinse icoane, remarcându-se cea a Sfintei Fecioare Maria,

⁷ Arhim. Dr. Gherasie Gheorghescu, *Mănăstirea Nămăești, Glasul Bisericii*, anul XLII, nr. 1-3, 1983.

⁸ Idem.

icoană făcătoare de minuni (încadrată în ramă de argint prin osteneala robilor lui Dumnezeu Ianache Postelnic, Petru, Ion leat 1798 – conform inscripției). Pe catapeteasmă sunt icoanele Domnului nostru Iisus Hristos, ale proorocilor și ale celor 12 Apostoli.

Spre nord, la circa 10 m de altar se află clopotnița, situată pe o stâncă, construită din cărămidă și scândură.

Pe versantul abrupt se grupează 14 chilii din piatră și bărne, în mijlocul cărora se înalță stăreția – construcție remarcabilă prin stilul arhitectonic tradițional muscelan.

În partea de răsărit și miază-zi se găsesc câteva morminte ale unor maici și al lui Dumitru Negulici, precum și a mamei pictorului Ion D. Negulici. De asemenea, pe o stâncă din exterior sunt o serie de inscripții atât cu litere chirilice, cât și latine, din anii 1688, 1744, 1844, 1848, 1854 etc.

Dintre starețe amintim pe: Sofia (1810), Natalia (1824), Neonila (până la 1835), Minodora (1835-1842), Elisabeta (1842-1865), Glafira Antonescu (1907) etc.

Biserica păstrează două icoane din secolul al XVIII-lea și 40 icoane din secolul al XIX-lea. În patrimoniul său se mai găsesc: **Pravila** de la 1640, un **Minei** de la 1776 și 30 de cărți din secolul al XIX-lea.

În sfârșit, menționăm că la 16 iunie 1797, Radu Golescu adresa domnitorului Alexandru Ipsilanti o petiție pentru înființarea la această mănăstire a unei școli. Școala a funcționat un timp în una din casele mănăstirii. Predarea se făcea în limba română, iar manualele erau bucoavne (abecedare), texte religioase, cărți de predici, cărți populare, cronici tipărite sau în manuscris.

Dintre numeroasele reparații, amintim pe cea din 1916, când s-au realizat îmbunătățiri serioase și s-a sfințit din nou. Între 1957-1968 s-au făcut lucrări de consolidare, iar între 1968-1969 s-au amenajat aleile.

3. Biserica rupestră Corbii de Piatră (Jghiaburi), cu hramul „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, este cel de al treilea monument istoric de acest gen din Muscel.

Este situată la peste 1 km de centrul satului Corbi, în cătunul Jghiaburi, pe versantul stâng stâncos al văii Râului Doamnei, la 550 m altitudine. Acest schit rupestru, reprezintă, se pare, cea mai

veche sihăstrie de călugărițe din Episcopia Argeșului și Muscelului⁹.

Săpat în stâncă (la baza unui abrupt vertical de natură gresoasă, de peste 20 m înălțime), la finele secolului al XV-lea, de Magdalena Monahia, în mirenle Mușă, stăpâna ereditară a satului Corbi, fostă soție a lui Cârjău și apoi a cunoscutului boier Hamza din Obislav, metoc al Mănăstirii Argeș, apoi al Episcopiei, schitul, la început destinat maicilor, e închinat în 1512 lui Neagoe

Clopotnița de la Corbi de piatră.

Basarab, iar în 1515 devine mănăstire de călugări; în 1809, Iosif, episcopul de Argeș, îl transformă în biserică de mir și-i adaugă tinda¹⁰. Schitul se compune dintr-un naos dreptunghiular, boltit în arc frânt și dintr-un altar ce prezintă două abside în formă de potcoavă¹¹. Trecerea din naos în altar se făcea prin două arcade despărțite printr-un pilastru care în secolul al XIX-lea a fost retezat. Accesul în biserică se face acum prin pridvorul săpat în 1814 la sud de naos¹². În secolul al XIX-lea i se adaugă un nartex în partea de sud, o clopotniță de lemn cu aspect de bisericuță în dreapta intrării, se modifică altarul și se adaugă tâmpla de zid.

Altarul reprezintă partea cea mai joasă a bisericii, având două ogive înspre răsărit, despărțite de un chenar cu trei brăie verticale. Pardoseala este realizată din lespezi de gresie fină. Din cauza umezelii, pictura este destul de deteriorată, cu excepția celei de la catapeteasmă, care pare mai nouă. Faptul este regretabil, dacă avem în vedere importanța foarte mare a ei, fiind cel mai vechi ansamblu de pictură din Țara Românească – datând de la sfârșitul secolului al XIII-lea și mijlocul secolului al XIV-lea¹³.

Pomelnicul bisericii¹⁴ cuprinde nume ca: Basarab Voievod, Neagoe Voievod, Radu de la Afumați, Ruxandra Doamna, (soția lui Radu al VII-lea), Doamna Despina (soacra lui Radu), Iosif Arhiereul (1793-1820), Grigore Arhiereul (1823-1828) – ambii episcopi ai Argeșului și Iosif, care i-a făcut reparații la 1814.

⁹ Ioanochie Bălan, *Vetre de sihăstrie românească*, Editura Institutului Biblic al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 250.

¹⁰ Teodor Mavrodin, Ion S. Băcanu, Spiridon Cristoce, Grigore Constantinescu, *Argeș. Ghid turistic al județului*, Editura Sport-Turism, București, 1981.

¹¹ Idem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ioan George Lahovari, *Dicționarul geografic al României*, vol. II, București, 1899.

RELAȚIILE INTERETNICE ROMÂNNO-GERMANE ÎN AREALUL DE CONSTITUIRE A ȚĂRII ROMÂNEȘTI

GRIGORE CONSTANTINESCU

Investigarea complexă a relațiilor statornicite de-a lungul evului mediu – prin destinul hărăzit de istorie – între populația românească din arealul geografic al primelor cetăți de scaun ale Țării Românești și populația de origine germană, evocarea succintă a variilor contacte de sorginte materială sau spirituală româno-germane implică o abordare sistematică, direcționată pe coordonatele rigurozității științifice specifice culturilor ambelor popoare.

Repere istorice introductive

Determinarea temporală a relațiilor interetnice româno-germane impune cu acuitate, *ab initio*, stabilirea unor repere istorice fundamentale.

Penetrația populației de origine germană în sud-estul Transilvaniei, în zonele limitrofe Țării Românești – aflate în procesul incipient de cristalizare a statului feudal – a fost condiționată de politica promovată de către regalitatea maghiară vizând : consolidarea dominației ungare în zonă, extinderea acesteia în teritoriile sud-carpatic, stăvilirea atacurilor unor popoare „barbare“, care, seduse de bogăția pământurilor românești, intenționau să-i înlocuiască pe migratorii deveniți sedentari, după cucerirea integrală a Transilvaniei la sfârșitul secolului al XI-lea.

Colonizarea, în acest scop, a sașilor – populația de neam germanic originară din Saxonia – (etnonimul *sas* provine, așadar, din *Sachsen* = saxon) – a fost inițiată de către regele maghiar Geza al II-lea, între anii 1141-1162, procesul intensificându-se în cursul domniilor lui Bela al III-lea și, în special, Andrei al II-lea (1205-1235).

Privilegiile conferite sașilor asupra domeniilor coroanei maghiare în care se stabiliseră – stipulate în Diploma din anul 1224 emisă de cancelaria domnească a regelui Andrei al II-lea –, asigurarea autoapărării cetăților rezidențiale, organizarea administrativă proprie au contribuit la dezvoltarea unei vieți economice prospere și, implicit, la promovarea unui comerț intens cu

Orientul, prin pasurile intracarpatiche, cu consecințe favorabile dezvoltării relațiilor comerciale dintre țările române.

Un alt reper istoric definitoriu pentru retrospectarea relațiilor interetnice româno-germane îl reprezintă stabilirea cavalerilor teutoni în Transilvania.

Ordin de călugări militari format, exclusiv, din germani, în perioada cruciadelor, Ordinul cavalerilor teutoni – sub conducerea marelui magistru Herman de Salza – se va instala în Țara Bârsei în anul 1211, la propunerea regelui Ungariei, Andrei al II-lea.

Militari experimentați, excelenți constructori de cetăți din piatră edificate după moda feudală vest-europeană, teutonii au fost colonizați în Țara Bârsei din aceleași rațiuni politice care determinaseră coroana maghiară să recurgă la colonizarea sașilor.

Cavalerii teutoni vor asigura apărarea pasurilor transcarpatice, prin construirea cetății Bran și a unui avanpost fortificat al acesteia pe versantul opus al munților, fortificație a cărei localizare este încă disputată de către istorici...

Acelorași cavaleri germani li se atribuie – de către istoricul P.P. Panaitescu – edificarea cetății de la Poienari din Cheile Argeșului, renumită cetate a lui Vlad Țepeș, „*zidită de ei și reparată ulterior de domnii munteni*” – precum susține istoricul menționat –, deși o cetate pandant în perimetrul transilvan nu se semnalează, exceptând, desigur Mănăstirea cisterciană fortificată de la Cârța, întemeiată în anul 1202, căreia același Andrei al II-lea îi oferea, din considerentele enunțate, în 1223, „Terra Blachorum” – Țara Vlahilor de la est de Sibiu, actuala Țară a Făgărașului.

Document probatoriu incontestabil atestând, prin mențiunea despre „locuitorii de acum”, pe autohtoni, în ciuda unei formulări echivoce despre o Țară a Bârsei „*deșartă și nelocuită*” din cauza „*năvalei păgânilor*” (a cumanilor) – formulare tâlmăcită și răstălmăcită, ulterior, de adepții aberantei teorii a unei „terra deserta” –, Diploma regală maghiară din anul 1222 acorda cavalerilor teutoni dreptul de „*a lua dijma acestui pământ de la locuitorii lui de acum și cei viitori, de a ridica cetăți și orașe de piatră pentru întărirea regatului împotriva cumanilor*”.

Delimitarea teritoriului în care erau îndrituiți să acționeze teutonii : „Țara Bârsei și cea de dincolo de Carpați”, precum și relatarea despre „*o cetate pe care ei o clădiseră dincolo de Munții Carpați cu multă trudă și cheltuială*” – redactare încărcată de ambiguitatea perpetuată în diploma de la 1225 a lui Andrei al II-lea – oferă cercetării istorice varii posibilități de interpretare în localizarea acestui bastion, unde cavalerii teutoni au dus – potrivit documentului menționat – „*lupte nu fără mari pierderi de bunuri și de oameni, împotriva păgânilor cumani ce tulburau adesea regatul Ungariei*”.

Cetăți atribuite teutonilor în Valahia

Relevând importanța strategică a fortificației de la Cetățeni pe vechea arteră de legătură dintre Țara Românească și Transilvania prin pasul Bran, Sergiu Columbeanu atribuia construirea *cetății de la Cetățeni* cavalerilor teutoni, argumentându-și opinia prin poziția favorabilă a terenului – la poalele unui monticol situat într-o zonă în care defileul Dâmboviței se îngustează –, dar, mai ales, prin investigațiile arheologice efectuate de către Dinu V. Rosetti, în urma cărora s-au depistat „*numeroase vârfuri de săgeți, resturi de arbaletă, sulije, piteni, fragmente de cămăși din zale, potcoave – măturii materiale ale unor lupte între formațiuni militare de la nord și de la sud de Carpați*”. Autorul cercetărilor nu este, însă, atât de tranșant, considerând doar că Cetatea Dâmboviței de Sus este anterioară domniei lui Vlaicu Vodă, iar conflictul armat și, evident, probele lui materiale datează din anul 1368, când pârcălabul cetății, Dragomir, învinge oastea voievodului Transilvaniei, Nicolae, care moare în luptă.

O posibilă localizare a „*cetății pe care cavalerii o clădiseră dincolo de Munții Carpați, cu multă trudă și cheltuieli*” – precum o atestă Diploma din 1220 – ar putea fi în perimetrul așezării Podu Dâmboviței, în apropierea vechiului drum roman care urcă sinuos panta abruptă a Oratiei, nu departe de Dealul Sasului – toponim cu evident substrat etnic.

Concepută – potrivit unor supoziții nu lipsite de motivație – ca avanpost al Cetății Bran din Țara Românească, *fortăreața de la Oratea* ar fi fost construită de către cavalerii teutoni în jurul anului 1220. De altfel, pentru această ipoteză, pledează denumirea anterioară, pe care tradiția orală locală a menținut-o: „Cetatea Neamțului”.

Întrucât cavalerii teutoni nu respectaseră condițiile colonizării lor – stipulate prin privilegiile acordate, în anul 1222, de către regele Andrei al II-lea lui Herman, maestrul Ordinului Teuton stabilit în Țara Bârsei –, „*construind cetăți de piatră și depășind limitele teritoriale acordate*”, coroana Ungariei intervine cu forța armată și alungă pe cavalerii teutoni în anul 1225.

În acest context politic, Cetatea Oratea va fi înregistrat o primă fază a decăderii rolului său strategic, pentru a intra, apoi, în conul de lumini și umbră al istoriei.

Pentru controlul importantului drum de legătură dintre Câmpulung și Țara Bârsei, *Cetatea de la Rucăr* – refăcută în perioada domniei lui Mircea cel Bătrân – s-ar datora aceluiași omniprezenți cavaleri teutoni. Supoziția este motivată prin toponimul Rucăr – care ar fi de origine germană, întrucât formele: Ruker, Rukel, Rukendorf – atestate în unele documente medievale – provin din germanul Rücken (cu sensul de „spinare”, „dos”), numele topic Rucăr relevând, astfel, în interpretarea monografistului localității, profesorul

Gheorghe Pârnușă, semnificația de „satul din spatele munților“.

Considerată o fortăreață – pandant a unei fortificații din Transilvania, *Cetatea Poienari* – edificată pe o stâncă de pe muntele Cetățuia, situat la circa 20 km nord de Curtea de Argeș, ar fi opera aceluiași cavaleri teutoni, supoziție determinată de existența donjonului prismatic, datând din prima jumătate a secolului al XIII-lea care prezintă similitudini cu „edificiile de același tip din Transilvania“.

Ipotezele consemnate, „argumentând“ masiva penetrație teutonică în zona subcarpatică a Munteniei, au fost infirmate ulterior, fără echivoc, de însuși P.P. Panaitescu care, în studiul său „Introducere în istoria culturii românești“, afirmă că „lanțul de mici cetăți de refugiu și de apărare a drumurilor din secolul XIII în Țara Românească: Cetatea de la Poienari, Cetatea de la Rucăr, cea de la Podul Dâmboviței... formează un sistem de apărare a țării datorit voievozilor locali și nu cavalerilor teutoni ... îndreptați spre nord, împotriva unei năvăliri ungurești“.

Ipotezele istorice, însă, sunt, deseori, formulate circumstanțial ...

Repere istorico-demografice

În procesul istoric al penetrației populației de origine germană în zonă, orașul Câmpulung Muscel reprezintă, sub raport demografic, un reper concludent.

Pe traiectul îndelung evolutiv spre etapa actuală a dezvoltării sale, Câmpulungul înregistrează, ca prim indiciu temporal al existenței sale, anul 1300 – consemnat epigrafic pe lespeda funerară a Comitelui Laurențiu de Longocampo.

Evident, însă, că atestarea menționată nu reprezintă momentul constituirii localității, întrucât orașul medieval s-a format anterior procesului de închegare a statului feudal Țara Românească.

Analizând „Letopisețul Țării Românești (1292-1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim“, Virgil Cândea releva că, în cronică, i se atribuie legendarului Negru Vodă „zidirea unei mărețe biserici în anul 1292 în orașul Câmpulung“ – element informativ probatoriu în stabilirea anteriorității așezării care evoluase spre faza de comunitate orășenească prin stadiile de sat și de târg permanentizat.

Așadar, ipoteza constituirii așezării prin aflusul demografic transcarpatic, de către sași, unguri sau teutoni – vehiculată în istoriografia noastră veche – nu are un suport științific, întrucât ponderea demografică a autohtonilor motivează stabilirea unor meșteșugari transilvăneni determinată, în special, de posibilitatea valorificării produselor lor artizanale prin comerțul local.

Anamneza procesului istoric al acestui aflux demografic este facilitată de textul Diplomei Andreiane din 1224, prin care se atestă că sașii aduși din Transilvania în zonele limitrofe așezărilor de pe versanții sudici ai Carpaților „*au aflat, în părțile Brașovului și Sibiului, o populație stabilă și o conducere proprie românească*”.

Întrucât afluxul de meșteșugari în Câmpulung se corelează cronologic cu perioada stabilirii sașilor în Transilvania, se presupune că o asemenea organizare autohtonă a existat anterior în oraș, dar că suportul demografic consistent înregistrat în secolul al XIII-lea îndreptățește coroana maghiară – potrivit considerațiilor istoricului Flaminio Mârțu – să-și fixeze „*aici, centrul său de conducere pentru zona transalpină, temporar cotropită, în realizarea tendințelor sale de expansiune*”.

Comitele sas Laurențiu de Longocampo apare, deci, în Câmpulung, în postura de „*ultim reprezentant al autorității suzerane a regelui Ungariei, suzeranitate nominală, formală, față de libertățile largi de autoadministrare locală*”.

Pentru relevarea ponderii demografice a sașilor în orașul Câmpulung – care este menționat, în documentele germane, sub denumirile: Langrowe, Langnaw ori Langenau, consemnarea diplomatului piemontez Giovanni Botero din „*La relazioni universali*” (Veneția, 1591) prezintă o importanță incontestabilă.

Inventariind cu relativă aproximație, în anul 1591, construcțiile de locuit pe baza unor informații obținute din Țara Românească, Giovanni Botero înregistra, în Câmpulung, 900 de case, din care, 40 aparțineau sașilor; populația orașului se ridica – conform aceleiași surse – la cca 4.500 locuitori, 5% fiind sași catolici.

Deși se constata o continuă diminuare a elementului străin, episcopul catolic Pietro Deodate Baksic prezenta tendențios situația demografică din oraș, înregistrând, între anii 1640-1653, cca 500 de catolici – respectiv 25% – dintr-o populație totală estimată la 2.000 de locuitori. Exagerările prelatului catolic sunt infirmate de catagrafia oficială întocmită la începutul secolului al XIX-lea, prin care se constată existența a „*numai 20 de familii de catolici (cca 100 de locuitori) față de cei 2.625 de români cuprinși în 525 familii*”.

În magistratura supremă a orașului, dintre cei 119 județi, care au funcționat între anii 1521-1831, numai 3 au fost catolici : Andrea, Lațcu și Pătru Sasul, reprezentând 2,5% din totalul acestora.

Privilegiile temporare acordate preoților barați din Câmpulung: încasarea unor taxe pentru mărfurile din bâlciul anual și deținerea peceteii orașului cu care autentificau actele în limba latină au fost suprimate de către județul Iorga în anul 1735.

Extinzând aria cercetărilor la cealaltă reședință de scaun domnesc –

Curtea de Argeș – se constată, potrivit tradiției istorice consemnate în „Letopisețul Cantacuzinesc“, că îndelung controversata „descălecăre“ a lui Negru Vodă – fixată temporal în anul 1290 (6798) – ar fi stat la originea extinderii considerabile a așezării de pe Argeș: „*Negru Vodă – afirmă cronicarul – a făcut aici cu românii sași-papistași curte de piatră și case domnești și o biserică mare și frumoasă*“. Menționarea „sașilor-papistași“ reprezintă un indiciu al prezenței lor în reședința domnească de la Argeș, încă de la sfârșitul secolului al XIII-lea.

În studiul - sinteză „Orașele Câmpulung, Curtea de Argeș și Pitești văzute de călători străini la mijlocul secolului al XVII-lea“, Alexandru Ligor consideră că inexistența statisticilor și recensămintelor din perioada menționată poate fi compensată prin relatările furnizate de către călătorii străini, care, sub raport demografic, facilitează formularea următoarelor concluzii:

„Numărul românilor era considerabil mai mare față de locuitorii catolici (sași, la origine); Câmpulungul se afla, și sub raportul numărului de locuitori, în fruntea orașelor Curtea de Argeș și Pitești; procesul de asimilare a populației de origine străină se intensifica“.

Detalierea unor aspecte de ordin social surprinse în însemnările peregrinilor: Silverio Pilotti, Petru Bogdan Baksić, Francesco Maria Spera, Bonaventura și Angelo Petricca reflectă modul de viață al catolicilor, aparținând, de regulă, etniei germane. Astfel, „*populația catolică din Câmpulung era supusă unor obligații împovărătoare*“, datorită fiscalității excesive din perioada domniei lui Matei Basarab.

Exceptând birurile impuse de domnie, sașii din Câmpulung plăteau anual, parohiei catolice, 26 de baiochi – sumă percepută de la fiecare familie. Remarca unuia dintre călătorii străini este semnificativă pentru ilustrarea gradului avansat de pauperizare a populației săsești: „*chiar și preotul catolic trăia în sărăcie printre săraci*“ !

Imposibilitatea achitării la termen a acestor obligații a determinat – potrivit relatărilor pelerinilor – „*pe cei ce nu pot face față darurilor mari să fugă în altă parte, dar mai mult în Transilvania*“.

În consecință, numărul etnicilor sași se va diminua constant prin emigrare, dar și datorită asimilării lor, prin căsătoriile contractate cu parteneri de alte etnii, în special, cu români.

În anul 1640, vicarul apostolic al Țării Românești, Petru Bogdan Baksić, menționa, printre altele, referindu-se la confesiunile religioase din Pitești: „*Aici, nu sunt catolici!*“ – confirmând, implicit, inexistența unor locuitori sași în structura demografică a orașului medieval. Constatarea prelatului catolic nu poate fi pusă la îndoială, de vreme ce el însuși era interesat în determinarea exactă a sferei de influență a bisericii catolice în Țara Românească.

Repere comerciale

Relațiile economice stabilite în cursul evului mediu, între orașele din arealul geografic al constituirii statului feudal Țara Românească și importantele centre urbane din Transilvania – efectuate pe căile de tranzit: Țara Loviștei – cu Sibiu, și Pasul Bran – cu Brașovul au fost stimulate prin privilegiile vamale acordate, în anul 1368, negustorilor brașoveni de către Vladislav I Vlaicu, precum și prin emiterea primei monede românești de argint de către același ilustru voievod muntean.

Din ce în ce mai intense, schimburile comerciale au contribuit substanțial la dezvoltarea orașelor românești implicate în tranzacțiile de mărfuri, facilitând, în același timp, promovarea și amplificarea unor relații interetnice româno-germane.

„Încă din vremuri îndepărtate, sașii Sibiului – menționa Nicolae Iorga – își trimeteau mărfurile prin Pasul Turnului Roșu, care ducea de-a dreptul la Râmnic, dar putea să hrănească, prin bogăția adusă, și un târgușor de drumul mare în calea spre București, ca Piteștii“.

Un suport informațional confirmând apreciabilul schimb de mărfuri între „sașii Sibiului“ și piteșteni îl oferă numeroasele documente comerciale medievale. Astfel, la începutul secolului al XVI-lea, în acest comerț, erau antrenați 22 de negustori piteșteni, care efectuaseră 34 de transporturi în cursul unui singur an, balanța comercială fiind excedentară (exportul valora 23.260 de dinari, comparativ cu importul de numai 15.350 dinari).

În prima jumătate a secolului al XVI-lea, în operațiunile comerciale cu puternicul centru urban din Țara Bârsei, participau – potrivit registrelor Brașovului – 326 de negustori piteșteni cu 914 transporturi de mărfuri, în valoare de 1.953.960 aspri.

Negustorii din orașul Pitești comercializau în Transilvania: unelte, metale, arme, vite, cereale, pește, lână, piei, ceramică, sticlărie, țesături, îmbrăcăminte, încălțăminte, podoabe, harnașamente, vin ș.a. Mai ales, vinurile și țuica de Pitești erau extrem de solicitate de către brașoveni și sibieni.

Apreciind, în studiul său „Tentamen Historiae Walachiae“, calitatea vinurilor de Pitești, istoricul sas Johann Filstich (1684-1743), originar din Brașov, menționa, în evidență cunoștință de cauză: *„Piteștii sunt locuri de seamă, lăudate pentru vrednicia vinurilor“.*

Amploarea comerțului câmpulungean în secolul al XVI-lea este relevată prin numărul negustorilor implicați în schimbul de mărfuri cu Brașovul, în comparație cu celelalte orașe din țară: câmpulungeni - 301, târgovișteni - 212, bucureșteni - 113, piteșteni - 42 etc.

Rolul orașului în efectuarea tranzitului comercial rezultă din „dreptul de depozit“ conferit Câmpulungului, negustorii străini având obligația de a depune

mărfurile în piața orașului, pe care negustorii locali le cumpărau en gros pentru a le revinde în Țara Românească.

Prin Câmpulung, se efectua un intens comerț de tranzit spre Transilvania cu produse orientale - alimentare: cuișoare, scorțișoară, șofran, chimion, piper, orez, smochine, stafide, lămâi ș.a.; industriale: țesături fine de in și bumbac, damasc, brocart, purpură, camelot (stofă din păr de cămilă), tafta, caftane, covoare, buzdugane ș.a., gama produselor din Orient fiind extrem de variată.

Importul din Occident consta din: postavuri, catifele, încălțăminte, îmbrăcăminte, dar și obiecte din metal. Produsele brașovene cele mai solicitate pe piața câmpulungeană erau: oțelul, fierul, arama, armele, coasele ș.a.

Produsele meșteșugărești locale sau cele din Ardeal constituiau obiect al tranzacțiilor comerciale: ceara de albine, mierea, lâna, pieile crude, brânza, cerealele etc., principalul destinatar al comerțului cu piei crude de: vită, oaie, cerb, jder, veveriță – fiind Brașovul, în timp ce comerțul cu pește era o sursă sigură de câștig pentru negustorii din Țara Românească în orașele: Sibiu și Brașov.

Reiterarea rolului comerțului în dezvoltarea societății medievale românești de la nord și de la sud de Carpați relevă contribuția considerabilă a schimburilor de mărfuri la cunoașterea reciprocă a populației implicate în această activitate umană, indiferent de condiția etnică.

Repere arhitecturale

Prezența și permanența în spațiul de constituire a Țării Românești a populației de origine germană se asociază, pe plan arhitectural, cu existența monumentelor ecleziastice edificate în perimetrul orașului medieval Câmpulung Muscel: Cloșterul și Bărăția.

Important monument religios de rit catolic, evocator indubitabil al prezenței și permanenței populației săsești în orașul Câmpulung, *Bărăția* este – potrivit arhitectului Ștefan Balș, restauratorul ansamblului – corelată temporal perioadei de constituire a orașului medieval. Investigațiile efectuate în cursul operațiunilor de restaurare au confirmat ipoteza sugerată de prezența unor console sculptate în piatră, în stil gotic tardiv, atestând preexistența unei bolți pe nervuri – că „monumentul actual este, de fapt, corul unei biserici mai mari dispărute, prelungite spre vest cu o navă relevată prin fundațiile interceptate arheologic”.

Ipoteza era susținută documentar prin consemnarea episcopului catolic Baksić care, în anul 1640, insista asupra stării accentuate de degradare a bisericii: „*este stricăță, fiind veche și adeseori cad pietre de sus, din boltă. De altfel, întreaga clădire amenință să se năruie și bieții oameni nu au cu ce o repara*”. Detaliile constructive consemnate de episcop: dimensiuni - lungime:

35 de pași; lățime - 9 pași; existența a 3 altare; boltirea unei jumătăți din biserică, jumătatea cealaltă având numai zidurile înalte și acoperiș deasupra permit conturarea unei imagini relativ exacte vizând proporțiile monumentului, proporții diminuate, însă, în anul 1760, în urma unei operații de refacere.

Depistarea, în interior, a fundațiilor unui cor mai vechi țesute cu cele ale navei relevă existența unei biserici anterioare corului gotic actual, care – asociat cronologic cu piatra de mormânt a comitelui Laurențiu de Longocampo – facilitează datarea bisericii inițiale ante 1300.

Actualmente, ansamblul monumental se compune din: Biserica „Sf. Iacob” – redusă la dimensiunile sanctuarului –, din turnul - clopotniță edificat în 1730, pe amplasamentul unui turn anterior – remarcabil prin elevație, amplu decorat ceramic și pictural – și *casa parohială* datând din secolul al XVII-lea, care cuprinde, în structura sa, un vast beci, la demisol, acoperit cu bolți, iar, la etaj, camere cu bolți gotice decorate și foișor cu arcade susținut pe coloane masive de cărămidă surmontând accesul în gârliciul pivniței.

În fațada zidăriei bisericii, au fost încastrate fragmente de ancadrame sculptate în piatră, recuperate: o cheie de boltă și stâlpul inscripționat: „1646” alături de numele parohului oficianț în anul menționat.

Informațiile referitoare la Cloșter sunt extrem de reduse pentru determinarea nu numai temporală, dar și spațială a ansamblului.

Relatarea aceluiași episcop despre Biserica „Sf. Elisabeta” a Mănăstirii Cloșter reprezintă o sursă documentară de extremă importanță. „*Odinioară – precum menționează Baksic – această biserică – lungă de 40 de pași și lată de 12 (deci, mai mare decât Bărăția!) – era foarte frumoasă. I s-au prăbușit acoperișul și cupola cerului, dar zidurile au rămas întregi*”. Materiale provenite de la Cloșter fuseseră utilizate la refacerea turnului - clopotniță de la Mănăstirea Negru Vodă, în perioada lui Matei Basarab.

Piatra de temelie a Cloșterului va fi fost pusă – dacă acordăm, fără rezerve, credit tradiției orale – de către Doamna Marghita, soția legendarului Negru Vodă, deși, potrivit pomelnicului Mănăstirii Negru Vodă, era, de fapt, soția lui Basarab cel Mare.

Cercetând, din poruncă domnească, împreună cu pângarii orașului, plângerea Bisericii Baraților împotriva Mănăstirii Câmpulung pentru un loc numit „Cloșter” judele orașului, Gherghina, consemna, în cartea de judecată din mai 1646 că „*bătrânii orașului au dovedit precum că această biserică care se cheamă Cloșter o au fost făcut Doamna Marghita, doamna Negrului Vodă, că acea doamnă fost-au catolică, care se cheamă papiște*”.

În temeiul adevărării menționate, voievodul Constantin Șerban întărea locurile disputate Bisericii Baraților, motivând că „*besearica le avea de milă de la răposata Doamnă Marghita, care au fost catolică a răposatului Negru Vodă*”.

Personaj istoric real, Negru Vodă este – precum se știe – „încarnat“ de istorici, cu argumente mai mult sau mai puțin plauzibile, și „încoronat“ voievod – ca un supranume conferit de popor – șirului domnitorilor țării început de Basarab Întemeietorul și terminat cu Radu cel Mare. Numai într-un imaginar tunel al timpului, s-ar putea fixa cu certitudine locul și rolul istoric al legendarului personaj...

Să fi fost Marghita soția unui voievod anterior lui Basarab I? Dacă da, atunci Cloșterul a fost, poate, durat în secolul al XIII-lea, în perioada penetrației masive a sașilor în zona de la sud de Carpați.

Marghita n-are parte de o moarte anostă, din contră, ea – potrivit tradiției – a căzut în lupta de pe Râul Doamnei, dusă de Basarab împotriva tătarilor... Când va fi avut loc această luptă, legenda trece sub tăcere, lăsând un câmp incert de cercetare istoricilor...

Uneori, folclorul – ca sursă informativă – oferă versiuni contradictorii. Consemnarea lor se cade a fi făcută, pentru că, în lipsa unor documente care să autentifice un eveniment istoric, astfel de informații pot constitui un punct de sprijin în elaborarea, cu evident spirit de discernământ, a unei ipoteze...

Așadar, tradiția atribuie aceleiași Marghita – alias Margareta – ctitorirea unui alt monument controversat, disputat de ortodocși și de catolici, în cealaltă cetate de scaun a Țării Românești, Curtea de Argeș. În esență, legenda o prezintă pe catolica Margareta, în timp ce Negru Vodă se lupta cu tătarii, ridicând, chiar în fața ctitoriei soțului ei, Biserica Sân Nicoară. Temându-se de această faptă, când Negru Vodă se întorcea de la luptă, Margareta a fugit spre Câmpulung. Vrând să treacă o apă, s-a înecat și, de atunci, apa poartă numele de Râul Doamnei...

Dar tot legendele – aceste memorii vii ale poporului – proiectează în prim planul evenimentelor din zorii întemeierii Țării Românești figura Doamnei Clara, imortalizată de Alexandru Davila în capodopera sa „Vlaicu Vodă“...

Cât sânge nemțesc curgea în venele ei, cât unguresc sau cât românesc nu se știe... Se știe doar că era a doua soție a lui Nicolae Alexandru Basarab, că descindea din familia banilor de Severin, conți de Doboka, și că, datorită bigotismului ei și relațiilor cu regele Ungariei și cu Papa, devenise un instrument în acțiunea concertată de consolidare și extindere a dominației maghiare și, implicit, a catolicismului la sud de Carpați.

Intenționând să convertească „pe soț, pe fiu, pe boieri și tot poporul la catolicism, făcu – precum scrie C. Gane în romanțatele sale *Trecute vieți de doamne și domnițe – biserica papistașă din Curtea de Argeș, acea biserică ale cărei pitorești ruine se mai văd și astăzi pe un deal, în mijlocul grădinei publice din acel orașel de provincie, fostă glorioasă capitală a Țării Românești*“.

Să fi fost Sân Nicoară locul de unde Doamna Clara, prin misionarii papistași, încercase cu disperare răspândirea catolicismului în Țara Românească?... Supoziție greu de acceptat !...

Amplasat pe monticolul care domină centrul orașului, intim legat de Curtea domnească de la Argeș, monumentul ecleziastic presupus a fi fost paraclisul primei curți domnești demonstrează caracteristicile arhitecturii din perioada de constituire a statului feudal Țara Românească. Sub raport tipologic, Sân Nicoară este o construcție mononavată, de plan dreptunghiular (6 x 14m), compartimentată în pronaos și naos, prezentând o absidă poligonală în exterior și semicirculară în interior, flancată de absidiile diaconiconului și proscomidiarului – elemente comune arhitecturii bizantino-balcanice. Sub raportul elevației, paramentul din piatră de râu alternează cu cărămida și emplectonul, iar compartimentele edificiului sunt acoperite cu bolți semicilindrice, consolidate cu arce dublouri pe pilaștri, particularitatea sa constând din impunătorul turn-clopotniță de cărămidă înălțat deasupra pronaosului, care servea și ca post de observație, biserica fiind ea însăși fortificată și flancată, spre vest, de două masive contraforturi.

Existența acestui turn care individualizează biserica, sub raport arhitectural, în comparație cu celelalte edificii ecleziastice din zonă a determinat ipoteza susținută de către unii istorici că Sân Nicoară ar fi de rit catolic.

Analiza planului, a materialelor utilizate și a modului de dispunere a acestora în structura construcției relevă, însă, că Sân Nicoară este „o biserică ortodoxă înălțată la sfârșitul secolului al XIII-lea, sub influența unor modele balcanice”.

Totuși, o biserică aparținând cultului catolic a existat cu certitudine în Curtea de Argeș, de vreme ce în „Raportul către cardinalul Cinzio”, călugărul franciscan Bernardino Quirini, episcop de Argeș, menționa, în anul 1603, că „biserica catolică din Argeș în Țara Românească fusese distrusă din temelie”... În ce loc a fost înălțată și când, cardinalul nu precizează!... Dacă va fi fost Doamna Clara comanditara acestui lăcaș religios rămâne încă o enigmă a istoriei...

Ceea ce se știe, însă, cu certitudine este faptul că, după încheierea păcii cu regele Ungariei din anul 1369, fiul ei vitreg, Vladislav I, a fost influențat sau poate silit – precum se exprimă istoricul C. Gane – „să cheme pe un episcop catolic din Transilvania în Țara Românească pentru a sfinți aici biserici și altare, pentru a ierta păcate și a judeca pricini”.

Un asemenea demers demonstrează – potrivit aceluiași istoric – că „numărul catolicilor din țară era totuși destul de mare”. Reacția Papei față de gestul voievodului muntean, interpretat ca un act de acceptare a catolicismului, a fost promptă. „Papa fu cuprins de fiorii nădejdei” – continuă Gane episodul.

El scrise lui Vladislav Voevod (1370) pentru a-i mulțumi de buna voință și pentru a-l îndemna și a-l ruga să treacă el însuși la catolicism, încredințându-l că, astfel, va deveni un atlet al lui Christ, care, în orice timp și în orice împrejurare, va avea sprijinul scaunului papal. Drept răspuns la această epistolă, și sfătuit fiind de sfântul Nicodim al Tismaniei, care până la moarte a luptat împotriva tendințelor eretice ale Clarei, Vladislav înființă la Severin, adică la chiar marginea țărilor catolice o a doua mitropolie română ortodoxă. Papa – conchide Gane – ar fi mușcat din buze, iar ce a făcut Doamna Clara, istoria nu ne spune!”...

Istoria confirmă, însă, că, încă din faza incipientă a procesului intens de propagare a catolicismului, contrareacția bisericii ortodoxe a fost extrem de eficientă, de vreme ce Papa Grigore al IX-lea se destăinuia principelui ungar Bela, în 1234, că – afișând o ostilitate față de catolicismului, „*episcopi schismatici convergeau la ortodoxie pe ungurii și pe sașii care locuiau cu ei*”.

„*Am aflat – scria Papa – că 'există un popor numit valahi care disprețuiesc biserica romană și primesc toate slujbele bisericesti de la oarecari falși episcopi de rit grecesc (ortodox) și că chiar unii din cei ce vin din regatul unguresc, unguri și sași, și rămân acolo, trec la ei, făcându-se una cu valahii și disprețuindu-l pe acela (episcopul catolic)!*”.

Convertirea la ortodoxism a catolicilor – printre care se aflau și numeroși sași – demonstrează, pe lângă stadiul avansat de organizare a bisericii autohtone, asimilarea parțială a membrilor unei etnii care se integrase perfect în societatea românească de la sud de Carpați.

Repere culturale

Zonă de vastă interferență culturală, datorită statutului său politic privilegiat de reședință a statului feudal independent Țara Românească, Argeșul – integrat ariei culturale europene, dar, în același timp, influențat considerabil, sub acest aspect, de Orient, prin cauze istorice conjuncturale, va fi fost puternic racordat cultural Occidentului.

„Cântecul Nibelungilor” – celebrul poem scris la începutul secolului al XIII-lea, care sublimează, într-un ciclu epic, numeroase legende cu largă circulație orală din mediul spiritual german, menționează, în episodul dramatic al nunții dintre regele hun Atila și Krimhilde, printre participanți, pe ducele Ramunc din Țara Valahilor însoțit de o sută de oameni.

O asemenea prezență masivă valahă la un eveniment de rezonanță istorică are semnificații profunde, ilustrând intensitatea relațiilor stabilite între români și populația de origine germanică, în perioada de maximă înflorire a feudalismului occidental.

Consemnarea documentară a prezenței românilor la turnirurile organizate

în secolul al XIV-lea la curtea regală din Buda – evident, după moda occidentală – reprezintă încă un argument probatoriu al integrării în spațiul de cultură și de civilizație european.

Descoperirile arheologice din incinta Bisericii Domnești de la Argeș aveau să confirme, prin amplul inventar al unor morminte profanate (inele de aur cu inscripții latine sau slavone, aplice de aur, o egretă de argint ș.a.), dar, mai ales, prin imaginea cavalerului din mormântul nr.10 – veridicitatea aserțiunii bizantinologului francez Charles Diehl care considera că Țara Românească se afla la punctul de încrucișare a marilor civilizații, a ortodoxismului cu catolicismul, a lumii greco-slave cu lumea occidentală.

Dincolo de controversile iscate între specialiști pentru atribuirea unei identități istorice prințului îngropat: Negru Vodă, Basarab I, Vladislav I sau Radu I, mormântul nr.10 avea să constituie o revelație pentru arheologul Virgil Drăghiceanu, care era, literalmente, fascinat de splendoarea inventarului funerar din sarcofagul deschis de el la 31 iulie 1920: *„Prințul din mormânt, îmbrăcat în veșminte de mătase, purta, pe lângă inele, o diademă de perle și alte podoabe, o pafta din aur, mare și somptuoasă de evidentă factură occidentală, specifică veacului al XIV-lea“*.

Magnifica pafta de aur reprezenta o cetate gotică cu turnuri poligonale la colțuri care delimitau un câmp central dominat de o lebădă cu cap de femeie și un décor arhitectural „umanizat“ prin prezența unui cavaler și a unei aristocrate. Operă a unor meșteșugari sași din Cluj, paftaua relevă amploarea relațiilor pe plan artistic dintre Curtea domnească de la Argeș și artizanii sași din Transilvania.

Nu-i exclus, însă, ca, în atmosfera atât de elevată a Curții domnești de la Argeș, somptuoasa pafta – care ascunde, probabil, în structura sa conceptuală, o alegorie – să fi fost „gândită“ de un comanditar familiarizat cu arta occidentală și comandată atelierului specializat din Transilvania.

Într-un asemenea mod, va proceda, peste două secole, voievodul cărturar Neagoe Basarab (1512-1521), care, pentru a-și înzestra măiastra ctitorie de la Argeș – biserica nepereche a neamului, aureolată de mitul creației prin jertfă din nemuritoarea baladă a meșterului Manole – avea să comande, argintarilor sași din Sibiu și Brașov, obiecte de cult și podoabe. Avizat cunoscător al operelor de artă din Transilvania, Neagoe Basarab sugerează unui meșter argintar din Sibiu utilizarea ca model, pentru un obiect de podoabă comandat, a imaginii unui turn faimos al cetății sibiene. Exigența sa în aprecierea operelor de artă a devenit antologică; ilustrul voievod va respinge unul dintre obiectele comandate, *„reproșându-i, cu iritare și dispreț, meșterului sas că l-a lucrat „ad modum ciganorum“, adică țigănește“*.

Într-un asemenea eseu vizând retrospectarea relațiilor stabilite între populația românească din sudul Carpaților și cea a ținuturilor limitrofe din

Transilvania – cu referire specială la sași – evocarea și invocarea celui mai vechi text românesc păstrat – **Scrisoarea lui Neacșu**, dirigitorul administrativ al orașului Câmpulung Muscel, adresată, la 29-30 iunie 1521, judeiului sas al Brașovului, Johannes Benkner, constituie un element de necontestat în argumentarea intensității legăturilor dintre reprezentanții și, implicit, locuitorii acestor importante orașe medievale românești.

Conținutul scrisorii informa pe destinatar despre campania lui Soliman al II-lea contra Ungariei, despre dificultatea deplasării flotei otomane prin Porțile de Fier, dezvăluind intenția sultanului de a cucerii Transilvania, trecând prin Valahia și relatând despre incursiunile de jaf proiectate de către sangiacul Nicopolei, Mehmed-beg, în Țara Românească, spre vădita îngrijorare a domnitorului Neagoe Basarab.

Autentică minicronică a evenimentelor corelate expansiunii otomane din 1521, Scrisoarea lui Neacșu relevă, în ultimă instanță, preocuparea manifestată de un valah nu numai pentru destinul istoric al celor pe care îi conducea, ci și pentru cei de dincolo de Carpați, de care se simțea legat, evident, nu doar pe tărâm comercial, recomandându-le textual: *„Să vă păziți cum știți mai bine!”* ...

Interpretând, în maniera-i caracteristică, formula de deferență „domniei tale ca mai marele meu” – adresată judeiului Brașovului de către omologul său câmpulungean –, istoricul Flaminio Mârțu fixa, printr-o analiză atentă și competentă, esența relațiilor statornicite de-a lungul istoriei comune între fosta reședință domnească a Țării Românești și importanta cetate medievală din Țara Bârsei.

„Sprijinul mării cetăți săsești – observa istoricul – era căutat în mod obișnuit la obținerea și păstrarea domniilor, la înlăturarea pretendenților domnești refugiați frecvent aici, și, de asemenea, în ocaziile de mediațiuni între domnii munteni cu voievozii Transilvaniei sau cu regii Ungariei. În atare conjunctură, desigur că județii Câmpulungului acordau colegilor lor brașoveni, o întâietate de prestigiu, și, dacă Neacșu n-ar fi avut și o apropiere administrativ-politică cu Benkner, desigur nu i s-ar fi adresat cu „mai marele meu”, ci ar fi încheiat cu o formulă de salutare tipică”.

Așadar, exceptând caracterul oficial al celebrei scrisori din 1521, sunt relevante relațiile interumane stabilite între locuitorii de pe ambii versanți ai Carpaților, indiferent de originea lor etnică, solidari în acțiunea comună de contracarare a pericolului permanent pe care îl prezenta Imperiul otoman.

Deși extrem de sumare în sublinierea relațiilor din domeniul spiritual între români și germani, consemnările călătorilor străini care au vizitat Țara Românească facilitează enunțarea unor observații pertinente. Dincolo de imaginea stereotipă a unor provinciali „balcanizați”, avizi și avizați consumatori de vinuri – prin excelență, pe care palida memorialistică

aparținând pelerinilor care au descris Piteștiul o acreditează tendențios, cu referire la locuitorii orașului, scrisoarea adresată, la 14 decembrie 1820, baronului von Miltiz de către consulul Prusiei în Țara Românească, Ludovic de Kreuchely, evoca impresia extrem de favorabilă a acestui înalt demnitar despre ispravnicul județului Argeș, boierul Rasti: „*qui est un homme très agréable, parle très bien l'allemand et plusieurs langues européennes*“.

Ultrasensibil la frumusețile feminine locale, baronul german remarca insinuant: „*De plus, il a le mérite d'avoir une femme charmant à tous egarde !*“

S-ar putea reproșa, însă, nu fără temei, că o asemenea autoritate administrativă ar fi fost o rara avis în peisajul urbei de pe Argeș, dacă un alt diplomat străin, Clausewitz, consilier al Legației Danemarccii la Istanbul, n-ar fi consemnat, la rându-i, cum a fost primit la Pitești, în ziua de 3 mai 1824, de șeful poștei, Steriopol, care „*vorbea curent germana și italiana*“.

Este, așadar, neîndoielnic că, în orașul medieval Pitești – aparent sufocat de aerul său provincial –, se puteau stabili relații interumane menite nu numai să prospecteze tranzacțiile comerciale, ci și să abordeze domenii elevate ale spiritualității, relații semnificative pentru ilustrarea profunzimii și diversității contactelor cu reprezentanții unei mari culturi europene.

* * *

Sub bolta sacră de reverberație a spiritului național, în uimitoarea simfonie a destinului poporului român, se distinge cu evidentă claritate partitura sobră, viguroasă, dominată de accente vibrant-patriotice a etniei germane.

Acestei voci care n-a distonat niciodată în cursul îndelungatei conviețuiri cu populația autohtonă pe pământul românesc, retrospectarea succintelor repere istorice enunțate, sper să-i confirme valențele consistenței participative la efortul social comun și vocația coexistenței sub zodia benefică a toleranței.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

*** **Ansamblul Bărăției din Câmpulung**, București, 1968.

*** **Călători străini despre țările române**, București, 1968.

Chihaiia, P. – **Din cetățile de scaun ale Țării Românești**, București, 1974.

Curinschi-Vorona, Gh. – **Istoria arhitecturii în România**, București, 1981.

Drăguț, V. – **Arta românească**, București, 1982.

Drăguț, V. – **Dicționar enciclopedic de artă medievală românească**, București, 1976.

Giurescu, C., Giurescu, D. – **Istoria românilor din cele mai vechi timpuri**

până astăzi, București, 1971.

Hurdubețiu, I., Mârțu, Fl., Nicolaescu, N., Pârnuță, Gh. – Câmpulung Muscel - ieri și azi, Câmpulung, 1974.

Ionescu, Gr. – Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor, București, 1982.

Ionescu, Gr. – Curtea de Argeș. Istoria orașului prin monumentele lui, București, 1940.

Manole, N. – Curtea de Argeș, București, 1968.

Manolescu, R. – Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Sibiul la începutul veacului al XVI-lea, în „Analele Universității București”, nr. 5, București, 1956.

Mavrodin, T., Băcanu, I., Cristoccea, S., Constantinescu, Gr. – Argeș. Ghid turistic al județului, București, 1978.

Panaiteescu, P.P. – Istoria Românilor, București, 1990.

Răuțescu, I. – Câmpulung Muscel - monografie istorică, Câmpulung Muscel, 1943.

Sacerdoțeanu, A. – Argeș - cea mai veche reședință a Țării Românești, în „Studii și comunicări”, I, Muzeul Pitești, Pitești, 1968.

FILE DIN ISTORIA UNUI VECHI SAT ARGEȘEAN, PISCANI

TEODOR DINA

Satul Piscani este așezat în zona centrală a județului Argeș, la 13 km N/E de municipiul Pitești, într-o poziție pitorească unde dealurile Piemontului Getic, de proporții modeste, se întâlnesc cu câmpia cuprinsă între malul drept al Râului Târgului și malul stâng al Râului Doamnei. Partea estică a localității, așezată de-a lungul drumului județean Piscani-Nucșoara, la intersecția acestuia cu Drumul Național 73 (Pitești-Câmpulung- Brașov) este străjuită pe o bună parte din lungimea sa de terasele inferioare ale Dealului Iudei – pline de istorie și legendă – despre care tradiția locală și unele documente amintesc a fi locul unde s-a format, poate cu milenii în urmă, „nucleul” din care s-a dezvoltat mai târziu satul Piscani.

Până în zilele noastre s-a păstrat piscul de la care provine numele satului¹ precum și urmele unor așezări omenști din epoca medievală și, tot aici, pe terasele inferioare ale misteriosului deal care mai poartă încă numele biblicului vânzător al Domnului, și-a avut Curtea, conacul și biserica Vlaicu mare logofăt Piskanul².

Lipsa izvoarelor istorice nu ne permite să urmărim evoluția satului Piscani anterior epocii medievale ci doar să prezumăm că așezarea a fost permanent locuită din timpuri ancestrale datorită cadrului său natural deosebit de prielnic dezvoltării speciei umane. Între timp, populația așezării înmulțindu-se și fiind expusă invaziilor popoarelor migratoare, o parte însemnată din aceasta s-a retras spre fundul văilor Iudei la adăpostul pădurii seculare. Fenomenul demografic va fi consemnat în documente abia în secolul al XVIII-lea prin toponimicele; Piscanii de sus ai Iudei și Piscanii de jos ai Iuncii. Așezarea avea până la Regulamentul organic (1832) configurația unui sat dispersat în două fracțiuni despărțite de Valea Bobii.

În epoca medievală satul Piscani este atestat documentar „înainte de 6 iulie 1526” în timpul domniei lui Radu de la Afumați, într-un zapis prin care

¹ Constantin Alessandrescu, *Dicționar al Județului Muscel*, București, 1893, pag. 271.

² Arh. St. București, Mănăstirea Valea, XX / 4.

monahia Magdalina din Corbi-Argeș dăruiește unui rumân un loc casă în satul Micești (Argeș)³. Printre martori „boieri din jurul nostru“ este menționat și Alăman din Piscani ale cărui proprietăți se învecinau probabil cu cele ale pioasei călugărițe.

Evoluția istorică a satului Piscani în perioada imediat următoare primei sale atestări documentare este marcată de un hrisov domnesc, din 29 decembrie 1532, prin care domnitorul Vlad Vintilă de la Slatina (1532-1535) întărește stăpânirea lui Vlaicu clucer (mai târziu mare logofăt) și fraților săi, Mihnea stolnic și Badea slujer, asupra mai multor sate și moșii, printre care și „... din Piscani, jumătate, iar din a doua parte (a satului, n.n.) a șasea parte...“⁴ facilitând prin aceasta pătrunderea elementelor străine de obștea locală în moșia satului.

Întrată în stăpânirea lui Vlaicu clucer și a fraților săi această jumătate a satului („și din a doua parte, a șasea parte!“) foștii moșneni locali vânzători vor fi fost cumpărați și ei odată cu moșia, după obicei, de către puternicul boier, trecând în categoria rumânilor.

Fiecare familie de „rumân“ va fi primit în folosință câte o bucată de pământ, mai mare sau mai mică, după puterea de muncă a fiecăruia, dar mai ales, după vrerea și preferințele noilor stăpâni ai moșiei.

Deși stăpânea moșii întinse, sate și părți de sate în mai multe zone ale țării, unele moștenite de la tatăl său Pătru Postelnic, altele cumpărate sau primite danie de la unii domnitori „pentru dreaptă și credincioasă slujbă!“ Vlaicu clucer a acordat o atenție deosebită moșiei de la Piscani unde și-a construit (după 1532) conac, biserică și dependințe anexe pentru „Curtea seniorială“, stabilindu-și în acest sat reședința rurală⁵.

Cu toate că locuia cu familia la Târgoviște, în preajma domniei, fiind inițial clucer iar mai târziu mare logofăt, Curtea de la Piscani prin natura așezării sale într-o poziție pitorească (și strategică!) a stat permanent în atenția lui Vlaicu. În incinta conacului său va fi primit influentul slujitor domnesc, în scurtul răgaz de care dispunea, oaspeți de seamă (mai ales, de taină!) din rândul marilor dregători cu care era nemijlocit în contact. Nu excludem posibilitatea ca tot aici, la Piscani, se va fi pus „în scenă“ atentatul împotriva domnitorului Vlad Vintilă iar mai târziu, scoaterea din domnie a lui Radu Paisie.

Cunoaștem cu certitudine că Vlaicu „Piscanul“ se bucura de atenția domnitorilor succesori ai lui Radu de la Afumați. Atât Vlad Înecatul (1530-1532) cât și Vlad Vintilă de la Slatina (1532-1535) i-au încredințat diverse misiuni diplomatice, unele chiar peste hotare, în cursul anilor 1532-1533,

³ Documenta Romaniae Historica, B. vol. III, pag. 40, documentul nr. 22.

⁴ Documente privind istoria României, B. sec. XVI, vol. II, pag. 115-118.

⁵ Vitalie Stănică, Un domeniu feudal în secolul XVI, în Studii și comunicări, V. Muzeul Pitești, 1980, pag. 252-259.

ultima la regele Ungariei Ion Zapolya⁶.

Asemenea, i s-a încredințat lui Vlaicu clucer și rezolvarea unui diferend de frontieră care a avut loc între locuitorii din Dragoslavele și cei din Rîjnov în „afacerea” unor oi confiscate de dragoslăveni, conflict care tindea să ia proporții până la ruperea relațiilor dintre Ardeal și Țara Românească, rîjnovenii solicitând intervenția regelui Ungariei⁷.

În ultimul an de domnie al lui Vlad Vintilă (1535), cu toată atenția de care se bucura din partea domnitorului, care în 1534 îl ridicaseră în treapta de mare logofăt, Vlaicu din Piscani se alătură partidei ostilă acestuia, contribuind la scoaterea din domnie a voievodului.

„Vlad (Vintilă, n.n.) – scrie cronica țării – s-au dus la primbare către Craiova, să vâneze în pădurile Jiului, iar pe lângă aceasta avea de gând să mai taie o seamă de boieri. Dar simțind boierii, s-au vorbit cu toții, de taină, și l-au tăiat ei pe domn ...”⁸

Martor la odioasa crimă (era și el în suita domnitorului la Craiova în data de 10 iunie 1535, când s-a produs atentatul!) Vlaicu mare logofăt nu a fost străin de cele întâmplate pe malul Jiului. Documentele păstrate confirmă fără dubii că, împreună cu alți boieri divaniți, Vlaicu Piscanul a luat parte la „vânătoarea” domnească.

Pentru complicitatea lui la uciderea domnitorului legitim pledează documentul din 13 iunie 1535, primul document emis de cancelaria noului domn al țării (Radu Paisie) după moartea rivalului său, în care este menționat și Vlaicu, „preluat” de acesta cu aceiași dregătorie de mare logofăt.

De asemenea, la numai o lună după luarea domniei, la 12 iunie 1535, Radu Paisie dăruiește „credinciosului” său Vlaicu mare logofăt și lui Detco postelnic (alt complice!) șapte întinse proprietăți funciare, „pentru dreaptă și credincioasă slujbă!”⁹.

Chiar din primul an de domnie, ca urmare a încrederii de care se bucura, domnitorul Radu Paisie îi încredințează lui Vlaicu Piscanul conducerea lucrărilor de restaurare a mănăstirii Valea (Țițești-Argeș), unde boierul din Piscani se va considera drept ctitor și episcop. Soția sa Neaga și fiul său adoptiv, Vlaicu logofăt (cel mic), își vor găsi odihna veșnică în incinta bisericii acestui așezământ monahal¹⁰.

În vara anului 1539, în timp ce Vlaicu Piscanul ajunsese în culmea

⁶ Vezi, *Socotelile vicesimale ale Sibiului*, în „Quellen zur Geschichte der Stadt”, Brașov, 1889, vol. II, pag. 674.

⁷ Ion Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Ardealul și Ungaria în sec. XV-XVI*, București, 1902, pag. 313.

⁸ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești. Cronicari munteni*, Editura pentru literatură, București, 1961, vol. I, pag. 282.

⁹ Flaminio Mirju, *Mănăstirea Valea (Țițești-Argeș) în lumina controverselor istoriografice și a cercetărilor arheologice*, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 7-9 (iulie-septembrie) 1978, pag. 630-640.

¹⁰ *Ibidem*.

gloriei sale politice, domnia protectorului său Radu Vodă Paisie era amenințată de un complot boieresc condus de Șerban Banul din Izvorani.

Silit inițial să părăsească domnia Radu Paisie revine peste câteva luni în scaunul Țării cu ajutor otoman, își reia stăpânirea și se răzună crunt pe boierii hicleni“ cărora le confiscă averile”¹¹.

Vlaicu Piscanu deși nu a luat parte fățiș la complotul condus de Șerban banul Craiovei este bănuat ca partizan al acestuia și, după 15 octombrie 1540, este eliminat din Sfatul Domnesc, marea logofeție a Țării fiind încredințată lui Tatu, logofăt al doilea.

După eliminarea din Sfatul Domnesc, Vlaicu se retrage pentru scurt timp la Piscani pentru a-și pune în ordine averile sale, dobândite din daniile domnești sau „cumpărate“ în timpul ascensiunii sale, puse acum în dispută de noii dregători ai lui Radu Paisie. Domeniul ce și-l formase în decursul anilor începe acum să se destrame fiind reclamat de către cei de la care îl acaparase. Nu după mult timp este silit să se refugieze în Ardeal. În 1543 se raliază cu Laiotă Basarab, pretendent la domnia Țării Românești, și cu alți pribegi, ca și el; Stroe Pribeagul din Florești, Stanciu, fiul lui Toma din Petroșani (Prahova), Manole, Mihalco și alții care doreau schimbarea din domnie a lui Radu Paisie¹².

„Iar aceștia, împreună cu Laiotă Basarab, care era acolo fecior de domn, însoțiți de o trupă de mercenari au intrat în Țara Românească. În prima luptă dintre (mercenarii lui) Laiotă vodă și (trupele lui) Radu Paisie, a biruit Laiotă și a luat domnia la Târgoviște ...“¹³

Radu vodă – completează cronica țării – a fugit cu boierii la Nicopol și a venit domn Laiotă Basarab (...) Iar peste două luni Radu vodă iarăși a venit cu mulțime de turci și a fost izbânda Radului vodă. În această luptă, Radu Paisie cu ajutor turcesc a învins pe Laiotă Basarab, care a căzut în luptă, și tot atunci au fost tăiați de Radu Paisie toți boierii prinși în luptă alături de Laiotă vodă; Vlaicu logofăt din Piscani, Stroe Banul din Florești și Stanciu vistriier¹⁴.

Așadar, în urma luptei nefericite de la Fântâna Țiganului¹⁵ dintre cei doi competitori la tronul Basarabilor, s-a pus punct biografiei lui Vlaicu din Piscani care, fiind prins împreună cu învinșii, cu care complotase împotriva lui Radu Paisie, a fost decapitat la 1 octombrie 1544¹⁶.

Deși „ctitor“ la mănăstirea Valea căreia îi făcuse unele daniile din moșiile sale, Vlaicu a fost înmormântat la Piscani în biserica ctitorită de el¹⁷.

¹¹ Stoica Nicolaescu, *Domnia lui Radu Paisie* vv., Craiova, 1938, pag. 20.

¹² Ion C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, în *Arhivele Olteniei*, tom. XI, 61-62, pag. 170.

¹³ Stoica Nicolaescu, *op. cit.*, pag. 21.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Ion Nania, *Date noi cu privire la lupta de la Fântâna Țiganului*, în *Studii și articole de istorie*, nr. 7 / 1965, pag. 630

¹⁶ Dumitru Bălașa, *Radu Paisie, luptele cu Laiotă Basarab*, în *Mehedinți, istorie și cultură*, Drobeta Turnu Severin, 1981, pag. 66.

¹⁷ Flaminu Mirju, *loc. cit.*, pag. 639.

Mormântul său, profanat de mai multe ori în decursul timpului, se păstrează încă în pronaosul bisericii actuale din acest sat. Din păcate, lespedea tombală a acestuia, pe care era scris datele morții sale tragice, a fost intenționat martelată (scrisul a fost distrus cu dalta!) pe la mijlocul secolului al XIX-lea, rămânând lizibil doar două cuvinte: MIRCIA VOIVODA, numele domnitorului Mircea Ciobanul aflat în scaunul Țării când a fost executată și pusă pe mormânt lespedea respectivă¹⁸.

Soția sa, „Neaga logofetița“ decedată ulterior tăierii sale în 1544, a fost înmormântată la mănăstirea Valea, unde își pregătise încă din timpul vieții un loc de veci demn de soția unui mare logofăt domnesc. Transcrierea exactă a textului slav de pe lespedea frumos împodobită care îi acopere mormântul este următoarea:

„A răposat roaba lui Dumnezeu Neaga logofetița, în zilele lui Io... voievod, în anul 7000...luna...ziua... Veșnica ei pomenire“¹⁹.

Lespedea a fost deci executată încă din timpul vieții titulariei, moartă după 1544, după moartea tragică a soțului său Vlaicu și a rămas necompletată. Fiul adoptiv, Vlaicu logofăt (cel mic) și rudele nu au mai completat datele cu privire la decesul său.

Frații și celelalte rude ale lui Vlaicu Piscanul, inclusiv fiul adoptiv Vlaicu (cel mic) au fost personaje mult mai puțin importante decât defunctul vel logofăt, de aceea este explicabilă relativa destrămare a domeniului Vlăiculesc imediat după dispariția acestuia în 1544.

Mihnea Pârcălab, unul din frații marelui logofăt, părtaș la averile acestuia cumpărate sau moștenite, a ocupat câteva funcții (dregătorii) în aparatul de stat fiind stolnic și mai târziu pârcălab.

După moartea fratelui său Vlaicu și după scoaterea din domnie a lui Radu Paisie (1545) Mihnea se alătură partidei boierești care l-a susținut pe Mircea Ciobanul (1545-1559 cu întreruperi) iar acesta, recunoscător, i-a întărit stăpânirea asupra mai multor sate și moșii, investindu-l și cu dregătoria de pârcălab. În tot timpul vieții sale Mihnea Pârcălab și-a avut centrul seniorial la Piscani, stăpânind Curtea și dependențele rămase de la fratele său Vlaicu mare logofăt.

Ultima mențiune documentară despre el datează din 19 iulie 1568, din timpul domniei lui Alexandru Mircea (1568-1577) când acesta îi confirmă stăpânirea asupra unei părți din moșia Bădeni²⁰. Circumstanțele morții lui nu ne sunt cunoscute iar informațiile de care dispunem nu ne permit să stabilim cert data când a trecut în „lumea de dincolo“ și în ce împrejurări, nici cu cine a fost căsătorit.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, pag. 640.

²⁰ Documente privind istoria României, B. sec. XVI, vol. IV, pag. 305.

Mihnea Părcălab din Piscani a avut doi fii: pe Vlaicu (cel mic) adoptat de unchiul său Vlaicu mare logofăt, și pe Mihnea postelnic, armaș și vătaf. Vlaicu cel mic a fost căsătorit cu Moma, a fost logofăt de cancelarie și, probabil, ispravnic al județului Muscel²¹.

În timpul domniei lui Radu Paisie unchiul său Vlaicu mare logofăt l-a înfiat și l-a făcut stăpân peste toate averile sale, „... iar Vlaicu, nepotul său, să-i facă lui pomeni după moarte ...”²².

După moartea tatălui său adoptiv, moștenind întreaga avere a acestuia și jumătate din cea a tatălui său Mihnea Părcălab, Vlaicu cel mic și-a atras dușmănia fratelui său Mihnea armașul și a verilor săi Radu și Oancea, fiii lui Badea slujer, fratele tatălui și al unchiului său, cu care a avut mai multe judecăți.

Spre sfârșitul vieții sale, în urma multor judecăți cu fratele său Mihnea, cu unchiul său Badea Slujer și cu fiii acestuia Radu și Oancea pentru moștenirea averilor marelui logofăt Vlaicu Pisanul, neavând nici copii să-l moștenească, Vlaicu logofăt cel mic „închină” toate averile lui mănăstirii Valea.

În 1577, cu câțiva ani înainte de moarte, în Sfatul Domnesc prezidat de domnitorul Alexandru Mircea, „Vlaicu logofăt, el așa a întocmit cu limba lui, ca după moartea lui să se hrănească cu averile sale, jupanița lui Moma, însă numai cât va fi vie. Iar după moartea ei să fie toate averile lui sfintei mănăstiri Valea”²³.

Vlaicu logofăt cel mic a fost înmormântat la mănăstirea Valea. Mormântul său, atribuit uneori eronat unchiului său Vlaicu Pisanul, are înscrisă pe lespede următoarea inscripție:

„A răposat robul lui Dumnezeu jupan Vlaicu logofăt, în zilele binecinstitorului de Dumnezeu domn Io Mihnea voievod în anul 7090 (1582) luna mai, ziua 29”.

Mihnea armașul (fiul lui Mihnea părcălab) a fost și el efemer stăpân al unei părți a domeniului Vlăiculesc din Piscani. După moartea fratelui său Vlaicu logofăt (cel mic) Mihnea a încercat „... să strice tocmeala făcută de fratele său cu călugării de la mănăstirea Valea, adică să ia el toate părțile de moșie rămase de la Vlaicu mare logofăt, unchiul său...” dar în urma unor judecăți este nevoit să se resemneze.

În 1593, sau puțin mai înainte, vinde mai multe părți din moșie unui oarecare Bălbosea pentru 3000 de aspri. După această vânzare nu mai apare în documente. Neavând copii a lăsat „cu sufletul său” întreaga avere de care mai dispunea la doi nepoți ai săi: Hristodor diaconul și fratele său Dumitru

²¹ Gheorghe Săvulescu, *Comuna Collbaș, jud. Argeș, file de istorie*, Pitești, 1972, pag. 56.

²² Documente privind istoria României, B. sec. XVII, vol. IV, pag. 311.

²³ Documente privind istoria României, B. sec. XVI, vol. III, pag. 305.

logofăt²⁴. Circumstanțele morții lui nu ne sunt cunoscute. Credem că a fost înmormântat la biserica din Piscani deoarece nu i s-a descoperit mormântul la nici una din moșiile sale.

Așadar, această parte de moșie cumpărată de Vlaicu și frații săi de la moșnenii piscăneni ca, de altfel, și clădirile aferente acesteia, (conacul, dependințele curții seniroale, chiar și biserica!) au intrat în stăpânirea mănăstirii Valea.

Moșnenii piscăneni, din partea nevândută lui Vlaicu clucer în 1532, stăpâneau și ei ceva mai puțin (din) de jumătate din moșia satului, însă numărul lor a scăzut treptat din cauza fiscalității excesive care i-au determinat să-și vândă „ocinile” și pe ei odată cu ele, devenind rumâni.

Atât moșnenii, cât și rumânii, care formau populația majoritară a satului, în pofida naturii deosebite a proprietăților de care dispuneau, aveau aproape același destin istoric; condiții de muncă și de viață aproape identice.

În zona centrală a localității Piscani, „într-un deluleț” cu altitudinea de 305 m față de nivelul mării, străjuiește de 460 de ani biserica satului. Biserica veche (pe urmele căreia a fost restaurată cea actuală) a fost ctitorită între anii 1534-1536 de către Vlaicu clucer la puțină vreme după ce acesta a devenit stăpânul satului²⁵.

Cele mai vechi și cele mai veridice știri despre existența vechiului lăcaș religios din Piscani le avem de la diacul Gavriil care, pe fila 200 a unui minei cumpărat de boierul ctitor a consemnat următoarele:

„A cumpărat această carte jupan Vlaicu mare logofăt și a pus-o în biserica sa din satul Piscani (...). Și dacă cineva ar îndrăzni și ar scoate această carte din biserica de la Piscani să fie blestemat ...”²⁶

După moartea ctitorului său Vlaicu, mare logofăt Pisanul, în condițiile menționate anterior, biserica împreună cu conacul boieresc și cu dependințele curții acestuia au intrat în stăpânirea mănăstirii Valea.

Tradiția locală (foarte bogată în imaginație!) amintește că biserica veche ar fi fost construită din lemn, pe temelie din piatră, și că după stabilirea administrației greco-călugărești la moșia mănăstirii Valea (1623) aceasta ar fi devenit schit de călugări, metoh al mănăstirii!

Un document din 1852 amintește și el că biserica veche, deteriorată de timp (și nepăsare?!) ar fi fost demolată, „lemnele construcției fiind vândute la niște vlăsconi...”²⁷. Cert este că vechea ctitorie „a Iudei”, adică a boierului din Piscani care l-a trădat pe Radu Paisie trecând în tabăra adversarului său pretendentul Laiotă Basarab, nu mai este menționată în documente o lungă

²⁴ Ibidem, vol. VI, pag. 72.

²⁵ Petre P. Panaitescu, *Manuscrise slave în Biblioteca Academiei R.P.R.*, București, 1959, vol. I, pag. 361-364.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Arh. St. București, *Mănăstirea Valea*, XX / 4 (28 noiembrie 1852).

perioadă de timp.

În 1700 apare pe harta stolnicului Constantin Cantacuzino,²⁸ iar în 1707 este menționată ca punct de hotar în Cartea de hotărnicie dată de domnitorul Constantin Brâncoveanu pentru „alegerea“ hotarelor dintre moșia mănăstirii Valea și cea a moșnenilor piscăneni. Asemenea, mai este menționată, tot ca punct de hotar între cele două moșii în 1736 și în 1777²⁹.

Biserica actuală, construită sigur sau restaurată pe urmele celei vechi (dovadă mormântul lui Vlaicu, din pronaos) este ctitoria din 1777 a Epraxiei, stareța schitului de la Valea Mare (Pitești) care împreună cu frații săi, Ion și Constantin Potoceanu au lăsat posterității un valoros monument istoric. În lipsa pisaniei obișnuite data la care a fost construită biserica actuală din Piscani este cunoscută dintr-o însemnare de mână pe o Evanghelie (Ediția Rm. Vâlcea, 1746) aflată până de curând în colecția bisericii parohiale din satul Purcăreni (Micești-Argeș) din care cităm:

„Să se știe că această Sf. Evanghelie este cumpărată de D-lui Chiriace, robul lui Dumnezeu, 1773 septembrie 18 zile, în taleri 15. Și a dăruit-o bisericii pe care a făcut-o verișoara maica stareța Epraxia în Piscani“³⁰.

Date mai complete relativ la ctitorii bisericii aflăm dintr-o altă însemnare, tot pe o Evanghelie din 1775, din colecția bisericii Piscani:

„Această sf. Evanghelie am cumpărat-o eu, Filoftei ieromonahul, duhovnicul, poreclit Frățilescu. Și această biserică din temelie (!) am făcut-o eu și dumnealui jupan Constantin Pot(o)cian(u) i cu soru-sa Epraxia stațița cu ajutorul marelui ierarh Nicolae (patronul bisericii, n.ns.)

Și după vremi să se pomenească aceste nume: Constantin Pot(o)cian(u), Maria soția sa, Filoftei ieromonah, Epraxia monahia, Stoica, Maria, Șerban ierodiacon, Dumitrașcu, Stoicana diaconeasa, Dima, Despa, Stanca prezbitera, Frățilă, Magdalena monahia, Neagoe, Gheorghe, Maria și Constantin“³¹.

Inițiativa acestei acțiuni de ctitorire a bisericii actuale pe locul celei vechi ajunse în ruină, a fost sigur Epraxia stareța care va fi susținut cu fonduri din venitul schitului pe care îl conducea lucrările de construcție. Să reținem că numai cu un deceniu în urmă, Epraxia ajutată de câțiva călugări și arhimandriți de la mănăstirea Vieroș, cu sprijinul material oferit de domnitorul Scarlat Ghica (1758-1761 și 1765-1766) a restaurat întregul ansamblu al schitului (de mijloc) Valea Mare, inclusiv biserica acestuia, păstrată până în zilele noastre în cimitirul satului Valea Mare (Pitești)³².

Avându-se în vedere că actuala biserică a fost construită (sau numai

²⁸ Nicolae Leonăchescu, *Stroești-Argeș, documente și mărturii*, Craiova, 1981, vol. II, pag. 28.

²⁹ Arh. St. București, *Mănăstirea Valea*, VIII / 7.

³⁰ Radu Crețeanu, *Monumente religioase de pe valea râului Doamnei*, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 1-2 / 1969, pag. 45.

³¹ *Ibidem*.

³² Teodor Dina, *Schitul de călugărițe de la Valea Mare-Pitești*, 1995, manuscris.

restaurată) pe urmele celei vechi, ajunsă între timp schit de călugări, nu excludem posibilitatea ca Epraxia stareța să fi intenționat să înființeze aici la Piscani un schit de călugărițe, așa cum a rămas în tradiția locală. Ipoteza pare destul de verosimilă dacă se ia în considerare o însemnare autografă a Epraxiei pe o Evanghelie a bisericii din Leicești-Argeș din care reținem:

Această sfântă Evanghelie este dată de mine stărița Epraxia de la sfânta mănăstire ot Piscani ...³³

Deși nedată, este cert că însemnarea datează din perioada de reconstrucție a bisericii din Piscani (1770-1777) perioadă în care pioasa călugăriță se preocupa de înființarea schitului.

Din păcate, moartea prematură, în decembrie 1778, a împiedicat-o pe Epraxia să-și vadă visul împlinit, biserica rămânând „de mir“ până în zilele noastre. Nici un document din cele păstrate (și sunt destule!) nu face vreo aluzie la schitul „întemeiat“ de Epraxia în Piscani, controversale în materie fiind generate de „închinarea“ bisericii cu toată moșia ei către schitul de la Valea Mare în 1796.

După moartea Epraxiei (1778) au rămas ctitori fratele ei Constantin Potoceanu și soția sa Maria. La moartea lor, (Maria Potoceanca a decedat în anul 1796) neavând copii, aceștia au lăsat moșia de care dispuneau în Piscani în seama bisericii, „pentru meremesisirea acesteia și pentru hrana preoților ...“ lăsând epitrop testamentar pe un fin al lor (rudă, probabil cu Maria Potoceanca) „Gheorghe Tabacu, biv treti logofăt“ care fiind șicanat de moșnenii piscăneni, rude cu ctitorul Potoceanu, care doreau pentru ei moșia în cauză, „închină“ la 29 iulie 1796, printr-un vechilet, atât biserica cât și moșia acesteia schitului de la Valea Mare, unde stareță era Ecaterina, o rudă a ctitorei Maria Potoceanca, „care mai înainte de această dată arătase milă față de sfânta biserică, învelind-o cu cheltuială de la dânsa ...“³⁴

Devenită „metoh“ al schitului Valea Mare prin închinarea făcută de Gheorghe epitropul Potocenilor, biserica din Piscani a rămas în stăpânirea acestuia timp de două decenii. De aici și versiunea, neverosimilă de altfel, potrivit căreia biserica ar fi fost schit de călugărițe³⁵.

La 1 decembrie 1801, stareța Ecaterina de la schitul Valea Mare, „dând jalbă măriei sale Alexandru vv. Moruzi, a cerut hotarnic pentru alegerea hotarelor moșiei bisericii Piscani“. „Alegerea hotarelor“ moșiei în cauză s-a făcut de către inginerul Sterie postelnic care a constatat că biserica avea (de fapt) două moșii: una numită Potoceanca, a ctitorilor, și alta din partea unui călugăr local, Macarie „sin Ilie Piscanul“. A mai constatat că o parte din moșia lui Macarie era „călcată“ de moșnenii locali Gheorghe Piscanul și Ion

³³ Constantin Dejan, note și însemnări în arhiva personală.

³⁴ Arh. St. București, manuscrisul nr. 683, fila 65-68.

³⁵ Frații Tunusli, *Istoria politică și geografică a Țării Românești de la cea mai veche a sa întemeiere până la 1774*, București, 1863, pag. 174.

Davidescu. Intervenția hotarnicului Sterie postelnic, precum și bunele intenții ale stareței Ecaterina au făcut litigiul între părți să înceteze, însă nu pentru multă vreme.

La 16 iulie 1816 protopopul Luca făcea cunoscut mitropolitului că „biserica ot Piscani se găsește într-o stare foarte proastă, deoarece venitul moșioarei lăsată danie de către ctitorii ei este mâncat de către Mihai Croitoru (ginerelul lui Gheorghe Piscanul, n.n.)“.

Pentru „a curma gâlcevirile“ cu moșnenii locali, rude ale ctitorilor, la 6 februarie 1817, stareța Zosima de la schitul Valea Mare a hotărât să schimbe moșia bisericii din Piscani, care nu aducea venit schitului, cu o altă moșie, a marelui vistier Ștefan Belu care, facilitase unele scutiri schitului oferind asemenea (în schimbul moșiei bisericii din Piscani) o vie pe Valea Izvoranilor, un han cu brutărie și o ogradă cu 500 de pomi dați pe rod etc.³⁶

Întrât în stăpânirea moșiei bisericii din Piscani, al cărui ctitor devine, Ștefan Belu încearcă să rezolve unele lipsuri ale bisericii ajunsă în stare de ruină, dar este întâmpinat cu ostilitate de către moșnenii locali care simțeau primejdia ce-i amenința, de a-i obliga să-și vândă moșiile către el.

Se repeta acum după secole tragedia prin care Vlaicu clucer și frații săi au pătruns abuziv în moșia Piscanilor. S-au făcut presiuni și mulți moșneni, de voie, de nevoie, și-au vândut proprietățile funciare atât în luncă, cât și în vatra satului care a devenit „Linia Belului“.

Deși fusese un sat cu o pondere însemnată de moșneni, marea majoritate o formau acum clăcașii. În cadrul economiei naturale ocupațiile principale ale acestora erau: agricultura, pomicultura, viticultura, practicarea unor meserii și creșterea animalelor.

În 1838, când dispunem de prima catagrafie mai amplă a așezării, satul Piscani avea o populație de 540 de persoane de ambele sexe³⁷.

Aceste 107 familii locuiau în „... 60 de case din lați, 3 din blojdini, 50 din gard (nuiele lipite cu pământ, n.n.) și 7 bordeie“³⁸. Mai erau în sat două hanuri, două cârciumi, o biserică din zid și un târg anual de Sf. Maria (15 august). Se cultivau 150 pogoane cu grâu și porumb din întreaga suprafață de 270 pogoane. O parte însemnată fiind destinată pentru fânețe.

Pomicultura ocupa, de asemenea, un loc important în economia locală. O practica, în exclusivitate fiecare familie în gospodăriile proprii, dar cei mai mulți locuitori luau în parte, sau în arendă loturi pe Dealul Iudei din moșia mănăstirii Valea. Numărul prunilor era în anul 1838 de 6.627 de exemplare.

Creșterea animalelor, căreia i s-a acordat o importanță deosebită în toate timpurile, atât pentru nevoile muncilor casnice și agricole, cât și pentru

³⁶ Arh. St. București, manuscrisul nr. 683, fila 92-94.

³⁷ Arh. St. București, Catagrafii, Muscel, nr. 55, fila 117-123.

³⁸ Arh. St. București, M.A.I. 314, dos. 5 / 1839, fila 3,5 și 27.

trebuințele alimentației și confecționării îmbrăcăminte și încălțămintei, înregistra în 1838 un număr de 19 cai, 117 boi, 96 vaci, 100 oi și 96 porci³⁹. Meșteșugurile locale erau legate nemijlocit de rezolvarea unor aspecte ale ocupației precum și a locuințelor. Se găseau în sat zidari, dulgheri, fierari, morari, croitori etc. În funcție de ocupații, de meșteșuguri și mai ales de puterea economică a fiecăruia, localnicii își organizau gospodăriile, inițial modeste, formate din casă și anexe gospodărești.

În epoca modernă, satul Piscani cunoaște prin evenimentele istorice care au avut loc pe plan zonal și național o nouă dezvoltare.

Transformările, deși lente, se evidențiază în structura socială, în organizarea vieții economice precum și în mentalitatea unui număr tot mai mare de locuitori.

După 1831 este readusă „la linie” partea estică a satului, cunoscută din vechime sub denumirea de „Piscanii de sus, ai Iudei” formându-se principala zonă centrală „Linia Mănăstirii”. Se construiește peste Râul Târgului, pentru nevoile de transport „Podul Piscanilor” și se modernizează drumul de legătură (actualul drum județean Piscani-Nucșoara) dintre Șoseaua Națională și localitățile de pe Valea râului Doamnei.

La începutul anului 1839 se înființează școala satului.

Satul Piscani, ca și alte localități din zonă și din întreaga țară, a cunoscut evenimentele prilejuite de Revoluția de la 1848, precum și pe cele din 1859 și a beneficiat din plin de reformele înnoitoare din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. În 1864 au fost împrăștiate din cele patru moșii existente în zona localității un număr de 117 familii de foști clăcași pe moșiile boierești.

Piscănenii au participat și la susținerea Războiului pentru independență (1877-1878). Ei au făcut eforturi pentru întreținerea trupelor, prin donații de bunuri materiale, iar 11 dorobanți din localitate au luat parte la cucerirea Rahovei, precum și la luptele de la Vidin și Lom Palanca, în cadrul Batalionului II dorobanți – Muscel⁴⁰.

Nepieritoare sunt, de asemenea, faptele de vitejie de care au dat dovadă ostașii piscăneni în primul război mondial. Încadrați în marea lor majoritate în Regimentul 30 Muscel ei au făcut dovada unor calități deosebite în luptele de la Bratocea și Predeluș, precum și la Mărăști, în acel august de foc 1917, unde 22 de fii ai acestui sat au căzut eroic pentru apărarea pământului străbun.

În timpul celui de-al doilea război mondial numărul ostașilor eroi din Piscani, căzuți pe câmpurile de luptă a fost mult mai mare. Atât în prima parte a războiului, pentru eliberarea provinciilor istorice căzute sub ocupație străină, cât și în cea de a doua parte a războiului au căzut la datorie 40 de ostași. Jertfa lor nu a fost zadarnică.

³⁹ Ibidem, Catagrafii, nr. 55 (1838) fila 123.

⁴⁰ Barbu Pîrlănu, *Istoricul Regimentului Argeș nr. 4*, București, 1927, pag. 20-25.

DOVEZI ARHEOLOGICE PRIVIND EXISTENȚA UNEI CURȚI DOMNEȘTI TEMPORARE LA PITEȘTI

TEODOR CIOFLAN
ROMEO MASCHIO

Așezat pe malul drept al râului Argeș, în apropierea vechii capitale a Țării Românești, Curtea de Argeș, la întretăierea unor vechi și importante drumuri comerciale, orașul Pitești este atestat documentar încă din vremea lui Mircea cel Bătrân, în anul 1388 la 20 mai, iar, în cursul anilor, ca târg în continuă dezvoltare și reședință domnească. Acestea sunt cele două trăsături caracteristice ale trecutului orașului¹.

În izvoarele scrise din epoca medievală este menționată în Pitești reședința domnească cu caracter temporar, a cărei existență a fost determinată de necesitatea creșterii puterii domnești, contribuind, în același timp, la dezvoltarea social-economică a orașului, casa voievodală fiind în aceea vreme cel mai reprezentativ monument al orașului.

Prima mențiune documentară despre existența unei curți domnești cu caracter temporar la Pitești, cu calitatea de loc al cancelariei domnești, apare într-un hrisov al lui Basarab cel Tânăr-Țepeluș, datat în 16 august 1481, care se încheie cu precizarea „Drăgoi a scris în Pitești”². Activitatea Sfatului domnesc este consemnată la Pitești pe tot parcursul domniei lui Neagoe Basarab în cele 18 documente emise între anii 1516-1519. Funcționarea la Pitești a Sfatului domnesc este atestată cu intermitențe până în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în timpul domniilor lui Radu de la Afumați (un document din 1528), Vlad Încetul (șase documente emise între anii 1532-1535), Vlad Vintilă (un document emis în anul 1533) și Pătrașcu cel Bun (patru documente emise între anii 1555-1557). După anul 1557 nu mai există dovezi ale funcționării cancelariei domnești la Pitești³, ceea ce se explică prin concentrarea acestei activități la Târgoviște și București. Faptul că Sfatul domnesc a încetat să se

¹ Radu Crețeanu, *Date privind monumentele vechi din Pitești și punerea lor în valoare în cadrul acțiunii de sistematizare a orașului*, în „Buletinul monumentelor istorice”, nr.3, 1970, p. 64.

² Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Pitești*, Muzeul național de istorie, București, 1982, p. 28.

³ Excepțând perioada lui Matei Basarab care dă două hrisoave la Pitești.

întrunească la Pitești nu a afectat existența Curții Domnești locale, care s-a menținut până în secolul al XVII-lea, datorită intensei vieți economice a orașului.

Astfel, Mihai Viteazul ar fi stăpânit, pe lângă o moară lângă Argeș, și case în oraș. Matei Basarab ar fi construit o nouă curte, în Târgul din Vale, pe locul ce păstrează numele de „Curtișoara”. Constantin Șerban, ctitorul bisericii

Ziduri cu „piatră în casetă”, sec. XVII

Sfântu Gheorghe din centrul orașului, ar fi ridicat în apropiere un palat cu dependințe, curte și grădină pe locul unde se intersectează străzile Teiuleanu și Craiovei⁴. Constantin Brâncoveanu, vizitând mănăstirile din Oltenia, ajunge la Pitești și poposește două zile în „palatul domnesc”⁵.

Alte știri existente pentru perioada secolelor XVIII și XIX sunt vagi și nu dau posibilitatea cunoașterii în amănunt a reședinței domnești. În acest sens, un rol însemnat i-a revenit arheologiei care a trebuit să aducă date noi privind geneza, evoluția și dezvoltarea orașului Pitești, cât și principalele monumente din perimetrul lui.

Primele investigații arheologice întreprinse la Pitești, în zona centrală a orașului, în anii 1963 și 1967, cu prilejul lucrărilor de restaurare a monumentului Sf. Gheorghe, s-au soldat cu informații bogate privind evoluția ansamblului medieval. Cu acest prilej s-au descoperit mărturii de viațuire omenească din veacurile XII-XVIII, produse ale olarilor din Curtea de Argeș și ceramică provenind din centre dunărene⁶. Sondajele din exteriorul monumentului, restrânse, au stabilit prezența unor numeroase înhumări, care, având ca element de datare ceramica, nu coborau cronologic sub limita secolului al XVII-lea. În anul 1963, cu ocazia excavațiilor ce se executau pe terenul unui fost han⁷, săpăturile arheologice au scos la iveală numeroase fragmente ceramice, rămășițe de olărie, cărămizi, cahle, țigle, olane de acoperiș

⁴ Tatiana Bobancu, *Bisericile din orașul Pitești*, Pitești, 1933, p. 19.

⁵ Radu Greceanu, *Viața lui Constantin Brâncoveanu*, p. 65.

⁶ Dinu V. Rosetti, *Observații arheologice privind vechimea orașului Pitești*, în „Revista muzeelor și monumentelor”, „Monumente istorice și de artă”, nr. 1, 1977, p. 69.

⁷ Han situat în strada Doamna Bălașa, nr. 3, nu departe de latura de sud a monumentului Sf. Gheorghe.

date în secolele XIII-XIX.

În anul 1967, s-au realizat în interiorul bisericii Sf. Gheorghe două sondaje; printre fragmentele de cărămidă, moloz, oseminte, cărbune s-a

Fundație de zid „Casa Domnească”

descoperit și o parte dintr-un mic vas de sticlă folosit la ritualul funerar, în cursul secolelor XIV-XV, provenit din manufactura venețiană de la Murano. S-a presupus că aici a existat, anterior monumentului, o necropolă mai veche, pendinte de alt lăcaș de cult, aflat undeva în apropiere.

Noi cercetări arheologice au fost întreprinse în februarie 1988 cu ocazia excavațiilor efectuate pentru construirea blocurilor de locuințe pe terenul cuprins între străzile Maior Șonțu, Teiuleanu, Craiovei și B-dul Republicii. Materialul arheologic descoperit dovedește o intensă locuire aparținând perioadei medievale, începând din ultima parte a secolului al XV-lea până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pe baza

observării orizontului stratigrafic și a materialului ceramic. Profilul stratigrafic efectuat pe peretele de nord al săpăturii, spre Liceul economic, până la adâncimea de 2,60 m, a dat la iveală câteva fragmente de ceramică de culoare brun roșcat, datând din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Tot în profil, la adâncimea cuprinsă între 1,50 m și 1,95 m, printre fragmentele de cărămidă și piatră se observă stratul de cărbune rezultat în urma incendiului din anul 1848, care „a prefăcut în cenușă, partea cea mai populată a Piteștilor”⁸.

Trei locuințe, descoperite în zona cuprinsă între Unitatea de cazare Argeș și biserica Mavrodolu, străzile Maior Șonțu și Teiuleanu, adâncite până la 0,40-0,70m de la partea superioară a unui strat subțire de pământ cenușiu - gălbui cu urme de cărbune, suprapus humusului și pământului viu, s-au dovedit a fi date, una, în secolul al XVII-lea și celelalte, în secolul al XVIII-lea.

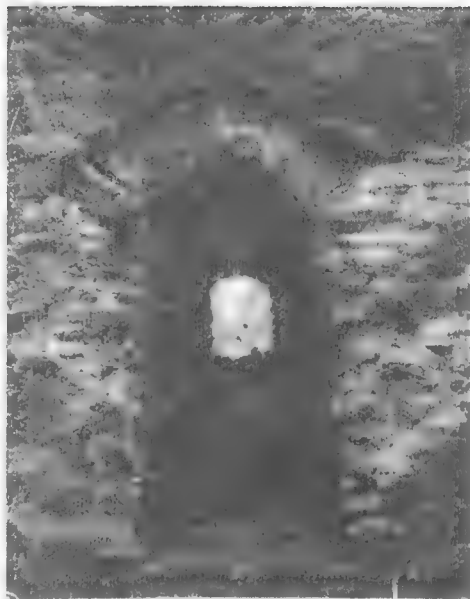
Prima locuință din secolul al XVII-lea se află sub clădirile din secolul al XVIII-lea; se mai păstrează numai un fragment dintr-o fundație cu lungimea de

⁸ Anul 1848 în Principatele Române, tom IV, București, 1903, p. 738-739.

3 m, lățimea 1,60 m, grosimea 0,60 m, descoperită la adâncimea de 2,10 m. Nu s-au putut executa mai multe sondaje pe latura de est din cauza fundațiilor din beton turnate peste această clădire, în secolul al XX-lea. În această ordine de idei menționăm că fundația era alcătuită din piatră de râu, cărămidă, având ca mortar varul hidraulic.

Cele două locuințe din secolul al XVIII-lea erau așezate în partea de sud-est a ansamblului și aveau dimensiunile 13,50 / 5,80 m și 12,50 / 5,50 m. Grosimea zidurilor construite din cărămidă era de 0,50 m. Fundația era așezată direct pe stratul de pietriș de origine naturală, cu grosimea de 0,70 m, toate dimensiunile fiind precizate pe laturile de vest și nord.

Desigur, numai prin cercetări arheologice sistematice efectuate în interior ar fi fost lămurite problemele legate de precizarea exactă a suprafeței ocupate de aceste construcții, a compartimentării lor

Canalul de scurgere

interioare și apartenenței. Se pare că ele făceau parte din ansamblul care înconjură ctitoria marelui căminar Ioan Mavrodolu, ridicate pe locul unor construcții mai vechi cu biserică de lemn ce fusese construită în anul 1752 de Ene Cupețul⁹.

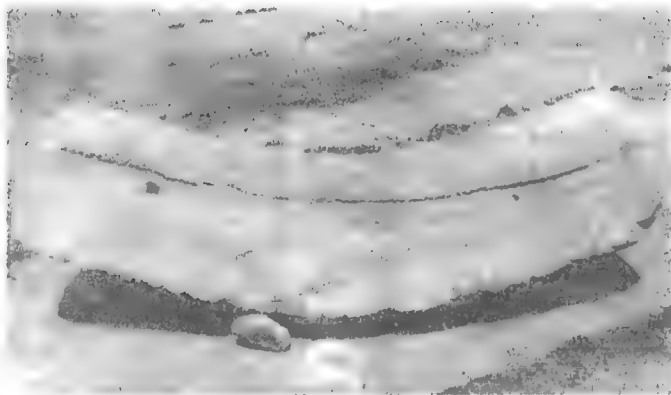
Date importante s-au obținut și cu prilejul degajării pământului în zona cuprinsă între străzile Teiuleanu, Craiovei și Bolintineanu. În partea vestică s-au descoperit alte urme de construcții care se încadrează cronologic în secolele XVII și XIX și care făceau parte din ansamblul arhitectonic al reședinței domnești temporare de la Pitești. Dezvelirea a două ziduri din secolul al XVII-lea, cu dimensiunile de 13,50 / 1,70 m și grosimea de 0,70 m, așezate paralel pe direcția nord-sud, la o distanță de 1,80 m, trădează construirea în tehnica „pietrei în casetă de cărămidă“. Restul acestei clădiri a fost distrus de cei care au construit pe aceste locuri în secolele XVIII și XIX.

Din analiza atentă a zidurilor aparținând secolului al XVIII-lea reiese că acestea făceau parte din două clădiri așezate în lungul laturii vestice spre strada

⁹ Petre Popa, Paul Dicu, Silvestru Voinescu, **Pitești, pagini de istorie**, în „Studii și comunicări“, Muzeul județean Argeș, 1986, p. 95.

Craiovei (prima cu dimensiunile 18,50 m / 13,50 m și a doua 15,50 / 15 m) și altele necercetate încă arheologic de pe latura nordică, spre sediul politico-administrativ.

Rămâne de lămurit, de asemenea, care era rostul zidului adăugat, perpendicular pe latura estică spre strada Maior Șonțu și paralel cu strada Brătianu. Lipsa posibilității obținerii unei relații stratigrafice între zidul de incintă exterior estic și corpul de clădiri lasă neclarificată datarea sa exactă la mijlocul secolului al XVIII-lea, ca și restul incintei, sau la începutul secolului al XVIII-lea. La o depărtare de 1,60 m de cea de a doua clădire a apărut un bazin din cărămidă pentru colectarea reziduurilor (6,10 / 2,70 m), care avea și

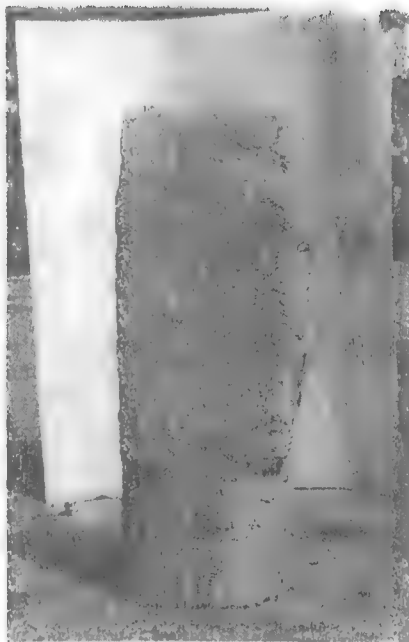
Arcadă de encadrament

un canal de scurgere tot din cărămidă (7,50 / 1,30 m), din a doua parte a secolului al XVIII-lea.

O valoare deosebită o reprezintă descoperirea unei importante construcții care făcea parte din complexul de clădiri ce aparținea reședinței domnești, pe terenul cuprins între strada Craiovei și Bulevardul Republicii, pe sub fundațiile actualului bloc „Casa artelor“. Edificiul dezvelit s-a dovedit a fi ceea ce se căuta: Casa Domnească. După demantelarea umpluturii masive de pământ, pietre, cărămizi, fragmente ceramice, la adâncimea de 2,15 m față de nivelul actual de călcare, s-au scos la iveală fundații de construcție din piatră și cărămidă cu mortar din var hidraulic cu o lățime de 0,80 m. Investigațiile efectuate ne-au dovedit că nivelul de săpare a fundației acestei construcții pornea de la un strat de pământ de culoare cenușiu-gălbui, cu urme de fragmente de ceramică specifică primei jumătăți a secolului al XV-lea. După înlăturarea pământului pe o mare suprafață de teren au fost dezvelite părțile subterane ale construcției de plan dreptunghiular cu laturile de 9,60 / 7,40 m. Zidurile, groase de 0,80 m, au fost lucrate din piatră de râu legate cu mortar alcătuit din var hidraulic și nisip. În interiorul construcției au fost amplasați șase stâlpi (patru s-au putut distinge) de piatră, cu dimensiunile de 1,10 / 1,10 m dispuși axial la interval de 3,60 m unul de altul și care aveau maniera de a susține bolta din cărămidă a beciului.

Cercetările arheologice au relevat faptul că ceea ce s-a păstrat din construcție aparține beciului. Pivnița Casei Domnești se compunea din două încăperi: 1. încăperea mare (dimensiuni 10,40 / 5,20 m) cu patru stâlpi în axul longitudinal; 2. încăperea mică (dimensiuni 5,20 / 2,50 m). La ridicarea acestor ziduri s-a folosit și cărămidă pe marginea lor, probabil pentru susținerea bolții.

Cercetarea, pe latura de vest, la exterior, a ruinelor nu a putut duce la rezultate concludente din punctul de vedere al unor date de cronologie absolută, datorită gropilor săpate recent pentru definitivarea blocului „Casei artelor”. Nivelul de construcție al fundației din piatră și mortar, zidăria elevației din bolovani și cărămidă care s-a mai păstrat până la o înălțime de circa 0,25 m corespund, după datele stratigrafice, unei perioade care ar cuprinde a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Clădirea, orientată est-nord-vest spre est-sud-est, era la o distanță de circa 35 m de biserica Sf. Gheorghe. Poziția în care a fost amplasat acest edificiu, forma și dimensiunile lui, adâncimea fundațiilor conduc la ipoteza că aici se afla Casa Domnească.

Fragment de coloană.

Cercetările din anii 1963 și 1967, coroborate cu cele din anul 1988, au dus la concluzia că această clădire a fost ridicată de Neagoe Basarab, contribuind la refacerea și definitivarea ei Matei Basarab și Constantin Șerban; din cadrul ansamblului de clădiri ce forma reședința domnească făcea parte și biserica Sf. Gheorghe.

Precizări importante s-au adus și în legătură cu distrugerea construcției. S-a observat că pe podeaua pivniței există un nivel puternic de arsură care dovedește că aici a avut loc un incendiu, despre care s-a vorbit mai înainte.

Forma, mărimea, compartimentarea Casei Domnești și datele stratigrafice luate comparativ duc la constatarea că aceasta se aseamănă cu Casa Domnească din București¹⁰, din Târgoviște¹¹ și Bacău¹².

¹⁰ Panait I. Panait, *Cercetări arheologice la Palatul domnesc de la Curtea nouă din București*.

¹¹ Gheorghe I. Cantacuzino, Petre Diaconescu, Gabriel Mihăescu, *Cercetări arheologice în zona centrală a orașului Târgoviște*, în „Materiale și cercetări arheologice”, București, 1983, p. 508 și 537.

Despre dispoziția încăperilor de la parterul Casei Domnești știm puține lucruri certe, datorită distrugerilor provocate de săpăturile de excavare. Foarte probabil, pe latura de sud se găsea sala de recepție a divanului, comunicând cu intrarea principală printr-o anticameră; din această sală se trecea în spățarie, apoi în cancelaria particulară a domnului, după care în apartamentele private. Este o simplă ipoteză. Un zid interior separa curtea de onoare a reședinței domnești în care sunt cuprinse Casa Domnească și biserica de serviciu, unde sunt locuințele slujitorilor, ale oștenilor, curtenilor și un pavilion izolat denumit „foișor“ și baia¹³.

Întreaga zonă, ca de altfel întreaga suprafață a reședinței, a fost răscolită de vechile amenajări făcute pentru construirea spațiilor comerciale din secolele XIX și XX de pe străzile Teiuleanu și Craiovei. Din această cauză nivelele de locuire au fost complet deranjate, făcând deosebit de dificilă o periodizare a lor. În această situație am fost nevoiți ca din straturile amestecate să ne rezumăm numai la recuperarea materialului arheologic; singurele observații stratigrafice, destul de sumare, au fost realizate acolo unde depunerile erau mai puțin deranjate, iar mai sigure numai asupra zidurilor descoperite.

Cercetările întreprinse s-au soldat cu scoaterea la iveală a unui material arheologic format din ceramică de uz casnic smălțuită și nesmălțuită de tipul: oale, câni, străchini, castroane, pahare, ulcioare. Între obiectele ceramice smălțuite menționăm o strachină din pastă fină ce are la exterior ornamente cu smalt galben. De asemenea, s-au descoperit mai multe fragmente provenite de la o strachină cu fundul inelar, cu fața exterioară smălțuită cu smalt verde pe fond galben.

În afara ceramicii de uz casnic s-au descoperit: olane de la acoperiș, tuburi de conductă, un fragment de cuțit cu lama dreaptă, o arcadă din piatră de Albești provenind de la un ancadrament, două fragmente de coloană; piese folosite la construcții ca: piroane, cuie, balamale, scoabe, închizători de uși.

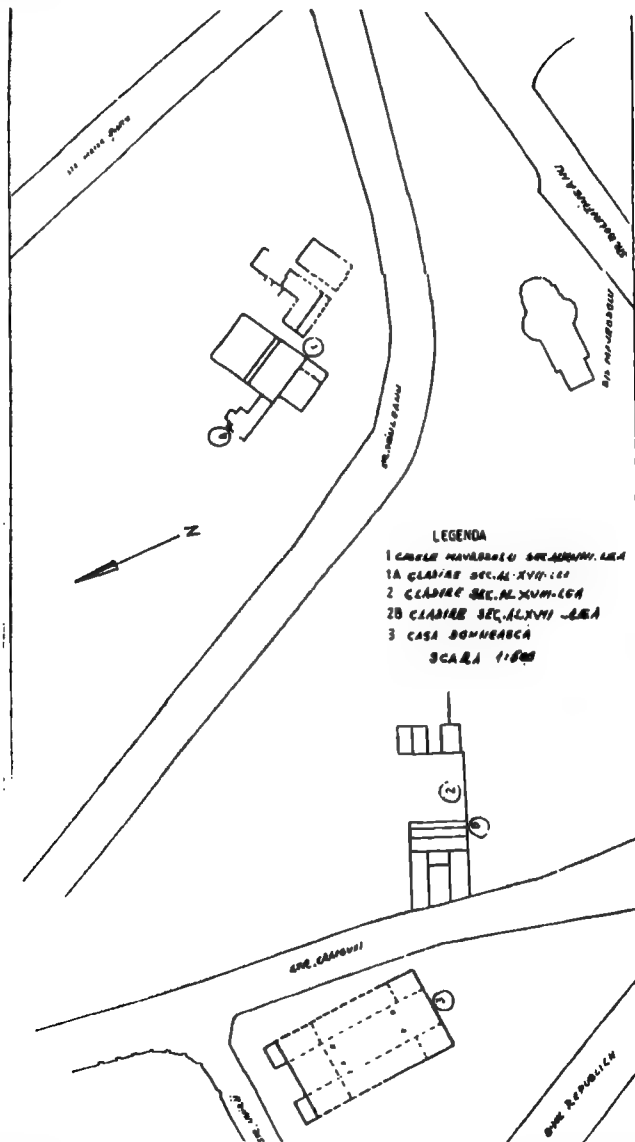
Rezultatele oferite de cercetările arheologice, deși bogate în conținut, nu clarifică încă multe aspecte privind întregul ansamblu al complexului de clădiri al reședinței domnești temporare de la Pitești. De aceea cercetările arheologice viitoare vor trebui să urmărească scoaterea la lumină a tuturor construcțiilor ce făceau parte din complexul de clădiri al reședinței domnești și, pe această bază, cunoașterea și fixarea rolului și funcțiilor ce le reprezentau, în contextul epocii. Spunem acest lucru, întrucât mai sunt suprafețe de teren necercetate, din motive obiective (zona fostului magazin „Modern“), și care făceau parte din perimetrul reședinței domnești.

În stadiul actual al cercetărilor, relevăm faptul că descoperirile în zona

¹² Alexandru Artimon, *Date istorice și arheologice la Curtea Domnească din Bacău*, în „Revista muzeelor și monumentelor” – Monumente istorice și de artă, nr. 2, 1987, p. 3.

¹³ Corina Nicolescu, *Case, conace și palate vechi românești*, Editura Meridiane, București, 1979, p. 12 și urm.

centrală a oraşului, prilejuite de lucrările de excavare care, din păcate, au distrus în cea mai mare parte clădirile complexului feudal, au contribuit la clarificarea unor date importante privind data construirii Curţii Domneşti de la Piteşti, perioada funcţionării ei până în momentul dispariţiei.

Problema localizării reşedinţei domneşti din Piteşti a suscitat şi suscită multe controverse. Nu vom intra în această dispută, întrucât considerăm că fiecare cercetător şi-a adus contribuţia la completarea istoriei oraşului nostru.

DIN NOU DESPRE SIGILIILE LUI MAREȘ BĂJESCU*

SPIRIDON CRISTOCEA

Fiu al unor orășeni înstăriți din Câmpulung¹, Gheorghe și Stanca, Mareș a reușit să intre în rândul boierimii, formându-și un domeniu apreciabil repartizat în județele Argeș, Dâmbovița, Ilfov, Muscel, Teleorman și Vâlcea. Starea materială i-a permis construirea în 1666 a bisericii de la Băjești și, tot în același an, ctitorirea schitului Cornet (Vâlcea).

Carierea politică a lui Mareș Băjescu, începută în jurul anului 1643 ca logofăt în cancelaria lui Matei Basarab, s-a desfășurat pe o perioadă de aproape 30 de ani din care 11 ani a deținut mari dregătorii. După ce, în timpul domniilor lui Grigore Ghica și Radu Leon, a deținut dregătoriile de mare vistier (1661 ianuarie 28 – 1663 mai 3, 1664 noiembrie 27 – 1665 decembrie 2) și mare vornic (1666 ianuarie 7 – 1669 februarie 24), în vremea domniei lui Antonie Vodă din Popești a ocupat cea mai mare dregătorie a țării – mare ban al Craiovei (1669 aprilie 22 – 1672 ianuarie 5)². Ca membru și ca fruntaș al partidei Cantacuzinilor, el a luat parte la luptele dintre grupările boierești din Țara Românească care, în al treilea sfert al secolului al XVII-lea, au îmbrăcat forme dramatice.

Mare dregător al țării, Mareș a adoptat costumul specific boierimii muntene și și-a confecționat un însemn propriu menit să-l individualizeze, să-i sporească autoritatea și în același timp să-și afirme categoric drepturile sale. Pentru Mareș, participant activ la viața social-economică, politică și culturală,

* Vezi și: Sigiliile lui Mareș Băjescu, în „Studii și materiale de istorie medie”, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, vol. XIV, Editura Academiei Române, 1996, p. 127-132.

¹ Originea câmpulungeană a lui Mareș reiese din documentele vremii. La 1 martie 1647 Drăghici și soția sa Neacșa adevăresc că au vândut un rumân lui Mareș oroșanul den Câmpulung (Arh. Naționale ale României Doc. ist., MDLVIII / 5). Documentele din 24 februarie 1653 și din 19 iulie 1653 au fost scrise de Mareș logofăt Ghiorgheviu din Dăgopol (Arh. Naționale ale României, M-rea Câmpulung, LIII / 16) și respectiv Mareș logofăt Ghiorgheviu din Dăgopol (Arh. Naționale ale României, M-rea Câmpulung, LXII / 22).

² Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, sec. XIV-XVII, Editura enciclopedică română, București, 1971, pag. 110.

existența unui sigiliu propriu a fost o necesitate, chiar dacă, fiind un bun cunoscător de carte, își întărea actele și cu semnătura proprie. Ca logofăt în cancelaria domnească și apoi ca mare dregător, Mareș a înțeles rolul juridic de necontestat pe care sigiliul îl avea în diplomatica românească, că prezența acestuia pe un act îi conferă documentului respectiv autoritate. De aceea, el și-a confecționat un sigiliu propriu cu care a validat actele emise.

Activând mulți ani în cancelaria domnească, Mareș a cunoscut sigiliile unor feudali laici și ecleziastici servindu-i fără îndoială ca sursă de inspirație pentru cel propriu. Fiind primul boier din neamul său, el și-a confecționat sigiliile fără a prelua ceva de la înaintașii săi care n-au avut un asemenea însemn. Cercetarea documentelor ne-a permis identificarea a cinci sigilii folosite de Mareș de-a lungul carierei sale politice, sigilii pe care le prezentăm în continuare.

1. Primul sigiliu (Fig. 1), pe care-l cunoaștem, a fost imprimat pe un act scris, în ianuarie 1654, chiar de Mareș logofăt³. Prin acest act șase boieri⁴,

printre care și Mareș logofăt, au fost luați pe răvașele domnitorului Matei Basarab de către Darie al lui Neguțu din Sulsănești și de către Oprea, fiul vătafului Oprea, pentru a alege niște delnițe din Sulsănești, județul Mușcel.

Fig. 1. Sigiliul nr. 1 al lui Mareș Băjescu.

Mareș log(ofăt)

Ianuarie 1654. Doc. ist., CCCVII/92

Cinci dintre boieri au întărit actul cu sigiliile și semnăturile lor, sigiliul lui Mareș fiind aplicat invers. Probabil, că și cel de al șaselea boier, cel din Jugur, și-a aplicat sigiliul și semnătura, însă actul fiind deteriorat lipsește o parte din el.

Descriere: Sigiliu inelar, octogonal (15 mm x 8 mm), imprimat în tuș negru. În câmp două păsări afrontate se sprijină pe o cruce, cu ghearele pe brațul vertical, iar cu ciocurile pe cel orizontal, cozile și aripile fiind puțin desfăcute.

2. Cel de al doilea sigiliu (Fig. 2) este imprimat pe un zăpis din aprilie 1665, când era mare vistier, prin care dă mănăstirii Cotmeana moșie în Groșani, județul Argeș, primind în schimb jumătate din Mogoșești, pe apa

³ Arh. Naționale București, Doc. ist., CCCVII/92. Fiind deteriorat, actul a fost restaurat, însă o parte din conținutul său lipsește.

⁴ Tudoran postelnic Lerescu, Voinia și Mareș logofăt din Câmpulung, Voicilă cel Bătrân din Dănești și Badea Toacă. Actul fiind rupt, nu cunoaștem localitatea de unde era Badea Toacă și nici numele celui de al șaselea boier care era din Jugur.

*Fig. 2. Sigiliul nr. 2 al lui Mareș Băjescu.
Az, Mareș vist(iar) Băjăscul, iscălit-am
cu mâna mia.*

Aprilie 1665. M-rea Cotmeana, III/3

Argeșelului, județul Mușcel⁵.

Descriere: Sigiliu inelar, de formă octogonală (12 mm x 12 mm), imprimat în tuș negru, în câmp un scut cu talpa rotunjită. Scutul, în inima căruia se află

inițialele chirilice „М”, este timbrat de o

coroană deschisă, cu trei fleuroane, din care ies pene de struț, flancate de câte o stea cu opt raze. Flancurile scutului sunt îmbrăcate de lambrechini.

Inițiala „М” din câmpul scutului este prescurtarea prenumelui Mareș, iar „І” a tatălui său, Gheorghe. Sub sigiliu se află semnătura autografă „Az, Mareș vist(iernic) Băjăscul, iscălit-am cu mâna mia”, importantă prin faptul că menționează dregătoria pe care o deținea și prin numele Băjăscul, ce provenea de la satul unde-și avea conacul și biserica.

Același sigiliu (Fig. 3), însă mai bine imprimat, apare pe zăpăsul din 1 aprilie 1667, când era mare vornic, prin care Mareș Băjescu dă mânăstririi Tutana moșie în Esciori,

*Fig. 3. Sigiliul nr. 2 al lui
Mareș Băjescu.*

*Az, Mareș vel dvor(nic)
Băjăscul, am iscălit
cu mâna mia.*

*1 aprilie 1667. M-rea Radu
Vodă, XIX ter/16*

*„Az, Mareș vel dvor(nic) Băjăscul, am
iscălit cu mâna mia.”*

primind în schimb jumătate din Mogoșești, județul Mușcel. Pe lângă sigiliu, zăpăsul este întărit și cu semnătura „Az, Mareș vel dvor(nic) Băjăscul, am iscălit cu mâna mia”⁶.

Întrucât nu conține nici un element de datare, nu știm când a fost confecționat sigiliul. Imprimat pe zăpăsul din aprilie 1665, sigiliul putea fi confecționat și înainte de 1661, pe când era logofăt în cancelaria domnească.

⁵ Arh. Naționale București, M-rea Cotmeana, III/3

⁶ Idem, M-rea Radu Vodă, XIX ter/16

Chiar dacă nu se compară cu sigiliile de mare vornic (nr. 3) și mare ban (nr. 4) care sunt creații artistice deosebite, acest sigiliu este din acest punct de vedere o realizare destul de reușită.

Prezența în stemă a unor elemente cum sunt scutul, coroana, lambrechinii ș.a. dovedesc că această compoziție se încadrează normelor heraldice.

3. Al treilea sigiliu (Fig. 4) al lui Mareș, aplicat pe cărțile din 13⁷ și 26 mai 1668⁸, a fost confecționat, potrivit legendei, în 1666, cu ocazia ocupării dregătoriei de mare vornic.

Fig. 4. Sigiliul nr. 3 al lui Mareș Băjescu.

Mareș vel dvor(nic)

13 mai 1668, M-rea Tismana, XI/14

Redăm în continuare descrierea sigiliului de pe cartea marelui vornic Mareș

Băjescu, din 13 mai 1668, prin care întărește mănăstirii Tismana stăpânirea moșiei de la Erghevița, după Emil Vărtosu⁹.

Descriere: Sigiliu rotund, diametrul 3,5 cm, timbrat direct pe hârtia actului, prevăzută dedesupt cu ceară verde. În câmp, un personaj boieresc, marele vornic, în picioare, privind din față, cu caftan pe umeri și cușmă pe cap; ține în mâna dreaptă un toiag, iar mâna stângă se sprijină în față, la cingătoare. Pe margine, un cerc liniar, în exterior, două cercuri liniare, în interior, între ele legenda „Мареш Бж вел во зрод” [+ Mareș Băjăscu vel vornic 7174 (1666)].

Sigiliul lui Mareș ca mare vornic, însă complet deteriorat, mai apare pe cartea din 26 mai 1668, către șase megieși jurători pentru pricina dintre popa Banu și Stroe din Dragoslavele, care nu mai este întărită și prin semnătură¹⁰.

Deci, între anii 1666 și 1667 Mareș valida actele cu două sigilii: pe cele personale cu cel ce avea inițialele „M”^Γ (nr. 1), iar cărțile de mare vornic cu cel confecționat în 1666, cu ocazia ocupării acestei dregătorii (nr. 2).

⁷ Idem, M-rea Tismana, XI/14.

⁸ Idem, M-rea Cozia, LX/50.

⁹ Emil Vărtosu, *Din sigilografia Moldovei și Țării Românești*, în D. I. R., Introducere, vol. II, Editura Academiei R. P. R., 1956, p. 518 - 519. Cf și Idem, în Studii și cercetări de istorie medie, I (1950), nr. 1, p. 163 - 164.

¹⁰ Arh. Naționale București, M-rea Câmpulung, LX/50.

4. Ocuparea începând cu data de 22 aprilie 1669 a dregătoriei de mare ban a fost urmată, printre altele, de confecționarea unui nou sigiliu cu care a validat un număr mai mare de documente (Fig. 5). Primul document validat cu acest sigiliu este o carte a marelui ban Mareș Băjescu, din 21 iulie 1669, dată în „scaunul Craiovei” prin care întărește mănăstirii Govora stăpânirea unei părți (a patra) din Cerneți¹¹.

Ca și cel de mare vornic, acest sigiliu a fost descris tot de Emil Vărtosu¹².

Fig. 5. Sigiliul nr. 4 al lui Mareș Băjescu.

Mareș vel ban.

21 iulie 1669, M-rea Govora, XIII/14.

Descriere: Sigiliu rotund, diametrul 3,8 cm, timbrat direct pe hârtia actului, prevăzută dedesupt cu ceară verde. În câmp un personaj boieresc, marele ban al Craiovei, în picioare, jumătate profil spre stânga, pe umeri caftan de brocart, stofă brodată în arabescuri și flori, cu guler de blană, pe cap are cușmă, în mâna stângă ține un toiag cu trei noduri și măciulie la

capătul superior, pe când mâna dreaptă este adusă în față, în dreptul pieptului. Pe margine, între două cercuri liniare, legenda: „Мареш вел банъ Кралевскіи лѣт зроз” [Jupan Mareș marele ban al Craiovei, leat 7177 (1669)].

Pe act, sub sigiliu se află semnătura autografă „Mareș vel ban”.

Sigiliul lui Mareș mare ban a fost aplicat pe cărțile acestuia din: 23 iulie 1669¹³ (deteriorat), 24 august 1669¹⁴ (căzut, s-a păstrat întipărirea uleioasă), 29 august 1669¹⁵ (căzut, s-a păstrat întipărirea uleioasă), 4 septembrie 1669¹⁶ (căzut, s-a păstrat întipărirea uleioasă), 15 septembrie 1669¹⁷ și 1 martie 1670¹⁸ (căzut, s-a păstrat întipărirea uleioasă).

¹¹ Idem, M-rea Govora, XIII/14.

¹² Emil Vărtosu, *Din sigilografia ...*, p. 512-513.

¹³ Arh. Naționale București, Doc. ist., XC/71.

¹⁴ Idem, M-rea Dintrunlemn, XXIX/5.

¹⁵ Idem, M-rea Bistrița, LXI/11.

¹⁶ Idem, M-rea Brâncoveni, XXII/41.

¹⁷ Idem, Episcopia Râmnic, LXXXVII/8.

¹⁸ Idem, Doc. ist., CLXXXV/65.

5. Cel de al cincilea sigiliu se află aplicat pe un zăpis, din 26 iunie 1672, prin care face dănie schitului Cornet, ctitoria sa, partea de moșie de la Titești (Fig. 6). În finalul zăpisului, scris de Mușat logofăt, se consemnează: „Pentru mai adevărită credință, pus-am peceatea și am iscălit cu mâna mea, ca să să crează”¹⁹.

Fig. 6. Sigiliul nr. 5 al lui Mareș Băjescu.

Eu, Mareș biv ban, am iscălit cu mâna mia.

26 iunie 1672, Colecția I. Ionașcu I/103.

Descriere: Sigiliu inelar, octogonal (16 mm x 14 mm), imprimat în tuș negru, în câmp

scut oval cu ornamente baroce, cu o fascie și pe verticală o mobilă neclară. Scutul este timbrat de o pasăre conturnată (mierlă) asuprită de o mobilă neidentificată flancată de lambrechini miniaturali. Dedsuptul sigiliului se află semnătura: „Eu, Mareș biv ban, am iscălit cu mâna mia”.

Ca și primele două, nici acest sigiliu, prezentate acum pentru prima dată, nu conține vreun element de datare. El putea fi confecționat după înlăturarea lui Mareș din dregătoria de mare ban, dar și înainte de acest eveniment

În afară de aceste cinci însemne ale lui Mareș Băjescu, unele documente au imprimate pe ele sigilii care au aparținut unor membri ai familiei sale, pe care le prezentăm în continuare.

6. Pe lângă sigiliul lui Mareș Băjescu (nr. 5), zăpisul din 26 iunie 1672 mai este întărit și cu cel al fiului său mai mare care se și semnează: „Eu, Fiera snă Mareș ban, am iscălit cu mâna mia” (Fig. 7).

Fig. 7. Sigiliul lui Fiera, fiul lui Mareș Băjescu.

Eu, Fiera snă Mareș ban, am iscălit cu mâna mia.

26 iunie 1672, Colecția I. Ionașcu I/103.

Eu, Fiera snă Mareș ban, am
iscălit cu mâna mia

¹⁹ Idem, Colecția Ion Ionașcu, I/103.

Descriere: Sigiliu inelar, octogonal (14 mm x 12 mm), imprimat în tuș negru, în câmp un scut rotund cu flancurile ușor scobite; în inima scutului o corabie cu trei catarge, cu pânzele desfăcute și flamuri în vârf. Scutul timbrat de un coif cu coroană, cu cinci cercuri perlate, din care ies lambrechini care-i îmbracă flancurile.

Deasupra coroanei plutește o stea cu șase raze flancată de inițialele chirilice „ФБ” (Fiera Băjescu).

Comparând acest sigiliu cu cele cinci ale tatălui său putem constata că Fiera n-a preluat de la Mareș elemente care să ne demonstreze apartenența la aceeași familie, el fiind destul de original, mai ales prin prezența corabiei în inima scutului.

7. Zapisul din 8 octombrie 1697²⁰, prin care doi din fiii lui Mareș vând domnitorului Constantin Brâncoveanu un loc în Dealul Piteștilor, a fost întărit cu sigiliul și iscălit numai de unul dintre ei: „*Gheorghe vel căp(itan) za dăr(ă)ban(i)*” (Fig. 8).

Descriere: Sigiliu inelar, pătrat (10 mm x 10 mm), imprimat în tuș negru, în câmp un scut rotund, în câmpul sigilar un leu rampant, cu coada bifurcată. Scutul timbrat de un coif flancat de monograma

Fig. 8. Sigiliul lui Gheorghe, fiul lui Mareș Băjescu.

Gheorghe vel căp(itan) za dăr(ă)ban(i)
8 octombrie 1697, Mitropolia Țării
Românești, XCIX/75.

chirilică „МГ” și asuprit de două rozete, așezate în fascie. Din coif ies lambrechini bogați, care îmbracă flancurile scutului.

Comparând acest sigiliu cu cel al lui Mareș (nr. 2) de pe documentele din aprilie 1665 și 1 aprilie 1667 constatăm că ambele au în câmpul sigilar inițialele chirilice „М” (Mareș) și „Г” (Gheorghe). Așezate în compoziția „МГ”, inițialele din sigiliul nr. 2 ne indică că este vorba de Mareș, fiul lui Gheorghe, iar cele din sigiliul nr. 7, dispuse în ordinea „МГ”, trebuie citite Gheorghe, fiul lui Mareș. Este greu de crezut că sigiliul nr. 7 a aparținut tot lui Mareș, fiind folosit și de fiul său, Gheorghe.

²⁰ Idem, Mitropolia Țării Românești, XCIX/75.

Zapisul din 22 decembrie 1713²¹, prin care Sanda căpităneasa împreună cu cei patru fii ai ei vând partea lor de moșie de le Ciolănești, este întărit pe lângă semnăturile lor și cu două sigilii. Unul din sigilii (nr. 8) aparține soției lui Gheorghe vel căpitan, Sanda (Fig. 9), iar celălalt (nr. 9), fiului ei, Pană paharnic, nepotul lui Mareș (Fig. 10).

Fig. 9. Sigiliul Sandei, soția lui Gheorghe Băjescu, vel căpitan.

Sanda căp(ităneasa).

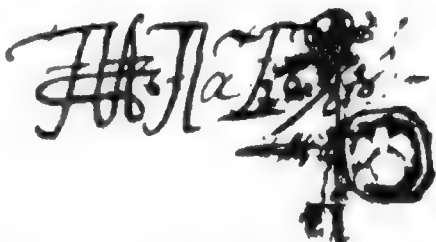
22 decembrie 1713, Mitropolia Țării Românești, CXXIX/45.

8. Descriere: Sigiliu inelar, rotund (10 mm), imprimat în tuș negru cu un arbore (?) timbrat de un coif (?), cu lambrechini bogați, cimier o pasăre în profil spre dreapta. Literile chirilice „САНД” așezate în patru colțuri, pe margine un cerc liniar.

Fig. 10. Sigiliul lui Pană paharnic, fiul lui Gheorghe vel căpitan.

Pană pah(arnic) Băjăscul

22 decembrie 1713, Mitropolia Țării Românești, CXXIX/45.

Deasupra sigiliului se află iscălitura „Sanda căp(ităneasa)”, iar cele patru litere din câmpul sigiliului reprezintă prescurtarea numelui Sanda.

9. Descriere: Sigiliu inelar, octogonal (14 mm x 13 mm), imprimat în tuș negru, având în câmp o compoziție heraldică din care se pot desluși: scutul rotund scobit în părți, lambrechini bogați și un coif (?).

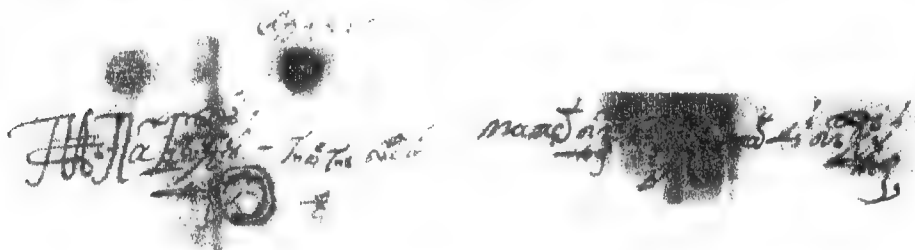

Fig. 11. Sigiliile Sandei căpităneasa și al fiului ei, Pană paharnic.

²¹ Ibidem, CXXIX/45.

Sanda căp(ităneasa), Pană pah(arnic) Băjăscul, Ghiorghie Băjăscul, Matei Băj(ăscul), Constandin Băjăscul.

22 decembrie 1713, Mitropolia Țării Românești, CXXIX/45.

Deasupra sigiliului se află semnătura „*Pană pah(arnic) Băjăscul*”. Zapisul mai este întărit și cu iscăliturile celorlalți fii ai Sandei: „*Ghiorghie Băjăscul*”, „*Matei Băj(ăscul)*” și „*Costandin Băjăscul*” (Fig. 11).

CONACUL LUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU DIN VIILE DE LA PITEȘTI

TEREZA SINIGALIA

Însemnările zilnice ale lui Constantin Brâncoveanu¹ ca și Cronica oficială a domniei lui intitulată „Viața lui Costandin Vodă Brâncoveanu”² întocmită de Radu Greceanu relatează aproape anualele treceri prin Pitești ale domnitorului, mare amator de a petrece aici culesul viilor, atunci când, întorcându-se de la Târgoviște cu temperaturi mai suportabile, unde petrecea vara cu întreaga familie și cu alaiul de boieri și slujitori, se îndrepta spre București pe drumul totdeauna urmat al Potlogilor și Mogoșoaiei, într-un fel de periplu solemn, pelerinaj laic în locuri îndrăgite, pe care le marcase cu zidiri proprii, ca niște stațiuni obligatorii ale unui itinerar neabătut.

În „Condica de venituri și cheltuieli a Visteriei de la leatul 7202-7212” se menționează că, în iulie 1695, aga Radu Golescu primea 45 de taleri pentru „niște șindrilă și cuie” necesare „la foișorul de la viile de la Pitești”³, deci pentru o lucrare aflată în execuție și ajunsă în faza realizării acoperișului. Consemnarea din august 1698 din aceeași „Condică” – „S-au cheltuit la lucrul pînii de la Pitești și la 60.000 șindrilă 146 taleri”⁴ – nu are ca obiect o altă construcție din orașul Pitești, cum s-ar putea crede, ci se referă tot la acest conac de la viile din Dealul Piteștilor. În lunile august - septembrie din același an Visteria plătea „la meșterii ce au lucrat... și la cărămidă, la șindrilă, la cuie și la alte mărunte, afară de ce au datu de la cămară, tl. 65, încă 123 tl” pentru „casele domnești de la viile de la Pitești”⁵. În orașe nu se construiau pivnițe independente pentru care să fie nevoie de un număr atât de mare de șindrile și nici care să fie atât de scumpe.

¹ Alexandru Odobescu, *Foietul novel*, în *Opere*, vol. II, București, 1967, p. 96-100.

² *Viața lui Costandin Vodă Brâncoveanu de Radu logofăt Greceanu*, în *Cronicari munteni*, vol. III, ed. Minerva, București, 1984, p. 62, 71, 82, 90, 95, 166.

³ Ion Radu Mircea, *Date din „Condica Visteriei” privind construcțiile din Țara Românească între 1694-1704*, în vol. *Sesiunea științifică a DMI, ianuarie 1963*, București, 1963, p. 141. Condica a fost publicată prima dată de Constantin Aricescu în *Arhiva istorică a României*, vol. I, 1878.

⁴ *Ibidem*. Mențiunea din *Arhiva*, p. 426.

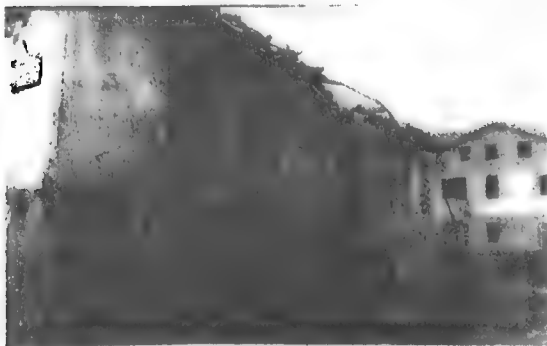
⁵ *Ibidem*. Mențiunea din *Arhiva*, p. 335.

Din analiza edificiului păstrat la Valea Mare, în comuna Ștefănești⁶, coroborată cu aceste informații, rezultă că textele din „Condică” se referă la acesta și nu la o pivniță de vinuri independentă, cum înclină să creadă primul comentator al sursei⁷.

Relativ recente cercetări au demonstrat că „viile de la Pitești”, amintite în notele Domnului sau în „Cronica” lui Radu Greceanu, făceau parte, împreună cu localitățile învecinate – Valea Mare, Izvorani, Târgu Dealului – din „ocolul orașului Pitești”⁸, deci că aici se afla „Foișorul de la viile de la Pitești”, menționat mai sus⁹.

Fig. 1. Valea Mare-Pitești. Conacul de la vie al lui Constantin Brâncoveanu.

Vizitele domnești precedaseră ridicarea acestei vremelnice locuințe dintre vii, căci arată „Cronica”, „au venit măriia-sa la Pitești și tăbărându acolo, câteva zile au zăbovit”¹⁰ (subl. T.S.), deci au locuit în celebrele corturi

luxoase ale epocii, menționate de unii oaspeți ai domnitorului, ca lordul Paget¹¹.

Construcția a rămas în proprietatea descendenților familiei Brâncoveanu, fiind administrată după începutul secolului al XIX-lea de Așezămintele Brâncovenești, până când, în veacul nostru, impropriu folosită, a început să se ruineze. Nestudiată și nepublicată ca atare, ea a fost considerată pierdută de

⁶ Construcția este practic necunoscută. Am prezentat-o într-o comunicare cu titlul Conacul de la vie al lui Constantin Brâncoveanu, la Sesiunea anuală a Muzeului Viticulturii și Pomiculturii din Golești, 1987, rămasă în manuscris.

⁷ Ion Radu Mircea, op. cit., p. 141.

⁸ Eugenia Greceanu, Ansamblul urban medieval Pitești, București, 1982, p. 46, nota 53.

⁹ Vezi supra, nota 3.

¹⁰ Radu Greceanu, op. cit., p. 71.

¹¹ În *Călători străini*, vol. VIII, p. 220 – conacul de la Ottenița: „Aici au fost întinse corturile domnești sub care a petrecut solul noaptea” și p. 221: „am poposit sub corturile domnului în satul Crețulești”.

unii cercetători, care sugerau chiar inițierea unor cercetări arheologice pentru a-i descoperi urmele¹².

„Foișorul de la vii“ sau „conacul de la Valea Mare“, cum este mai cunoscut, există încă în picioare, dar ruinat¹³, fiind astăzi un unicat al epocii brâncovenești (Fig.1). Este posibil ca el să fi făcut parte dintr-un ansamblu mai mare, care să fi cuprins și alte edificii necesare adăpostirii suitei numeroase a Domnului, ca și anexe gospodărești.

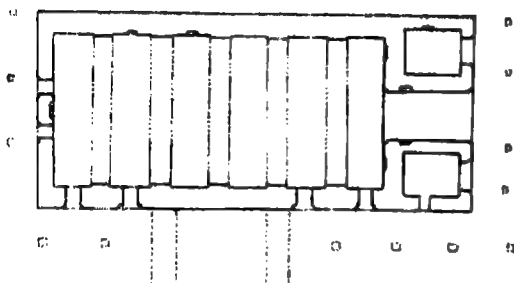
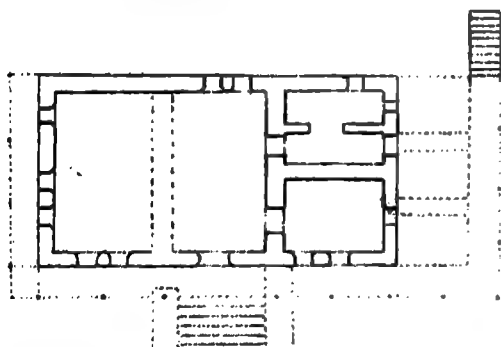

Fig. 2-3. Valea Mare - Pitești. Conacul de la vie al lui Constantin Brâncoveanu, planurile pivniței și ale parterului.

muntenesci din vremea lui Matei Basarab, atât de bine adaptate păstrării vinurilor¹⁴ cu largi ferestre de aerisire prevăzute la origine cu grătare de piatră traforate. Zidurile, inclusiv lunetele bolților sunt realizate din asize alternante de piatră și cărămidă, în sistem de casete, bolțile și dublourile fiind construite

Construcția păstrată are un plan dreptunghiular alungit (16,25 x 7,35 m la interior), dezvoltat pe două niveluri (Fig.2,3). Accesul se făcea pe latura scurtă dinspre nord, printr-un gârlici în pantă, a cărui boltă s-a prăbușit. Liber inițial, el a fost înglobat ulterior într-un volum rectangular, fiind flancat de două încăperi laterale, situație lesne observabilă pe fațada estică, unde zidul original – cu o structură net diferită de rest – nu se țese de cel aflat în dreptul gârliciului. Din gârlici se intră în pivnița amplă căreia îi este rezervat în totalitate primul nivel. Aceasta este mononavată și acoperită cu boltă în segment de cilindru, întărită de 5 dublouri late care coboară până aproape de nivelul de călcare (Fig.4,5), tip ce reia mai vechile modele

¹² Eugenia Greceanu, op. cit., p. 37.

¹³ În 1978, când am cercetat-o, era părăsită și servea ca loc de depozitare a gunoieiului pentru casele din jur.

¹⁴ La palatul postelnicului Constantin Cantacuzino de la Filipeștii de Târg, la mănăstirea Brâncoveni – fața Matei Basarab, la casa lui Udriște și Cazan Năsturel de la Herești, la casa lui Mareș Băjescu de la Băjești etc. (vezi, Tereza Sinigalia, *Arhitectura civilă din Țara Românească în secolele XIV-XVIII*, teză de doctorat).

numai din cărămidă. O serie de nișe semicirculare cu arhivoltă intrândă ritmează pereții.

Mai interesant este cel de-al doilea nivel. Cea mai mare suprafață era rezervată încăperii

Fig. 4. Valea Mare - Pitești. Conacul de la vie al lui Constantin Brâncoveanu. Pivnița.

principale a casei (Fig.6), căreia îi corespund patru din traveile pivniței, practic o sală amplă prevăzută cu ferestre mari pe toate laturile libere, întregul îmbrăcând aspectul unui adevărat pavilion. Se pare că la origine existau două căi de acces: una principală, pe latura de est, unde se mai observă amprente

foișor și ușa de intrare principală, și una secundară, legată de gârliciul pivniței. Spre nord, această sală comunica și direct, dar și prin intermediul unui culoar

îngust, cu o cameră mare, din același culoar ajungându-se și într-o încăpere mai mică, foarte îngustă. Aceste două spații erau fără îndoială rezervate odihnei Domnului și respectiv Doamnei, căci nu ne putem imagina că „veniind măriia-sa la Pitești împreună cu doamna mării-sale și cu toată casa mării-sale și cu toți boierii”¹⁵, în momentul în care se construia o sală de ospete

Fig. 4. Valea Mare - Pitești. Conacul de la vie al lui Constantin Brâncoveanu. Pivnița (detaliu).

atât de spațioasă și de aerisită, să nu le fi fost rezervate luminatelor fețe și încăperi adecvate de odihnă. Sala era acoperită cu un plafon cu bărne aparente, cele lungi, de cca 7 m, sprijinindu-se pe un zid diafragmă, care împărțea la partea superioară spațiul în două, situat spre stânga intrării din foișor. Planșeul inferior, de deasupra bolții pivniței, era realizat din bărne lungi, cu secțiunea pătrată, ale căror lăcașuri se observă străbătând spre exterior, zidurile de sud și

¹⁵ Radu Greceanu, op. cit., p. 82.

de est, permițând presupunerea că, cel puțin pe aceste laturi, nivelul „nobil” era

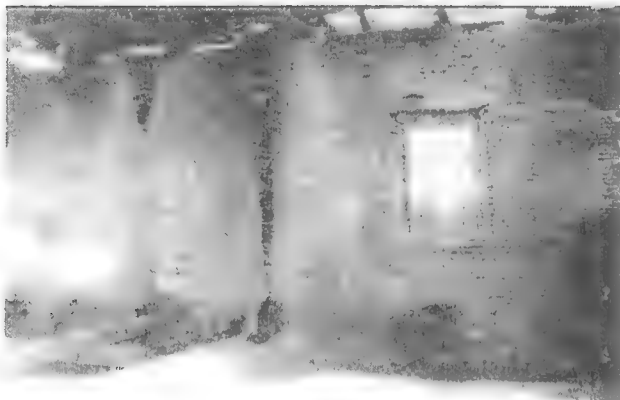

Fig. 6. Valea Mare - Pitești. Conacul de la vîie al lui Constantin Brâncoveanu. Sala de oșpețe.

înconjurat de o prispă lată, cu acces din foișor, folosită ca loc „de priveală”. Aceste bârne sunt plasate însă imediat sub torul lat de zidărie care marchează la exterior delimitarea dintre niveluri și pun sub semnul întrebării contemporaneitatea lor, cu atât mai mult cu cât, sub tor se înșiră romburi în relief realizate din tencuială corespunzând

unei mode decorative mult mai târzii.

Din decorația interioară nu s-a păstrat nimic, dar cu siguranță că, după gustul vremii, pereții nu vor fi fost doar văruiți, ci poate, ca la Târgoviște, în foișorul din grădină,

să fi fost măcar parțial acoperiți cu reliefuri fine în stuc¹⁶.

Decorul exterior era destul de simplu. Un profil de tipul unui tor lat înconjura toată clădirea la nivelul pardoselii de bârne a parterului înalt. Aceste bârne străpung însă torul lat de zidărie care marchează la exterior delimitarea dintre niveluri și pun sub semnul întrebării contemporaneitatea lor, cu atât mai mult cu cât, deasupra torului se înșiră romburi în relief realizate din tencuială corespunzând unei mode decorative mult mai târzii.

Acoperișul înalt de șindrilă pentru care se folosiseră cele 60.000 de bucăți de lemn¹⁷, încununa volumul orizontal ritmat de ferestrele înalte, contribuind la armonia unui edificiu destinat plăcerilor văzului și gustului, căci „Apoi viind vremea culesului viilor, au mersu măriia-sa și la Pitești împreună cu doamna mării-sale și cu toată casa și cu toți boierii, de au fostu la culesul viilor acolo și iarăși fără zăbavă, s-au învărtejit la Târgoviște”¹⁸.

¹⁶ R. Theodorescu și Cr. Moisesescu, *Urmele unui monument brâncovenesc în Curtea domnească din Târgoviște*, în SCIA. Serie A.P., 1964, nr.1, p.121-126.

¹⁷ Cf. Condica Visteriei, p. 426. Vezi și supra, nota 3.

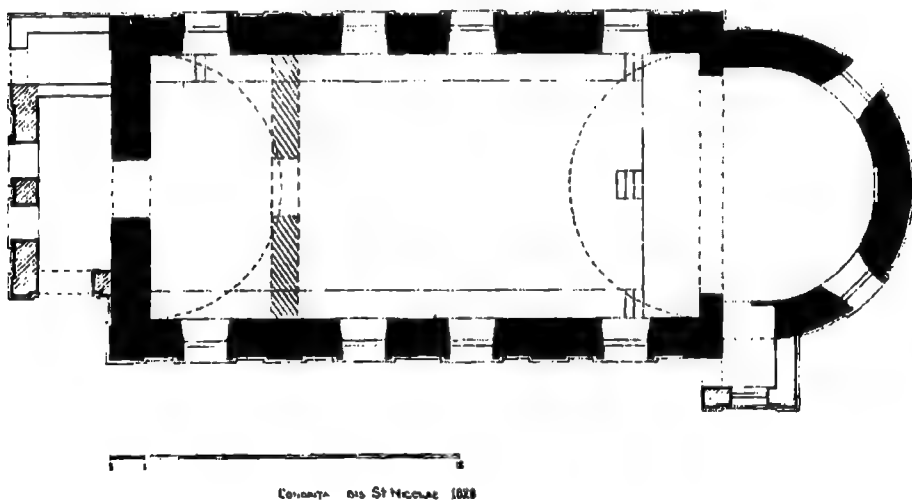
¹⁸ Radu Greceanu, op. cit., p. 82.

UN MONUMENT DE ARHITECTURĂ TRADIȚIONALĂ BISERICA VECHĂ A MĂNĂSTIRII CONDRIȚA

SERGIUS CIOCANU

Prin vechii codri ai Lăpușnei, între dealuri înalte, pe alocuri priporoase, curge domol un mic pârau cu pitoreasca denumire de Catarha (Catarhu), care își varsă apele în Ișnovăț, afluentul de dreapta al râului Bâcu. Panta unuia din dealurile amintite servește drept adăpost mănăstirii Condița.

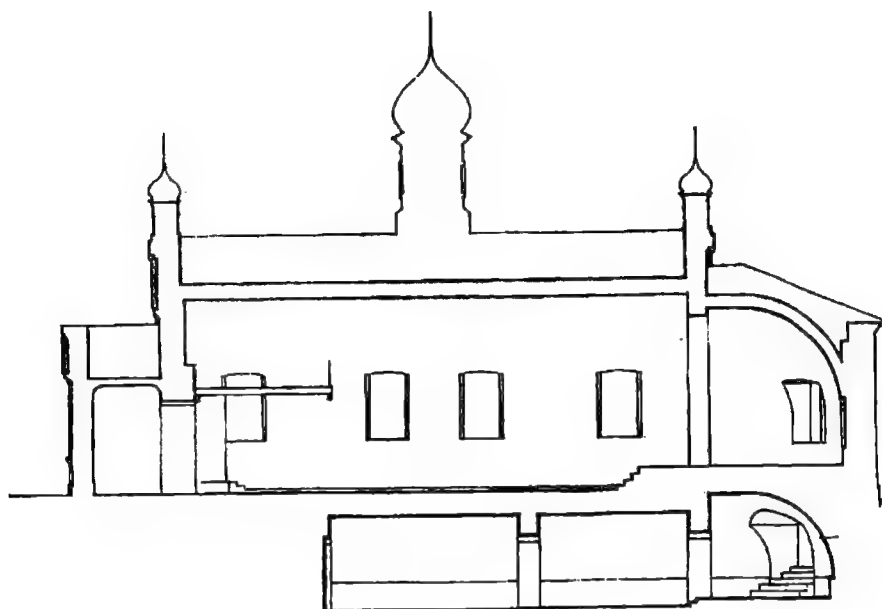
Despre începuturile mănăstirii, ca, de altfel, a majorității așezămintelor monastice din Basarabia, putem să ne formăm doar o vagă închipuire, la mijloc

Condița. Planul bisericii Sf. Nicolae. Arhitect Sergius Ciocanu.

fiind atât sărăcia surselor documentare păstrate, cât și lipsa investigațiilor arheologice pe teren.

O legendă povestește că în timpuri îndepărtate un oarecare Condrea, hoț de drumul mare, fiind cuprins de grave remușcări ale conștiinței de pe urma crimelor comise, se retrage în peșterile de prin partea locului, fundând pe banii

Biserica Sf. Nicolae din Condița, secțiune longitudinală.

furați o sihăstrie. Să fi fost totul așa sau nu, nu se știe, însă, cu o anumită doză de probabilitate, putem lega apariția schitului de trecerea pământurilor de lângă Catarha în proprietatea mănăstirii Căpriană, situată numai la 7 km de aici. Întru confirmarea vechimii așezământului monastic vin relatările arhimandritului Teofan Drăghici, înregistrate de părintele Micșunescu, care în anii treizeci ai secolului nostru vizitează mănăstirea. Arhimandritul atrăgea atenția asupra existenței în imediata apropiere de construcțiile mănăstirești a „șapte locuri de biserică”. Or, se știe, că în secolele trecute, după demolarea unei biserici, se instala o piatră specială, care marca locul unde s-a aflat altarul acesteia. În perioada sovietică, odată cu transformarea mănăstirii în tabără de pionieri și amenajarea

Biserica Sf. Nicolae de la Mănăstirea Condița (1820)

corespunzătoare a teritoriului ei, acești martori ai istoriei (ca și cimitirul de aici) au fost nimiciți¹. Ținând seama de spusele arhimandritului Drăghici și de anumite surse documentare, întemeierea schitului s-ar plasa în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Prin tradiția, consemnată de mai toți cei care s-au referit

la istoria Condrîței, întemeierea sa se pune pe seama ieromonahului Iosif, călugăr de la mănăstirea Căpriană, care înalță aici în 1783 o biserică de lemn închinată Sfântului Nicolae. Însă nimeni nu a putut confirma această informație prin vreun document. Nu este exclus ca în anul menționat să fi

Biserica Sf. Nicolae de la Mănăstirea Condrîța (1820)

avut loc o transformare serioasă a schitului, acesta fiind unul din multele cazuri, când cei care refăceau ctitorii mai vechi, „uitau“ să-i indice adevărata vechime, plasându-se pe ei înșiși la origini. Primul document care atestă existența așezământului monastic Condrîța este un hrisov al domnitorului Alexandru Callimachi datat cu 5 iulie 1795, în care el este amintit ca schit aparținând mănăstirii Căpriană. Această dependență s-a menținut până în anul 1918, când Condrîța capătă statut de mănăstire de sine stătătoare. Până în acest an schitul a fost administrat de economi trimiși de la Căpriană.

Între construcțiile mănăstirești se evidențiază două biserici de zid,² vechea casă a stăreției cu chilii (toate construite în secolul al XIX-lea) și o serie de beciuri spațioase dezvoltate în lungime, dintre care unul are o ramificație secretă, care trece pe sub incinta mănăstirii, ieșind în plin codru³.

În continuare ne vom referi la biserica Sfântul Nicolae, care fiind și cea mai veche, prezintă interes din punct de vedere al arhitecturii tradiționale românești. Edificiul dat a fost zidit în anul 1820 pe timpul economului Rafael. Ofițerul statului major rus Alexandr Zaščuk, vorbind despre acest eveniment în

¹ S-a păstrat, ca printr-o minune, doar una din cele șapte pietre (identificată ca atare de autori), care indicau locuri de altar, databila, judecând după caracterele inscripției, cu începutul secolului al XIX-lea. Pe ea se citește clar cuvintele „... piatră este S. prestol ...”.

² În perioada funcționării aici a taberei de pionieri, o biserică a fost transformată în sală de cinema, a doua în sală de festivități.

³ O subterană similară există și la Căpriană, astfel fiind posibile contacte ferite de ochii celor curioși între aceste două așezăminte monastice și implicit cu lumea exterioară

„...a consacrată regiunii Basarabia, folosește cuvântul „непсрпоена“ însemnând înlocuirea sau refacerea unei biserici de zid deja existente, fapt puțin întâlnit în cazul mănăstirii. În schimb, mănăstirea Sfântul Nicolae poate fi pusă în legătură directă cu lucrările de refacere în anii 1819-1821 a bisericii ctitorite de Petru Rareș de la Capriana, mănăstirea-patron a Condrîtei, lucrări inițiate de către mitropolitul Chișinăului și Hotinului Gabriel Bănulescu-Bodoni.

Acesta este un edificiu mononavat segmentat în altar, naos și pronaos. Naosul dreptunghiular este boltit în semicilindru și este luminat de câte patru ferestre mari respectiv dinspre nord și sud. Dinspre est, prin intermediul unui arc triumfal lui i se atașează absida decroșată a altarului, iluminată de două ferestre. Actualele pronaos și diaconicon sunt adăugate ulterior construcției lăcașului sfânt la una din reparațiile edificiului. Pronaosul inițial se afla în mijlocul prelungirii a naosului, fiind despărțit de acesta printr-un zid străpuns de o ușă. Ulterior, la lărgirea spațiului interior al bisericii, el a fost suprimat. Biserica este construită pe o pantă de deal, diferența de cote între pronaos și altar atingând 2.7 m. Faptul a necesitat executarea unei baze solide, care a permis amenajarea unei cripte spațioase⁴, boltite ca și naosul în semicilindru. Extremitatea de vest a criptei coincide cu poziția peretelui suprimat dintre naos și fostul pronaos. Un mic sondaj efectuat de autor în interiorul bisericii a dus la depistarea temeliei acestui perete. Întru confirmarea existenței unei compartimentări mai vechi a bisericii vine și faptul, ca boltă este executată din zidărie doar deasupra naosului inițial, deasupra fostului pronaos ea fiind din paianță. De asemenea se poate înainta ipoteza existenței unei încăperi-ascunzătoare deasupra pronaosului, faptul fiind sugerat de treapta din peretele de vest al bisericii (vezi secțiunea), care împreună cu o treaptă similară din peretele dispărut dintre naos și pronaos a putut servi pentru susținerea unui prezumptiv planșeu.

Decorul exterior era constituit din o serie de pilaștri, ce divizează și astăzi fațadele naosului și dintr-o cornișă și ancadrame de ferestre puțin mai simple decât cele actuale. Edificiul trebuia să fi fost acoperit de o învelitoare înaltă de șindrilă, posibil, cu o mică treaptă deasupra altarului, care armoniza perfect biserica cu codrii seculari ce o înconjurau.

În anii 1894-1895, în timpul economului Teofan Ursu, la sud-est de biserica Sfântul Nicolae se construiește cea de-a doua biserică a mănăstirii consacrată Nașterii Maicii Domnului, un edificiu impunător realizat într-un stil de origine rusească. Naosul acestuia este dominat de o turlă mare, înconjurată de câteva mai mici de esență decorativă. Deasupra intrării se înalță un turn-clopotniță cu învelitoare piramidală. În acești ani, pe lângă construirea noului lăcaș de cult, sunt efectuate o serie de lucrări de reparare și amenajare pe întreg

⁴ Nu se știe dacă a fost folosită vreodată conform destinației.

teritoriul schitului. Suferă câteva intervenții și biserica Sfântul Nicolae, urmărindu-se scopul de apropiere a exteriorului său cu al bisericii noi. Astfel, cele patru laturi ale naosului sunt încununate de câte un fronton de piatră, având fiecare câte un turnuleț de lemn în vârf. În consecință acoperișul capătă în plan forma unei cruci, la intersecția brațelor căreia se ridică o turlă falsă din paianță (nu demult aceasta a fost înlocuită cu una similară din tablă). Frontoane de același fel încununează pronaosul și diaconiconul, care nu este exclus să fi fost și ele ridicate în acest timp. Totodată au fost modificate ancadramele ferestrelor. Elementele la care ne-am referit mai sus sunt evident inspirate de cele de pe fațadele bisericii Nașterii Maicii Domnului.

Tipul de edificiu eclesiastic, format dintr-o navă dreptunghiulară boltită semicilindric cu sau fără clopotniță pe una din laturi era destul de răspândit în arhitectura Moldovei. Dintre bisericile de acest fel păstrate pe teritoriul Basarabiei se evidențiază biserica Sfântul Nicolae din Chilia Nouă (ante 1634), biserica Adormirii Maicii Domnului din Căușani (ante 1765), biserica Adormirii Maicii Domnului de la mănăstirea Hârbovăț (1816) etc. Biserica Sfântul Nicolae de la mănăstirea Condrița construită de meșteri crescuți în spiritul arhitecturii tradiționale românești, se înscrie perfect în șirul tipologic de mai sus. Realizarea unor modificări cum ar fi restabilirea formei vechiului acoperiș și suprimarea diforme anexe de la nord de pronaosul actual ar exprima mai fidel structura interioară a bisericii în exterior și i-ar sublinia și mai mult originalitatea.

SIMBOLURI PRECREȘTINE ÎN SURSE EPIGRAFICE

SIMONA STOICA

În perioada secolelor III-IV pe plan religios se petrece o evoluție extrem de importantă. Creștinismul capătă adepți tot mai numeroși, persecuțiile tetraharilor au efecte și în acest mediu pentru ca, de la Constantin cel Mare ca în întreg Imperiu de altfel, libertatea acordată noii religii să ducă la o generalizare a ei și totodată la o bună organizare a bisericii.

Pornind de la acest cadru și de la documentația existentă – cea epigrafică îndeosebi – propunem o analiză a primelor veacuri creștine urmărind linia simbolisticii. Simbolurile creștine care au fost identificate pe diferite obiecte sunt în strânsă legătură cu evoluția cronologică a procesului de evanghelizare. Astfel, putem semnala următoarele semne simbolice, enumerate în ordinea importanței și a duratei lor.

Bunul păstor (ὁ ποιμήν ὁ καλός),¹ prezent și în Sfânta Scriptură, nu putea să nu influențeze primele reprezentări creștine. Așa avem spre exemplificare o inscripție descoperită în ruinele Potaissei (Turda, jud. Cluj), dispărută în prezent (IGLR, 435),² care înfățișează pe o gemă de onyx imaginea „Bunului păstor”, îmbrăcat în „exomis” care poartă un miel pe umeri, iar la picioare are un altul. Imaginea parcă ar întregi spusele profetului: „El își va paște turma ca un Păstor, va lua mieii în brațe, îi va duce la sânul Lui și va călăuzi blând oile care alăptează” (Isaia, 40, II).

O altă reprezentare a „Bunului păstor” o întâlnim pe un relief din fildeș de la Romula ce datează din secolul al III-lea. În general, reprezentările lui apar la sfârșitul secolului al II-lea, se impun la jumătatea secolului al III-lea și încep să dispară la jumătatea secolului al IV-lea.³

„Bunul păstor” este simbolul prin care îl recunoaștem pe Iisus Hristos, iar lumea este o imensă turmă: „voi sunteți turma Mea, turma pășunii Mele, și

¹ J.A. Martigny, *Dictionnaire des antiquités chretiennes* (DAC), Paris, 1883, p. 305.

² E. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România*, (IGLR), București, 1976.

³ A. Provoost, *Il significato delle scene pastorali del terzo secolo d.Chr.*, în *Akten des VII Archäologie Tŭr*, Roma, 1965, unde analizează un număr de 57 de gemme cu reprezentări ale „Bunului păstor”.

Eu sunt Dumnezeuul vostru..." (Ezechiel, 34, 31). Sfântul Clement din Alexandria (**Hymn. Christi Salvatoris**, I, 3) îl numește pe Iisus „păstor de oi împărătești“, iar Sfântul Ieronim vede în „Bunul păstor“ un simbol al învierii viitoare.

Iona,⁴ profetul evreu, care a fost înghițit de chit (de o balenă) din pântecul căruia a ieșit teafăr după trei zile (Iona, I, 17), se întâlnește pe aceeași inscripție de la Potaissa (IGLR, 435). Reprezentările lui apar la începutul secolului al III-lea și vor dura puțin timp. Este considerat un simbol al învierii.

Copacul vieții,⁵ Hieronymus în „Comentarii la Evanghelia după Matei“ îl numește **arbor evangelica** și îl consideră un atribut al împărăției cerești. Apare la începutul secolului al III-lea și începe să dispară pe la începutul secolului al IV-lea. Îl întâlnim pe un vas de la Porolissum și pe o gemă de la Potaissa (IGLR, 435), simbolizând veșnicia credinței și conștiința binelui și a răului.

Cel mai vechi și totodată cel mai răspândit simbol al creștinilor este **PEȘTELE**⁶ (ΙΧΘΥΣ), denumirea grecească reprezentând abrevierea expresiei Ἰησοῦς Χρῆστος Θεοῦ Υἱος Σωτῆρ. Semnul peștelui începe să circule la sfârșitul secolului al II-lea și se impune pe la jumătatea secolului al III-lea⁷.

În secolul al II-lea, creștinii încep să-și spună pești și să se recunoască între ei prin acest semn. Tertullian (**De baptism.** I, 9) se adresează creștinilor cu atributul de **pisculi**, iar Clement din Alexandria îi atribuie lui Hristos numele de „pescuitor de oameni“⁸. Totodată peștele este și un simbol euharistic: Iisus Hristos, după Înviere, ar fi mâncat pește, după spusele evanghelistului (Luca, 24, 42).

Un alt simbol creștin este **ANCORA**⁹ des întâlnit pe inscripții de la Tomis (IGLR, 41, 43, 48). Reprezentările ei apar pe la jumătatea secolului al II-lea, putând fi regăsite până spre sfârșitul secolului al IV-lea. După Clement din Alexandria (**Paedagogus**, I, 106) ancora este un simbol creștin care a fost folosit atât în inscripții, cât și în decorația bijuteriilor, insistând asupra sensului religios: **anchoram sacram solvere**. O frumoasă explicație o dă și Rufinus din Aquileia (**In psalmodia**, CL, 5): „navigatorul, când simte că se apropie furtuna, își aruncă ancora. La fel și noi, dacă avem ancora speranței fixată în credința lui Dumnezeu, ne vom putea întoarce din orice furtună a acestei lumi“. Ancora, deci, se înscrie în simbolistica creștină ca un atribut al credinței și al salvării divine.

⁴ F. Cabrol, H. Leclercq, *Dictionnaire d'archeologie chretienne et de liturgie*, (DACL), Paris, 1938, XIII, 2, col. 2003.

⁵ F. Cabrol, H. Leclercq, DACL, I, 2, 1924, col. 2691-2710.

⁶ Idem, col. 1154-1158.

⁷ S. Reinbach, *Cultes, mythes et religion*, III, Paris, 1923, p. 45-48.

⁸ J.A. Martigny, DAC, p. 627.

⁹ Idem, p. 246.

Un simbol preluat din decorul monumentelor funerare păgâne este **Vița de vie**¹⁰. Sunt semnalate însă și inscripții paleocreștine care prezintă pe margini un chenar împodobit cu un lujer de viță de vie (IGLR, 188, 305). Același simbol se regăsește pe o cruce de marmură de la Lazu (jud. Constanța, IGLR 52), din secolul al VI-lea, unde pe brațul de sus al crucii apare un strugure stilizat, ce crește dintr-o frunză rombică, sub el observându-se resturi dintr-un alt strugure. Sub acest simbol regăsim și de această dată imaginea lui Iisus Hristos: „Eu sunt adevărata viță și Tatăl Meu este viticultorul“ (Ioan, 15, 1) sau „Eu sunt vița (**vitis**) voi mlădițele (**palmites**) (Ioan, 15, 5). „Vița de vie“ mai poate fi interpretată ca un simbol euharistic, iar Hieronymus (In Amastridi, IX, 3) o consideră simbolul martirilor.

Cel mai important simbol al creștinilor din toate timpurile rămâne însă **CRUCEA**. Primii creștini nu credeau în învierea trupului, ci, pur și simplu, în supraviețuirea sufletului și în reîntoarcerea lui în cer, după distrugerea corpului, considerat a fi temnița lui. Crucea mistică exista cu mult timp înaintea creștinismului și a fost confundată cu instrumentul de supliciu al romanilor. În fapt, anticii distingeau trei forme de cruce:

- a) **decussata** în formă de „X“, cunoscută sub numele de „Crucea Sfântului Andrei“, pentru că tradiția relatează că pe o astfel de cruce a fost crucificat;
- b) **comissa** sau **patibulata** de forma literei „T“ (gr. „tau“) – după o tradiție foarte acreditată, crucea Mântuitorului era de forma aceasta (Paulinus, *Epistulae*, XXIV, 23);
- c) **immissa**, forma cea mai cunoscută a crucii, descrisă de Fericitul Augustin astfel: *erat latitudo, in qua porrectae sunt manus; longitudo a terra surgens, in qua erat corpus infixum; altitudo ab illo divexo ligno sursum quod eminet*. Alte surse literare țin să precizeze că Iisus Hristos a murit *in ligno quadrilatero*.

La începutul erei noastre crucea era cu siguranță un simbol, deoarece evangheliștii îi atribuie lui Iisus cuvintele: „Dacă voiește cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea în fiecare zi și să Mă urmeze“.

Apariția semnelui Sfintei cruci pe monumente, în special pe cele funerare, a fost fixată în primele decenii ale veacului al IV-lea, când, potrivit tradiției literare, împăratului Constantin cel Mare i-a apărut în chip supranatural o cruce luminoasă pe cerul Galiei: „în acest semn vei învinge“ (*in hoc signo vinces*, Lactantius – **De mortibus persecutorum** 48, 5) avea să audă împăratul. Exista la acea vreme credința că adevăratul lemn al Crucii Mântuitorului învie morții și astfel Elena, mama împăratului Constantin, pune slujitorii să-l caute. Acest lemn al Crucii se pare că ar proveni din chiar Pomul Vieții care fusese sădit în Paradis¹¹. Nu întâmplător poate, în iconografia creștină de mai târziu

¹⁰ Idem, p. 601.

¹¹ Legende despre „Arborele vieții“ au fost adunate de August Wunsche, *Die Sagen von Lebensbaum und Lebenswasser Altorientalische Mithen*, Leipzig, 1905 (Crucea – p. 292).

găsim reprezentări ale Crucii sub forma „Arborelui Vieții”. O altă viziune apare la Firmicus Maternus (27, 1), acesta considerând-o drept reazem al lumii: „deoarece lemnul crucii susține edificiul cerului consolidează temelia pământului, îi aduce la viață pe oamenii crucificați”.

Înainte de toate Crucea a devenit „semnul Fiului Omului” – **signum Filii hominis** (Matei, 24, 30). Totodată, crucea simbolizează și nădejdea mântuirii: „El a purtat păcatele noastre în trupul Său, pe lemn, pentru ca noi, murind față de păcate, să viem dreptății” (Petru, 2, 24).

După spusele lui Tertullian (**De corona militaris**, XIII, 9) creștinii făceau semnul crucii în toate împrejurările din viață, chiar și în cele mai puțin importante. Astfel, nu trebuie să ne surprindă faptul că semnul Crucii este foarte des întâlnit și în inscripții. Frecvente sunt reprezentările crucii pe fragmente de amforă sau pe alte obiecte de ceramică.

Pe mânerurile capacelor și pe fundurile de vase predomină crucea cu brațe egale (**crux quadrata**), în rare cazuri întâlnindu-se și crucea în formă de „X” (**crux decussata**). Pe o gemă de caralină descoperită la Tomis (IGLR 53) și care în prezent se află la British Museum, întâlnim scena răstignirii lui Iisus pe o cruce în forma literei „tau” („T” – **crux commissa**), în partea superioară fiind inscripția, scrisă invers, ceea ce ar sugera că gema a servit ca sigiliu.

Crucea simplă este înlocuită frecvent în inscripții de **MONOGRAM**¹². Monogramul sau chrisma simbolizează triumful Mântuitorului asupra morții¹³ și este realizat din combinația literelor grecești „iota - chi” sau „chi - rho”. Monogramul a fost adoptat de Constantin cel Mare ca emblemă în anul 331, așezându-l pe un steag (**labarum**), după această dată începe să fie tot mai întâlnit. În inscripții îl întâlnim frecvent (IGLR 10, 24, 30, 31, 36, 64).

Fără a avea pretenția că am epuizat toate semnele simbolice ce apar în sursele epigrafice trebuie să mai semnalăm și alte reprezentări: „frunzele de palmier” – simbolizând victoria asupra morții, „păunul” și, firește „porumbelul” – simbolul Sfântului Duh (**Spiritus Sanctus**) care sfințește în vederea euharistiei creștine.

¹² J.A. Martigny, DAC, p. 476-483.

¹³ I. Barnea, *Arta creștină în România*, București, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii ortodoxe române, I, 1979, p. 19.

LUPTELE DINTRE AUSTRIECI, ROMÂNI ȘI TURCI LA 1789 ÎN ZONA ARGEȘULUI

DUMITRU V. GEORGESCU

După cum reiese din Istoria războiului – Anonimul austriac, tomul IV apărut la Viena în anul 1791¹ – aceste lupte sau confruntări consemnate de pe câmpul de luptă de ofițerii austrieci au avut loc în zona Argeșului pe itinerarul urmat de armata austriacă la 1789 prin Pasul Turnu Roșu peste Loviștea în Valea Topologului la Șuici în ziua de 17 iulie 1789; la Cepari 23 august 1789 și la Curtea de Argeș la 24 august 1789.

Lupta principală, propriu-zisă și decisivă însă a avut loc la Cepari în ziua de 23 august 1789. Despre întăritura de pământ de aici, ca o cetate de apărare făcută de români și turci se consemnează de către învățătorul Florea Rudeanu în răspunsul la chestionarul istoric și arheologic din 1871 precizând: „La întrebarea întâia s-a adevărit că în războiul ce a avut Turcia cu Austria a fost una cetate închisă cu șanțuri însă acum nu se mai cunoaște. La întrebarea a doua, că cetatea citată mai sus, s-au aflat unde astăzi se află școala comunei și straja, însă cetatea în interior se află cultivată cu bucate. La întrebarea a treia, că acest loc se află în centrul comunei aproape de râul Topolog. La întrebarea a patra, acea cetate a fost pătrată cuprinzându înăuntru două pogoane, iar pământul a fost aruncat în partea din afară șanțului; se povestește de la bătrâni. Altcăva nu s-au găsit decât urme de niște cuptoare care se află tot înăuntru acelei cetăți“. Învățător Florea Rudeanu 1871 iunie 13².

Aici în Cepari unde s-a dat și lupta principală, la biserica Înălțarea Domnului făcută la 1533, de Dragomir Cepariul fratele lui Șuica Vornicul și refăcută de căpitanul Ștefan Balotă la 1752 o pisanie din 1889 consemnând reparațiile făcute arată că lupta s-a dat și „în interiorul și în jurul acestei biserici“.

¹ *Ausführliche Geschichte des Krieges zwischen Russland, Oesterreich und der Türkei*. Vol. IV, pag. 7, Viena 1791.

² Biblioteca Academiei, Mss. rom. 223, f. 229.

Deși Anonimul nu menționează și stricăciunile făcute în confruntările avute, ele sunt confirmate de alte surse fiind și evidente și inerente acelor evenimente.

Astfel la Șuici, în ziua de 17 iulie 1789, când a avut loc lupta, patrula austriacă văzând că santinela de pază s-a refugiat în biserică veche cu hramul Sf. Nicolae unde a fost urmărită și omorâtă, a produs stricăciuni acestei biserici vechi, de piatră a Șuicenilor de la începutul sec. XVI, fiind nevoie de facerea alteia noi lângă temelia celei vechi de către Ene Brătianu în anul 1792.

La Curtea de Argeș în ziua de 24 august 1789, în confruntarea ce a avut loc s-a distrus biserica de lemn a Drujeștilor făcându-se apoi alta de zid la 1793 tot de Drujești și pictată de Hagi Tudorache din București. De asemenea de atunci a rămas în ruină și biserica Sin Nicoară cu turnul descoperit, fără acoperiș. La Biserica Domnească cum scrie pe clopotul cel mare că „i s-au sfărâmat urechile de ostași“ a fost stricăată și statuia lui Negru Vodă Basarab cum se menționează în istoriile vremii. La fel și la Mănăstirea Argeș au avut loc stricăciuni după cum rezultă din scrisoarea episcopului Iosif I (1793-1820) către Hagi Pop din Sibiu la 23. IV. 1799,³ cerând materiale pentru repararea acoperișului bisericii. Redăm în continuare în traducere cu copii xeroxate fragmente din istoria războiului Anonimul austriac, după anexele publicate și în Istoria românilor de V.A. Urechia în 1892,⁴ numai cele legate de localitățile amintite, unde au avut loc lupte.

ANEXE LA PAG. 271 (fragmente).

(pag. 565)

În 16 iulie Domnul Comandant al Avangardei conducea spre Turnu Roșu pe maiorul conte Wlelhorshy de Toscana Husari împreună cu domnul comandant al corpului de voluntari maiorul von Klein o patrulă, în teritoriul dușman în așa umita Pripora. Când se apropiau de acest ținut au primit vestea de la un cercetaș că dușmanul se află la Șuici. Imediat s-a hotărât să atace dușmanul, au mărșăluit toată noaptea și au ajuns în zorii zilei acolo. La biserica satului era un post de pază dușman de care a dat infanteria noastră prima dată. Paza a vrut să se salveze prin fugă în biserică dar și acolo au fost urmărit de ai noștri și împușcați. Prin aceasta a fost alarmată ceata de dușmanii din sat care numărau peste 200 de oameni. Curajoși au atacat ai noștri dușmanul și l-au obligat după o scurtă rezistență s-o ia pripit la fugă. Cavaleria a urmărit fugarii din care câți au fost ajunși, o parte au fost măcelăriți și o parte capturați. Peste 50 au rămas pe loc și 21 au căzut în mâinile alor noștri. Au căzut pradă și două

³ N. Jorga, Contribuțiuni la Istoria literaturii române vechi în veacul al XVIII și al XIX, în *Analele Academiei Române*, S. lit. SII, XXVII (1905-1906) pag. 220.

⁴ V.A. Urechia – *Istoria românilor seria 1786-1800*, tom III, Buc. 1892 anexe la pag. 271.

steaguri dușmane. Pierderea noastră a constat din trupe regulate 3 morți și 3 răniți și din voluntari un dispărut un mort și un cal rănit. Trupa noastră a făcut o pradă considerabilă din care în afară de arme diferite peste 40 cai și șei și bagaje și 4 boi. Maiorul conte Wielhorski a slăvit curajul și hotărârea întregii trupe prezente, în special însă a căpitanului de cavalerie Simon, pe locotenentul Schelzinger și Botrazky cu Husaren de Toscana, locotenentul Vyenodt von Spleni și căpitanul Stoian și Laskari și ofițerul Ștefan și Ioniță de la voluntari ... (pag. 568) Ca urmare a organizării luate de general maior Prugglach trupele destinate pentru o operație la Cepari (Czapar) la 22 august au trecut peste Olt în două coloane. Una din două divizii de infanterie din Oros și Spling, un escadron de husari de Toscana, voluntari valahi călări și 150 pedestri și un tun și le conducea numitul conte Wilhorsky cu husarii de Toscana, s-a așezat la Racovița peste râu. Altă coloană care era compusă dintr-o divizie din Oros și Spleny și o jumătate escadron de husari de Toscana sub ordinele maiorului Klein din corpul voluntarilor valahi a trecut râul la Căineni.

Ambele coloane s-au întâlnit pe înălțimea din Titești unde au rămas împreună peste noapte.

În 23, întreaga trupă s-a mișcat în valea Topologului. Aici s-a dispus ca trupa să se odihnească până la miezul nopții după care s-a continuat marșul până în câmpia din Șuici (Suitz) unde iar s-a făcut popas și s-a așteptat revărsatul zorilor. Când s-a crăpat de ziuă întreaga trupă s-a mișcat în cea mai mare liniște către Cepari, însă o aripă de husari și voluntari călări trec în dreapta peste Topolog așa cum husarii călări erau trimiși în partea stângă, spre munte pentru ca să atace în flancare dușmanul în același timp, dacă ataca trupa principală și să-i îngreuneze retragerea acesteia, pe cât posibil.

Cavaleria trimisă în dreapta s-a lovit întâi de o Fouragierer dușmană (bază de aprovizionare) care au fugit și alarmat trupa aflată în Cepari.

Aceasta consta din 2000 de oameni călări sub comanda lui Osina, seraskierul Bin-Bascha și Bostan, Ulu, BinBuscha cu alți 300 poterași pedestri sub comanda lui Dumitru Lamesiu Armaș (Lamciu).

Neluând în seamă că dușmanul începuse să bată cu tunurile trupa noastră aceasta și-a îndreptat hotarul și cu cea mai mare ordine până în apropierea lagărului dușman. Aci maiorul Wilhorshy a lăsat trupele să se desfășoare în marș și să atace deopotrivă dușmanul pe ambele flancuri, el însuși fiindcă observa că deja unele trupe cădeau și căuta să dețină avantaj pentru fugă fără pierdere de timp a trecut în frunte cu cavaleria.

După o scurtă rezistență dușmanul era în înregime învins, a părăsit în grabă întăritura și a năvălit spre pădure la Curtea de Argeș. Cavaleria noastră a urmărit pe fugari peste trei sferturi de oră, până către trecătoare care duce în pădure.

(pag. 569) Aici maiorul Wilhorsky a încetat urmărirea, a repus în ordine trupa și apoi a trimis un comando către pădure să spioneze dușmanul. Acesta, între timp se refăcuse și se pregătea cu peste 1000 de oameni să atace cavaleria noastră. Deoarece maiorul în urmărirea dușmanului se distanțase de infanterie iar caii deasemenea erau destul de istoviți fără să se ia în seamă superioritatea dușmanului se retrage în cea mai perfectă ordine către infanteria care între timp se așezase într-un patrulater luminos. Maiorul s-a așezat cu cavaleria în flancul drept al careului și pentru acoperirea aripei sale drepte a lăsat voluntarii din Gros și Spleny să se așeze deasemenea în careu.

Dușmanul reocupase întăritura sa cea părăsită și a început să tragă foc.

Fără să lase mult timp pentru aceasta au reluat ai noștri atacul, în timp ce ambele patrulater și cavaleria în mijloc cu fanfara în frunte și comandă susținută înaintau către întăritura dușmană.

Dușmanul – prin curajos atac al trupelor noastre – a fost descumpănit, a părăsit pe dată și în grabă întăritura și domnul maior a urmărit pe fugari cu cavaleria iarăși peste trecătoarea amintită în pădure lăsând pentru a fi acoperit, pe voluntarii din infanterie să-i urmărească din apropiere.

Dușmanii s-au scurs acum în întregime în pădurea deasă. Deoarece nici un om nu se mai vedea, și-a adunat maiorul cavaleria și s-a retras iarăși în careu. Pentru odihnirea trupei obosite și deopotrivă pentru așteptarea pe mai departe a dușmanului, au rămas ai noștri încă 2 ore la Cepar.

În acest timp din întăritura dușmană au fost aduse tunurile cucerite și un car cu pulbere (praf de tun). Pe lângă acest tun și carul cu pulbere a mai pierdut, dușmanul, 6 steaguri, întregul depozit cu toate bagajele, 96 bucăți vite de tăiat și mai mult de 100 cai care au căzut în mâinile noastre, împreună cu o considerabilă captură de arme, obiecte de îmbrăcăminte și bani rămase de la turci.

S-a găsit o provizie de pâine, orz, porumb și alte alimente care din lipsă de care n-au putut fi luate și au fost date trupei drept premiu.

La morți, a lăsat dușmanul pe loc până la 200 și probabil a avut încă mai mulți răniți pe care salvarea lor i-a găsit în mărăcinișuri și în pădure.

Ca prizonieri au luat 19 oameni. De partea noastră pierderea în morți a fost de 2 oameni din husarii de Toscana, 1 din infanteria Oros și 1 voluntar valah și la răniți 9 oameni din care maiorul Maurer de Toscana husar care a primit o mare strivire la braț, un cal dispărut.

Întreaga infanterie s-a distins în aceste evenimente printr-o vădită bunăvoință în greul și lungul marș, precum și prin aceea că în permanență s-a aflat în apropierea bagajului bogat părăsit de dușman adus în cea mai bună ordine și nici un om de rând și membru n-a ieșit să cadă captură având o bună urmăre.

Cavaleria în ambele cazuri a atacat cu cea mai glorioasă hotărâre și cu o așa forță că dușmanul său neegal, superior, deși avea o întăritură pentru acoperirea sa n-a putut opune decât o slabă rezistență și a trebuit să caute mântuirea cu fuga.

Aceste diferite înfrângeri ale dușmanului au făcut ca să treacă mult timp de la atacurile lor și luna septembrie a trecut fără să mai fi auzit ceva despre confruntări războinice de oarecare însemnătate în aceste ținuturi.

TUDOR VLADIMIRESCU ÎN CONȘTIINȚA ARGEȘENILOR. MOMENTE ȘI SEMNIFICAȚII

OCTAVIAN UNGUREANU

Revoluția de la 1821, pornită din Padeșul Cloșanilor de Mehedinți, la 23 ianuarie, când Adunarea Norodului, în frunte cu slugerul Tudor din Vladimirii Gorjului (1780-1821) o apucase spre Capitală ca să instaureze o nouă ordine, pe baze de libertate națională și dreptate socială, s-a impus în istoria Românilor ca cea mai mare ridicare populară de la început de epocă modernă. Ea a propulsat, cu toate neîmplinirile ei, România în înțelesul de acum, în concertul lumii occidentale.

Adunarea Norodului, în forma de organizare și prin țelurile sale programatice, a fost o mișcare democratică, și fiind înarmată, o democrație militară. Comanda oastei de panduri și conducerea treburilor țării i-au conferit Adunării Norodului statutul de putere guvernamentală. Sistemul politic impus de Poarta Otomană, prin regimul fanariot, distrusese economia Principatelor și amestecul brutal al vecinilor râvnitori și puternici spoliaseră satele și târgurile de la noi. Redobândirea drepturilor istorice ale Românilor nu se obțineau însă decât prin abolirea domniilor fanariote și revenirea exercițiului liber în viața de stat, prin reîntronarea domniilor pământene, care urmau să dobândească de la Puterea Suzerană o mai largă autonomie pentru Principate. Deși înfrântă, Revoluția de la 1821 și-a împlinit acest deziderat major, rămânând ca celelalte prevederi ale programei, enunțate de Tudor Vladimirescu în Proclamația de la Padeș, să se înlăture mai târziu: 1848, Unirea de la 1859, Războiul Neatârării de la 1877-1878 și Unirea cea Mare, de la 1 Decembrie 1918. Așadar, pe parcursul a 97 de ani, rosturile Principatelor în Europa Centrală și nu în Răsăritul continentului, s-au afirmat mereu.

Redeșteptarea națională înlătura urmele asupririi turco-fanariote, dădea avânt economiei și restructurării vieții sociale în Țară. Patria, care se chema Norodul, devenea națională.

Vestea pornirii Revoluției și cuprinderea Olteniei, și numele comandirului din fruntea Adunării Norodului, marșul spre Capitală și sprijinul unor boieri și notabili ai Craiovei și Divanului de la București, au însuflețit

toate celelalte provincii istorice românești. Pe Tudor îl așteptau ardelenii și moldovenii. Muntenii veneau în oastea de panduri, târgurile îl sprijineau cu mijloace de subzistență. Piteștiul devenise un loc însemnat de adăpostire, concentrare și punct strategic al Adunării Norodului și chiar al Eteriei lui Alexandru Ipsilanti, prin căpitanul Iordache Olimpiotul din fruntea arnăuților. Prin Pitești, Tudor făcea legătura cu garnizoanele pandurești din Oltenia: mănăstirile Tântăreni, Motru, Strehaia, Polovragi, Crasna și Tismana. Țăranii și boiernașii din Baia de Fier, de sub Parâng, de pe Oltet și râul Galbenul, așteptau, la semnalul căpitanului Dumitru Gârbea, să intre în acțiunea de apărare, în cazul năvălirii turcilor.

Boierii Golești, cu obârșie în Bălceștii Gorjului, erau gata să-l sprijine pe Comandir, uzând de situația lor de mari dregători. Toma Brătianu din Tigveni era și el de partea lui Tudor, iar episcopul Ilarion Gheorghiadă, înscăunat la Argeș, doar cu un an înainte, se dovedise nu numai un amic sincer ci și un sfătuitor de competență al Vladimirescului.

La numirea lui ca Vlădică de Argeș, Tudor i-a adus ca grămatic de cancelarie, în 1820, pe tânărul din Cerneți - Mehedinți, Nicolae Popescu (1801-1876), știutor de carte grecească și românească, care să-i servească erarului și ca fecior în casă. Grămaticul, cu sprijinul fratelui său Pătru, și-a ridicat casă mare, boierească, în Curtea de Argeș. Aici, după tradiția orală, s-a întâlnit Tudor, în două rânduri, cu Ilarion, în drumurile Pandurului între Cerneți și

București. Vlădicăi i-a destăinuit planul revoluției și a primit încurajările episcopului în acțiunea ce urma a fi declanșată. De subliniat că reședința episcopală se afla la Pitești, episcopul revoluționar deplasându-se la Curtea de Argeș numai la marile sărbători, pentru slujba de la mănăstire.

Pe urmă, Ilarion și secretarul său Nicolae

*Tudor Vladimirescu în drum spre Padeș.
Acuarelă de Vasile Blendea.*

Popescu s-au aflat în Tabăra Adunării Norodului de la Cotroceni, servind la elaborarea actelor revoluției, scrierea și traducerea corespondenței Domnului Tudor.

Să revenim însă la Pitești, spre a arăta că aici aflase Tudor de moartea domnitorului Alexandru Șutu, la 19 ianuarie 1821, și a grăbit cu cei vreo 30 de

călăreți arnăuți spre Râmnicul Vâlcea și Gorj. La Curtea de Argeș a avut loc o nouă întrevedere a lui Tudor cu Ilarion. Alt popas: la 7 martie Simion Mehedinți, trecea cu 100 de panduri prin Pitești, spre București.

Adeziunea piteștenilor și argeșenilor față de panduri și programul revoluționar s-a relevat și prin contribuții la întreținerea cu alimente, bani și adăposturi, la îndemnul și prin grija judei Zamfir.

Știm că timp de o lună și jumătate, Domnul Tudor a condus orașul București și cea mai mare parte a Țării. La apropierea oștilor otomane de Capitală, Adunarea Norodului s-a retras la Pitești. De aici, mai mulți oameni cu stare s-au refugiat de teama turcilor la Sibiu, printre ei și lăncu Mavrodolu, fost ispravnic de Argeș, Dincă Brătianu, Nicolae Rasti, Grigore Drăgoescu și Constantin Goleșcu.

La Golești, Tudor și-a desfășurat tabăra în preajma conacului, iar el s-a instalat în foisorul de deasupra porților, unde a avut loc și întâlnirea cu Iordache Olimpiotul, la stăruința acestuia; Olimpiotul ocupase deja Piteștiul, eteriștii și arnăuții fiind încartiruiți în hanul și curțile Bisericii Mavrodolu.

După discuția aprinsă de la Golești, Tudor a fost arestat și închis până seara, în tabăra eteriștilor. Era în 22 mai 1821. Se zice că un apropiat al Pandurului, l-ar fi întrebat pe Tudor, când îl urcau într-o căruță:

– Pe noi cui ne lași, boierule?

– Pe voi? câinilor și corbilor, să vă mănânce, că nu m-ați ascultat! Și căruța s-a pus în mișcare spre Câmpulung și Târgoviște.

Monumentul Revoluției din 1821 de la Padeș.

La 27 mai, Pandurul este asasinat din ordinul lui Alexandru Ipsilanti.

În dezordine, oastea revoluționară a părăsit Goleștiul, și-n 22-25 mai a poposit în Pitești, de unde rămășițele ei s-au îndreptat, prin Topana-Păduroiș-Făgetelu-Câmpu Mare-Vulturești, spre Drăgășani, unde pandurii au participat la bătălia eteriștilor cu otomanii, la 7/19 iunie, sub comanda căpitanilor Ion Saloman, Oarcă și Ion Ceganu.

Târziu de tot, piteștenii i-au ridicat lui Tudor Vladimirescu un bust din calcar, pe un soclu din marmură, în gura Trivăii; marmura a rămas de la Monumentul Independenței, după demolare și mutare într-alt loc din Pitești. De subliniat și faptul că Monumentul Independenței a fost înălțat prin contribuție publică, la 1906, din inițiativa gorjanului din Pocruia - Tismana, Gheorghe Drăghescu, președintele Asociației Veteranilor (grade inferioare) de la 1877-1878. O stradă din Pitești poartă numele Eroului nostru național Tudor Vladimirescu.

Printre pandurii risipiți care-ncotro, după bătălia de la Drăgășani, alături de Legiunea sacră, înființată la Focșani, din adolescenți-liceeni și alți școlari – vlăstarele comunității grecești moldovene, în număr de 350, câțiva panduri mehedinteni din Cerneți – Grigore, Oprea și Zamfir, fiii lui Toader – au apucat drumul Argeșului și s-au adăpostit în Mușătești, pe Vâlsan, sub ocrotirea fostului grămătic Nicolae Popescu, care, la rândul-i se stabilise aici, prin căsătorie, și devenise boier, după întoarcerea de la Brașov, din drumul spre Leibach, ca secretar al lui Ilarion.

Mai târziu, Constantin Dobrescu - Argeș, descendent al lui Nicolae Popescu - pitarul (rang boieresc ce i s-a atribuit în 1836), declara la 24 septembrie 1899, la dezvelirea statuii lui Tudor Vladimirescu din Târgu-Jiu: „Programa noastră, a Partidei Țărănești, este programa de la 1821 și 1848. Noi am reluat politica inaugurată de țăranul din Vladimir, cu armele veacului în care trăim, și-n fața statuii lui Tudor Vladimirescu strigăm: Vom lupta neîncetat ca, înfăptuind domnia poporului prin popor, să ajungem la o democrație de drept și de fapt ...“.

După 1859, anul Unirii Principatelor, în publicistica și istoriografia românească, scrierile despre Tudor Vladimirescu se înmulțesc, i se dedică versuri și i se ridică monumente. La Padeș, pe câmpia din stânga Motrului, se înalță impresionantul memorial al Revoluției de la 1821, la 100 de ani de la moartea Marelui Pandur. Atunci, în 1921, arhitectul State Baloșin aducea în echipa sa și pe Costin Petrescu, celebrul pictor bucureștean, născut în Pitești, alături de sculptorii Emil Becker și Gheorghe Tudor. Toți vor împodobi monumentul, în formă de piramidă, cu metope turnate în bronz și arătând stemele Țării Românești și Olteniei, Proclamația din 23 ianuarie, chipul lui Tudor și Adunarea Norodului.

Și n-am încheia tema noastră fără să-l readucem în memoria celor de azi pe Constantin D. Aricescu, musceleanul care a dedicat Revoluției Române de la 1821, cea mai valoroasă monografie, pentru vremea aceea. Din Argeș, mărturiile orale și scrise privind revoluția și personalitatea lui Tudor, fuseseră obținute de Aricescu de la cel mai apropiat slujitor al lui Tudor, Nicolae Popescu – pitarul din Mușătești, mărturii completate de informațiile directe, auzite de la foștii panduri, aflați pe la casele lor din satele gorjene și mehedintene, cutreerate de el. Iar într-o notă din Istoria Revoluțiunii de la 1821, istoricul consemnează și spusele lui Nicolae Popescu, în accente de haz, când Tudor l-a invitat în Tabăra de la Cotroceni pe boierul Filipescu Vulpe:

– Mă cheamă să mă taie?

– Fii liniștit, boierule – îi răspunde Nicolae Popescu, că dacă era să te taie, te tăia din capu-locului.

Cum știm, Tudor Vladimirescu n-a avut urmași direcți, el nefiind căsătorit. Iar asupra descendenților dinspre Pavel (Papa) unii aflători în viață, prin Gorj și Târgu-Jiu, nu stăruim. Dorim însă să-l pomenim pe un anume Dimitrie Știrbulescu din București (1870-1937) slujbaș la C.F.R., pictor și lutier de talent. El se trăgea, în linie maternă, din Pavel, ca fiu al lui Gheorghe Știrbulescu din Socu - Bărbătești, proprietar de moară pe Dâmbovița bucureșteană. Irascibil din fire, dar cu noblețe de suflet, i-a spart vioara soției, enervat de scârțâitul arcușului și corzilor. Căindu-se amar după fapta-i necugetată, se hotărăște să învețe luteria. Se mută la Breaza și dă la iveală, după ani ne necurmăte silințe, și cu sprijinul profesorului Remus Macarie din Pitești, câteva zeci de viori în formă amătizată, cu frumoase încrustări și volute originale. A fost elogiat de ziarul „Rampa“, iar George Enescu, care a cântat pe-o vioară a lui, scria: „(...) Știrbulescu este un element foarte prețios pentru luteria noastră națională“.

Grigoraș Dinicu, Ion Nona Otescu, Vlădescu și alți maeștri ai arcușului, au cântat pe viorile lui Știrbulescu. Și, excentric cum era, la moarte a lăsat cu graiul de pe urmă să fie ars, iar Alexandra, soția lui, cu părul despletit și-naintea zorilor i-a suflat cenușa în vânt, într-o alergare nebună pe malurile Argeșului în sus.

CÂTEVA DOCUMENTE PRIVITOARE LA AVEREA RĂMASĂ DE LA TUDOR VLADIMIRESCU, CONDUCĂTORUL REVOLUȚIEI DE LA 1821

TEODOR MAVRODIN

Deși despre Revoluția de la 1821, despre viața și personalitatea lui Tudor Vladimirescu s-a scris mult, tot mai apar unele documente care pun în lumină unele aspecte legate, direct sau indirect de conducătorul Revoluției de la 1821.

Unele dintre documente care vizează direct momentul 1821 sau pe conducătorul revoluției aduc și informații de altă natură.

De curând am descoperit în tezaurul documentar al Filialei Argeș a Arhivelor Statului un dosar referitor la conducătorul pandurilor de la 1821. Mai precis, la averea care a rămas de pe urma sa și la moștenitorul legal al său.

Aflarea amănuntelor despre averea sa, despre existența vreunui moștenitor legal (clironom, cum spun documentele), s-a datorat unui fapt fără legătură directă cu revoluția. S-a datorat locuitorilor orașului Cerneți, capitala județului Mehedinți, astăzi încorporat în municipiul Drobeta-Turnu-Severin care „au făcut cerere stăpânirii ca acele pomenite acareturi să li se dea supt a lor stăpânire ca să le întrebuințeze pentru întocmirea școalei ce este a să așeza și într-acel oraș”¹.

Dar ce avere rămăsese de pe urma lui Tudor Vladimirescu? Răspunsul îl avem în documente care spun că aceasta era compusă din câteva locuri cu case pe ele, o pivniță și un vad de moară în orașul Cerneți”².

A avut Tudor Vladimirescu moștenitori? Pentru stabilirea moștenitorului legal s-a făcut o întreagă corespondență între Vornicia Mare din Lăuntru a Țării Românești și ocârmuirile județelor Gorj și Dolj. Din această corepondență reiese că din „răspunsul Ocârmuirii Județului Gorj, nr. 361, și a Județului Dolj, cu nr. 545, cum și din înscrisul ce au dat la Ocârmuirea Județului Dolj trei fețe dintre boierii din Craiova se dovedește pravilnic <adică adevărat> moștenitor

¹ Arh. St. Argeș, fond Prefectura Județului Argeș, dosar 163 / 1832, f. 2.

² Arh. St. Gorj, fond Prefectura Județului Gorj, dosarele 83 / 1831-1832, f. 20, 27 / 1832, f. 5, 33 / 1832, f. 26.

un copil al răposatului vistier Papa Vladimirescu, frate cu slugerul Tudor, care copil nevârsnic fiind să află supt creșterea unui Dumitrache Golumbeanul, ce ține de soție pe muma numitului³.

Deci moștenitorul legal al averii lui Tudor Vladimirescu a fost nepotul acestuia, al cărui tată, Papa Vladimirescu, decedase, iar mama-văduvă se recăsătorise cu Dumitrache Golumbeanul.

Să vedem dacă nepotul comandantului de panduri a intrat în posesia averii unchiului său. Într-o corespondență dintre Marea Vornicie din Lăuntru și Ocârmuirea Județului Argeș din 11 martie 1832 aflăm că Bălașa – mama copilului – „să sfiește a primi acea moștenire mai înainte până nu va lua știință și de datoriile care poate să aibă mortul sluger⁴”.

Ca urmare a acestui refuz și a faptului invocat, Marea Vornicie din Lăuntru dă ordin tuturor ocârmuirilor Țării Românești și Agiei capitalei pentru a se cerceta și a se afla eventualii creditori ai lui Tudor Vladimirescu. Acesta a fost și scopul ordinului Marii Vornicii către Ocârmuirea Județului Argeș, mai sus menționat, la care ocârmuitorul răspunde la data de 3 aprilie 1832 că „Dându-să poruncile ocârmuirii de publicație atât în județ, cât subocârmuiri, cât și în oraș prin poliție... s-au făcut cercetare cu scumpătate către toți dă obște și nimeni nu s-a arătat că are o asemenea datorie la răposatul sluger⁵”.

Conducătorul revoluției, care a făcut însemnate pregătiri anterioare ridicării la luptă pentru dreptate socială și libertate națională și care au necesitat cheltuieli, nu a avut creditori în Argeș și nici în alte județe, dar a avut în capitală.

Într-un ordin al Marii Vornicii către Ocârmuirea Județului Gorj aflăm că s-a primit „răspuns de la Agia aceștii poliții cu alăturate pă lângă aceasta copii după jalba și înscrisurile ce au înfățișat la Agie porucicu Pavel Machidonschi, prin care dovedește că are a lua taleri douăzeci și una de mii nouă sute trei lei cu două zapise precum copriinderea lor să arată⁶”.

Faptul că Tudor Vladimirescu era debitorul unei sume importante față de Pavel Machidonschi, determină Marea Vornicie ca la 2 Mai 1832 să-i ordone ocârmuitorului de Gorj să ia legătura cu tutorii copilului minor – Bălașa și Dumitrache Golumbeanul – să-i întrebe și să le ia răspuns scris dacă mai doresc să fie moștenitori (clironom) ai răposatului Tudor Vladimirescu, plătind însă datoriile acestuia⁷. Aceștia au răspuns „într-o glăsuire... că nici clinorom ne putem face din partea copilului, nici putem plăti vre-o datorie de-ale slugerului Tudor și datornicii ce vor fi să vor despăgubi din avuturile numitului Sluger⁸”.

³ Arh. St. Argeș, fond Prefectura Județului Argeș, dosar 163 / 1832, f. 15.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem., f. 27.

⁶ Tudor Vladimirescu – Omagiu –, Târgu-Jiu, 1980, p. 81.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem., f. 82.

Așadar, averea rămasă în orașul Cerneți de pe urma conducătorului Revoluției de la 1821 nu a putut fi dată spre folosire locuitorilor capitalei județului Mehedinți „pentru întocmirea școalei“, căci ea era grevată de datorii.

Oricum, orășenii din Cerneți trebuie să fi găsit altă soluție pentru înființarea Școlii Naționale, căci despre ea trebuie să fi fost vorba, când trebuia să se înființeze în fiecare capitală de județ. Afirmăm aceasta și pentru faptul că deja în anul 1780 exista în Cerneți, ca în multe alte localități ale Țării Românești, școală în limba română⁹.

Casa-culă din Cerneți care a aparținut lui Tudor Vladimirescu se păstrează și astăzi, devenind instituție culturală de același profil cu cea în care ne aflăm astăzi, adică muzeu¹⁰.

⁹ Istoria învățământului din România, vol. I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983, p. 247.

¹⁰ Cf. Mircea T. Radu, Tudor Vladimirescu în Litua – Studii și Cercetări –, Târgu-Jiu, 1978, pag. 105.

DRUMUL OII ȘI ALTE DRUMURI MOARTE PE MELEAGURILE ARGEȘENE ISTORIC ȘI TOPONIMIE

ION CRUCEANA

I Cântec vechi¹

*Frunză verde flori mărunte
Pe potecile de munte
Vin ciobanii hăulind,
Turmele de oi mânând
Tot la vale, la suhat,
Unde-i câmp de pășunat.
Și-altă frunză de cicoare
Unii vin pe Caia Mare²
Alții trec peste Carpați
Și coboară l-ai lor frați,
Frați de-o mumă și de-un tată
De când e lumea lăsată.*

Istoria și mai ales aliata sa – toponimia – vorbesc în principal de o singură arteră „Drumul oii“, cum tot așa vorbesc de: „Drumul mătăsi“, „drumul ceaiului“, „drumul fildeșului“ sau localizate la țara noastră: „drumul Giurgiului“, „drumul sării“ ori și mai locale: „Drumul olarilor“, „drumul țuicarilor“, „drumul găzarilor“, „drumul găinarilor“ sau „drumul furnicilor“.

¹ Auzit de la preotul Ion Valescu de 102 ani (născut 19 iunie 1850) din comuna Sălătrucu, județul Argeș la 10 mai 1952.

² Drumului comercial medieval care pornea din Țara Românească prin Pitești, Valea Topologului, Sălătrucu, Perișani, Țițești, Boișoara, Greblești, Căineni și de aici, pe Valea Oltului, trecând prin vama Râul Vadului - Turnu Roșu, spre Sibiu, i se spunea popular, în zona Greblești - Țițești „caia“ în loc de „Calea Mare“, prin înmuierea vocalei i.

În urma dezvoltării rapide și comode a mijloacelor de transport mecanizate, aceste memorabile și tradiționale căi de circulație rudimentare, de șleau și de pământ, nepietruite și slab întreținute, au fost părăsite, uitate și numai sporadic circulate pe unele porțiuni accesibile. Au devenit după un termen nou de istorie socială „**drumuri moarte**“ care nu mai trăiesc decât în toponimia folclorică locală. Reconstituirea lor pe teren, identificarea traseelor cu ajutorul toponimiei, duce la cunoașterea unor forme ale vieții sociale locale, la mișcarea schimbului de produse ale micii producții de bunuri casnice și meșteșugărești cu produse agroalimentare, dintr-o zonă în alta, din zona premontană în zona de câmpie, precum și a schimbului acestora în natură, a ceea ce, în limbaj comercial se numește „**troc**“.

Iată de ce, cercetarea și reconstituirea acestor istorice căi de circulație interesează, deopotrivă, istoria și în același timp istoria comercială și lexicul limbii naționale.

În general, în teren, mai toate aceste drumuri se respiră în numeroase trasee paralele, sau mai puțin paralele, dar toate au același scop final: transportul la centrele de desfacere, în unele cazuri destul de îndepărtate, a mărfurilor, sau a produselor agroalimentare: mătase, ceai, fildeș, cereale, sare, oale, țuică, petrol, păsări etc., ori pur și simplu vinderea acestora pe parcursul transportului. Numai drumul oii a avut și are altă destinație. El coboară din munte spre câmpia Dunării, spre suhaturi, spre locurile cu iarbă multă, bună și hrăitoare. Pe el ciobanii, mocanii sau păstorii își purtau și încă își mai poartă oile, toamna de la munte la șes, la câmpie și vara invers, de la câmpie la munte.

Păstoritul a fost una din ocupațiile de bază ale românilor, ale părinților, moșilor și strămoșilor noștri.

Pe platformele înalte ale Carpaților Meridionali se întind renumitele pășuni alpine, cu ierburi dese, fragede și mirositoare. Acești munți spre deosebire de Carpații Orientali, au versantul dinspre nord, dinspre Țara Făgărașului abrupt și cu prea puține pășuni. În schimb spre sud, spre Oltenia și Muntenia, ei coboară încet, încet, până se pierd în zona dealurilor premontane și a câmpiei. Aici, pe aceste meleaguri s-a dezvoltat din vremuri străvechi o intensă viață păstorească. Pe multe din platourile acestora au loc și azi renumite nedei³ din care unele au căpătat tradiție. Și tot pe aceste culmi care se întind din Vrancea până la Severin s-au urzit în decursul anilor ca rezultat al unor conflicte iscate de păstori, a unor asupriri sociale sau a dorului de viață liberă și independentă, mai toate legendele eroice, baladele ciobănești: „**Mircea Ciobanul**“, „**Miu Haiducul**“, „**Cântecul ciobanului**“, precum și multe hore și jocuri populare celebre ca: brăul pe șase, brăul pe opt, ciobăneasca, Ciuleandra, învârtitele și multe altele asemenea.

³ Nedeie, oi, s. f. Petrecere câmpenească cu bălci și horă a mai multor sate la un loc, ocazionată de sărbătorile și datinile de primăvară, vară și toamnă, care are loc la munte.

Cu toată masivitatea și înălțimea lor, Carpații Meridionali au cele mai joase trecători din țară. Pe Valea Oltului, trecătoarea Râul Vadului – Turnu Roșu, care desparte culmea Făgărașului de cea a Parângului, are numai 350 m altitudine față de nivelul mării. Prin vadul ei s-a făcut încă înainte de cucerirea Daciei de către împăratul Traian, legătura permanentă între Transilvania și Țara Românească, fie pe linie comercială, politică, sau culturală, fie pe linie tactică. Ea a unit din totdeauna aceste două țări surori și a înlesnit, atât vara cât și iarna, permanenta pendulare a populațiilor acestora, dovadă grăitoare stând istoria națională, care consemnează cronologic, fuga, din calea cotropitorilor otomani și a unor domnitori români vânduți acestora peste munți în Ardeal, a multor boieri, a slugilor lor, precum și a ostașilor care îi însoțeau. În același timp veneau din Ardeal în Țara Românească din cauza asupririlor austro-ungare, mulțimea de cetățeni români din care unii au rămas definitiv aici.

Trecătoarea Lainici de pe Valea Jiului are o altitudine de 513 m, iar Bran, cunoscută și sub numele de „Trecătoarea de culme“, se ridică la 1200 m altitudine și leagă pe vechiul drum medieval și important vad comercial, Brașovul, deci Ardealul cu Țara Românească.

Pe aceste culoare de trecere, largi, joase și deschise tot timpul s-a făcut „pendularea“ sau „transhumanța“ oilor paralel cu caravanele comerciale, cu alaiurile domnești sau cu rădvanele, diligențele și curierii trimiși cu depeșe urgente și secrete dintr-o parte în alta a munților.

Locuitorii din sudul Ardealului, în special cei din Țara Făgărașului, cu precădere cei din Țara Bârsei, Cislădie, Rășinari și altele din jurul acestora, dispuneau de un șeptel bogat în turme de oi „bârsane“, sau „țurcane“, cu lână lungă, creată, deasă și nu prea moale ca lâna țigae, care la unii proprietari sau economi, numărau cu miile.

Dintr-o scrisoare de negoț, datată 18 iunie 1821, Hațeg, aflăm că pentru marea casă comercială Hagi Constantin Pop din Sibiu, oamenii trimiși de el au „togmit“ cu vr-o 5 români, ca la vr-o 3000 oca (circa 3750 kg) lână franco aici la Hațeg⁴ și caută să strângă (să cumpere) „ca la 10000 oca“ (12500 kg).

Iată o dovadă sigură de ce putere economică și ce număr mare de oi aveau acești economi, acești mocani proprietari de oi. Pentru hrana acestora trebuiau furaje multe și era nevoie de suprafețe mari de pășuni, care nu se găseau în mod suficient în zona respectivă și nici în vest, spre munții Apuseni. Pășuni întinse, bogate în ierburi nutritive și apă rece pentru mioare se găseau din belșug în sudul Carpaților, pe platourile și plaiurile acestora și mai ales în câmpia Dunării.

Datorită legăturilor de neam, de obârșie, de rudenie, dar mai ales a originii comune, a limbii și portului, a obiceiurilor și îndeletnicirilor casnice, ajutați și de darul naturii și anume, de trecătorile pe care mergeau fără să se

⁴ N. Iorga, *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, Ed. Ramuri S.A. Craiova, pag. 307.

simtă că urcă, sau coboară, mocanii, țurcanii, sau ciobanii din aceste locuri (numiți așa după felul oilor pe care le îngrijeau) cu asentimentul sau aprobarea oficială a cârmuitorilor provinciilor surori, coborau în Țara Românească, în Valahia, sau în Țara de Jos, cum i se mai spunea și de aici, chiar peste Dunăre, în Peninsula Balcanică.

Așa a început din timpuri imemorabile penetrația, pendularea, transhumanța și în parte chiar migrarea (sporadică) a turmelor de oi dinspre nord spre sud și apoi invers. Sintactic acești termeni prezintă discuții de interpretare. După „Dicționarul limbii române moderne” cuvântul „transhumanță”, este egal cu „migrațiunea periodică a păstorilor și turmelor de oi, vara de la șes la munte, iarna de la munte la șes”, deci nu o stabilire definitivă a acestora pe locurile unde merg cu turmele așa cum se desprinde din sensul verbului intransitiv „migra, migrez” (aceeași sursă, pag. 499) care explică fenomenul acesta prin deplasare în masă, în anumite epoci ale anului, în vederea reproducerii sau în căutarea unor condiții mai bune de trai⁵. După „Dicționarul limbii românești” de August Scriban⁶ transhumanță înseamnă, „emigrarea temporară a turmelor de la șes la munte și înapoi”, pe câtă vreme migrațiune, tot acesta o definește (pag. 807) ca o „călătorie pe care mai ales păsările o fac în fiecare an la un timp anumit”, iar Lazăr Șăineanu, în „Dicționar universal al limbii române”⁷ este net categoric cu sensul substantivului – migrați (un) e – pe care o explică prin „părăsirea țării în masă spre a se așeza aiurea”, deci plecarea definitivă. În urma acestor interpretări consider că termenul de „transhumanță”, completat cu „pendulare”, este cel mai potrivit pentru specificul acestei mișcări anuale de oi din Ardeal spre Țara Românească și invers.

La capătul acestei călătorii informative și explicative „Drumul oii”, se profilează și se suprapune cu „Drumul mare” de pe Valea Oltului care venea dinspre Sibiu, trecea prin Tâlmăciu, se oprea la vama de la Turnu Roșu – Râul Vadului pentru control și plata taxelor respective, iar la Căineni se împărțea în două: unii ciobani treceau Oltul în Argeș, iar alții coborau cu turmele prin Călimănești, Râmnicu Vâlcea, până la Cremenari și Galicea. Aici părăseau vechiul traseu pe care au urcat armatele romane să cucerească Dacia și călcau Oltul fie pe pod plutitor, fie cu bărcile, apoi fie drumuri comunale, printre hotare de sate sau moșii boierești, pe miriști și văi necultivate, traversau comunele Stoilești, Trepteni, Bulimanu, Topana și Alunișu, din fostul județ Olt, până ajungeau la Poboru, de unde ieșeau în șoseaua județeană Pitești – Slatina. De aici ciobanii nu mai urmau un drum anume, ci se răspândeau cu turmele prin sate după iarbă până ajungeau la Dunăre⁸.

⁵ Ed. Academiei Republicii Populare România, 1958, pag. 873.

⁶ Iași, Institutul de arte grafice „Presa bună”, 1939, pag. 1338.

⁷ Ed. Scrisul Românesc S.A. a cincea edițiune, 1925, pag. 395.

⁸ Informator Gheorghe P. Militaru, de 69 de ani, comuna Brebeni, județul Olt (25 martie 1968).

În ajutorul acestei informații vine și o publicație din ziarul Oltul: „... de atunci datează și denumirile celor două mari drumuri, azi devenite istorice: drumul oii, din direcția Poboru – Boian – Mihăești, pe care scoborau turmele spre Balcani și drumul Nicopolei din direcția Slatina, Milcov, Dudu, Măgurele, Nicopole, unde se scurgeau cerealele”⁹.

Revenind la traseul folosit de ciobani prin actualul sau fostele județe Argeș și Muscel, trebuie să ne întoarcem la bifurcarea acestuia pe Valea Oltului, la vechea vamă, de la Râul Vadului. În apropiere de hotarul fostului județ Argeș, la Căineni vechiului și bătătoritului drum al negustorilor localnici, printr-o deformație lexicală, îi spuneau „Vadul Căii mari”, sau „Caia Mare”, ceea ce înseamnă „Calea Mare” „Drumul Vechi”. Aici, la punctul terminus al județului, la Căineni, turmele treceau Oltul în Argeș, fie pe bacuri, fie – mai aproape de zilele noastre – pe pod de lemn stătător, spre deosebire de podurile umblătoare (bacurile) care și ele erau tot de lemn. Urcau încet dealul Grebleștilor, pe cel al Boișoarei și tot mai sus pe cel al Tițeștilor, din vârful căruia se vedea ca într-o panoramă toată Țara Loviștei. Domol, prin Perișani, Spinu și Poiana, ajungeau la Clocotici, punct recunoscut prin nedeile ce se făceau aici, după care coborau în valea cea largă a Topologului, în Sălătrucul de Sus. La ieșirea din Sălătrucul de Jos, treceau râul prin vad și făceau un popas lung și odihnitor în punctul numit și azi „Puntea oii”. Aici își odihneau ciobanii mioarele, își verificau târhatul, mâncau și spre scăpătat de soare, porneau la vale prin Șuici și Rudeni, unde drumul la punctul „Stejaru” se bifurcă: unul, cel dinspre nord, urcă pe „plaiul oii” la Vernești, traversează Valea Danului și coboară, trecând Argeșul prin vad la Curtea de Argeș, unde se unește cu cealaltă arteră de care s-a despărțit la Stejaru. Aceasta a urmat Valea Topologului până la Tigveni și de aici, urcând dealul Momaia, a ajuns și ea la Curtea de Argeș.

Mulți ciobani refuzau această variantă și de la Tigveni mergeau la Ciofrângenii, Poienarii, de unde pe Valea Cotmenii se îndreptau spre Dunăre. Dar grosul turmelor treceau prin Curtea de Argeș. Gospodarii, stăpânii, sau „economii”, de oi, cum li se mai spunea în scrisorile comerciale, în notele de învoieli de pășunat, sau în contractele de arendare, nu aveau posibilitatea materială să transporte, odată cu deplasarea turmelor și furajele necesare pentru hrana acestora. Cu învoirea proprietarilor de moșii, sau a organelor administrative locale, slugile sau ajutoarele acestora, dirijau turmele pe văi și vâlcele, pe imașuri și izlazuri, în zig zag, ferindu-le să nu dăuneze culturilor, livezilor și podgoriilor, dar oferindu-le posibilitatea să se hrănească din mers cu iarbă și alte plante, scutind pe stăpâni de cheltuieli însemnate.

Când aceste reguli nu erau respectate așa cum s-a întâmplat în luna mai 1835, nemulțumiți, locuitorii satelor Mălureni, Stroiești și Vâlsănești din plasa

⁹ I. I. Florescu, *Ceva despre Olt și Slatina*, în ziarul „Oltul” anul I, nr. 4, din 7 februarie 1928, pag. 2.

Argeșu au reclamat „către măria-sa vodă” că „mocanii ungurești de sunt acum trei ani, totdeauna primăvara urcându-se cu oile la munte spre vârtic, trec prin livezile lor pricinuindu-le mari pagube”. În urma acestei plângeri se ordonă ocârmuirii Argeș ca la „gura Budesii să înființeze o strajă, constituită de dorobanți și săteni, careia să nu-i îngăduiască pă niște asemenea mocani cu vitele lor prin livezile jeluitorilor, având să-i îndrepteze pe drumul după râul Doamnei din sud Muscel”¹⁰.

Acest drum vorbește cu prisosință și de variantele traseului „drumul oii” și de urcarea acestora la munte și de comportarea stăpânilor și a turmelor, precum și de faptul că nodul de trecere obligatorie era confluența Argeșului cu râul Doamnei, lângă Pitești și în apropiere (6-8 km) de comuna Budeasa.

Alexandru Odobescu în jurnalul călătoriei de cercetări arheologice și istorice, făcută în lunile iunie și iulie 1860, prin județele Argeș și Vâlcea, notează pentru ziua de 21 iunie: „Am urcat multă vreme și coaste destul de repezi, până ne-am aflat sus pe – Plaiul oii – având dindărătul nostru valea îngustă și stufoasă a Tutanei (și) dinaintea ochilor, frumoasa vale a Luminilor, serpuită de Topolog”, iar ceva mai jos: „Umblarăm câțeva vreme pe cresta Plaiului oii, până deterem în drumul Olacului și apoi scoborâm pe drumul umblat până la poștia la Topolog”¹¹. Iată deci că din data consemnată de istoric aflăm că – drumul oii – cobora de la Curtea de Argeș, pe multe de dealuri, la vest de comuna și mănăstirea Tutana, aproape paralel cu actuala șosea modernă ce duce la Pitești și prin care trecea respirându-se apoi pe văile Argeșului, Neajlovului, Dâmbovicului, Glavaciocului, Teleormanului, Cotmenei și Vedea, tot mai la vale până în Câmpia Dunării.

Din cele arătate reiese că nu aveau de a face cu o anumită cale, bine definită și precis trasată în teren, ci cu o pluralitate de căi sau trasee orientate spre scopul final: câmpie sau munte. Drumul oii, după ce a ieșit din defileul Coziei, pe Valea Oltului, după ce a părăsit Țara Loviștei, trecând culmea Clocoticiului și a coborât în sudul munților Făgăraș s-a răspândit ca soldații pe câmpul de luptă în trăgători, urmând firul văilor. Ca o explicație a acestui fenomen trebuie să admitem ipoteza că drumul urmat de o turmă, nu a fost călcat imediat de alta și aceasta dintr-o rațiune practică: prima turmă culegea în mers toată iarba bună de păscut, încât cea care ar fi urmat același traseu ar fi fost sortită foametei. În această situație, ciobanii isteți își strecurau și mânau pe cât puteau spre sud mioarele pe căi paralele, dovadă multe toponime legate de păstori și păstrate până azi.

Prin fostul județ Muscel, „drumul oii”, venea de la Brașov peste trecătoarea de culme Bran, lărgită și îmbunătățită în 1891; trecea prin punctul

¹⁰ N. Leonăchescu-Năndrașu, *Stroești - Argeș, documente și mărturii*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova 1981, pag. 120, documentul 63.

¹¹ Alexandru Odobescu, *Opere II*, 1967, Ed. Academiei R.S.R., pag. 364.

de vamă Giuvala și cobora în Dâmbovicioara, de unde, pe valea pârâului cu același nume, ieșea în albia largă a Dâmboviței, pe malul căreia șerpuia drumul mare, care din Dragoslavele prin Stoenеști, unde și-a refăcut oastea Mihai Viteazul, după bătălia de la Călugăreni, ducea la scaunul domnesc, la Târgoviște.

O parte din ciobani, după ce treceau culmea Mateiașului, coborau în Valea Argeșelului, treceau în cea a Cărcinovului pe care mergeau până la Topoloveni și de aici, pe marea arteră de circulație spre București, Giurgiu, Turnu Măgurele, Oltenița, Călărași etc. Ni s-au păstrat pe acest traseu, mai multe toponime specifice oieritului ca: „întărcătoarea” și „Oboarele mari”, în perimetrul comunei Stoenеști, satul Bădeni, „Văcarea”, sat aparținând de comuna Mihăești și „Moara Mocanului”, sat care face parte din comuna Leordeni. Tot în această zonă pe culmea dealurilor ce despart apele râului Argeșel de cele ale pârâului Cărcinov, a fost mai demult „drumul mocanilor” ce-i zic al Negreștilor¹² și care venea dinspre Câmpulung și intra la Topoloveni, în drumul cel mare; Ceșmeua (Cișmeaua) ciobanului, în comuna Racovița¹³; Dealul Mocanului, la vest de Gorganu și „drumul mocanului” care trecea prin Vrănești, ambele sate aparținând acum de comuna Călinești, sunt atestate ca toponime, existente în cea de a doua parte a secolului trecut¹⁴.

Și pe teritoriul fostului județ Argeș s-au păstrat câteva toponime ce amintesc de o intensă viață păstorească. „Odăieni”, sat dependent de comuna Suseni, amintește de odăile (adăposturile) unde se păstrau nutrețurile pentru animale, iar iarna erau folosite ca locuințe. „Văraticeu” și „Văraticele”, sate ale comunelor Racovița, plaiul Loviștei și Runcu, plasa Topologu, unde ciobanii duceau oile la odihnă vara¹⁵. Cât despre „drumul oii”, el este cunoscut și atestat chiar și azi pe teritoriile satelor și comunelor din jos de Pitești: Oarja, Tuțulești, Rociu, Bârlogu, Negrași, Mozăceni, Slobozia, Ștefan cel Mare, și în jos în Teleorman.

Ovid Deusușianu spunea că „drumul oii merge din munte, până în Dunăre, prin centru județului Argeș”, completând că „este un drum de cea mai depărtată vechime, pe care păstorii duceau oile din munte la câmp, în timpul de toamnă, și de la câmp la munți, în timpul de vară”¹⁶.

Definiția dată de savantul român, care a fost Ovid Deusușianu, acestei căi de mare circulație a păstorilor „drumului oii”, completează și definește teza de față, demonstrând pe deplin că în sudul Carpaților Meridionali, în toată Țara

¹² C. Rădulescu - Codin, *Muscelul nostru*, Câmpulung, 1922, Tipografia Gheorghe N. Vlădescu, pag. 51, subsol nr. 3.

¹³ C. Alessandrescu, *Dicționar geografic al județului Muscel*, București, Sococ, 1893, pag. 87.

¹⁴ *Idem*, pag. 162 și 212.

¹⁵ George Ioan Lahovari, *Dicționar geografic al județului Argeș*, București, 1888, pag. 163.

¹⁶ Ovid Deusușianu, *Viața păstorească*, Casa Școalelor, 1943, pag. 212 și 213.

Românească, cel mai bătătorit drum a fost cel care trece „prin centrul județului Argeș“.

II

Posibilitățile pe care ni le oferă toponimia de a reconstitui firul istoriei, acolo unde documentele materiale tac, sau nu există, sunt multiple. Deși ramură a lingvisticii – toponimia – (de la fr. toponymie) este un auxiliar prețios al istoriei¹⁷.

În zona de sud a județului Argeș toponimia încă mai reține denumirea unor „drumuri comerciale“, „drumuri moarte“, de „pământ“, pe care se transportau produse manufacturiere sau agroalimentare, dinspre Orient spre Occident, precum și invers. Mirodeniile, șalurile și covoarele din Asia Mică erau trecute prin vama Giurgiului, de unde luau drumul spre București. De aici, urcau spre Sibiu, bineînțeles trecând prin nodul rutier al Piteștiului. O bună parte din aceste produse erau vândute în țară, la mănăstirile argeșene și oltene, sau la negustorii „toptangii“, din orașele Țării Românești.

Din produsele autohtone se transportau la schela Giurgiului: cereale, sarea de la Ocnele Mari, produse de olărie din centrele cu vechi tradiții (Curtea de Argeș, Coșești – Poenița de pe râul Doamnei, Stroiești și chiar Oboga, Horezu și Vlădești), produse de lemnărie, produse animaliere, produse petroliere, vin, țuică, fructe, etc.

Istoria drumurilor din Țara Românească nu se ocupă de ruta pe care se făceau transporturile cu produsele de mai sus, decât numai atunci când acestea urmau firul căilor de mare circulație, a drumurilor comerciale de interes național.

Produsele cerealiere provenite de la marile proprietari domnești, boierești, sau mănăstirești, erau transportate la cea mai apropiată schelă, în cazul de față la Giurgiu, de unde erau încărcate în corăbii cu destinația Constantinopol, sau în susul Dunării spre Viena.

Înainte vreme drumuri pietruite erau puține, sau deloc. Circulația se făcea greoi și era nevoie de multe mijloace de transport – care, boi, cai și bivoli.

Se căutau cu precădere drumurile de pământ, scursurile, hotarele dintre moșii, chiar văile și se ocoleau pădurile din cauza hoților, iar unde nu se putea altfel drumul își făcea loc de-a dreptul prin șleau¹⁸.

Drumurile cele mai potrivite pentru mersul îndelungat erau cele de pământ. Pe acestea, animalele nu se vătămau la picioare așa cum se întâmpla pe drumurile pietruite și nu era nevoie să li se schimbe potcoavele prea des.

¹⁷ Ion Cruceană, *Drumuri comerciale de pământ și toponimele lor în zona de sud a județului Argeș*, în *Studii și comunicări* 1972, Muzeul Pitești, pag. 309.

¹⁸ *Istoria României*, vol. III, Ed. Academiei R.S.R. 1964, pag. 978.

Căraușii cunoșteau necazurile la care erau supuși pe astfel de drumuri, dar aveau mulțumirea că puteau găsi hrană din destul pentru animale (iarbă) și lemn de reparat căruțele când se stricau, sau să facă focul ca să se încălzească și să-și pregătească hrana.

În general transporturile de la nord spre sud se făceau toamna, după strângerea recoltelor sau chiar iarna cu săniile. Și într-un caz și în altul nu pornea la drum o căruță sau două, ci o adevărată caravană. În fiecare căruță se găseau uneltele de prim ajutor: o secure, un clește, ghioaga sau ciomagul din lemn de corn, drept armă de apărare sau de atac, precum și căldarea cu crăcane și mălaiul pentru mămăligă. Drumul era lung și dura zile și săptămâni în șir.

Pe un astfel de drum „drumul Giurgiului” se transportau până la darea în folosință a căii ferate București-Giurgiu, la 31 octombrie 1869, mai ales cerealele și peștele. Cu toată comasarea terenurilor realizată în urma cooperativizării agriculturii în 1962, toponimia înregistrează încă din anul 1701¹⁹ traseul pe care-l urma în sudul județului „Drumul Giurgiului”. El își configura existența în zona orașului Pitești și cobora în jos prin Pârvu Roșu (în acest punct dacă nu izbucnea primul război mondial s-ar fi făcut joncțiunea cu linia ferată Giurgiu-Videle, căci traseul și măsurătorile se și executaseră) spre Cerșani-Suseni, ca de aici tăind câmpia pe la est de hotarele satelor Cornățel-Tomșanca, Deagurile, Recea, Izvoru, pe de o parte și pe la vest de Gliganu, Bârlogu, Negrași, Mozăcenii și Slobozia pe de altă parte să se continue prin Videle la Giurgiu²⁰.

În același timp, transportul sării de la Ocnele Mari, județul Vâlcea, a dat și el naștere toponimului „Drumul sării”.

Sursă de venituri domnești sarea era transportată cu luntrea, de la Ocnele Mari pe Olt în sus, spre Sibiu și tot cu luntrea, pe Olt, în jos, până la satul „Creminari” sau „Creminari monăstirești”, unde era „trecătoare peste Olt cu poduri umblătoare”²¹ sau direct cu căruțele la Craiova.

De la Cremenari, încărcată în căruțe de clăcașii obligați la corvezi sarea lua drumul spre Giurgiu, de unde era trecută la Nicopole. Căraușii ocoleau Dealul Negru. Pe căile umblate altădată de Mircea cel Bătrân și boierii săi, când treceau de la Curtea de Argeș prin Cotmeana în sus, la Cozia, ei coborau bolovanii de sare până la Pitești, de unde urmau aproape același drum cu al cerealelor – drumul Giurgiului.

¹⁹ În carte de hotârmă a comunei Mozăcenii scrisă întocmai după aceea originală din 7209 (1701) noim. 28 lucrată de sluger Sandu Depărățeanu în leatul 1838, aprilie 30 se vorbește de a treia trăsură (măsurătoare) (n.n.) la capătul moșiei dinspre apus puind lanțul din dreptul unui troian și pe drumul Giurgiului și prin gura văii oii...

²⁰ Informatori: Nicolae Corbescu, n. la 5 mai 1907, în com. Recea; Ilie I. Enache, n. la 7 IX 1929 în satul Țupulești com. Suseni; Ioan C. Boeru născut la 26.IX.1912 în com. Lunca Corbului; Ion St. Nicolae-Cruceană, născut la 11.XI.1911 în com. Mozăcenii.

²¹ George Ioan Lahovari, *Dicționar geografic al județului Argeș*, București, Socecu, 1888, pag. 83.

La hotarul de vest al comunelor Negrași, Mozăceni, Slobozia, Ștefan cel Mare se afla, până la colectivizarea agriculturii, un drum de pământ – numit drumul sării²².

Toponimul este cunoscut și în comuna Negrași-Bârlogu²³ și chiar în București. Aici „au fost și două drumuri ale sării, pe unde se aducea sarea de la ocna: unul în partea de sus a orașului, altul în partea de răsărit; ambele continuau spre Dunăre și bălțile ei, spre locurile de pescuit de la Greaca, Spanțov, Cornățel, Gălățui etc.”²⁴.

Și azi o stradă din cartierul Drumul Taberei – cod 76317-76324 – poartă numele de „Drumul sării”²⁵. Aceasta presupune că o parte din sarea transportată era destinată alimentării capitalei, iar restul se ducea la Giurgiu de unde, încărcată în corăbii lua calea spre Adrianopol.

Este de remarcat faptul că strada Drumul sării, se află în vecinătatea autostrăzii București - Pitești, în partea de sus a Bucureștilor, ceea ce întărește și mai mult ipoteza că, drumul sării cobora de la Ocnele Mari la Pitești-Giurgiu, aproape paralel și de multe ori suprapus cu drumul Giurgiului și pe traseul cărora cu aproximație, s-a deschis acum moderna arteră de circulație, autostrada București-Pitești.

Pe lângă aceste două drumuri comerciale de pământ folosite în principal pentru transportarea cerealelor de pe moșiile domnești, boierești și mănăstirești și a sării în scopul comercializării lor peste graniță, drumuri azi șterse de pe hărți și păstrate doar în amintirea populației au mai fost și altele. Acestea aveau o folosință mai restrânsă și pe ele se scurgeau produsele agroalimentare sau produsele țărănești realizate de meșteșugari ca: produse de olărie, produse de lemnărie, țesături de artă populară, băuturi, fructe.

Produsele de olărie erau transportate din cunoscute vetre de olari; Curtea de Argeș, Stroești de pe Vâlsan și Coșești-Poenița de pe râul Doamnei, încărcate în căruțe pătulate și acoperite cu coviltire, în jos, spre câmpie. Unii producători, mergeau spre Căteasca, Teiu-Leșile, Mozacu și de aici pe „drumul olarilor” care se împletea cu Valea Mozacului, intrau dinspre răsărit în comunele și satele: Rociu, Gliganu, Bârlogu, Negrași, Mozăceni, Slobozia, Ștefan cel Mare, sau treceau în Recea, Izvoru și de aici în Vlașca.

Cam același traseu urmau și producătorii de șifă, pătule pentru porumb, hambare, putini și butoaie, ulucă și alte derivate de lemnărie, precum și produsele agroalimentare, în special merele, perele și țuica. Și aici toponimia

²² Ion Cruceană, *Un sat vechi cu împliniri noi*, în *Secera și Ciocanul*, nr. 5170 din 30 decembrie 1970.

²³ Ion Nania, *idem*.

²⁴ Constantin G. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, Editura pentru literatură, București, 1966, pag. 375.

²⁵ Ghidul străzilor municipiului București, de Al. Ionescu și Dan Emanoil, Editura Consiliului național pentru educație fizică și sport, 1969, planșa 75 e.

reține nume ca: „drumul gușaților“ sau al merelor, precum și „drumul bătiei“ de la butie, al țuicarilor²⁶.

Produsele petroliere, în special petrolul lampant, gazul și păcura, se aduceau de găzari pe drumul găzarilor, care venea dinspre răsărit, perpendicular pe direcția drumurilor descrise mai sus. El refăcea un vechi și circulat drum comercial, cel al Slatinei. Acesta făcea legătura între Târgoviște, fosta capitală a Țării Românești, prin Slatina sau Craiova, Turnu-Severin. Drumul trecea prin Găești, mănăstirea Glavacioc, și de-a curmezișul prin câmpia Burdea și Boian ajungea mai jos de Slatina, la Ipotești, unde era vad și pod umblător peste Olt.

În amintirea locuitorilor rezidă și un drum al „găinarilor“, al negustorilor ambulanți care cumărau, de prin sate, păsări vii pe care le duceau, în căruțe făcute cuști, la București.

Este deasemenea cunoscut „drumul băjeniei“, situat tot în hotarul comunei Mozăceni, acolo unde cu veacuri în urmă se întindea pintenul de nord al faimoasei păduri a Vlăsiei.

Tradiția spune că pe acest drum se „băjeneau“, locuitorii satelor din jur în „căruțe de lemn cu două proțapuri“, așa de deasă era pădurea că nici loc de întors căruța nu era. Altă variantă spune că din cauza grabei de a se ascunde populația din calea năvălitorilor atelajele de înhămat caii sau de înjugat boii se puneau în partea în care se putea fugi mai repede.

Dinspre Turnu Măgurele, Roșiori de Vede urca spre Pitești „drumul al mare“ sau „drumul Piteștilor“, care trecea și prin Siliștea Gumești, satul natal al regretatului prozator Marin Preda. Din poștă în poștă, din 20 în 20 de km, erau pe acest drum locuri de popas, dejugători.

Paralel și uneori suprapus cu valul lui Traian, cu lines transalutanas, noua linie romană de fortificații, lungă de 235 km, și care pornea de la Flămânda pe Dunăre și trecea pe la Roșiorii de Vede, Pitești, Câmpulung, ajungând până la Rucăr²⁷ era „Traianul“ drumul lui Traian.

În satul Țuțulești se vorbește de „drumul omorului“ tradiția situând în mijlocul satului marea luptă de la Rovine, unde măcelul vrășmașilor a fost așa de mare că, în amintirea poporului a rămas bine întipărit acest măcel.

Cazuri asemănătoare sunt în toate colțurile județului, dar studiul da față a urmărit să evidențieze cu precădere numai pe acelea, a căror destinație, a fost legată de o muncă productivă (meșteșuguri țărănești); de desfăcerea unor produse agroalimentare, sau de o conviețuire pașnică (oieritul); de tradiții (omor) sau (băjenii); de transport (schimb de mărfuri) sau caravane comerciale și altele, al căror scop a slujit populației.

²⁶ Ion Cruceană, idem.

²⁷ Istoria României, vol. I, Editura Academiei R.S.R., pag. 528.

PREOCUPĂRI DE EPIGRAFIE ALE LUI C.D. ARICESCU LA CÂMPULUNG ȘI ÎN ÎMPREJURIMILE ORAȘULUI, LA 1854

CONSTANTIN BĂLAN

Figură marcantă a intelectualilor din spațiul muscelean, C.D. Aricescu s-a distins între contemporanii săi, încă din anii de învățământ la Școala de la Sf. Sava din București, numele său fiind cunoscut în cercurile oamenilor de carte, ale militanților politici, mai ales din vremea Revoluției Române de la 1848 și din deceniile următoare¹.

În rândul numeroaselor sale scrieri pe tărâmul literaturii, dar și al istoriografiei se situează, cum se cunoaște, și *Istoria Câmpulungului*², cel mai vechi studiu monografic editat până atunci din Țara Românească. Așa cum se desprinde și din *Memoriile*³ lui, C.D. Aricescu era preocupat de întocmirea acestei lucrări la 1854, anul în care neobositul cercetător avea să-și îndrepte atenția nu numai asupra surselor documentare, ci și a *inscripțiilor de la monumente*, lucru de altfel mai puțin cunoscut și care-l situează între participanții la anchete epigrafice, încă înainte de 1860, vremea unor laborioase investigații desfășurate cu sprijinul statului⁴, în urma demersurilor făcute de D. Papazoglu pe lângă domnitorul Al. I. Cuza, în 1859.

Avem în vedere materialele documentare încorporate într-un manuscris sub titlul *Inscripțiile bisericilor din Câmpulung culese de C.D. Aricescu*, 1854⁵. În acest adevărat „memorial“, în afară de considerații cu privire la

¹ Pentru el să se vadă mai ales vol. C.D. Aricescu, *Scrieri alese*, ed. de Dan Simonescu și Petre Costinescu, cu prefață de Șt. Cazimir, București, 1982.

² C.D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului prima residență a României*, I-II, București, 1855 - 1856. Extrase și în vol. cit., *Scrieri alese*.

³ Cf. *Memoriile mele*, în vol. cit., *Scrieri alese*.

⁴ Cf. Al. Elian, Introducere, la vol. *Inscripțiile medievale ale României. Orașul București*, I, 1395 - 1800, București, 1965, p.28-30; cf. și C. Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Argeș (sec. XIV - 1848)*, București, 1994, p. 22-24.

⁵ La Arhivele Naționale, București, Achiziții Noi, MMCMXX / 21, manuscris cuprinzând 22 file, dintre ele 18 sunt scrise. (= Aricescu, *Inscripțiile*).

istoricul a 21 de lăcașuri din oraș și din împrejurimi⁶ și a altor două chinovii muscelene⁷ au fost transcrise și 23 texte epigrafice⁸.

Din datele înserate în legătură cu trecutul Bisericii Sf. Dumitru, din Malu de Sus, Aricescu relevă că în călătoria din iulie 1854 fusese însoțit de „junele Fotino”⁹ – un amic al său, și că a beneficiat, în ce privește traducerea mai multor inscripții slavone, de ajutorul părintelui Haralambie¹⁰, călugăr de la mănăstirea „Negru Vodă”.

Faptul că informația epigrafică de la ctitoriile câmpulungene a văzut, în parte, lumina tiparului¹¹, că prin cercetările sistematic efectuate de noi în deceniile trecute au fost detectate și pregătite spre publicare inscripțiile din județul istoric Muscel (sec. XIV - 1848)¹², ne determină să ne referim aici numai la acelea care nu se mai păstrează¹³ sau au fost refăcute ca urmare a restaurării edificiilor ce le-au adăpostit.

Din investigațiile noastre rezultă – fără îndoială – că C.D. Aricescu s-a oprit cu deosebire asupra textelor lapidare aflate într-o mai bună stare de conservare, în special la pisaniile lăcașurilor, ceea ce i-a înlesnit efectuarea lecturii cu destulă certitudine.

În însemnările sale de la **Biserica Domnească** este relevată și prezența unui „*mic monument funebru*”, așezat în tindă, ce avea în zona superioară două orificii, iar în câmpul inferior două „*figuri de copii sculptate*”, unde, în spațiul dintre ele, Aricescu a putut citi: „Sub piatra aceasta zac și odihnesc oasele răposatului robului lui Dumnezeu, Neagul sin Fierea pos<telnic>, nepotul lui Mareș vel ban; avgust 28, leat 7204 (1696). Și s-a pristăvit în zilele lui Io Costandin Ba<sa>rab v<oie>v<od> Brâncoveanu¹⁴”. Este, prin urmare, vorba de nevârstnicul copil al lui Fiera, fiul lui Mareș Băjescu, ne amintit în

⁶ Lăcașurile numerotate cu cifre romane și informația aferentă sunt cuprinse pe filele 1v-15v, astfel I Mucenița Marina; II Biserica Schei; III Biserica Valca; IV Sf. Gheorghe <Olari>; V Biserica Fundeni; VI Șubești; VII Biserica Bradu; VIII Sf. Nicolae din Târg; IX Biserica Domnească; X Sf. Ilie; XI Sf. Troiță; XII Mănăstirea (f. 6v - 10); XIII Bărăția; XIV Sf. Nicolae de la Bradu <Nicu>; XV Bolnița; XVI Sf. Vineri; XVII Flămânda; XVIII Biserica Malu de Jos; XIX Biserica Malu de Sus; XX Biserica Bughea Ochești; XXI Biserica Humele (spațiu nescris); XXII Biserica Vișoiu (spațiu nescris); XXIII Biserica Apa Sărată.

⁷ Și anume, N.5. Monastirea Aninoasa (f.17 v); N.6. Schitul Ciocanul (f.18).

⁸ Și anume 20, provenind de la nouă biserici, iar alte trei de pe cruci votive și de pe banița etalon de 44 ocale – din acestea două redată de Aricescu și în *Istoria Câmpulungului*, p.37 și 183-185.

⁹ Cf. Aricescu, *Inscripțiile*, f. 13 v și f. 14.

¹⁰ Ibidem, f.15 v, unde Aricescu precizează că „*ne-a explicat multe inscripții slavone*”.

¹¹ Datorită mai ales strădaniilor pr. I. Răuțescu, dar și ale lui N. Iorga ș.a. cercetători (cf. *Bibliografia în vol. Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Muscel (sec. XIV-1848) în ms.*, la Institutul de Istorie „N. Iorga” (= *Inscripții - Muscel*); cf. și N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I - Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea)*, vol.I: A-L, București, 1970, p.159-168 (= Stoicescu, *Bibliografia*, I).

¹² Cf. *Inscripții - Muscel*.

¹³ Este vorba de șase texte epigrafice asupra cărora ne vom opri în cele ce urmează.

¹⁴ Cf. Aricescu, *Inscripțiile*, f. 6.

genealogiile familiei acestuia¹⁵.

La vechea ctitorie **Sfânta Troiță**, existentă odinioară, „*d-asupra ușei din tindă*” se afla o pisanie cuprinzând „*explicația celei din afară, sârbească*”¹⁶, cum se arată în manuscrisul supus atenției noastre și anume: *Această sfântă și dumnezească biserică ziditu-s-au întru slava și cinstea Sf<intei> Troițe, în zilele prealuminatului domn, Io Matei v<oie>v<od>, de robii lui Dumnezeu, jupan Vasilake i jupanița ego, Mitrana. Iar în zilele preluminatului domn, Nicolae Alecsandru v<oie>v<od> s-a milostivit d<umneal>ui, Stancu logofătu de a zugrăvit și înfrumusețat, precum să vede, ca să fie dumnealor vecinică pomenire, fiind epitrop părintele Ioanichie arh<imandritul> de la Stavropoleos*¹⁷, *fiind preoți popa Sima, popa Costandin, fiind cursul anilor de la Adam, 7238 (1730)*¹⁸.

Urmărind în continuare notele pasionatului cercetător câmpulungean desprindem interesul său și pentru trecutul **Bisericii Bărăția**, a comunității catolice, edificiu care, la vremea anchetei lui se știa că „*s-a prenoit pe la 1760*”¹⁹ de „*P<ater> Antonie Ciubrin*”. Inscriptia de „*d-asupra ușei, sus*” este redată astfel: „*Quia belligerabat aquilla utraque atque luna ideo ruinata sum pro uti visa fui a nobis et ab his uibus innotui*”²⁰. Aet restauratione P<ater> Antonius Csubrin atque decoravit reparans ruinas quas sors infligit”²¹. În traducere, ultima parte a textului este: *Și refacerea de către p<reotul> Antonius Csubrin, care a și înfrumusețat-o, refăcând-o din ruinele pe care soarta le-a lovit.*

Memorialul aduce la lumină și ceea ce se putea citi „*d-asupra amvonului*”, și anume: „*In hac sacra renovata aede predicavit in iul<i>i> 10,*

¹⁵ Cf. spre pildă Șt. D. Greceanu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, I, București, 1916, p. 81; să se vadă și Șt. Andreescu, *Trei veacuri de la întemeierea mănăstirii Cornet și a bisericii de la Băjești (1666-1966)*, în „*Mitropolia Olteniei*” XVIII (1966), nr. 7-8, p. 674-677 și 697-705.

¹⁶ Referire la vechea pisanie în limba slavonă, datând din 1632 august 2, aflată la Muzeul Național de Artă, din București (cf. *Inscripții - București*, p. 480, nr. 579).

¹⁷ Să se vadă pentru el, P.V. Năsturel, *Biserica Stavropoleos din București după documentele din Arhivele Statului*, cu planuri și vederi fotografice, București, 1908; cf. și vol. *Inscripții - București*, p. 409-411, 413, 426-427.

¹⁸ Cf. Aricescu, *Inscripțiile*, f. 6 v.

¹⁹ Aprecieri inexactă deoarece părintele Antonie Csubrin - așa cum rezultă din lista gardienilor Câmpulungului - este atestat de la 1780-1799, cu unele întreruperi la 1786 și 1790-1791 (Cf. George Georgescu, *Cronica franciacanilor din 1764, prima istorie a orașului Câmpulung*, în „*Verbum*”, V (1994), p. 353; el funcționează încă și după 1800, până către 1819 (cf. N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, I-II, București, 1901, p. 317-319). De aceea inscripțiile pe care le redăm în continuare nu au fost receptate în compilația lui Blasius Kleiner la 1764.

²⁰ Într-un mai liber înțeles ea ne amintește că „După cum, pe de o parte, te-ai lupta cu o acvilă (un însemn), iar pe de alta chiar și cu luna (cu timpul), tot astfel cele ce-și află ruina sunt ca să avem cunoștință și despre cei pe care-i trecem cu vederea”.

²¹ Cf. Aricescu, *Inscripțiile*, f. 10 v.

P<ater> honoratus Stierba, Provinciae Bulgariae ac Valachia²², adică: „În această sfântă casă preânoită a predicat la 10 iulie onoratul părinte Stierba, al Provinciei Bulgariei și Valahiei”. Predicatorul ar putea fi acel „Sterba” profesor, atestat pe la 1783 și 1784 la Parohia catolică din Râmnicu Vâlcea²³.

C.D. Aricescu redă în însemnările sale și pisanăa clopotniței de la Bărăția, de la 1730, distrusă în incendiul din 1885. Deși a mai fost publicată după transcrierea din compilația lui Blasius Kleiner²⁴ din 1764, purtând – sub aspect lingvistic – pecetea copiei unui misionar de școală germană²⁵, o vom reda după manuscrisul din 1854. Ea se afla pe „fața despre curte” a turnului și avea următorul formular: *În numele Sf<intei> Troițe și în cinstea sf<ântului> și preaslăvitului Apostol Iacov, fratele Domnului. S-a zidit această clopotniță din temelie ei și s-a înfrumusețat cu cheltuiala d<umnea>lui Nicolae Volf pisarul, fiind mai înainte de lemn vechi și putred. Așijderea și curtea bisericii de morminte, fiind mai-nainte încungiurată cu vârgii s-a împregiurat cu zid, precum se vede, în zilele prealuminatului și preainălțatului domn, Io Nicolae Alecsandru v<oie>v<od>, a> II-a domnie, fiind ispravnic și ostenitor Georgius Volf²⁶, la anul de la Nașterea Domnului nostru I<isu>s H<risto>s, 1730²⁷.*

În continuare ne vom opri și la Biserica Sfântul Nicolae de la Bradu, din târg, adică Sf. Nicolae – Nicuț, unde „inscripția cea veche” releva: *Această sfântă și dumnezească biserică, unde se cinstește și se prăsnuește hramul Sf<ântului> Nicolae de Sus. Ziditu-s-a din temelie în zilele mării sale Costandin Basarab Brâncoveanu v<oie>v<od>, cu cheltuiala d<umnea>lui logofăt mare, Pană²⁸. Și răposând d<umnea>lui într-acea vreme la leatu 7216 (1708), și rămâind nezugrăvită înlăuntru și p-afară, cu ajutorul lui Dumnezeu nevoindu-se însuși și cheltuind o înfrumuseță, după cum se vede înlăuntru și p-afară de sfinția sa chir popa George și de preoteasa lui, Costandină, și de alți creștini, cu îndemnarea sf<inției> sale; iunie 8, 7258 (1750)²⁹.*

Primul ctitor al lăcașului, Pană Negoescu, cumnatul voievodului Constantin Brâncoveanu, a deținut dregătoria de mare logofăt, amintită în pisanie, din 1718-1719³⁰, ultimul an aici menționat marcând sfârșitul vieții

²² Ibidem, f.11.

²³ Cf. N. Iorga, vol. cit., p.325 și 326.

²⁴ Să se vadă G. Georgescu, *Primele scrieri în românește cu litere latine la Câmpulung*, în „Studii și comunicări”, Câmpulung, V (1989), p.214-215 (și foto).

²⁵ Idem, art. cit., în „Verbum”, V (1994), p.347.

²⁶ La Blasius Kleiner apare „Georgie logofăt” (cf. ibidem).

²⁷ Cf. Aricescu, *Inscripțiile*, loc. cit.

²⁸ La data menționată în pisanie Pană Negoescu deținea dregătoria de mare comis (1705, 1706-1710 - Cf. Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea. Liste cronologice și cursus honorum*, în „Revista arhivelor”, XLIX (1972), nr.2, p. 320.

²⁹ Cf. Aricescu, *Inscripțiile*, f.11.

³⁰ Cf. Th. Rădulescu, art. cit., ibidem, nr.1, p.127.

boierului divanit. Neconcordanța dintre data înscrisă în text și funcția ce a deținut-o, deabia mai târziu, se datorează rescrierii ulterioare a inscripției.

Cât privește pisaniile de la: Biserica Sf. Vineri³¹ (1757), de la Schitul Flămânda-Mărculești³² (1765) sau piatra votivă de la Mănăstirea „Negru Vodă”, pe care era săpat numele ispravnicului Mihail egumen Cozian, de la leatul 7220 (1712)³³, acestea au ajuns în Lapidarul Muzeului Național de Artă, din București³⁴.

Parcursarea memorialului și a comentariilor făcute cu prilejul vizitării diferitelor lăcașuri, spre pildă a Bisericii Domnești, a celei de la Șubești sau de la Malu de Sus, ni-l înfățișează pe C.D. Aricescu nu numai ca un iubitor al monumentelor istorice, doritor a le recepta mesajele, dar și cu mari disponibilități sufletești față de acestea ca lăcașuri de cult. În descrierile de la primele două biserici menționate transpar și duioase amintiri de familie, căci la Șubești erau ctitori și „*unchii Ariceștilor, ai căror moși Chiliașii și consăngenii lor se înmormântează încă aici*”³⁵, în timp ce evocările de la Biserica Domnească³⁶ îl fac să exclaim: „Ce dulci și scumpe suvenire deștepti tu în inima mea”!

Notele de la Biserica Malu de Sus stau însă mărturie cetățeanului, omului politic intransigent, Aricescu lăsând să izbucnească sentimentele lui de prețuire pentru moșnenii locului, în special pentru acel „tribun” al lor, logofătul Dumitru Sandu, un adevărat om al munților, „*cu cap de roman pe umeri de dac*”³⁷, vestit prin „agerimea minții lui”. Faptul nu este întâmplător subliniat, bardul câmpulungean având prilejul să-și dezvăluie și antipatiile lui politice. Ele sunt învederate atunci când se referă la succesul reputat de „tribunul muscelean” – văzut ca „un Demosten”, în Divanul Apelativ, unde l-a înfruntat pe „Slăniceanu”, socotit drept „creatura lui Știrbei”³⁸. Așa cum consemnează Aricescu, logofeții de la Divan spuneau atunci despre Dumitru Sandu: „Al dracului ungurean! a făcut mort pe Slăniceanu”³⁹.

³¹ Cf. Aricescu, *Inscripțiile*, f.12.

³² *Ibidem*, f. 12 v.

³³ *Ibidem*, f. 8.

³⁴ Cf. vol. *Inscripții - București*, p. 490, nr. 592; p. 491, nr. 594; p. 541, nr. 673.

³⁵ Cf. Aricescu, *Inscripțiile*, f.3, nota 1.

³⁶ *Ibidem*, f.6. Aricescu relevă că aici „*frații Aricești au pronunțat înțdea oară <Ruga Dominicală> - Tatăl Nostru - în auzul mamei lor, care trăi să-și vadă realizată dorința inimei sale, vîsul ei de aor, a auzi pe fiii ei mulțumind lui Dumnezeu în Templul Divin*”.

³⁷ Cf. Aricescu, *Inscripțiile*, f.13 v.; cf. și a sa *Istoria Câmpulungului*, I, p.153.

³⁸ Pentru atitudinea lui C.D. Aricescu față de domnii regulamentari și față de domnitorul Barbu Știrbei, înscăunat de marile puteri după înăbușirea Revoluției de la 1848, cf. a sa *România sub prințul Bibescu 1842-1848*, București, 1862; să se vadă și cele relevate însă de N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Dimitrie Știrbei domn al Țării Românești (1849-1856)*, Valenii - de - Munte, 1910; de asemenea, Cornel I. Scafeș, *Vladimir Zodian, Barbu Știrbei (1849-1856)*, București, 1981.

³⁹ Cf. Aricescu, *Inscripțiile*, f.13 v.

Manuscrisul asupra căruia vom mai stărui și pentru informațiile extrase din textele epigrafice, probabil nu întotdeauna bine conservate și mai lesne de investigat, cum vor fi fost și acelea de la Biserica Bughea - Ochești. În inscripția de deasupra ușii se vedea că „*e făcută de zid subt Caragea (1811), de părintele Ioan Șerbănoiu și cu ajutorul enoriașilor din mah<alaoua> Curelarii de Sus și desemnată < > la 1835 și la 1847 iulie 15, tot de enoriași, în număr de 45, al căror nume umple piatra*”⁴⁰.

După observațiile referitoare la ctitoriile câmpulungene, Aricescu s-a oprit și la inscripția de pe **Crucea lui Socol** din leatul 7144 (1636)⁴¹, apoi la aceea ridicată de Leon vodă⁴² și la textul înscris pe banița de 44 ocale, la 1825, pusă ca etalon, de Grigore Ghica⁴³.

În cele ce urmează, însemnările din memorial redau sub titlul „*Despre stricarea mănăstirii și a orașului Câmpulung, 7245 (1737)*”, informații dintr-un pomelnic al vechii ctitorii voievodale, ce înfățișează împrejurările dramatice și distrugerile provocate urbei în timpul conflictelor dintre oștile austriece și turci, cu deosebire în 1738 octombrie 20. Atunci – cum se cunoaște – Constantin Mavrocordat a trimis cu „*poruncă împărătească*” dregători și slujitori „*de au fărâmat toate zidurile mănăstirii*”⁴⁴. De-abia la 1761 martie 15, arhimandritul Nicodim reușea să încheie lucrările de refacere⁴⁵.

Ultimele file ale manuscrisului poartă scurte notițe despre „Monastirea Aninoasa”⁴⁶, încheindu-se cu relații privitoare la „Schitul Ciocanu”⁴⁷.

Trebuie de asemenea relevat că distinsul intelectual și om politic câmpulungean, dorind să cunoască cât mai multe date despre lăcașurile muscelene, pe care nu avusese prilejul să le cerceteze, a solicitat – cu sprijinul Ocârmuirii – de la îngrijitorii unor monumente de interes istoric să i se comunice informațiile trebuitoare. De aceea, în răspunsul de la 1856 septembrie 11, către „*Onor D.D. Constantin D. Aricescu - Muscel*”, adresat „*cu toată plecată închinăciune*”, din partea **Mănăstirii Valea**, se preciza că ctitoria fusese „*reclădită de Radu Paisie la leatul 7042*”⁴⁸ <1534>. Se făceau totodată referiri și la „*Biserica din Argeșel*”, adică la **mănăstirea Vieroș**,

⁴⁰ Ibidem, f.15.

⁴¹ Ibidem, f.15 v -16.

⁴² Ibidem, f.16 v. Aici este înfățișat și desenul crucii cu elementele ei decorative și cu inițialele unor formule liturgice. Mai întâi, Aricescu a apreciat că monumentul lapidar aparține vremii lui Radu Leon (1665-1669), datarea lui, rectificată apoi în anii 1630-1633!

⁴³ Ibidem, f.16 v, nr.3.

⁴⁴ Ibidem, f.17, nr.4.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem, f.17 v, nr.5; aici se dă și o listă a egumenilor lăcașului.

⁴⁷ Ibidem, f.18, nr.6. Următoarele file 18 v - 22 v sunt nescrie.

⁴⁸ Răspunsul, la Arhivele Naționale, București A.N., MMCMIII / 26. El redă un extras din pisania de la 1547 - 1548 (inscripția la M. Caratașu, P. Cernovodeanu, N. Stoicescu, *Jurnalul călătorilor canonice ale mitropolitului Ungrovlahiei Neofit I Cretanul*, în „Biserica ortodoxă română”, XCVIII (1980), p.300).

edificată mai întâi la leatul 7081 <1572 - 1573>, de către „Ivașcu <Golescu> vel logofăt și Albu cluceru Leurdeanu“, apoi rezidită pe la 1832 - 1834, de Samuil Tărtășescu arhimandritul⁴⁹.

La 13 octombrie 1856, preotul Costandin duhovnicul de la Bughea de Sus, „unde sunt apele minerale“, răspunzând la o poruncă primită în 12 septembrie, „pentru știința sfintei biserici“⁵⁰, arăta că lăcașul fusese înălțat de „Nicolae Rucăreanu“ cu ajutorul mahalagiilor, din leatu 1815 avgust 6⁵¹. Patru zile mai târziu și preotul Ioniță Luca informa Ocârmuirea Câmpulungului – desigur la solicitarea acesteia – în legătură cu „Biserica din mahalaua Vezii“, adică lăcașul de la Vișoiu, datând din „leat 1773“ și clădit „de răposatul Gheorghe diaconu din orașu Câmpulung“⁵².

Disponem prin urmare de materialele doveditoare ale unei activități care evidențiază strădaniile lui C.D. Aricescu în prospectarea izvoarelor epigrafice din arealul muscelean, dar și ecoul ei în Ocârmuirea locală. Ancheta sa stă mărturie în același timp cadrului mai larg în care se desfășoară viața societății românești în drumul ei marcat de trebuințele lumii moderne. Căci adâncirea cunoștințelor despre vechile așezăminte eclesiastice și strădaniile înaintașilor în păstrarea legilor străbune a constituit un mijloc de înălțare spirituală, o adevărată punte între trecut, prezent și viitor, ce a contribuit la dezvoltarea conștiinței nu numai față de locurile de obârșie, dar și de țară.

⁴⁹ Cf. Ibidem, p.299, pentru pisană de la 1644-1645, în care se fac referiri la ctitorii din vâleatul 7081; pentru acest lăcaș să se vadă și N. Stoicescu, *Bibliografia*, II, p.708-710.

⁵⁰ Răspunsul, la Arhivele Naționale, București, A.N., MMCMXX / 25.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, A.N., MMCMXX / 26. Pe altă filă a scrisorii N. Rucăreanu - de la Ocârmuire - a scris referitor la ctitor: „ce-l zice și Bogatu, tatăl logofătului Gheorghe al diaconului, din acest oraș“. Pisană Bisericii Sf. Apostoli, din cartierul Vișoi, ridicată de Gheorghe ierodiacon cu soția sa Ilinca și fiii lor: Iorga, Costandin, Ioan, Gheorghe, pe locul popii Nicolae din Târg, în 1774, în *Inscripții - Muscel*, (în ms.), la Institutul de Istorie „N. Iorga“.

DOUĂ ANAFORALE ALE LOGOFETIEI ȚĂRII DE SUS, DE LA ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA, PRIVITOARE LA SCUTIREA DE VAMA DOMNEASCĂ A ORAȘULUI CÂMPULUNG

ȘTEFAN TRÂMBACIU

Din cele mai vechi timpuri orașul Câmpulung, fiind un oraș domnesc, s-a bucurat de privilegii deosebite. Multe din hrisoavele de scutire acordate orășenilor, de către voievozii Țării Românești, menționează că aceste privilegii au o vechime mare, de la Radu Negru voievod, din anul 6800 (1291-1292) iar mănăstirea Câmpulung este menționată ca fiind zidită în anul 6723 (1214-1215)¹.

Este cert că orașul a existat ca târg mult înainte de întemeierea Țării Românești. În Câmpulung se făcea un intens schimb de produse țărănești din cele mai vechi timpuri. Orașul era un loc de popas al cărăușilor care veneau de la baltă cu carele de pește și al negustorilor care treceau de la vadurile Dunării spre Transilvania sau de la Brașov spre Dunăre². În hrisovul emis de Radu Mihnea voievod la 7123 (1615) sunt menționate aceste privilegii, și anume, orășenii erau scutiți de „slujba domnească, de găleată, de vama pârclabilor din oraș pentru orice marfă ar vinde sau ar cumpăra”³.

Aceste privilegii, și altele, erau acordate orășenilor pentru că, fiind un oraș așezat între munți, cu locuri pietroase și mai puțin roditoare, Câmpulungul întâmpina greutăți în aprovizionarea cu hrană a locuitorilor săi.

Documentele menționează printre privilegii scutirea de vama domnească pentru mai multe produse, printre care și rachiul, vitele și vinul pe care orășenii îl aduceau de la viile lor din dealul Vălenilor, de pe moșia mănăstirii Radu Vodă din București sau din dealul Topolovenilor și al Ciocăneștilor sau de pe moșia mănăstirii Nucet în tot timpul anului dar și la „zborul” de la Sf. Ilie care se organiza anual în Câmpulung. Așa cum rezulta din aceste documente,

¹ Ștefan Trâmbaciu, Gheorghe Pârnuță, *Pânza (Ocolnica) cu vechile privilegii ale orașului Câmpulung 1215-1747*, Pitești, Editura Cultura, 1997, pag. 14 și 16.

² Constantin C. Giurescu, *Probleme Controversate*, pag. 81.

³ Arhivele Naționale București, Sulul nr. 6, doc. nr. 3.

vameșii domnești nu au intrat niciodată în oraș pentru a le vămui produsele până în anul 1814 când privilegiile au fost încălcate. În urma plângerilor făcute de orașeni și de mănăstirea Câmpulung în anul 1818, Logofeția Țării de Sus a hotărât să dea dreptate acestora poruncind ca pe viitor nici un vameș domnesc să nu mai meargă la Câmpulung și să vămuiască mărfurile orașenilor. Logofeția îi obliga pe vameși să dea scris că nu se vor mai amesteca în vămuirea mărfurilor orașenilor câmpulungeni, urmând ca ei să acționeze numai în restul județului.

Prezentăm cele două anaforele din anii 1818 și 1819 emise de Logofeția Țării de Sus.

1818 decembrie 28

Către dumnealor cinstiți boieri caimacami.

După buiurdizma ce mi se dă la această jalbă a năstavnicului mănăstirii Câmpulung, sfinția sa arhiereul Apamia, făcând cercetare, am văzut din condica mănăstirii multe hrisoave i cărți domnești de la cei răposați domni prin care să face dovada că această mănăstire și cu orașului Câmpulungului este cel dintâiu scaun al Țării Rumânești și au avut și mili care s-au păzit, între carea cea dintâiu este rădicarea vămii și numai mănăstirea are înpărtășire de vâmi de la streini, încă și aceia cu ușurință mare, fiind orașul între munți, cu anevoe a să hrăni. Și așa, din Descălicătoarea Țării, au fost știut și obicinuit că vamă nu este în Câmpulung, mai vîrtos la lucrurile de hrană, cu care pricină să află acel oraș și lăcuiitorii părții locului îndestulați cu efinătate la lucrurile hranii și niciodată vameș acolo n-au fost, neintrând în vânzare la vâmi și Câmpulungu ca alte vâmi. Ce vameși au fost numai la Dragoslavele pentru cele ce ea și intră în țară. Au intrat la vamă de la o vreme încoace alăturătură lângă Pitești și județul Mușcelului pentru cele ce să ridică de neguțatori a să duce în alte părți, iar cele ce mergea la Câmpulung nu s-au supărat, fiind acel priveleghiu al orașului și al mănăstirii Câmpului / lung / a pururea s-au întărit de toți luminații domni, între care priveleghiuri / pe / lângă altele, văzuu din sineturile mănăstirii ca să dea și vama zborului de la zioa sfântului Iliie ce să face la mănăstire ca să fie pă seama mănăstirii.

Văzuu și în toate hrisoavele luminaților domni din urmă, de rând, până acum, că să coprinde pentru vama aceasta să fie tot a mănăstirii, iar la leat 809, făcându-să prostichiu la vite și la unile din târguri ale țării unde au fost și mili mănăstirești, vameșii domnești s-au amestecat cu acel prostichiu, iar la Câmpulungu, nefiind vameș domnesc, nu s-a amestecat nici mai nainte nici după ce s-au făcut pace, fără de numai de patru ani încoace vameșii de la Pitești, cu pricină că au și Mușcelul numit la ei, s-au îndrăznit de au intrat și în orașul Câmpului/lung/, atât la zborul sfântului Iliie cerând prostichiu i la rachiurile ce venea și să cheltuia într-acel oraș, cerând vamă i de la oroșani la alișverișul lor

îi supăra de vamă de care au venit și înștiințare de la dumnealor ispravnicii județului de urmările cele înpotrivitoare ale vameșilor.

Deci, pricina fiind într-acest chip, arăt dumneavoastră ca de să va găsi și de dumneavoastră cu cale, să să dea poruncă a nu merge vameș domnesc în orașul Câmpulung nici de cum, precum și lucrurile ce merg la acel oraș să nu să supere de vamă, păzindu-să privileghiul mănăstirii și al oroșanilor, precum din vechime s-au urmat atât până la leat 809 când s-au început prostichiurile, cât și în urmă până de sânt acum patru ani, după hrisoavele și privileghiurile ce are, sau precum să va hotără să dați poruncă de urmare.

1818 dechemvrie 28

Vel logofăt.

Arhivele Naționale București, Logofetia Țării de Sus, ms 1073, f. 189v.

1819 aprilie 19

Io Alecsandru Nicolae Suțu voevod i gospodar
Zemle Vlahiscoie

De vreme ce atât mănăstirea Cîmpuluilungu, cît și oroșanii de acolo au privileghiurile de mai jos arătate prin hrisoavele celor naintea noastră frați luminați domni, precum și orașul Cîmpuluilung nu este intrat în vînzarea vămilor prin domneștile noastre ponturi (care aceasta și chiar însuși vameșul județului Argeșului i Mușcelul dintr-acest următor an cunoscându-o au dat alăturatul engrafon supt iscălitura sa că s-au tras dintr-această dava) după pliroforia ce mi să dă pentru toate acestea de către dumnealui vel logofăt de Tara - de - Sus, precum mai jos să arată, de aceia dar, cu cale și cuviincioasă fiind această anafora a dumnisale, o întărim domnia mea și hotărăm să să facă urmare întru toate întocmai.

1819 aprilie 19
(pecetea gospod)

Vel logofăt.

Prea înălțate doamne,

După luminată porunca înălțimii tale ce mi s-au dat la jalba vameșilor din sud Argeș și Mușcel ce dau pentru sfinția sa arhieru Apamia, năstavnicul sfintei mănăstiri Câmpulung din sud Mușcel, s-au înfățișat amândooă părțile înaintea mea și făcând cercetare ziseră vameșii că pentru vama de la rachiurile i

alte mărfuri și prostichiu de la vitele ce mergu în orașul Câmpulung cum și de la cei ce vînd și cumpără în oraș i la zborul sfântului Ilie ce să face în oraș, lângă mănăstire, sânt zăticniți despre o parte de către mănăstire cu hrisoavele ce are și despre altă parte de către oroșani iarăși cu privileghiurile ce au. Și oroșanii câmpulungeni, nefiind aici am făcut cercetare numai cu pricina mănăstirii. Și din condica mănăstirii am văzut multe hrisoave i cărți domnești de la răposaii domni cei vechi, care s-au întărit și de luminați domni din urmă, prin care se face dovadă că această mănăstire și cu orașul Câmpulungului este cel dintăiu scaun al Țării Rumânești, care oraș fiind între munți cu locuri pietroase, nereditoare de bucate, cu anevoie a să hrăni oamenii, s-au ținut totdeauna și să țină în stare bună cu mili și cu privileghiuri domnești. Și așa din Descălicătoarea Țării, au fost știut și obicinuit că vamă în Câmpulung nu este, mai vartos la lucrurile de hrană cu care pricină să află acel oraș și lăcuiitorii părții locului îndestulați cu efinătate la lucrurile hranii și niciodată vameșii acolo n-au fost, neîntrând în vânzare la vămii și Câmpulungu ca alte vămii, ci vameși au fost numai la Dragoslave pentru cele ce esu și întră în țară.

Au intrat la vamă, de la o vreme încoace, alăturătură lângă Pitești și județul Mușcelului pentru cele ce să rădică de neguțatori a să duce într-alte părți, iar cele ce merge la Câmpulung nu s-au supărat, fiindcă acest privileghiu al orașului și al mănăstirii Câmpulungului apururea s-au întărit de toți luminați domni, dându-să osebite hrisoave mănăstirii și osebite hrisoave oroșanilor. Între care privileghiuri ce are mănăstirea scrie să aibă a lua vamă den târgul de acolo, Câmpulung, după obicei, din orice bucate și marfă ar aduce alți oameni streini și du prin alte sate a le vinde în oraș, afară din oroșani, fiindcă ei dintru-nceput vamă n-au dat și afară den boerii care își vor vinde bucatele lor acolo. Iar de vor face neguțatorie să dea vamă după obicei cum și căminăritul din oricîte buți vor vinde acolo întărgu, atît alți oameni, cît și oroșanii să dea mănăstirii de bute o vadră de vin, care să o plătească cu bani după cum să va vinde în cărciumă. Și de carul cu pește, atît de la streini, cît și de la oroșani să ia câte cinci oca pește și nooă bani, precum și vama zborului ce să face la sfântul Ilie să orănduește ce să ia mănăstirea, însă de la lucrurile de hrană cum este zahareaoa, care să aduce de streini acolo de vânzare, nici mănăstirea n-au luat nici nu ia nimic. Iar cu pricina prostichiului ce s-au făcut în județe din răzmiriță încoace, de trei-patru ani, căutând a intra vameșii la zborul sfântului Ilie, care este vama mănăstirii, au intrat în oraș și au început a cere vamă și de la rachiurile i vinurile ce vin în Câmpulung, luînd și porunci, după arătările lor. Apoi, când au intrat în judecată față cu amândooă părțile, văzându-să privileghiurile mănăstirii și ale orașului, s-au apărat precum și acum, fiind davagiu Hristea medelnicer, cumpărătorul vămii Piteștilor și al județului Mușcelu, căruia arătându-i-să de rînd toate hrisoavele care are mănăstirea cu tari legături și blestemuri a nu să amesteca vameșii domnești și singur

cunoscând dreptatea mănăstirii și a orașului, s-au tras din dava, dând și înscris că nu să va mai amesteca în orașul Cămpulungului.

Deci, după cum arăt mai sus, cu acest oraș n-au avut vameșii aface nefiind amestecat nici în vânzarea vămilor, ci după privileghiurile vechi și-au avut apărarea de către vameși, luînd mănăstirea vamă numai de la streini, iar de la zaherea nici de la streini nici n-au luat vamă, găsesc cu cale ca vameșii în orașul Cămpulungul să nu aibă voie a merge, dar nici să vămuiască lucrurile ce să aduc de neguțători în Cămpulung i rachiurile ce să rădică din județ i vitele și orice felurimi de zaherele care vor merge în Cămpulung spre vânzare, atât în ceialtă vreme peste an, cât și la vremea zborului sfântului Ilie ce să face în oraș, ci vameșii să-și caute numai alișverișul ce să face în județ și cele ce să rădică din județ și merg în alte părți ca să-și ia vama după catalog, nefăcând supărare nici mănăstirii nici oroșanilor cămpulungeni la alișverișurile lor după privileghiurile ce au, întărite prin hrisoave domnești, ca să să păzească și la obiceiul vechiu al orașului.

Iar hotărârea cea desăvârșită rămâne a să face de către măriia ta.

1819 februarie 25

Gheorgache Filipescu vel logofăt.

Arhivele Naționale București, ms.92, f. 20-20v.

160 ANI DE ÎNVĂȚĂMÂNT LA GĂVANA – PITEȘTI

ILIE ORBIȘOR

Comuna Găvana – fostă comună suburbană plasa Pitești (județul Argeș) – era situată la limita de Nord a orașului Pitești pe șoseaua spre Curtea de Argeș. Având un relief în general deluros, comuna, străbătută de pârâul Valea Rea și delimitată la est de Valea Argeșului, era formată din satele: Găvana, Valea Rea și Meculești.

Începuturile comunei Găvana sunt destul de greu de stabilit cu exactitate. La 13 octombrie 1617, Alexandru Iliăș (1616-1618)¹ a întărit mănăstirii Cotmeana ocina Stăncești, lângă Pitești și cu metohul (ar putea fi un schit anterior schitului Trivale sau un schit la Găvana - V. Rea pe lângă biserica Sf. Dumitru, biserică construită la 1455 așa cum reiese din pisania bisericii scrisă cu litere latinești după renovarea recentă care a făcut-o să-și piardă valoarea de monument istoric). Documentul amintește și de cărțile anterioare date de mai mulți domnitori începând cu Vlad Călugărul (1481, 1482-1495).

După tradiția locală, doamna Stanca, soția lui Mihai Viteazul, a stăpânit ocine în aceste locuri. În urma secularizării din 1863, moșia Stănceasca, ce se întindea și în fosta comună suburbană Găvana, a trecut în proprietatea statului, iar în 1868 partea din această moșie situată pe raza fostei comune Găvana, azi cartierul Găvana, a fost cumpărată de primăria orașului Pitești².

Denumirea de Găvana apare la 1649 în vremea lui Matei Basarab (1632-1654), legată de hotărnicia a 12 boieri în Budeasa și Găvana³.

Denumirea de Găvana și Valea Rea apar și într-o hartă rusească de la 1835⁴ ca și în catagrafia de la 1838.

În agricultori și crescători de animale unii dintre locuitori au devenit și lucrători în cele 10 ateliere mici, în cele 2 tăbăcării precum și la Țesătoria

¹ D.I.R., veacul XVII, B, Țara Românească, vol. III (1616-1620), p. 170; P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *Istoria Municipiului Pitești*, Ed. Acad. 1988, p. 60.

² Arh. St. Pitești, fond Primăria orașului Pitești, dosar 38 / 65 / 1863.

³ Arh. St. București, fond Metropolia Țării Românești, copie XIX / 1, nr. 1.

⁴ C.C. Giurescu, *Principatele române la începutul sec. XIX*, București, 1957, pag. 89, 210, 212.

Textilă Găvana înființată în 1914 iar mai târziu în atelierele și fabricile orașului Pitești, într-o continuă dezvoltare și extindere.

Cu toate că Regulamentul Organic a stipulat organizarea învățământului în limba națională, acesta s-a manifestat într-o primă etapă în înființarea de școli în capitalele de județ și abia din 1838 se poate vorbi și de învățământul primar de la sate. La 28.I.1838, Vornicia din Lăuntru cerea Eforiei Școalelor Naționale să ia măsuri necesare pentru înființarea școlilor sătești, care la rândul ei solicita profesorilor școlilor normale din Pitești (N. Simonide) și Câmpulung (Dimitrie Jianu) să recruteze tineri pentru cariera didactică⁵.

La 4 februarie 1838 Eforia Școalelor cerea lui N. Simonide să se îngrijească a găsi tineri țărani, feciori ori popi sau alții „care să primească a urma întracea școală câtă vreme va deprinde învățăturile începătoare și apoi să fie datori să organizeze școli în satele lor”⁶.

Prima școală în comuna Găvana, din plasa Piteștilor, jud. Argeș s-a înființat în anul 1838.

Pe lista candidaților de învățători, trimiși la învățătură la Școala normală din Pitești, listă cerută de Eforia Școalelor la 14 iulie 1838, figura și Dumitru Gheorghe din Găvana⁷.

Într-o chitanță de mână, scrisă și datată de același Dumitru Gheorghe, 19 august 1838, se preciza: „120, una sută douăzeci lei, am primit de la enoriașii satului Găvana pe 1838 din leafa mea ce au fost ei datori a-mi da câte doi lei de familie, și am dat acest înscris de primire prin aleșii satului, și spre mai adevărată credință, am iscălit Gheorghe Dumitru”⁸.

În același fond arhivistic o „listă arătătoare” cu sumele date candidaților de învățători din plasa Pitești, de către satele plășii în care aceștia înființaseră școli, figurează și satul Găvana cu suma de 220 lei⁹.

Referitor la începuturile școlii din Găvana și primul învățător al acesteia mai există și informația rămasă de la preotul Ion Răuțescu din Dragoslavele care ar fi descoperit în arhivele fostei protopopii a plasei Râurilor - Muscel o cerere a locuitorilor din satul Mărăcineni, cătunul Gropeni, care solicitau protopopiei „să le numească preot pe Dimitrie Gheorghescu care a fost învățător în satul Găvana, din ținutul Argeșului, plasa Pitești, fiind în această slujbă de la leat 1838 până acum în leatul curgător 1848, învățat la citirea slobodă pe orice carte, la elementuri de aritmetică, la catehismu legii creștinești, istoria sfântă, gramatică și geografie, și la cânturile bisericesti, îndeletnicit fiind la rânduială cum slujește popii”¹⁰.

⁵ V.A. Urechia, *Școlile sătești în România, istoricul lor de la 1830-1867*, Buc., 1868, p. 48.

⁶ *Ibidem*, p. 49.

⁷ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, 5390 IA / 1838, f. 61-62.

⁸ Arh. St. Pitești, fond Prefectura Jud. Argeș, 48 / 1838/1840, f. 342.

⁹ *Ibidem*, f. 340.

¹⁰ Informația a fost găsită într-o scurtă prezentare monografică (2 pagini) în arhiva Șc. nr. 6 Pitești.

Candidatul de învățător Gheorghe Dumitru, a înființat școala către sfârșitul anului 1838, deoarece există date certe că la 9 martie 1839 avea sub îndrumarea sa, pentru învățătură, un număr de 30 copii din Găvana și V. Rea, „școala fiind construită din împletituri de nuiele „gârdele“ având lipsă la data respectivă mobilierul necesar, 2 sobe, 12 geamuri, fiind și nespoită”¹¹.

Între timp candidatul de învățător Gheorghe Dumitru, și-a terminat studiile la școala normală din Pitești, astfel că la data de 5 noiembrie 1845 el apare în evidențele oficiale cu titlul de învățător și cu numele schimbat în Dumitru Gheorghescu, 24 ani, birnic, neînsurat, originar din comuna Găvana, jud. Argeș¹².

Școala a funcționat până la 1848 când, din cauza revoluției în întreaga țară școlile au fost închise până în 1857 când prin ofisul 12 / 11.01.1857, caimacanul Alexandru Ghica a hotărât redeschiderea lor.

Distrugerea arhivei școlii Găvana în timpul primului război mondial a făcut dificilă stabilirea dascălilor ce au urmat lui Dimitrie Gheorghescu la Școala Găvana. Dintre ei pot fi amintiți: 1862 – Radu Bărbulescu; 1882-1891 – Iordache Marinescu din Bradu, Radu Marinescu din Prundu; 1891-1896 – preot Ion Sălcescu din Pitești; 1900-1909 – Enache Georgescu din Poiana Lacului; 1910-1913 – Ion Părvulescu din Valea Mărului; 1914 – Alexandru Dumitru.

Primele localuri de școală au fost impropii, din împletituri de nuiele „gârdele“ și amplasate conform tradiției lângă „pătulele împărătești“ aproape de biserică.

Locul propriu de școală, din zid cu două săli de clasă și o cancelarie s-a construit abia în anul 1894.

În anul 1910 s-a ridicat un nou local de școală din cărămidă, pe temelie de piatră, cu trei săli de clasă, un coridor și o cancelarie, în localul mai vechi mutându-se primăria comunei. Noi săli de clasă s-au mai construit în 1925, 1940 și 1942 când școala avea 6 săli de clasă, o cancelarie, o bucătărie și o sală de atelier și o cantină „foarte bine întreținute și curate”¹³.

Pe lângă activitatea zilnică de la clasă, elevii școlii desfășurau activități practice atât pe lotul școlar (în suprafață de 15,216 mp) cât și în cele două ateliere proprii: de cusături și împletituri pentru fete și cel de tâmplărie pentru băieți. Un aport deosebit în această direcție și l-au adus învățătorul Balmuș Ilie și maestra Eliza Papaiane.

O activitate îndelungată, cu bune rezultate, în această școală a avut-o învățătorul Gh. N. Protopopescu, între 1915-1945, fiind mulți ani director al acestei școli și subrevizor școlar.

¹¹ Arh. St. București, fond Vornicia din Lăuntru, 5190 IB / 1838, f. 103-105.

¹² Arh. St. București, fond M.C.I.P., 1705 / 1845, f. 93-94.

¹³ Arh. St. Pitești, fond Șc. primară Găvana, 42 / 1925-1946, f. 71.

Sub îndrumarea unor dascăli pricepuți și inimoși ca: Vasile Olteanu, Eugenia Olteanu, Zamfira Zaidel, Marin I. Dumitrescu, Filofteia Georgescu, Gh. Georgescu elevii școlii Găvana au obținut an de an rezultate bune, comparativ cu alte școli din comunele învecinate, școala fiind cotate printre primele școli primare ale județului¹⁴.

Învățătorii de la Găvana au slujit cu abnegație școala și țara. Mobilizați între 1939-1941 unii dintre ei și-au dat jertfa supremă. Este vorba de învățătorul sublocotenent Vasile Olteanu căzut la Vigoda în Transnistria la 24 august 1941.

Școala a avut și bibliotecă proprie, creată în 1925 prin donarea de către Cercul Studențesc Argeșean a 132 volume, al căror număr a crescut apoi de la un an la altul.

Începând cu 1935 în cadrul școlii a funcționat mulți ani și o cantină școlară întreținută din ofrandele strânse de învățători de la locuitorii mai înstăriți ai satului ca și din produsele obținute pe lotul școlar, aceasta pentru a veni în ajutorul elevilor săraci cât și a celor ce veneau de la distanțe mai mari.

După desființarea comunei Găvana, ca urmare a extinderii orașului Pitești, școala a primit în 1957 denumirea de Școala de 7 ani nr. 6 Găvana, iar din 1961 Școala de 8 ani nr. 6 Pitești. Deci Școala nr. 6 Pitești este în fapt continuarea școlii primare din Găvana, astăzi funcționând într-un local nou construit în 1965, fiind urmată apoi de școlile nr. 15 și 19 ce s-au construit ulterior ca urmare a extinderii cartierului Găvana, respectiv: Găvana II și Găvana III.

¹⁴ Ibidem, f. 45, 70.

ACTIVITATEA EXTRAȘCOLARĂ A ÎNVĂȚĂTORILOR MUSCELENI

DANIEL DIACONESCU

La sfârșitul secolului trecut a debutat într-o formă organizată activitatea extrașcolară, văzută ca o posibilitate eficientă de ridicare morală și materială a țărănimii. Până atunci, școala primară rurală avusese un rol aproape strict instructiv, urmărind să-i deprindă pe copii cu o serie de cunoștințe din diferite domenii ale științei și în primul rând cu scrisul și cititul. Evoluția economico-socială pe care o cunoaște România la sfârșitul secolului al XIX-lea – sub guvernările liberale mai cu seamă – a pus în fața învățământului primar, pe de o parte, necesitatea creșterii nivelului de instruire al populației, iar pe de altă parte, întărirea caracterului practic, aplicativ al acestuia.

Ca ministru al învățământului, în trei rânduri (1897-1899; 1901-1904 și 1907-1910), Spiru Haret a acordat atenția cuvenită ambelor probleme. Valorificând legislația anterioară, el a insistat pentru creșterea eficienței lucrului manual și a învățământului agricol, acolo unde aceste activități se puteau practica cel mai bine, adică în mediul sătesc. A urmărit de asemenea să creeze condiții mai bune fiilor de țărani, prin încurajarea înființării de cantine școlare (pentru a reduce absenteismul de la cursuri) și a înțeles că acțiunea educativă a școlii urmează și în afara ei, susținând organizarea unor activități în prelungirea orelor de curs, cum au fost spre exemplu, amenajarea muzeelor școlare, corurile și serbările.

Pe cealaltă direcție, Haret – afectat de suferințele materiale și nedreptățile cauzate țărănimii de cei care ar fi trebuit s-o ocrotească (prefecți, subprefecți, primari, notari, ș.a.) – i-a îndemnat pe învățători să se implice în rezolvarea problemelor satului românesc și în primul rând în educația economică, morală și patriotică a sătenilor. El declara în acest sens, la 1900, că „principala mea preocupare ..., va fi mai cu seamă pentru clasa țărănească ..., cea mai numeroasă și cea mai puțin cultă” deoarece „a fost mai puțin atinsă de mișcarea noastră de regenerare națională” pentru că asupra ei „nu s-au

repartizat binefacerea societății moderne¹. În acest cadru, învățătorii sătești trebuiau să fie luminătorii poporului, ca unii ce se ridicaseră din rândurile acestuia și erau considerați „cei mai vrednici exponenți ai păturii țărănești”². Haret era convins – analizând situația grea a țăranimii – că rezolvarea problemei agrare din România mergea mână în mână cu ridicarea culturală a poporului, în condițiile în care, analfabetismul se situa la 78% în 1899³ – media pe țară – iar la sate procentul era și mai ridicat.

Toate acestea au făcut ca în timpul ultimelor două ministere, Haret – încurajat și sprijinit de învățătorii care au răspuns cu entuziasm chemării sale – să oficializeze și apoi să generalizeze activități extrașcolare multiple cum au fost: școli de adulți, conferințe populare, cercuri culturale, biblioteci populare, șezători, bănci populare, și case de economie, jurii de împăciuire, cantine școlare, reviste culturale, ș.a.

La 1898 – răspunzând chemării lui Haret pentru îmbunătățirea frecvenței școlare – învățătorii musceleni formează un comitet de inițiativă ce-și propunea să strângă bani prin organizare de serbări școlare, în vederea înființării cantinelor. În Muscel vor funcționa în anul școlar 1901-1902, 14 cantine (în comunele Bădeni-Pământeni, Corbi, Mățău, Micloșani, Rucăr, Boteni, Dărmănești, Țițești, Valea Popii, Leicești, Retevoești, Budișteni, Dobrești și Priboieni), dintre care 7 aveau și dormitor iar media de elevi pe cantină era de 28⁴.

Unii învățători manifestă preocupare pentru amenajarea de muzee școlare (Vișoi, Valea Stânii, Priboieni și Stoenеști),⁵ în vreme ce alții (în localitățile Ciulnița, Leordeni, Lerești, Topoloveni, Budișteni, Dobrești, Bughea Malu, Dragoslavele, Bădeni-Pământeni, Corbi, Mioveni, Golești, Valea Popii, Boteni, Rădești și Domnești), înființează coruri școlare,⁶ cu care cântă la biserică, duminica și de sărbători.

Cercurile culturale încep să apară în 1886. La 1902 Muscelul avea 14⁷. Fiecare cerc cuprindea între 5 și 9 școli, apropiate teritorial, deoarece activitatea avea un caracter ambulant, desfășurându-se paralel cu cea școlară, pe durata întregului an, în una din duminicile fiecărei luni, pe rând, în toate școlile. La început, cercurile urmăreau perfecționarea membrilor corpului didactic rural (se mai numeau și ședințe intime), prin lărgirea sferei lor de

¹ S. Haret, *Opere (Polemice și politice)*, vol. VII, București, 1905, p. 323.

² M.I. Nicolescu, *Spiru Haret pedagog național*, București, 1933, p. 115.

³ *Statistica științurilor de carte din România, București, 1912, tabelele X-XII; vezi și M. Iltu, Forme instituționalizate de educație populară în România 1859-1918, Editura științifică și pedagogică, București, 1981, p. 187.*

⁴ Arhivele Statului București, fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (În continuare prescurtat Arh. St. Buc., fond M.C.I.P.), dosar 98 / 1902, f. 437-441; 463-466.

⁵ *Ibidem*, dos. 1078 / 1914, f. 3; dos. 22 / 1915, f. 213-215.

⁶ *Ibidem*, dos. 86 / 1900, f. 364.

⁷ *Ibidem*, dos. 103 II / 1902, f. 32-33; vezi și M. Iltu, *Op. cit.*, p. 222.

cunoștințe. Se discutau chestiuni didactice privind programa analitică, se făceau expuneri științifice și literare ce aveau legătură cu obiectele predate în școala primară și expuneri asupra cărților și articolelor pedagogice citite de învățători. Unele ședințe semănau cu cele de azi: un învățător ținea o lecție cu clasa, în fața colegilor iar după plecarea elevilor, se făcea critica lecției, în mod prietenesc. În februarie 1902, Haret lărgea atribuțiile cercurilor culturale, hotărând ca după ședința intimă să se desfășoare și una publică, prin care să se acționeze pentru „ridicarea stării morale a sâtenilor” și „îmbogățirea minții lor cu cunoștințe practice”⁸. Ședințele publice trebuiau să combată relele din popor (alcoolismul, concubinajul, furtul, minciuna, „necurătenia corpului”, jocurile de noroc, ș.a.m.d.) și să îi îndemne pe sâteni la îngrijirea rațională a vitelor, păsărilor, albinelor, pomilor, legumelor, „gândacilor de mătase”, să-i familiarizeze cu spiritul de asociație și economie, cu juriile satești și să dezvolte la țărani iubirea față de școală și patrie, concomitent cu respectarea autorităților⁹. Între temele prezentate enumerăm: „Cultura albinelor”, „Industria casnică”, „Urmările beției”, „Mâncări grele în timpul verii”, „Despre friguri și alte boli molipsitoare”, „Necesitatea meseriilor la sâteni iarna”, „Îngrijirea vitelor de muncă”, „Foloasele tovărășiilor”, „Foloasele învățaturii și ale casei de asigurări contra secetei”, „Drepturile și datoriile cetățenești”, „Traiul românilor vechi”, „Sărbătorile păgânești”, etc.¹⁰ Pentru a ridica prestigiul cercurilor culturale în ochii sâtenilor, Haret decide ca inspectori conferențieri ai Casei Școalelor să participe la unele ședințe publice¹¹.

Organizarea școlilor de adulți fusese introdusă în proiecte de legi în vremea ministeriatelor V. Conta - 1880 și D.A. Sturdza - 1886 dar, neavând acceptul parlamentului, prevederile lor nu s-au aplicat. Introdusă de Haret după 1898, urmarea să reducă proporțiile analfabetismului. Învățătorii trebuiau să-i convingă și apoi să-i aducă pe sâteni la școală. Obiectul activității îl constituiau materiile cursului primar, cursanții fiind obligați „să se prezinte înaintea unei comisiuni, pentru a trece un examen general și a obține certificat de absolvent”¹². În Muscel documentele atestă existența a 3 școli de adulți în anul 1905¹³.

Alt gen de activitate extrașcolară a vizat constituirea șezătorilor satești. Haret a intuit rolul lor educativ și le-a atras din 1901, în sfera de acțiune socială a școlii, generalizându-le în 1902. În condițiile unei petreceri colective – în care femeile și fetele torceau, țeseau, împleteau sau coseau, flăcăii le ajutau iar

⁸ N. Adăniloaic, *Învățământul primar sucevean în epoca modernă*, Editura Litera, București, 1988, p. 195.

⁹ Din motive lesne de înțeles, problema pământului nu era luată în discuție (M. Iu, *Op. cit.*, p. 231).

¹⁰ Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dos. 28 / 1912, f. 85-112; dos. 334 / 1906, f. 11, 12 și 87.

¹¹ S. Haret, *Raport adresat M.S. Regelui asupra activității Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor*, București, 1903, anexe, p. 114-115.

¹² M. Iu, *Op. cit.*, p. 187.

¹³ S. Haret, *Op. cit.*, anexe, p. 113; Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dos. 98 / 1904, f. 1.

bătrânii depănuau povestiri, basme, ghicitori, anecdote, păcăleli și alte născociri, cu scopul ca timpul să treacă în mod plăcut iar munca să fie rodnică – învățătorii prezentau teme pe înțelesul sătenilor care se refereau la igienă, creșterea și îngrijirea copiilor, rolul școlii în viața satului, combaterea superstițiilor, descântecelor, beției, întărirea spiritului de chibzuință și cumpătare, urmărindu-se formarea unor deprinderi practice sănătoase, deschiderea gustului pentru scris și lectură¹⁴. Muscelul avea în 1904 un număr de 8 șezători¹⁵.

Bibliotecile satești au existat sporadic și înainte de 1898 – când apare **Regulamentul pentru funcționarea bibliotecilor populare** – ca la Leordeni și Boteni, 1895 respectiv 1897¹⁶. Învățătorii întemeiază biblioteci în comunele Bădeni-Pământeni, Domnești, Dragoslavele, Mățau, Rucăr, Schitu Golești, Priboieni, Valea Mare, Davidești, Bălilești sau Jugur, în total 20 biblioteci la 1903¹⁷. Cărțile proveneau de la stat, județ sau comună cât și din donații particulare¹⁸. În privința numărului de cărți, în frunte se afla comuna Boteni cu 870 volume urmată la mare distanță de Mățau - 269, Priboieni - 209, Leordeni - 200 și cele mai puține la Domnești - 81¹⁹.

Pentru a scăpa satele de întinsa plagă a cămătăriei, învățătorii din întreaga țară – susținuți de Haret – trec la înființarea și organizarea băncilor populare. Județul Muscel avea în 1902 - 16 bănci; 1905 - 49 iar la 1914 - 80²⁰. Cam un sfert din împrumuturi au fost folosite pentru cumpărare de pământ, 15% pentru cumpărare de hrană și nutreț și 17% pentru vite și unelte agricole²¹. Deși învățătorii reprezentau în masa membrilor băncilor doar câteva procente – erau 99 la număr din 3712²² ei formau de fapt motorul acestei activități. Unii au fost casieri ca I.N. Rodos la Ciulnița sau L. Paul la Domnești, alții au ajuns secretari contabili și apoi controlori ai băncilor. Ion Mihalache de pildă, a îndeplinit funcția de controlor al tuturor băncilor populare satești din județ până la 1 ianuarie 1910²³.

Muscelului i se cuvine cinstea de a fi fost primul județ pe țară în care învățătorii constituie juriu de împăciuire. O recunoaște chiar ministerul prin adresa nr. 15.520 / 1902, trimisă revizorului județean, în care se spun următoarele: „Am luat cunoștință dintr-un ziar local, că învățătorii din cercul

¹⁴ M. Iltu, *Op. cit.*, p. 239.

¹⁵ S. Haret, *Op. cit.*, anexe, p. 117.

¹⁶ Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dos. 98 / 1902, f. 437-441.

¹⁷ *Ibidem*, dos. 1214 / 1913, f. 46; dos. 716 / 1914, f. 15 și 37.

¹⁸ În 1903, I. Kalinderu – administratorul Domeniilor Coroanei – a donat pentru școala din Leordeni 19 broșuri. (Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dos. 100 II / 1903, f. 171).

¹⁹ *Ibidem*, dos. 98 / 1902, f. 463 și următoarele.

²⁰ *Ibidem*, f. 437-466; *Anuarul Băncilor Populare din România pe anul 1904*, Ploiești, 1905, p. 1548; *Anuarul statistic al României 1915-1916*, București, 1919, p. 80, 88 și 89.

²¹ *Ibidem*.

²² *Anuarul Băncilor Populare din România pe anul 1904*, p. 1001.

²³ Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dos. 597 / 1910, f. 51.

cultural «Râul Doamnei» au avut ideea de a înființa prin sate jurii de împăciuire cu scopul de a aplană prin buna învoială, neînțelegerile ce se pot ivi între sățeni. Gădesc că inițiativa aceasta este foarte bună și de aceea vă rog să mulțumiți..., învățătorilor..., în special d-lor I. Grigorescu și L. Paul, care se pare că s-au pus în capul acestei mișcări»²⁴. Jurii de împăciuire apar și în alte comune muscelene începând cu 1903 ca la Cotești unde, după ce ascultă sfaturile date de învățători, locuitorii aprobă înființarea lor, pentru a se stinge „prin pace, judecățile și orice neînțelegeri dintre noi”, adăugând că de importanța și necesitatea lor „n-au mai rămas un minut îndoii”²⁵.

Folclorul românesc, a prilejuit Muscelului să se afirme în mod strălucit la nivelul țării. Unul dintre reprezentanții săi cei mai de seamă a fost învățătorul școlii din Priboieni, Constantin Rădulescu Codin. Activitatea lui culturală și publicistică a fost impresionantă pentru un învățător sătesc. Între anii 1896-1913, culege folclor din satele muscelene (cântece bătrânești, de dragoste, istorice, haiducești, de jale, de cătănie, obiceiuri de nuntă, colinde, urături, plugușoare, descântece, balade, legende, ghicitori, snoave, păcăleli și alte producții populare specifice satului românesc) pe care-l publică în 25 culegeri de folclor²⁶. Lucrările lui au stârnit admirație din partea lui S. Haret, Al. Vlahuță, D. Onciul, N. Iorga sau M. Sadoveanu²⁷. Despre volumul „Cuvântări pentru popor”, poetul G. Coșbuc – pe atunci inspector al Casei Școalelor – scria în martie 1908 următoarele: „Cuvântările d-lui Codin sunt bine rostite, clar și țărănește ... Negreșit nu e rău să se spuie și iarăși să se spuie lucrurile folositoare și acei ce le spun trebuie încurajați”²⁸.

Cel care va constitui întotdeauna mândria învățătorimii muscelene este învățătorul Ion Mihalache (1882-1963). Născut în satul Goleștii Badii (Topoloveni), se va distinge ca elev la Școala normală „Carol I” din Câmpulung Muscel, terminând studiile în 1901 ca șef de promoție pe țară. În 1907 este acuzat „de instigație la răscoală”, arestat de poliția orașului Câmpulung și anchetat de parchetele de Muscel și apoi de Ilfov. Învățător cu titlu definitiv din 1905, participă în 1910 la examenul de înaintare pe loc, clasându-se al II-lea pe țară cu media 9,45²⁹. Din aprilie 1911, deține funcția de președinte al Asociației corpului didactic primar din județul Muscel³⁰ iar în 1914, pentru merite deosebite ca dascăl și în activitatea obștească va fi ales președinte al Asociației Generale a Învățătorilor din România, funcție deținută

²⁴ *Ibidem*, dos. 17 / 1902, f. 101-102; dos. 96 / 1903, f. 3; vezi și S. Haret, *Op. cit.*, p. 88.

²⁵ Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dos. 96 / 1903, f. 3.

²⁶ N. Adăniloie, *Constantin Rădulescu Codin, revizor școlar de Muscel*, în *Studii și articole de istorie*, LIX, București, 1992, p. 133.

²⁷ Trei dintre lucrările sale vor fi premiate de Academia Română. (N. Adăniloie, *Op. cit.*, p. 133).

²⁸ Arh. St. Buc., fond Casa Școalelor, dos. 5 / 1908, f. 98.

²⁹ *Ibidem*, fond M.C.I.P., dos. 272 / 1910, f. 2-4.

³⁰ *Ibidem*, dos. 624 / 1911, f. 69-70.

până în anul 1916³¹. În războiul pentru reîntregirea neamului românesc „a servit cu distincțiune tot timpul numai pe front”³², fiind decorat cu ordinele „Mihai Viteazul”, „Legiunea de onoare”, „Sf. Stanislav”, „Coroana României”, „Steaua României” precum și cu „Bărbăție și credință” clasa I, precizându-se: „... pentru vrednicia și curajul care le-a avut în luptele de la Pravăț” și „pentru purtarea sa distinsă sub toate raporturile”³³. Ca învățător s-a străduit să facă din Topoloveni (în perioada 1903-1924) o comună model. Din inițiativa lui, s-au construit prăvălii, hale de carne și pește, han cu restaurant și hotel, librărie, muzeu, parc public, dispensar și baie populară. Târgul a fost canalizat și pavat, începându-se lucrări pentru dotarea localității cu iluminat electric. Mica sa proprietate a donat-o, pentru a se înființa un local de școală primară de fete, în care funcționează astăzi liceul ce-i poartă numele³⁴. Ion G. Marinescu, profesor și director la Școala Normală din Câmpulung, îl caracteriza astfel: „Activitatea D-lui Mihalache ca învățător, în modesta școală din Topoloveni, a fost dintre cele mai frumoase și admirabile, prețuită de toți cei care au văzut-o. Activitatea ..., pe tărâm social, ca reprezentant al țărânimii și ca ministru este cunoscută de toată țara și dacă de unii n-a fost prețuită îndeajuns, vremea o va așeza la locul de cinste pe care o merită. Ceea ce va rămâne însă nepieritor, nesupus nici unei critici, este strădania sa permanentă de a face din Topoloveni un sat model..., Mulți au vizitat acest sat și au avut fericitul prilej, de a vedea la fața locului, ce poate să înfăptuiască un om bine secundat, ale cărui puteri sufletești s-au dăruit din plin binelui păturii țărănești... Dacă toți ar înțelege și și-ar face datoria ca Ion Mihalache, fața satelor noastre s-ar schimba în scurtă vreme”³⁵.

Activitatea extrașcolară a învățătorilor și încercările lor de a pune bazele unui partid politic, care să apere interesele țărânimii, sunt acțiuni care au pornit prima dată din județele Argeș și Muscel. Toate aceste activități au avut un caracter profund patriotic, urmărind printr-o gamă variată de mijloace ridicarea economică, morală și spirituală a satului românesc.

³¹ *Ibidem*, dos. 743 / 1914, f. 1-3.

³² *Ibidem*, dos. 168 / 1918, f. 289.

³³ *Ibidem*.

³⁴ I.M. Dinu, *Figuri de dascăli argeși, Complexul muzeal Golești*, 1991, p. 133.

³⁵ I.G. Marinescu, *Școala normală „Carol I” din Câmpulung Muscel. Trei pătrimi de veac de activitate*, București, 1943, p. 383.

LICHIDAREA „TREIMII PROPRIETĂȚII” DIN STROEȘTI – ARGEȘ

NICOLAE P. LEONĂCHESCU

Nemulțumirea locuitorilor din Stroești, jud. Argeș, pentru modul cum se aplicase în satul lor Legea Rurală din 1864 era puternică. Ei aveau dreptul, conform acestei legi, la 908 pogoane în țarină și 48.954 stânjeni patrați pentru vatra satului¹, dar în 1868 ei primesc numai 559 pogoane 8 prăjini pentru 123 locuitori². Se rezervase 279 pogoane 16 prăjini pământ cultivabil pe seama statului, suprafață ce reprezenta „treimea proprietății”. Cu acest prilej se creează un imens izlaz de jur - împrejurul satului și în Șoptana, izlaz pe care se vor strădui să-l acapareze satele vecine.

Pentru a se rezolva criza de pământ cultivabil din Stroești, locuitorii acestui sat au declanșat acțiunea de „demolare” a treimii proprietății. Până în 1884, din această rezervă funciară fuseseră luate de stroeșteni pe diverse căi (împroprietărirea însurărilor, rezerva bisericii, pământ vândut definitiv unor locuitori etc.) 134 pogoane³, adică 48%.

Prilejul de a lichida complet „treimea proprietății” se ivește cu ocazia promulgării, la 8 aprilie 1881, a Legii pentru vânzarea unor părți din bunurile Statului⁴. Legea prevedea ca la licitație să fie preferat săteanul, nu arendașul, iar plata pământului cumpărat să se facă prin rate anuale în termen de 24 ani.

Stroeștenii se decid să răscumpere în bani dreptul lor asupra pământului ce le fusese uzurpat prin vitregiile istoriei. La 14 iulie 1881 ei adresează o cerere Administrației Domeniilor și Pădurilor Statului în care solicită punerea în vânzare a „proprietății statului” aflate în Stroești. Ei declară solemn „unanimitatea locuitorilor comunii pătrunși de spiritul legii, răspunzând solidaricește unul pentru altu, gata în tot momentul de a cumpăra sub orice

¹ N. Leonăchescu – Năndrașu: Stroești – Argeș. Documente și mărturii. Vol. I. Editura Litera, București, 1971 (în continuare: S.A.D. - I), p. 274.

² N. Leonăchescu – Năndrașu: Stroești – Argeș. Documente și mărturii. Vol. II. Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1981 (în continuare: S.A.D. - II), p. 171-174.

³ Arhivele Statului București. Ministerul Agriculturii. Reforma agrară din 1864, mapa 20 (în continuare: A.S.B., M.A. Reforma), f. 102-104; S.A.D. - I, p. 324 și 337.

⁴ Monitorul Oficial nr. 11 din 12 aprilie 1881.

condițiuni din lege toată suma pogoanilor de hrană ale proprietății⁵. Cei 128 stroeșteni, care semnează petiția, cer în total 656 ha, fiecare înscriindu-se cu 4 până la 8 hectare. La urma tuturor se înscrie și moșierul Nae Gheorghiu cu 8 ha, care probabil a fost rugat să sprijine acțiunea.

Solicitanții aduc drept argument înmulțirea populației și „lipsa de pământ“, menționând cu obidă că „chiar la delimitarea rurală n-am fost satisfăcuți nici în calitate nici în cantitate de pământu pretins de lege“.

În lista solicitanților nu apare arendașul Nicolae Vasilescu și nici copiii săi. La 7 august 1881, George N. Vasilescu, fiul arendașului, cere și el separat să cumpere 100 pogoane⁶. Printr-o altă cerere, fratele său Ioan N. Vasilescu solicită și el 56 pogoane⁷. În felul acesta, arendașul N. Vasilescu dorea să cumpere 156 pogoane prin cei doi copii ai săi.

Biroul Vânzărilor din Administrația Domeniilor constată, la 23 iulie 1881, situația moșiei, arendată cu 2387,60 lei pe perioada 23 aprilie 1878 - 23 aprilie 1883.

Pentru soluționarea cererii stroeștenilor era însă nevoie de actele și planurile moșiei Stroești, care la 23 noiembrie 1883 sunt cerute de la Arhivele Statului. Această onorabilă instituție răspunde la 28 noiembrie 1883 că actele au fost trimise Administrației Domeniilor încă din 25 mai 1882!

Problema hotărniciei moșiei Stroești se soluționase în 1841. Inginerul Grigore Pleșoianu ridicase în acel an planul moșiei și la 28 noiembrie 1841 întocmise și hotărnicia ei⁸, operații în care fuseseră antrenate atât autoritățile centrale și locale, precum și stroeștenii și vecinii lor. Cunoscutul inginer a fost găzduit în casa logofătului Nicolae Matei Năndrașu (1783 - 12 octombrie 1846) și a primit din partea acestuia un ajutor deosebit.

Hotărnicia moșiei Stroești era cuprinsă într-un dosar cu 28 file care, împreună cu planul respectiv, au fost înaintate spre confirmare juridică la Judecătoria de Argeș. În această hotărnicie se constatase încălcarea hotarelor moșiei Stroești de către vecinii lor Mălureni, care cotropiseră mult pământ în Lacul Mare, Dealul Viilor și Șoptana și de către Marghioala Rasti, proprietara moșiei Vîlsănești. Aceasta ocupase samavolnic Valea Pivniței.

La 26 septembrie 1844, pitarul Nicolae Popescu, ce stăpânea cu embatic niște pământ în lunca Costeștilor spre Vîlsănești, scotea o copie după această hotărnicie, copie aflată astăzi în posesia octogenarului Gheorghe Popescu - Drăgoi.

Problema hotărniciei moșiei Stroești este pusă pe rol și amânată de nenumărate ori. La 30 iulie 1843, în prezența lui Grigore Pleșoianu și a unui

⁵ Arhivele Statului București. Ministerul Agriculturii. Serviciul bunuri, 2/1881 (În continuare: A.S.B., M.A. Bunuri), f. 2 - 4.

⁶ Idem, f. 1.

⁷ Idem, f. 5.

⁸ S.A.D. - I, p. 226-236.

judecător, căminăreasa Marghioala Rasti recunoscuse încălcarea hotarelor în Valea Pivniții⁹. Judecătoria trimete la fața locului nenumărați factori, dar fie Marghioala Rasti, fie locuitorii din Mălureni nu vin. Se decide să se facă și hotărnicia moșiei Mălureni, lăsându-se în suspensie confirmarea juridică a hotărniciei moșiei Stroești.

La 28 martie 1851, egumenul mănăstirii Bistrița raporta Departamentului Credinței că moșnenii din Mălureni, singurii care nu vreise să declare mulțumire pe hotărnicia moșiei Stroești, au făcut și ei hotărnicia moșiei lor și au depus-o la același tribunal spre confirmare¹⁰.

Trec însă anii, proprietățile funciare trec de la un stăpân la altul, se schimbă procedura juridică și, în plus, mor unele persoane implicate în hotărnicie. Inginerul Grigore Pleșoianu moare în 1856 și este înlocuit cu Costache N. Rîmniceanu¹¹. Marghioala Rasti moare și ea în 1858. Evenimentele politice ca: Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor din 1859, Legea secularizării averilor mănăstirești etc. produc și ele schimbări în structurile administrative care duc la amânarea „formăluirii” hotărniciei moșiei Stroești. Documentele acestei moșii trec de la mănăstirea Bistrița la Arhivele Statului din București.

Aplicarea Legii Rurale din 1864 în Stroești impunea fie ridicarea altui plan al moșiei, fie folosirea celui existent în arhiva Judecătoriei de Argeș. Se pare că locotenentul Nicolae Condeescu, inginerul topograf al jud. Argeș, delegat a delimita în 1865 pământul pe care se vor împroprietări stroeștenii, a luat la 26 august 1865 planul moșiei Stroești din dosarul hotărniciei depus spre confirmare¹².

În 1872 problema se repune pe rol și toți factorii implicați caută planul. Maiorul N. Condeescu murise în 1873 și nu a mai putut fi întrebat asupra faptului dacă a folosit sau nu planul respectiv în 1865¹³. Din analiza faptelor și a factorilor implicați, rezultă că planul și hotărnicia au dispărut pur și simplu din arhiva Judecătoriei de Argeș, luate de cei interesați. Aceștia erau moșnenii din Mălureni și Marghioala Rasti. Din 1852, se pare că planul respectiv nu a mai fost văzut și prin dispariția hotărniciei moșiei Stroești, cei care stăpâneau abuziv terenuri din Stroești rămâneau în posesia lor în continuare, prin forță.

De aceea, încercările avocaților: Fotache Radovici în 1872¹⁴ și Bădulescu în 1882 - 1885¹⁵; ale directorilor arhivelor: C.D. Aricescu în 1872¹⁶

⁹ S.A.D. - I, p. 238; S.A.D. - II, p. 129 și 153.

¹⁰ A.S.B., Mănăstirea Bistrița - Vâlcea, dosar 2 p. 2 supliment, 1837 (În continuare: Bistrița), f. 174.

¹¹ Idem, f. 176.

¹² Idem, f. 486.

¹³ Idem, f. 205.

¹⁴ Idem.

¹⁵ S.A.D. - I, p. 329-334 și 339-340.

¹⁶ Bistrița, f. 209.

și Bogdan Petriceicu Hașdeu din 1894¹⁷; a procurorului Tribunalului Argeș din Pitești¹⁸ etc. nu duc la descoperirea planului.

Foarte interesant este faptul că despre planul făcut la 7 martie 1868 de ing. Pericle Zeuceanu¹⁹, prin care s-a delimitat în mod definitiv perimetrul pe care au fost împroprietăriți stroeștenii, nu vorbește nimeni și nici un for nu-l cere. Nu cumva, P. Zeuceanu a copiat planul lui Grigore Pleșoianu, și-a pus numele său pe această copie și a ascuns originalul ?

La 24 martie 1884, Ministerul Justiției anunța Ministerul Agriculturii că „acele acte sunt pierdute mai de mult timp și nu se poate dovedi din dosarul relativ la această hotărnicie nici chiar funcționarul care le-a pierdut sau care le-ar fi sustras din arhivă”²⁰.

La 17 decembrie 1884, Tribunalul Argeș a amânat confirmarea hotărniciei moșiei Stroești până la 13 aprilie 1885 „până când statul se obligă a face un nou plan și hotărnicie”²¹.

Autorul furtului nu se cunoștea „și chiar dacă s-ar ști, delictu este prescris” prin trecerea vremii.

La 2 / 14 ianuarie 1885 se pune o rezoluție edificatoare pe raportul avocatului Bădulescu din 31 decembrie 1884: „Deoarece această proprietate este din cele mici și care sunt destinate a se vinde, opinia subsemnatului este că nu merită facerea de cheltuieli pentru hotărnicie. Prezenta dară, la dosar. B. Pancoviceanu”.

Secretarul general al Ministerului Agriculturii decide, la 16 ianuarie 1885: „Se vor face lucrări pentru scoaterea în vânzare”²².

Cadrul juridic pentru vânzarea unor bunuri ale statului se completează cu legea din 14 aprilie 1884 și regulamentul publicat în Monitorul Oficial nr. 220 din 10 ianuarie 1885²³.

Această situație îi stimulează pe stroeșteni care, la 15 februarie 1885, cer din nou Ministerului Agriculturii să le vândă în loturi moșia²⁴. De această dată, petiția este semnată numai de 68 săteni și aceștia atrag atenția că nu li s-a răspuns la cererea din 14 iulie 1881.

Mecanismul administrativ se pusese însă în mișcare. La 13 martie 1885, inginerul Atanasie Woicieski este trimis la moșia Stroești să facă „cuvenitele constatări pentru vânzarea ei în corp întreg” dându-i-se în acest scop „planul și actul delimitării din 1864”²⁵.

¹⁷ S.A.D. - II, p. 180.

¹⁸ Bistrița, f. 288.

¹⁹ A.S.B., M.A. Reforma, f. 105.

²⁰ Bistrița, f. 288.

²¹ S.A.D. - I, p. 340.

²² Idem.

²³ A.S.B., M.A. Bunuri, f. 51, 52 și 64.

²⁴ Idem, f. 10.

²⁵ Idem, f. 9.

În urma deplasării la Stroești și a constatărilor făcute, At. Woicieski încheie, la 20 iunie 1885, un proces-verbal. Arendașul Nicolae Vasilescu n-a vrut să iscălească acest document; l-au semnat primarul Constantin Georgescu și „confinistu moșiei”, Neculae Ciolan.

Terenul, aflat încă în arendare, se situa pe dreapta râului Vîlsan, spre Costești, numit „Lunca” („În Furnici”) și de la Valea Brazilor până la hotarul Vîlsăneștilor și se numea „Suhat”. Pe acesta se aflau cca 3.000 copaci care trebuiau prețuiți. Acest teren se da „în parte” la locuitori: „în dijmă se dă una și una la porumb, ețt.; iar fânețea, trei arendașului și 2 închiriatoru; mai se face și dări dă pui de găină de fiecare casă. Islazu, se dă pentru posesiunea vitelor mari câte 3,30 iar de vita mărunță câte 1 leu pe an și cinci zile de lucru de casă. Pogonu de cultură, cu 16 lei”²⁶. Se menționează de asemenea situația „ecaretelor” statului din vatra comunei: „casele de trei odăi, cuhnie, un grajd, un fel de două pătule, toate mai sus – arătate în decadentă completă; un magazin de madriere singur bun ... moara cu două pietre”.

În raportul său din 22 iunie 1885 către Ministerul Agriculturii, ing. At. Woicieski menționează terenul pe care-l găsește propice a fi vândut²⁷. Stroeștenii au insistat și de această dată să se pună în vânzare și poienile din pădure, inclusiv Șoptana, dar inginerul nu a fost de acord „fiindcă ele sunt destinate a fi repopulate artificial” adică reîmpădurite. Planul întocmit este trimes, la 26 iunie 1885, la Inspectoratul silvic al jud. Argeș pentru a se face estimarea cuvenită a pădurii existente pe terenul propus spre vânzare²⁸.

Cu prilejul constatărilor făcute de ing. At. Woicieski la Stroești reîmbucnește violent conflictul dintre arendaș și săteni. Aflăm de el din plângerea arendașului N. Vasilescu din 4 iulie 1885 către Ministerul Agriculturii²⁹. El arată că inginerul a redus „gura Văii Frumoasa în lărgime de patruzeci stânjani la unul, după îndemnul a doi săteni interesați neținând nicidecum seamă de deslușirile ce am voit a-i da. Și ca să pună culme acestei condamnabile nepăsări, vadește chiar o ostilitate față de interesele ce dator era a apăra, ținând cont numai de pretențiunile sulevate de cei doi săteni, îndemnând ceva mai mult, cu autoritatea d-sale a îndrepta scursura văii în chiar vadul morii”.

Cei doi săteni interesați erau frații Gheorghe Petrescu și Constantin P. Costescu - Hogioiu. Acesta din urmă cumpărase fosta vatră a morii și cerea îndreptarea Văii Frumoase, propunere pe care inginerul o acceptase.

Reclamația arendașului este trimisă la 6 iunie 1885 subinspectorului silvic spre constatare și raportare. La fața locului vine guardul general Apostol

²⁶ Idem, f. 23 și 39.

²⁷ Idem, f. 11.

²⁸ Idem, f. 12.

²⁹ Idem, f. 13.

Demetrescu care întocmește un plan de situație³⁰ a zonei în litigiu și un raport detaliat³¹. Din acesta aflăm că din totalul de 7 pogoane ce trebuia să aibă în vatra satului „proprietatea” adică statul și deci, arendașul, la data anchetei stroeștenii luaseră prin cumpărare și pentru școală 5 pogoane 20 prăjini 49 stânjeni patrați. Moara rămăsese practic fără teren și arendașul închisese în fața ei o porțiune din Valea Frumoasă, la vărsarea ei în râu. Peste vale, C. Costescu cumpărase fosta vatră a morii și cerea îndreptarea văii și până la urmă o obține.

Iată că, de fiecare dată când pot, stroeștenii acționează și în sensul organizării și sistematizării teritoriului și satului, în sensul îmbunătățirilor funciare.

Lupta împotriva arendașului o duceau acum oameni instruiți. Constantin P. Costescu - Hogioiu (1856 - 3 noiembrie 1929) absolvise în 1877 Seminarul din Curtea de Argeș³². El va lucra ca învățător la Bădiceni (22 februarie 1884-septembrie 1899) și la Stroești (septembrie 1899-1 octombrie 1902). Demisionează din învățământ și se va ocupa de arendarea bunurilor mici (moara), a pădurilor și poienilor din pădurile Stroeștilor. Va fi multă vreme primarul comunei Stroești. El a avut aceeași evoluție ca și tatăl său, Petre Ioan Hogioiu: învățător și apoi primar în Stroești. Iată cu ce oameni instruiți trebuia să lupte arendașul Nicolae Vasilescu!

La 9 septembrie 1885, subinspectorul silvic G.G. Vlădescu raporta Ministerului Agriculturii, în urma expertizei făcute la Stroești, că „terenul după proprietatea Stroești, în mare parte, este de calitate mediocră și se poate vinde de veci cu 160-170 lei pogonul”³³. El propune ca terenul ce se va vinde să se delimiteze de pădurea dinspre răsărit a statului prin linii drepte, propunere care se aprobă la 12 septembrie 1885. La 16 septembrie 1885 i se dă dezlegare lui G.G. Vlădescu din Pitești să delimiteze pădurea în acest sens³⁴, iar la 17 octombrie și 4 noiembrie 1885 i se cer noile constatări și delimitări ale pădurii din zona Stroiasca supusă vânzării³⁵.

Prețul pădurii din zona vizată a fost estimat de guardul general Apostol Demetrescu. El întocmește o situație provizorie la 9 septembrie 1885 și un act estimativ la 13 noiembrie 1885³⁶ din care rezultă că în „Suhat” erau 3.736 goruni, 118 fagi, 76 plop, 4 mesteceni, 13 tei, 7 carpeni și 2 cireși iar în „Lunca” Vîlsanului erau zăvoaie de anini, aluni și mesteceni, totul fiind evaluat la 6.326,10 lei.

La 14 decembrie 1885, Comisia Permanentă a Ministerului Agriculturii

³⁰ Idem, f. 22.

³¹ Idem, f. 21.

³² Gheorghe C. Marinescu: Seminarul din Curtea de Argeș. 1836-1936. Tipografia ziarului Universul. București, 1936, p. 65-82.

³³ A.S.B., M.A. Bunuri, f. 16 și 40.

³⁴ Idem, f. 18 și 19.

³⁵ Idem, f. 20.

³⁶ Idem, f. 17 și 25.

analizează rapoartele ing. At. Woicieski și ale guardului G.G. Vlădescu și propune ca cele două trupuri de moșie, în întindere totală de cca 177 ha să se pună „în vânzare în corp întreg și în total espusa moșie, rezervându-se pe seama statului pădurile cu terenul lor și zonele necesare conservării... precum și drumurile de comunicație și exploatare”³⁷. Această propunere este aprobată de ministru la 28 decembrie 1885.

Încurajați, stroeștenii fac o nouă cerere³⁸, la 28 martie 1886, către Ministerul Agriculturii prin care cer punerea în vânzare a proprietății din Stroești a statului „pe care noi, obștea satului, ne-am hotărât s-o cumpărăm în loturi mici... căci dispunem acum, din sudorile noastre, de mijloace materiale ca să o putem procura prin cumpărătoare”. Cererea este semnată de 113 stroeșteni în frunte cu preotul Constantin Teodorescu (5 mai 1845-27 martie 1896) și în ea se referă și la condițiile avantajoase din noua lege.

Într-adevăr, la 5 aprilie 1886, se promulgase o nouă lege a vânzării unor bunuri ale statului în care se admiteau și loturile mici, iar condițiile de plată erau mai avantajoase. Legea va fi publicată în Monitorul Oficial nr. 14 din 18 aprilie 1886.

Arendașul pierde teren. Are și neșansă. La 25 martie 1886 moare subit locuitorul Grigore Stoica, în timp ce mânca la masa arendașului. George Petre Hogioiu îl denunță pe arendaș că „moartea i-a provenit din multă băutură ce i s-a dat de numitul arendaș”³⁹. Evenimentul este anunțat în presa locală și centrală și au loc cercetări. După autopsia cadavrului, se stabilește cauza decesului: „apoplexie la creieri”, dar cauza imediată a apoplexiei a rămas necunoscută. Arendașul a trebuit însă să piardă timp cu acest caz, fiind blocat în sat, timp în care stroeștenii acționau, speculând toate greșelile arendașului.

Scoaterea la licitație a moșiei se stabilește pentru ziua de 19 mai 1886.

Delegații obștii din Stroești: Gheorghe Ceaușescu, Ion Popa Tudor și Gligore Toteanu cer la 1 aprilie 1886 ca vânzarea să se facă după noua lege. Inadvertențele de datare trebuie puse pe seama folosirii stilului vechi de către stroeșteni în raport cu folosirea stilului nou de către autorități. Legea din 5 aprilie 1886 (stil nou) era cunoscută de stroeșteni la 28 martie și 1 aprilie 1886 (stil vechi), date care în stil nou erau 9 respectiv 13 aprilie 1886.

Delegații aleși de sat aveau cunoscuți în Capitală. Gligore Toteanu îl avea pe fiul său Costică Gr. Toteanu, antreprenor de lucrări de instalații și pe fiica sa Elisabeta, intimă prietenă cu Radu Rosetti; Leonache N. Năndrașu îl avea pe fratele său Toma, lucrător la Serviciul de iluminare cu gaz al Bucureștilor etc. În plus, fotografii Ioan Nicolescu originar din Vîlsănești, numit „prietenul colibei”, avea acces la ziarul **Telegraful** și în unele cercuri

³⁷ Idem, f. 26.

³⁸ Idem, f. 30 și 38.

³⁹ **Dorința Argeșului** nr. 8/3 aprilie 1886; **Monitorul județului Argeș** nr. 2/5 aprilie 1886; **Telegraful** din 9 aprilie 1886, p. 2.

aristocratice. De aceea după cum vom vedea, ziarul **Telegraful** apără interesele stroeștenilor, care au utilizat toată gama disponibilă de intervenții, presiuni, amenințări etc. pentru a cumpăra pământul și a scăpa de arendaș.

Cererea lor din 1 aprilie 1886 se înregistrează într-un tabel centralizator spre a fi supusă Consiliului de Miniștri. La 16 aprilie 1886 se știa că „moșia Stroești este scoasă în vânzare în corp întreg pentru ziua de 19 mai 1886”⁴⁰. Ca să fie siguri că nu vor fi neglijăți, la 2 aprilie 1886 stroeștenii, 110 la număr, cer direct Președintelui Consiliului de Miniștri ca moșia să se vândă în loturi mici, scop în care ei au „adus banii, a-i depune la Casa de Depunere și Consemnațiune în București”⁴¹. Ei se tem să nu întâmpine „obstacolu pe care l-a întâmpinat în rândul trecut locuitorii Costești, din cătunul vecin care, deși strânseseră banii pentru a concura la cumpărătoarea acelei moșii, au fost însă împiedicați de către cei amatori și influenți în localitate și opriți tocmai în ziua când voiau să pornească la București; așa că moșia pe care putea să se înproprietărească sute de familii de săteni a fost licitată și cumpărată de un singur capitalist”.

Acest moșier era Niță Folescu din Slătioarele jud. Argeș care, la supralicitația din 18 octombrie 1885, a cumpărat 278 ha din moșia Costești (Muscelul Costeștilor) cu 91.000 lei, lăsând locuitorii fără pământ. El va primi titlul definitiv de proprietate la 11 iunie 1901, după achitarea întregii sume.

Deoarece licitația se fixase la 19 mai 1886, toate părțile se pregătesc. Valoarea minimă de licitare se stabilește, orientativ, astfel⁴²:

Arenda pe perioada 1883-1888	2.090,00 lei
Arenda pe perioada 1878-1883	2.387,60 lei
Arenda pe perioada 1873-1878	3.590,30 lei
Total	8.067,90 lei

Media arenzii pe o perioadă de 5 ani a fost de:

$$8.067,90 \text{ lei} : 5 = 1.613,58 \text{ lei}$$

care este înmulțită cu 15:

$$1.613,58 \text{ lei} \times 15 = 24.203,70 \text{ lei}$$

La această sumă se adaugă prețul pădurii, rezultând

$$24.203,70 + 6.326,10 = 30.529,80 \text{ lei}$$

Prețul reprezenta deci arenda pe 75 ani.

La 12 mai 1886, cei 112 stroeșteni semnează o procură prin care îl autorizează pe Ioan Popa Tudor să liciteze în numele lor „până la cifra de bani ce va crede dânsul că trebuie dată”⁴³.

Licitația se ține într-adevăr în ziua de 19 mai 1886. În Foaia de licitație⁴⁴

⁴⁰ A.S.B., M.A. Bunuri, f. 29.

⁴¹ S.A.D. - II, p. 175-177.

⁴² S.A.D. - II, p. 177.

⁴³ A.S.B., M.A. Bunuri, f. 43 și 67.

⁴⁴ Idem, f. 41.

se menționează că se vând două corpuri de moșie (Lunca și Suhatul) în întindere de cca 177 ha, din care 25 pogoane zăvoi. Garanția provizorie pentru înscrierea la licitație a fost de 4.180 lei (cca 10%), plătită de delegatul stroeștenilor în termenul cerut. Mersul licitației a fost mult mai simplu decât se prevestea. Un oarecare, C. Negulescu, licitează cu suma de 38.000 lei și apoi „Ioan Popa Tudor cu locuitorii, 39.550 lei”. Licitatia s-a oprit aici, stroeștenii adjudecându-și terenul la un preț avantajos pentru ei. Este mai mult decât evident că licitatorul C. Negulescu era un prieten al stroeștenilor care a licitat de formă!

În această fază intervine și arendașul care „face toate încercările putincioase ca să ne desbina sau să ne îngreueze, ca acea pătrime, pentru a nu o putea să o cumpărăm noi”, după cum declară stroeștenii la 12/24 mai 1886⁴⁵. La această dată, stroeștenii ceruseră primului ministru ca să plătească „în loc de a patra parte înainte, numai a zecea parte, singurul mijloc de a plăti în termen prima rată”. Ei nu mai vedeau „scăparea din mâinile unui speculator ce ne-a speriat prin stoarcerile ce de 34 de ani ne-au făcut, sărăcind o parte din noi, decât cumpărându-ne moșia”. Acest „cumpărându-ne” arată că stroeștenii considerau moșia a lor.

Plata înainte a unui sfert din prețul moșiei era o prevedere a legii vechi. Grupul de stroeșteni care semnează cererea este format din 15 persoane printre care: Constantin Costescu, Toma Ionescu, Ioan Popa Tudor, Constantin Georgescu, Ion G. Toteanu, Ion I. Micuț, Niculae Căvescu, Nică Din Baciuc etc.

La 20 mai 1886, delegații: Grigore Toteanu și Ioan Popa Tudor se adresează din nou primului ministru cu rugămintea de a aproba licitația „pe seama obștii satului Stroești”⁴⁶. În această cerere răzbate o neliniște: prin stăruința arendașului s-a trecut în partea statului ambele prunduri ale Vilsanului „în tot lungul comunei precum și zăvoaiele cu întreaga albie, topilele pe unde topim cânepa ... vadurile unde adăpăm vitele și chiar drumurile”. În eventualitatea că acestea se vor arenda din nou de către Nicolae Vasilescu, stroeștenii se vedeau baricadați în sat, fără drept la râu.

„Noi, 200 familii, care am contribuit cu sângele fiilor noștri la recâștigarea independenței statului” declară ei solemn, o „să devenim robi ai unui singur capitalist”.

Precedente existau. Ca să spele la râu, stroeștenii trebuia să-i dea arendașului plată; ca să topească la râu cânepa, trebuia să se învoiască cu el; pentru adăparea vitelor în râu, plăteau etc. Când nu exista învoială prealabilă cu arendașul, acesta confisca „după cum s-a întâmplat la mai mulți săteni dintre care sunt: Grigore Toteanu, G. Popa Tudor, Leonache Niculae și alții cărora nici până astăzi nu li s-au napoiat cânepa”.

⁴⁵ Idem, f. 44.

⁴⁶ Idem, f. 45.

Teama stroeștenilor nu este împărtășită de autorități care, la 26 mai 1886, pun cererea „la dosar; moșia fiind adjudecată asupra locuitorilor“.

Se pare că arendașul n-a știut data fixată pentru licitație sau a fost indus în eroare. Către sfârșitul lunii mai 1886, el acționează puternic în București spre a se anula licitația. Alarmați, cei 111 stroeșteni cer din nou primului ministru, la 2 iunie 1886, să aprobe licitația⁴⁷. Ei aflaseră „din svon public că cei ce ne voesc răul a scos vorbe că din nou se va pune în licitațiune“. Cu trei luni înainte se aflase de licitație și o reeditare a ei ar fi fost „o nenorocire și ruină“ pentru stroeșteni.

Ei erau decisi să plătească și a patra parte înainte, dacă nu li se aproba cererea din 12/24 mai 1886 de a plăti numai 10%. „Speriați de cele ce am suferit, vom da tot ce avem numai pentru a ne desrobi odată din robie, trăind material“.

Petiția stroeștenilor din 2 iunie 1886 este impresionantă și prin faptul că ei încearcă să prevină în scris svonurile care circulau și care aveau un substrat real. „Orice insinuațiuni s-ar mai face, pentru a forma părerea că s-ar putea dobândi o sumă mai mare, nu sunt decât simple-șicane“. Ei au declarat atunci că „noi găsindu-ne bine organizați, putem face față lucrurilor“.

Și totuși! Prețul moșiei se estimase la 46.665,60 lei iar stroeștenii dăduseră la licitație numai 39.550 lei. Ori lucrurile nu puteau rămâne așa. Acest lucru este adus la cunoștința stroeșteanului Ioan Popa Tudor. În baza procurei ce avea, acesta oferă, la 5 iunie 1886, Ministrului Agriculturii suma de 47.000 lei „pentru vânzarea moșiei Stroești adjudecată asupra noastră“⁴⁸ și cere confirmarea vânzării. Licitația ținută era un argument, nu însă decisiv!

La 7 iunie 1886 arendașul Nicolae Vasilescu oferă suma de 50.000 lei⁴⁹ și se grăbește să depună 2.500 lei la Casa de Depuneri, cerând confirmarea vânzării asupra lui sau o nouă licitație !

Consiliul de Miniștri analizează situația în ședința din 13 iunie 1886 și a decis ca cele 177 ha „să se vândă în loturi mici la locuitori“⁵⁰. Victoria stroeștenilor era ca și asigurată. Se iau măsuri pentru parcelare, scop în care la 23 iunie 1886 Ministerul Agriculturii îl angajează prin contract pe ing. Spiridon Demetrescu⁵¹. Parcelarea urma a se face în loturi de 5 ha, plata lucrărilor prestate de inginer fiind de 2 lei/ha.

Spiridon Demetrescu, absolvent din 2 martie 1855 al secției forestieri a Școlii de Poduri și Șosele din București, se deplasează imediat la Stroești și începe lucrările de întocmire a planului de situație și a parcelărilor luând cu el planurile prelabile întocmite de ing. At. Woicieski în 1885. Locuitorii îl ajută,

⁴⁷ Idem, f. 46 și 66

⁴⁸ Idem, f. 47

⁴⁹ Idem, f. 48 și 49

⁵⁰ Idem, f. 53.

⁵¹ Idem, f. 51, 52 și 64.

dar acum încep să se răzbune și să greșească. Intră în livezile și fânețele arendașului cu ocazia măsurătorilor și-i produc pagube.

Arendașul, înspăimântat, se plânge prefectului și, acesta, printr-o telegramă anunță Ministerul Agriculturii la 11 iulie 1886 cerând „amânarea măsurătoarei până după coasa fânului”⁵². Nicolae Vasilescu anunță și direct Ministerul Agriculturii, la 14 iulie 1886, arătând că fânețele „sunt supuse unui adevărat vandalism” și cere amânarea măsurătorilor până după coasa fânului, cerere care i se aprobă⁵³.

Greșeala stroeștenilor i-a costat iar amânarea măsurătorilor, pe care ei au interpretat-o ca oprire a lor, i-a făcut să intre în panică. Dintre ei s-au prezentat câțiva la redacția ziarului **Telegraful** și au cerut sprijin. Așa se face că la 23 iulie 1886 **Telegraful** adresa ministrului Domeniilor o notă prin care cere explicații asupra „ordinului de revocare a măsurătorii moșiei”. Ziarul atrage atenția „să nu se împiedice această vânzare” și menționează că deține „informațiuni deslușite în această privință” pe care, la nevoie, le va publica. Era un fel de șantaj public !

Măsurătorile se reiau și, în septembrie 1886, ing. Spiridon Demetrescu depune memoriul de delimitare⁵⁴ și „Planul topografic al parcelărei moșiei Stroești din județul Argeși. Ridicat și desemnat de ingineru hotarnic Spiridon Demetrescu. Anul 1886”⁵⁵. Planul este desenat la scara 1: 5000.

Terenul vândut este parcelat în 34 loturi de câte 5 ha. În afara acestor loturi, statul mai poseda în Stroești: cinci zăvoaie, conacul moșiei, moara și pădurea. Șeful Circumscripției a VI-a Silvică, A.T. Țintăreanu, face o nouă evaluare a prețului arborilor existenți pe fiecare lot în parte, evaluare pe care o depune la 11 decembrie 1886 la Ministerul Agriculturii⁵⁶. Materialul lemnos de pe loturi costă de la 4 lei (lotul nr.1) la 789,50 lei (lotul nr.34). La 8 ianuarie 1887 se stabilește prețul de vânzare definitiv luându-se drept bază arenda de 2.090 lei din perioada 1883-1888 și știind că se vindeau 172 ha. Calculul s-a făcut astfel:

$$2.090 \text{ lei: } 172 \text{ ha} = 12,15 \text{ lei/ha}$$

Prețul unui lot se calcula înmulțind acest preț unitar cu 20 și cu suprafața lotului și rezultatul se aduna cu prețul materialului lemnos. Se pare deci că prin vânzare se recupera arenda pe timp de 100 ani.

Vânzarea în loturi se anunță în Monitorul Oficial nr. 251 din 14 februarie 1887 și primăria comunei Stroești o aduce la cunoștința celor interesați. La 7 martie 1887 se încheie un proces-verbal în care stroeștenii, 89 la număr, semnează că au luat cunoștință de condițiile vânzării și de prețurile loturilor

⁵² Idem, f. 58.

⁵³ Idem, f. 59.

⁵⁴ Idem, f. 86 și 91.

⁵⁵ Arhiva Primăriei com. Stroești.

⁵⁶ A.S.B., M.A. Bunuri, f. 85 și 87.

„destinate a se vinde de veci locuitorilor români cultivatori de pământ, învățători și servitori bisericești care n-au pământ sau care, deși au, însă mai puțin de cinci hectare, singurii în drept a cumpăra asemenea loturi”⁵⁷.

Încă de la 24 februarie 1887 stroeștenii înaintaseră la prefectura județului cereri în care specificau ce lot doresc să cumpere. Primul care semnează procesul verbal este Lionache Neculăescu (Leonache N. Năndrașu), urmat de Constantin Costescu, preotul C. Teodorescu, Grigore S. Toteanu (1838-5 decembrie 1913) etc. În același timp, în București se rezolvau o serie de probleme legate de această vânzare. La 31 martie și la 12 mai 1887, Ioan Popa Tudor cere restituirea celor 4.180 lei depuși drept garanție la licitație, precum și procura⁵⁸.

Ministerul Agriculturii îl delegă pe inspectorul silvic C. Al. Orăscu în comisia de vânzare a loturilor⁵⁹, semn că procedurile erau avansate.

Arendașul însă mai spera să cumpere și el pământ în țarina stroeștenilor! Pentru a-l desființa moral și a-l reduce la tăcere, stroeștenii organizează publicarea unui material demascator în **Telegraful**.

Sub titlul: „Scriori din țară. Corespondență particulară a ziarului **Telegraful**. Stroești, 25 mai” și sub semnătura unui corespondent neidentificat „X”, ziarul **Telegraful**⁶⁰ publică un necruțător rechizitoriu al comportamentului arendașului din Stroești. Articolul, de mare întindere, analizează caracterul, înfățișarea, comportamentul social, familia etc. prezentând imaginea unui arendaș hidos în tot ceea ce-l privește. „Dacă planul topografic îl împiedică în întinderea curselor la săteni și în speculațiuni, să pune de-l fură și de 20 de ani ține în stăpânirea sa pământul sătenilor cu râul și prundul de răsărit”.

Descrierea este cumplită: „Lacom până la desgușt; cumplit de avar cu ai săi; despot în familie ... coliba sa e model de necurătenie, neglijență și de sălbatec gust”.

Articolul din **Telegraful** nu-l împiedică pe arendaș să-și facă jocul și să-și urmărească interesele ! La 11 iulie 1887, Nicolae Vasilescu se adresează Ministerului Agriculturii argumentând, din punctul lui de vedere, că parcelarea nu este cea mai bună soluție, prevestind că se va distruge pădurea și „coastele se vor prefăce în râpi”. El se vrea apărătorul generațiilor viitoare: „Dacă aceste pământuri se sfărâmă și se împart de acum, apoi ce e de făcut și ce va împărți viitorimea, căci pentru locuitori dacă au pământ peste trebuință să nu credeți că le-ar fi de folos, ci din contra”⁶¹.

La rândul lor, 69 de stroeșteni cer la 29 august 1887 Ministrului

⁵⁷ Idem, f. 96 și 113.

⁵⁸ Idem, f. 97 și 106.

⁵⁹ Idem, f. 104.

⁶⁰ **Telegraful**, Anul XVIII, nr. 4474 din 27 mai 1887, p. 2 și 3.

⁶¹ A.S.B., M.A. Bunuri, f. 107.

Agriculturii să trimită Comisiunea de vânzare cât mai urgent⁶².

Comisia formată din: C. Al. Orăscu, inspector silvic și I. N. Radileanu, membru al Comitetului Permanent, se deplasează la Stroești unde rămâne 5 zile (15-19 septembrie 1887). Li se pune la dispoziție de către prefectul G. Micescu și tabelul centralizator, întocmit în august 1887, cu numele a 84 locuitori din Stroești care optează pentru unul sau două loturi, menționând și numărul lotului respectiv din planul lui Spiridon Demetrescu⁶³. În rândul solicitanților este înscris și preotul Ion Stroescu (popa Onu Olărescu) din Zărnești care dorea să cumpere loturile nr. 11 și 12.

Din procesul verbal⁶⁴ încheiat la 17 septembrie 1887 de către Comisia de vânzare se deduce modul cum s-a desfășurat operația. La 15 septembrie s-a procedat la verificarea titlurilor locuitorilor și în ziua de 16 septembrie 1887 s-a „procedat la vânzarea celor 34 loturi ale moșiei prin tragere la sorț, în prezența cumpărătorilor, fiind mai mulți amatori pentru fiecare lot”. După precizarea celor 34 titulari, li s-a dat termen 3 zile ca să plătească „zecimea valorii loturilor, taxele de timbru și de înregistrare” și să prezinte dovezile, operație pe care stroeștenii au făcut-o imediat.

Întors în București, simultan cu depunerea lucrării complete referitoare la vânzare, C. Al. Orăscu cere la 22 septembrie 1887 să i se achite 160 lei, diurna pe 5 zile și cheltuielile de transport⁶⁵. Lui I.N. Radileanu i se dă 100 lei, diurna pe cele 5 zile cât timp a fost la Stroești.

Ziua de 16 septembrie 1887 a fost o zi memorabilă în istoria Stroeștilor. Din 84 solicitanți, sorții au ales 34 capi de lot. Din rândul acestor fericiți, lipsesc: Ioan Popa Tudor, Leonache N. Năndrașu, Grigore Toteanu, popa Onu Olărescu - Stroescu etc., care fuseseră în primele rânduri ale creatorilor acestei frumoase pagini de istorie.

Obștea satului a găsit o soluție și pentru cei care nu au ieșit la sorți. S-au asociat pe un lot de 5 ha câte 2-5 stroeșteni, pe criterii de rudenie. Actele se făceau pe capul de lot, dar plăteau toți ratele. Această soluție a dat satisfacție multor nemulțumiți.

Loturile erau de 5 ha, cu excepția ultimului lot nr. 34 care avea 6 ha 7280 m². Prețul lor varia între 1.219 lei (lotul nr.1) și 2.424 lei (lotul nr. 34)⁶⁶. Cele 171 ha 9366 m² s-au vândut cu 49587,98 lei plătibili în rate timp de 24 ani.

La 21 septembrie 1887 arendașul Nicolae Vasilescu face și el o cerere la Ministerul Agriculturii prin care cere să i se vândă douăsprezece loturi (nr.1-12) sau să i se vândă toată moșia cu 60.000 lei pe care-i poate achita pe

⁶² Idem, f. 109, 111 și 112.

⁶³ Idem, f. 124 și 136.

⁶⁴ Idem, f. 122.

⁶⁵ Idem, f. 114 și 115.

⁶⁶ S.A.D. - I, p. 350 și 351.

loc⁶⁷. De la el aflăm un lucru ce face senzație: stroeștenii „nedisponând de nici o avere, au fost constrânși a împrumuta, cu ipotecă închipuită, chiar garanția de la Creditul Agricol“. Iată o lovitură magistrală! Au ipotecat ceea ce vor avea și au luat de la Creditul Agricol banii pentru garanție! Cererea arendașului rămâne fără urmări.

La 14 noiembrie 1887, șeful Biroului vânzărilor raportează Ministrului Agriculturii rezultatul vânzării și solicitarea arendașului. Secretarul general, G. Manolescu, „confirmă vânzarea asupra locuitorilor conform cu încheierea comisiei“.

Cumpărătorii sunt obligați să mai plătească 3 lei/ha în timp de 3 ani, reprezentând taxe pentru acoperirea cheltuielilor făcute cu măsurătoarea, parcelarea, vânzarea etc.

Punerea în posesie se fixează pentru luna martie 1888 când urma a fi chemat și ing. Spiridon Demetrescu⁶⁸.

Vânzarea este comunicată la 27 noiembrie 1887 de către Biroul vânzări atât Serviciului Hotărniciei, cât și Serviciului Arendări pentru a se urmări lichidarea la 23 aprilie 1888 a socotelilor cu arendașul N. Vasilescu, a se pune locuitorii în posesie și a se vinde ca bunuri mici: cele 5 zăvoaie cu locul lor, casele proprietății și moara⁶⁹.

Arendașul încă mai spera! La 8 decembrie 1887 el cere Ministerului Agriculturii să-i vândă loturile nr.1 și 2⁷⁰. Își mobilizează și familia: o cerere similară face Ioan N. Vasilescu pentru cumpărarea loturilor nr. 3 și 4, Constantin N. Vasilescu pentru loturile nr. 5 și 6 și Gheorghe N. Vasilescu pentru loturile nr. 7 și 8. Toate cererile sunt înaintate în aceeași zi⁷¹ și rămân fără rezultat.

Punerea în posesie s-a făcut în primăvara anului 1888. La 1 aprilie 1888 primăria comunei Stroești informa subprefectura că ing. Spiridon Demetrescu a făcut în noiembrie 1887 materializarea pe teren a hotarelor ce delimitau loturile de 5 ha⁷². Transportul și lucrarea făcută de inginer au fost plătite de locuitori direct acestuia, ceea ce reprezenta un abuz.

Loturile astfel delimitate de Sp. Demetrescu au fost remăsurate de noii proprietari și au început să apară proteste și reclamații la adresa inginerului. Chemat din nou la fața locului spre a termina lucrarea conform legii, el a scris locuitorilor să contribuie a-i plăti cheltuielile de transport și de altă natură.

La 9 aprilie 1888, primarul Constantin Georgescu cerea printr-o telegramă adresată Ministerului Agriculturii „trimiterea de urgență a

⁶⁷ A.S.B., M.A. Bunuri, f. 120.

⁶⁸ Idem, f. 126, 128 și 133.

⁶⁹ S.A.D. - I, p. 348 și 349.

⁷⁰ A.S.B., M.A. Bunuri, f. 129.

⁷¹ Idem, f. 130-132.

⁷² Idem, f. 164.

inginerului Dumitrescu a ne pune în posesie, căci rămânem fără arătură”⁷³.

Autoritățile de la nivelul Prefecturii Argeș, Ministerului Agriculturii etc. îi cer lui Sp. Demetrescu la 11, 14, 27, 30 aprilie și 7 mai 1888 să se prezinte la Stroești să-și termine lucrarea⁷⁴. El este amenințat cu rezilierea contractului „atrăgându-i-se totodată luarea aminte că nu e drept a cere nici o plată deosebită de la locuitori pentru acea lucrare”.

Subprefectul S. Nanoescu anunța neliniștit prefectura la 27 aprilie 1888 că „s-au ivit neînțelegeri între locuitori, care poate degenera în scandaluri”⁷⁵. Și într-adevăr, conflictul dintre locuitori a luat mari proporții.

Conflictul a avut la bază incorectitudinea inginerului Spiridon Demetrescu care „înșeală pe țărani și cine-i da și lui câte 2 sau 3 napoleoni îi da pământul cel mai bun și mai mult”⁷⁶. Conflictul este alimentat și de lăcomia preotului Constantin Teodorescu și a rudelor sale. Ziarul „Lupta” apreciază conflictul drept o autentică răscoală, ale cărei detalii au fost analizate în literatura științifică de specialitate⁷⁷.

Văzând că ing. Sp. Demetrescu nu vine la Stroești și pentru că lucrările agricole de primăvară trebuiau începute, stroeștenii au ieșit la câmp. Ei nu s-au înțeles pe hotare care erau marcate prin movile aflate la distanțe mari, pe teren accidentat și chiar împădurit. Problemele cele mai grele au fost în Luncă unde rudele preotului C. Teodorescu s-au dovedit lacome dar „țărani în frunte cu șeful de garnizoană Badea, care e finul popii, se răscoală și pune să are pe unde știa că li se cuvine”.

La solicitarea autorităților este chemată la Stroești armata și prin tactul ofițerului Ion Pârvulescu s-a aplanat conflictul fără vărsare de sânge.

Unul dintre nemulțumiți, Niculae Ciolan, capul lotului nr. 18, înaintează Ministerului Agriculturii o plângere la 16 mai 1888 din care aflăm și alte detalii ale conflictului⁷⁸.

În ziua de duminică 8 mai 1888 ing. Spiridon Demetrescu a venit la Stroești și a reînceput măsurătoarea loturilor pe teren, de la lotul nr. 1, dând fiecăruia câte 5 ha. La lotul nr. 18, aflat la capătul dinspre Costești al „Luncii”, a rămas un teren pieziș, slab productiv, ca de 4,5 ha, împins spre locurile Costeștilor. El se plânge că acest loc „nu face nici jumătate de preț”.

Niculae Ciolan este și ironic: „De dreptate nu mai vorbesc, că pe aici nu s-a arătat de nu se ține minte”. Aceasta, pentru că în Stroești „sunt oameni care au pământ după Legea Rurală, au mai luat ca înșurăței încă 7 pogoane, acum

⁷³ Idem, f. 167.

⁷⁴ Idem, f. 160, 162, 164 și 165.

⁷⁵ Idem, f. 161.

⁷⁶ Lupta din 22, 23, 27-28 aprilie 1888; S.A.D. - I, p. 352-354.

⁷⁷ Gheorghe Deaconu – Răscoala de la 1888 a stroeștenilor. Studii și Comunicări. Muzeul orașenesc Curtea de Argeș, 1980, p. 55-60; Deaconu, Gh.I. – Răscoala locuitorilor din Stroești din aprilie 1888. Comunicare la a 2-a sesiune științifică de vară „Stroești-Argeș”, 28-29 iulie 1973.

⁷⁸ A.S.B., M.A. Bunuri, f. 159.

ca cumpărători li s-a mai convenit iar 10 pogoane“.

Bietul om! Visa tot timpul la lotul său nr. 18 „dar vis a rămas, căci săracul nici în ziua de praznic n-are parte. Toate jalbele locuitorilor din Stroești și toată cearta dintre ei s-a stins acum; pricina era se vede nenorocitul lot 18, ca și plapoma lui Nastratin. Acum s-au împăcat“.

Inginerul reușește însă să-i împace, inclusiv pe Niculae Ciolan. La 27 mai 1888 el a încheiat un proces-verbal în care menționează că „am aplicat pe fația pământului planul de parcelare al loturilor ... am predat fiecăruia cumpărător de lot, după cum se vede din registru format în parte pentru acesta, titlurile provizorii ... și câte un mic plan făcut aparte pentru fiecare lot“⁷⁹. Cu excepția unui singur lotaș, Gheorghe Baci, capul lotului nr. 29, toți ceilalți capi de lot, inclusiv Niculae G. Ciolan, au semnat atât tabelul cât și procesul verbal, menționând și în scris „sunt mulțumit“. Decesul lui Gheorghe Baci a făcut ca toate problemele legate de lotul nr. 29 să le preia fiul său, Nicolae Gh. Baci.

Cu acest prilej s-au făcut mușuroaie din 50 în 50 m, dar nu s-au putut trage brazde de delimitare cu plugul din cauza terenului accidentat, a copacilor și a buturilor.

Subprefectul menționa la 1 aprilie 1888 că inginerul „ceea ce au lucrat, au primit plata de la locuitorii cumpărători“.

Locuitorii cer permisiunea, încă din iarna 1887-1888 să taie lemne de foc de pe loturile cumpărate, dar nu li se dă voie până nu plătesc în întregime toată partea lemnoasă. O asemenea cerere este formulată și la 5 ianuarie 1888⁸⁰.

Cu toată interdicția autorităților, stroeștenii au început să taie pădurea de pe loturile lor, așa după cum se menționează în raportul din 22 februarie 1889 al șefului Ocolului 42 Silvic, Antonescu, către Ministerul Agriculturii⁸¹. El primește ordinul de a opri tăierea deoarece cumpărătorii „nu pot dispune de materialul lemnos aflat pe loturi decât după ce mai întâi vor achita valoarea aceluia material“. Pădurarii au oprit tăierea, iar din pădurea statului arendașul nu le permitea stroeștenilor să taie lemne fără a se înțelege mai întâi cu el. Stroeștenii au rezolvat problema prin forță și punând factorii în fața faptului împlinit.

Într-o discuție purtată cu un stroeștean, acesta a relatat un eveniment semnificativ, pe care și lui i-l relatase tatăl său⁸². Nicolae C. Teodorescu, împreună cu alți doi săteni, frați, Ghică și Nae al lui Niță al Popii, făcuseră lemne în Șoptana și se întorceau cu carele încărcate în sat, fără să se fi învoit în prealabil cu arendașul. Acesta a venit cu siugile să-i oprească și să le confisc

⁷⁹ Idem, f. 143 și 144.

⁸⁰ Idem, f. 145, 146, 169 și 170.

⁸¹ Idem, f. 185 și 186.

⁸² Informator: Costică al lui Petre - al lui Tudor, născut la 3 august 1903. Dialog purtat cu autorul la 2 octombrie 1983.

lemnene. S-a încins o bătaie pe această temă din care arendașul a ieșit învins. Consiliul comunal întrunit la reclamația arendașului a analizat situația și apoi l-a chemat pe arendaș punându-i în vedere să plece din Stroești și să se stabilească în altă parte.

Uciderea prin trădare a haiducului Niță Toteanu de către arendaș și cei cinci copii ai săi a ascuțit conflictul. Arendașul a plecat din sat și s-a mutat la Mălureni de abia după ce stroeștenii i-au dat foc la toate clăile de fân și stogurile de coceni, lăsându-i vitele fără nutreț în plină iarnă. „Focul din Șoptana” intrat în legendă a făcut și obiectul unei nuvele a scriitorului Mihail Lungianu⁸³.

Haiducul Niță Toteanu (5 octombrie 1859-3 ianuarie 1888), fiul lui Constantin sin Stan și al Radei (Dumitra) sin Diaconu Sandu, a fost înjunghiat cu cuțitele în noaptea Anului Nou și a „încetat din viață la trei corent în Spitalu Curtea de Argeș pe la orele douăsprezece din răniri violente”.⁸⁴

Focul din Șoptana (poate în octombrie 1888)⁸⁵ nu a fost identificat documentar încă și de aceea datarea exactă nu s-a putut face ...

Să consemnăm deci, că în 1888 a fost lichidată „treimea proprietății” statului reținută în Stroești pe baza Legii Rurale. Stroeștenii au intrat în posesia pământului lucrativ din Valea Vîlsanului și schimbarea de proprietar nu a decurs liniștit, ci cu multe frământări. Casele în care a stat N. Vasilescu și moara au fost arendate pe timp de 3 ani, cu începere de la 23 aprilie 1888, lui Sterie Gheorghiu la suma de 700 lei⁸⁶.

Stăpânirea asupra noilor pământuri a generat în continuare probleme. La 9 decembrie 1888, părtașii lotului nr. 34: Nae Ionescu, Leonache Nicolae Năndrașu și Ion I. Cojocarul reclamă la Ministerul Agriculturii că ing. Spiridon Demetrescu „sub cuvânt că a făcut greșală la prima măsurătoare, a schimbat semnele vechii măsurători a loturilor”. În felul acesta, numărul copacilor de pe loturi s-a modificat și părtașii lotului nr. 34 au rămas în pierdere⁸⁷. Ei cer reevaluarea pădurii conform noii delimitări și la fața locului, spre constatare, este trimes guardul general. Acesta arată la 11 iunie 1889 că evaluarea veche a pădurii nu mai coincide cu realitatea la toate loturile și-l cere pe ing. Sp. Demetrescu să facă o nouă aplicare a planului, înainte de a se face o nouă evaluare a materialului lemnos⁸⁸.

În cadrul Ministerului Agriculturii se face observația că „toate parcelările a câțiva din inginerii contractanți și în special ale d-lui Spiridon Demetrescu fiind cu totul eronate”, urmează a fi somat acesta să refacă parcelarea și dacă

⁸³ Mihail Lungianu: *Sfârșituri*. Editura Cartea Românească, București, 1922, p. 77-82.

⁸⁴ A.S. Pitești, *Starea Civilă com. Stroești, Decese*, nr. 1 / 1888; A.S.B., Ministerul de Interne ...

⁸⁵ *Idem*, 1840/1895, f. 178.

⁸⁶ S.A.D. - I, p. 356 și 357.

⁸⁷ A.S.B., M.A. Bunuri, f. 190.

⁸⁸ *Idem*, f. 189.

„nu va vrea, se va chema în judecată pentru ca să dea banii îndărăt“.

La 2 septembrie 1889 i se trimete o nouă somație⁸⁹ fără rezultat. La 19 mai 1890, fiul inginerului Spiridon Demetrescu anunța ministerul că tatăl său a murit. Problema a rămas încurcată.

Problema cea mai grea a fost însă statutul părtașilor. La 7 mai 1889, un grup de 79 stroeșteni arăta Ministerului Domeniilor Statului că „vedem acum, după un an de posesiune și după ce am făcut plata zecimii, plata întreagă către inginer și ratele acestui an, că unii din aceia cari poseda titlu de proprietar provisoriu, pe numele căruia s-a vândut lotu, nu voesc să mai țină compt de asocierea ce am făcut, precugetând să ne dea afară din posesiunea pământului ce am cumpărat“⁹⁰. Ei cer legalizarea actului de învoială ce au între dânșii. Cererea lor este tratată cu „explicații verbale“.

După relatarea lui Petre L. Leonăchescu, lotașii l-au angajat pe Constantin Dobrescu - Argeș să le facă acte la fiecare dar acesta, după ce a încasat banii preținși pentru întreaga operație, nu și-a onorat obligațiile, păcălindu-i.

Oamenii continuă să-și plătească ratele făcând eforturi economice substanțiale. La 27 și 28 mai 1892, în pretoriul primăriei Stroești se ținea o licitație pentru: „40 boi de jug, 30 vaci sterpe și 30 porci, avere a obștei locuitorilor arendași ai locurilor arabile și fânețelor din pădurea satului Stroești, pentru câștiul de la 1 aprilie 1892, lei 1500“⁹¹.

Evident, sunt și lotași care nu-și pot plăti ratele. Constantin Ion Cojocaru nu-și putea „plăti ratele la lotu nr. 32“ și a cerut Ministerului Agriculturii la 29 noiembrie 1903⁹² să aprobe ca sarcinile fiscale să le preia Neculae Badea Ciolan căruia să i se transfere titlul de proprietar. Acesta era mai înstărit și chiar decât lăutarul Gheorghe Oprea, șeful lotului nr. 32. Această cerere nu este aprobată „loturile mici fiind declarate inalienabile“. Totuși, asemenea tranzacții între lotași s-au făcut, ele fiind legalizate în timp.

Lotașii: Nicolae Baci, Hristache Cristea, Șerban Constantiniță și Chiriac Ghiță Olărescu încearcă deposedarea arbitrară chiar a unor capi ai loturilor nr. 12, 17 și 19 (Ion M. Talpazan, Ion I. Peleş, Tache Ghiță Truțășilă) pe motiv că n-au plătit bani pentru parcelare. Cei trei capi de lot se adresează Ministerului Agriculturii la 4 februarie, 6 martie, 13 martie și 19 aprilie 1897⁹³. La 13 martie 1897 prefectul județului, după anchetarea cazului, propunea „ca percepătorii fiscali pe viitor să urmărească pe fiecare asociat în parte pentru plata ratilor și să-i libereze recipisa“⁹⁴.

⁸⁹ Idem, f. 191 și 194.

⁹⁰ Idem, f. 188, 204-206.

⁹¹ Monitorul Oficial din 10 mai 1892, p. 929 și din 12 mai 1892, p. 964.

⁹² A.S.B., M.A. Bunuri, f. 231.

⁹³ Idem, f. 201, 223, 226 și 228.

⁹⁴ Idem, f. 225.

Toate aceste sesizări și propuneri, Ministerul Agriculturii le tratează cu rezoluția „La dosar” și nimic mai mult.

Pentru recunoașterea drepturilor unor părtași la loturile cumpărate s-au purtat procese ruinate între aceștia și șefii de lot care nu vroiau să le mai recunoască drepturile. Astfel, Mihai Ionescu s-a judecat cu fratele său Toma Ionescu, șeful lotului nr. 4; Gheorghe Păun Brătianu (Păunoiu) și Ion T. Ghinea au avut procese cu Ghică Ceaușescu (Rafirescu) cap de lot; Ion Radu, ginerele lui Toma Lemnaru, s-a judecat cu Ion G. Ciureanu, șeful lotului nr. 5; Nicolae Diaconu (Nanu), Zamfir Beldie și Leonache N. Năndrașu (15 februarie 1845-19 februarie 1913) au purtat procese îndelungate cu Nae Ionescu, șeful lotului nr. 34; Toma Iordache s-a judecat cu Ion I. Micuț, șeful lotului nr. 8⁹⁵ etc. În marea lor majoritate, aceste procese s-au soldat cu depozitarea părtaşilor de pământul pentru care plătiseră ratele curente. Gheorghe Chiriac Ceaușescu (lotul nr. 27) pierde totuși în favoarea lotașului Toma Ghinea⁹⁶, ca și Nae Ionescu în favoarea lui Leonache N. Năndrașu, cumnatul său.

O altă categorie de probleme a fost cea legată de evoluția domeniului funciar. Nae Ionescu reclamă la 30 iunie 1894 că, prin construcția unui dig, locuitorii satului Costești au abătut râul Vîlsan pe lotul nr. 34⁹⁷. La 16 martie 1895, capii loturilor nr. 7-9, 13-15, 17 și 19 reclamă că râul Vîlsan are albia prin mijlocul acestor loturi și fiecare viitură a râului le pricinuieste mari pagube⁹⁸. La 6 martie 1898, Nicolae Gh. Ciolan, Tache Gh. Trufășilă și N.C. Teodorescu cer a li se recalcula ratele deoarece pe loturile lor s-au construit două șosele: una spre Vîlsănești și alta spre Costești și, în plus, Vîlsanul le provoacă mari daune prin revărsarea sa⁹⁹. O cerere similară¹⁰⁰ înaintază la 10 martie 1898 alți șase lotași, proprietari ai loturilor nr. 4, 5, 14-16.

Conflicte deosebit de puternice declanșează acțiunile lui Constantin Costescu a cărui avere creștea continuu. Deoarece târgul anual de la 14 octombrie se făcea pe terenul statului, noul arendaș, C. Costescu înțelege să-i încaseze taxele dar locuitorii cer ca venitul târgului să se dea școlii și bisericii în părți egale. Consiliul comunal se întrunește la 8 octombrie 1903 și decide să aprobe cererea locuitorilor și să facă demersurile necesare la prefectură¹⁰¹. Constantin Costescu se adresează la 16 decembrie 1903 Ministerului Agriculturii arătând că n-a putut să mai încaseze taxa târgului, cerând a fi repus

⁹⁵ Arhivele Statului Pitești, Judecătoria Ocolului Rural Stroești jud. Argeș, dosar 345/1911. S-au folosit și mărturii contemporane și hotărârea judecătorească din 29 aprilie 1911 aflată la Toma Iordache; N. Leonăchescu și P. Leonăchescu: Stroești-Argeș. File de cronică. Revista Arhivelor nr. 4/1971, p. 539-556.

⁹⁶ A.S.B., M.A. Bunuri, f. 232.

⁹⁷ Idem, f. 211.

⁹⁸ Idem, f. 215.

⁹⁹ Idem, f. 229 și 240.

¹⁰⁰ Idem, f. 230 și 239.

¹⁰¹ S.A.D. - I, p. 360.

în drepturi. Juridic, i se dă dreptate¹⁰² și primarul primește ordin „ca pe viitor să dea concurs arendașului spre a încasa veniturile bălciului“. Consiliul comunal, în frunte cu primarul C. Georgescu, își menține însă decizia. Autoritățile sunt obligate să se deplaseze la Stroești și, în urma cercetării, să satisfacă cererea stroeștenilor¹⁰³. La 25 noiembrie 1904 noul primar, Nicolae N. Diaconu, ia în primire târgul, care intră astfel în posesia comunei sub argumentul că se află în vatra satului, nu pe terenul arendat.

Tot C. Costescu intră în conflict cu Ion Grigore Trufășilă, Ion I. Micuț, șefii loturilor 7 și 8 și cu Ilinca N. Gr. Trufășilă, soția răposatului Nicolae Grigore Trufășilă, capul lotului nr. 9. La 5 decembrie 1905 îi reclamă că au ocupat o porțiune de pământ din zăvoiuil statului la punctul numit „În Furnici“¹⁰⁴.

Într-adevăr, loturile acestea fiind vecine la rășărit cu râul Vîlsan ele au fost substanțial reduse de viiturile acestuia, cea mai mare fiind în ziua de 20 mai 1893. Vîlsanul își avea matca pe locurile lor și ei s-au simțit îndreptățiți să îngreudească pe celălalt mal terenul care în 1888 l-au luat în stăpânire. Cercetarea la fața locului o face ing. Ponol Maxim Lenș, un prieten al lui C. Costescu. Acest inginer încheie un proces-verbal de constatare la 26 ianuarie 1906¹⁰⁵.

Din reclamația lui Ion Grigore Trufășilă din 11 februarie 1906 adresată Ministerului Agriculturii, aflăm că arendașul C. Costescu începuse să facă un iaz de moară pe malul stâng al Vîlsanului, acolo unde se întinsese lotașii, luând în compensație pământ¹⁰⁶.

Măsurătoarea lui P.M. Lenș fusese părtinitoare, după cum constată la 21 august 1906 primarul Nicolae N. Diaconu, lui Ion Gr. Trufășilă lipsindu-i un pogon, după semnele de hotar puse de inginer¹⁰⁷. Procesele judecate la Judecătoria Argeș obligă la o nouă expertiză pe care o face ing. P. Suciuc în 1907.

La 2 mai 1909, acțiunea intentată împotriva Ilincăi N. Gr. Trufășilă este retrasă, constatându-se că aceasta stăpâna cât i se cuvenea¹⁰⁸.

Procesul intentat lui Ion I. Micuț se termină la 17 septembrie 1907 în defavoarea acestuia și la 19 februarie 1908 se face execuția judecătorească¹⁰⁹.

La 15 octombrie 1909 s-a admis acțiunea și împotriva lui Ion Gr. Trufășilă, statul fiind pus în posesie la 1 mai 1912¹¹⁰, iar păgubașii obligați la

¹⁰² S.A.D. - I, p. 361 și 362.

¹⁰³ S.A.D. - I, p. 363 și 364.

¹⁰⁴ S.A.D. - I, p. 365.

¹⁰⁵ S.A.D. - I, p. 366 și 367.

¹⁰⁶ A.S.B., M.A. Bunuri, f. 235.

¹⁰⁷ Idem, f. 236.

¹⁰⁸ A.S.B., Mănăstirea Bistrița, dosar I II, p. 38.

¹⁰⁹ Idem, f. 8.

¹¹⁰ Idem, f. 78.

plata unor cheltuieli de judecată.

Diferențierea socială în Stroești s-a accelerat imediat după lichidarea „treimii proprietății” și C. Costescu s-a dovedit a fi un exponent tipic la sate al capitalismului¹¹¹.

Experiența câștigată de stroeșteni în lupta lor pentru pământ, precum și lipsa de pământ din zonă au încurajat acțiunile pe această temă. La 7 mai 1889, un număr de 71 stroeșteni se adresează Ministerului Agriculturii cerând să li se vândă Șoptana în loturi¹¹², cerere rămasă fără rezultat. Văzând că nu li se admite cererea, în 1893 moșnenii din Stroești reprezentați prin Constantin Georgescu și Ion Toma Hogioiu cheamă statul în judecată ca să le restituie „moșia noastră moșnenească Stroiasca” pe motiv că „statul n-a putut dobândi până acum ... proprietatea mai sus-numitului imobil”¹¹³. Acțiunea s-a suspendat la 11 septembrie 1895 pentru ca stroeștenii să aducă actele doveditoare. Ei sperau să-și afle dreptatea în actele păstrate la mănăstirea Bistrița (sau la Arhivele Statului) obligată cu acest prilej să le prezinte la proces.

La 3 octombrie 1894, Bogdan Petriceicu Hașdeu, directorul Arhivelor Statului, trimete actele ce le avea în depozit despre Stroești, acte care consemnau donația către mănăstirea Bistrița a moșiei Stroești¹¹⁴. La 9 noiembrie 1907 acțiunea este declarată perimată și stroeștenii sunt obligați la plata a 50 de lei cheltuieli de judecată¹¹⁵. Cei doi petenți, C. Georgescu și Ion T. Hogioiu, au strigat prin sat să contribuie toți la plata acestor cheltuieli, dar oamenii n-au vrut să mai plătească, reproșându-le: „Cine v-a pus să faceți proces dacă n-ați avut documente?”¹¹⁶.

În ianuarie 1894 prefectura jud. Argeș întocmea un tabel cu 129 săteni, dintre care 79 din Stroești și 41 din Mălureni, care voiau să cumpere loturi de 5 ha în Șoptana¹¹⁷, ca ecou târziu al cererii lor făcute la 7 mai 1889¹¹⁸. Printre stroeșteni se afla și un „soldat sub drapel” și 9 rezerviști. Folosind exemplul și experiența stroeștenilor, 82 de locuitori ai satului Costești cer și ei la 4 februarie 1895 să li se vândă pământ¹¹⁹.

Separat, fac cerere pentru a li se vinde pământ la Valea Iașului și alți locuitori din com. Stroești, printre care: Gheorghescu Ion care avea 7 copii, veteran (Reg. 4 Infanterie); Costandinescu Vasile, 6 copii, veteran (Reg. 4 Infanterie); Păun Tudosie, 7 copii, veteran (Batalionul 4 Vânători); Gligorescu

¹¹¹ Leonăchescu, N.P., Iscru, G.D.: Obștea satului Stroești-Argeș. File de monografie. Revista Arhivelor, nr. 3/1982, p. 234-241.

¹¹² A.S.B., M.A. Bunuri, f. 187 și 207.

¹¹³ S.A.D. - I, p. 360.

¹¹⁴ S.A.D. - II, p. 180.

¹¹⁵ S.A.D. - II, p. 186; G.D. Iscru: Introducere în studiul istoriei moderne a României. Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 57, 72-79, 100, 104, 108, 112, 113 și 121.

¹¹⁶ Mărturia lui Petre L. Leonăchescu-Năndrașu.

¹¹⁷ A.S.B., M.A. Bunuri, f. 197, 198 și 203.

¹¹⁸ Idem, f. 187 și 207.

¹¹⁹ Idem, f. 214 și 242.

Niculae, 1 copil, veteran (Escadronul de tren). În Stroești cere a i se vinde pământ și Petrescu Constantin (= Constantin Pătru Tudoraiche) din Mălureni, un veteran de război (Reg. 1 Artilerie)¹²⁰. Cererile lor nu sunt satisfăcute și experiența din 1888 a stroeștenilor a rămas singulară în zonă.

Pe baza acestei experiențe, tot stroeștenii vor elimina din Costești și pe moșierul Niță Folescu. Experiența lor în domeniul lotizării va fi reeditată în 1912, prilej cu care se cumpără de la N. Folescu din Costești 321 pogoane. Stroeștenii, în frunte cu N.C. Teodorescu, înființează Obștea „Izbânda țăranilor” cu un statut de organizare demn de toată atenția¹²¹. Ei împart moșia în 35 de loturi și o cumpără, eliminând din zonă pe marele proprietar. Din acest teren, Constantin Costescu a cumpărat o parte substanțială, inclusiv conacul. Președintele Obștii „Izbânda țăranilor” a fost talentatul învățător Nicolae C. Teodorescu-Nekera (29 decembrie 1871-22 februarie 1926), prietenul intim al ministrului Spiru Haret. La această obște au aderat locuitori și din satele vecine.

Lotații și-au plătit cum au putut ratele și, la 7 noiembrie 1912, Gheorghe C. Ceaulescu primește titlul definitiv de proprietate¹²². La 12 decembrie 1912 primesc acest titlu încă 3 capi de lot; la 18 decembrie 1912 încă doi și la 19 decembrie 1912 alți 12 titulari. Ioan I. Din și Nae Ionescu primesc același titlu la 12 ianuarie 1913. Cu cei patru capi de lot care primesc titlul la 1 martie 1913 și alți trei (preotul C. Teodorescu, C. Costescu și C. Georgescu) care-l primesc la 23 martie 1913¹²³ operația încetează. La această dată, 27 capi de lot primiseră titlul de proprietate. Ceilalți 7 capi de lot: Nicolae Gr. Trufășilă, Gheorghe Gh. Popescu, Constantin D. Peleş, Gheorghe Gh. Ceaulescu, Gheorghe C. Zăvoianu, Gheorghe Oprea și Nicolae Gh. Zafiu nu apar în listele din 1912 și 1913 cu titluri de proprietate, dovadă că se aflau în litigiu sau părtașii nu achitaseră ratele cuvenite.

Lichidarea „treimii proprietății” a dat un impuls deosebit dezvoltării satului Stroești. Această afirmație este argumentată de bogatul program edilitar onorat de stroeșteni în perioada imediat următoare: în 1893 își fac un nou local de școală din donații¹²⁴ („Cel mai frumos local de școală”)¹²⁵; între anii 1881-1888 ei construiesc o nouă și modernă biserică; în 1888 se declanșează construcția drumului de pe Stroiasca spre Vîlsănești și ramificația spre Costești, care în 1898 era terminată; în 1908 s-a construit complexul de clădiri al Dispensarului uman; în 1910 se face localul în care se instalează poșta, primăria și banca populară; în 1908-1910 se construiește localul Judecătoriei

¹²⁰ Idem, f. 233 și 234.

¹²¹ S.A.D. - I, p. 374-387.

¹²² A.S.B., M.A. Titluri de proprietate, vol. V, pozițiile: 90, 95-111, 114 și 115.

¹²³ Idem, vol. X, pozițiile: 7-10 și 13-15.

¹²⁴ S.A.D. - I, p. 357; S.A.D. - II, p. 179.

¹²⁵ Raport asupra stării generale financiare, economice și administrative a jud. Argeș pe 1893. Expunerea situației județului Argeș.

Ocolului Rural Stroești etc. Satul Stroești datorează mult prieteniei dintre Constantin Costescu și primul ministru Ion I.C. Brătianu, acesta venind de multe ori în sat pentru odihnă și recreere.

Activitatea culturală a stroeștenilor la începutul secolului al 20-lea a fost deosebit de bogată iar învățământul local s-a dezvoltat continuu.

Toate acestea demonstrează că atunci când oamenii își iau în propriile lor mâini destinele, progresul obștii este rapid.

Stroești-Argeș

2 septembrie 1983

UN GENERAL FRANCEZ LA BUCUREȘTI (SEPTEMBRIE 1939)

VALERIU FLORIN DOBRINESCU
GHEORGHE NICOLESCU

Septembrie 1939. Generalul francez de aviație Armengaud sosea, venind din Polonia, la București. Care era scopul misiunii sale? Vom încerca să aflăm în cele ce urmează. Să reținem că, până în momentul de față, numele său nu apare menționat în nici o lucrare consacrată raporturilor internaționale ale României, îndeosebi a celor româno-poloneze¹ și nici în memoriile unor personalități cu care ofițerul francez a venit atunci în contact (Armand Călinescu, primul ministru și ad-interim la departamentul Apărării Naționale, Grigore Gafencu, ministrul Afacerilor Străine). Generalul Armengaud s-a mai întâlnit, în cursul vizitei de la București, și cu generalul de corp de armată Florea Țenescu, șeful Marelui Stat Major, precum și cu generalul Paul Teodorescu, ministrul Aerului și al Marinei din guvernul condus de Armand Călinescu.

Misiunea generalului Armengaud la București a fost prezentată detaliat de ofițerul superior francez într-una din cărțile sale cele mai cunoscute: **Batailles politiques et militaires sur l'Europe. Témoignages (1932-1940)**, Paris, Editions du Myrte, 1948, p.133-154; Armengaud a mai scris și alte lucrări: **Enseignements des Campagnes du Riff**, Berger-Levrault, 1928; **La pacification de l'Afrique encore insoumise**, Berger-Levrault, 1931 etc.

Generalul Armengaud a deținut funcții importante în ierarhia aviației franceze fiind adjunct al Statului Major al Aerului (1932), director al Centrului de Studii Aeriene (1931-1932) și Inspector General al Forței Aerului (1936). A fost trecut în disponibilitate în anul 1936, după această dată devenind un activ publicist. Așadar, misiunea sa de la București din septembrie 1939 s-a produs

¹ Milică Moldovcanu, *Unele aspecte ale relațiilor româno-polone la începutul celui de al doilea război mondial* în volumul „Contribuții la studierea istoriei contemporane a României”, II, București, Editura Politică, 1986, p.166-186; N. Dascălu, *Relații româno-polone în perioada interbelică*, București, Editura Academiei Române, 1991, p.79 și următoarele.

într-un moment în care nu mai era ofițer superior activ.

Lectura atentă a paginilor scrise de generalul Armengaud ne-a permis conturarea următoarelor concluzii:

1) Misiunea Armengaud în România a durat opt zile și s-a produs în a doua decadă a lunii septembrie 1939 – vizita a început probabil la 13 sau 14 septembrie 1939; pe 16 și 17 septembrie 1939, Armengaud a adresat scrisori generalului Gamelin, iar la 20 septembrie a întocmit o minută a discuției cu Armand Călinescu, unde era prezentă și o sinteză a „stării de spirit la guvernele și cercurile oficiale din statele balcanice”². Venirea generalului francez la București a avut două obiective: a) de a negocia, ca delegat al generalului Gamelin și în numele guvernului polonez, trecerea trupelor poloneze prin România (s.ns.); b) de a informa Guvernul și Înalțul Comandament Român asupra războiului din Polonia și de a le determina să profite de aceasta în cazul în care armata germană ar fi continuat să înainteze pe pământul românesc³. Înainte de a sosi la București, generalul Armengaud s-a sfătuit cu ambasadorul Franței la Varșovia, Léon Noël, aflat atunci pe lângă guvernul polonez cu reședința la est de Lvov, lângă frontiera Rusiei. Noël a obținut aprobarea misiunii și de către Guvernul și Înalțul Comandament Polonez.

2) În ceea ce privește primul obiectiv, generalul Armengaud a constatat „dorința sinceră” a guvernului de la București „de a-și arăta prietenia față de nefericita Polonie”⁴; în pofida protestelor Germaniei, care solicita o „neutralitate strictă” a României, ajutorarea s-a putut realiza. Armengaud a sesizat o schimbare în atitudinea României, – care nu a afectat însă ajutorarea Poloniei – mai ales după 17 septembrie 1939, când trupele ruse au ocupat părțile orientale ale fostului stat polonez. Sunt cunoscute, de altfel, protestele diplomatice sovietice și germane adresate Bucureștilor⁵ față de ajutorarea Poloniei. „Românii – scria Armengaud – dădeau, astfel, cu curaj, dovada fățișă a simpatiei lor pentru cauza Aliatilor și o mărturie a intenției de a lupta, dacă ar fi fost liberi să o facă, pentru această cauză”⁶.

3) Generalul Armengaud s-a văzut, așa cum am mai menționat, cu președintele Consiliului de Miniștri și ministru ad-interim la Apărarea Națională, Armand Călinescu, Grigore Gafencu, ministrul Afacerilor Străine, generalul de corp de armată Florea Țenescu, șeful Marelui Stat Major și generalul Paul Teodorescu, ministrul Aviației și Marinei. Armand Călinescu i-a prezentat regelui Carol al II-lea un „raport verbal” asupra întrevederii avute cu Armengaud, în urma căruia suveranul a decis să-l „convoace confidențial la

² General Armengaud, *Batailles ...*, p.154.

³ *Ibidem*, p.141.

⁴ *Ibidem*, p.142.

⁵ Arh. M.A.E., fond 71, România, 1939, vol. 7, f. 204.

⁶ General Armengaud, *Batailles ...*, p. 143.

Palat”⁷. Din păcate, regele Carol al II-lea nu l-a primit la Cotroceni sau Scroviștea – însemnările suveranului român pentru această perioadă nu confirmă audiența⁸. Toate întâlnirile generalului Armengaud au avut loc la domiciliile personalităților române și în mare secret. Germania și-a arătat deschis „nemulțumirea” față de vizita generalului și intervenția ei a făcut imposibilă o reîntoarcere dorită a lui Armengaud în Polonia. Oricum, Armand Călinescu a fixat, după înțelegerea cu Armengaud, o ședință a guvernului „pentru a examina situația politică și militară creată prin înfrângerea Poloniei”⁹. Generalii Florea Țenescu și Paul Teodorescu au studiat, la întâlnirea cu Armengaud, „aplicarea, în România, în domeniile apărării terestre și aeriene, a învățămintelor reieșite din războiul Poloniei”¹⁰. Regele Carol al II-lea a convocat, la rândul-i, la 18 septembrie 1939, o conferință militară la care au participat Armand Călinescu și generalii Dimitrie Motaș, Gheorghe Florescu, Constantin Ilasievici, Paul Teodorescu, Gheorghe Mihail, Nicolae Ciupercă, Ionescu Ștefan, Florea Țenescu, Iosif Iacobici și Ioan Ilcuș. Cu excepția lui Călinescu, care „a expus foarte frumos și clar situația strategică”, Carol al II-lea a observat la capii oștirii „o mare lipsă de vedere de ansamblu”¹¹, a situației militare a momentului, cu deosebire a poziției României.

4) Armand Călinescu este personalitatea care l-a impresionat cel mai mult pe Armengaud în timpul vizitei sale la București. Portretul făcut premierului, după întâlnirea avută la domiciliul acestuia, la 19 septembrie 1939, este unul din cele mai reușite din istoriografia universală. „*Dl. Călinescu – scria, cu dreptate, Armengaud – mi-a făcut o impresie deosebită; am observat la el, în aceste câteva ore, calități remarcabile de om de stat: inteligență, realism, finețe psihologică, simpatie pentru puterile occidentale, încredere puțină în ajutorul lor efectiv; teama justificată față de ambițiile germane și ruse în privința țării sale; conștiința gravității extreme a conjuncturii și a dificultății poziției politice și militare a României; hotărâre calmă, curaj civic*”¹². (s.ns.). Întâlnirea lui Armand Călinescu cu Armengaud a avut loc cu numai două zile înaintea asasinării premierului român, – al doilea fiind conștient de pericolul la care acesta se expusese acceptând să se întâlnească cu el. „Pericolul – nota Armengaud – nu era imaginar. Peste două zile plătea cu viața pentru tendința către independență și mândria de român”¹³.

⁷ Ibidem, p. 150.

⁸ Din „Însemnările zilnice” ale suveranului român lipsesc notele din ziua de 17 septembrie 1939.

⁹ General Armengaud, *Batailles* ..., p. 151.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Carol al II-lea, *Între datorie și paslune. Însemnări zilnice*, vol.2, Ediția Marcel Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, București, „Șansa”, 1996, p.1.

¹² General Armengaud, *Batailles* ..., p. 144.

¹³ Ibidem.

Armand Călinescu era conștient că politica de neutralitate a României din acel moment trebuia menținută, existând șanse reale ca țara sa să nu fie antrenată în război decât după un anumit timp¹⁴.

Discuțiile Călinescu – Armengaud conțin și alte informații de o mare importanță pentru înțelegerea statutului internațional al României din prima fază a celui de al doilea război mondial.

5) O altă chestiune care ne-a reținut atenția este aceea a modului cum Armengaud vedea evoluția stării de spirit a românilor, care, în majoritate, opina generalul francez, erau „pro aliați”¹⁵. Armengaud observa, cu temei, că, după asasinarea lui Armand Călinescu, „încrederea în Aliați a scăzut și divizarea oamenilor s-a accentuat”¹⁶.

Victoriile germane, credea generalul francez, i-au atras pe cei care, din „oportunism, calcul, egoism”, opinau că este bine „să fi de partea celui mai puternic” – această credință era împărtășită de mediile financiare, industriale și comerciale din România. Ceilalți erau „pro-aliați”, „încrezători în victoria lor finală și chiar în sprijinul lor direct” – opinia era caracteristică înaltei societăți și cercurilor militare. Ambele tendințe erau convinse că România, „datorită depărtării și pregătirii de război incomplete a Franței și Angliei”, va deveni „victimă neputincioasă a presiunii germane și ruse”¹⁷, ceea ce, în realitate, s-a și realizat.

6) În cursul vizitei la București, generalul Armengaud a conlucrat eficient cu ambasadorul Franței în România, A. Thierry, și cu ministrul de externe Grigore Gafencu, ceea ce nu s-a realizat în vizita ulterioară din capitala Iugoslaviei, Belgrad.

În finalul considerațiilor sale, extrem de interesante, Armengaud observa „un aparent indiciu al neputinței Franței” în România, ceea ce contrasta puternic cu ceea ce această mare putere realizase în anii Marelui Război și își punea justificat întrebarea: politica Parisului față de România nu era oare o eclipsă a inteligenței și a hotărârii franceze, o abandonare a misiunii sale privind libertatea în Europa ? Revine cu o nouă apreciere asupra asasinatului din 21 septembrie 1939 notând că „istoria va uita numele lui Călinescu, deși el a murit din cauza devotamentului eroic pentru menținerea independenței României și a tendințelor sale pro-aliate”¹⁸.

¹⁴ Ibidem, p. 145.

¹⁵ Ibidem, p. 152-153.

¹⁶ Ibidem, p. 153.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

A N E X Ă

MISIUNEA DIN ROMÂNIA ȘI IUGOSLAVIA

1) ÎN ROMÂNIA

Cele două obiective ale misiunii

M-am bucurat de cea mai bună primire și de o audiență atentă din partea Guvernului Român. Ambasadorul nostru la București, dl. Thierry, m-a secondat cu devotament și abilitate.

Misiunea mea avea două obiective:

- de a negocia, ca delegat al generalului Gamelin și în numele Guvernului Polonez, trecerea trupelor poloneze prin România;
- de a informa Guvernul și Înalțul Comandament Român asupra războiului din Polonia și de a le determina să profite de acesta, în cazul în care armata germană ar fi continuat să înainteze pe pământul românesc.

TRECEREA TRUPELOR POLONEZE PRIN ROMÂNIA

De la sosirea mea la București, prezentat și susținut de dl. Thierry, mi-am început demersurile pe lângă ministrul Afacerilor Străine, dl. Gafencu. Apoi, ministrul Poloniei și-a unit eforturile cu ale noastre pentru a obține ca forțele poloneze ajunse în România să poată traversa țara fără a fi neutralizate sau luate prizoniere.

Guvernul român manifesta dorința sinceră de a-și arăta prietenia față de nefericita Polonie.

Putea să arate aceasta cu greu fără a ieși dintr-o neutralitate strictă și fără a-i nemulțumi pe germani.

Guvernul român s-a arătat hotărât să țină seama, în cât mai mică măsură, de protestele germanilor. A acceptat ca avioanele militare franceze și engleze să survoleze, la nevoie, România pentru a ajunge în Polonia.

S-a convenit ca ofițerii și soldații polonezi, care treceau prin România, să primească un pașaport antedatat, care ar permite să fie considerați civili rezidenți în România.

În acest mod ar fi salvați de lagărele de concentrare, ar traversa liberi România și ar ajunge în Orient, în Franța sau Anglia.

Avioanele civile și militare ar fi dezarmate, și-ar face alimentarea cu benzină și ar zbura către Orient sau Grecia. Nu am fi putut dori mai multă bunăvoință.

Aceste intenții atât de favorabile nu s-au putut materializa. Misiunea germană numeroasă, activă, vigilentă ne urmărea peste tot, se informa asupra demersurilor făcute și a rezultatelor obținute. Ea presa Guvernul cu solicitările

ei, cerând, conform neutralității stricte, confiscarea avioanelor și a altor materiale și internarea în lagăre a personalului militar polonez.

Pe măsură ce armatele germane se apropiau de frontiera românească, mai ales din momentul în care armata sovietică a invadat Polonia, Guvernul Român a devenit mai rezervat; a fost momentan obligat să nu-și mai respecte toate promisiunile, situație față de care și-a exprimat regretul profund.

Militarii și civilii polonezi au fost încartiruiți în locuri prestabilite și puși sub supraveghere; avioanele au fost capturate și neutralizate. În realitate, ofițerii din misiunea franceză, cooperând cu serviciile Afacerilor Externe și ale poliției, au eliberat pașapoarte polonezilor; totul s-a petrecut așa cum se convenise inițial; evacuarea polonezilor s-a extins pe mai multe luni în loc să se realizeze în câteva săptămâni. Ofițerii, soldații și civilii au ajuns în Franța și Anglia, unde s-au înrolat din nou. Acesta a fost, mai ales, cazul trupelor de aviație care s-au repleat, metodic, începând de la 2 septembrie și au trecut primii frontiera; au fost recuperate și câteva avioane.

Românii dădeau astfel, cu curaj, dovada fătășă a simpatiei lor pentru cauza Aliatilor și o mărturie a intenției de a lupta, pentru această cauză, dacă ar fi fost liberi s-o facă.

INFORMAREA GUVERNULUI ȘI A ÎNALTULUI COMANDAMENT ROMÂN

I-am explicat domnului Thierry motivele pentru care era de datoria mea de a mă pune, în mod discret, la dispoziția Guvernului Român, pentru a-l informa despre ceea ce văzusem în Polonia și a-i furniza toate informațiile tehnice pe care mi le-ar cere sau pe care le-ar accepta.

Mi se părea că aceasta se impunea implicit prin însăși misiunea mea; trebuie să recunosc că această misiune fusese extinsă și asupra României numai prin câteva cuvinte, destul de vagi, ale generalului Gamelin și că situația politică și militară din estul Europei nu fusese prevăzută și luată în considerație de către Statul nostru Major General așa cum era în prezent; dar, eram conștient după experiența din Polonia, că concepția asupra războiului în statele majore generale din toate țările, cu excepția Reich-ului, ar trebui revizuită. Consideram că aveam dreptul și datoriă de a susține aceasta, dovedind-o prin rezumarea faptelor elocvente și de a mă consacra, cu întreaga mea forță de convingere, acțiunii de înfrângere a rezistenței pe care urma s-o întâlnesc la mulți oameni, fideli ideilor dobândite sau neputincioși în a învinge legea inerției.

A explica concepția germană asupra războiului, a arăta mijloacele de a o contracara – iată ceea ce voiam să fac la București. Dl. Thierry a înțeles, așa

cum înțelesese, înaintea lui, dl. Noël în Polonia.

Dl. Thierry a încurajat hotărârea mea și m-a asigurat că mă va ajuta necondiționat să o duc la îndeplinire pe lângă Guvernul și Înaltul Comandament Român.

Fără întârziere, el i-a făcut o vizită domnului Gafencu, ministrul de externe.

Pentru a nu atrage atenția Misiunii Germane am fost invitat, împreună cu dl. Thierry, să iau ceaiul la dl. Gafencu, la domiciliul său.

După ce a fost discutată și reglementată problema trecerii polonezilor refugiați prin România, a fost abordată cea a războiului. Intenția pe care o aveam de a o expune însuși Președintelui Consiliului reieșea din spusele mele.

Ministrul a fost de acord cu aceasta; a apreciat că o întrevvedere cu dl. Călinescu, Președintele Consiliului, era necesară în cel mai scurt timp.

ÎNTRVEDEREA CU DOMNUL CĂLINESCU, PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINISTRI

În aceeași seară, la orele 22, o mașină m-a luat și m-a dus la domiciliul Președintelui, unde am avut o întrevvedere particulară cu acesta până la o oră târzie. Dl. Călinescu mi-a făcut o impresie deosebită; am observat la el, în aceste câteva ore, calități remarcabile de om de stat: inteligență, realism, finețe psihologică, simpatie pentru puterile occidentale, încredere puțină în ajutorul lor efectiv; teamă justificată față de ambițiile germane și ruse în privința țării sale; conștiința gravității extreme a conjuncturii și a dificultății poziției politice și militare a României; hotărâre calmă, curaj civic.

Dovada acestor ultime calități a dat-o prin acceptarea întâlnirii cu mine. Cunoștea pericolul la care se expunea rezistând presiunii exercitate asupra lui de către Reich.

Pericolul nu era imaginar. Peste două zile plătea cu viața tendința către independență și mândria de român.

Am făcut, în mare, istoricul luptei din Polonia, i-am conturat modalitatea, am subliniat metodele nou apărute în ducerea unui război așa cum erau concepute de guvernele și statele majore participante la războiul din 1918.

„Doresc, mi-a spus Președintele român, să-mi arătați în ce mod informațiile sau învățămintele furnizate de acest prim act al războiului sunt de interes pentru țara mea, în mod obiectiv; în ce măsură și în ce fel se pot aplica la situația politică și militară a României.

După ce am ascultat rezumatul și concluziile dvs., vă voi expune părerea mea asupra politicii poloneze, asupra erorilor militare pe care le-a comis și învățămintele pe care le-am reținut, folositoare României.

– Polonia nu trebuia să conteze pe pactul de prietenie cu Germania. Acesta a fost denunțat în ziua în care planul de cucerire german prevedea mutilarea sau dispariția Poloniei. Trebuia să-și pregătească puterea militară ca și cum amenințarea Germaniei ar fi existat deja în momentul declarațiilor de prietenie.

– Polonia nu trebuia să conteze, în 1939, pe ajutorul imediat al țărilor occidentale, așa cum nici eu nu contez. Obligată, de bunăvoie sau cu forța, în ziua agresiunii, să-și părăsească zona de frontieră și în consecință „culoarul”, ea ar fi trebuit să cedeze pretențiilor germane asupra acestui culoar, în scopul de a câștiga ea însăși și de a permite țărilor occidentale să câștige timp.

– Eroarea politică a Poloniei, ca și a Angliei, căci Polonia ar fi cedat fără bruscă încăpățănare a Angliei.

– Polonia a făcut și o greșală militară; ea trebuia să-și mobilizeze trupele în același timp cu germanii; să-și concentreze forțele, în același timp, dar în spatele frontierei, pe cursul mijlociu al Vistulei. Sacrificiu greu, dar singurul mijloc, sunt de acord cu asta, de a salva restul; de a supraviețui și de a obține ajutorul nostru. Ar fi trebuit să-și organizeze un segment de apărare între Stryj și Dacester și frontiera românească pentru a salva ceea ce i-a rămas din armată și apoi să organizeze trecerea în România a celui mai mare număr posibil de combatanți și a armamentului, salvați de la capitulare.

– Dacă lucrurile s-ar fi petrecut astfel, în acest moment situația politică și militară din România ar fi mai bună decât este, căci este evident că situația noastră este proastă.

– Îmi dau seama de ceea ce România ar trebui imediat să facă pentru a nu comite aceleași greșeli, dacă ar fi într-adevăr amenințată.

– România este amenințată ?

– Aceasta este opinia mea. Vă voi cere-o, apoi, și pe a dvs.

CURSUL VIITOR AL RĂZBOIULUI ȘI ROMÂNIA DUPĂ OPINIA LUI CĂLINESCU

Războiul, a spus dl. Călinescu, este între Anglia și Franța, pe de o parte și Germania, de partea cealaltă. Noi nu avem motive să intrăm în luptă și avem mari șanse să nu fim antrenați decât după un anumit timp.

Germania fie se va mulțumi pentru moment cu cuceririle și în scopul de a le organiza, de a le digera, fie, dacă se consideră forțată să continue lupta, se va reîntoarce către Vest, mai degrabă decât să înainteze către Sud-Est. Dacă ar hotărî să o continue către Sud-Est pentru a ajunge la Mediterana și la Marea Neagră și și-ar fixa ca obiectiv final Suez-ul, evenimentele din Polonia m-ar face să mă tem că ar cucerii întreaga Peninsulă Balcanică în câteva săptămâni.

Nu cred, a continuat el, în această eventualitate; obiectivul Germaniei este, fără îndoială, Franța sau mai degrabă, prin Franța Anglia. Hitler își propune obiectivele cele mai dificile; va viza, fără îndoială, înfrângerea Angliei prin cucerirea Insulelor Britanice, nu pe calea indirectă a Suez-ului.

În privința românilor, germanii au nevoie mai ales de resursele lor economice pentru ducerea războiului.

Dacă îi refuzăm, îi incităm să le ia cu forța. Nu vor acționa dacă punem aceste resurse la dispoziția lor.

Le dăm tot ce doresc de la noi, ca fiind pentru ei de strictă necesitate și vom evita războiul, sub rezerva că ei ne vor respecta independența.

Fără îndoială, atitudinea noastră ar avea puțină importanță, dacă Germania ar avea nevoie să treacă peste România pentru a ajunge la Mediterana Orientală și astfel, indirect, în Anglia. Sunt de acord cu aceasta, dar nu cred încă în această posibilitate.

Totuși, trebuie să fim pregătiți pentru orice. Recunosc că trebuie să ne pregătim serios pentru război, orice ne-ar spune Germania despre intențiile ei în ceea ce ne privește. În această eventualitate ne interesează ce materiale de război ne vor da Franța și Anglia și în cât timp vom fi susținuți direct sau indirect de forțele militare ale Occidentului.

V-am expus punctele noastre de vedere. Doresc să cunosc părerea dvs. pe care o aștept sincer și fără falsă modestie, oricare ar fi importanța politică a subiectului abordat.

ROMÂNIA SE AFLĂ ÎN AJUNUL UNEI INVAZII ?

Am subliniat, mai întâi, câteva motive pentru care Germania nu ar fi în măsură să atace către vest înainte de primăvara lui 1940. Germania nu era deocamdată capabilă să lupte împotriva armatei franceze. Era și mai puțin pregătită să se angajeze într-o luptă decisivă înaintea iernii; de-abia în noiembrie, prea târziu, ar fi putut să-și întoarcă mașina de război de la est către vest. Dimpotrivă, putea să-și continue mișcarea imediat și neîntrerupt către sud-est.

Admițând că avea certitudinea înfrângerii definitive a Franței înainte de începutul iernii, în nici un caz nu iarna ar intenționa să traverseze Canalul Mânecii și să cucerească Anglia. De altfel, nu dispunea de mijloace tehnice necesare pentru a reuși o debarcare în Anglia.

Invadarea Franței l-ar duce pe Hitler într-un impas; dimotrivă, așa cum credea și interlocutorul meu, putea spera că va ajunge curând la Suez și va determina intrarea Italiei în război.

Președintele ne-a întrerupt, mărturisindu-mi că era impresionat de acest

argument, care îi amintea de opinia asemănătoare a generalului Weygand.

Totuși, am continuat, problema nu poate fi discutată sub toate aspectele fără a ne întreba care ar fi reacția U.R.S.S.-ului în cazul unei înaintări germane către sud-est și dacă cele două state nu sunt deja înțelese asupra acestui subiect. (La acea dată, U.R.S.S.-ul nu forțase încă frontiera polono-rusă). Președintele Călinescu era mult mai în măsură decât mine să aibă o opinie în această problemă.

Bine informat sau bun ghicitor, Președintele Călinescu și-a manifestat temerile privind împărțirea iminentă a Poloniei. Se temea, de asemenea, de divizarea României, dacă li se lăsa rușilor libertatea de a ocupa Bucovina și Basarabia; germanilor – libertatea de a ajunge la Mediterana prin Transilvania și Iugoslavia, Bulgaria și Grecia. România ar fi astfel amenințată din față de U.R.S.S. și lateral de Reich. Soarta ei, între germani și ruși, ar fi asemănătoare celei a Poloniei. Ce părere aveți despre asta ? m-a întrebat Călinescu.

Amintind lunga istorie a rivalității dintre ruși și austrieci în Balcani, am argumentat că este puțin credibilă stabilirea unui acord între ruși și germani pentru împărțirea țărilor balcanice.

U.R.S.S.-ul nu era în măsură, pentru moment, să se opună ambițiilor germane; tocmai demonstrase că nu asta era politica ei. Pe de altă parte, era în firea lui Hitler, încurajat de imensul succes obținut în Polonia, să profite de forța sa pentru a merge direct către țel, pentru a-și realiza simultan planul de expansiune în Europa Centrală, Ucraina și Balcani și planul de război pentru a înfrânge Anglia, prin Suez, înainte ca Stalin să ajungă în situația politică și militară de a i le zădărnici.

Și totuși, va veni ziua când pretențiile lui Hitler asupra Balcanilor și a Mediteranei Orientale îi vor aduce pe ruși în tabăra aliaților.

Stalin a complotat cu Hitler pentru împărțirea Poloniei, fără a-și compromite politica ulterioară. Nu ar fi la fel pentru Balcani.

Hitler avea nevoie de sprijinul lui Stalin pentru a câștiga lupta în Polonia. Acum consideră că se poate lipsi de ajutorul lui Stalin și că nu are motive să se teamă de el.

În concluzie, germanii erau deci primii dușmani ai independenței României. Ei erau cei care, în aceste momente, o amenințau cu invazia, în timpul unui marș îndrăzneț către Suez, care, probabil, exista în planul lor¹.

Președintele Călinescu a fost de acord cu aceasta. Este posibil, a spus el, ca germanii să-și continue marșul în direcția Dodecanez-ului și a Suez-ului, fie imediat, fie la primăvară. Este suficient că această posibilitate există. Trebuie să ne pregătim s-o înfruntăm cu hotărâre.

¹ De fapt, nu a fost așa. Previziunea lui Călinescu a fost cea care s-a realizat în '39-'40.

PLANUL DE APĂRARE A ROMÂNIEI ADAPTAT LA NOUA SITUAȚIE

Cum am putea s-o facem ? După experiența poloneză pe care tocmai ați trăit-o. Părerea dvs. mă interesează în mod deosebit.

Și Călinescu a întins pe masă o hartă mare a Europei de sud-est.

Nu cunosc bine situația dvs. militară, am mărturisit, dar știu că, exceptând convocarea unor ofițeri și specialiști, nu ați mobilizat armata. Totuși, în câteva zile, germanii, dacă vor să forțeze frontiera românească ar face-o. În această privință sunteți în situația Poloniei, la sfârșitul lui august 1939.

Nu vă cunosc planul de concentrare și al primelor operațiuni, dar sunt convins că prevede apărarea pământului românesc pe frontieră. Măsurați întinderea acesteia, luând în considerare și frontiera româno-ungară și pe cea româno-polonă; raportați la această întindere numărul de divizii pe care le aveți pregătite de luptă.

Desigur că terenul este mai accidentat decât pe câmpiile poloneze, dar nu sunt informat că ați organizat un sistem puternic de apărare pe toată frontiera amenințată și nici o rețea de legături. Calea ferată și mijloacele voastre de transport auto nu v-ar permite o grupare rapidă a mijloacelor de luptă pentru o confruntare armată pe frontieră.

Este deci, din mai multe puncte de vedere, situația Poloniei de la 1 septembrie, anul trecut.

Acceptând realitatea, forțele românești ar fi nimicite de forțele aeriene și coloanele blindate germane înainte de a se putea grupa undeva pentru o apărare organizată.

Călinescu nu s-a arătat deosebit de impresionat de aceste previziuni sumbre, admitând deja, în mintea sa, că germanii ar putea ajunge la Mediterana în câteva săptămâni. Totuși, când a început să analizeze critic politica și planul de război ale Poloniei, a descoperit brusc, că aceeași analiză critică este valabilă și pentru politica și planurile militare ale României; în acel moment a lăsat să se întrevadă o neliniște vie.

L-am atenționat că toate statele majore aliante ar trebui, fără întârziere, să-și anuleze vechile planuri de război și să conceapă altele, cât mai repede, la ordinul guvernelor lor.

Cea mai mare parte a guvernelor refuzau să o facă din inerție sau din lipsă de realism și din lipsă de timp și de hotărâre.

Desigur că nu putea fi vorba de a modifica în câteva zile sau în câteva săptămâni planurile de mobilizare, de concentrare și ale primelor operațiuni. Ar trebui, totuși, ca guvernele să-și propună adaptarea planurilor de acțiune la datele reale și posibile; în caz contrar, eșecul acestora ar fi de condamnat.

Președintele Călinescu și-a exprimat ezitarea de a abandona o parte atât de importantă a teritoriului românesc, mai ales a zonelor în care mulți locuitori erau de alte origini etnice. Dar reprimându-și acest gând, mi-a cerut să precizez care ar trebui să fie, în mare, planul de apărare a României.

I-am precizat că:

O acoperire pe frontieră deja exista.

O linie de rezistență prezentând unele avantaje, pe care i le-am subliniat președintelui:

Dunărea de Jos, zona dintre cotul Dunării la Galați și munți și linia est-vest a Alpilor (Carpaților) transilvani. Cu excepția centrului său, în deschizătura dintre Dunăre și Alpi (Carpați), această linie de rezistență ar fi puternică, ar împiedica acțiunile diviziilor blindate. În centru, spațiul liber de aproximativ 100 km ar trebui imediat fortificat.

În sfârșit, o zonă de fortificație la est de Porțile de Fier, sprijinită la stânga de Alpii (Carpații) transilvani, orientată spre nord-est, ar permite adăpostirea armatei și ar determina retragerea, nu către Bulgaria, aliata germanilor, ci către Iugoslavia, Grecia, Albania, adică în direcția în care ar găsi, foarte repede, sprijinul aliaților occidentali.

Mobilizarea tuturor mijloacelor de luptă la nord de poziția fortificată, gruparea lor la sudul acestei poziții ar trebui organizate pentru a fi efectuate înainte de agresiune sau în cel mai scurt timp.

Tot ceea ce, în planul existent, ar fi contrar măsurilor generale din planul discutat aici, ar trebui modificat în mod progresiv. Acest plan va fi completat cu organizarea bazelor aeriene la sud-est de poziția de rezistență, pregătite să primească avioanele de vânătoare și de bombardament care vor fi cerute de la puterile occidentale.

Se va lua legătura cu Guvernul și Comandamentul din Iugoslavia pentru a obține prelungirea liniei de fortificație a Alpilor (Carpaților) transilvani dincolo de Porțile de Fier; această prelungire va fi ușor obținută, pentru că și Guvernul iugoslav se confruntă cu aceeași problemă și i se impune o soluție construită pe aceleași baze.

Îmi propusesem să plec la Belgrad pentru a informa Guvernul și Comandamentul de acolo și a le sugera hotărâri analoge.

Călinescu s-a arătat interesat de intenția mea și a încurajat-o. La sfârșit mi-a cerut să amân, cu câteva zile, întoarcerea mea în Polonia și să rămân la dispoziția sa. Aș fi fost invitat, prin intermediul ambasadorului nostru, să-i întâlnesc pe miniștrii de război și al aviației și pe șefii de stat major, bineînțeles, cu cea mai mare discreție; nu trebuia să uit că misiunea germană mă supraveghea și că urmărirea vigilent relațiile Guvernului român cu ambasadorii aliați.

URMAREA ÎNTREVEDERII

A doua zi, domnul Gafencu l-a informat pe ambasador că Președintele îi prezentase regelui un raport verbal al întrevederii noastre; că regele hotărâse să mă convoace confidențial la Palat; că, pe de altă parte, Președintele stabilise o ședință a Consiliului de Miniștri pentru a examina situația politică și militară creată prin înfrângerea Poloniei și apropierea armatei germane și pentru a stabili măsurile care se impuneau.

Am fost invitat să mă întâlnesc cu șeful Marelui Stat Major, cu ministrul de război și cel al aviației, la domiciliul lor. În cursul acestor întrevederi am studiat aplicarea în România a învățămintelor reieșite din războiul Poloniei, în domeniile apărării terestre și aeriene.

În privința forțelor aeriene, am fost rugat să stabilesc, în cadrul planului de mobilizare, de concentrare și de operațiuni pe care îl sugerasem, dispozitivul și planul de acțiune al forțelor aeriene române și aliate, care vor fi, eventual, trimise ca întărire. Am redactat precizările și le-am înmănat, la o a doua vizită, șefilor ministerelor de război și al aviației.

Misiunea germană ne supraveghea din ce în ce mai mult. În sfârșit, a avut loc o dramă care, indubitabil, făcea parte din planul german de obstrucție.

ASASINAREA PREȘEDINTELUI CĂLINESCU

Președintele Călinescu, după plecarea de la minister, când se întorcea acasă cu mașina, la orele 13, a fost asasinat, fără ca asasinii să fie arestați.

Vestea atentatului a consternat Capitala; toți românii erau conștienți de marea pierdere pe care o suferiseră, ca și de motivele și scopul asasinatului.

Toată lumea l-a atribuit misiunii germane. Explicația generală era politica pro-aliată a lui Călinescu și intenția germană de a obliga România, prin teroare, la a se conforma docil cererilor, sugestiilor și presiunilor Reich-ului, transmise prin ambasada și misiunea lor.

În zilele următoare nu au fost schimbări în atitudinea guvernului în privința ambasadelor Franței și Angliei. Dar după constituirea unui nou guvern, atitudinea s-a modificat progresiv, în sensul unei rezerve accentuate și al unei prudențe mai mari, menținându-se totuși relații cordiale, chiar prietenești.

ȘTIREA INTRĂRII ARMATEI SOVIETICE ÎN POLONIA

România afla, în același timp, o altă dramă. Armata sovietică trecuse frontiera polonă. Așa cum prevăzuse Călinescu, Hitler și Stalin își împărțeau

Polonia. În ultima clipă, U.R.S.S. dădea lovitura de grație vitejilor luptători polonezi.

Elemente ale forțelor poloneze ajunse destul de aproape de graniță au trecut în România. Guvernul, Marele Stat Major și ambasadere aliade din Polonia au venit la București.

Se simțea o incertitudine îngrijorătoare privind acțiunile următoare ale germanilor și rușilor. Incertitudinea a persistat câteva zile, dar se pare că germanii hotărâseră să facă o pauză; delibereau dacă trebuie să-și asimileze cucerirea obținută atât de repede și să propună pacea, să atace către vest sau să-și continue înaintarea către Mediterana Orientală.

Trebuia să mă decid, în privința misiunii pe care o conduceam și a activității mele personale.

Misiunea trebuia să ajungă la Beirut și să se pună la dispoziția generalului Weygand. Deocamdată, această posibilitate nici nu intra în discuție; ofițerii mei lucrau intens pentru a-i elibera pe ofițerii și soldații polonezi ajunși în România și a le înapoia acestora armamentul confiscat.

Cât despre mine, aș fi fost mai folositor de acum înainte la București sau la Beirut.

Din momentul în care Hitler își va întoarce armele împotriva Franței sau a Iugoslaviei pe direcția Greciei sau către Triest, pentru a determina Italia să intre în război, consideram că aveam datoria să plec la Belgrad și la Paris pentru a duce acolo informațiile pe care le dețineam.

Telegrama trimisă în acest scop la Paris a rămas fără răspuns. Domnii Noël și Thierry au fost de acord cu hotărârea mea de a pleca.

STAREA DE SPIRIT ÎN MOMENTUL PLECĂRII MELE DIN ROMÂNIA

- În timpul celor opt zile petrecute la București am avut posibilitatea să-mi fac o impresie despre starea de spirit a populației și evoluția acesteia.

La început, oamenii erau divizați, dar majoritatea era încă pro-aliți.

De la o zi la alta, sub influența victoriei prestigioase a armatei germane, a unei intense propagande și a amenințării, al cărei semn spectaculos a fost asasinarea lui Călinescu, încrederea în aliați a scăzut și divizarea oamenilor s-a accentuat.

Unii, foarte impresionați de victorie, erau atrași de Hitler din oportunism, calcul, egoism. Înainte de toate, trebuie să trăiești. Cel mai bine este să fi de partea celui mai puternic. Forța militară franco-engleză era cunoscută, dar era departe de România, pe când trupele germane erau aproape.

Aceasta era părerea generalizată în mediile finanțelor, industriei și

comerțului.

Ceilalți, simpatizând cu Franța și Anglia, încrezători în victoria lor finală și chiar în sprijinul lor direct, își păstrau sentimentele pro-aliat, sperând că germanii nu vor invada Balcanii. Aceasta era părerea generală în înalta societate și în mediile militare.

Și unii și alții se temeau, totuși, că vor fi victimele neputincioase ale presiunii germane și ruse datorită depărtării și pregătirii de război incomplete a Franței și Angliei.

Ceea ce s-a și întâmplat. România a trebuit să suporte curând cedarea Basarabiei în profitul U.R.S.S.

Continuând opinia lui Călinescu, împinsă însă mult mai departe, România s-a apropiat de Reich.

UN APARENT INDICIU AL NEPUTINȚEI FRANȚEI

Am povestit amănunțit despre rezultatele misiunii mele la București pentru că sunt semnificative din mai multe puncte de vedere.

Am trăit aici zile critice deoarece România se poate teme, într-un scurt interval de timp, că va avea o soartă identică Poloniei.

Aceste zile nu vor rămâne în istorie și istoria va uita numele lui Călinescu, deși el a murit din cauza devotamentului eroic pentru menținerea independenței României și a tendințelor sale pro-aliat.

Se poate observa, din rezumatul precedent, ușurința cu care un general al armatei franceze, este adevărat că având experiența unui război pe care tocmai îl trăise, a găsit audiență la Guvernul și Înalțul Comandament din România.

Cititorul va avea sentimentul că eu risc încă o dată. Cum se face că Franța, care a fost consilierul militar al tuturor aliaților între 1914-1918 și chiar după 1918, a rămas practic mută în România? Nu era o eclipsă a inteligenței și hotărârii franceze, o abandonare a misiunii sale privind libertatea în Europa? A existat, în mod accidental, misiunea mea. A existat, dimpotrivă, o misiune germană foarte activă la București.

Am raportat periodic la Paris despre toată activitatea mea și despre comportarea Guvernului român. Am expediat la Paris, prin poșta aeriană, la 16 și 17 septembrie, scrisori personale generalului Gamelin; la 20 septembrie – un fel de proces-verbal al întrevederii mele cu Călinescu; acest document dădea o idee despre starea de spirit a guvernelor și mediilor oficiale din statele balcanice.

MISIUNEA ÎN IUGOSLAVIA PRIMIREA LA MINISTRU ȘI SPRIJINUL SĂU

Eram așteptat la aeroportul din Belgrad de atașatii militari și cu al aviației. De asemenea, agenți germani au asistat la coborârea mea din avion; misiunea germană din România nu uitase s-o prevină pe cea din Iugoslavia asupra plecării și destinației mele, căci dacă la Belgrad, ca și la București, nu exista misiune franceză, exista în schimb o importantă misiune germană.

Am plecat imediat, însoțit de atașatul militar, să-l întâlnesc pe ambasadorul Franței, dl. Brugère. La început am fost primit foarte rece. Ambasadorul a subliniat că nu aveam nici un ordin de misiune la Belgrad; că nici o telegramă de la Quai d'Orsay nu-l anunțase și nu mă acreditase pe lângă el.

Asta era ușor de explicat, deoarece eu însumi luasem inițiativa acestei misiuni, i-am menționat fără succes.

Ambasadorul m-a prevenit „că trebuia să-mi continui fără întrerupere călătoria la Paris. Nu trebuia nici măcar să mă opresc; îl puneam într-o situație jenantă. Sosirea mea la Belgrad ve crea neplăceri Guvernului iugoslav. Legația germană va protesta pe lângă el contra șederii, în capitala unei țări neutre, a unui general francez care luase parte la războiul din Polonia împotriva Germaniei.

Guvernul de la Belgrad va fi obligat să dea satisfacție protestului german; eu voi fi, astfel, cauza unui incident“.

Am fost foarte puțin afectat de această admonestare; evocarea unui asemenea incident diplomatic îl lăsa indiferent pe soldatul care trăise drama poloneză. Ambasadorul, deja destul de mirat, a rămas stupefiat când m-a auzit spunând, cu un strop de umor și cu fermitate, că intenționez, cu acordul obținut datorită lui de la Guvernul Iugoslaviei, să rămân câteva zile la Belgrad, să mă întâlnesc cu ofițerii din Statul Major al Aviației, cu șeful Marelui Stat Major și să fiu primit de Președintele Consiliului.

Ambasadorul a considerat aceste intenții excesive și fără legătură cu împrejurările; mi-a dat un exemplu. În ajun trecuse prin Belgrad, venind din Beirut și îndreptându-se spre Paris, un general de divizie, adjunct al generalului Weygand, însărcinat cu zona militară din Sud-Est. Acest general își exprimase dorința, din partea generalului Weygand, de a se întâlni cu șeful Marelui Stat Major. Cererea sa, prezentată de ambasador, nu a fost acceptată și generalul a fost rugat să-și continue drumul către Paris.

I-am amintit d-lui Brugère că tocmai participasem la război, un război total diferit de ceea ce-și imaginau la Belgrad și la Paris.

I-am povestit de concursul care mi s-a dat în Polonia de către dl. Léon

Noël, despre ceea ce făcusem la București, cu ajutorul d-lui Thierry, despre rezultatele obținute în capitala României cu toată opoziția germanilor. I-am arătat care urma să fie programul meu la Belgrad, dacă aș fi fost susținut de ambasadorul nostru.

Dl. Brugère și-a schimbat cu totul poziția. L-a însărcinat pe adjunctul său să organizeze un dejun pentru a doua zi, la care erau invitați șeful Marelui Stat Major, șeful aviației și două înalte personalități politice și să cheme imediat la telefon Cabinetul Președintelui Consiliului, pentru a solicita o audiență.

CONSTRUIREA SATULUI MODEL „ANTONEȘTI”, DIN COMUNA CORBENI, JUDEȚUL ARGEȘ, 1941-1944

DAN PINTILIE

În ziua de 10 iulie 1941, o ploaie torențială a cuprins Țara Loviștei și județele Argeș și Vâlcea. Cum ploaia a durat, fără încetare, trei zile și trei nopți, apele râurilor Topolog, Argeș și Vâlsan, s-au umflat transformându-se în torenți.

Din cauza ploilor abundente, o parte din lemnele exploatării CAPS ce pluteau pe apa Argeșului s-au strâns într-un zăgaz natural în aval de comuna Aref. Acest zăgaz a stăvilit, în parte, apele râului formând în acel loc, un mare lac de acumulare ce s-a revărsat după 48 de ore de presiune. Apele scăpate din zăgaz au năvălit furtunos în cantități uriașe, în plină zi, la orele 14,00 ștergând de pe suprafața pământului parte din satul Căpățâneni, așezat la nivelul albiei Argeșului.

O telefonistă, sesizând pericolul, a comunicat de îndată situația comunelor din aval. Fără această alarmă dezastrul ar fi fost o catastrofă pentru comunele din aval, unde potopul a produs numai grele pierderi materiale, oamenii și în parte vitele lor de muncă având timp să se refugieze pe dealuri.

În comuna Căpățâneni, în afară de 32 de locuințe au fost distruse și toate așezările gospodărești iar în aval toate podurile din comunele Corbeni, Oești, Albeștii de Argeș și mai departe până la Pitești, unde podul C.F.R. de la Bănăniș a fost grav avariat la încheieturi. Distrugerii similare de proporții mai mici s-au produs și pe văile Topologului și Vâlsanului, pe ale căror albie podurile au fost măturate, iar parte din șosele, avariate grav, au făcut circulația impracticabilă.

Colonelul Gallin, directorul cabinetului militar, a înștiințat imediat pe vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu. Acesta l-a însărcinat pe Constantin C. Popescu, care se afla mobilizat la cabinetul militar, să se deplaseze la locul sinistrului. După două săptămâni de muncă, rezultatul constatărilor a fost: distrugerii materiale enorme; calea ferată îngustă CAPS distrusă pe o porțiune de 22 km de la Oești până la Cumpăna; multe poduri desființate sau grav avariate; șoseaua județeană Corbeni-Oești-Curtea de Argeș,

distrusă pe o porțiune însemnată; liniile telefonice deteriorate grav pe întregul traseu. Numai pe Valea Argeșului pagubele s-au ridicat la peste 120 milioane de lei, ele însumând pe întreg teritoriul județului Argeș, 510 milioane lei. Pe valea râului Vâlsan apele au distrus toate podurile pe traseul Brădet-Pitești.

La 5 august 1941, o decizie apărută în Monitorul Oficial, numea pe Constantin C. Popescu „delegat al Președinției pentru refacerea regiunilor inundate din județul Argeș“.

Vicepreședintele Mihai Antonescu, însoțit de ministrul de interne, au venit la Corbeni și Sălătruc împărțind ajutoare în bani și promițând oamenilor îndurerați refacerea căminelor distruse.

Cu ajutorul unui pluton de pionieri de la Craiova, condus de sublocotenentul inginer Popovici, lucrând ziua și seara, în două schimburi, s-a restabilit circulația cu piciorul sau călare între Corbeni și Oești, construindu-se punți provizorii sau poteci noi.

S-a format pe lângă Președinție, o comisie ad-hoc care să studieze situația și să ia decizii. Din comisie făceau parte inginerul Fedorovici Constantin, șeful Centrului de exploatare CAPS, profesorul Gheorghe Focșa, inspector la Fundația Regelui Mihai și arhitectul Bordenache, membru în Consiliul Tehnic Superior. Comisia a hotărât să prezinte Președinției următoarele propuneri:

I. Refacerea liniei de exploatare CAPS pe traseul Oești-Cumpăna în lungime de 22 km;

II. Refacerea șoselei și podurilor de pe traseul județean Curtea de Argeș - Căineni, Curtea de Argeș - Corbeni și Brădet - Pitești;

III. Refacerea căminelor distruse de ape, pe islazul „La Pluta“ din comuna Corbeni, teren indicat de organele administrative locale și verificate de comisie, ca cel mai indicat, fiind la înălțimea de circa 20 metri față de albia râului;

IV. Intervenții la Ministerul de Interne și Ministerul Apărării Naționale pentru fonduri materiale și unelte.

Mihai Antonescu a aprobat propunerile comisiei și s-au făcut, în consecință, forme pentru executarea punctelor 1,2 și 4.

Ministerul de Interne a aprobat ulterior, un fond de 2 milioane și 500 lei, care, întregit cu alt fond de 2.500.000 lei, economisit din primele ajutoare în natură, constituiau un mic fond inițial pentru refacerea căminelor.

Armata a aprobat 15 vagoane de ciment, 3 vagoane de fier, 1 vagon de cuie, o mie cazmale și sape, 2 betoniere și mai multe roabe și forje.

Pentru a se cunoaște mai bine realitatea, comisia a vizitat tot ce se construise în acest gen în țară la Dioști-Romanați, Vânjuleț-Mehedinți, Topoloveni-Muscel și Tigveni-Argeș.

Problema ridicării satelor se dezbătuse pe larg în presă. Multe inițiative locale și în special acea bine cunoscută a profesorului Gusti, aduceau contribuții teoretice și practice importante pentru rezolvarea problemelor de teren. În urma discuțiilor din cadrul comisiei, s-a stabilit să se proiecteze pentru viitoarele cămine rurale, trei tipuri de case: mici, mijlocii și mari, după nevoile familiilor mai mici sau mai mari. Aceste case urmau să se construiască într-un sat model și să se repete de zece ori, construindu-se un număr de 32 de clădiri pentru familiile celor sinistrați. Zece din aceste construcții aveau prevăzute pentru gospodărie, grajduri de vite mari și mici, cotețe pentru oi, păsări și porci.

Terenul viitoarei construcții era în cornișe și avea o suprafață de 17 hectare. În mijlocul satului, într-un centru civic, se proiectau instituțiile publice, necesare satului nou și vechi și anume: a) Un grup administrativ cu toate instituțiile necesare, primărie, percepție, jandarmerie, cooperativă, bancă populară, etc. prevăzut cu un turn decorativ cu o cameră de inspecție și o culă. b) Un grup de sănătate, format dintr-un mare centru de ocrotire a sănătății cu subsol, parter și etaj. El cuprindea: băi populare cu dușuri, căzi și camere de deparazitare, o cantină școlară cu o sală de mese, oficiu și bucătărie și o grădiniță de copii, deoarece vechea așezare comună dispunea de o școală cuprinzătoare pentru toată populația. La parter: farmacie, cabinet dentar, creșe cu anexele respective, iar la etaj: spital pentru bărbați și femei cu săli de operație și rezerve pentru bolnavi. c) Un grup cultural, compus dintr-un cămin cultural monumental prevăzut la parter cu sală de ședințe și reprezentații, scenă, foyer pentru public, muzeu local și librărie; la etaj: sală de joc acoperită, cu terasă și perspectivă spre munte. d) Un grup economic compus dintr-un han turistic cu subsol, parter și două etaje. La parter se construia: un restaurant cu toate dotările necesare, iar la subsol garaje pentru mașini și pivniță specială.

La etajul I se proiectase 16 camere confortabile prevăzute cu băi și instalații sanitare. La etajul II se construia o mare sală cu paturi pentru circa 100 turiști, camere pentru personalul de serviciu, dușuri, instalații sanitare.

Sectorului economic îi erau destinate: prăvălii pentru comerțul local, brutărie, băcănie, măcelărie cu frigorigere, o sală de vânzări în aer liber, ateliere de rotărie, fierărie, tâmplărie și o fabrică de brânzeturi.

Toate aceste clădiri se construiau în spatele palatului administrativ. De asemenea, urma să se construiască în marginea satului, înspre viaduct, o școală de horticultură cu instalație pentru industrializarea fructelor, iar în vecinătate un stadion sportiv și un ștrand.

Ansamblul arhitectonic general se întregea prin clădirea, în vârful dealului, a unei biserici și a unui post de pompieri.

Accesul la sat pentru pietoni se făcea printr-o scară monumantală care urca în centrul civic al satului. În fața acestei scări se proiectase o gară de călători ce urmau să sosească de la Curtea de Argeș pe linia îngustă de

exploatare CAPS cu eventualele electromotoare pentru linii înguste, asigurate în principiu de Societatea „Reșița”.

Construcția tuturor clădirilor se făcea din ziduri masive de cărămidă cu socluri din piatră rostuită. Casele erau prevăzute cu planșee de beton armat, pivnițe, instalații sanitare și de apă.

Cu aceste indicații, arhitectul Bordenache a cerut să i se pună la dispoziție încă trei arhitecți, propuși de el și s-a trecut la proiectarea clădirilor publice și a celor particulare.

Ca să se poată sistematiza terenul de construit s-a intervenit la armată să se facă pentru comuna Corbeni aerofotogrametrii și s-a reușit să se detașeze tot la Corbeni inginerul Marincea, care a ridicat terenul.

Întocmirea planurilor de sistematizare și a tuturor lucrărilor pregătitoare a durat mai bine de trei luni, timp în care specialiștii s-au întrecut în a realiza lucrări calitative ce au întâmpinat ușor cenzura comisiilor de sistematizare, consiliului tehnic inclusiv Președinția.

Arhitectul Bordenache a întocmit un proiect frumos de sistematizare al islazului pe care urma să se construiască satul, împărțindu-l în loturi cu deschiderea la stradă de 20 metri, și cu adâncimea de 100 metri.

Viitorul sat, pe lângă centrul civic, cuprindea trei străzi A,B,C, pe care erau amplasate casele. În centrul civic se grupau toate clădirile publice, iar în jurul lor, pe străzi, casele gospodărești cu toate anexele lor. S-a întocmit paralel și planuri de canalizare cu instalații de lumină electrică și apă potabilă la toate clădirile satului. Pentru o mai bună circulație, terenul de construcție fiind în pantă și despărțit de comuna matcă prin albia râului Argeș, s-a hotărât legarea satului nou de șoseaua județeană ce străbate vechiul sat Corbeni, printr-un viaduct peste râul Argeș. O șosea în serpentină, străbătând parcul nou creat, lega comunicația veche de artera principală.

Ieșirea șoselei se făcea pe sub turnul palatului administrativ de unde cobora în pantă, peste un alt pod, în vechea așezare. Se mai prevedea realizarea unor diguri masive de beton pentru apărarea malurilor în eventualitatea unei alte inundații.

Nimic, însă nu se atribuia gratuit. Viitorii beneficiari urmau să aibă mari reduceri și îlesniri de plată dacă:

- 1) Aduceau în gospodărie vaci, oi, porci și păsări de rasă a căror procurare urma să se facă după indicațiile și cu sprijinul unei administrații ce urma să dirijeze comuna;

- 2) Mobilau casele cu mobilă rustică după modelele puse la dispoziție de administrație;

- 3) Cultivau terenul de gospodărie cu legume și pomi selecționați după planurile întocmite de școala de horticultură locală.

Dacă acest plan minimal se realiza în curs de trei ani locul se atribuia definitiv viitorului proprietar.

După calculele provizorii, ansamblul tuturor lucrărilor la viitorul sat se ridica la 312 milioane lei în 1941. Era o sumă enormă în comparație cu bugetul județului Argeș care era atunci de 32 milioane lei.

Datorită greutăților războiului, a obține această sumă de la autoritățile centrale era imposibilă. Arhitectul Bordenache a arătat că 20-30% beneficiul antreprenorului și 40% mâna de lucru se putea realiza dacă se găsea această mână.

La 26 septembrie 1941 la București, la o conferință ministerială, prezidată de Mihai Antonescu, s-au prezentat planurile pentru construirea satului model. S-a cerut numai aprobarea planurilor căci se socotea că după obținerea aprobării se puteau obține mai ușor fonduri. După conferință, s-a discutat și problema folosirii ca mână de lucru pe lângă meșteri, muncitori cu ziua, căruțași, adunați din localitățile învecinate șantierului și prizonieri de război.

S-a intervenit în consecință să se pună la dispoziție și prizonieri de război și să se organizeze în comunele Sălătruc, Oești, Corbeni și Căpățâneni lagăre pentru cazarea lor.

La 15 octombrie 1941 s-a așezat piatra fundamentală pentru lucrările de construcție a viitorului sat. Slujba religioasă a fost făcută de Episcopul Antal, nou venit în regiune. La 15 noiembrie 1941, Constantin C. Popescu era numit prefect al județului Argeș din ordinul Mareșalului Ion Antonescu dar își păstra și funcția de „Delegat al Președinției”.

La fabricarea cărămizilor erau întrebuințați 200 de oameni, 100 la săpături, pentru fundații și patul străzilor, iar 200 meșteri și lucrători calificați. Transporturile se făceau cu căruțele pentru nisip și bolovani de soclu, cu autocamioanele și trenul pentru materialele grele, ciment, var, fier, lemne, cuie. Căruțele din comunele Arefu, Albești, Oești și Valea Danului deserveau șantierul prin rotație, plata lor efectuându-se în porumb, un mare stimulent pentru acele timpuri de lipsă. S-a achiziționat cu două sute mii lei o presă, de la Sibiu, pentru confecționat cărămidă și s-au mai adus de la Tigveni, două sute de mii de cărămizi, proprietatea județului pentru începerea construcțiilor. S-au mai achiziționat: 300 t var, 500 t ciment, 10 mii mp geamuri, clante, broaște, guri de sobă și carburanți pentru mașini.

Cu aceste organizări, activitatea șantierului a început din plin în 20 mai 1942. La 20 iulie 1942 când a fost inspectat șantierul de către mareșalul Ion Antonescu și Mihai Antonescu se construise în întregime o casă și se terminaseră fundațiile la alte șase, având turnate plăcile de beton armat. Reexamine de mareșal, planurile de construcție au fost din nou aprobate. După o amănunțită inspecție pe șantier, mareșalul a declarat că „este frumos”

dar se merge cam încet cu lucrarea. A fost acordat un nou credit de 12 milioane lei din partea Ministrului Finanțelor. Prin munca tuturor s-au realizat până la sfârșitul lunii octombrie 1942, șaisprezece din cele 37 clădiri proiectate. Ele erau ridicate în roșu și acoperite cu șifă.

S-au mai realizat: fundă și centrul administrativ, construirea parterului din piatră și ridicarea zidurilor de roșu; definitivarea și săparea fundației casei de ocrotire și sănătate și construcția patului străzilor. Lucrările executate reprezentau circa 30% din totalul lucrărilor proiectate. De asemenea s-au plantat 6.000 pomi selecționați procurați gratuit de la Camera Agricolă. Totalul lucrărilor executate s-a cifrat, după devize, la 66 milioane lei.

În anul 1943, șantierul a obținut suma de 70 milioane lei pentru construcții, la 15 martie 1943 lucrările reluându-se masiv.

Paralel cu lucrările de construcții s-au făcut plantațiile de brazi și salcâmi pentru consolidarea malului platoului de construcție, cu fața spre râu. Pictorul Mazilescu, specialist în pictura bisericească, a realizat împreună cu soția sa, tot pictoriță, o serie de frise pe unele frontoane. Pe turnul de la Palatul administrativ a realizat vechea stemă a Argeșului și pe partea dinspre drumul principal, pe „Sfântul Gheorghe“, reprezentând biruința asupra necazurilor. Au fost pictați și pereții unor clădiri alese de el și de arhitectul Bordenache.

Festivitatea de inaugurare a construcțiilor a fost stabilită de Mihai Antonescu pentru 17 octombrie 1943. Cu toate că i s-au adus argumente că lucrările nu pot fi terminate până atunci, acesta a stăruit ferm căci tot atunci se inaugurară și lucrările executate pentru refacerea regiunii inundate: calea ferată Oești-Cumpăna, ferodurile metalice și șoselele care funcționau pe trasee noi. Deoarece ziua de 15 octombrie cădea într-o zi de vineri, festivitățile s-au amânat pentru 17 octombrie când alături de Mihai Antonescu erau prezenți un important grup de miniștri, personalități din București și Maria Antonescu, președinta Ligii Operei Sociale.

Mașinile cu oaspeți au trecut podul ce lega platoul de construcții peste râu, în piața Palatului administrativ unde se organizase festivitatea și unde erau adunați săteni și localnici din împrejurimi. Oaspeții au fost întâmpinați de episcopul Ardealului care a efectuat serviciul religios.

S-a arătat oaspeților că tot ce s-a construit s-a făcut cu numai 62 milioane lei și nu cu 312 conform devizelor din 1941, că ele s-au respectat întocmai și s-a făcut o economie de 250 milioane lei. Au fost ținute cuvântări de către Mihai Antonescu și alți invitați, la urmă acordându-se ordine și medalii pentru cei ce-și făcuseră datoria până atunci.

Irădurarea grupului de lucrări și a satului model a fost larg popularizată în presă și cinema.

Pe data de 18.XI.1943, Constantin C. Popescu este avansat în gradul cel mai înalt din ierarhia administrativă a Legii din 1938, inspector general administrativ.

După plecarea fostului prefect, lucrările au încetat, iar șantierul părăsit și dezorganizat. În anul 1944, acesta însă reușește să reorganizeze șantierul iar lucrările încep din nou.

Până la 1 august 1944 s-au executat încă 10% din lucrările rămase neexecutate, punându-se accentul pe căminul cultural, hanul turistic și scara monumentală.

La 5 august 1944, Mihai Antonescu, aflat la Olănești, îi cere lui Constantin C. Popescu, chemat de la Sibiu, să consimtă la atribuirea palatului administrativ și a unui număr însemnat din clădirile satului model în scopul funcționării Fundației „Argeșul” înființată în iulie 1944.

La 12 august 1944 a apărut legea care „a dăruit unitatea satului și a pus lespede pe viitorul său” afirma fostul prefect care nu fusese de acord cu trecerea satului model în administrarea Fundației Argeșului.

Lucrările au încetat căci frontul apropiindu-se de țară nu se mai putea conta pe fonduri și mână de lucru.

După anul 1944 inginerul Bușilă, fost ministru și capacitate tehnică, întâlnindu-l pe Constantin C. Popescu, în București, pe Calea Victoriei i-a spus acestuia din urmă: „Ascultă prefectule ! Dacă n-ai făcut nimic în viață decât satul acela, poți să te mândrești toată viața dumitale”.

Constantin C. Popescu a fost preocupat de a găsi soluția cea mai potrivită pentru starea juridică a construcțiilor din viitorul sat.

Se gândea la instabilitatea guvernelor. Era convins că dacă lucrarea nu s-ar fi terminat în timpul regimului Antonescu era îndoielnic că se mai putea continua în viitor. Era incertă și soarta țării în ipoteza sfârșitului războiului.

Era bine ca lucrările să fie continuate în viitor de către conducerea județului. Dacă s-ar fi exploatat inteligent locul construcției, așezat în unul din cele mai pitorești puncte ale județului, se putea pune bazele unui centru climatic viitor.

O permiteau altitudinea de 620 m, climatul local și aerul admirabil, ozonat permanent de marea vegetație și bogăție de ape.

Apropierea de Brădet, Cumpăna și Curtea de Argeș, puncte balneoclimaterice, dealurile înconjurătoare fiind admirabile terenuri pentru sportul alb.

Noua așezare s-ar fi dezvoltat repede și dacă s-ar fi executat tot ce s-a conceput, satul ar fi fost deosebit de interesant prin concepția sa unitară arhitectonică.

Valea Argeșului era dominată de farmecul naturii în care nu au pătruns încă efectele nocive ale civilizației. Există un drum de 8 km neamenajat care

putea face transportul călătorilor cu autobuzul, în ambele sensuri. O parte din amatorii de drumeții puteau fi atrași aici mai mult ca pe Valea Prahovei, prea circulată și modernizată. Înființarea unei școli pentru învățarea schiului putea atrage un mare număr de sportivi.

S-au făcut formele juridice corespunzătoare pentru trecerea în patrimoniul prefecturii. S-au înscris în buget, toate sumele disponibile și s-au înregistrat toate materialele.

S-a asigurat astfel, proprietatea prefecturii, pentru toate construcțiile prezente și viitoare. Prin planul de extindere se crea – din vânzarea caselor – un fond, astfel că sumele necesare pentru cheltuielile viitoare erau asigurate din aceste vânzări și din exploatarea clădirilor cu caracter economic.

S-au întocmit 7000 de pagini de calcul și devize pentru dezvoltarea satului model în viitor.

Satul model Antonești s-a construit în scopul refacerii gospodăriilor sinistraților din inundațiile din anul 1941 – edificându-se și o serie de construcții de interes general, ce urmau să completeze viața socială a comunei Corbeni, urmărindu-se crearea unui centru model care urma, în timp, să întregască sistematizarea întregii comune, prin micșorarea perimetrului, sistematizarea construcțiilor și a vetrei de sat; s-a urmărit, în construcția clădirilor, respectul arheologic pentru formele trecutului arhitectonic regional, ridicarea standardului de viață al țăranilor sub aspectul organizării colective administrative, astfel încât noua așezare sătească să fie o creație urbanistică legată în modul cel mai firesc de vechiul Corbeni.

ROMÂNIA ÎN FRONTUL SOVIETIC DISCURSUL DESPRE PACE ÎN ANII 1945-1964

ANDREI ALEXANDRESCU

De îndată ce Partidul Comunist Român a preluat puterea, el a înscris țara noastră în siajul politicii sovietice. Noua „republică populară“ a devenit un aliat total al lui Stalin iar liderii de la București au căutat să reproducă cât mai fidel gesturile dictatorului sovietic. Politica internă și cea externă ale României au fost mulate pe cele de tip sovietic și comunist. Pe plan intern au fost aspru reprimăți adversarii politici, a fost colectivizată agricultura și au fost alocate însemnate mijloace dezvoltării industriei grele. În politica externă România a fost alături de Uniunea Sovietică în conflictul ideologic cu Occidentul dar și în polemici mai restrânse ca aceea cu Iugoslavia lui Tito. În acest cadru era necesar și firesc ca țara noastră să acompanieze Uniunea Sovietică și în propaganda sa pentru pace.

Aceasta are o incontestabilă origine ideologică ceea ce nu înseamnă că rațiunile de ordin practic au fost uitate. În anii postbelici înverșunarea în a dovedi dorința de pace a noului sistem socialist mondial a fost foarte puternică. Propaganda sovietică a profitat din plin de faptul că U.R.S.S. fusese atacată în 1941 de Germania hitleristă prin surprindere, exemplu ilustru pentru a arăta caracterul agresiv al imperialismului față de comunism. Puncte de vedere recente au arătat că purtarea U.R.S.S. în anii 1939-1941 era departe de a fi fost ireproșabilă,¹ totuși atacul german este un fapt istoric.

În prima perioadă rolul României comuniste a fost doar acela de a se alia punctelor de vedere sovietice. Destul de repede asupra românilor a fost lansat întregul arsenal de lozinci și teze aflate la modă în spațiul controlat de Stalin: lupta pentru pace, imperialismul agresiv, blocurile binelui și răului, Occidentul fascist. Se arăta în primul rând că imperialismul este agresiv și barbar, că martirizează Coreea, că este pe cale să treacă la ultimul stadiu definit de Stalin, fascismul. Mințile lucide puteau însă înțelege că de fapt U.R.S.S. prefera un război mondial decât să renunțe la ceva din cuceririle sale. Că acesta

¹ Suvorov, VI. – *Spărgătorul de gheață*, Ed. Polirom, Iași, 1995

era descris ca unul de apărare ca și în 1941 vine abia pe urmă ca importanță. Subtilitățile comunismului sunt într-un anume sens infinite.

La 8 decembrie 1949, în fața „activului de partid“, Gh. Gheorghiu Dej expune proiectele de politică externă ce trebuie însușite de Partidul Muncitoresc Român. Așa cum era obiceiul pe vremea aceea, ele nu aparțineau conducerii partidului ci Dej le adusese cu sine de la Consfătuirea Biroului Informativ ce avusese loc la Budapesta în noiembrie 1949². Aceasta avusese pe ordinea de zi „lupta pentru pace, lupta pentru unitatea clasei muncitoare și lupta împotriva bandei de spioni și asasini a lui Tito“. Dar, ca lucrurile să fie clare „lupta pentru unitatea clasei muncitoare și lupta împotriva bandei Tito-Ranković sunt legate în mod direct de lupta pentru pace“³. Pe românește spus, din nou anihilarea unor dușmani ai U.R.S.S. și ai lui Stalin care acum sunt social-democrația și regimul lui Tito sunt indispensabile păcii mondiale.

A fost prezentată poziția sovietică, însușită de întreg blocul comunist, privitoare la divizarea lumii într-un bloc al Binelui și unul al Răului, condamnat însă inevitabil la pieire. Primul dintre acestea este, în mod obiectiv, sprijinitorul păcii pe când cel de al doilea, presat de istorie, pregătește permanent războiul: „S-au lămurit și mai mult, printr-o analiză profundă cele două linii în politica internațională: linia lagărului democrației și socialismului lagărul păcii în frunte cu Uniunea Sovietică, și linia lagărului imperialiștilor – lagărul ațâțătorilor la un război – în fruntea căruia se află Statele Unite ale Americii“⁴.

De altfel, în acea epocă ponegrirea Occidentului era generală în România Socialistă. SUA mai ales erau vinovate de toate relele lumii iar plănuirea războiului mondial era doar un aspect al acestora. Însă victoriile socialismului, care asigură pacea, sunt ireversibile. Întărirea URSS și proclamarea Germaniei Democratice și a Chinei Populare, achiziționarea energiei atomice care întărește lupta antiimperialistă, precum și mișcările de eliberare națională ce se desfășoară arată degingolada capitalismului. El se vede lipsit de mijlocul său cel mai eficient și cel mai definitoriu: războiul. „Mișcarea partizanilor păcii a luat o mare dezvoltare. A apărut pentru prima oară un puternic front al păcii condus de Uniunea Sovietică“⁵. Aflate în această situație fără ieșire puterile imperialiste, și în primul rând SUA și Anglia „desfășoară pregătiri febrile în vederea provocării unui nou război“. Toate acestea sunt foarte firești deoarece „pe măsură ce se ascute criza economică, pe măsură ce sfera de influență a imperialismului se îngustează, politica imperialiștilor devine tot mai aventuroasă și nebună războinică îi cuprinde din ce în ce mai mult“. Aceasta înseamnă că „numai cea mai mare vigilență și hotărâre a popoarelor va duce la

² Gheorghiu Dej, Gheorghe – *Lupta pentru pace, sarcina centrală a partidului nostru*, Ed. Politică, 1949.

³ Idem, p. 3-4.

⁴ Idem, p. 4.

⁵ Idem, p. 5-6.

prăbușirea planurilor criminale ale ațățătorilor la un nou război⁶. În condițiile în care consolidarea frontului păcii este țelul suprem al socialismului, el are dreptul de a pretinde orice efort și de a tezauriza orice resursă: „Realizările noastre pe tărâm politic, economic și cultural constituie cel mai de preț aport la întărirea frontului păcii condus de Uniunea Sovietică”⁷.

Occidentului îi erau atribuite cele mai josnice inițiative și planuri. În acest cadru se înscrie descrierea permanentă făcută celor din vest ca uneltitori permanenți pentru un nou război mondial. Această propagandă specula cu abilitate faptul că pe scena politică din aceste state exista un puternic curent anti-comunist care pleda pentru o politică fermă față de subversiunea mondială practică de URSS. Legăturile dintre politică și industria de apărare mai ales din SUA, exacerbate la maxim, au permis descrierea puterilor democratice ca țări dominate de o clasă războinică, exploatoare și profitoare. Pentru Gheorghiu-Dej „Statele Unite ale Americii au devenit un stat polițist, o țară în care legi fasciste ca legea Taft-Hartley sau Smith înăbușe orice activitate obștească, o țară a teroarei gestapoviste și a linșajului”⁸. Este aici ilustrată teza potrivit căreia imperialismul degenerază inevitabil în fascism: „Transformarea Statelor Unite într-un stat polițist, încălcarea brutală a celor mai elementare drepturi democratice, ofensiva împotriva nivelului de trai al maselor, intensificarea represiunilor sângeroase antipopulare, încurajarea rasismului și a formelor sale bestiale de manifestare de felul linșajului, înființarea lagărelor de concentrare pentru elementele progresiste, sentințele mârșave de condamnare și înscenările împotriva comuniștilor și altor luptători pentru pace și democrație, marchează procesul de degenerare a democrației burgheze”⁹. Astfel arăta adversarul. Ce fel de pace ar putea oare exista cu fascismul de acest tip? Dacă imperialismul ar putea fi constrâns prin coexistență pașnică să renunțe la agresiune, el se va dizolva singur lovit de neputință: „lagărul imperialismului slăbește tot mai mult”¹⁰. Când pacea se instaurează, lupta de clasă se ascute. Ea poate lua forme infinite, stabilite după necesități de P.C.U.S. În esență, pacea comunistă înseamnă ca cei din Vest să contemple pasiv infiltrările sovietice. Neacceptând așa ceva ei cedează tentației războinice.

Un element nelipsit din discursul antirăzboinic este scoaterea în evidență a caracterului inuman al conducătorilor americani. Aceștia își disprețuiesc poporul propriu și se pregătesc permanent să subjuge noi popoare. Revista comunistă „În apărarea păcii” propune imaginea unui univers concentraționar:

⁶ Idem, p. 6.

⁷ Idem, p. 10.

⁸ Gheorghiu Dej, Gheorghe – *Raport asupra proiectului de Constituție a Republicii Populare Române*, Ed. P.R.M., 1952, p. 21.

⁹ Idem, p. 41.

¹⁰ Gheorghiu Dej, Gheorghe – *Lupta pentru pace, sarcină centrală a partidului nostru*, Ed. Politică, 1949, p. 4.

„Înșelat de vorbăria despre democrație cetățeanul din Statele Unite – ca și locuitorii altor țări – cu greu își dă seama că, în prezent, americanii nu dispun de nici un fel de mijloace normale pentru a-și face cunoscută unii altora starea lor de spirit politică și pentru a-i informa de acest lucru pe conducătorii lor”¹¹. Asupra tuturor veghează temuta poliție politică numită FBI: „programul guvernamental de reprimare a opoziției continuă să fie tradus în viață. Șeful poliției secrete J. Edgar Hoover (...) continuă să aresteze cetățenii pentru activitatea lor politică. Societățile pacifiste sunt declarate de guvern „subversive””¹².

În același cadru se înscrie prezentarea făcută de comuniști războiului din Coreea. Avem imaginea unor crime monstruoase împotriva populației pașnice. Conducătorii americani sunt cu nimic deosebiți de Hitler.

Ulterior lucrurile au luat însă o altă direcție. Disparația lui Stalin dar mai ales creșterea puterii armamentului nuclear au contribuit la consolidarea ideii de coexistență pașnică care „a devenit o necesitate vitală pentru întreaga omenire”¹³. Aceasta înseamnă că politica de forță a Americii a dat faliment. Mai mult „dacă ațățătorii la război s-ar lansa într-o aventură militară, popoarele ar pune capăt pentru totdeauna sistemului capitalist generator de război și suferință pentru întreaga omenire”¹⁴.

Din momentul în care nu mai poate recurge la război și prădăciune capitalismul este în impas deoarece o concurență deschisă, liberă cu socialismul îl va reduce cu necesitate la neputință. Scopul socialismului este tocmai acesta: să-l lipsească de instrumentul vital al supraviețuirii sale, războiul: „Noi suntem convinși de superioritatea socialismului în toate domeniile. Terenul de întrecere nu este însă războiul nuclear ci producția de bunuri materiale, știința și arta”¹⁵. De aici înainte orice domeniu de întrecere ar propune capitalismul, el este înfrânt dinainte: „Socialismul nu are nevoie să fie impus pe calea armelor, prin război. El va triumfa prin forța exemplului viu, prin ajungerea și depășirea din punct de vedere economic a celor mai avansate țări capitaliste”¹⁶. Vedem enunțată aici esența coexistenței pașnice. Acum sunt în sfârșit create condițiile pentru o adevărată dezarmare. Câtă vreme imperialismul a mai avut speranța într-un război salvator, el și-a putut spori arsenalele militare dar acum lupta popoarelor aproape l-a răpus. Acum această politică este în mod fatal anacronică și mai devreme sau mai târziu acest lucru va apărea cu claritate. Lupta neabătută a popoarelor aduce acest moment tot

¹¹ Statele Unite între război și pace în „În apărarea păcii”, nr. 29-30, oct.-nov. 1953, p. 51.

¹² Ibidem, p. 59.

¹³ Gheorghiu Dej, Gheorghe – Situația internațională și politică externă a P.R.M., Ed. Politică, București, 1960, p. 9.

¹⁴ Idem, p. 9.

¹⁵ Idem, p. 9.

¹⁶ Idem, p. 10.

mai aproape: „necesitatea dezarmării a devenit atât de evidentă, cerința popoarelor de a o înfăptui atât de viguroasă, încât nici o țară, nici un guvern nu poate nega urgența și însemnătatea problemei”¹⁷. Dușmanii înțelegerii între oameni încă mai pot face opoziție față de dezarmare. „Generozitatea” sovietică nu a fost răsplătită de occidentali care au adus negocierile în impas. Secretarul general al PMR avertizează: „Adversarii dezarmării se vor strădui și de aici înainte să bage bețe în roate tratativelor de dezarmare”¹⁸. Gheorghiu-Dej spune ceva ce orice comunist are datoria să știe: deși își pot contempla înfrângerea de pe patul de moarte, capitaliștii sunt incorijibili.

Cu toate acestea stocurile de arme au continuat să crească. Acum armele sunt suficient de puternice pentru a curma firul vieții pe Glob. De aceea scopul dezarmării se „lărgeste”, nu mai este vorba de a preîntâmpina războiul ci de a garanta dreptul popoarelor la viață. Conflictul între sistemele politice și sociale este depășit devenind un simplu caz particular. Acesta avea să fie sensul măsurilor de dezarmare propuse de România lui Ceaușescu.

¹⁷ Idem, p. 13.

¹⁸ Idem, p. 13.

CÂTEVA ASPECTE DIN TIMPUL „FOAMETEI CELEI MARI” (1946-1947)

IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU

Și asupra meleagurilor românești s-a abătut în numeroase rânduri foametea ce a provocat mari suferințe locuitorilor sărmani. La războaiele purtate de puterile vecine se adăugau calamitățile naturale și efectele se cumula. Seceta a determinat de multe ori recolte proaste și în 1584 moldovenii mâncau mohor, iar praful era adunat de vânt în troiene. Fiul lui Vasile Lupu, Ștefăniță, a primit porecla de Papură Vodă de la oamenii care mâncau „papură uscată în loc de pâine, măcinând-o uscată”¹. La 1828 oastea rusă aflată la asediul cetății Giurgiu își hrănea caii cu pâine în timp de țăranul român consuma „ciorbă” din coaja de copac măcinată peste care se presăra un pumn de mălai. Se trăia atât de rău încât consulul Franței, Hugot, putea să considere că nici un țăran nu ar rămâne dacă hotarele nă ar fi fost bine păzite de ruși². Situația se va repeta peste 118 ani și documentele extrase din fondul „Inspectoratul General al Jandarmeriei” aflat la ANIC permit surprinderea tuturor greutăților în care s-au zbatut românii abia scăpați din grozăviile celui de-al doilea război mondial.

Mai 1945 adusese sfârșitul războiului și se părea că totul merge spre bine. Situația României nu era deloc fericită. Orașele erau transformate în ruine de aviația anglo-americană, iar hoardele sovietice au trecut la jefuirea sistematică a teritoriului românesc. Păsările de curte, mai greu de prins, erau secerate cu rafale de arme automate. În timp de pace însă, agricultura se reface rapid și primăvara lui 1946 anunță un rod bogat, dar, în vară, soarele „s-a topit și a curs pe pământ”. Timp de 122 de zile la Calafat n-a căzut un strop de ploaie și puținii nori nimiceau cu grindina lor firavele recolte. Situația nu părea încă îngrijorătoare în august, țăranul așteptând să rodească porumbul despre care se spune că are nouă vieți. Când s-a constatat că nici această plantă nu

¹ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. E. Boldan, București, 1956, p. 267.

² Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. 13, editate de Nerva Hodoș, București, 1913, p. 85.

poate rodi, țăranii au început să se teamă de iarna apropiată. Guvernul, preocupat de câștigarea „alegerilor libere“, s-a dezinteresat de aprovizionarea populației, amăgită doar pentru obținerea de voturi cu masive transporturi de cereale. Cantitățile distribuite erau derizorii cum s-a întâmplat în județul Buzău unde s-au dat doar trei kg porumb în luna august și apoi nimic³. Locuitorii înfometați au ales singura cale de supraviețuire: plecarea după cereale în zonele excedentare.

După alegeri, orice încredere în guvern a dispărut și țăranii au început să acționeze pe cont propriu. La început au fost grupuri mici, dar, la sfârșitul lui noiembrie 1946, a debutat o mare afliure spre sudul și vestul României. După un reflux de două săptămâni a pornit un al doilea val, urmat de un altul la cumpăna dintre ani. Din județul Vaslui, de exemplu, plecau zilnic grupuri de câte 150-200 de persoane și care nu țineau cont de autorități. Pe 13 decembrie un astfel de grup a reușit să se imbarce în tren cu toată opoziția subprefectului și a jandarmilor⁴. Mulți țărani căutau să obțină cereale și furaje pe căi legale. Buzoienii au plătit mari sume de bani la Camera Agricolă pentru a achiziționa frunzare, dar, cum guvernul interzisese acordarea de certificate de călătorie pe CFR, sătenii au fost siliți să sacrifice animalele ce constituiau forța motrice a plugurilor⁵.

În situația dificilă prin care trecea țara, guvernul comunist a știut să ia măsuri represive cu scopul de a țintui populația înfometată în satele înghețate unde să piară lent în așteptarea ajutoarelor. Cei care se opuneau erau priviți ca niște sabotori ce încearcă să saboteze „planul de ajutorare organizat de guvern“. Apare aici cunoscuta tactică a aruncării responsabilității pentru eșecurile regimului chiar asupra victimelor inocente. Pentru a zăgăzui valurile umane, guvernul a mobilizat întreaga jandarmerie, unități militare din punctele obligate de trecere și s-au desființat numeroase trenuri de persoane ce veneau dinspre Moldova, măsură ocolită prin folosirea mărfarelor. S-a declanșat o adevărată vânătoare împotriva celor care au ajuns în zonele excedentare și, de multe ori, situația s-a tensionat. Inspectoratul de Jandarmi Timișoara a evacuat 250 de moldoveni, dar aceștia „manifestă o vie nemulțumire și în evacuarea lor se întâmpină greutăți“⁶. Uneori se ajungea la ciocniri destul de violente cu forțele de ordine. Astfel, un tren cu 500 de înfometați a fost oprit de un detașament format din 43 de jandarmi pentru control. Disperați, oamenii au ripostat cu o ploaie de pietre și doar focurile de avertisment au asigurat retragerea forțelor de ordine. Cu o nouă locomotivă instalată în gara Suseni (Argeș), trenul a ajuns la Pitești unde a fost supus unei minuțioase percheziții, dar nu s-au confiscat decât

³ A.N.I.C., fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 96 / 1946, f. 179.

⁴ A.N.I.C., fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 97 / 1946, f. 252.

⁵ Ibidem., f. 209.

⁶ Ibidem., f. 456. Și celelalte inspectorate au efectuat razii (V. Ibidem., dosar 96 și 97 / 1946).

doi saci cu porumb și trei cu bumbac⁷. Alteori se reușea potolirea spiritelor prin asigurări ferme că în regiunile de baștină „s-au trimis transporturi masive de cereale”⁸.

Populația era total nemulțumită de activitatea guvernului și de lipsa planului de ajutorare. Comandantul Legiunii de Jandarmi Buzău, N. Constantinescu, remarca că populația „este din zi în zi mai îngrijorată și manifestă nemulțumiri datorită faptului că nici până-n prezent nu s-au luat măsuri și nu se văd luate vreun fel de măsuri pentru a se aduce cereale”⁹. Același ofițer observa că locuitorii nu mai văd altă soluție decât „să se unească și să ia cu forța de unde vor afla și găsi, neținând socoteală de legi și autorități”¹⁰. Dar cea mai samavolnică măsură era aceea a confiscării cerealelor sub acuzația de speculă. O femeie văduvă din comuna Fierbinți (Ilfov) și-a vândut vaca, dar grâul i-a fost confiscat de jandarmi chiar în gara satului. Disperată, lipsită de unica sursă de venit, a vrut să-și ducă copiii la prefectura nemiloasă¹¹. Consăteanul Constantin Pericle s-a chinuit cu sacii tocmai din Vlașca, dar a fost depozat de întreaga încărcătură și, în ianuarie 1947, a decedat de inaniție¹². Câteva zile mai târziu l-a urmat Alecu Stancu¹³.

Cei rămași în sate o duceau foarte greu, trupurile sleite de foame trebuind să facă față și gerului năpraznic. Ajutoarele primite de la guvern erau derizorii. Se distribuiau rar câte 1000 kg de cereale la o comună cu peste 1000-1500 de familii când necesarul ar fi fost de cel puțin 10 tone. Singura soluție practică era găsirea de înlocuitori pentru alimente, dar aceștia doar amăgeau foamea. În localitatea Băsceni (Buzău) o familie a trecut la consumarea unor bulgări de pământ amestecați cu sare. Se serveau când căpătau tăria pâinii și apoi se umplea stomacul cu multă apă, dar sănătatea era grav afectată¹⁴. În același județ dar în Calvinii se prepara mămăligă din coajă de fag¹⁵. Borhotul de prune constituia o adevărată delicatessă și doar cei avuți au putut dispune de cantități mai mari pentru a rezista până spre primăvară¹⁶. Sosirea primăverii a îmbogățit meniul cu urzici, planta posturilor și a asediilor, preparate sub formă de salată, dar fără ulei, și consumate fără pâine¹⁷. Casele și curțile au fost golate

⁷ Ibidem., f. 607 și 608.

⁸ Ibidem., f. 11.

⁹ Ibidem., dosar 96 / 1946, f. 26.

¹⁰ Ibidem., f. 26.

¹¹ Ibidem., f. 132.

¹² Ibidem., f. 132.

¹³ Ibidem., f. 132. Creșterea prețului la cereale a determinat vinderea pământului și a caselor doar pentru a asigura supraviețuirea. Cum accesul la calea ferată era blocat, nici cei cu bani nu se puteau descurca, căile ilegale având tot un dezmodământ nefericit (Ibidem., f. 180). Rezultatele secetei, îndeosebi slăbirea potențialului economic al țăranilor, au favorizat colectivizarea.

¹⁴ Ibidem., f. 207.

¹⁵ Ibidem., f. 208.

¹⁶ Ibidem., f. 208. Borhotul era folosit în alimentație doar în timpul posturilor religioase, dar împreună cu alte alimente.

¹⁷ Ibidem., dosar 37 / 1947, f. 324.

de tot ceea ce se putea vinde și lungi convoaie de căruțe încărcate treceau spre Oltenia¹⁸. Țăranii n-au putut înțelege politica guvernului comunist și își exprimau fâțiș nemulțumirea: „am vândut pentru un sac sau doi de porumb ultimele țeale sau zdrențe din casă pentru a salva familia de foame și după ce cu mare chin și mizerie am ajuns aproape de casă ni se confiscă fără a se ține cont de suferințele și greutățile întâmpinate până am ajuns aici cu acest porumb”¹⁹. Guvernul însă demonstra capacitatea sa represivă, specifică regimurilor totalitare, și deplina lipsă de umanitate încercând să facă din stat și din partid singurii protectori capabili să hrănească întreg poporul.

Din cauza foamei, familii întregi s-au debilitat și, treptat, au intrat în agonie. Numai în comuna Gura Teghii (Buzău) se aflau pe patul de moarte șase familii cu 33 de membri, iar la Păltineni alți șase se aflau în aceeași situație. Aici muriseră deja trei oameni în ianuarie 1947²⁰. După o statistică întocmită de jandarmi, doar în Buzău până la 8 ianuarie 1947 au murit 400 de persoane și se estimau creșteri datorate gerului²¹. Cum în Moldova, de exemplu, peste 87% din locuitori sufereau de foame²², numărul deceselor a sporit. O cifră exactă nu poate fi avansată deoarece pe certificate au fost trecute alte cauze, mușamalizându-se astfel neputința guvernului. Bolile au profitat de pe urma slăbirii organismului și au completat efectele foametei. În comunele Salcia și Sângeru (Prahova) au apărut numeroase cazuri de febră tifoidă datorate consumului de borhot de prune²³. În zona montană a județului Cluj, în unele sate, 80% din populație suferea de râie și, datorită lipsei săpunului, păduchii s-au înmulțit favorizând apariția tifosului exantematic²⁴.

Nici în armată situația nu era mai bună. Echipamentul era învechit și rupt, hainele groase lipseau și paraziții profitau de mizeria ce domnea în cazărmi. Alimentele erau puține și ostașii veniți în permisie povesteau că s-au înregistrat numeroase decese, mulți s-au îmbolnăvit de tuberculoză sau au devenit adevărate schelete ambulante, incapabile să îndeplinească misiunea de a apăra țara²⁵. Numai în Compania C.F.R. Fetești au murit câțiva soldați²⁶. Se trimiteau scrisori disperate către părinți, dar aceștia nu puteau decât să plângă cu lacrimi fierbinți în satele unde îi țintuia regimul comunist. Mulți soldați preferau să dezerteze și se întorceau după câteva luni, în cel mai fericit caz²⁷. Practic regimul dorea ca populația să piardă încrederea în armata regală și să

¹⁸ Ibidem., dosar 96 / 1946, f. 179.

¹⁹ Ibidem., f. 209.

²⁰ Ibidem., f. 263.

²¹ Ibidem., nota informativă nr. 441 din 26 ianuarie 1947.

²² A.N.I.C., fond Direcția Administrației de Stat, dosar 92 / 1947, f. 207.

²³ A.N.I.C., fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dos. 96 / 1946, f. 75.

²⁴ Ibidem., dosar 38 / 1947, nota informativă nr. 456 din 23 aprilie 1947.

²⁵ Ibidem., dosar 37 / 1947, f. 206.

²⁶ Ibidem., dosar 96 / 1946, f. 187.

²⁷ Îndrumător în Arhivele Statului Argeș, București, 1984, p. 117.

admire unitățile de „panduri”, bine hrănite și echipate.

Populația orașelor o ducea mai bine în comparație cu lumea satului, regimul comunist dorind să submineze pătura țărănească care se opusese cu îndârjire colectivizării în Rusia. Muncitorii primeau zilnic 300g (din decembrie 1946 doar 250g) la care se adăuga un supliment de 375g²⁸. Funcționarii și membrii familiilor de muncitori primeau doar 250g pâine. Lipsa produselor de pe piață a provocat un puternic val inflaționist ceea ce silea pe salariați să se mulțumească cu rațiile infime. Maiorul Mircea Dumitrescu, comandantul Legiunii de Jandarmi Năsăud, a consemnat prețurile din aprilie-mai 1947 de pe piața din Bistrița cu mențiunea că cei săraci nu mănâncă câte două-trei zile. Astfel, 1 kg de mălai costă 200.000 lei, o găină „doar” 500.000, oul se ridică la 20.000, litrul de lapte la 40.000 și brânza la 300.000. Leafa unui funcționar pe o jumătate de an permitea cumpărarea unei litre (16-18 kg) de grâu care costa două milioane și se consuma într-o săptămână. Pensia unei văduve de război era echivalentă cu două ouă și jumătate²⁹. În multe întreprinderi, din cauza hranei insuficiente, lucrătorii „nu pot munci fiind slăbiți de puteri”³⁰.

Autoritățile au primit ordin de la București să liniștească populația deoarece guvernul depune toate eforturile pentru „a îmbunătăți situația tuturor cetățenilor din regiunile unde se simte lipsa de cereale”³¹. Planul comunist era anacronic și consta din colectări forțate de cereale din regiunile ocolite de secetă. Rechizițiile s-au făcut astfel încât populația din aceste regiuni a ajuns muritoare de foame, situație care a provocat revolte locale. În ziua de 17 aprilie 1947, locuitorii sărmani din comuna Iedu (Mureș) au mers la primărie și au cerut cerealele colectate, autoritățile fiind silite să cedeze³². Și pe raza județului Cluj au fost semnalate mișcări împotriva colectărilor deoarece „populația săracă locală nu-și are asigurată cota de cereale necesară până la noua recoltă”³³. Jandarmii interveneau, în multe cazuri, cu brutalitate împotriva celor care încălcau hotărârile guvernului. Secretarul P.C.R. Pop Ioan și Rusu Samoilă, președinte al organizației Frontului Plugarilor, în fruntea sătenilor din Frata (Cluj) au împiedicat trei camioane să încarce grâu. Adunarea a fost împrăștiată cu forța și mai mulți săteni au fost arestați sub acuzația de coalizare

²⁸ A.N.I.C., fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 96 / 1946, f. 20 / 21.

²⁹ *Ibidem.*, dosar 37 / 1947, f. 334 și dosar 38 / 1947, f. 119 și 138 și 14.

³⁰ *Ibidem.*, dosar 38 / 1947, f. 11.

³¹ *Ibidem.*, dosar 37 / 1947, f. 23. Centralizarea excesivă, specifică regimurilor totalitare, a dus la stricarea a mari cantități de cereale uitate prin gări (A.N.I.C., fond Direcția Administrației de Stat, dosar 103 / 1947, f. 145).

³² A.N.I.C., fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 37 / 1947, f. 324.

³³ *Ibidem.*, f. 8. În februarie 1947, 60% din populația județului Ilfov era muritoare de foame, dar prin forță se mai obțineau cereale, doar în comuna Cioflinceni s-au colectat 714 kg grâu și 682 kg porumb (A.N.I.C., fond Direcția Administrației de Stat, dosar 103 / 1947, f. 83).

cu reacționarii³⁴. Cu ajutorul jandarmilor s-au luat și semințele necesare pentru lucrările de primăvară³⁵.

Populația era nemulțumită și de atitudinea Rusiei sovietice față de situația disperată în care se zbătea poporul român. Chiar muncitorii, considerați aliați ai comuniștilor, spuneau că „numai Prutul ne desparte de U.R.S.S. și văd cum mor zilnic moldoveni și tot nu ne trimit alimente, acestea trebuiesc să sosească de peste țări și mări, deși cu ei (americani) nu suntem în raporturi bune politice”³⁶. Cei care gândeau astfel aveau o soartă tristă, putrezind în închisori sau lagăre sub acuzația de colaborare cu reacționarii.

Materialul de față și-a propus să prezinte doar câteva aspecte din timpul foametei. Pe măsura lărgirii bazei documentare se vor desprinde noi concluzii ce vor fi prezentate într-o viitoare lucrare.

³⁴ A.N.I.C., fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 37 / 1947, f. 8. În unele gări, mase de oameni reușeau să forțeze barajele forțelor de ordine și să captureze pâinea cea de toate zilele (A.N.I.C., fond Direcția Administrației de Stat, dosar 103 / 1947, f. 74 / 75).

³⁵ A.N.I.C., fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 37 / 1947, f. 113.

³⁶ Ibidem., f. 197.

MAREȘALUL ION ANTONESCU – 50 DE ANI DE LA MOARTE

CĂPITANUL IOAN ANTONESCU – TATĂL MAREȘALULUI IOAN I. ANTONESCU

VASILE NOVAC

În lucrările publicate sub semnătura generalului ori mareșalului Antonescu, ca și în cărțile, studiile și articolele majorității istoricilor antonescieni, prenumele acestuia nu corespunde certificatului de naștere și ultimei sale scrisori către soție.

La nașterea copilului, în vara anului 1882 (2 iunie, ora 14), locotenentul Ioan Antonescu i-a dat fiului său același nume cu al său – Ioan.

La zenitul vieții, mai precis, în scrisoarea din 17 mai 1946, către soția sa, Rica, mareșalul semna, în conformitate cu certificatul de naștere, simplu, dar și regește: „Ioan”¹.

Fie c-a dorit sau nu, o parte din virtuțile militare și din trăsăturile de caracter și comportament ale căpitanului Ioan Antonescu le-a moștenit și mareșalul. Tânărul Ioan I. Antonescu a avut aceeași meserie ca și tatăl său – ofițer activ – și a servit în aceeași armă – cavaleria.

Cunoașterea activității militare a căpitanului Ioan Antonescu, cu calitățile, oscilațiile, inconsecvențele și defectele sale, consemnate de șefii săi ierarhici, poate ajuta la o mai bună înțelegere a evoluției, progreselor și lipsurilor fiului.

Căpitanul Ioan Antonescu s-a născut, la București, pe data de 29 iunie 1853, ca fiu al lui Anton Vasiliu și al Sultanei, domiciliați în București, Delea Nouă, districtul Ilfov. S-a căsătorit, la 27 ianuarie 1879, cu d-ra Chiriachița Dobrian, domiciliată, atunci, la Pitești².

La 6 iulie 1870, Antonescu Ioan este însumat soldat, la Regim. 1 Artilerie, unde devine brigader – la 8 aprilie 1871, sergent – la 1 ianuarie 1872 și sergent major la 15 august 1873. La 1 octombrie 1874, devenise sublocotenent, la Regim. 1 Roșiori, de unde este transferat, la Regim. 2

¹ Teodor Mavrodin, Eroul martir. Textul original al scrisorii către Maria Antonescu, în *Cultura. Ecologie, Umanism, Spiritualitate*, Publicație a Societății ecologice-Umaniste „Omul și natura”, Pitești, nr. 2, 1991, pp. 1 și 4.

² Arhiva Ministerului Apărării Naționale. Memorii bătrânului Căpitanul de rezervă Antonescu Ioan, f. 2.

Călărași, pe data de 16 iunie 1879. Este avansat locotenent la același regiment, pe 8 aprilie 1881, iar la 15 octombrie 1884, este mutat la Regim. 10 Călărași. Din 16 septembrie 1886, funcționează la Brigada Călărași Constanța, unde este și avansat căpitan, la 16 aprilie 1889. De la 1 aprilie 1883, revine la Regim. 1 Roșiori, de unde este transferat la Regim. 6 Roșiori, pe 1 aprilie 1896. La 1 octombrie 1899, este mutat în Miliție, la Corpul 3, iar de la 30 martie 1900, este trecut în rezervă, la Regim. 6 Roșiori, pentru ca, de la 1 iulie 1900, să apară în evidența Diviziei a 5-a³.

A participat la Campania din anii 1877 / 1878 și a fost recompensat cu Medalia „Apărătorii Independenței”, „Crucea Trecerii Dunării”, „Medalia Comemorativă Rusă” și Ordinul „Stanislav” clasa a III-a⁴.

Între anii 1875-1878, îi sunt consemnate patru pedepse:

1. La 25 ianuarie 1875 – 2 ore arest simplu, date de căpitanul Lupu, pentru lipsă nemotivată de la instituție;
2. La 17 mai 1875 – 48 ore arest simplu, date de căpitanul Roșianu, pentru lipsă de la instrucție;
3. La 29 iulie 1875 – 30 zile arest date de către Divizie și
4. La 3 iulie 1879 – 5 zile arest simplu, date de colonelul Cernovodeanu pentru scandal, trăgând o palmă unui comisar, în loc public⁵.

Locotenent-colonelul Alecsandrescu, în prima notare ce-i face, la 1 ianuarie 1875, susține că, „la Școala Cavaleriei, ca elev, a avut o conduită foarte bună; asemenea a arătat mult zel și activitate pentru servicii”⁶. Comandantul Școlii, locotenent-colonelul Solomon, îl notează astfel: „Conduită – binișor, Ținută – îngrijită ... Cunoaște ... franțuzește. Cum servește – binișor. Aptitudini pentru echitație – are stăruință. Observațiile șefului: „Acest ofițer are un caracter aspru, puțin vorbitor. Conduita sa privată lasă de dorit. Printr-o severă disciplină, din partea superiorilor săi, va merge spre progres”⁷.

La examenul de absolvire al Școlii, s-a clasat al nouălea din 13, obținând nota 13 la cursuri și 9 la conduită, după cum atestă colonelul Crețeanu, comandant al Școlii⁸. Locotenent-colonelul Alecsandrescu, la 1 ianuarie 1876, considera că Ioan Antonescu se achită de îndatoririle sale „foarte bine”, iar, la 1 ianuarie 1878, adaugă: „în timpul Campaniei, ca ofițer comptabil la partea activă ... a adus servicii remarcabile”⁹.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

La 1 ianuarie 1879, este notat de locotenent-colonelul Solomon, care menține „notele de mai sus, cu deosebire că, la ducerea sa din Regiment, au arătat multă rea voință și neglijență în serviciu”¹⁰. Locotenent-colonelul Rasty îl notează, în general, bine, la 1 octombrie 1879, ianuarie și aprilie 1880: „Conduita militară și privată este bună; asupra instrucției sale nu mă pot pronunța, neavând ocazie a-l cunoaște; ținuta bună; cărți nu joacă... cunoștințele sale teoretice și practice sunt satisfăcătoare”¹¹.

Între 1 iulie 1880 și 1 iulie 1881, este notat elogios de trei ori, de maiorul Călinescu: „este serios, activ, inteligent, servește cu plăcere, încăleacă bine, cunoaște regulamentele, în teorie și practică; conduita militară și privată bună...”¹².

La 21 octombrie 1881, locotenent-colonelul Filitti menține aprecierile maiorului Călinescu, completând: „pe cât a comandat Escadronul 2, în lipsa căpitanului, a avut destulă aptitudine pentru comandă și administrație”¹³. Și colonelul Dunca, inspectorul general al Cavaleriei, în toamna anului 1881, îl caracterizează ca: „ofițer serios, bun de trupă”, considerând, însă, că „instrucția rămâne a și-o completa”¹⁴.

Colonelul Filitis îi menține notele anterioare, la 4 noiembrie 1882, iar, la 1 ianuarie 1883, constată, „cu plăcere, că notele ce i-am dat înainte, le merită”¹⁵.

În anii 1883-1884, a fost pedepsit de trei ori, după cum urmează: a) la 14 decembrie 1883 – cu opt zile arest – pentru lipsuri repetate din cazarmă; b) la 15 februarie 1884 – cu alte 10 zile arest – pentru „neglijență și rea conducere a plutonului” și c) la 30 aprilie 1884, cu patru zile închisoare, „pentru nedescărcare, la primirea furajului, cu un cântar prost”¹⁶.

Generalul Vlădescu, în toamna anului 1883, îl nota, în linii mari, bine: „Ofițer inteligent, cunoaște regulamentul armii sale; înapoiat asupra Regulamentului asupra tirului; încăleacă bine și se prezintă bine înaintea trupe”¹⁷.

Peste câteva luni, la 1 ianuarie 1884, colonelul Arion are numai reproșuri la adresa lui Ioan Antonescu: „acest ofițer, fiind ca ofițer cu îmbrăcămintea, i s-a ridicat sarcina acestui serviciu, din neîncredere și rea conducere a serviciului. Nu i se poate încredința nimic, din cauză că găsește mijloace de abuz. În toate privințele lasă mult de dorit; lipsindu-i formele, nu s-a supus judecății în afacerea unui orz, ca unul ce a mai fost dat în judecată și achitat.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, f.f. 2-3.

¹⁴ Ibidem, f. 3.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

Pe lângă celelalte rele obiceiuri, este și bârfitor... l-am recomandat comandantului de divizie a-l avea în deaproape supraveghere¹⁸. La 10 noiembrie același an, colonelul Arion arată că locotenentul Antonescu Ioan a fost mutat în Regim. 10 Călărași, a fost oprit a trece inspecția și, „în urma poveștilor, a promis că-și va îndrepta purtarea¹⁹”.

Într-adevăr, anul 1885 este benefic pentru Ioan Antonescu. Este doar lăudat și nu primește nici o pedeapsă. La 10 aprilie, colonelul Filitti are numai cuvinte de laudă: „În aceste cinci luni ... mi-a dovedit că este un ofițer serios, cu bună purtare, bun camarad; cunoaște bine regulamentele în teorie și practică; administrează prea bine serviciul cu îmbrăcăminte, ce i-a fost încredințat²⁰”. În octombrie, Filitti, menținând aceste note, îl consideră „un bun ofițer de cavalerie, apt pentru front, cât și ca administrator²¹”, iar generalul Crețeanu menține aprecierile șefului de regiment²².

Cu toate că, la 27 martie 1886, a fost pedepsit cu 15 zile închisoare de către ministrul de război „pentru că a bătut pe un domn Varduca, în septembrie 1886, colonelul Filitti menține notele bune anterioare, adăugând că a fost mulțumit de el și la Manevrele de la Buzău, atât în calitate de „comptabil” cât și pentru că „eșea și în front, călare, în toate zilele²³”.

Locotenentul Ioan Antonescu a fost pedepsit și la 23 iulie 1887, de către generalul Dunca, „pentru lovirea inferiorului²⁴”. În ciuda acestei pedepse, căpitanul Zisside îl notează elogios și propune să fie „avansat la alegere²⁵”. „Ofițer devotat serviciului. Se ocupă cu instrucția trupei conștiincios. A produs foloase, formând, prin instrucția sa, buni soldați. Cunoaște regulamentele tactice, precum (și) compatibilitatea și administrația.

Venituri și datorii bănești nu are. Conduita militară și privată prea bună.

În rezumat, bun ofițer trupier și poate fi bun comandant de escadron²⁵. La inspecția generală din 1887, generalul Crețeanu menține unele aprecieri, dar are și rezerve: „Bun ofițer. Cunoaște îndeșul de bine regulamentele tactice. Cam violent. Instrucție generală, slabă²⁶”.

Pentru anul 1890, generalul Dunca apreciază că știe să conducă și să administreze bine escadronul, dar socotește că, „instrucția generală lasă de dorit²⁷”.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, f. 4.

²⁰ Ibidem, f. 5.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, f. 6.

²⁴ Ibidem, f. 7.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, f. 8.

La 15 august 1891, generalul Dunca, Comandantul Diviziei active nu mai are obiecții, ci constată lapidar, doar: „Continuă a fi un bun comandant de escadron”²⁸.

La inspecția generală din 1891-1892, generalul Ipătescu, menține toate notele favorabile anterioare și constată că escadronul său este ținut „în bună stare”²⁹. În vara anului 1892, generalul Cantili, inspectorul cavaleriei, îl pedepsește cu 15 zile închisoare civică, „pentru că a oprit câte 50 bani din solda a câtorva soldați pentru a le lega livretele” iar, la 16 octombrie, îi mai dă cinci zile închisoare „pentru deplorabila stare în care s-a găsit escadronul la inspecție”³⁰.

În toamna anului 1892, șeful Statului Major al Diviziei Active, locotenent colonelul Geessy împarte laudele cu unele rezerve: „Este bun ofițer de cavalerie, ar fi fost bun comandant de escadron, făcând corp aparte, când, pentru aceasta, mijloace ireglementare, precum a fost aceea de la inspecție, asupra instrucției și, pentru care, dl. inspector general l-a pedepsit”³¹.

Generalul Cantili, la 17 octombrie 1892, are numai lucruri rele de spus: „Ofițer incorigibil de a conduce un escadron singur. Abuzează de dreptul ce are de a da note ofițerilor, spre a satisface ranchiune personale. Starea deplorabilă în care am găsit escadronul dovedește și mai mult incapacitatea sa. Foarte slab în reglemente. Este neapărat a fi mutat în subordine”³².

Necazurile, pedepsele, procesele și notările proaste abundă în anul 1893. La 11 februarie, căpitanul Ioan Antonescu primește 20 de zile de închisoare, fiindcă „a jucat cărți în cazarmă”, iar la 19 noiembrie, generalul Cantili a mai ordonat să i se mai administreze alte cinci zile, „pentru incorectitudine în vânzarea și cumpărarea unui al 2-lea cal”³³. În notarea pentru 1893, generalul Ipătescu se referă doar la evoluția procesului care i-a fost intentat. „A fost pus în urmărire pentru faptele de furt, mituire și bătaia inferiorului”.

Pentru cele două dintâi fapte, furt și mituire, deși faptele erau comise ... pentru mita primită, prevenitul nu a făcut nici un act privitor la poziția în favoarea mituitorului, a fost scos din urmărire, iar pentru al 3-lea fapt de acuzație – bătaia inferiorului, a fost trimis înaintea Consiliului de Război al Diviziei Active Dobrogea, „în anul 1893, și achitat, cu 3 voturi contra 2”³⁴. Generalul Cantili, inspector general al Cavaleriei, și-n toamna anului 1893, continuă să aibă opinii proaste despre căpitanul Ioan Antonescu: „Ofițer foarte mediocru din toate punctele de vedere. Mă refer la notele mele din anul trecut.

²⁸ Ibidem, f. 9.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, f. 10.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Ibidem, f. 11.

³⁴ Ibidem.

Reglementele nu le cunoaște³⁵. În schimb colonelul Manu, la 19 septembrie 1893, este mulțumit de activitatea satisfăcătoare pe care o desfășura în calitate de casier, pentru ca, la 28 iunie 1894, tot el, ca șef al Regim. 1 Roșiori, să-l laude: „Sunt foarte mulțumit de acest ofițer, care-și îndeplinește serviciul de casier cu multă cunoștință, conduită și ținută prea bună”³⁶.

Locotenent-colonelul Danielopol, la 12 septembrie 1894, are și el numai cuvinte de apreciere: „căpitanul Antonescu și-a făcut serviciul cu activitate și pricepere; deși îndeplinește funcția de casier în corp totuși, urmându-mi voia a comanda un escadron la instrucție, l-a condus foarte bine la Școala de Regiment. În celelalte mențin notele d-lui colonel Manu”³⁷. Noul inspector general al Cavaleriei, generalul Băicaianu menține noile note bune³⁸.

Pentru anul 1895, căpitanul Antonescu beneficiază de elogi din partea maiorului Mustață, comandantul Regim. 1 Roșiori, a comandantului Brigadei, generalul Sollnescu, și a inspectorului general al Cavaleriei generalul Băicoianu. Exemplificăm doar prin nota șefului direct: „Trebuie să constat cu plăcere, că ... a dat dovezi de inteligență și bună conduită în serviciul său. Cunoaște bine regulamentele. Conduita exemplară, caracterul serios, reușind la examenul de maior, va fi bun ofițer superior”³⁹.

În anul următor, a fost mutat la Regim. 6 Roșiori, unde comandantul, colonelul Corlătescu, susține că nu l-a „putut aprecia îndeșt, pentru a-l nota”, dar îi arată dorința de a se prezenta la examenul de maior. Generalul Candiano Popescu, comandantul Brigăzii 2 Roșiori, scrie că e cunoscător al regulamentelor și că e bun contabil, dar generalul Băicoianu, inspectorul general al cavaleriei are unele rezerve: „A mai uitat regulamentele, precum asemenea și tactica. Pentru rest, mențin notele din trecut”⁴⁰.

Șefii săi îl notează bine, în anul 1897, exprimându-și regretul că, fiindu-i refuzată prezentarea la examenul de maior, s-a descurajat și se va retrage, după împlinirea a 30 de ani de serviciu în Armată.

Colonelul Corlătescu, comandantul Regim. 6 Roșiori, consemna, între altele, la 15 mai: „Ofițer serios, prea bun contabil, cunoaște bine regulamentele, și teorie și practică, de-o corectitudine exemplară. Posedă cunoștințe suficiente pentru a deveni ofițer superior. Activ și zelos. Sunt convins că ar face un excelent ajutor de șef de regiment... Se poate prezenta la examenul de maior și ar trebui primit”⁴¹.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem, f.f. 11-12.

³⁷ Ibidem, f. 12.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem, f.f. 13-14.

⁴⁰ Ibidem, f.f. 15-16.

⁴¹ Ibidem, f.f. 16-17.

La 1 octombrie 1898, colonelul Corlătescu iarăși îl laudă și regretă eventuala plecare din Armată a căpitanului Ioan Antonescu: „A continuat a-și îndeplini serviciul cu multă exactitate și corectitudine. Este de regretat că acest ofițer nu mai vroește să servească, căci este un perfect comptabil și prea bun ofițer”⁴². Generalul susține, la rândul-i, că este un bun contabil, că-și îndeplinește foarte bine munca adăugând: „Corect în aprecieri. Conduita militară și privată bună”, iar generalul Băicoianu menține aceste aprecieri⁴³.

Maiorul Schinski, din partea comandantului Regim. 2 Călărași, îl laudă, dar în zadar, pentru cariera lui: „Caracter serios, însă puțin violent. Modest, căutând a se aduna bine. Trăiește bine cu camarazii săi. Își îngrijește de interesele familiei. Educația ce are – Oarecum îngrijită. Pune multă silință a-și complecta studiile. Mai are 4.000 lei venit din proprietăți. Este bun soț, bun fiu și religios. Acest ofițer este inteligent, activ; călărește bine, cunoaște bine reglementele, atât în teorie, cât și în practică. Cunoaște puțin limba franceză. A trecut trei clase gimnaziale”⁴⁴.

Se mai consemnează, între altele: „Este zelos. Sincer... Foarte apt (serviciu). Cam aspru. Administrează bine, însă sustrăgându-i-se un mandat de 300 lei, ca casier al Regim. 6 Călărași, a fost dat în judecată și achitat.

6. Inteligența ... Satisfăcătoare. Pricepe bine, discută cu sânge rece, estimează bine...

8. La ce serviciu este bun: ca ofițer și contabil”⁴⁵.

La rubrica **Modul cum a făcut Campania (1877-1878)**, se arată că a fost folosit în calitatea de contabil al Regim. 1 Roșiori, timp de un an, trei luni și, șase zile și, din această pricină, „n-a putut lua parte la nici o luptă”⁴⁶.

Din cele relatate mai sus, reese că Antonescu Ioan, după ce a făcut armata la artilerie, a absolvit Școala de Cavalerie, devenind ofițer la această armă. Neavând decât trei clase gimnaziale, dotat cu calități de bun ostaș și de bun gospodar, cu ambiția de a promova pe scara ierarhiei militare, căpitanul Antonescu Ioan n-a putut deveni ofițer superior, interzicându-i-se accesul la examenul de maior.

Din caracterizările șefilor săi, rezultă caracterul contradictoriu al comportării sale: când pedepsit pentru absențe la serviciu, când lăudat pentru conștiinciozitate și zel în muncă. Acuzațiile de furt și luare de mită alternează cu aprecierile de „corectitudine exemplară”.

Asprimea și violența în comportament sunt, însă, constante ale caracterului său.

⁴² Ibidem, f. 19.

⁴³ Ibidem, f. 20.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem, f. 22.

Fără îndoială, că o bună parte din calitățile și defectele sale le-a moștenit mareșalul de la tatăl său. Poate că, ajutat și de calitățile moștenite de la mama sa, de mai multe școli civile și militare absolvite, mareșalul Antonescu a reușit să parcurgă cele mai înalte trepte ale ierarhiei militare, să ajungă un excelent ofițer de stat major, nu un simplu contabil și ofițer de trupă inferior.

Mareșalul, însă, a beneficiat de mai multe studii civile și militare, care se puteau urma în România. În război, a avut norocul să fie numit la Biroul Operațiilor unor armate sau la Marele Cartier General, având ca subalterni ofițeri de talia viitorului general Bârzotescu Emanoil din Micești, și șefi de talia generalilor Cristescu și Prezan, în timp ce tatăl său a fost folosit ca simplu contabil de regiment.

Anexa 1

„No 133 iunie 3 Ioan Locotinent I. Antonescu
din anul unamieoptsuteptzecișidoi, luna iunie, ziua trei, orele una după amiază.

Act de naștere a lui Ioan, de secs bărbătesc; născut eri, la orele două ziua, în orașu Pitești, la locuința părinților săi, cu n-o 138, din strada Zmeuri, Coloaria Neagră, fiu d-lui locotinent Ioan Antonescu, de ani douăzecișinouă, de religiune ortodocsă, român; de profesiune militar, domiciliat în acest oraș, și al soții acestuia, Chiriața, de ani douăzecișinu; după declararea făcută de tatăl, care ne-a înfățișat copilul.

I. Martore – Locotenent G. Chicoș, de ani 29, militar.

Al II-lea martor Ghiță Dobrian, de ani 49, proprietar, domiciliați în Pitești, care au subscris acest act, după ce li s-a citit împreună cu noi și cu declarantele. Constatat, după lege, la casa părinților, de noi, Anton Oncescu, adjutore de primar, delegat cu actele civile din Pitești.

Declarante, Locotinent I. Antonescu.

Martori – Lt. Gh. Chicoș.

– G. Dobrian

Oficieru, A. Oncescu“

Arhivele Statului Argeș, Colecție Starea Civilă, dos. 1880-1882, f.f. 67-68 / 1882.

17 Mai 1946

Scumpo mea Rîca

Am stat în fața sursei și
teamă în fața Justiției și după
ceia stau și în fața Justiției
supremă.

Așa să stai și tu.

Nimeni în această țară n-a re-
vit poporul de jos, în stăruie d.
goste pasivă și desinteresare
cum am făcut eu.

Am dat de la muncă pînă la
bani noștri, de la suflul pînă
la viața noastră, fără a-i cere
nimic. Nu-i cerem nici azi
Judecata lor pătimim de azi, și
ne împosează și nici nu ne atinge.
Judecata lui de mâine va fi

cu căldură și te îmbrățișez
cu dragoste. -

Nici o lacrimă

Ioan

10. II 1982. -

Pînă la corespondența mea, uitată prin secretare, au
dat peste această scrisoare originală, dată mie de
mama semnatarului, iar mama o avea din mîna
năsei sale (Iluzia - Riea): Dacă sîcarea treaba
ar fi avut această scrisoare în mîna, poate c.
ar fi scris mai cu curaj, în cîntec de "lielul"
despre semnatarul acestei scrisori originale.
Am trecut 36 de ani de-atunci. -

Preot Marin S.
Diaconescu

Ultima scrisoare a Mareșalului Ion Antonescu, din 17 mai 1946,
cître soția sa.

PATRU ANI DIN ACTIVITATEA MAREȘALULUI
ION ANTONESCU (1927-1929; 1931-1933)
Contribuții biografice. Amintirile contemporanilor.

AUREL PENTELESCU

Se știu astăzi importante detalii asupra vieții și activității marelui mareșal Ion Antonescu. Se cunoaște însă puțin sau deloc despre perioada – deosebit de rodnică din viața sa – când a fost comandantul celei mai înalte instituții de învățământ superior militar românesc – Școala Superioară de Război din București, înființată prin Înalțul Decret Regal nr. 2073 din 8 august 1889. (Din 1948, Academia Militară, iar din aprilie 1991, Academia de Înalte Studii Militare).

Școala Superioară de Război din București era la data înființării ei printre puținele instituții de acest gen din Europa și din lume. În cei aproape 60 de ani de existență (1889-1948) a creat elita cadrelor de comandă și de stat major din armata română; calitățile profesionale și patriotice deosebite ale acestora au fost probate în acțiunile militare din cele două mari războaie mondiale ale veacului nostru, la care România a luat parte, apărându-și interesele naționale, însăși ființa neamului românesc.

Mareșalul Ion Antonescu a fost ofițer-elev (student) al acestei prestigioase instituții de învățământ superior militar în anii 1909-1911, promoția 21, în gradul de locotenent, arma cavalerie, coleg de promoție cu viitorii generali Alexandru Gorschi (șef de clasă prin vechime în grad), Florea Țenescu (cu acesta fusese și coleg de promoție la liceul militar din Craiova), Nicolae Bolintineanu, Petre Cănciulescu, C. Cepleanu, Emil Gabrielescu, Mihail Hristescu, Constantin Ilasievici, Ioan Sichițiu, Anton Iovanovici ș.a.¹

De remarcat că promoția 21 a Școlii Superioare de Război, din care a făcut parte și viitorul mareșal al României, Ion Antonescu, a fost cea dintâi cu un număr mai mare de ofițeri admiși, 34, în loc de 20, cât era tradiția (și

¹ Istoricul Școlii Superioare de Război, 1889-1939, București, 1939, p. 396-397. Vezi și De la Școala Superioară de Război la Academia de Înalte Studii Militare. Comandanți. Profesori. Absolvenți, 1889-1995, ediție de General-locotenent Mircea Agapie, Maior Constantin Hlihor, Maior Ion Emil, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1995, p. 56-58, 179.

posibilitățile materiale de școlarizare). „Comisiunea – își amintește în 1939 generalul de brigadă Mihail Hristescu – oricât a dorit să nu treacă peste cifra predestinată și impusă de o tradiție așa de puternică, n-a putut să o scadă sub 34; au trebuit să fie 34 admiși”². În epocă, promoția 21 a fost supranumită „de aur”, date fiind calitățile intelectuale ale absolvenților și sentimentului datoriei acestora, probate la comanda unităților în războiul de reîntregire a neamului (1916-1919), cât și ulterior.

Mareșalul Ion Antonescu a fost numit comandant al Școlii Superioare de Război la 15 iulie 1927. A funcționat în această calitate timp de doi ani, până la 10 iulie 1929, cu o întrerupere de circa 40 de zile, de la 1 octombrie la 10 noiembrie 1928, când a fost numit secretar general în Ministerul de Război, funcție din care și-a cerut demisia, fără să fi fost aprobată³. Atunci, în iulie 1927, când a fost numit comandant al Școlii Superioare de Război abia împlinise vârsta de 45 ani, avea gradul de colonel și poseda o experiență deosebit de bogată în activitatea de stat major și la comanda unor unități militare, inclusiv pe front, în anii 1916-1919. Purta aura binemeritată a celor care au contribuit, ca ofițeri ai armatei române, la fărâșirea României Mari în anul 1918. Energic, cu o putere de muncă aproape ieșită din comun, specifică generației sale, a trecut la reorganizarea pe baze moderne a întregului proces de învățământ din Școala Superioară de Război. Studiază și se informează asupra celor mai bune metode de învățământ din țară și de peste hotare; elaborează directivele de învățământ pentru anii 1927-1928 și 1928-1929; prezidează conferințele periodice cu profesorii școlii; conduce comisiile de examen la admitere; predă lecții de tactică și strategie ofițerilor-elevi; tipărește cursul „Focul și mișcarea”, adevărat compendiu în materie, la dispoziția ofițerilor-elevi, bazat pe experiența sa în anii războiului și ulterior ș.a. În Directiva pentru anul de învățământ 1927-1928 precizează: „Astăzi, mai mult ca oricând, artist în materie de conducere a războiului nu poate deveni decât acela care are: o vastă cultură militară, economică, socială, psihologică și tehnică; o putere de muncă, de analiză și de reflexiune deosebită, un caracter de elită”⁴. Se poate remarca lesne, prospețimea și actualitatea acestor idei, chiar dacă au trecut aproape 70 de ani de atunci.

Despre spiritul nou întronat în Școala Superioară de Război de către comandantul acestei instituții, colonelul Ion Antonescu, în anii 1927-1929,

² Școala Superioară de Război. Cartea amintirilor absolvenților, 1889-1939, București, 1939, album unicat, Muzeul Militar Național, f. 104. Vezi și Cartea amintirilor absolvenților. O sută de promoții, 1889-1995. Texte selectate. Ediție îngrijită, note, repere cronologice, indice de persoane și addenda de General-maior Mircea Agapie, Colonel Aurel Pentelescu, Maior Ion Emil, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1994, p. 46.

³ Mareșal Ion Antonescu, *Cariera militară* (Scrisori inedite). Ediție îngrijită de General-maior Mircea Agapie, Comandor dr. Jipa Rotaru, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1993, p. 11.

⁴ Arhivele Istoriei Centrale (În continuare A.I.C.), fondul Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar (În continuare P.C.M.C.M.), dosarul 453 / 1941, f. 15.

vorbesc cu admirație și emoție absolvenții promoțiilor din perioada respectivă (promoția 35 / 1927-1929 și promoția 36 / 1928-1930).

Maiorul Alexandru Marin din promoția 35, infanterist, în gradul de locotenent în anii 1927-1929, notează: „Nu cunosc exact ce a fost Școala Superioară de Război până la acea dată, dar ceea ce știu precis este că odată cu noua direcțiune au apărut directive noi, cu principii îndrăznețe, cu programe și metode noi, care trebuiau a rupe cu trecutul. Era o reînnoire generală de care se resimțeau și cei vechi. O percepeam prin toate simțurile noastre, elev și profesor, cu o egală intensitate: un om nou, o școală nouă. Ideea soluțiilor multiple (la cursurile de tactică - n.n.), pe axa dezvoltării personalității a fost – după mine – cea mai mare și cea mai îndrăzneată cucerire pedagogică a Școlii”⁵.

„Promoția 36 găsește învățământul Școalei în plină evoluție – notează locotenent-colonelul State Ionescu. Se părăsiseră multe din principiile care făceau doctrina Școalei de Război de odinioară; se transformaseră criteriile de selecționare, adoptându-se în locul lor altele, care să fie în spiritul vremurilor și la înălțimea progresului tehnicii, științei și doctrinei de război actuale (...). Cu promoția 36, Școala de Război inaugurează sistemul aplicațiunilor cu dublă partidă”⁶.

Ca un corolar al acestei prime perioade, când mareșalul Ion Antonescu a fost comandant (director) al Școlii Superioare de Război din București, sunt însemnările din anul 1939 ale unui alt absolvent, locotenent-colonelul Romulus Aldea, din promoția 36, genist, în gradul de căpitan la absolvire: „Dacă îmi este permis să calific într-un chip promoția noastră, a 36-a, cred că nimic nu i s-ar putea aplica mai caracteristic decât: „Muncă și disciplină“. Gândind în urmă cu atâția ani, ecoul frământărilor noastre sufletești de atunci, păstrează aceeași rezonanță: muncă până la epuizare, în disciplină până la renunțare. Nu era aceasta o lozincă, ci un profund și real fundament sufleteesc; nimeni nu vorbea despre asta, toți o făceau cu eforturi mereu înalte, cu o ambiție continuu tinerească, fără gândul recompenselor, pentru că toți eram conștienți că rezultatele străduinței de atunci nu constituiau decât antrenamentul și dreptul la muncă în viitor”⁷.

Efectul benefic al înnoirilor promovate de comandantul Școlii Superioare de Război, colonelul Ion Antonescu în anii 1927-1929 se va regăsi și în etapa următoare. Căpitanul Octavian Adam din promoția 37 (1929-1931), cavalerist, în gradul de locotenent la absolvire, relatează în anul 1939: „Atmosfera care domnea în Școală era predominată de spiritul muncii serioase, având ca țel atingerea unor rezultate cât mai rodnice. Între catedră și bancă, la majoritatea

⁵ Cartea amintirilor..., ed. 1939, f. 228; ed. 1994, p. 114.

⁶ Ibidem, ed. 1939, f. 239; ed. 1994, p. 118, 119.

⁷ Ibidem, ed. 1939, f. 238, ed. 1994, p. 117-118 (parțial).

cursurilor, nu exista decât diferența de atitudine, izvorâtă din temeinica pregătire a profesorilor și care pentru fiecare dintre elevi constituia un imbold de progres pe făgașul culturii și experienței militare”⁸.

Cea de a doua și ultima perioadă la comanda Școlii Superioare de Război din București a mareșalului Ion Antonescu a fost între 1 octombrie 1931 și 10 octombrie 1933. Este o perioadă dintre cele mai rodnice din activitatea sa, încărcată cu experiența unor mari realizări. Trecuse în anul 50 al vieții sale, fusese avansat general de brigadă la 10 mai 1931 și dispunea în continuare de o putere de muncă impresionantă. Era ferm hotărât – și va reuși, mai cu seamă în planul dezvoltărilor conceptuale, proiective, decât în cel al realizărilor concret-materiale (din cauza condițiilor grele de criză economică) – să facă din instituția de învățământ superior în fruntea căreia se afla – și rămasă cea mai dragă din toate câte a comandat până atunci, după cum o mărturisește el însuși – o autentică „universitate militară” și un „laborator” pentru cristalizarea doctrinei militare proprii, atât de necesară într-un viitor război pentru realizarea unității de concepție și de execuție a tuturor componentelor organismului militar național la acea dată⁹.

O cercetare, fie și sumară, a activității Școlii Superioare de Război din anii 1931-1933 este relevantă pentru dinamismul imprimat procesului de învățământ de către generalul Ion Antonescu. În plină activitate, stimați și apreciați de către ofițerii-elevi, se aflau mari profesori militari, precum colonelul Florea Țenescu, la cursul de strategie, colonelul Ilie Șteflea la cursul de tactica infanteriei (ambii vor deține ulterior, în etape diferite, funcția de șef al Marelui Stat Major al Armatei Române), iar între profesorii civili se aflau savanții Nicolae Iorga la cursul de istorie națională și universală, Simion Mehedinți la cursul de geografie generală ș.a.

Conferințele periodice cu profesorii, conduse de generalul Ion Antonescu, au avut darul să stimuleze spiritul creativ al acestora, materializat atât în promovarea unor metode noi, active, în procesul de învățământ, cât mai cu seamă în elaborarea unor lucrări, cursuri, instrucțiuni și regulamente. Din această perioadă, generalul Ion Antonescu cristalizează ideile sale din amplul memoriu de mai târziu, când va deține funcția de șef al Marelui Stat Major al Armatei, intitulat „Armata, starea ei actuală”, cu date statistice din anii 1920-1933, și din care vor rezulta „Directivele privind organizarea armatei, criterii de avut în vedere la noua organizare a armatei”. Armata – preciza generalul Ion Antonescu în memoriul amintit – „nu are la bază o doctrină de război și nu este adaptată nici condițiilor noastre geografice, politice și economice (...). De foarte multe ori, în chestiunile de organizări, de creări, de modificări și de înaintări, interesele particulare au dominat pe acelea generale,

⁸ Ibidem, ed. 1939, f. 248; ed. 1994, p. 120.

⁹ A.I.C., fondul P.C.M.C.M., dosarul 464 / 1941, f. 275.

au agravat răul provocat de reducerile bugetare și de lipsa unui criteriu conducător. Pentru aceasta practica reticențelor trebuie abandonată. Ea ne-a adus unde suntem. Mai ales când este vorba de apărarea Neamului, adevărul trebuie să fie pus în fața tuturor. A-l ascunde, înseamnă a pregăti conștient ruina și împărțări răspunderea”¹⁰.

„Sinteza mișcării” și „Directivele pentru războiul de mișcare” – documente elaborate de generalul Ion Antonescu în anii 1931-1933, la Școala Superioară de Război – constituie poate cea mai importantă contribuție (teoretică) a viitorului mareșal al României, Ion Antonescu la fundamentarea doctrinei proprii de război a armatei române. În „Sinteza mișcării” preciza: „Vom fi, mai mult ca sigur, încolțiți, mai curând sau mai târziu, din trei direcții deosebite (...). Văd salvarea neamului nostru, nu numai în luptă, dar și în mișcare (...). Va trebui să multiplicăm, prin mișcare și viteză, mijloacele noastre”¹¹.

Mărturiile absolvenților promoțiilor din anii 1931-1933 (promoția 38 / 1930-1932, promoția 39 / 1931-1933, promoția 40 / 1932-1934) sunt relevante în ceea ce privește spiritul care domnea în Școală. Energia propulsată în anii 1927-1929 se regăsea în această perioadă amplificată de noile orientări ale procesului de învățământ. Mai adăugăm că acum, în anii 1931-1933, sub îndrumarea generalului Ion Antonescu se pun bazele organizatorice, comparabile cu cele existente pe plan mondial, ale Școlii Superioare de Război, și care vor fi finalizate în anii 1936-1938 de către viitorii comandanți ai Școlii, generalii Paul Teodorescu și Ilie Șteflea¹².

Căpitanul Ioan Caracaș, promoția 38, în gradul de locotenent la absolvire, consemna: „Timpul petrecut ca elev al Școalei Superioare de Război a fost cel mai frumos din cariera mea, deoarece am obținut cele mai mari satisfacții morale și intelectuale”¹³. La rubrica „Evenimente mai importante ce au avut loc în anii 1930-1932”, maiorul Sorin D. Niculescu notează nu un moment anume, ci o stare de fapt esențială: „Anii 1930-1932 fac parte din perioada de eforturi fericite ale Școalei, de a imprima spiritul nou, creator și doctrina dinamică și constructivă prin excelență, a distrugerii adversarului, – care dăinuiește în prezent în Școală”¹⁴.

Este semnificativă relatarea căpitanului Dan Grigore din promoția 40 / 1932-1934: „Ca unul ce am avut onoarea și fericirea de a fi trimis și peste hotare pentru a continua cursurile Școalei Superioare de Război din Franța, nu

¹⁰ Ibidem, f. 276.

¹¹ Ibidem, f. 16. Vezi integral documentul „Sinteza mișcării” în Mareșal Ion Antonescu, *Istoria mă va judeca. Scrieri inedite. Documente selectate și pregătite pentru tipar* de Maior Constantin Hlihor, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1993, p. 47-70.

¹² Arhivele Ministerului Apărării Naționale (în continuare Arh. M. Ap. N.), fondul Școala Superioară de Război (în continuare S.S.R.), dosarul 824, f. 410-420; dosarul 932, f. 524-532 ș.a.

¹³ *Cartea amintirilor...*, ed. 1939, f. 254; ed. 1994, p. 127.

¹⁴ Ibidem, ed. 1939, f. 254.

mă pot reține de a nu releva următoarele: am avut norocul de a avea în țară profesori, cari prin spiritul lor larg și occidental, prin metodele lor didactice și prin vasta lor cultură generală și profesională m-au făcut adeseori să regret că nu am putut continua și anul II, a-i asculta și urmări pas cu pas, idee cu idee, în dezvoltarea, aplicarea și soluționarea diferitelor probleme¹⁵.

În amintirile absolvenților din anii 1931-1933 personalitatea generalului Ion Antonescu, avansat în această perioadă la gradul de general de divizie, este intens elogiată. Să notăm că aceste elogii erau consemnate în anul 1939, cu aproape zece-douăsprezece luni înaintea săvârșirii evenimentelor tragice din vara anului 1940, soldate cu mari rupturi teritoriale și dezmembrarea României Mari, în urma cărora persoana autorizată să conducă statul s-a întrupat în generalul Ion Antonescu. „Ceea ce m-a impresionat mai mult, a fost personalitatea puternică a domnului general Ion Antonescu, directorul Școlii Superioare de Război – notează căpitanul Alexandru Simionescu din promoția 39 (...). Toți ofițerii-elevi l-am simțit în fiecare clipă prezent în spiritul și în inima noastră¹⁶. Deosebită este și relatarea maiorului Alexiu Gheorghe, artilerist, promoția 38: „Și acum mi-a rămas ecoul cuvintelor de mulțumire și îndrumare spuse de directorul Școlii, domnul general Antonescu, la plecarea noastră, amintitoare a aceleia înflăcărată pe iluziile primei trese (de sublocotenent – n.n.): «De învățat nimeni nu poate spune că a terminat vreodată. Timpul în Școală este foarte scurt pentru atâta cât ar trebui să se primească noi cunoștințe și să se lămurească cele nelămurite în masa ofițerilor armatei. Școala nu este decât numai un îndreptar. Așa cum apicultorul așează în stup cadrul în care harnicele albine, zi de zi, vor zidi fagurele, tot așa și Școala dă cadrul pe care foștii ei elevi, ca și albinele, vor ști să adauge singuri, tot ce vor culege bun în restul carierei lor». Sunt sigur că astăzi – notează în continuare maiorul Alexiu Gheorghe –, îndemânaticul apicultor (Directorul nostru de atunci) care ne-a dat un cadru minunat, ar avea mulțumirea sufletească de a constata că albinele lui l-au înțeles și au fost și sunt harnice așa cum i-a fost întotdeauna dorința lui de harnic român¹⁷.

Orice comentariu alăturat acestor amintiri prisosește, iar cea mai vibrantă dovadă a respectului și iubirii față de mareșalul Ion Antonescu din partea absolvenților Școlii Superioare de Război a fost fermitatea cu care aceștia, și nu numai ei, întreaga armată română, au răspuns, la 22 iunie 1941, ordinului dezrobitor de glie și de neam: „Ostași, vă ordon treceți Prutul!“ Cei patru ani în care mareșalul Ion Antonescu a fost comandantul Școlii Superioare de Război din București (1927-1929; 1931-1933) sunt o pagină, pe care istoria vieții și activității acestui brav ostaș al armatei române nu o poate vreodată omite.

¹⁵ Ibidem, ed. 1939, f. 270; ed. 1994, p. 137.

¹⁶ Ibidem, ed. 1939, f. 266; ed. 1994, p. 135-136.

¹⁷ Ibidem, ed. 1939, f. 253; ed. 1994, p. 126.

ION ANTONESCU COMANDANT AL DIVIZIEI 3 INFANTERIE DIN PITEȘTI

CORNEL CARP

Numirea generalului de brigadă Ion Antonescu, director al Școlii Superioare de Război, la 1 iulie 1933 în funcția de comandant al Diviziei 3 Infanterie din Pitești s-a făcut în scopul realizării stagiului la comandă necesar avansării la gradul de general de divizie.

La puțin timp (1 decembrie 1933), ca urmare a demersurilor făcute de I.G. Duca, noul prim-ministru și a întrevederilor avute de Antonescu cu ministrul apărării naționale, generalul Nicolae Uică și cu regele Carol al II-lea, a fost numit în funcția de subșef al Marelui Stat Major cu însărcinarea de a ține locul șefului Marelui Stat Major. Îndeplinește, în paralel, ambele funcții timp de aproape un an, după care demisionează din funcția de subșef al Marelui Stat Major, venind la Pitești.

Aici, timp de trei ani, a avut prilejul de a pune în practică, la o scară redusă, desigur, planurile sale ambițioase cu privire la modernizarea structurilor armatei, urmărind în mod deosebit perfecționarea sistemului de instruire a trupe și dotarea corespunzătoare cu armament.

Un loc aparte în cadrul acestor preocupări l-a avut școala ofițerilor, formă de bază a pregătirii diverselor categorii de ofițeri. Generalul Antonescu a îndrumat personal activitatea de întocmire a programelor de pregătire insistând pentru creșterea ponderii temelor de tactică militară, atât teoretice cât și practice. Se desfășurau, de asemenea, trageri cu armamentul din dotare, ședințe de scrimă și echitație.

Școala a funcționat în localul Cercului Militar, săptămânal, joia și vinerea, între orele 15⁰⁰ - 19⁰⁰.

Generalul Antonescu avea acum prilejul deosebit de a pune în practică obiectivele Planului de pregătire și instruire a cadrelor militare întocmit atunci când îndeplinea funcția de subșef al Marelui Stat Major. La temele cu caracter general a adăugat unele specifice, la nivel tactic și operativ, caracteristice regiunii Argeș și întregii zone de responsabilitate a Diviziei 3 Infanterie.

În perioada 10 noiembrie 1934-15 mai 1935, școala ofițerilor a funcționat la ordinul generalului Antonescu, cu următoarea structură:

1. Școala ofițerilor combatanți, din care făceau parte toți ofițerii, generalii, ofițerii superiori și inferiori.

2. Școala ofițerilor sanitari.

3. Școala ofițerilor de intendență.

4. Școala de pregătire a ofițerilor candidați la examenul de admitere la Școala Superioară de Război și a căpitanilor ce urmau să se prezinte la examenul de maior.

5. Școala de pregătire a ofițerilor de rezervă. Aceasta își desfășura activitatea anevoios. La intervenția energică a generalului, în anul 1936 s-au prezentat la cursuri 60 de ofițeri, adică 15% din total.

Comandantul Diviziei a stabilit temele ce urmau a se executa, probând experiența și excepționala sa cultură militară:

– în două ședințe s-a analizat pregătirea, organizarea și desfășurarea aplicațiilor tactice ale Diviziei în perioada martie-octombrie 1935;

– în nouă ședințe s-a pregătit și executat aplicația tactică „Divizia - detașament de acoperire înaintat”;

– în cinci ședințe aplicația „Divizia - detașament de acoperire a unui flanc defensiv”;

– în trei ședințe „Manevra în retragere”;

– în două ședințe „Apărarea pe un front larg”.

Activitățile de bilanț, conduse nemijlocit de către generalul Antonescu se transformau în adevărate lecții de tactică și artă operativă militară. Spirit progresist, inventiv și dinamic, comandantul își îndruma subordonații: „Recomand să se evite șabloanele, mărginiți-vă la principiile și procedeele înscrise numai în regulamente și căutați numai soluția dumneavoastră; nu mai alergați după soluțiuni date de camarazii și profesorii dumneavoastră căci acestea sunt în strânsă legătură cu personalitatea fiecăruia”. Referitor la deciziile luate pe câmpul de luptă, spunea: „Nu adoptați la cazuri speciale clasicismul, trăiți situația, evitați șabloanele și ordonați subalternilor ce trebuie să facă, iar nu ceea ce nu este necesar, căci veți pierde timpul în zadar și timpul la război este egal: sânge și suflete omenești”.

Analizând relațiile dintre ofițerii din comandamentul diviziei pe timpul aplicațiilor tactice, generalul Antonescu concluziona: „La război, când concepția și execuția sunt bune, rezultatele ce se obțin sunt maxime. Când concepția este slabă, însă este urmată de o execuție energică și perfectă, rezultatele pot fi bune. Când concepția este foarte bună, însă va fi însoțită de o execuție slabă, rezultatele pot fi detestabile. Puțini sunt cei ce concep la război, dar foarte mulți cei ce execută, de aici rezultă legătura dintre cele două noțiuni și rolul important al execuției față de concepție”.

Într-o intervenție făcută la 7 noiembrie 1935 preciza: „Nu căutați niciodată soluția șefului, după cum au căutat-o și o caută unii. Abandonați acest procedeu, căci este dezastruos. O soluție copiată, fie ea de tip napoleonian este absolut fără nici o valoare, căci prin aceasta nu vă dezvoltați personalitatea ci, dimpotrivă, o micșorați. Nu ajungeți la acest deziderat decât prin muncă proprie, muncă intensivă de zi și noapte, părăsind șabloanele și soluțiile tip“.

Unor ofițeri, preocupați excesiv de partea teoretică a unei aplicații tactice, le recomanda: „Nu mai faceți teorie în cadrul unei soluții tactice, adaptați-vă la cazul concret, trăiți situația. Față de mijloace, de teren, de inamic și de misiunile pe care le-ați primit, faceți apel la principiile și procedeele înscrise în regulamente. Nu mai faceți scriptologie, această „doctrină a dosarelor“ care se mai practică de la cel mai mic până la cel mai mare, poate să ne aducă înfrângerea“.

Generalul Ion Antonescu, care deținea și funcția de comandant al garnizoanei militare Pitești, a colaborat fructuos cu reprezentanții Prefecturii județului Argeș și cu cei ai primăriei orașului Pitești. Născut în Pitești, s-a simțit legat mai mult decât sentimental de orașul său natal. În orice prilej cooperant, s-a oferit în nenumărate rânduri să sprijine eforturile edililor locali făcute pentru înfrumusețarea și modernizarea orașului. Într-o propunere de colaborare cu organele administrației de stat locale generalul – comandant făcea următoarea constatare: „Prin frumusețile lui naturale, prin împrejurimile lui atât de pitorești, prin posibilitățile turistice de care dispune și prin așezarea lui la confluența a două râuri, orașul Pitești ar putea deveni una dintre localitățile cele mai atrăgătoare și mai frumoase din țară. Fără pretenția de a mă amesteca în atribuțiile altora, am onoarea de a vă propune concursul armatei“.

În ce consta această propunere: prin adresa nr. 14113 din 10 martie 1936 către Primăria orașului Pitești se propunea „amenajarea unui teren care să dea posibilitatea, atât tineretului cât și populației de toate vârstele să practice igiena și sporturile în aer liber“. Răspunsul autorităților a fost extrem de prompt și pozitiv, atât prefectul de Argeș, Ion Ghinescu, cât și primarul orașului Pitești, Romulus Teodorescu declarându-se interesați de propunerea făcută. Cu privire la locul cel mai potrivit pentru amenajarea unui ștrand pentru populația săracă și a unui parc pentru repaus, după ce s-au făcut mai multe recunoașteri, s-a stabilit să se amenajeze terenul situat la sud-est de podul de peste râul Argeș, la ieșirea din oraș spre Cmpulung - Muscel și Ștefănești. Acest teren, cu o suprafață de 24 hectare aparținea Primăriei, se numea „zăvoi“, fiind acoperit cu sălcii și arini, era ușor de amenajat și cu acces la râul Argeș. Avantajele acestei alegeri se datorau și faptului că se afla foarte aproape de centrul orașului, cu posibilități de a se lega cu strada Negru Vodă, printr-o alee de promenadă.

Armata a pus la dispoziție mâna de lucru, meseriași și cadre militare pentru conducerea lucrărilor. S-au prestat 5.172 zile de lucru de către 55 militari, 8 meseriași, 2 subofițeri și 2 ofițeri de la Regimentul 1 Vânători „Principele moștenitor Ferdinand”. Valoarea totală a lucrărilor executate de unitatea militară s-a ridicat la suma de 334.622 lei din care, Primăria a contribuit cu suma de 54.000 lei. S-au executat, în principal, următoarele lucrări:

- curățarea zăvoiuului;
- amenajarea unui dig pentru promenadă de-a lungul Argeșului, pe o distanță de 350 metri;
- curățarea și amenajarea terenului de sport pe o suprafață de 2.500 m²;
- amenajarea bazinului de înot, cu acces la dig;
- construirea unui bufet și a 30 cabine și patinaj (pe timp de iarnă).

Festivitățile care au marcat inaugurarea acestui viitor complex de agrement s-au desfășurat la 30 mai 1935. Au participat reprezentanți ai tuturor instituțiilor care s-au implicat în această lucrare: armata, prefectura și primăria, elevi ai școlilor din oraș. În vara anului respectiv, veniturile realizate din administrația ștrandului au fost de 36.000 lei. Ulterior, lucrările s-au extins, depășind suma de 100.000 lei, constând în construirea stadionului Negru Vodă, după un plan aprobat de Consiliul Național de Educație Fizică, a unui poligon de tir și s-au continuat amenajările lacului. Stadionul a fost inaugurat la data de 16 septembrie 1935, organizându-se cu acest prilej un concurs de fotbal între unitățile Diviziei 3 Infanterie.

Lucrările de modernizare și extindere au continuat și în anul următor, constând în:

- amenajarea unei plaje cu nisip la ștrand;
- montarea unor aparate pentru gimnastică;
- construirea unei popicării;
- montarea unor bănci pentru odihnă pe alei;
- amenajarea unor locuri de joacă pentru copii;
- construirea unei case pentru îngrijitor.

Colaborarea cu organele locale ale administrației de stat a cunoscut și alte forme. Cunoscută fiind pasiunea sa pentru sport, el însuși un practicant al sporturilor hipice, generalul Antonescu s-a preocupat pentru dinamizarea activităților din acest domeniu. O reușită o reprezintă concursurile desfășurate la 9 octombrie 1935 cu sprijinul nemijlocit al Primăriei orașului Pitești și al Prefecturii județului Argeș. Jocurile sportive, desfășurate în localitatea Costești au avut caracter demonstrativ, fiind dotate cu Cupa Prefecturii Argeș la fotbal (transmisibilă) și Cupa Primăriei orașului Pitești la volei. De asemenea, Casa de Agricultură a județului a oferit un cal de călărie echipei învingătoare la fotbal. Sponsorii principali ai acestor jocuri sportive au fost desigur, Prefectura

de Argeș cu 3.000 lei și Primăria Pitești cu 2.000 lei. S-au acordat medalii de argint și de bronz la scrimă, viteză - 100 metri, demifond, săritura în lungime, săritura în înălțime, săritura cu prăjina, aruncarea cu sulita, aruncarea cu grenada și la concursul de patrule. Cupa Prefecturii a fost câștigată de Regimentul 6 Artilerie. Se organizau de asemenea anual, concursurile sportive de iarnă în împrejurimile orașului Câmpulung - Muscel, cu concursul Regimentului 30 Dorobanți Muscel și al Primăriei din localitate.

Pe alt plan, ce pune în evidență grija viitorului conducător al statului pentru păstrarea și cinstirea cum se cuvine a patrimoniului național, se situează sprijinul nemijlocit dat societății "Cultul eroilor". La inițiativa generalului Antonescu au demarat lucrările pentru reamenajarea cimitirului eroilor din localitate într-o nouă concepție, concordantă cu spiritualitatea și tradiția românească. Și de această dată, lucrările au fost executate de armată, însemnând:

- redispunerea parcelelor cu morminte;
- reînhumarea osemintelor eroilor;
- drenajul cimitirului;
- realizarea aleilor cu borduri;
- refacerea Corpului de gardă;
- construirea unui monument;
- construirea unei capele.

Cu prilejul reînhumării osemintelor s-au organizat ceremoniile religioase și militare convenite în memoria eroilor. Valoarea lucrărilor a depășit suma de 200.000 lei.

Generalul de brigadă Ion Antonescu, întotdeauna într-o ținută militară impecabilă, cerută cu strășnicie și subordonaților, era nelipsit la toate evenimentele importante ale urbei, îndeosebi la cele prilejuite de sărbătorile naționale. În acele zile, se organizau cu mare fast ceremonii de către Garnizoana militară Pitești, la care participau un număr mare de cadre militare și ostași: defilări, retrageri cu torțe, Te-Deumuri, concerte susținute de fanfara militară.

În luna ianuarie 1937, Ion Antonescu înaintează la Ministerul Apărării Naționale documentația prin care se propune înființarea în orașul Pitești a unei școli de pilotaj. S-au desfășurat și alte activități ca: baluri de binefacere, aniversări, vizite reciproce între reprezentanții armatei și ai celorlalte instituții civile din oraș. Pe ansamblu, toate acestea pun în evidență pe generalul Antonescu – om al cetății, activ și dinamic, dornic să lase cât mai multe semne ale trecerii sale prin urbea natală. Ele se văd și astăzi.

Ca militar, cei trei ani i-au oferit prilejul excelent de a proiecta bogata sa experiență de comandă formată pe câmpurile de luptă ale Războiului pentru reîntregirea neamului românesc din anii 1916-1919, la comanda unei mari

unități militare. Modul exemplar cum a acționat Divizia 3 Infanterie câțiva ani mai târziu, pentru lichidarea rebeliunii legionare din ianuarie 1941 a însemnat răspunsul trupei la chemarea fostului său comandant.

La 1 noiembrie 1937 a fost numit în fruntea Comandamentului 4 Teritorial, la 25 decembrie a fost avansat la gradul de general de divizie, 3 zile mai târziu fiind numit ministru al apărării naționale.

Perioada „piteșteană” a carierei viitorului mareșal al României reprezintă o etapă importantă, de meditații și clarificări asemeni liniștii dinaintea furtunii ce va dezlănțui curând energii ce vor trece dincolo de sfera militară, purtând un excepțional militar pe nisipurile mișcătoare ale politicii.

NOTE

1. Arhivele Ministerului Apărării Naționale, fond Divizia 3 Infanterie, vol. I, 3, 8, 10, 15; vol. II, 1A, 1B, 1/5, 1/6, 2/3, 5/1, 130.

CONSIDERAȚII PRIVIND GUVERNAREA MAREȘALULUI ION ANTONESCU (6 sept. 1940 - 23 aug. 1944)

CONSTANTIN HLIHOR

Perioada în care mareșalul Ion Antonescu s-a aflat la guvernarea și conducerea statului a fost una dintre cele mai complexe și dramatice, totodată, din istoria contemporană a românilor. Interesul istoricilor, oamenilor politici și de cultură de a cunoaște și înțelege fundamentele și coordonatele pe care a evoluat regimul politic în anii 1940-1944 a fost și continuă să fie extrem de ridicat. A apărut, în mod firesc, în ultimii 50 de ani, o bogată, contradictorie și diversificată literatură istoriografică, memorialistică¹.

Regimul politic și guvernarea mareșalului Ion Antonescu au fost apreciate și caracterizate în majoritatea acestor scrieri și lucrări din perspectiva interesului politic, ideologic și chiar propagandistic al celor care s-au aflat la putere în România în ultima jumătate de secol. Din acest motiv, o serie de întrebări își așteaptă încă răspunsul obiectiv dat fără patimă și prejudecăți.

A fost Ion Antonescu prototipul clasic al dictatorului sau a fost un „actor de conjunctură” în evoluția dramatică a societății românești și europene de la mijlocul veacului nostru? A schimbat esența regimului politic în momentul preluării puterii în stat? Înlăturarea mareșalului de la conducerea statului român a însemnat instaurarea, pe deplin, a unui regim democratic? Prin actele și acțiunile sale de politică internă și externă întreprinse pe timpul guvernării și conducerii țării s-a plasat în galeria marilor oameni de stat ai României sau a marilor criminali?

¹ A se vedea pe larg, *Pe marginea prăpastiei*, 21-23 Ianuarie 1941, Ediție îngrijită prof. univ. dr. Ioan Scurtu, vol. I-II, București, 1992; mareșal Ion Antonescu. *Trei ani de guvernare 6 septembrie 1940 - 6 septembrie 1943*, București, 1943; Idem, *Istoria mă va judeca*. Serieri inedite, documente selectate și pregătite pentru tipar de maior Constantin Hlihor, București, 1993; Mihai Antonescu, *Doi ani de guvernare. 6 septembrie 1940 - 6 septembrie 1942*, București, 1942; Gheorghe Barbul, *Memorial Antonescu*. Al treilea om al Axel, ediție V. F. Dobrinescu, Iași, 1992; George Magherescu, *Adevărul despre Mareșalul Antonescu*, vol. I-III, București, 1991; Constantin Sănătescu *Jurnal*, București, 1993; Mihai Fătu, *Contribuții la studierea regimului politic din România*, București, 1984; Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 - ianuarie 1941*, Cluj-Napoca, 1976; Idem, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, Cluj-Napoca, 1979; *Mareșalul Antonescu*, Supliment al revistei „Lumea”, 1996, etc. <http://cimec.ro>

Aducerea generalului Ion Antonescu la conducerea statului român în condițiile în care România se afla pe marginea haosului politic și social² n-a însemnat întreruperea unui regim democratic și instaurarea dictaturii. Carol al II-lea, într-un moment de criză politică a rupt pactul fundamental existent între națiune și monarhie făcut de Carol I, la 1 iulie 1866, și a instaurat un regim de autoritate în primăvara anului 1938³. Printr-o serie de acte de forță⁴ a impus statului român o nouă arhitectură politică în care separația puterilor în stat era desființată. Carol al II-lea exercita, potrivit art. 31 din propria Constituție, puterea legislativă prin reprezentanța națională, dar și pe cea executivă prin guvernul său (art.32). În materie judecătorească a fost anulată inamovabilitatea judecătorilor.

În aceste condiții puterea politică nu s-a mai generat de jos în sus, prin mandatarea reprezentanților națiunii de către aceasta, ci a fost impusă de sus în jos prin obligarea cetățenilor la obediință. Regimul de autoritate a Regelui Carol al II-lea n-a putut să facă față presiunilor interne dar mai ales a celor externe și a falimentat în toamna anului 1940. Criza a dus la anarhie, la stabilirea autorității politico-statale și la o revoltă generală împotriva „politicii de realizări” a regelui Carol al II-lea⁵.

Întreg spectrul politic românesc a văzut soluția ieșirii din criză prin aducerea la putere a generalului Ion Antonescu⁶. Nimeni n-a perceput, la acea dată, preluarea guvernării ca o uzurpare a puterii în scopul reformării, schimbării sau întemeierii de instituții noi, de impunere a unor modele străine spiritului românesc. Mocsony Stîrcea, fost înalt funcționar al Casei Regale referindu-se la momentul instalării lui Ion Antonescu în fruntea guvernului, scria: „La ora aceea Antonescu era candidatul cel mai agreat de toate partidele de opoziție, iar fracțiunea crucială a germanofililor, anticarliștilor și nemulțumiților de tot felul din armată și aparatul de stat îl considerau persoana cea mai acceptabilă spre a forma guvernul de uniune națională, ce-l reclama

² Constantin Hlihor, *Evoluția raportului de putere și politica alianțelor României în timpul celui de-al doilea război mondial*, în vol. „România în situații limită”, București, 1995, p. 140 și urm.

³ A se vedea pe larg, Paul al României, *Carol al II-lea. Rege al României*, București, 1991; N. Penescu, *La Roumanie. De la démocratie au totalitarisme 1938-1948*, Paris, 1981; Al. Gh. Savu, *Dictatura regală (1938-1940)*, București, 1970; Ioan Scurtu, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană*, București, 1988; Idem, *Monarhia în România*, București, 1991

⁴ Decretul-lege nr 89 din 18 ianuarie 1938 prin care a fost dizolvat Parlamentul (M.O. nr. 314 bis din 18 ianuarie 1938); Decretul-lege nr.856 din 11 februarie 1938 prin care s-a introdus starea de asediu (M.O., nr. 34 din 11 februarie 1938); Decretul-lege nr. 901 din 20 februarie 1938 prin care se instituia un plebiscit pentru a se impune o nouă Constituție (M.O., nr. 42 din 20 februarie 1938); Decretul-lege nr. 1422 prin care au fost suprimate partidele politice (M.O., nr. 75 din 31 martie 1938), etc.

⁵ Aurel David, *Soluția „Antonescu” în guvernarea României în situația limită specifică perioadei 1940-1944*, în vol. „România în situații limită”, București, 1995, p.123 și urm.; Constantin Hlihor, op. cit., în loc. cit., p.142.

⁶ Larry L. Watts, *O Casandră a României. Ion Antonescu*, București, 1994, p.262-263; Ioan Dan, „Procesul” Mareșalului Ion Antonescu, București, 1993, p. 95-96.

situația aceluși moment”⁷. „În acel moment, singura soluție posibilă pentru România, ca și pentru Germania, recunosc acest lucru, – afirma Dan Amedeu Lăzărescu, martor ocular al evenimentelor – era ca în fruntea țării noastre să fie generalul Ion Antonescu (...). El a salvat-o în acel moment, a reprezentat marea șansă a României, la 6 septembrie 1940 – Nimeni n-ar fi putut să-și asume această răspundere”⁸.

Antonescu a considerat că în acel moment se impunea un guvern de „uniune națională” și a contactat liderii principalelor forțe politice ale țării. Discuțiile au fost extrem de dificile. Liderii partidelor istorice, I. Maniu și Dinu Brătianu, condiționau o eventuală colaborare de abdicarea regelui Carol al II-lea, iar capii Mișcării Legionare doreau cele mai importante ministere în viitorul guvern⁹. În aceste condiții generalul Ion Antonescu și-a depus mandatul.

Conștient de izolarea în care se afla și de pericolele ce planau asupra României, Carol al II-lea i-a reînnoit generalului Ion Antonescu mandatul și i-a cerut, să formeze un guvern pur militar, cu generali cu care să se poată înțelege¹⁰. Antonescu i-a replicat șefului statului că „Pentru soluția asta e prea târziu ori e încă prea devreme”¹¹.

Pe fondul prelungirii crizei politice liderii legionari au încercat o lovitură de stat. În cursul zilei de 5 septembrie tensiunea socială a crescut brusc¹². Manifestațiile în Capitală și principalele orașe ale țării au căpătat accente violente. În fața Palatului se trăgeau focuri de armă. La Timișoara, Brașov și Ploiești legionarii au luat cu asalt primăriile și prefecturile¹³.

La granița de est și vest inamicii declarați ai României și-au concentrat noi trupe de intervenție la momentul oportun. Plana și pericolul transformării statului român în protectorat german. Cel de-al treilea Reich își afirmase, cu mult timp înainte, voința de „a asigura securitatea resurselor petrolifere din Valea Prahovei”¹⁴. În acest scop Berlinul a trimis la București doi emisari speciali care au rămas „până la soluționarea problemei românești”¹⁵.

În aceeași zi regele Carol al II-lea prin Decretul-lege nr. 3052 a suspendat Constituția din februarie 1938 și-a dizolvat Parlamentul iar prin Decretul-lege 3053 l-a investit pe generalul Ion Antonescu cu puteri depline în conducerea statului. Această manevră a regelui n-a reușit să oprească starea

⁷ Arh. S.R.I., fond „D”, dosar 40010, vol. 136, f. 2.

⁸ Amedeu Lăzărescu, *Salvatorul neamului românesc în Mareșalul Antonescu. După 50 de ani, puncte de vedere*. Supliment „Lumea magazin”, martie 1996, p.25.

⁹ Arh. S.R.I., fond „D”, vol. 44, f. 125-126.

¹⁰ *Ibidem*, vol. 136, f. 6.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, f. 7.

¹³ Constantin Hlihor, *op. cit.*, în loc. cit., p. 141.

¹⁴ Arh. S.R.I., fond „D”, dosar 40010, vol. 44, f. 124-125.

¹⁵ Documente S.S., Gestapo, A.A., O.K.W., N.S.D.A.P. privitoare la România, Documentar B.C.A., 1980, p. 9.

explozivă din țară.

Evenimentele se succedau cu repeziciune și imprevizibil. În acest context Carol al II-lea dispunea de un scurt răgaz pentru a decide pentru: 1. Păstrarea tronului. În acest caz trebuiau reprimite cu ajutorul armatei manifestațiile de stradă și instalat un guvern condus de generalul Gheorghe Mihail. 2. Abdicarea în favoarea fiului său Mihai și evitarea unui război civil¹⁶.

Fără sprijin politic în țară și izolat total în planul relațiilor internaționale¹⁷ regele Carol al II-lea a abdicat în favoarea fiului său Mihail care, prin forța împrejurărilor, devenea pentru a doua oară rege al României. Ulterior acesta va afirma că a fost detronat de „trădătorul Ion Antonescu și politicienii de ultimă spiță ca Valer Pop”¹⁸.

În împrejurări interne, dar mai ales externe, extrem de nefavorabile, societatea românească a găsit resursele necesare pentru a depăși o SITUAȚIE LIMITĂ. Soluția s-a numit generalul Ion Antonescu. În răsunsul pe care mareșalul Ion Antonescu îl dădea la memoriul Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu pe care i l-au adresat, la 12 august 1943, referitor la împrejurările în care a preluat conducerea statului român nota: „Când am luat conducerea statului, la 6 septembrie 1940, granițele erau prăbușite și armata era mai mult decât în descompunere. Dădea semne de indisciplină de la general până la soldat. Economia națională era total dezorganizată. Finanțele prăbușite. Capitala și regiunile aglomerate și industriale lipsite de materii prime, de pâine și de lemne. Căile ferate dezorganizate, devastate și asaltate de mii de refugiați care alergau îndurerăți după pâine, după locuință, după haine, după plasament. Administrația publică în haos, iar tineretul, înnebunit de furie, se înarma și se pregătea să înnece în sânge, fără a alege vinovați și nevinovați. Cu un cuvânt vulcanul celei mai odioase și sângeroase revoluții, era aprins de la un capăt la altul al țării”¹⁹.

Ion Antonescu și-a început opera de guvernare a țării prin aducerea la îndeplinire a prevederilor Dictatului de la Viena și finalizarea negocierilor cu Bulgaria. În plan intern a încercat o reconciliere națională pentru a reconstitui bazele statului român, cu convingerea că „trebuie să-i ștergem rănile, să-i adunăm puterile, să-i ridicăm onoarea și să-i asigurăm viitorul”²⁰.

După ce primele sarcini de politică externă au fost îndeplinite, Antonescu s-a văzut nevoit să formeze un nou guvern. Noul guvern a fost alcătuit cu destulă dificultate datorită pretențiilor legionare. La 14 septembrie

¹⁶ Arh. S.R.I., fond „D”, dosar 40010, vol. 136, f. 5.

¹⁷ Aurel David, op. cit., în loc. cit., p. 127-128.

¹⁸ Carol al II-lea, În zodia Satanei, București, 1994, p. 135.

¹⁹ Biblioteca Academiei Române, Arh. Ist. fond documentar, dosar 1326, f. 335.

²⁰ Proclamația Generalului Ion Antonescu către Țară, 6 septembrie 1940, în Ion Antonescu, Un A.B.C. al anticomunismului românesc, I, texte selectate și comentarii, studii și note de Gh. Buzatu, Iași, 1992, p. 70, 80-81.

1940 s-a ajuns la o înțelegere între conducătorul statului și Mișcarea legionară. În noul guvern, Horia Sima era vicepreședintele Consiliului de Miniștri, iar legionarii dețineau majoritatea posturilor ministeriale²¹.

Declararea Statului Național Legionar, la 14 septembrie 1940, a determinat pe liderii partidelor istorice să-și schimbe radical poziția; aceștia au refuzat orice participare la guvern dar au permis unor specialiști și tehnicieni să-l sprijine pe general, ocupând posturi cheie²². Iuliu Maniu sesiza corect, în epocă, faptul că regimul generalului Ion Antonescu „a fost impus de evenimentele externe” și că între „acest regim și Partidul Național Țărănesc nu pot exista afinități nici în privința ordinii interne, nici a celei externe”, dar înțelegea că nu trebuie „să facă dificultăți noului guvern”²³.

Prima acțiune notabilă de politică externă a generalului Ion Antonescu după numirea ca președinte al Consiliului de Miniștri a fost să reînnoiască Berlinului cererea făcută de Carol al II-lea de a trimite o misiune militară în România²⁴. A procedat astfel, considerând că prezența trupelor germane în România va descuraja o posibilă ofensivă sovietică în România²⁵, intuită, în epocă, de generalul Ion Antonescu, și ulterior de documentele din arhivele românești și străine²⁶.

Integrarea României în sistemul politic, economic și militar al Axei a fost una de conjunctură și impusă de situația Limită în care s-a găsit România în vara anului 1940 ca urmare a răsturnărilor spectaculoase în raportul de putere și alianță de pe continentul european.

Mareșalul Ion Antonescu a motivat orientarea sa în politica externă atât public²⁷ cât și în corespondența avută cu membrii marcant ai opoziției²⁸. La procesul intentat, în mai 1946, acuzat de a se fi aliat cu Germania lui Hitler, el declara: „M-am înțeles cu domnul Maniu și cu domnul Gh. Brătianu ca eu să fac politica aceasta, că Țara Românească nu avea altă politică să facă în acele momente; în acel timp Germania era victorioasă și temută de toată lumea, distrusese toată Europa, nu mai aveai cu cine să stai de vorbă. România nu putea să trăiască singură, izolată, a trebuit să se sprijine pe ce a găsit, ca un înecat, găsește un pai și se sprijină de el, găsește un pom, se sprijină de el. Asta a găsit România în 1940. N-a putut să se sprijine pe altcineva. România și-a sprijinit politica ei și granițele pe Franța. Franța se prăbușise. S-a sprijinit pe

²¹ Andreas Hillgruber, op. cit., p. 97; Gh. Buzatu, op. cit., p. 18-19.

²² Arh. S.R.I., fond „D”, dosar 40010, vol. 44, f. 97; Andreas Hillgruber, op. cit., p. 97.

²³ Iuliu Maniu - Ion Antonescu, p. 129.

²⁴ Dr. Jurgén Forster, Căile intrării României sub dependența Germaniei, în „Militargeschichtlich Mitteilungan”, nr. 11 / 1979, traducere, O.F.I. a M. Ap. N., Biblioteca C.A., 1980, p. 21.

²⁵ Arh. S.R.I., fond „D”, dosar 40010, vol. 44, f. 125.

²⁶ A se vedea pe larg, Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, Complot împotriva României, București, 1944, p. 32-40; Ion Șișcanu, Ruptul Basarabel, Chișinău, 1993, p. 127 și urm.

²⁷ Mareșal Ion Antonescu, Istoria măi va judeca, p. 163-174.

²⁸ Vezi pe larg, Ion Antonescu, Un A.B.C. al anticomunismului românesc, p. 185, și urm.; Iuliu Maniu - Ion Antonescu, p. 25 și urm.

Mica Înțelegere al cărui factor determinant era Cehoslovacia. Cehoslovacia nu mai era. S-a sprijinit pe Înțelegerea Balcanică, aceasta trădase România deoarece încheiase peste capul României alianța perpetuă cu Ungaria. (?) S-a sprijinit pe Polonia, Polonia era distrusă. Prin urmare România nu mai avea nici un sprijin internațional. Singura țară în măsură să garanteze frontierele a fost Germania. Nu se poate schimba politica internațională a unui stat de la o zi la alta²⁹.

Dacă pe plan extern au putut fi înlăturate unele din pericolele ce-și aveau geneza în situația Limită în care se găsea statul român, nu același lucru se poate spune despre evoluția internă. Aceasta a evoluat continuu către o stare de criză foarte periculoasă aproape de „marginea prăpastiei”. Mișcarea legionară n-a încetat practica acțiunilor diversioniste, teroriste și zgomotos naționalist-șovine și n-a intrat în legalitate așa cum cerea generalul Ion Antonescu. Samavolnicile și abuzurile, însușirea ilegală a bunurilor, dar mai ales crimele comise de legionari au determinat pe conducătorul statului să se disocieze, treptat, de mișcarea legionară, eliminând-o în cele din urmă total de la putere.

După reprimarea rebeliunii legionare din 21-23 ianuarie 1941, prin Înaltul decret regal nr.314 din 14 februarie 1941, Statul Național Legionar a fost desființat, la numai cinci luni de la înființare. A fost instituit un regim de autoritate caracteristic stării excepționale³⁰. Din ianuarie 1941 și până în august 1941 generalul Ion Antonescu a renunțat la colaborări de nuanță politică și a condus, în fapt, un cabinet militar. Economia și alte domenii ale vieții sociale, în ciuda greutăților de război, au cunoscut perioade de creștere în raport cu perioadele anterioare, mai ales cu situația din primul război mondial³¹. Un exemplu edificator îl constituie activitatea de comerț exterior. Volumul exportului a fost, pentru anii 1940-1942, echivalentul a 28.500 kg aur, față de 69.000 kg aur pentru întreaga perioadă interbelică³².

Prelungirea războiului, bombardamentele masive efectuate de Coaliția Națiunilor Unite, începând cu vara anului 1944, au creat mari dificultăți economiei naționale cu repercursiuni în plan social. De evidențiat că, și în condițiile acestea, România era, în prima parte a anului 1944, o țară cu disponibilități în resurse alimentare. Mihai Antonescu a negociat în acest timp cu reprezentantul Crucii Roșii Internaționale crearea în România a unor depozite de subzistențe, cu grâne și porumb, cu care să se intervină în ajutorarea țărilor europene care duceau mare lipsă de hrană³³.

Evoluția evenimentelor politico-militare, din prima parte a celui de-al

²⁹ Fragment din filmul documentar „Istoria mării va judeca”, realizat de studioul „Film-Video” al I.S.M., 1995.

³⁰ O analiză, pe larg, a regimului vezi la Eleonor Focșeneanu, op. cit., p. 82 și urm.; Gh. Buzatu, op. cit., p. 17 și urm.

³¹ 23 august 1944. Documente. vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 421-445.

³² Ibidem., p. 432.

³³ Arh. St. București, fond P.C.M. Stenograme, dosar 1 / 1944, f. 77.

doilea război mondial, în favoarea coaliției Axei a creat pentru România condiții pentru a răspunde agresiunii sovietice din vara anului 1940 și a recupera teritoriile pierdute în est. „Indiferent de aliatul ales și de ceasul desemnat, – afirmă un distins istoric român, Gh. Buzatu – războiul României a început într-un moment în care entuziasmul poporului a fost general, cu nimic mai prejos decât cel manifestat în mai 1877 (la proclamarea independenței naționale) ori în august 1916 (la intrarea țării în acțiunea pentru eliberarea Transilvaniei)”³⁴.

S-a repetat situația dramatică din timpul primului război mondial când, România trebuia să decidă de partea căruia dintre beligeranți să intre în război, în condițiile în care, în ambele tabere, existau teritorii românești sub ocupație străină. În 1916, sub imperativul realizării unității naționale, guvernul condus de Ion I.C. Brătianu a părăsit alianța cu Puterile Centrale și a intrat în război alături de Antantă pentru a elibera și aduce la Patria Mamă teritoriile aflate în stăpânirea Austro-Ungariei. În 1940-1941, datorită evoluției raportului de puteri în Europa, a schimbării alianțelor și mai ales din cauza situației noastre geopolitice – conform afirmațiilor generalului Ion Antonescu în scrisoarea de răspuns adresată lui Iuliu Maniu la 22 iunie 1941 – „am fost nevoit să răsturnăm alianțele pentru a elibera Basarabia și nordul Bucovinei”³⁵. În fapt, am purtat un război paralel cu războiul germano-sovietic, cu obiective dar mai ales motivații diferite³⁶.

Din momentul în care raportul de putere în desfășurarea celui de-al doilea război mondial s-a schimbat în favoarea Coaliției Națiunilor Unite, România a început să se îndrepte din nou spre o situație Limită. Aceasta va cunoaște vârful de intensitate în ultima decadă a lunii august 1944. Societatea românească trebuie să găsească o soluție. Soluția a fost demiterea și arestarea mareșalului Ion Antonescu. Consecințele au fost greu de anticipat în acel moment pentru autorii înlăturării mareșalului Ion Antonescu, însă extrem de grave pentru evoluția ulterioară a societății românești.

³⁴ Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939-1945*, Iași, 1995, p. 20.

³⁵ Arh. S.R.I., fond „D”, dosar 40010, vol. 34, f. 47.

³⁶ Dr. Jurgen Forster, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 31-32.

IDEEA LUPTEI PENTRU UNITATE NAȚIONALĂ LA ROMÂNI ÎN CONCEPȚIA MAREȘALULUI ION ANTONESCU

AURELIAN TEODORESCU

A urmări destinul în posteritate al Mareșalului Ion Antonescu și a contribui la definirea locului și rolului său în spațiul gândirii social-politice și militare românești constituie, desigur, o temă de cercetare dificilă, dar, în același timp și extrem de generoasă. Mulți, foarte mulți au încercat să scrie despre el, dar puțini, foarte puțini au izbutit să dea contur personalității sale de dimensiuni cu adevărat istorice¹. Conștienți, așadar, de dificultățile pe care aveam să le întâmpinăm, în cele ce urmează ne-am propus să-l surprindem pe Mareșalul Ion Antonescu în ipostaza de cunoscător și iubitor al istoriei poporului român, al luptei sale necurmăte pentru împlinirea idealului de unitate națională.

Născut pe meleagurile de legendă ale Argeșului și educat în spiritul celor mai bune tradiții ale școlii militare românești, el a înțeles de timpuriu că istoria nu este numai un mijloc de cunoaștere a trecutului, ci și un stimulator de energie și încredere în lupta cu vicisitudinile vremii. O asemenea profundă înțelegere a istoriei i-a călăuzit întreaga viață, ajutându-l în strădania de a-și fundamenta deciziile politice și militare în concordanță cu interesele fundamentale ale poporului român.

În incursiunea istorică pe care o realiza, fie în lucrarea: „Românii – originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor“, lucrare ce a fost tipărită în mai multe ediții de-a lungul vremii², fie în chemările, apelurile, proclamațiile sau articolele apărute în presa timpului, dar mai cu seamă în cuvântările rostite cu diferite prilejuri în anii 1940-1944 în calitate de Conducător al Statului, Mareșalul Ion Antonescu pornea de la premisa justă potrivit căreia împlinirea în 1918 a idealului de unitate națională era „o consecință a drepturilor noastre

¹ Despre viața și activitatea Mareșalului Ion Antonescu s-a scris de-a lungul vremii o întreagă literatură. Vezi, pe larg, Gh. Buzatu, *România în războiul mondial din 1939-1945*. Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1995, p.p. 282-286.

² Gh. Buzatu, *Op.cit.*, p. 282.

istorice³. Aceste drepturi se originau, după părerea lui, în faptul că „Poporul român se afla, din timpuri foarte îndepărtate, așezat în mase compacte în tot ținutul cuprins între Tisa, Nistru, Dunăre și Mare și în blocuri, destul de considerabile, de-a lungul malului drept al Dunării și dincolo de Nistru până la Don⁴. Numeroase mărturii arheologice și izvoare scrise ale antichității dovedesc pe deplin temeinicia unei asemenea afirmații. Alături de vechimea în spațiul carpato-danubiano-pontic, Mareșalul Ion Antonescu așeza autohtonía, originea, permanența și dorința nestăvilită de libertate a poporului român. „... Vechimea originii noastre – scria el –, încăpățănarea cu care ne-am ținut, timp de 2000 de ani, agățați de locurile în care ne-am născut, cu toată urgia năprasnică a năvălitorilor și perseverența sălbatică a cotropitorilor, suferințele îndurate, luptee duse și vitalitatea noastră, constituie drepturi suficiente, în baza cărora putem, pe drept cuvânt, pretinde să se reconstituie Dacia Traiana în limitele trasate cu sabia și lăsate nouă moștenire de strămoșii noștri⁵.”

Oprindu-se asupra procesului de organizare statală, proces ale cărui începuturi le plasa încă de timpuriu, el atrăgea atenția asupra semnificației domniei marelui rege Burebista în timpul căruia, în jurul anilor 70 î.e.n., se constituia un stat mare și puternic cu capitala la Sarmisegetusa. După o serie de războaie sângeroase în care Decebal, ultimul rege dac, murea „moarte de erou pe ruinele patriei sale⁶, cea mai mare parte a fostului stat al dacilor era transformată în provincie romană. În perioada ce a urmat, această provincie va fi supusă unui intens proces de romanizare, la capătul căruia se va afla „poporul românesc de astăzi⁷. Și pentru a fi și mai convingător, el adăuga: „Tipul, obiceiurile, tradițiile rămase de la popoarele de origine tracă care au locuit în Dacia, înaintea stăpânirii romane, fac dovada indubitabilă că originea noastră este rezultatul contopirii celor două elemente⁸. În vreme ce multe popoare își pierduseră identitatea în urma năvălirii populațiilor migratoare – aprecia el –, „singur elementul românesc, ieșit din fuziunea daco-romană, face excepție de la această regulă, aproape generală. Atât de mare era valoarea etnică a acestui element și atât de puternică forța lui de rezistență încât cu toate că era de recentă apariție, totuși, a reușit după zece secole de nesfârșite invaziuni, să păstreze totdeauna intacte conștiința originii sale romane, obiceiurile, limba, tradițiile și chiar foarte multe din numirile geografice⁹.”

Expansiunea spre răsărit a coroanei maghiare începând cu secolul al X-lea, pe de o parte, și apariția pericolului turcesc la Dunăre, pe de altă parte,

³ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), fond P.C.M. Cabinetul Militar, dos. 460/1941, f. 50.

⁴ Ibidem, f. 11.

⁵ Ibidem, f. 22.

⁶ Ibidem, f. 12.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, f. 14.

au făcut cu neputință – își fixa el concluzia – „continuarea închegării într-un singur trup a marilor grupări românești care apăruseră, și în parte se consolidaseră, în secolele al XIII-lea și al XIV-lea”¹⁰.

În lupta poporului român pentru apărarea gliei strămoșești împotriva pericolului otoman, care în marșul său prin Peninsula Balcanică transformase rând pe rând toate statele de la sudul Dunării în raiale și pașalâcuri, două mari și impunătoare personalități, după părerea lui, s-au detașat: „Una este aceea a lui Ștefan cel Mare (1457-1504) care, prin acțiunea sa de interes general, ocupa un loc de frunte în istoria universală; iar a doua este aceea a lui Mihai Viteazul (1593-1601), care a reușit, pentru scurtă vreme, să unească sub un singur sceptru Muntenia, Moldova și Transilvania”¹¹. Unirea de o clipă de la 1600 înfăptuită de marele voievod – ținea să sublinieze Mareșalul Ion Antonescu – „a călăuzit în decursul timpurilor toate mințile luminate ale românilor de pretutindeni și toate generațiile care s-au succedat de la revoluția din 1848 și până la acelea care au făcut războiul din 1916-1918”¹².

Spre sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul veacului următor, puterea militară a Imperiului Otoman va intra în declin. Odată cu aceasta, Transilvania și Banatul vor fi încorporate în Imperiul Habsburgic. Așa cum bine observa el, „o mare parte din români trec, nu pentru ultima oară, dintr-o sclavie într-alta”¹³. În veacul al XVIII-lea, prin dispariția Poloniei, la hotarul de răsărit al Moldovei va căpăta tot mai mult contur pericolul țarist. Descifrând în articulațiile sale cele mai intime adevăratele scopuri ale politicii externe a țarismului, Mareșalul Ion Antonescu scria: „Sub aparența de a ocroti pe creștinii din Orientul Europei, Rusia începe o serie de războaie în contra turcilor, cu scopul nemărturisit, dar evident, de a transforma Marea Neagră într-un lac rusesc și a ajunge astfel, acolo unde Petru cel Mare hotărâse, la Constantinopol, atât peste Balcani, cât și prin Asia Mică”¹⁴. La rândul său, sub masca desrobirii creștinătății, Imperiul Habsburgic, urmărea preluarea moștenirii Imperiului Otoman. Cele dintâi victime ale acestei politici vor fi țările române, din care au fost desprinse prin forță și trădare Bucovina la 1775 și Basarabia la 1812. Aflate în calea tendințelor expansioniste ale celor două mari imperii, după expresia Mareșalului Ion Antonescu, asupra țărilor române plana pericolul de a fi „înghițite în întregime”¹⁵. Că este așa, preciza el mai departe, o dovedește „faptul că, după terminarea luptelor, care mai întotdeauna se desfășurau pe teritoriul nostru, oștirile dușmane victorioase, căutau a rămâne sub diferite pretexte în Principate. Astfel, în cursul secolului al XVIII-lea, țările

¹⁰ Ibidem, f. 16.

¹¹ Ibidem, f. 18.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, f. 19.

¹⁵ Ibidem.

românești au fost, rând pe rând, ocupate și de ruși și de austrieci, timp de vreo 50 de ani¹⁶. Și atunci când totul părea pierdut, aprecia Mareșalul Ion Antonescu, pe neașteptate a început „să se facă lumină. Pe de o parte, împrejurări externe favorabile – slăbirea Turciei, antagonismul dintre cele două puteri rivale – Rusia și Austria – în ce privește moștenirea turcească, conștiința dreptății etnice și istorice, principiul naționalităților sprijinit de țările din Apus – Franța și Anglia –, iar pe de altă parte, dezvoltarea mereu crescândă a conștiinței naționale a poporului român în ce privește originea, valoarea, forța și drepturile lui istorice, ne-a salvat¹⁷. Mareșalului Ion Antonescu îi apărea, totodată, ca necesar să precizeze că tocmai ca rezultat al dezvoltării conștiinței naționale „s-a ajuns la un program politic, care ducea la realizarea programului pe care Mihai l-a lăsat odată cu capul lui moștenire sfântă întregului popor¹⁸. Acest program, pe care el îl înțelegea în termeni de acțiune, „urmărea înfăptuirea următoarelor trei mari idei: a) Mai întâi unirea celor două Principate. Fapt împlinit în 1859 când Moldova și Muntenia s-au contopit și au constituit țara de atunci cunoscută în lume sub numele de România; b) Independența țării. Scop atins la 1878 când, după patru secole de dureroase înjosiri și suferințe, Principatele, astfel unite, își iau în deplină libertate sborul spre progres și își îndreaptă privirea către Carpați; în sfârșit, c) Gruparea tuturor românilor în Dacia Traiana într-un stat unitar, liber și puternic¹⁹. Așa cum se știe, după doi ani de neutralitate, în conformitate cu obligațiile asumate prin convenția de alianță încheiată la 4/16 august 1916 de România cu Rusia, Anglia, Franța și Italia, trupele române trec prin defileurile Carpaților și vor înainta concentric spre inima Transilvaniei. „Pentru prima oară de la Mihai Viteazul – scria Mareșalul Ion Antonescu, învederând prin aceasta justetea participării României la primul război mondial – stindardele românești învelesc și luminesc câmpiile scăldate, o eternitate, numai în lacrimi și sânge. Pe urma lor, în genunchi și plângând, copiii și femeile cernite, strigau „Doamnel Ajută-le!“. Astfel începem, într-o zi de sărbătoare, războiul cel mai mareț din istoria noastră ca glorie, suferințe, sacrificii, umilință și rezultate²⁰.

Și pentru Mareșalul Ion Antonescu Marea Unire din 1918 a reprezentat unul dintre cele mai înălțătoare momente din istoria românilor. Numai că aceasta îi apare mai degrabă ca un produs al războiului din 1916-1918, decât al marilor adunări plebiscitare de la 27 martie, 28 noiembrie și 1 decembrie 1918, de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia care, se știe, că au validat prin votul lor voința de unitate națională a românilor.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, f. 20-21.

¹⁸ Ibidem, f. 21.

¹⁹ Ibidem, f. 21-22.

²⁰ Ibidem, f. 23-24.

Dar dreptul de a ne uni într-un singur stat în fruntariile vechii Dacii nu se sprijinea numai pe argumente de natură istorică. Din această perspectivă, la fel de importante erau pentru el și argumentele de ordin etnografic. „N-am fost niciodată cu toții cu adevărat uniți politicește – scria Mareșalul Ion Antonescu –, dar am fost întotdeauna uniți sufletește. Graiul, portul și credința noastră au fost în toate timpurile aceleași. Călcați țara în lung și în lat; mergeți de la Nistru până la Tisa și din Maramureș până la Mare și veți constata pretutindeni același chip, aceeași privire, aproape același port și absolut același grai și aceeași dorință”²¹. Ce s-ar mai putea adăuga în plus ? Nimic.

Nu avea însă să treacă multă vreme de la Marea Unire din 1918 și neamul românesc avea să fie lovit din nou mișelește pe la spate. La 23 august 1939, prin pactul Ribbentrop-Molotov, Hitler și Stalin hotărâau soarta Poloniei și României. Sub amenințarea războiului, în urma ultimatumului din 26 iunie 1940, România era silită să cedeze Uniunii Sovietice Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța. Peste trei milioane și jumătate de români și un teritoriu de 51.000 km erau smulși din trupul țării. O lună mai târziu, la 30 august 1940, sub presiunea Germaniei hitleriste și a Italiei fasciste, prin dictatul de la Viena, țara era din nou amputată, pierzând în favoarea Ungariei horthyste un teritoriu de 43.500 km, cu o populație de 2.800.000 de locuitori, în marea lor majoritate români. În sfârșit, în septembrie același an, un teritoriu de 7.000 km, cu o populație de 400.000 locuitori va fi cedat Bulgariei. Acestei politici de forță și dictat promovată de marile puteri revizioniste și aliații lor, Mareșalul Ion Antonescu îi opunea omenia și vocația de pace a poporului român. „Legile care au cârmuit viața neamului românesc – scria el – au fost legile omeniei și de dreptate. Noi n-am împilat niciodată pe nimeni, noi n-am cotropit pământurile care nu erau ale noastre și n-am pândit ceasurile de întuneric ale vecinului pentru ca să înfigem pumnalul în spatele lui îndurerat; Noi am îmbrățișat cu generozitate creștină a sufletului românesc pe toți cei care au venit în leagănul nașterii noastre, chiar când fapta noastră n-a fost înțeleasă și urmată. Noi n-am răzbunat nedreptățile și n-am întors încercărilor soartei sfatul aspru al urii”²².

I-a fost dat Mareșalului Ion Antonescu să preia conducerea țării într-unul dintre cele mai grele momente din istoria ei: „A vrut Dumnezeu ca eu, care am luptat în tinerețe pentru granițele neamului și m-am străduit pentru onoarea și puterea armatei, să am la bătrânețe dureroasa soartă de a aduna pe risipiții granițelor sfărâmate”²³. Deși a fost nevoit să se încline în fața unui fapt împlinit, el îi avertiza pe toți aceia care, într-un fel sau altul, contribuiseră la sfârtecarea țării: „Nu va fi liniște în acest colț al Europei și nu va fi dreptate

²¹ Ibidem, f. 51-52.

²² Ibidem, dos. 149/1940, f. 15.

²³ Ibidem, f. 6.

adevărată în lume cât timp nu se va face sau nu-și va face dreptate poporul românesc. Și se va face. Acest lucru îl afirma, prin mine și odată cu mine, toți aceia care au vieți de jertfit²⁴. Răzbate de aici nu numai credința lui nestrămutată în justețea cauzei românești, ci și necesitatea luptei până la jertfa supremă, dacă era nevoie, pentru înlăturarea unei asemenea nedreptăți. De pe această poziție profund patriotică, în cuvântarea rostită la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1940, Mareșalul Ion Antonescu da glas durerii unui întreg popor: „1 Decembrie nu este anul acesta ziua bucuriei naționale. 1 Decembrie este astăzi pentru noi ziua martirilor care au suferit și au murit, s-au jertfit și au căzut odată cu granițele noastre sfinte²⁵. Dar această măreață zi din istoria țării era, în același timp, pentru el și „ziua judecății trecutului“, a „muștrării și pocăințelor“. Și aceasta pentru că, în loc să pună cu toții umărul la consolidarea statului național unitar român, oamenii politici ai vremii și-au risipit forțele „în dezbinări stupide, în bârfeli odioase, în vrajbe dureroase și în apucături neomenoase“, ceea ce a făcut ca țara să fie „surprinsă de furtună total slăbită înăuntru și fără nici un sprijin în afară²⁶. Exigent cu alții, dar și cu sine, el cerea ca toți cei vinovați de greaua situație în care se găsea țara să fie judecați și condamnați. „... Toți miniștrii de război, de la unul până la toți și de la toți până la unul – îi scria regelui Carol al II-lea la 29 iunie 1940 – sunt vinovați. Toți Șefii de Stat Major de la război și până astăzi, toți, fără nici o excepție, în cap cu mine, trebuie dați în judecată²⁷.

Pe deplin încrezător în capacitatea poporului român de a relua cu și mai multă energie lupta pentru refacerea unității știrbite a țării, la aceeași adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1940, Mareșalul Ion Antonescu spunea: „Frați ardeleni! Voi care v-ați sfâșiat sufletul și trupul; voi care v-ați părăsit încă odată vetrele vieții și crucile mormintelor; voi care ați adăugat dureri noi la hrisovul suferințelor de veacuri. Nu deznădăjduiți. Pe umerii voștri stă apărarea sfântă a datoriilor strămoșești. În această clipă de îngenunchere, îngenunchiați ca să auziți trosnetul de trupuri ale lui Horia și Cloșca pe roată; simțiți în sânge clocotul de viață ardelenescă a lui Avram Iancu și ritmul de redeșteptare națională a lui Mureșan. Plecați urechea la brazda strămoșească și purtați în cuget icoana gândurilor lui Lazăr, Șincai și Saguna și cutremurați-vă de biruința măreață și veșnică a lui Mihai Viteazul²⁸.

Nu peste multă vreme, în zorii zilei de 22 iunie 1941, armata română primea ordin să treacă la eliberarea pământului sfânt al Basarabiei și Bucovinei de Nord. „V-am făgăduit din prima zi... a luptei mele naționale – ținea el să precizeze în acest ordin – să vă duc la biruință. Să șterg pata de dezonoare din

²⁴ Ibidem, f. 10-11.

²⁵ Ibidem, fond P.C.M., dos. 325/1940, f. 39.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, fond P.C.M. Cabinetul Militar, f. 141.

²⁸ Ibidem, fond P.C.M., dos. 325/1940, f. 40.

cartea neamului și umbra de umilire de pe fruntea și epoleții voștri. Azi a sosit ceasul celei mai sfinte lupte, lupta drepturilor strămoșești și a bisericii, lupta pentru vetrele și altarele românești de totdeauna. Ostași. Vă ordon: Treceți Prutul... Reîmpliniți în trupul țării glia străbună a Basarabilor și codrii voievodali ai Bucovinei, ogoarele și plaiurile voastre²⁹.

Despre participarea României, alături de Germania hitleristă, la războiul antisovietic s-au purtat și, cu siguranță, se vor mai purta încă multe discuții. În ce ne privește, considerăm că, într-o anumită măsură și până la un anumit punct, participarea țării noastre la acest război întrunește toate caracteristicile unui război național de eliberare. De altfel, într-o cuvântare rostită la Școala Superioară de Război în februarie 1944, însuși Mareșalul Ion Antonescu sublinia răspicat: „Lupta noastră împotriva Rusiei nu este o luptă pe care o ducem dintr-o necesitate de moment, ci este o luptă dictată de istoria noastră”³⁰. De aceea, a judeca lucrurile în afara acestui profund adevăr, este pentru noi orice, în afară de abordarea realității cu mijloacele științei.

Luptând pentru eliberarea provinciilor de peste Prut, Mareșalul Ion Antonescu nu uita nici pământul vremelnice cedat al Transilvaniei de Nord, care gemea sub cisma Ungariei horthyste. La 20 iunie 1943, cu prilejul înălțării în grad a unei noi promoții de ofițeri, el spunea cu hotărâre: „Aici, în fața Șelimbărului, sub poalele Turdei, în care cel dintâi Mihai al istoriei noastre și-a zidit trupul lui în pământul neamului risipind cu putere de fulger pe pământul tuturor românilor strigătul unității românești, al celei dintâi și celei mai sfinte uniri, îți cer și îți poruncesc promoție Mihai Viteazul să știi să fii vrednică de numele pe care îl porți de azi înainte ... Îți poruncesc, îți poruncește neamul, îți poruncește istoria, să nu ai liniște, să nu-ți socotești datoria împlinită până când dreptatea românească înrădăcinată prin sângele jertfei în pământul Turzii nu va fi împlinită”³¹.

Dar sorții războiului nu i-au fost, așa cum se știe, favorabili. Dorința lui arzătoare de a vedea din nou realizată unitatea statală a tuturor românilor a rămas în sarcina generațiilor viitoare. Cu acest gând în suflet, în ultimul său cuvânt rostit în fața „tribunalului” ce-l condamna la moarte, el nu uita să-și exprime mândria de a fi fiul unei nații „cu dubla ascendență romană și dacă, a cărei istorie a fost luminată de strălucitoarea figură a lui Traian și de jertfa marelui Decebal! Am luptat în două războaie mondiale pentru gloria ta! Sunt fericit să cobor cu câteva clipe mai devreme lângă martirii tăi. Las Țării tot ce a fost bun în guvernarea mea. Tot ce a fost rău iau asupra mea, în afară de crimă!”³². Să luăm aminte la aceste cuvinte greu de digerat de acei fără rădăcini și conștiință de neam, și să acționăm cu toții, indiferent de treapta pe care ne

²⁹ Ibidem, dos. 316/1940, f. 65-66.

³⁰ Ibidem, dos. 205/1944, f. 29.

³¹ Ibidem, dos. 149/1940, f. 17.

³² Cf. Gh. Buzatu, *Op. cit.*, p.p. 31-32.

aflăm în ierarhia vieții social-politice a țării. În caz contrar, istoria ne va judeca fără cruțare.

În scrierile Mareșalului Ion Antonescu cu privire la lupta poporului român pentru împlinirea idealului de unitate națională întâlnim, desigur, și unele formulări, aprecieri sau observații, care nu mai pot fi acceptate de către noi astăzi. Dincolo de aceste inadvertențe, așa cum am încercat să relevăm, aceste scrieri se înscriu în eforturile marilor noștri înaintași de a ține mereu trează conștiința poporului că unirea tuturor românilor în vatra Daciei străbune este un drept sacru și imprescriptibil.

În decursul frământatei sale vieți, Mareșalul Ion Antonescu uneori a greșit. Raportate la ansamblul operei sale, aceste alunecări de la realitate sunt și vor rămâne totdeauna periferice. Pentru tot ce a făcut durabil spre binele acestei țări, și a făcut multe, el a intrat în conștiința poporului ca unul dintre cei mai de seamă oameni pe care i-a dat neamul românesc.

PROCESUL ȘI EXECUȚIA MAREȘALULUI ION ANTONESCU ÎN PERCEPȚIA OPINIEI PUBLICE ROMÂNEȘTI ȘI A ARMATEI ROMÂNE

FLORIN ȘPERLEA

La 6 mai 1946 în localul Judecătoriei Ocolului VIII din strada Știrbei Vodă, București, a început procesul intentat marelui Ion Antonescu și unora dintre colaboratorii săi, proces care avea să fie cunoscut în epocă drept „procesul marii trădări naționale”¹. Acuzațiile aduse marelui Ion Antonescu – „crimă de dezastrul țării”, ș.a. – cu greu mai pot fi astăzi acceptate, iar istoriografia română din ultimii ani a făcut importante demersuri în acest sens.

Sentința s-a pronunțat la 17 mai 1946, fiind condamnați la moarte: Ion Antonescu, Mihai Antonescu, C.Z. Vasiliu, Gheorghe Alexianu, Eugen Cristescu, Constantin Pantazi și Radu Lecca, ultimilor trei, în urma cererilor de grațiere fiindu-le comutată pedeapsa cu moartea în muncă silnică pe viață, sfârșind în temnițele comuniste.

Execuția celorlalți patru se regăsește relatată în diverse volume de documente apărute după 1989², precum și în imaginile filmate în iunie 1946.

Legislația adoptată după instaurarea prin forță la 6 martie 1945 a guvernului Petru Groza viza în mod deosebit purificarea administrației publice și sancționarea celor vinovați de crime de război, probleme dezbătute încă din 24 ianuarie 1945, într-o ședință a Consiliului Frontului Național Democrat (F.N.D.)³, prilejuită de întoarcerea de la Moscova a lui Gh. Gheorghiu-Dej. Programul de guvernare al F.N.D. publicat în „Scânteia” din 29 ianuarie 1945 sublinia la pct. 10 că „Guvernul F.N.D. va aresta și judeca pe criminalii de război, va lichida complet legionarismul și toate rămășițele hitleristo-fasciste. Va curăți aparatul de stat de toate elementele fasciste și profasciste”. Nu mai

¹ Procesul marilor trădări naționale, București, 1946.

² Mareșalul Antonescu în fața istoriei, vol. 2, Iași, 1990, realizat de Gh. Buzatu; Procesul Mareșalului Antonescu. Documente, vol. 2, București, 1995, sub îngrijirea lui Marcel Dumitru-Ciucă; de asemenea, c-dor A. Pentelescu, lt. F. Șperlea, Un document inedit despre execuția Mareșalului Antonescu, „Revista de Istorie Militară”, nr. 2 / 1996.

³ România. Viața politică în documente. 1945, Arhivele Statului, București, 1994, p. 81.

surprinde rapiditatea cu care după 6 martie 1945 au fost elaborate legea 217 privind purificarea administrațiilor publice (30 martie 1945) și legea 312 privind urmărirea și sancționarea celor vinovați de dezastrul țării sau de crime de război (21 aprilie 1945). Aceasta din urmă înlocuia legile 50 și 51 din 21 ianuarie 1945 și institua 15 categorii de „vinovați de dezastrul țării prin săvârșirea de crime de război”. „Crima de război” a devenit o formulare de maximă generalitate incluzând fapte care mergeau de la declararea sau continuarea războiului până la realizarea de averi în mod ilicit, cuprinzând ansamblul problemelor politice, militare sau administrative. Acuzatorii publici obțineau drepturi discreționare, toate autoritățile publice fiind obligate să fie la dispoziția acestora, iar puterea judecătorească cunoștea o neobișnuită transferare spre executiv⁴. Într-un raport înaintat la 23 aprilie Departamentului de Stat, Burton Berry, reprezentantul politic al SUA în România, arăta că în discuția pe care a avut-o cu regele Mihai I la 10 aprilie, suveranul român „a spus că a semnat (legea 312, n.n.) numai după ce s-a luptat trei săptămâni cu guvernul și a reușit în cele din urmă să elimine din textul legii cele mai supărătoare articole”⁵. El obținuse permisiunea de a se face recurs la un tribunal obișnuit, eliminarea articolului care împuternicea tribunalele poporului să judece persoanele acuzate de tulburarea actualei ordini politice (care ar fi permis fără nici o îngrădire eliminarea tuturor opozanților politici), precum și stabilirea termenului de valabilitate a legii până la 1 septembrie 1945 (ceea ce nu s-a respectat).

„Glasul Armatei”, organul central de presă al Ministerului de Război (apărut în iulie 1945), prin semnătura sublocotenentului Aurel Lambrino realiza pe parcursul anului 1945 interesante paralele. Astfel, la 29 iulie 1945 A. Lambrino scria: „Mareșalul Petain a trădat Franța. El a trădat-o nu numai din 1940 începând, ci de atunci de când, plin de ură împotriva țaranilor, muncitorilor și intelectualilor francezi (sic!), s-a pus orbește în slujba negrelor organizații fasciste pentru care Franța democrată a fost și rămâne o primejdie nimicitoare. Poporul francez, renăscut, îl judecă și îl osândește”⁶. La 6 septembrie 1945 referindu-se la arestarea mareșalilor von Brauchitsch și von Manstein, A. Lambrino sublinia: „Ei sunt luați de guler și aruncați acolo unde le este locul: la răcoare. Cine are urechi de auzit să audă. Avem și noi Brauchitsch-ii și Manstein-ii noștri!”⁷.

Ne propunem să urmărim în continuare modul în care au fost privite atât procesul „marii trădări naționale”, cât și sentința care i-a urmat, de către opinia publică și armata română.

⁴ Ibidem, p. 238-242.

⁵ Ibidem, p. 245.

⁶ „Glasul Armatei”, nr. 3 / 29 iulie 1945, p.1.

⁷ Idem, nr. 10 / 6 septembrie 1945, p. 1.

Ziaristul american Reuben Markham, trimis special al ziarului „Christian Science Monitor“, care s-a aflat în București pe timpul procesului nota: „Cu toate dezastrele pe care le-au cunoscut românii din cauza lui Antonescu, eu cred că mulți s-au simțit alături de el când a fost executat. Conduita lui curajoasă în cursul procesului i-au atras numeroase simpatii; dar ceea ce a apropiat poporul de fostul lui șef a fost neîncrederea pe care a manifestat-o întotdeauna față de Rusia (...). Istoria morții lui a făcut repede înconjurul țării și a fost deformată și înfrumusețată atât, încât Antonescu a ajuns să fie simbolul onoarei în România”⁸. R. Markham a fost silit să părăsească România datorită retragerii vizei de către Comisia Aliată de Control, generalul V.P. Vinogradov învinuindu-l pentru puternica atitudine antisovietică a articolelor sale. Protestele generalului C.V.R. Schyler, reprezentantul american în Comisia Aliată de Control, au fost inutile⁹.

Într-un buletin contrainformativ întocmit de Secția a II-a Informații a Marelui Stat Major la 11 mai 1946, după cinci zile de la începerea procesului, se consemnează că „în opinia publică, în general, judecarea lor este apreciată ca justă, dar se declară că indiferent de modul cum se vor desfășura dezbaterile, sentința va fi dictată de la Moscova (...). O parte din opinia publică dezavuează moțiunile votate de muncitori prin care au cerut pedeapsa cu moartea pentru Antonescu”¹⁰. În ceea ce privește cercurile evreiești, se arată în același buletin contrainformativ că „atitudinea acestora este o consecință a tratamentului omenos și binevoitor pe care l-au obținut pe timpul guvernării sale, când au fost exceptați de la expulzare”¹¹. Că sentința a fost dictată de la Moscova stau mărturie declarațiile fostului ministru al justiției Lucrețiu Pătrășcanu din iulie 1951 și septembrie 1952 (acum el însuși acuzat de trădare), în care relatează că înaintea regelui, lista cu condamnările și comutările fusese arătată „numai la doi oameni din Comisia Aliată de Control (unul fiind I. Susaikov, locțiitor al președintelui Comisiei, n.n.) unde au fost întâi, și apoi la Partid unuia dintre conducători”¹².

Care a fost însă poziția armatei române ?

La 18 mai 1946, a doua zi după pronunțarea sentinței, Inspectoratul General al Armatei pentru Educație, Cultură și Propagandă (aparatură politică constituită după model sovietic la 8 mai 1945, sub denumirea Direcția Superioară pentru Educație, Cultură și Propagandă), prin ordinul 465 cerea

⁸ Apud Platon Chimoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei sovietice*, Editura „Carpații”, Madrid, 1965, p. 336.

⁹ I. Chiper, F. Constantiniu, A. Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*, Editura Iconica, București, 1993, p. 66.

¹⁰ Arhiva Ministerului Apărării Naționale (în continuare Arh. M.Ap.N.), fond 948, Secția a II-a, dosar 1645, f. 63-64.

¹¹ Ibidem.

¹² Apud Ș. Rădulescu-Zoner, D. Bușe, B. Marinescu, *Instaurarea totalitarismului comunist în România*, Editura Cavallotti, București, 1995, p. 144.

organizarea unor mitinguri în unitățile militare prin care să se exprime adeziunea armatei la executarea criminalilor de război judecați.

La 20 mai Subsecretariatul de Stat pentru Marină (S.S.M.), care funcționa în hotelul „Bulevard” din București, prin ofițerii aparatului politic, a trecut la îndeplinirea ordinului 465 / 18 mai 1946. S-a convocat astfel întregul personal în sala de marmură a amintitului hotel pentru ora 11, întâlnirea beneficiind și de prezența amiralului Petre Bărbuneanu, ministrul Marinei. Căpitanul comandor (r.) Victor Bădescu, unul dintre participanți, relatează momentele acelei dimineți: „Amiralul Bărbuneanu ne-a făcut o comunicare destul de scurtă (...): «Tribunalul Poporului» l-a judecat pe fostul mareșal Antonescu și urmează să se pronunțe sentința definitivă. În Comandamentul Marinei s-a făcut propunerea ca ofițerii aparținând acestui Comandament să voteze pentru condamnarea la moarte a fostului mareșal. Trebuie, deci, să procedăm la vot. Are cineva de spus sau de adăugat ceva ?”¹³.

Cei care s-au ridicat pentru a-și expune punctul de vedere au fost comandorul Florin Bujoreanu și cel a cărui relatare am consemnat-o anterior. Victor Bădescu susține că ar fi luat cuvântul și căpitanul comandor Alexandru Bercea însă acesta, într-o declarație ce i-a fost luată la 22 mai 1946 și descoperită de noi în arhivele militare, arăta: „Am cerut atunci cuvântul de la Dl. Ministru, cu intențiunea de a explica că votul dat trebuie să fie interpretat ca îndreptat împotriva sistemului în sine și nu împotriva fondului chestiunii, adică sentința Tribunalului Poporului. Dl. Ministru nu mi-a acordat cuvântul”¹⁴. În esență problemele pe care aceștia le-au ridicat au fost imposibilitatea în care sunt puse cadrele de a aprecia o sentință judecătorească, fiind o „chestiune de ordin politic care nu privește armata”¹⁵ (comandor Florin Bujoreanu), iar dacă aceasta se va face, atunci să se realizeze prin vot secret. „Liniștea disciplinată din sală – continuă Victor Bădescu – s-a transformat într-un freamăt destul de pronunțat, ca un gest de aprobare a celor spuse de noi”¹⁶.

Amiralul Bărbuneanu a cerut celor care sunt de acord cu sentința să treacă în spatele ofițerilor din aparatul E.C.P. aflați în ușa principală a sălii. „În câteva secunde, masa votanților «contra» – povestește Victor Bădescu – s-a pus în marș pentru a parcurge cei 7-8 metri până la latura opusă (...). În ușă au rămas numai cei din aparatul politic”¹⁷.

Cei care au îndrăznit să-și expună opiniile au început a fi cercetați, iar colonelul magistrat S. Tărăneanu, prin referatul 98/1946 cerea ca „susnumiții

¹³ Căpitan-comandor (r) Victor Bădescu, *Onoarea ofițerilor de marină*, „Magazin istoric”, nr. 12 / 1993, p. 65; Răzvan Paul Bolintineanu, *Marina se împotrivesc condamnărilor Mareșalului*, „Revista de istorie Militară”, nr. 1 / 1995, p. 54.

¹⁴ Arh. M.Ap.N., fond microfilme, R. Pentru III. 594, c. 101-102.

¹⁵ *Ibidem*, c. 99.

¹⁶ V. Bădescu, *op. cit.*, p. 65.

¹⁷ *Ibidem*.

(comandorii Florin Bujoreanu și Gheorghe Roșescu – care nici nu participase la miting –, căpitan - comandor Alexandru Bercea și locotenent - comandor Victor Bădescu, n.n.) să fie trimiși în stare de arest direct în judecata Curții Marțiale a C[orpului] 2 A[rmată] pentru delictul de ofensă superiorului prevăzut și penal de articolul 514 C.J.M.¹⁸. Ei vor fi pedepsiți cu mai bine de 30 de zile de arest sever și avuți în vedere pentru cadrul disponibil, o formă camuflată de înlăturare a elementelor indezirabile regimului. Exemplul lor crease deja o anumită stare de spirit, căci „toți ostașii (de la Subsecretariatul de Stat al Marinei, n.n.) au refuzat să semneze moțiunea spunând că nu pot face decât ceea ce au făcut și ofițerii lor”¹⁹.

Într-o sinteză a dărilor de seamă privind activitatea aparatului E.C.P. în centrele de instrucție și școlile militare în luna mai 1946 se arăta că „procesul marilor criminali de război, a fost de asemenea urmărit cu viu interes de toate categoriile (ofițeri, subofițeri, trupă, n.n.); s-a constatat o deosebită rezervă în discuțiunile ofițerilor și o parte din elevi, în legătură cu sentința”²⁰, „interpretările diferite – se arăta într-o altă sinteză privind starea de spirit a armatei între 1.IV.-30.VI.1946 – au fost nivelate în cursul conferințelor ținute de organele aparatului E.C.P.”²¹. se poate presupune, desigur, în ce sens.

Ordinul 465/18 mai 1946 al Inspectoratului General pentru E.C.P. stârnise destule confuzii, nedumeriri, dar și comentarii. Colonelul D. Bălătescu, șeful Secției a II-a din Marele Stat Major sublinia, într-un raport întocmit la 3 iunie 1946, la două zile de la executarea marelui, „primirea cu multă rezervă a acestui ordin în unele unități, iar în *majoritatea* unităților ofițerii, subofițerii și trupa s-au abținut total de a semna moțiuni pentru executarea sentinței.

În general motivele invocate au fost:

- în această chestiune s-a pronunțat Tribunalul poporului și nu mai este nevoie de adeziunea Armatei;
- condamnarea criminalilor de război este o chestiune politică, în care nu trebuie amestecată armata; totuși, dacă se cere adeziunea armatei aceasta să se facă prin vot secret;
- executarea sentinței să nu se facă înainte de pronunțarea Înaltei Curți de Casație și a M.S. Regelui;
- pedeapsa cu moartea să fie comutată în muncă silnică pe viață (cerere aproape unanimă);“ (subl.n.)²²

Colonelul Bălătescu exemplifică în raportul său prin situația din

¹⁸ Arh. M.Ap.N., fond microfilme, R. PII 1. 594, c. 116.

¹⁹ Ibidem, c. 136.

²⁰ Arh. M.Ap.N., fond microfilme, R. PII 4. 2458, c. 668.

²¹ Idem, R. PII 4. 2463, c. 413.

²² Idem, R. PII 1. 594, c. 136; v. și „Revista de Istorie Militară”, nr. 5 / 1995.

diverse garnizoane²³. Astfel, la Rm. Sărat s-a cerut vot secret și „cu această ocazie s-a aplaudat și s-a făcut multă gălăgie în front care s-a transformat în vacarm“. La Regimentul de gardă „Mihai Viteazul“ „trupa“ a arătat că „nu înțelege să se amestece în această chestiune în care trebuie să se pronunțe justiția“ pentru că în garnizoana Buzău să fie consemnată o situație de-a dreptul ilară „moțiunea fiind semnată doar de comandantul garnizoanei“.

Părerile, după cum se poate observa în urma acestui demers, au fost împărțite în ceea ce privește soarta mareșalului Ion Antonescu. O concluzie se impune însă cu certitudine: marea majoritate a opiniei publice și a armatei române s-a pronunțat împotriva unei sentințe dictată de la Moscova din rațiuni politice. Antonescu era adus și judecat la București, dar forma nu a fost în măsură să ascundă fondul problemei. Istoria demonstrează că toți aceia care nu au avut parte de o judecată dreaptă din partea contemporanilor au beneficiat de venerația posterității.

²³ Ibidem, c. 136-138.

REABILITAREA ORI DILEMELE MAREȘALULUI ION ANTONESCU ?

GHEORGHE BUZATU

La 50 de ani de la asasinarea sa, Mareșalul Ion Antonescu continuă să constituie ceea ce se numește un caz. Însuși faptul că dv., stimate cititor, manifestai deja nedumerire la pronunțarea cuvântului asasinat ne oferă un argument în sprijinul afirmației noastre. De ce nu execuție? termen cu o conotație deosebită în ceea ce privește condițiile în care a fost ucis Mareșalul, presupunând nu numaidecât un proces organizat în bună formă, ci și o condamnare legală și, mai ales, o aducere a ei la îndeplinire pe măsură, deși numai de așa ceva n-a fost vorba. Căci, în realitate, învingătorii de prin 1945-1946 – deopotrivă democrații, occidentalii și comuniștii de la Moscova, uneltele lor, români și neromâni, de la București ș.a. – numai legalitatea nu și-au propus-o, ci doar să se achite de o problemă, chiar dacă printr-un spectacol, la care Mareșalul și trei dintre foștii săi colaboratorieminenți au „cooperat” din plin, căci, cu toții, au dovedit că au știut să moară! Ceea ce jalnicii scenariști ai cvadruplului asasinat nici măcar n-au bănuț, după cum nici faptul că pelicula înregistrată intra pe moment în posesia lor, dar era destinată Istoriei. De vreo doi ani se află în circulație liberă pelicula românească a scenei „execuției” de la Jilava din 1 iunie 1946, iar vizionarea ei provoacă involuntar admirația dar nu față de „justițiarilor” anului 1946, ci față de „călăii poporului” sau față de „criminalii de război”, cum au fost supranumiți condamnații, și, dimpotrivă, oroarea se revărsă asupra asasinilor propriu-ziși, care, nefiind în stare să realizeze o execuție, au făcut pur și simplu un masacru ... Pe deasupra, momentul ales nu era cel nimerit : cu sau fără ajutorul Occidentului (dar, în mod sigur, cu acordul său), Kremlinul se impusese la București și „Cortina de Fier” fusese prin 1946 deja trasată mult dincolo de granițele apusene ale țării, astfel că cei uciși, al căror deznodământ fusese așteptat în mod sincer de către unii, apăreau inevitabil – în ciuda erorilor și limitelor lor – victime ale silniciei moscovite și reprezentanților ei, întrutotul și cu toții huliți de un întreg popor umilit. Sursele de care dispunem ne indică, de asemenea, cum mulți dintre cei care se prezentaseră la „procesul” Mareșalului cu dosare inventate (holocaust

etc.) au resimțit pe deplin insatisfacția sau au intuit posibilitatea „rejudecării postume“ a lui Antonescu. Cu observația că expresia respectivă nu reflectă nicidecum, mai ales pentru istorici, esența cazului Antonescu, vom menționa că excelentul diplomat care era Grigore Gafencu, aflat în exil în Elveția, a notat în seara de 1 iunie 1946 în voluminosul său Jurnal (rămas, în cea mai mare parte, inedit) :

„Radio București anunță că azi, la orele șase seara, Mareșalul Antonescu, Ică (Mihai) Antonescu și alți patru (doi) demnitari au fost <executați>. Grația regală nu a putut, deci, interveni.

Rușii au cerut moartea lor [...]. Păcatele Mareșalului au fost oarecum spălate prin abuzurile regimului de azi și prin primejdia de moarte pe care sovieticii o țin întinsă asupra țării. Întâmplările care au urmat prăbușirii sale au așternut uitarea peste campania nenorocită ce el a purtat-o în Rusia, ca și peste oarba înverșunare cu care s-a aruncat în brațele lui Hitler. Ieri încă vinovat, Mareșalul cade ca un martir al cauzei românești, pentru că România nu mai cunoaște decât o singură amenințare : Rusia. În jurul lui se va naște o legendă care va îndulci judecata istoriei. Moartea ce i se trage din mânia imperiului vecin îl apropie de sufletul unui popor care se simte, în întregime, amenințat de acea împărăție“.

În ultimii ani s-a afirmat și s-a scris până la saturație cum că începutul „reabilitării“ lui Antonescu ar trebui plasat în timpul epocii ceaușiste, iar desăvârșirea ar fi legată de interesele Puterii de după decembrie 1989. De asemenea, peste hotare, fenomenul a fost pus în seama lui I. C. Drăgan. Nimic mai neadevărat. Și aceasta pentru că I. Antonescu – așa după cum am mai arătat în atâtea rânduri –, arestat și predat sovieticilor, „judecat“ la București și asasinat, devenind astfel una dintre cele dintâi victime marcante ale teroarei roșii (cf. Cicerone Ionițoiu, *Cartea de aur a rezistenței românești împotriva comunismului*, I, 1995, p. 16-17), a fost după moarte și până în decembrie 1989 *un personaj istoric interzis în țara sa, asta prin voința autorităților comuniste de la București, în deplin acord cu învingătorii din 1945, fie ei moscoviți ori occidentali, nu are cum să fie „reabilitat“, ci, înainte de toate, trebuie să fie descoperit ori redescoperit. Realitatea crudă este că, în primul deceniu postbelic, în atare situație adevăratul Antonescu a fost descoperit în exil, în vreme ce, în România, el a fost hulit printr-o campanie politică-științifică și cultural-polițistă bine orchestrată. Reținem sub acest aspect că, potrivit Instrucțiunilor dintre 1945 și 1948 privind scoaterea din circulație a lucrărilor din perioada 1938-1944, Mareșalul Ion Antonescu deschidea lunga listă a personalităților ce se încadrau punctului 6 : „Orice lucrări datorite următorilor autori indiferent dacă sunt sau nu trecute în broșura de față sunt interzise din principiu“, în continuare fiind menționați între alții : Mihai Antonescu, A.C. Cuza, Nichifor Crainic, Armand Călinescu (?!), Octavian Goga (?!), Mihail*

Manoilescu, Iuliu Maniu (?!), Ion Mihalache (?!), Stelian Popescu, Pamfil Șeicaru, Al. Vaida-Voevod (?!), Mircea Vulcănescu (?!) (cf. Ministerul Informațiilor, *Publicațiile interzise până la 1 mai 1948*, București, 1948, p. 14; idem, *Publicațiile scoase din circulație până la 1 iunie 1946*, ed. II, Alba Iulia, Fronde, 1994). În consecință, după mulți ani și foarte greu s-a ajuns la revenirea în atenție a Mareșalului Antonescu, iar faptul a fost posibil nu pentru că vreo autoritate comunistă s-a preocupat ori a impus anume aceasta, ci totul a decurs natural, din legitățile intime ale dezvoltării istoriografiei române, concomitent cu aprofundarea studiilor consacrate epocii 1939-1945 și punerea în circulație a unor noi și importante fonduri politice, diplomatice și militare în țară ori grație accesului cercetătorilor noștri în arhivele străine (cu prioritate în cele germane, franceze, americane și britanice). Este un proces în continuă desfășurare și este indiscutabil că nimeni n-ar mai putea impune *vreun arbitru*, care să dicteze oprirea timpului și, deci, stopând investigațiile viitoare în cazurile lui Antonescu sau Hitler, Stalin sau Churchill, Roosevelt sau Regele Mihai I!

Este de la sine înțeles că nici Antonescu nu a fost și nu putea să rămână *acela* pe care, în 1946, s-au străduit să-l prezinte românității și străinătății „judecătorii” delegați de autoritățile comuniste de la București și de cele „aliate” de ocupație, iar aceasta în temeiul unor documente selectate pe sprânceană, truncheate ori pur și simplu falsificate. Astăzi, de exemplu, cine mai poate afirma, după apariția a numeroase monografii și tomuri de documente, că Mareșalul Antonescu ar fi fost *fascist* ori că ar fi „împins” *România* (sic!) fără nici un motiv în „*războiul criminal*” contra URSS la 22 iunie 1941 (Mihail Roller). Deopotrivă, cine mai este luat în serios cu „argumente” precum că Antonescu s-ar fi aliat cu Hitler *din imbolduri/rațiuni rasiste* ori în scopul *extinderii Holocaustului nazist* și pe teritoriul național?

Revenind la momentul declanșator al pretensei *campanii de reabilitare* a Mareșalului, vom observa că, deși pare straniu, dar el *coincide* cu însăși înfăptuirea loviturii de stat din 23 august 1944. Specificăm că nu-i avem în vedere numaidecât pe unii dintre foștii colaboratori militari, diplomați, economici etc. ai Mareșalului (generalii Ion Gheorghe și Platon Chirnoagă, colonelul Ion V. Emilian sau diplomatul Gh. Barbul), neimplicați de fel în evenimente, ci chiar pe cei mai mulți dintre făptuitorii *puciului* care, imediat după aceea, confrunțați fiind cu „realitățile” crunte decurgând din *ocuparea României* de către URSS, devin ei înșiși „nostalgici” după vechiul regim: Grigore Niculescu-Buzești, se pare, cel dintâi ; Regele Mihai I, după el, iar Iuliu Maniu, mai apoi, într-o ședință de guvern din septembrie 1944, când a declarat că, dacă ar fi cunoscut condițiile armistițiului impus de Aliați României la Moscova în zilele precedente, nu l-ar mai fi încurajat pe Suveran să se decidă pentru acțiune, dictând arestarea Mareșalului și a colaboratorilor

săi !. Tot Iuliu Maniu a fost acela care, la „procesul“ din mai 1946 înscenat lui Antonescu și echipei sale ministeriale, după încheierea depoziției sale ca martor, s-a apropiat de boxa acuzaților și a strâns mâna Mareșalului, în huiduielile publicului select adunat de comuniști pentru a reclama neîncetat „moartea trădătorilor“. În atmosfera creată, puțin a lipsit ca Iuliu Maniu să nu fie, el însuși, cuprins în echipa antonesciană, judecat și condamnat în consecință, dar faptul, *posibil pe atunci*, avea să fie îndeplinit în 1947. Ceea ce este interesant, din punctul nostru de vedere, este că obsedanta reabilitare a Mareșalului începuse deja, iar aceasta și printr-un gest al lui Iuliu Maniu, care, desigur, nu ar fi acționat necugetat în condițiile existente în 1946, dacă el, liderul PNT, ar fi fost *convins* că avea în fața sa un criminal și un trădător de țară, iar nu un militar și un fost șef de guvern, pe care l-a tratat – după cum s-a și exprimat – *drept un mare patriot, deși, personal, îi era un adversar politic și nu un dușman ce trebuia eliminat !*

Sub un alt aspect, cu ani și ani *înaintea* lui I.C. Drăgan, istorici profesioniști români sau străini au stăruit asupra figurii Mareșalului, dar ei nu sunt și n-au fost etichetați ca „reabilitatori“ ai lui Antonescu. Astfel, în plin „război rece“, Antonescu a fost „descoperit“, „remarcat“ pentru rolul său în cursul campaniei din Est din 1941-1944. Din câte știm, vest-germanul Andreas Hillgruber a fost cel dintâi istoric care, încă din 1954, a evidențiat cu obiectivitate calitățile și defectele Mareșalului și ale politicii sale în raporturile cu Berlinul. Ilustrul istoric a definit aspecte care și în prezent, adică după peste patru decenii, se dovedesc necunoscute și neclare atât unor specialiști improvizați, după cum și unor politicieni închipuiți. Precum, de pildă, aceste considerații privind *esența* raporturilor dintre 1940 și 1944 între România și Reichul nazist : „... Relațiile personale de încredere și stimă reciprocă care s-au stabilit între Hitler și Antonescu nu au putut trece dincolo de limita unei obișnuite coaliții în ducerea unui război [...] În fond, cele două țări au dus un <război paralel>, asemănător celui dus de către Germania și Finlanda. Mareșalului Antonescu nu i-au fost niciodată dezvăluite intențiile politice reale și planurile militare ale lui Hitler. Pe de altă parte, cercurile conducătoare ale economiei românești care voiau să salveze rezervele economice ale României pentru viitoarele timpuri de pace se opuneau unei total epuizări a forțelor economice ale țării în războiul comun“ (Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române, 1938-1944*, traducere, București, 1994, p. 275). Iar în legătură cu așa-zisul Holocaust atribuit vehement lui Ion Antonescu, același istoric conchidea: „Politica guvernului român în problema evreiască, așa cum reiese dintr-o privire retrospectivă, s-a întemeiat, în tot timpul războiului, numai pe considerente tactice și comerciale. Ea nu a ținut seama nici de obligații morale față de

cetățenii români, nici nu s-a inspirat din doctrina antisemită. Ea a urmat, mai degrabă, liniile mari ale politicii externe a României (ibidem, p. 286).

Cam în aceeași vreme cu Hillgruber, Constantin I. Kirilescu, reputatul autor al trilogiei închinată războiului unității naționale a tuturor românilor din 1916-1919, trudea asupra manuscrisului lucrării *România în al doilea război mondial*, terminată în 1956, confiscată apoi, restituită familiei după 1990 și publicată abia anul trecut.

Între timp au apărut numeroase „lucrări de serviciu“, cele mai multe în spiritul „modelului“ introdus din 1947 de edițiile succesive ale manualului unic de *Istoria RPR*, coordonată de Mihail Roller și potrivit căruia războiul lui Antonescu alături de Hitler împotriva URSS ar fi fost tot „criminal“, „sângeros“, „imperialist“, „tălhăresc“ ș.a.m.d. Mareșalul însuși ar fi fost *un criminal, un rasist, un fascist*, fiind ajutat nu numai de Germania și aliații ei, ci și de partidele lui Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu, de social-democrați, de cercurile reacționare politice și militare de la București, de trusturile anglo-americane în colaborare intimă cu fascismul german, de monarhie etc. (cf. *Istoria RPR*, ediția 1952, p. 638 și urm.). Prin astfel de descoperiri grotești, *Istoria* citată a îndepărtat generațiile postbelice din Adevăr, iar pentru numeroși specialiști a fost impusă drept etalon, „modelul“ rollerian nefiind abandonat integral nici până la 1989. Ceea ce nu înseamnă că nu au existat și excepții, care trebuie reținute. Ne reîntoarcem, prin urmare, la Constantin I. Kirilescu (cf. *România în al doilea război mondial*, I-II, București, 1995) ori facem referință la Platon Chirnoagă, cu *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice. 22 iunie 1941-23 august 1944* (două ediții, Madrid, 1966 și 1986), dar în mod special îl menționăm pe regretatul Aurică Simion, care, cu ale sale *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944* (Cluj-Napoca, 1979), a provocat o veritabilă furtună politică și istoriografică la București, încheiată, nici mai mult, nici mai puțin, cu retragerea cărții de pe piață și ... „topirea“ în mare parte a tirajului. Monografia lui Aurică Simion însă a beneficiat de un ecou favorabil în rândurile cititorilor, iar postul „Europa Liberă“ a elogiat-o în chip aparte. După ani și ani de tăcere, Simion descoperise un „alt Antonescu“, opus celui îngăduit de oficialitățile de la București, care, cum am remarcat, nu au întârziat să-și facă datoria, deși, dacă am admite că în anii dictaturii lui N. Ceaușescu s-ar fi stabilit temeiurile „reabilitării“ Mareșalului, *faptul n-ar fi fost posibil!* Teoria unei atare reabilitări nu reprezintă în fond decât o găselniță postdecembristă lansată în țară și în străinătate de către „somități“ care peste noapte și-au descoperit vocația pentru problemele celui de-al doilea război mondial și ale Holocaustului dar care, nefiind credibili, în lipsă de probe susținute pe documente și pe o bibliografie fundamentală minimă, n-au aflat altă ieșire decât atacând pe specialiștii în domeniu și chiar discreditându-i, prin dezvăluirea

unor teribile „legături“ cu vârfurile fostului regim comunist. Astfel, în mod cu totul miraculos, adevărurile despre Antonescu și epoca lui, care fuseseră dezbătute cu dificultăți anterior anului 1989 și ofereau chiar un certificat de virtute, dintr-o dată s-au răsturnat, devenind chiar un semn de compromitere, de... complicitate cu regimul doborât! Forțe care, satisfăcute până în 1989 că Antonescu fusese *ținut la index*, contribuind decisiv la aceasta, s-au declanșat, consecvent, tot pe o platformă anti-antonesciană și, ca să-și asigure succesul, n-au aflat ceva mai bun de făcut decât să „descopere“ presupuse afinități Ceaușescu-Antonescu. Nimic mai hazliu, dar nimic mai puțin adevărat! În noile condiții ale libertății de expresie și de afirmare era evident că recuperarea lui Antonescu nu mai putea fi blocată, iar, în situația în care revenirea la cenzură era de-a dreptul compromițătoare noilor campioni ai democrației, ce le rămânea celor în cauză decât propovăduirea unor frumoase legende și recurgerea la propagandă. Deși cu argumente, preluate – vai! – chiar din programul lui Goebbels, după care o minciună devine credibilă dacă este bine și insistent vehiculată, fiind și cât se poate de mare.

Ne reîntoarcem la epoca comunistă, consemnând drept inconsistentă afirmația potrivit căreia N. Ceaușescu ar fi preconizat exaltarea personalității Mareșalului Antonescu. Faptul poate fi probat cu numeroase exemple. În 1984, la împlinirea a 40 de ani de la actul din 23 august, Mihai Fătu a inițiat una dintre cele mai vehemente ofensive *post-factum* împotriva regimului antonescian, pe care l-a calificat drept „o mostră de crimă de înaltă trădare față de poporul român“ (vezi *Contribuții la studierea regimului politic din România. Septembrie 1940 - august 1944*, București, 1984, pp. 90, 347-348). Noi am subliniat atunci enormitatea unei astfel de „teze“ și ne-am ales imediat cu o muștrare a conducerii de partid și de stat (cf. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I, București, 1988, p. 329). Ulterior, chiar în anul 1989, în trilogia coordonată de generalul Ilie Ceaușescu și intitulată *România în anii celui de-al doilea război mondial* (București, Editura Militară), la care am avut onoarea să fim invitați să colaborăm dar nu și mulțumirea de a ne vedea menționată colaborarea, totuși efectivă, în lucrarea respectivă, se aflau pagini întregi despre persoana și regimul lui Antonescu dar care numai simpatie ori admirație față de Mareșal nu dovedeau (cf. *România în anii celui de-al doilea război mondial*, I, p. 307 și urm. A se vedea și Ilie Ceaușescu, ed., *Istoria militară a poporului român*, VI, București, 1989, p. 351 și urm.). Dimpotrivă, despre Mareșal aflăm că „a lichidat ultimele vestigii ale democrației burgheze“ (*România ...*, I, p. 320) ori că ar fi statornicit un regim politic având „un caracter totalitar“ (*ibidem*, p. 324), iar în anii 1940-1941, alături de legionari și deopotrivă cu ei, a practicat „un antisemitism și șovinism exacerbat“ (*ibidem*, p. 311).

În realitate, perioada postbelică în ansamblu a conferit o largă circulație numelui Mareșalului Antonescu atât prin literatura extrem de bogată apărută pe plan mondial cu referire la istoria conflagrației din 1939-1945 (după unele evaluări s-au publicat peste un milion titluri de carte sau studii!), cât și, mai cu seamă, datorită persistenței cu care toate faimoasele enciclopedii și dicționare din toată lumea au vehiculat „portretul robot” al fostului conducător al statului român din 1940-1944. Cu precizarea că nu întotdeauna datele oferite excelau prin precizie, nicidecum prin bunăvoință, vom exemplifica cu trimiteri la lucrări din categoria propusă atenției :

- *Chamber's Encyclopaedia*, 12, London, 1950, p. 54.
- *Bolșaiia Sovetskaia Ențiklopediia*, 2, ed. a II-a, Moskva, 1950, p. 525 (ibidem, 2, ed. a III-a, Moskva, 1970, p. 93).
- *Enciclopedia Hoepli*, 1, Milano, 1955, p. 272-273.
- *Malaia Sovetskaia Ențiklopediia*, 1, ed. a III-a, Moskva, 1958, p. 447.
- *Encyclopaedia Britannica*, 2, Chicago – London – Toronto, 1958, p. 82.
- *Dizionario Enciclopedico Sansoni*, 1, Firenze, 1959, p. 181.
- *Grand Larousse Encyclopédique en dix volumes*, I, Paris, 1960, p. 470.
- *Bonniers Lexikon*, 1, Stockholm, 1961, p. 593.
- *Sovetskaia Istorieskaia Ențiklopediia*, I, Moskva, 1961, p. 630.
- *Das Bertelsmann Lexikon*, 1, 1961, p. 162.
- *Dicționar enciclopedic român*, 1, București, 1962, p. 146.
- *Dictionnaire usuel Quillet - Flammarion*, Paris, 1963, p. 82.
- *Mala Ențiklopedija Prosveta*, Beograd, 1968, p. 61.
- *Nouveau Petit Larousse*, Paris, 1968, p. 1-125.
- *The Encyclopedia Americana*, 2, New York, 1969, p. 80.
- *Nouveau Larousse Universel*, 1, Paris, 1969, p. 85.
- *Meyer Enzyklopädisches Lexikon*, 2, Mannheim-Wien-Zürich, 1971, p. 354.
- *Encyclopaedia Judaica*, 3, Jerusalem, 1972, p. 162-163.
- *Leksykon PWN*, Warszawa, 1972, p. 44.
- *Webster's Biographical Dictionary*, Springfield, 1974, p. 54.
- *Ukrainskaia Sovetskaia Ențiklopediia*, 1, Kiev, 1978, p. 210.
- *The Simon and Schuster Encyclopedia of World War II*, New York, 1978, p. 22.
- David Mason, *Who's Who in World War II*, London, 1978, p. 13.
- John Keegan, ed., *Who's Who in World War II*, New York, 1978, p. 30.
- *The New Encyclopaedia Britannica*, 1, Chicago-London-Toronto, 1979, p. 429.
- Alan Palmer, *The Penguin Dictionary of Twentieth Century History*, New York, 1979, p. 18.

- *Meyers Grosses Taschenlexicon in 24 Banden*, 2, Mannheim-Wien-Zurich, 1981, p. 81.
 - Don McCombs, Fred L. Worth, *World War II Super Facts*, New York, 1983, p. 17-18.
 - Marcel Baudot și colaboratori, eds., *The Historical Encyclopedia of World War II*, New York, 1984, p. 20.
 - *Grande Dizionario Enciclopedico Utet*, 2, Torino, 1985, p. 7.
 - *Velikaia Otecestvennaia voina, 1941-1945. Enĭklopediia*, Moskva, 1985, p. 59.
 - *Mic dicționar enciclopedic*, ed. a II-a, București, 1986, p. 74.
 - *DTW - Brockhaus - Lexikon in 20 Bänden*, 1, Mannheim, 1989, p. 222.
 - *Sovetskii Enĭklopediceskii Slovar*, Moskva, 1989, p. 63.
 - Elizabeth-Anne Wheal și colaboratori, *Encyclopedia of the Second World War*, London, 1989, p. 20.
 - David M. Brownstone, Irene M. Franck, *Dictionary of 20th Century History*, New York - London, 1990, p. 17.
 - *Sovetskaia voennaia Enĭklopediia*, 1, ed. a II-a, Moskva, 1990, p. 169.
 - Peter Teed, *A Dictionary of Twentieth Century History, 1914-1990*, Oxford-New York, 1992, p. 18.
 - Michel Mourre, *Dictionnaire Encyclopédique d'Histoire*, 1, Nouvelle édition, Paris, 1993, p. 273.
 - *Dicționar enciclopedic*, 1, București, 1993, p. 85.
 - *Hutchinson Pocket Dictionary of 20th Century World History*, London, 1993, p. 15.
 - *The Hutchinson Dictionary of World History*, London, 1994, p. 28.
 - *The Hutchinson Encyclopedia - 1995 Edition*, London, 1994, p. 48.
- Suntem, neîndoios, departe de-a epuiza lista lucrărilor enciclopedice care, în ultimele decenii, au mediatizat „portretul” Mareșalului Antonescu. Pentru o informare corectă a cititorului ar fi utilă și cunoașterea referințelor (vezi, în acest sens, Gh. Buzatu și colaboratori, eds., *Mareșalul Antonescu în fața Istoriei*, II, Iași, 1990, pp. 475-499). Nefiind posibil acest lucru, ne vom opri la materialele aflate în lucrările românești. Stăruim asupra textului din *Dicționarul enciclopedic român* (1962), care a fost prelucrat aidoma după ediția a II-a a *Marii Enciclopedii Sovietice* și după manualul lui Roller, astfel, potrivit autorului (nesemnăt) al articolului despre Ion Antonescu, acesta, „general, dictator militar fascist” și participant activ la represiunea răscoalei din 1907, ar fi fost „adus la putere de cercurile cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii” ; mai mult, el a „aservit” țara Germaniei hitleriste și, „contra intereselor naționale ale poporului român, a târât țara în războiul criminal împotriva Uniunii Sovietice” (p. 146). Exact la polul opus se află textul inserat în volumul întâi al *Dicționarului enciclopedic* (1993) și pe care, considerându-l

un model sub raportul conciziunii, al bogăției și preciziei faptelor consemnate, al obiectivității observate și al nuanțării absolut necesare, îl prezentăm integral cititorului :

„ANTONESCU, Ion (1882-1946, n. Pitești), mareșal și om politic român. A parcurs toate treptele ierarhiei militare, de la sublocotenent (1904) la general de brigadă (1931) și mareșal (1941). În timpul primului război mondial a fost colaborator de bază al generalului Prezan, contribuind la elaborarea planurilor de operații militare. Comandant al școlii de la Sibiu și al Școlii Superioare de Război (1927-1929, 1931-1933). Atașat militar al României la Paris (1922), Londra și Bruxelles (1923). Șef al Marelui Stat Major (1933-1934), ministru al Apărării Naționale (1937-1938) și ministru ad-interim al Aerului și Marinei (februarie-martie 1938). A protestat energic împotriva acceptării notelor ultimative ale guvernului sovietic din 26-27 iunie 1940, cerând apărarea teritoriului național ; internat la mănăstirea Bistrița din dispoziția regelui Carol al II-lea. În urma Dictatului de la Viena, Antonescu a fost însărcinat, la 4 septembrie 1940, cu formarea guvernului, fiind investit cu depline puteri. Antonescu a impus regelui Carol al II-lea să abdice (6 septembrie 1940), succesiunea tronului revenind lui Mihai I. În ianuarie 1941, Antonescu a înăbușit rebeliunea legionară. A condus țara prin decrete-legi. A promovat o politică externă alături de Germania și Italia. În iunie 1941 a decis intrarea României în război pentru recuperarea Basarabiei și a nordului Bucovinei și a continuat operațiunile militare și dincolo de Nistru. După înfrângerea de la Stalingrad a permis și a inițiat tratative secrete privind scoaterea țării din război. A fost înlăturat de la putere prin lovitura de stat de la 23 august 1944; preluat de Armata Roșie (septembrie 1944), a fost ținut pe teritoriul sovietic până în aprilie 1946; adus în țară, a fost judecat, în mai 1946, de „tribunalul poporului“ din București; a fost condamnat la moarte și executat la închisoarea Jilava (1 iunie 1946)“ (p. 85).

Anii 80' au fost marcați de apariția în Vest a noi lucrări memorialistice, colecții de documente etc. închinat lui Ion Antonescu ori acoperind perioada 1940-1944. S-au impus amintirile locotenent-colonelului George Magherescu (cf. *În serviciul Mareșalului. Mareșalul Ion Antonescu văzut de un ofițer din Cabinetul său militar ca urmare a întrevederilor avute cu Larry Watts, I-II, München, 1985*), reeditate, într-o formă modificată, și de I.C. Drăgan (cf. *Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire*, I, Veneția, 1986; Iași, 1990 ; recent publicat în limba engleză – *Antonescu, Marshal and Ruler of Romania (1940-1944)*, București, 1995) și volumele de documente apărute în Italia prin eforturile acestuia din urmă și ale scriitorului Mihai Pelin (cf. *Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire*, II-IV, Milano, 1988-1990). În colecția respectivă, Mihai Pelin și-a introdus serialul *Săptămâna patimilor* (vezi *ibidem*, II, pp. 29-130; *ibidem*, III, pp. 525-638), în

care, apelând la mărturii și documente inedite, a dezvăluit crimele comise de populația minoritară (în primul rând, evrei) din Basarabia și nordul Bucovinei în vara anului 1940, în condițiile evacuării celor două provincii în urma notelor ultimative ale URSS.

De reținut că ulterior Mihai Pelin și-a revizuit opiniile (cf. *Legendă și adevăr*, București, 1994). Ceea ce, se înțelege, n-a modificat nicicum datele problemei, crimele populației minoritare împotriva românilor și a trupelor în retragere fiind la vreme și cu minuție surprinse în primul rând în documentele militare și în reportajele presei ori dezvăluite și blamate de numeroase personalități (Regele Carol al II-lea, N. Iorga, Ion Antonescu, Iuliu Maniu ș.a.). Admitem că, în deruta retragerii din iunie-iulie 1940, au fost posibile erori, că unele nume ori situații au fost consemnate, mai cu seamă în documentele militare, în mare grabă și fără avantajul de-a fi fost pe dată și verificate, dar, pe de altă parte, se impune să reținem că *a fost exclus ca în absolut toate cazurile să se fi înregistrat date false ori doar sub impulsul antisemit al unor „actori”, dintre care îl excludem pe Carol al II-lea, căci este greu de admis ca amantul Elenei Lupescu să fie fost antisemit sau că ar fi fost sistematic „intoxicat” de toate serviciile sale* ! De altfel, știri despre faptele intervenite se desprind chiar și în documentele provenind din mediile comunității evreiești, precum ne dovedește nr. 22 din 10 iulie 1940 al „Curierului israelit”, în care citim:

„Și, oricât se va spune și oricât va fi să pătimim, așa stăm și acum, legați în adâncă durere de doliul care a lovit țara în aceste vremi răsturnătoare de legi și credințe. Nu cunoaștem decât din zvonuri fapte urâte care s-ar fi petrecut cu prilejul evacuării Basarabiei și a nordului Bucovinei, *fapte comise de unii locuitori din ținuturile evacuate, printre care ar fi fost și evrei* (subl. ns.). Nu știm în ce măsură sunt adevărate zvonurile, nici în ce măsură au participat evreii basarabeni la faptele reprobabile care s-ar fi comis ...” (apud Jean Ancel, ed., *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust*, I, New York, 1986, p. 421).

După cum se observă, „Curierul israelit” denumeste cu claritate drept *zvonuri* știrile parvenite despre acțiunile condamnabile în ținuturile românești ocupate de URSS în 1940, dar trebuie să remarcăm, în același timp, că publicația *nu excludea* posibilitatea de-a fi survenit „fapte urâte” și la care să fi participat unii evrei.

Pentru moment, propunem să marcăm că scenele surprinse în studiile colecției Drăgan-Pelin referitor la episodul abandonării Basarabiei și Bucovinei de nord necunoscute generațiilor de după război, opiniei publice în general, erau terifiante și de neconceput, mai ales pentru momentul, locul și împrejurările alese de făptuitori. Era, fără îndoială, șocant să se afle că poporul român, acuzat, până atunci și în prezent, – chiar dacă, reductiv, adică prin Mareșalul Antonescu, prin organisme sale represive și prin armată – se

participare la Holocaustul nazist, poporul român, deci, a fost el însuși cel dintâi victimă unui holocaust real, a Holocaustului roșu, declanșat și coordonat de Kremlin în propria-i țară ! Era prea mult și istorici improvizați, dintre ei foști filosofi și sociologi, literați și publiciști afirmați cum complicitate astăzi jenantă cu începere de prin anii „teribilului deceniu“, mulți dintre ei stabiliți între timp în SUA și Israel, au reacționat vehement. Cum tema Holocaustului era și a rămas la modă, Mareșalul Ion Antonescu a fost conexat problemei și, atunci ca și acum, judecat numai prin raportare și aceasta falsă la ea. Recunoaștem că, sub raport strict științific, metoda este absurdă, de vreme ce propune judecarea unei epoci și a unei personalități numai prin prisma problemei Holocaustului. În această privință, nu numai Antonescu, ci înșiși Stalin, Churchill și Roosevelt, examinați prin raportare strictă la Holocaust, ar apărea într-o postură neconvenabilă vizavi de Mareșal, căci s-ar evidenția în exclusivitate gravele erori ale liderilor Națiunilor Unite în abordarea la scară planetară a problemelor evreimii în epoca războiului mondial din 1939-1945, fiind ignorat concomitent aportul lor la victoria din 1945 (cf. Lucy S. Dawidowicz, *The Holocaust and the Historians*, Cambridge / Mass. – London, 1981, *passim* ; Michael R. Marrus, *The Holocaust in History*, New York, 1987, *passim* ; Gh. Buzatu, *Mareșalul Antonescu și problema evreiască*, în „Revista de Istorie Militară“, nr. 6 / 1994, pp. 22-27). O asemenea metodă reductibilă, care promovează studiul și aprecierea întregului doar în temeiul unui segment, deci al unei probleme, este nu numai contraproductivă, dar reprezintă, în investigarea trecutului, mai mult decât o eroare ... În situația lui Antonescu, acesta, precum orice alt conducător de stat ori de guvern contemporan lui, a fost confruntat de numeroase și decisive probleme legate de supraviețuirea României în război ori de programarea și conducerea ostilităților în Răsărit, de promovarea politicii externe și de organizarea generală a statului român confruntat cu un război total etc., iar nicidecum n-a avut în seamă doar rezolvarea problemelor evreimii. În plus, în societatea contemporană toate problemele se prezintă într-o totală interdependență guvernanților, iar Antonescu, prin politica generală urmărită a reușit, în ciuda tuturor greșelilor de programare și înfăptuire, a tuturor defectelor dar și a calităților personale, a dezavantajelor rezultând din poziția geopolitică a țării și din implicarea silită într-un război purtat alături de tabăra germană, să asigure condiții pentru existența de sine a României, fapt cu repercursiuni deosebite și pentru destinul populației evreiești care între 1940 și 1944 n-a fost scutită de efectele grozave ale războiului, ale pogromului nazist de la Iași și ale evacuării din Basarabia și Bucovina în Transnistria etc., dar, fapt remarcabil, n-a cunoscut grozăviile Holocaustului nazist care a cuprins practic numai Europa cotoplită de forțele Wehrmachtului. Or, din 1940 și până la 1944, România n-a fost nici un moment, nici *de facto* și nici *de jure*, o țară ocupată de către Germania, iar

pierderile populației evreiești s-au cifrat la aproximativ 118.000 de victime (cf. Sabin Manuilă, Wilhelm Filderman, *The Jewish Population in Romania during World War II*, Iași, 1994, p. 56). A făcut excepție partea de nord-vest a Transilvaniei, ocupată de către Ungaria horthystă în august 1940 și de către Germania hitleristă în martie 1944, iar, în consecință, acolo Holocaustul a bântuit din plin, cu pierderi cifrându-se între 90.000 (*ibidem*) și peste 156.000 evrei (cf. Vasile T. Ciubăncan și colaboratori, *Drumul Holocaustului. Calvarul evreilor din nord-vestul Transilvaniei. 5. IX. 1940 - 25.X.1944*, Cluj-Napoca, 1995, pp. 12-14). În ansamblu, situația a fost sintetizată în 1946 de către Wilhelm Filderman, cunoscutul lider, vreme de decenii, al Uniunii Comunităților Evreilor din România : „În nici o țară dominată de naziști, n-a supraviețuit o așa mare proporție a populației evreiești [ca în România]“ (cf. Sabin Manuilă, Wilhelm Filderman, *The Jewish Population ...*, p. 58).

De îndată după evenimentele din decembrie 1989 s-a purces la recuperarea științifică necesară nu numai a Mareșalului Ion Antonescu, ci a numeroși lideri politici și militari ținuți, cum s-a văzut, la index după 1945. A dispărut instantaneu cenzura, s-au deschis arhivele interne și externe (îndeosebi cele ale Kremlinului), iar „actorii“ scenei istorice din trecut au fost lăsați, în sfârșit, să vorbească. Noul val istoriografic a fost în mod diferit receptat, chiar contradictoriu, precumpănitor în funcție de rațiuni politice. S-a denaturat în fond recăștigarea lui Antonescu, exagerându-se voit intervenția Puterii, deși ca fenomen istoriografic el apărea natural și se afla – după cum sperăm că s-a dedus din rândurile anterioare – în curs în 1989, atât în țară cât și în străinătate. Cunoscând, presupunem, îndeaproape lucrurile, nu credem că trebuie exagerat rolul Puterii post-decembriste în așa-zisa reabilitare a Mareșalului, ceea ce se desprinde lesne dintr-o analiză atentă a cazului și în măsură să dovedească că Puterea a fost mai degrabă ezitantă, dogmatică și ignorantă în materie, predispusă, de pildă, să ia act, din motive decelabile ori nu, de intervențiile de tristă amintire ale rabinului dr. Mozes Rozen sau de presiunile comunităților evreiești din țară și internaționale. Cu toate acestea, Ion Antonescu și perioada pe care a dominat-o au devenit subiectul de preferință al unor bibliografii, lucrări memorialistice, biografii, monografii, colecții de documente etc. (vezi detalii în Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939-1945*, Iași, 1995, pp. 69-110, 281-286), ceea ce nu a fost în măsură să tempereze teama de „reabilitare“ a Mareșalului, lamentabil exprimată prin intervenții de tip Eduard Mezincescu, Radu Florian, Radu Ioanid sau Zigu Ornea, care au supravegheat și monitorizează și alte teme în numele preîntâmpinării ... pericolului fascist sau antisemit în România : evoluția Mișcării Legionare, confruntarea dintre Dreapta și Stânga în epoca interbelică, rolul evreimii în procesul de comunizare a țării după 1944 ș.a. Spre informarea cititorului, trimitem la unele dintre contribuțiile penibile ale acestora (Zigu Ornea, *Umiliința unui calp*, în

reputabilul săptămânal „Dilema“, nr. 165 / martie 1996; Randolph L. Braham, ed., *The Tragedy of Romanian Jewry*, New York, 1994, cu colaborări în ton semnate de partizanii Holocaustului în România cifrat la sute și sute de mii de victime – Radu Ioanid, Radu Florian, Victor Eskenasy și Al. Florian; Eduard Mezincescu, *Mareșalul Antonescu și catastrofa României*, București, 1993).

Dintre contribuțiile marcante publicate în răstimp pe marginea personalității și epocii lui I. Antonescu de istoricii români și străini, le menționăm pe cele datorate lui Florin Constantiniu și Ioan Scurtu, M. Retegan și Alesandru Duțu, Jipa Rotaru și C. Botoran, Larry Watts și I. Calafeteanu, Vasile Pușcaș și M. D. Ciucă). Se impun, în acest cadru, numerele speciale ale prestigioasei „Reviste de Istorie Militare“ (editori – Ilie Manole și Gh. Vartic), monumentalul album bilingv *Armata Română în al doilea război mondial / Romanian Army in World War II* (București, 1995, editori – Jipa Rotaru, Alesandru Duțu și Carol Konig), ediția M. D. Ciucă a *Procesului Antonescu* (București, 1995, 2 volume însoțite de casetă și videocasetă), studiul monografic al generalului Ioan Dan (cf. „*Procesul*“ *Mareșalului Ion Antonescu*, București, 1993) și acela al lui Florin Constantiniu și Ilie Schipor (cf. *Trecerea Nistrului 1941. O decizie controversată*, București, 1995), monografia lui Larry Watts (cf. *O Casandă a României, Ion Antonescu și lupta pentru reformă, 1916-1941*, București, 1994, traducere după ediția originală americană, 1993), ca și volumele de documente: *Antonescu-Hitler*, I-II, București, 1991 (editori Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Ștefan Lache); *Emigrarea populației evreiești din România în anii 1940-1944*, București, 1993 (editori I. Calafeteanu, N. Dinu și Teodor Gheorghe); *Al doilea război mondial. Situația evreilor din România, I / 1, 1939-1941*, Cluj-Napoca, 1994 (editori coordonatori Alesandru Duțu și C. Botoran), căreia Editura Fundației Culturale Române i-a asigurat numai imprimarea, dar nu și difuzarea pe piața cărții, unde strălucește printr-o absență mult prea îndelungată ca să nu fie și bănuitoare! În ultima vreme, bibliografia Antonescu s-a îmbogățit cu importante studii, găzduite de publicația lunară „Lumea-Magazin“, căreia îi datorăm un minunat supliment *Mareșalul Antonescu*, realizat cu colaborarea d-lor Șerban Papacostea, Ion Rațiu, T. Wexler, Șerban Milcoveanu, Dan Amedeus Lăzărescu și Daniel Mănoiu. Punctele de vedere fundamentate de aceștia sunt demne de toată atenția, constituindu-se într-un bun câștigat atât în privința informațiilor noi comunicate, cât și sub aspectul pur metodologic în abordarea și aprofundarea în continuare a dosarului Antonescu. Autorii propun pe mai departe investigarea arhivelor române și străine, neinstrumentarea politică a rolului Mareșalului și abandonarea festivităților a cazului. Dar preferăm, în loc de concluzii, să trimitem la observația categorică a d-lui Ion Rațiu, în sensul că „*Antonescu nu a fost un criminal de război, a fost un patriot* (subl. ns.)“, ori la precizările d-lui Dan Amedeus Lăzărescu, cum că: „*Mareșalul Antonescu*

rămâne [...] în istoria României un erou ale cărui realizări au fost salvatoare pentru poporul român cu mai multe prilejuri (subl. ns.)“. Ambele aprecieri ne conduc la declarația binecunoscută a Regelui Mihai I, care, sesizând riscul unei reabilitări în formă și în fond a Mareșalului, adică cu scopul de „a-l scoate basma curată“ cu orice preț, a concretizat:

„Antonescu aparține Istoriei și faptelor lui nu le poți da interpretări care să-l disculpe ori, dimpotrivă, să-l acopere de vini. Istoria nu se ocupă de așa ceva. Antonescu, așa cum a fost, rămâne un mare personaj“ (cf. *Cuvinte către Români*, ediție Gh. Buzatu, Iași, 1992, p. 40).

UN OBIECTIV AL APĂRĂRII INTELLECTUALE: REGIMUL ION ANTONESCU

EMILIAN MUNTEANU

Închin această comunicare memoriei prietenului, colegului și ultimului meu șef nemijlocit din armată, Comandor DAN - CONSTANTIN EFTA, specialist în prognoză militară ca modest elogiu adus competenței sale în științele militare.

28.04.1996

În lucrarea „Gândirea aforistică în cultura românească”¹, prezentându-l pe Lucian Blaga, Marin Voiculescu afirma: „I-a fost dat poporului român să aibă „stele necăzătoare” (sublinierea noastră) în multe ramuri de știință, cultură, reflecție”.

În comunicarea de față îmi propun să arăt că Ion Antonescu face parte ca *stea necăzătoare* din constelația voievozilor făcători și păstrători de țară și lege căci, prin răspunderi și fapte el a fost un „voievod în actu”².

Efortul pentru înțelegerea personalității istorice a lui Ion Antonescu și a caracteristicilor regimului său reprezintă mai mult decât stabilirea adevărului istoric, este un act teleologic făcând parte din „apărarea intelectuală”³ a patrimoniului și statului României în fața agresiunii la care au fost și continuă să fie supuse.

După subtilitatea, sau dimpotrivă, brutalitatea și insistența cu care sunt introduse în circulație teorii denigratoare, fapte falsificate sau inventate cu privire la istoria noastră⁴ sau sunt uitate contribuțiile esențiale ale României la

¹ Marin Voiculescu, *Gândirea aforistică în cultura românească*, Editura Academiei R.S.R., București, 1986, p. 31

² Varii culegeri de documente de la Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar al Conducătorului Statului, Ministerul Afacerilor Externe

³ Cdr. (r) Emilian Munteanu, *Conceptul de „apărare intelectuală”*. Comunicare la Școala interdisciplinară de vară „Civilizația românească; viața și inteligența artificială”, Breaza, iulie 1995

⁴ Cdr. (r) Emilian Munteanu, *O a doua chestiune de teorie istoriei - istoriografia contrafactuașă* - Comunicare la Simpozionul „Dunărea și Marca în istoria poporului român”. Muzeul Marinei. România, Constanța, ediția a IX-a, iunie 1991

patrimoniul universal și sunt neglijate faptele noastre de sacrificiu în favoarea Europei și a Națiunilor Unite, viciind astfel sfera conceptuală generală a națiunii conștientul și inconștientul colectiv și individual, identitatea națiunii, inducându-i-se permanent starea de vinovăție sau sentimentul inferiorității, trebuie să înțelegem că suntem supuși unei agresiuni intelectuale intenționate, continue și continuitate⁵ față de care ne putem proteja numai prin „apărare intelectuală“.

Adevărul este atât de mutilat încât a încetat să mai fie vizibil iar țara noastră suportă efecte aparent „acauzale“; oricât ne zbatem, oricâte sacrificii facem, de peste șapte decenii ne merge din rău în mai rău, fără să înțelegem de ce, fără să știm ce avem de făcut sau ce ne mai așteaptă.

Am propus conceptul de apărare intelectuală în urma observării faptului că s-au produs schimbări importante în natura violenței, în mecanismele de utilizare a ei și în natura efectelor obținute prin agresiune, constatând și o mutație importantă a vectorilor agresiunii din domeniul hylotehnicii⁶ în domeniul psihotehnicii, o răsturnare de sens a raportului dintre cele două componente ale violenței, răsturnare care duce la un salt calitativ, obligând agresatul să-și adecveze apărarea în raport cu acest salt calitativ, să facă o schimbare de paradigmă, să-și producă uneltele și metodele intelectuale necesare apărării.

Limbajul militar și gândirea militară au fost folosite în elaborarea acestui concept, în primul rând pentru că forma cea mai evidentă și mai completă a agresiunii a fost până acum războiul (iar noile forme de agresiune se încadrează în bună parte în termenii și conceptele caracteristice războiului) și, în al doilea rând pentru că praxis-il militar, izvorât din cea mai îndelungată și cea mai intensă experiență socială, este cel mai condensat într-o gândire precisă, riguroasă în exprimare, bogat în nuanțe, calificat în organizarea concomitentă a cooperării negative și pozitive⁷, limbajul acesta fiind deja de mult răspândit și în alte domenii decât cel militar, și chiar în vorbirea comună prin termeni ca „strategie“, „raport de forțe“, „bătălie“, „campanie“, etc.

O definiție aproximativă și incompletă a apărării intelectuale, suficientă însă pentru expunerea de față, ar fi:

– un complex de concepte elaborate și organizate în mod deliberat într-un sistem, cu scopul de a identifica direcțiile, obiectivele, mijloacele și

⁵ Dicționar juridic penal. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 135, col. 2, s.v. „infrațiune - definiții ce pot fi aplicate, mutatis mutandis, de la nivelul persoanei la nivelul poporului, națiunii, statului, alianțelor, constatând că formele de agresiune contra României sunt fie continue (de exemplu sustragerea organizată de bunuri culturale și cu valoare specială din patrimoniul național) fie continue (de exemplu perpetuarea ocupării Basarabiei și Bucovinei).

⁶ Simion Mehedinți, Caracterizarea unui popor prin uneltele sale. Discurs de recepție la Academia Română.

⁷ Tadeusz Kotarbinschi, *Tratat despre lucrul bine făcut*, Editura Politică, București, 1976, cap. XII, p. 255, cap. XII, p. 300.

efectele (produse sau posibile) ale agresiunii duse cu mijloace preponderent intelectuale (dar și materiale), împotriva patrimoniului și identității intelectuale a unui individ, grup, stat, sau tip de societate;

- un ansamblu de măsuri privind organizarea unor forțe, crearea de mijloace și instituții, elaborarea de norme și recomandări apte a combate efectele agresiunii intelectuale sau de a o interzice;

- desfășurarea unor operații de apărare intelectuală după ce au fost identificate obiectivele ce trebuie apărate intelectual.

În fapt, în forme embrionare și spontane, apărarea intelectuală s-a practicat încă din antichitate, școlile filosofice și religioase fiind o expresie a acestei activități și se desfășoară și astăzi; de exemplu, crearea în Franța a unui Minister al francofoniei, ca mijloc de apărare contra pătrunderii în limbă a anglicismelor, este o operație tipică de apărare intelectuală; ceea ce lipsește deocamdată, (iar România este potrivită pentru aceasta prin nivelul său patrimoniu spiritual, și obligată la aceasta prin starea precară la care a ajuns), este un sistem integrat și deliberat de acțiune, care să fie predat în licee și universități și să fie mediatizat permanent, cel puțin în același mod în care se procedează pentru apărarea militară, apărarea civilă și ordinea publică. Este nevoie de o nouă știință, poate să o denumim „noopraxie“, care să revitalizeze rolul intelectului asupra practicii; oricum, trebuie plecat de la premisa că agresorii noștri nu sunt nici mai înculți, nici mai proști, nici mai leneși și nici mai nesolidari decât noi. Poate că dimpotrivă.

Printre obiectivele generale ale apărării intelectuale s-ar afla:

- recăștigarea inițiativei intelectuale prin restabilirea raportului natural între hylotehnică și psihotehnică, însoțită de restabilirea locului intelectualului în societate; interzicerea accesului mediocrității în sfera de decizie, eliminarea sau reducerea imposturii intelectuale;

- reorientarea conținutului revoluției științifico-tehnice din domeniul hylotehnic în cel psihotehnic;

- refacerea spiritului universalist al cunoașterii prin vulgarizare calificată între specialiști și pentru public;

- elaborarea unor reguli de noopraxie.

Printre obiectivele speciale ale apărării intelectuale s-ar situa:

- veridicitatea și onestitatea istoriografiei României și a românilor;

- patrimoniul spiritual și cultural împreună cu expresiile lor materiale;

- galeria personalităților marcante ale istoriei noastre, etc.

În acest din urmă obiectiv special se situează corectă evaluare a personalității și regimului Antonescu, întrucât, atât omul cât și epoca au fost și sunt ținta unei agresiuni continue, de natură să prejudicieze prin efectele lor, întreg patrimoniul intelectual național și status-ul României în acest secol.

Agresiunea intelectuală are nevoie de falsificarea naturii regimului

Antonescu pentru ca în economia generală a ostilității față de România să nu existe probatorii în apărarea României și, concomitent, să existe justificări pentru atitudinea de rea credință împotriva noastră și fructificarea neconținută și nestânjenită a rezultatelor ei.

Regimul lui Antonescu este falsificat în primul rând prin falsificarea personalității lui Antonescu, prin trecerea de la „argumentum ad rem“ la „argumentum ad hominem“, cu accent pe „argumentum ad invidiam“ (Stărnirea urii). Se afirmă că Antonescu a avut sifilis, că era cazon, că și-a persecutat colegii, că era avid de putere, că era o nulitate politică. Sunt trecute cu vederea fapte ca liberul acces la dialog cu șeful statului a reprezentanților principalelor partide de opoziție și principalelor minorități, subvenționarea de către stat a primului teatru evreesc din lume și conservarea învățământului confesional evreesc, plata dividendelor din exploatarea petrolului ale cetățenilor statelor cu care România se afla în război, interesul pentru tratative oneste cu Națiunile Unite, etc. Un om bine pregătit pentru autoapărarea intelectuală va ști să discearnă faptele descoperind viciile de logică; folosind un termen intens circulat astăzi, nu se va lăsa manipulat. În același timp, o datorie a istoricilor calificați, în cadrul misiunii lor de a contribui la apărarea intelectuală a țării este aceea de a produce o prosopografie corectă a proeminențelor românești, concomitent cu a poporului în general (vezi tratamentul aplicat sub regimul Antonescu prizonierilor de război americani)⁸.

Cu privire la natura regimului Antonescu se observă o continuă modificare a discursului calificativ, în funcție de modificarea împrejurărilor în care s-a ținut acest discurs; de la conotațiile adjectivale abundente în Scânteia proletcultistă condusă de Saul Brukner (Silviu Brucan) "cruntă teroare", "adâncă teroare", "prigoană" – toate legionar-fasciste se recurge astăzi la o viclenie plină de subtilitate prin introducerea termenului de "regim totalitarist", cu intenția de a se crea o monstruoasă uniformitate a fascismului, hitlerismului, naționalismului, legionarismului, antonescianismului, stalinismului pe fondul cărora să se piardă cel mai grav perturbator al acestui secol, bolșevismul proletar internaționalist, responsabil de cele mai multe victime și de cele mai multe daune produse poporului român în întreaga sa istorie.

Mai mult decât atât, folosirea acestui termen lasă deschisă posibilitatea, sau chiar declanșează procesul glisării subconștiente de la "totalitarism" la "fascism" și de aici plasarea sub autoritatea lucrului judecat – doar a fost un proces la Nurenberg – nu numai greu de contestat, dar chiar și periculos de contestat. Aici sunt de făcut două observații:

– acceptarea utilizării acestei viclenii permite eternizarea vinovăției; și în

⁸ Cdor. (r) Emilian Munteanu – *Tratamentul aviatorilor americani în România în timpul celui de al doilea război mondial. O posibilă explicație teoretică: etnocentrificarea spațiului românesc*. Simpozion internațional, „Aprilie 1944. Țițeiul prahovean și logistica beligeranților”, Ploiești, Aprilie 1994, pp. 46-52.

anul 1990, la aproape o jumătate de secol distanță, s-a afirmat că mitingul din Piața Universității din București este o lovitură fascisto-legionară; deși adevărul era cu totul altul, marea majoritate a poporului român, condiționată psihologic, dresată mai bine zis, nu a mai îndrăznit să deschidă ochii să vadă fenomenul, iar prin ciomăgeala aplicată de mineri intelectualilor a căpătat în subconștient confirmarea că în România, la cincizeci de ani de la terminarea războiului încă mai există fascism, deși el nu a existat niciodată; iată un model excepțional de dezarmare intelectuală a unei națiuni, care și-a atins perfecțiunea prin lozinca: noi muncim, noi nu gândim!;

– a doua observație este că, dacă regimul antonescian este declarat fascist pentru că a deportat evrei, atunci și regimul Roosevelt trebuie declarat fascist, pentru că a deportat japonezi de pe coasta Pacificului în interiorul S.U.A.; dacă regimul antonescian a fost declarat fascist pentru că a ținut în lagăre de concentrare prizonierii de război, atunci regimul lui Stalin trebuie declarat de două ori fascist pentru că a și executat prizonierii de război la Katyn, iar Națiunile Unite au fost complice la fascism pentru că, luând cunoștință de evenimente chiar în timpul războiului, au continuat cooperarea cu Stalin încă trei ani; dacă regimul antonescian a fost declarat fascist pentru că a executat, în urma unor sentințe legale pe cei câțiva care au pactizat cu inamicul, atunci Republica Franceză eliberată în 1944 ar trebui declarată de două ori fascistă pentru că, a executat, după o judecată sumară, sau fără judecată peste 40.000 de colaboraționiști. Șirul acestor exemple și contraexemple ar putea continua.

Care este deci caracteristica regimului Antonescu ?

Aplicând teoria generală a sistemelor la viața și funcționarea polițiilor⁹ vom vedea că în cadrul adecvării generale pe care un sistem trebuie să o aibă în raport cu mediul, atât starea internă cât și legăturile externe vor fi variabile în raport cu variațiile din mediu; dacă agresivitatea mediului crește, intensitatea răspunsului la agresiune crește și România anului 1941 nu putea adopta decât un regim centralizat, autoritar și militarizat.

Aceasta a fost și natura regimului Antonescu, bazat pe respectarea în cât mai mare măsură posibilă a cadrului juridic creat pentru atingerea scopurilor de mai sus, iar Antonescu a fost primul care s-a conformat exemplar acestui regim. Când Lița Antonescu a cerut Șefului Marelui Stat Major un kilogram de cafea, din rezervele armatei, pentru o reuniune a Consiliului de Patronaj, acesta, refuzând-o, i-a explicat fără echivoc: "dacă m-ar afla Mareșalul m-ar aștepta Curtea Marțială". Sigur că celor dedulciți a jăpcui poporul român cu mia de tone, nu cu kilogramul, și cu provincii întregi, nu cu o palmă de pământ nu le poate fi pe plac un asemenea regim.

Este ceea ce trebuie demonstrat în cadrul apărării intelectuale.

⁹ René Pillaget – Al XIV-lea Colocviu Internațional de Istorie Militară. Studiu asupra tipologiei conflictelor politice, transpolitice, Ottawa, 1992.

ION ANTONESCU, CTITOR

VIRGILIU Z. TEODORESCU

*„Numai cunoscându-ți drepturile istorice îți
poți împlânta voința de neam în Istorie”.*
Mareșalul Ion Antonescu¹.

În perioada anilor dintre cele două războaie mondiale s-a înregistrat un amplu proces al prefacerilor și metamorfozare a așezărilor rurale. Acțiunea a fost determinată din multiple cauze. De la refacerea localităților care au fost total sau parțial distruse de acțiunile militare sau a efectului distructiv al unor calamități naturale la preocuparea de asigurare a creșterii standardului de viață, în directă relație cu potențialul economic dar și cultural, acțiunea s-a bucurat de atenția unor instituții și chiar a unor persoane afirmate din localitățile pe care și-au propus să le asigure o sistematizare și o dotare exemplară. Începutul unei sistematizări o constatăm ca preocupare încă din 1878 când de la gând s-a trecut la fapte pentru a răsplăti pe luptătorii pentru Independența de Stat a României. Astfel au apărut satele de înșurăței. Parcelarea, realizarea căilor de acces și rezervarea de spații s-au dovedit a fi de bun augur, asigurând în timp dotările care le-au conferit calitatea de etalon, demn de urmat de către cei din secolul XX. Putem exemplifica amintind situația comunei Curcani, astăzi județul Călărași și a satului Sultana, azi component al comunei Mănăstirea din același județ. Experiența dobândită s-a constituit călăuză pentru cei care au declanșat acțiuni de prefacere a localităților rurale. Suntem datori să ne amintim în acest context și de inițiativele unor oameni politici. Ne referim la situația localităților Tigveni din județul Argeș supus transformărilor prin preocuparea familiei Brătianu, Topoloveni din județul Argeș restructurat prin lucrările declanșate de către Ion Mihalache sau Arsura din județul Vaslui, loc de obârșie al doctorului Nicolae Lupu. Se pot cita și alte exemple pentru a se

¹ General Ion Antonescu, *Către români ... Chemări, Cuvântări, Documente, La o răscruce a României*, București, 1941, p.119.

înțelege că în preajma celui de-al doilea război mondial satul românesc se afla în diverse stadii de prefaceri ca urmare a unor asemenea inițiative, a studiilor întreprinse de Școala Românească de Sociologie și a altor instituții care s-au integrat în acest act dorit a fi național.

*
* *
*

Fenomenele naturale au fost adeseori distrugătoare a așezărilor umane. Viiturile de primăvară sau de toamnă au provocat pagube umane și materiale, implicând soluționări prompte pentru cei salvați dar rămași fără condițiile necesare vieții. O asemenea catastrofă a constituit-o inundația produsă de apele râului Argeș în anul 1941. Așezările în aval de zona cheilor munților au suferit distrugerii greu de imaginat. Edificator este situația tablierului metalic a podului din localitatea Căpățâneni smuls de pe picioarele de beton fiind dus de unda viiturii la vale. Constatarea pagubelor a impus o promptă intervenție. Nu s-a avut în vedere o soluție de provizorat ci s-a trecut la realizarea² unei noi localități care prin amplasament, mod de sistematizare, dotare, facilități să asigure locuitorilor toate cele necesare vieții în care atât activitățile tradiționale dar și altele noi să contribuie la prosperarea localității.

De la adoptarea măsurilor de prim ajutor la cele care au condus la proiectarea și edificarea noilor localități situația acesteia s-a constituit preocupare personală pentru Conducătorul Statului, Mareșalul Ion Antonescu. El a desemnat persoanele care au avut misiunea de a coordona operațiunile necesare fiecărei etape de lucru. Măsura s-a dovedit eficientă, timpul, prețul și calitatea lucrărilor demonstrând că în condițiile grele ale celui de-al doilea război mondial s-a putut realiza³ o asemenea operă de anvergură.

La 17 octombrie 1943 au avut loc solemnitățile prilejuite de inaugurarea a mai multor obiective de amploare pe teritoriul județului Argeș. Ne referim la șoseaua Pitești-Arefu care a inclus realizări de poduri, rectificări ale traseului, realizări ale unor noi tronsoane, toate însumând valoarea de 170.730.000 lei. Acestei căi de comunicație i s-a alăturat calea ferată îngustă de pe Valea Argeșului însumând 40 km, realizați cu suma de 74.000.000 lei. Linia de cale ferată îngustă Căpățâneni-Cumpăna a fost realizată cu sprijinul guvernului, a Ministerului Lucrărilor Publice și al Casei Pădurilor Statului, ultima fiind beneficiara investiției. Ea a devenit încă din acel an operantă asigurând într-o primă campanie scoaterea din bazinul Argeșului Superior a 14.000 vagoane cu lemne.

Aceste două căi de comunicație erau menite a facilita transportul spre satul model Antonești, ctitoria Mareșalului Ion Antonescu. La solemnitatea

² „Almanahul Dacia Traiana”, București, 1994 pagina dedicată evocării evenimentelor lunii octombrie 1943.

³ „Universul”, anul 60, nr. 287, 20 octombrie 1943, p. 1, 3.

inaugurării au participat Maria Antonescu, soția Conducătorului Statului, Mihai Antonescu ministrul justiției, generalul Dumitru Popescu, ministru de interne, I.C. Petrescu, ministru subsecretar de Stat la Cultura Națională, arhitectul Ion D. Enescu, ministrul Muncii, alte personalități din administrația de stat și cea locală, localnici. Solemnitatea a inclus o slujbă religioasă oficiată de un sobor de preoți având în frunte pe episcopul Argeșului, Emilian Antal Târgovișteanu. Au urmat cuvântările episcopului amintit, prefectului județului Argeș, Constantin Popescu. Desprindem câteva date despre cele înfăptuite pentru ca satul Antonești să devină realitate. La data inaugurării erau realizate 39 clădiri, locuințe concepute astfel încât să fie purtătoare ale tradițiilor funcționale și estetice ale edificiilor din zonă, integrând însă facilități ale unui confort corespunzător și pentru viitor. Lor le erau realizate ca anexe primele 10 grajduri model menite a asigura condiții pentru dezvoltarea zootehniei în zonă.

Impunătoare prin proporții dar și prin multiplele funcționalități preconizate se situa Palatul Administrativ conceput a adăposti Primăria, Jandarmeria, Percepția, Cooperativa satului și Banca Populară.

Toate cele amintite mai sus la data inaugurării se aflau terminate la roșu.

Multifuncțională era și clădirea definită ca fiind: Casa de Ocrotire și Sănătate. Ea includea: Baia Populară, Camera de Deparazitare, Școala de Gospodărie, Cantina, Dispensarul, Creșa, Grădinița, Farmacia, Cabinetul dentar. Fondurile necesare edificării acestora au fost puse la dispoziție de către Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale.

Proiectul de ansamblu prevedea ca într-o etapă ulterioară să fie construit și un Cămin Cultural cu sală de joc și cântec românesc. Erau preconizate viitoarele spații comerciale și un han cu 20 de camere.

La data inaugurării satului Antonești era în construcție și Biserica localității care se ridica prin contribuția financiară a lui Mihai Antonescu.

Considerăm semnificative două sume evocate de prefectul Constantin Popescu. Acesta s-a referit la faptul că lucrările solicitaseră până la acea dată suma de lei 34.855.464, dar valoarea reală a lucrărilor realizate se ridica la 294.217.692 lei. El explica această diminuare a cheltuielilor prin executarea lucrărilor în regie proprie, prin participarea unor unități militare și a localnicilor la o serie de operațiuni.

În cuvântarea ministrului Mihai Antonescu s-a făcut referință la modul de concepere și realizarea a lucrărilor, experiența dobândită determinându-l să pună bazele unei Fundații a satului model menită să cerceteze problemele satului românesc. Personal oferea pentru această nouă instituție suma de 1.000.000 lei. Reținem din cuvântarea sa următoarele aprecieri: „... Între cetatea lui Țepeș zidită pe creștet de munte de Voievodul care a dăruit țării exemplul de dreptate, de asprime și de luptă și între altarul voievodal al Mănăstirii Basarabilor, în care meșterul Manole și-a plinit trup din trupul lui,

între cele două aşezări bătrâne, satul acesta va şti să respecte porunca de veacuri a Carpaţilor noştri – că pământul românesc nu se trădează niciodată – pilda neîndurată a Voievodului Ţepeş – că cinstea românească nu se pătează niciodată“.

Solemnitatea s-a încheiat cu decernarea unor decoraţii celor care au contribuit la edificarea satului Antoneşti şi a căilor de comunicaţie⁴. Printre cei care s-au bucurat de prevederile Înaltului Decret Regal s-a aflat şi arhitectul Richard V. Bordenache realizatorul planului de amenajarea terenului pe care a fost amplasată noua localitate, o terasă care nu putea să fie afectată de eventualele viituri, precum şi edificiile care s-au constituit zestrea acestei localităţi.

Menţionăm că peste ani o parte din construcţiile inaugurate în anul 1943 au servit pentru adăpostirea comandamentului şantierului lucrărilor hidrotehnice care au permis amenajarea bazinului superior al Argeşului, desfăşurate în anii 1960-1996, care au metamorfozat zona de la poalele munţilor Făgăraş.

Amintind de ctitorul Ion Antonescu suntem datori să cităm încă un eveniment al anului 1943 petrecut la 29 iulie. La această dată a avut loc solemnitatea punerii pietrei fundamentale la Biserica de la Bariera Vergului din Bucureşti⁵. A fost expresia dorinţei, voinţei şi finanţării de către cel care în copilărie păşise pe calea învăţăturii la şcoala „Calist Arhierul“ care se afla în imediata apropiere de locul ales pentru edificarea aşezământului religios. După absolvirea cursului primar, Ion Antonescu şi-a continuat învăţătura la Liceul „Matei Basarab“. Locul ales pentru noul edificiu religios, în imediata apropiere a unei importante intersecţii rutiere, a fost pus la dispoziţie de către Primăria Municipiului Bucureşti. La solemnitatea începerii lucrărilor a participat Mareşalul Ion Antonescu cu soţia. A fost prilejul de a încredinţa coordonarea lucrărilor pentru a fi duse la bun sfârşit fostului coleg de şcoală şi de bancă Ioan Nocoiescu, membru în comitetul de iniţiativă pentru ridicarea şi prosperarea cartierului, om cu o bogată experienţă şi de mare onestitate. Evenimentele ulterioare au afectat însă bunul mers al lucrărilor, construcţia ajungând la etapa finală după câteva decenii.

Prezenta evocare o considerăm o verigă din alte multe care se cer a fi evocate pentru a cunoaşte omul şi faptele sale.

⁴ Paul Constantinescu, *Dicţionar Universal al Arhitecţilor*, Bucureşti, 1986, p.51.; *Tabloul Arhitecţilor Diplomaţi*, Bucureşti, 1937, p.4.

⁵ „Gazeta Municipală“, anul XII, nr.581, 1 august 1943, p.4; în oferta Florin Bratu sunt 11 fotografii realizate în ziua de 28 iunie 1943 în momentul punerii pietrei de temelie a Bisericii cu hramul „Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena“ de la Bariera Vergului Bucureşti. Au fost prezenţi Ion şi Maria Antonescu, Mihai Antonescu, generalul Lupescu ş.a., vezi Anca-Anda Mihalcea, *Îmbogăţirea bazel documentare la Arhivele Naţionale ale României în: „Arhiva Românească“, anul CLVI (serie nouă), tom II, fasc. 1/1996, p. 224.*

PERSONALITĂȚI

DIN BIOGRAFIILE PROFESORILOR UNIVERSITARI EMANOIL N. ANTONESCU, EFTIMIE N. ANTONESCU, MIHAIL A. ANTONESCU ȘI ISTRATE N. MICESCU

PAUL I. DICU

În intervenția noastră prezentăm date și aspecte semnificative, unele inedite, altele mai puțin cunoscute, din genealogia și filiația a două grupuri de vechi familii argeșene, din care fac parte personalitățile nominalizate în titlul articolului*.

Reprezentative pentru cele două entități (neamuri) sunt familia proprietarului Nicolae Antonescu din orașul Pitești și familia pitarului Istrate Micescu din satul Ciumești-Muscel, azi satul Argeșelul, comuna suburbană Mărăcineni, județul Argeș.

Subliniem că puține persoane au cunoscut și cunosc temeinic relațiile de rudenie dintre cele două familii, pe baza unor documente indubitabile, autentice. În plus, în unele manuscrise și tipărituri există numeroase lacune, inadvertențe și alte erori mai grave.

Interferența genealogică dintre Antonești și Micești s-a produs înainte de anul 1860, prin căsătoria lui Nicolae Antonescu (c. 1813-1881) cu Zoe Istr. Micescu (c. 1836-1915), fiica pitarului Istrate Micescu (c. 1797-1867).

Astfel, copiii proprietarului Nicolae Antonescu și ai soției sale Zoe (n. pitar Istrate Micescu) au devenit veri primari cu nepoții pitarului Istrate Micescu din Ciumești, respectiv cu fiii și fiicele fraților și surorilor lui Zoe. Prof. univ. **Emanoil și Eftimie N. Antonescu** (fiii lui Nicolae Antonescu și ai soției sale Zoe) erau veri primari cu prof. univ. **Istrate N. Micescu**, fiul prof.

* În articol sunt incluse elemente biografice cuprinse în lucrarea autorului intitulată **Personalități din zona Argeș-Muscel**, în curs de definitivare, pentru tipărire. Anumite date și aspecte biografice au fost introduse de către autor, începând cu anul 1945, în diferite articole, studii, conferințe, prelegeri, comunicări științifice, teze de licență etc. Alte informații au fost reținute de la descendenții preotului Ion Stănescu (n.c. 1842) din Groși, ai căror înaintași se înrudeau cu ascendenții lui Nicolae Antonescu. Dintre descendenții preotului, amintim pe Iancu I. Stănescu (1885-1983) din Groși, fiul preotului; Licsandra I. Stănescu (1875-1919), fiica preotului (prin căsătorie, N. Bărbulescu, din Dealul Bogdanului - Richițele de Jos, bunica autorului), Florica N. Bărbulescu (1896-1978), fiica Licsandrei (prin căsătorie, Florica I. Dicu, mama autorului); Dumitru N. Bărbulescu (n. 1898), fiul Licsandrei, învâțător în Bărbăntu Argeș (unchiul autorului) ș.a.

de liceu Nicolae Istr. Micescu, frate cu Zoe Antonescu. Prof. univ. **Mihail A. Antonescu** (fiu al silviculturului **Aurelian N. Antonescu**, frate cu prof. univ. Emanoil și Eftimie), a fost **nepot de văr primar** al prof. univ. Istrate Micescu (v. schema nr.1).

I. FAMILIA PROPRIETARULUI NICOLAE ANTONESCU DIN PITEȘTI

Nicolae Antonescu s-a născut în anul 1813 și a decedat în orașul Pitești, la 18 februarie 1881 (anul nașterii a fost stabilit după etatea avută la data morții).¹

În multe documente numele său este însoțit de termeni care indică poziția socială și profesia sa: proprietar, moșier, boier, arendaș, comerciant (comersant), liber profesionist etc. Nicolae Antonescu a făcut parte din notabilitățile orașului Pitești și ale județului Argeș, fiind o persoană cu multiple relații, cu influență și autoritate civică.

În privința genealogiei Antoneștilor, până la data actuală, nu au fost depistate surse suficiente și sigure*. Informațiile orale sunt contradictorii, confuze și uneori derutante. Investigațiile se desfășoară în continuare, însă dificultățile persistă, deoarece multe documente s-au pierdut și distrus în timpul celor două războaie mondiale și după anii 1945-1948.

Nicolae Antonescu a locuit în casele proprii din Pitești, pe str. Târgului, ulterior str. Șerban Vodă, azi str. Victoriei, la N de biserica „Sf. Nicolae” (demolată).

Curtea veche și conacul boierilor Antonești erau situate în satul Groși, din actuala comună Băbana, județul Argeș. **Alexandru Odobescu**, în timpul călătoriei întreprinse pentru cercetarea monumentelor istorice din județul Argeș, la 23 iunie 1860, a trecut, pentru a doua oară, prin Groși, relatând: „...la satul <Groși>... ani trecut pe la casa lui căpitan <Radu>... fost haiduc... Alături cu dânsul, are N. Antonescu curte și casă...”².

Nicolae Antonescu stăpâna proprietăți funciare în Pitești, în jurul

¹ ASP, Reg. st. civ.. 1881, Pitești, act de moarte nr. 45/1881 febr. 19.

* Precizăm că datele referitoare la nașterea, decesul, căsătoria membrilor familiilor din neamurile Antoneștilor și Miceștilor au fost luate din documentele de stare civilă (condici, registre, extrase, certificate tip, buletine de identitate, matricole școlare și militare etc.). La unele persoane, data nașterii a fost stabilită după etatea avută la data decesului sau atunci când au avut rolul de declarant ori martor la înregistrări. S-a constatat o frecvență neconcordanță între etatea notată la înregistrări și realitate. Din lipsă de spațiu tipografic nu s-au făcut trimiteri la sursele de stare civilă pentru fiecare persoană.

² Al. Odobescu, Note de călătorie, Edit. Sport-Turism, București, 1981, p. 48. Nicolae Antonescu era un cunoscut apropiat al scriitorului. În cursul vieții sale, Odobescu, a avut strânse legături profesionale și familiale cu orașul Pitești (aici au locuit mult timp Sașa-Alexandrina, soția sa, și Ioana, fiica sa; tot în Pitești au decedat (1922, 1942); Paul I. Dicu, Al. Odobescu (1834-1895) și orașul Pitești, în „Concret”, I, 28 iulie 1993; idem, II, 4 august 1993, p. 4.

oraşului (Dealurile Piteştilor), în alte localităţi din judeţul Argeş sau din alte judeţe, precum şi numeroase bunuri imobile³.

Pe parcursul anilor, situaţia economică s-a deteriorat. În 1860 proprietatea de la Groşi şi casele din Piteşti au fost „ipotecate de către guvern“. În 1868, tribunalul a hotărât încetarea acţiunii⁴. După decesul soţului (18 febr. 1881), Zoe Antonescu a fost nevoită să vândă casele cu dependinţele şi locul pe care erau clădite, situate pe str. Şerban Vodă din Piteşti, pentru plata unor datorii şi pentru „... a asigura poziţiunea minorilor mei copii ...“⁵.

Nicolae Antonescu s-a căsătorit de două ori. Cu prima soţie a avut trei copii (o fată şi doi băieţi), iar cu a doua soţie – 10 copii (patru fete şi şase băieţi). (v. schema nr. 2). Familia a trăit momente tragice la decesul timpuriu al unor copii.

Prima soţie - Ecaterina (Catinca) (n. ? - 23 martie 1857, Piteşti), fiică a proprietarului **Eftimie Nicolau** din Piteşti şi a soţiei sale **Maria**. Eftimie Nicolau (n.c. 1796 - ?), moşier, comerciant, deputat de mahala (1836; avea 40 de ani), unionist, a făcut parte din delegaţia oraşului Piteşti care a întâmpinat pe domnitorul Cuza la sosirea în Bucureşti (febr. 1859), împreună cu Nicolae Coculescu⁶. A contribuit cu bani la întreţinerea şcolilor din Transilvania (100 florini)⁷.

Proprietarul Eftimie Nicolau a avut şi un fiu: **Emanoil Ef. Nicolau** (c.1839, Piteşti-22 febr. 1885, Piteşti), proprietar, consilier ajutor (ajutor de primar), ofiţer al st. civ. (1878), căsătorit cu **Mariţa (Maria)**, fiica protopopului **Nicolae Constantinescu** din Piteşti, militant binecunoscut pentru Unirea din 1859.

Copiii din prima căsătorie: 1. **Elisaveta** (n. ante 1854 - ?), 2. **Nicolae (I)** (24 febr. 1854, Piteşti - 2 noiembrie 1857, Piteşti), 3. **Eftimie (I)** (16 dec. 1855, Piteşti - 8 octombrie 1876, Piteşti). Absolvent al Şcolii primare de băieţi nr. 1 Piteşti în 1868 (în clasa a IV-a, premiul II)⁸. A decedat înainte de a împlini 21 de ani, în timpul studenţiei.

A doua soţie - Zoe (c. 1836, Ciumeşti-Muscel – 20 dec. 1915, Piteşti), fiică a pitarului **Istrate Micescu** din Ciumeşti şi a soţiei sale **Anastasia** (c. 1812 - ?), născută **Cănuţă (Ion ?) Brătianu**. S-a căsătorit cu **Nicolae Antonescu** din Piteşti în intervalul dintre 1857 şi 1860 (când Zoe a născut primul copil). În familia soţilor **Nicolae** şi **Zoe Antonescu** s-au născut 10 copii (patru fete şi

³ Informaţii din documente oficiale şi de la profesorii **Ionel Gr. Rădulescu**, **Stelian Rădulescu** (ambii, avocaţi; nu erau rude).

⁴ Arhivele Statului Piteşti (ASP), fd. Tribunalul Argeş, d. 1/1868.

⁵ ASP, fd. Primăria Piteşti, d. 36/1881, f. 14.

⁶ Ibidem, d. 11/1859, f. 4; **Paul I. Dicu**, **Cuza şi Unirea**, în „Tribuna Şcolii Argeşene“, 2, Piteşti, 1970, p. 65-69.

⁷ **Vasile Netea**, **Spre unitatea statală a poporului român ...**, Edit. Şt. Enc., Bucureşti, 1979, p. 52.

⁸ Pentru stabilirea situaţiei şcolare s-au cercetat matricolele din clasele primare şi secundare existente în depozitele ASP. Din lipsă de spaţiu, la documentele respective, nu se fac trimiteri pentru fiecare persoană.

șase băieți).

Copiii din a doua căsătorie: 1. **Cleopatra** (n. 6 aprilie 1860, Pitești - ?).

2-3. **Ioana și Maria**, gemene (29 mai 1861, Pitești - 30 mai 1861, Pitești; au trăit o zi).

4. **Aurelian N. Antonescu** (7 iulie 1862, Pitești - 1916/1919 ?). A fost singurul copil al familiei Nicolae Antonescu înregistrat la biserica schitului Buliga din Pitești). Ceilalți copii sunt trecuți în condica bisericii „Sf. Nicolae” din centrul orașului, de care depindea familia proprietarului piteștean.

Aurelian N. Antonescu a fost tatăl viitorului profesor universitar, ministru și vicepremier Mihail A. Antonescu.

Aurelian N. Antonescu a absolvit Școala primară de băieți nr. 1 din Pitești la finele anului școlar 1873/1874. Premiant în unele clase; coleg cu viitorul general Ghenea Nicolae (ulterior Toma). În continuare a frecventat cursurile Gimnaziului din Pitești în anii școlari 1874/1875 - 1877/1878. În etapa gimnazială, pe lângă Ghenea Toma, a avut și alți colegi: Vasilescu Vasile (în cataloage - Bassilescu Basiliu, n. 1861, Stroești-Argeș), viitor profesor de istorie și franceză la gimnaziu; Lerescu Titu, viitor ofițer, tatăl compozitorului și profesorului de muzică Emil Lerescu ș.a.

După absolvirea unei școli silvice a îndeplinit funcția de silvicultor (subinginer) și silvicultor-șef (inginer) la mai multe ocoale silvice: Leordeni-Topoloveni, cu sediul în comuna Goleștii Badii (integrată ulterior în orașul Topoloveni), înainte și după anul 1903; la Ocolul silvic Trivale-Pitești, înainte și după anul 1907 ș.a.⁹ Aurelian N. Antonescu era un tehnician competent, cu multă experiență. A elaborat diferite studii și planuri de amenajare, estimare și punere în exploatare a unor păduri, zăvoaie etc. În aprilie 1907 a încheiat lucrările solicitate de forul administrativ al Piteștilor, referitoare la amenajarea și estimarea zăvoaiului din valea Argeșului, proprietate a orașului (ASP, fd. Primăria Pitești, d. 56, 1906-1909, f. 14). În Pitești a locuit într-o casă din str. Cazărmii (azi str. Dumbravei).

S-a căsătorit înainte de 1899 cu **Ana (Aneta) OGREZEANU** (n.c. 1865-?), din București, fiică a lui Radu OGREZEANU. În familia soților Aurelian și Aneta N. Antonescu s-au născut trei băieți (v. schema nr. 1):

a) **Nicolae A. Antonescu** (22 ianuarie 1899, Goleștii Badii - ?)¹⁰. Copilul s-a născut în clădirea ocolului silvic, unde tatăl său era șef de ocol.

A absolvit cl. a IV-a la Școala primară de băieți nr. 1 din Pitești în anul 1910, ca elev pregătit particular. Între anii 1910-1916 a promovat șase clase (cl. I-a - a VI-a) la Liceul „I.C.Brătianu” din Pitești, având o situație bună la învățătură. A fost coleg cu viitorul medic Haralambie Angelescu, dr. în

⁹ ASP, fd. Ocolul silvic Leordeni-Topoloveni, inv. nr. 1417, dosarele din anii 1886-1920.

¹⁰ Primăria or. Topoloveni, Reg. St. civ. Născuți, 1899, Goleștii Badii, nr. 2/1899 ian. 22, copie (xerox), trimisă autorului, la cerere. Mulțumim d-lui primar **G. Boțârcă** și d-lui secretar jr. **D. Ungureanu**.

medicină, clinician reputat, autor a unor valoroase lucrări de specialitate.

După absolvirea cursurilor liceale, prin concurs a fost admis la Școala Militară de Artilerie și Marină (12 noiembrie 1918-1920); **sublocotenent** Divizia de Mare (1 iulie 1920); Apărarea fluvială (1 apr. 1922); Apărarea maritimă (1 oct. 1922); **locotenent** (1 iulie 1924); M.St.M. (16 dec. 1924); Forța Navală Maritimă (1 oct. 1926); Corpul echipament maritim (1 apr. 1927); Corp. dep. Maritim (1 apr. 1929); **căpitan** (1 oct. 1930); M.A. Dir. Maritimă (1 apr. 1931); Corp echipaj maritim (1 oct. 1931); Baza Navală Maritimă (4 martie 1932); M.St.M. (1 oct. 1935)¹¹; Depozit de echip. maritim, comandant al monitorului „I.C.Brătianu” (1 apr. 1937); **locotenent comandor** (13 oct. 1937); Depoz. maritim de echip. naval (1 apr. 1938); Comandamentul Marinei Regale (1 oct. 1938); M.A.N. - Secretariatul General (1 apr. 1939); Școala Superioară de Război (1 apr. 1941); **atașat naval la Roma și Berlin** (15 noiembrie 1941 - 23 august 1944); **căpitan comandor** (24 ian. 1942); trecut în poziție de disponibilitate (23 ian. 1946); rechemat în activitate la Secretariatul de Stat al Marinei (1 martie 1946); detașat la Depoz. SSM, trecut în rez. (1 martie 1946) cpt. comandor. Nu a urmat o școală specială de marină.

Decorații și medalii: **Coroana României**, în gradul de cavaler; ord. „Sf. Sava”, cl. a IV-a (Iugoslavia); ord. grecesc „Sf. Salvator”, cl. a IV-a; medalia **Virtutea Militară**, cl. a III-a și a II-a; medalia **Crucea Comemorativă a războiului 1916-1918**; medalia **Victoria 1916-1918**.

S-a căsătorit la 12 mai 1923 cu **Ioana (Ivona) Slăvitescu**, în comuna Prundeni, jud. Vâlcea. La 21 august 1925 s-a născut copilul lor **Mihai**, în Craiova¹².

b) **Dumitru A. Antonescu** (n. 27 oct. 1900, Goleștii Badii - ?). S-a născut în clădirile ocolului silvic¹³.

A absolvit cursurile elementare la Școala primară mixtă din Goleștii Badii, localitate unde se afla sediul Ocolului silvic Leordeni-Topoloveni, tatăl său fiind șeful ocolului. În toate clasele i s-a acordat premiul I, având medii foarte mari.

După încheierea cursurilor liceale, a urmat Școala Militară de Cavalerie: elev (22 martie 1919); caporal (6 iulie 1919); sergent (15 octombrie 1919); șef

¹¹ Anuarul ofițerilor activi ai Armatei Române pe anul 1936 - Marina, p. 708, nr. 3: tipărit eronat căpitan comandor la 1 oct. 1930; trebuia trecut numai gradul de căpitan, deoarece la gradul de cpt. comandor a fost înaintat la data de 24 ian. 1942; încadrat eronat la M.St.M. în 1936, corect la 1 oct. 1935.

¹² Arh. MAPN, fd. 9042, Reg. of. activ. de marină, vol. I, f. 92, 92v; Consiliul Municipal Craiova, St. civ. act de naștere nr. 861 / 1925, august 24; a fost căsătorit cu: Sachelarie Ivonne - Maria (1948); Alexiu Ecaterina (1948-1953); Tsitsiniș Olga (1953-1958); Iliescu Margareta - Laurenția (1959-1963); Racoviță Ioana - Anca (1964); generalul Ion Gheorghe, Un dictator nefericit. Mareșalul Ion Antonescu..., ed. și studiu introductiv de Stelian Neagoe, Edit. Machiavelli, București, 1996, p. 12.

¹³ Primăria or. Topoloveni, Reg. st. civ., născuți 1900, nr. 35/1900 oct. 27; în actul de căsătorie este trecut prenumele Ioana, nu Ivona (Ivonne) - extras nr. 1042 / 14.04.1999, Primăria comunei Prundeni, județul Vâlcea.

clasă (1 apr. 1920); **sublocotenent** (1 iulie 1920); Reg. 2 Roșiori (1 iulie-1 noiembrie 1920); Școala specială a cavaleriei (1 feb. - 1 iunie 1924); **locotenent** (1 iunie 1924); Reg. 4 Roșiori (1 oct. 1926); Divizionul 1 Tren (31 dec. 1926); Reg. 2 Roșiori (apr. 1928); Divizionul II Tren (1 oct. 1929); Reg. 5 Călărași (1 apr. 1931); **căpitan** (10 mai 1931); Depoz. Cislău (mai 1932); Reg. 14 Călărași (1 oct. 1934); Reg. 6 Călărași (1 apr. 1937); trecut în pozițiune de disponibilitate (28 iunie 1938); prelungit disponib. I pară - a VIII-a oară (25 dec. 1938-1 apr. 1940); trecut din disp. în poziție de retragere pentru boală (tuberculoză pulmonară) dezvoltată în timpul și din cauza serviciului militar ordonat; **căpitan în retragere** (30 apr. 1943).

Sublocotenentul de cavalerie **Dumitru A. Antonescu** s-a căsătorit cu **Maria-Olimpia Sasșebești** la 24 mai 1924, în Sibiu. A divorțat în 1928 și s-a recăsătorit cu **Ivona-Ileana Tzintzu** la 10 ianuarie 1942, iar la 11.01.1975, cu **Marioara Răducu**, în București (Municipiul Sibiu, act de căsătorie nr. 150 din 1924, mai 24). Prima soție a născut un copil: **Doru-Aurel D. Antonescu**, la 10 decembrie 1924¹⁴.

c) **Mihail A. Antonescu** (5 noiembrie 1904, satul Cazaci, comuna Nucet, jud. Dâmbovița-1 iunie 1946, Jilava), viitor prof. univ. și ministru (v. schița biografică).

Copiii proprietarului Nicolae Antonescu din Pitești (c. 1813-1881)

5. **Eugenia** (1863, Pitești - 2 aprilie 1866, Pitești).

6. **Nicolae (II) N. Antonescu** (6 aprilie 1866, Pitești-5 martie 1887, Pitești).

Absolvent al Școlii primare de băieți nr. 1 din Pitești (1878) și al Gimnaziului din Pitești (1882). În toate clasele elementare și gimnaziale a fost premiant I; în clasa a IV-a gimnazială a avut media generală 9,50. A devenit student, însă moare prematur, cu o lună înainte de a împlini 21 de ani (o situație asemănătoare cu aceea a fratelui său vitreg Eftimie I). În școala primară și în gimnaziu a fost coleg de clasă cu viitorul general Constantin Cristescu, născut în Pădureți-Argeș.

7. **Gheorghe N. Antonescu** (29 iulie 1867, Pitești- ?).

8. **Emanoil N. Antonescu** (20 februarie 1870, Pitești-13 aprilie 1949, București), viitor prof. univ., deputat, publicist (v. schița biografică).

9. **Dimitrie N. Antonescu** (28 septembrie 1872, Pitești- ?). A urmat cursurile elementare Școala prim. de b. nr. 1 din Pitești, începând cu anul școlar 1882-1883.

10. **Eftimie (II) N. Antonescu** (16 dec. 1876, Pitești; nu 4, 15, 17 dec.- 11

¹⁴ Arh. MAPN, fd. 3042, Reg. cu evidența of. activi de cavalerie, vol. IV, f. 260; Primăria Municipiului Sibiu, act de naștere nr. 960 din 1924, decembrie 10.

noiembrie 1957, București), viitor prof. univ., magistrat, deputat (v. schița biografică).

Este posibil ca soții Nicolae și Zoe Antonescu să fi avut și alți copii, deoarece unele condici și registre de stare civilă nu s-au păstrat, iar din cele existente lipsesc anumite file. Unele file au scrierea deteriorată, ilizibilă.

RUDE APROPIATE ALE PROPRIETARULUI NICOLAE ANTONESCU DIN PITEȘTI

În documentele de stare civilă au fost identificate unele persoane înrudite cu Nicolae Antonescu (c. 1813-1881). Precizăm că în orașul Pitești patronimul Antonescu era foarte răspândit, situație care generează dificultăți în timpul cercetărilor.

Într-un act de cununie din 7 februarie 1860, sunt menționați ca nași „Nicolae Antonescu cu Elena sora sa” (ASP, Condica pentru cunună, biserica „Sf. Nicolae” din Pitești, d. 27, nr. 2/1860 febr. 7). Din document reiese clar că Elena era sora proprietarului N. Antonescu. În actul respectiv nu sunt trecute însă și alte elemente biografice.

La 29 mai 1861/30 mai 1861, în actul de naștere al surorilor gemene Ioana și Maria, care au trăit o zi, fiicele lui Nicolae și ale Zoei Antonescu, în rubrica pentru nași sunt trecute „Elenca și Chasandra Antonescile” !? Elenca ar putea fi Elena, sora lui Nicolae Antonescu. Nu știm dacă a doua persoană ~~era~~ ^{era} Chasandra, ^{era} soră cu Elena, respectiv Elenca (ASP, Condica pentru nașcuți-botezați, d.28/1861).

În condica din 1864, nr. 4/22-25 martie 1864, de la aceeași biserică, la rubrica nașilor sunt menționate „Ecaterina Rucsandra Antonescu”. Nu s-a putut stabili dacă este vorba de două persoane sau de o singură persoană cu două prenume ori dacă s-a scris eronat prenumele Rucsandra, în loc de prenumele Chasandra ?

În actul de naștere al prof. univ. Eftimie N. Antonescu, din 17 dec. 1876, unul dintre martori a fost Dimitrie A. Ștefănescu, 28 ani, proprietar, unchi al copilului. Calitatea de unchi este evidentă, dar nu se cunosc alte detalii cu privire la legăturile de rudenie.

La scrierea actului de deces al prof. ^{prietarului} ~~univ.~~ Nicolae Antonescu, în ziua de 19 februarie 1881, au participat ca martori și au semnat actul următorii: „Iancu Paul, comerciant, ginere al decedatului, și Iancu Mamueanu, de profesie liber, nepot al decedatului”. Și în acest caz, fără documente certe, nu ne putem pronunța asupra unor elemente biografice: cum se numea fiica lui Nicolae Antonescu care s-a căsătorit cu Iancu Paul; dacă nepotul decedatului era nepot de frate, de soră, de fiu, de fiică etc.

EMANOIL N. ANTONESCU(1870, Pitești - 1949, București). Prof. univ. dr., avocat, om politic, literat, publicist

S-a născut în Pitești, la 20 februarie 1870 (st. v.), în casa părinților din str. Târgului (ulterior, str. Șerban Vodă, azi str. Victoriei); tatăl - Nicolae Antonescu, de ani 55 (corect: 57 ani), proprietar; mama - Zoe, născută pitar Istrate Micescu, de ani 30 (corect: 34 ani).

Studii. Absolvent al Școlii prim. b. nr. 2, Pitești (a fost inițial înscris în clasa I la Șc. prim. b. nr. 1, Pitești); clasa a IV-a, în anul școlar 1881/1882. Absolvent al Gimnaziului din Pitești (1882-1886; în unele clase a fost premiant). A continuat cursurile secundare la Liceul „Sf. Sava” din București. Licențiat al Facultății de Drept din București (1893). Doctor în drept al Universității din Berlin. Teza de doctorat a fost tipărită la Berlin, în 1898 („Beziehungen zwischen Rechtswissenschaften und moderner Rechtsphilosophie ...“).

Activitatea didactică, juridică, științifică. Profesor de drept civil la Universitatea din Iași (1901) și București (din 1904). În primul an de învățământ prof. Emanoil N. Antonescu a continuat o parte din cursul prof. univ. Gheorghe Mărzescu (senior) titularul catedrei. Dintre primii săi studenți amintim pe viitorii profesori și alți oameni de cultură: Ioan Petrovici, Vasile Pârvan, Florea Ștefănescu-Goangă din Curtea de Argeș, Dumitru Caracostea, C. Antoniadi, Al. Lăpădatu, Petre V. Haneș, poetul Panait Cerna, criticul și istoricul literar Eugen Lovinescu, istoricul Oreste Tafrali ș.a. În amintirile sale universitare, acad. prof. Ioan Petrovici, fost ministru, despre noul profesor, afirma: „... ajutorul (prof. Ghiță Mărzescu - n. ns.) era d-l Em. Antonescu, pe atunci proaspăt sosit din străinătate... era un tânăr instruit și inteligent... carte știa...”¹⁵.

A elaborat și tipărit valoroase lucrări juridice: **Obiectul obligațiilor**. Partea I. Introducere în studiul dreptului și al obligațiilor, Pitești, 1892; **Scrieri juridice**, vol. I, 1900; vol. II, 1902/1903; **La Philosophie du Droit et les Sciences juridique**, Berlin, 1901; **Priviri asupra necesității și chipului de reorganizare a facultății de drept**, București, 1902; **Noțiunea obligației în dreptul civil**, în vol. „Omagiul lui C. Dimitrescu - Iași”, 1904 (greșită inițiala „A”, trebuia inițiala „N”: Em. N. Antonescu, BRM, III, p. 676); **Teoria generală a obligațiilor în dreptul civil român...** Curs predat pentru candidații la doctoratul în drept, fasc. I-IV, 1908 și urm. **Problema echității în contracte**, 1910; **Discursul d. Em. Antonescu rostit în Cameră în afacerea**

¹⁵ Ioan Petrovici, *Amintiri universitare*, Edit. Alcalay, București, p. 95-102.

tramvaielor, Pitești, 1911¹⁶.

A practicat cu succes avocatura în București și Pitești, fiind considerat „printre avocații de valoare ai țării“. A colaborat cu mari personalități: Titu Maiorescu, Take Ionescu, G. Mărzescu (senior) ș.a. În Pitești a redactat, la solicitarea Mariei I. Dimitriu Teiuleanu, (1839-1922), un testament prin care a donat Ministerului Instrucțiunii Publice averea soțului său (800 de pogoane teren la Teiu ș.a.), pentru construirea și întreținerea unei școli profesionale de fete în Pitești. Prof. și avocatul Emanoil N. Antonescu a fost numit împuternicit și excutor testamentar¹⁷.

Activitatea cultural-patriotică. Animat de un autentic și profund sentiment patriotic, încă din perioada studenției a participat la numeroase acțiuni inițiate de asociații, societăți etc., îndeosebi de Liga Culturală, în perioada 1890-1918. A luat cuvântul la numeroase manifestații, întruniri ș.a. în București, Ploiești, Brăila, Pitești, Craiova etc., împreună cu mari personalități (Nicolae Titulescu, Take Ionescu, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Vasile Lucaciu ș.a.). Unele cuvântări au fost tipărite („Discursul ținut de d. Em. Antonescu la întrunirea Ligei Culturale în sala Dacia, în ziua de 11 Martie a. cor.“, București, 1914). A participat la expoziția ASTRA, Sibiu, în 1905.

A militat în permanență pentru eliberarea teritoriilor românești aflate sub stăpânire străină, pentru înfăptuirea Marii Uniri din 1918 și dezvoltarea României Mari¹⁸. A luat parte la constituirea **Comitetului Național Român**, în septembrie 1918, la Paris, și a semnat moțiunea adoptată de către **Adunarea generală a românilor din Franța**¹⁹. În orașul Nice a tipărit broșura „Les nationalités opprimées et l'Entente (La Question Roumaine)“, 1918. Atragem atenția că profesorul Emanoil N. Antonescu nu este autorul broșurii, trecută în Enciclopedia „Cugetarea“, intitulată „Morți de foame. Povestiri din captivitate. Lagărele Lamsdorf și Mannheim“, elaborată de o altă persoană cu nume și prenume identice: Emanoil Antonescu, București, fără edit., 1920, 69 p. Autorul broșurii era un student, căzut prizonier la Predeal, în octombrie 1916, care și-a reluat serviciul după eliberare, în București.

¹⁶ Lucian Predescu, Enciclopedia „Cugetarea“ ... , București, 1940, p. 39; Bibliografia Românească Modernă (BRM), I, București, 1984, p. 127-128. Pentru amănunte la afacerea tramvaielor, v. I. Constantinescu și I. Dragomirescu, în „Magazin istoric“, nr. 12/1973, p. 38-45.

¹⁷ ASP, fd. Liceul ind. de fete „Teiuleanu“, Pitești, d. 475/1938, f. 1-2 (donație, 1 noiembrie 1899, Pitești).

¹⁸ V. Netea, Istoria memorandumului, București, 1947, p. 335-336; idem, Spre unitatea statală ..., Edit. Șt. Enc., București, 1979, p. 128, 459 (eronat, prenumele Emil; corect: Emanoil); Șt. Pascu, Făurirea statului național unitar român, I, Edit. Academiei, 1983, p. 355; Petre Dan, Asociații ..., Edit. Șt. Enc., București, 1983, p. 273; BRM, I, p. 775, nr. 13850: „Congresul Românilor de peste hotare aflători în țară. 15 Martie 1915, București, 1915“ (curpinde și discursul lui Emanoil Antonescu); Paul I. Dicu, „Visul nostru secular ... a devenit realitate“ [Societăți culturale argeșene în favoarea Unirii din 1918], în rev. „Argeș“, nr. 12/1988, Pitești, p. 5-7 (partea I); nr. 2/1989, p. 5 (partea a II-a); idem, Emlnenți militanți argeșeni pentru Unire, în ziarul „Argeșul Liber“, I, nr. 249, Pitești, 1 dec. 1990, p. 3.

¹⁹ 1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918, vol. VII, Edit. Șt. Enc., București, 1989, p. 30-33.

Activitatea politică. Deputat de Argeș în 1901 și 1911. În 1926 este cooptat în comitetul de direcție al PNT. Apoi a trecut la Partidul Poporului în 1927. Membru al Uniunii Agrare (1932), transformată în Partidul Agrar, condus de C. Argetoianu²⁰. Inițiator și președinte al „Ligii contra cametei”. La Pitești a fost propus candidat în alegerile pentru Cameră din partea acestei ligan²¹. În perioada interbelică a activat în mișcarea antirevizionistă. Membru fondator, în octombrie 1940, al Asociației „Pro Transilvania”²².

Activitatea literară. Emanoil N. Antonescu este autorul a două piese: „În preajma tronului”, reprezentată, în premieră, la deschiderea stagiunii 1894/1895 a Teatrului Național din București, și epopeea în trei acte „Dochia”, jucată în două stagiuni (prima stagiune, în 1927/1928)²³.

Emanoil N. Antonescu a fost membru al societății **Junimea**, condusă de Titu Maiorescu. A participat la ședințele societății ținute la București. S-a numărat printre colaboratorii revistei **Convorbiri literare** și ai gazetei **Epoca**, organul Clubului central junimist. La *Epoca* a publicat articole politice²⁴. La ședințele *Junimii* din București se întâlnea deseori cu savantul geograf și literatul **George Vâlsan**, fost elev al Liceului „I.C. Brătianu” din Pitești.

Legăturile cu orașul Pitești. Prof. Emanoil N. Antonescu a menținut relații permanente cu orașul natal, ca și fratele său Eftimie. În Pitești a candidat și a fost ales deputat de Argeș. De asemenea **Liga Contra Cametei** l-a propus candidat pentru mandatul de deputat. Aici a desfășurat o parte din activitatea de avocat. În 1911 a fost membru al comisiei interimare a orașului Pitești²⁵. La 18 mai 1912, a înființat, împreună cu alte notabilități piteștene, **Societatea Anonimă de Electricitate din Pitești (S.A.E.P.)**, numărându-se printre principalii acționari. Ca literat (autor dramatic) și deputat a susținut construirea localului destinat **Teatrului Național din Pitești**, instituție culturală publică înființată în 1852. Nu a fost de acord cu proiectul construcției, cu execuția tehnică, cu locul ales pentru înălțarea edificiului.

A inițiat efectuarea unei expertize tehnico-arhitectonice, acțiunea fiind încredințată cunoscutului arhitect **Cristofi Cercez**, solicitând sistarea lucrărilor, alegerea unui alt teren cu largi perspective, întocmirea unei noi documentații tehnice corespunzătoare. S-a opus schimbării vechii denumiri –

²⁰ Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, **România după Marea Unire**, vol. II. Partea I. 1918-1933, Edit. Șt. Enc., București, 1986, p. 475, 513, 527.

²¹ Ziarul „Presa”, nr. 62, Pitești, 17 mai 1931.

²² Petre Dan, op. cit., p. 386-387.

²³ I. Anestin, **Scrisori despre teatru**, Edit. Minerva, București, 1989, p. 66, 92; Paul I. Dicu, **Contribuții la istoria teatrului din Pitești. Teatrul Național din Pitești**, [VI], în „Argeș”, nr. 8, Pitești, 1988, p. 13. Epopeea „Dochia” a apărut în Editura „Cartea Românească”, București, [f.a.], 132 p. (BJA III 1791).

²⁴ Zigu Ornea, **Junimea și Junimismul**, Edit. Eminescu, București, 1975, p. 106, nota nr. 1; p. 112, nota nr. 1.

²⁵ ASP, fd. Primăria Pitești, d. 3/1901, f. 65, 65v; *Ibidem*, d. 9/1911, f. 1; ASP, fd. Prefectura Argeș, d. 2/1911; ASP, fd. Primăria Pitești, d. 9/1911, f. 1.

Teatrul Național din Pitești – cu noua denumire, Teatrul Comunal din Pitești. Intervenția profesorului nu a reușit să schimbe hotărârea autorităților locale²⁶.

Lângă Pitești, la est de râul Argeș pe o terasă din Dealul Piteștilor, în comuna Valea Mare - Podgorie, între plantațiile cu vii, profesorul a construit o frumoasă vilă, într-un peisaj pitoresc, pentru odihnă în zilele de repaos, așa cum procedaseră multe personalități din București și Pitești. În această vilă au venit în vizită mari personalități culturale și politice: Nicolae Titulescu, Virgil Madgearu (avea vilă și vie tot în Valea Mare); Liviu Rebreanu (casă și vie tot aici), Mihail Sorbul (cumnat al lui Liviu Rebreanu, avea casă de odihnă în satul Gălăsești, comuna Budeasa, lângă Pitești), Ioan Petrovici, Victor Eftimiu, Ion Pillat, cunoscuții artiști și directori de teatre din București (Lucia Sturdza și Tony Bulandra, care aveau vilă aici, la Valea Mare), prof. univ. Gheorghe Brătianu; fratele lui Emanoil, Eftimie Antonescu și nepotul său Mihail A. Antonescu; fostul coleg de gimnaziu Ioan Purcăreanu, avocat, deputat, senator, șeful organizației PNL Argeș, militant pentru Marea Unire ș.a. De mai mulți ani vila este folosită pentru organizarea taberelor de elevi.

Prof. univ. Emanoil N. Antonescu a decedat în București, la 13 aprilie 1949, în etate de 79 de ani²⁷.

EFTIMIE N. ANTONESCU(1876, Pitești - 1957, București)Profesor univ.
doctor, magistrat, publicist.

S-a născut în Pitești, la 16 decembrie 1876, în casa părinților din strada Șerban Vodă . Tatăl - Nicolae Antonescu, de ani 55 (corect: 63 ani), proprietar; mama - Zoe, născută pitar Istrate Micescu, de ani 40. Eftimie era ultimul copil, al zecelea, frate cu Emanoil N. Antonescu și văr primar cu prof. univ. Istrate N. Micescu.

Absolvent al Școlii primare de băieți nr. 2 din Pitești (clasa a IV-a, în anul școlar 1888/1889) și al Gimnaziului din Pitești (clasa a IV-a, în anul școlar 1892/1893, premiul I). Coleg cu viitorul ministru Fotin Enescu (n. Bunești-Argeș, 1878-decedat în Chișinău, 1918). A urmat cursul superior liceal în București. Licențiat al Facultății de Drept din București, cu teza: **Teoria condițiunilor în obligațiuni**, tipărită în București, 1899. Doctor în drept al Universității din Iași. În 1896 a fost custode la Biblioteca Centrală din București.

Înainte de primul război mondial s-a afirmat în magistratură: ajutor de judecător (1899); procuror pe lângă Tribunalul județului Covurlui (1900);

²⁶ Paul I. Dicu, *Contribuții ... Cum se construia un teatru*, în *Argeș* nr. 7, Pitești, 1988, p. 13.

²⁷ Primăria municipiului București, Extras act de deces nr. 717/1949 aprilie 13, Serv. st. civ., cu nr. 31240/1998, aprilie 13.

supleant la același tribunal (1901); judecător de ședință la Tribunalul Putna; judecător de instrucție la Tribunalul Covurlui (1904); procuror de ședință la Tribunalul Ilfov (1905); judecător sindic, judecător de ședință, prim-procuror, președinte al Tribunalului Ilfov (1909); consilier la Înalta Curte de Casație.

După război a funcționat timp îndelungat în învățământul universitar: conferențiar (1920) și profesor definitiv (1924) la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, catedra de drept internațional public și privat.

A participat la numeroase reuniuni internaționale de profil. Secretar al delegației române la conferințele internaționale de drept de la Viena, Roma și Paris (1920-1928); delegat la alte conferințe și congrese.

A făcut parte din delegația română la **Conferința de Pace de la Paris** (1919-1920), condusă de Ionel I.C. Brătianu, în calitate de specialist în problemele juridice, împreună cu C. Antoniadi și Mircea Djuvara²⁸. În noiembrie 1925, delegația română alcătuită din **Nicolae Titulescu**, fost ministru de finanțe, ministrul României la Londra, delegat permanent al țării noastre la Societatea Națiunilor (Geneva) - președinte; **Eftimie N. Antonescu**, membru la Curtea de Casație - vicepreședinte; prof. univ. **Victor Slăvescu**, director al Societății Naționale de Credit Industrial (n. Rucăr-Muscel, viitor ministru și academician, coleg cu Eftimie la Academia Comercială) - membru al delegației și alții, a mers la Washington pentru „regularizarea datoriei noastre de război”. Eftimie N. Antonescu a fost cooptat în secțiunile politică, juridică și economică din cadrul **Biroului Păcii**, organism înființat la 16 iunie 1942, de către prof. univ. Mihail A. Antonescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Externe (nepot de frate al prof. Eftimie și Emanoil N. Antonescu), cu scopul de a pregăti documentația pentru viitoarea conferință de pace²⁹. A îndeplinit în mod conștiincios misiunea de parlamentar - senator de Gorj. Până la primul război mondial a fost trecut în listele electorale ale orașului Pitești, ca și fratele său Emanoil.

Pe parcursul anilor a elaborat și tipărit (uneori litografiat) valoroase cărți și cursuri universitare, unele lucrări fiind opere de referință pentru specialiștii în științele juridice: **Codul comercial român adnotat** (mai multe volume și ediții), operă premiată de Academia Română; **Drept internațional** (curs litografiat), 1934-1935, 623 p.; **Sacrificiile românești** (vol. I, Paris, 1919; vol. II, București, 1924) (**Les sacrifices Roumains pendant la guerre. Les victimes civiles**, Paris, 1919); **Rostul, rolul și menirea Academiei Comerciale. Treizeci de ani de activitate**, București, 1944 și altele. A publicat numeroase articole și studii. A elaborat și prezentat rapoarte,

²⁸ C. Botoran și colab., **România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920)**, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 315-316.

²⁹ „Magazin Istoric”, nr. 6/1993, p. 16-20, 44.

comunicații și alte materiale la diferite reuniuni interne și externe.

La Academia Comercială, pe lângă acad. prof. Victor Slăvescu (24 mai 1891, Rucăr Muscel - 24 septembrie 1977, București) a mai avut și alți colegi din zona argeșană: prof. univ. Ion N. Angelescu (n. 14 dec. 1884, Strâmbeni-Teleorman, azi comuna Căldăraru, județul Argeș, - decedat la 16 februarie 1930), fost ministru și rector al Academiei Comerciale; prof. univ. dr. Ștefan Chicoș (n. Pitești, 1881-1963, București); prof. univ. dr. Mihail A. Antonescu, nepotul său, ș.a. - toți foști elevi ai Liceului „I.C. Brătianu” din Pitești.

Prof. univ. Eftimie N. Antonescu a încetat din viață în București, la 11 noiembrie 1957, în etate de 81 de ani³⁰.

MIHAIL A. ANTONESCU (1904-1946). Prof. univ. dr., avocat, om politic, publicist

Mihail A. Antonescu s-a născut în anul 1904, luna noiembrie, ziua 5 (st. v.), 18 (st. n.), în satul Cazaci, comuna Cazaci, județul Dâmbovița, fiu al silvicultorului **Aurelian N. Antonescu** (n. Pitești 1862-1916/1919?) și al **Anetei Ogrezeanu** (c. 1865-?), din București, născută **Radu Ogrezeanu**³¹.

Mihail a fost al treilea și ultimul copil al familiei **Aurelian N. Antonescu**. Primul frate - **Nicolae A. Antonescu**, ofițer de marină militară, căpitan comandor, atașat naval la Roma și Berlin; al doilea frate - **Dumitru A. Antonescu**, căpitan de cavalerie. **Mihail A. Antonescu**, viitor prof. univ. și ministru, după tatăl său **Aurelian** era nepot de frate al prof. univ. **Emanoil** și **Eftimie N. Antonescu** și, tot după tată, nepot de văr primar al prof. univ. **Istrate N. Micescu**.

Studii elementare. A promovat cl. I la Școala primară din Goleștii Badii-Topoloveni. În anul școlar 1911-1912 (premiul I, media 9,69); clasele a II-a, a III-a și a IV-a, la Șc. primară b. nr. 1 Pitești, între anii școlari 1912/1913-1914/1915 (absolvent clasa a IV-a cu media 9,42; premiul I). În școala primară a fost coleg cu **Nanu A. Alexandru**, viitor profesor de istorie. În Pitești a fost găzduit nu la rudele apropiate, ci la cunoscuți ai tatălui său: dr. **Dodun des Perrières** str. I.C. Brătianu, nr. 59 (61), doi ani; dr. **Nicolae T. Socolescu**, cu studii în Franța, str. Egalitatea, nr. 51; un an. În cele două familii de medici a învățat bine limba franceză. De aceea, în liceu a avut note și medii mari la acest obiect.

³⁰ Primăria municipiului București, extras act de deces nr. 1211/1957, noiembrie 11 (a decedat la 9.XI.1957), Serv. St. Civ., cu nr. 31240/13.04.1998.

³¹ Primăria comunei Nucet, jud. Dâmbovița, extras din actul de naștere nr. 121/1904 noiembrie 6 (n. 5.XI.1904), st. civ., cu nr. 2430/1997 dec. 8.

În unele tipărituri prof. univ. **Mihail A. Antonescu** (1904, Nucet Dâmbovița-1946, București) a fost confundat cu un alt jurist, având același nume și prenume. Este vorba de **Antonescu Mihail** (1855-1925), doctor în drept la Paris în 1885, consilier la Curtea de Apel și Curtea de Casație, deputat, senator, ministru de Justiție în 1921 (v. **Al. Șerban**, în **Al. Vaida Voevod**, *Memorii*, 1997, nota 160; ș.a.).

Studii secundare. A urmat clasele I - a IV-a, între anii școlari 1915-1919, la Liceul „I.C. Brătianu” din Pitești. În anii școlari următori nu a mai fost înregistrat în matricolele claselor a V-a - a VIII-a. A locuit în etapa liceală în casa părinților săi din str. Cazărmii (azi str. Dumbravei). În clasele liceale a fost coleg cu viitorul jurist, prof. univ. Nicolae Ghimpa de la ISE București și cu viitorul farmacist Nicolae N. Bobancu din Pitești. **Studii superioare.** Licențiat al Facultății de Drept și doctor în drept al Universității din București.

Activitatea didactică. Asistent; docent (18 dec. 1931); conferențiar provizoriu (30 dec. 1931); conferențiar definitiv (1936); profesor titular la catedra de drept internațional la Universitatea din București și la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București.

A elaborat și tipărit lucrările: **Regimul agrar român și chestiunea optanților unguri** (prefată de prof. univ. G. Tașcă), București, 1928; **Organizarea Păcii și Societatea Națiunilor** (vol. I-1929; vol. II-1932), București; **Elemente de drept internațional public**, București, 1930; **La Roumanie** (în colab. cu G. Alexianu), Paris, 1933; cursul litografiat intitulat **Drept internațional privat** (1935-1936) ș.a.³² Publică numeroase articole, studii etc. în reviste, culegeri și ziare.

Activitatea juridică (ex cathedra). S-a remarcat în diferite procese dificile, ca avocat unanim apreciat. A apărut în procesul de bigamie intentat Mariei Antonescu (n. Nicolescu), soția generalului Ioan I. Antonescu, de fostul ei soț Fuller din Paris³³.

Activitatea cultural-patriotică. În perioada interbelică a participat la mișcarea antirevizionistă din România, declanșată după 1918 și intensificată după 1930. A luat cuvântul la marile manifestații antirevizioniste organizate la Pitești în zilele de 28 mai 1933 și 1 decembrie 1936 (în 1936, împreună cu președintele Ligii Antirevizioniste din România, Stelian Popescu, ziarist, avocat, deputat, ministru, director al ziarului „Universul”)³⁴.

Mihail A. Antonescu cunoscut orator, specialist în dreptul internațional, analist competent al situației politice interne și internaționale, de multe ori a fost solicitat să conferențieze în diferite orașe. La Pitești, în noiembrie 1932, sub auspiciile secției argeșene a Ligii Culturale, în sala bibliotecii liceului în care a învățat, a susținut tema „Revizuirea tratatelor”. Ideile cuprinse în conferință au fost temeinic argumentate și exprimate cu claritate, folosindu-se exemple adecvate³⁵.

³² Enciclopedia „Cugețarea”, 1940, p. 39.

³³ „Magazin Istoric”, nr. 6/1991, p. 77-78. Subliniem că generalul Ioan I. Antonescu (1882, Pitești-1946, Jilava) cunoscuse în Pitești și București pe prof. Mihail A. Antonescu cu mulți ani înainte de proces (informații de la farmacistul Nicolae N. Bobancu, junior, din Pitești, coleg de clasă și prieten al profesorului; în familie, în școală i se spunea „Mihăiță”, „Mihăică”, „Ică” - diminutiv care s-a generalizat).

³⁴ Ziarul „Presa”, Pitești, 31 mai 1933; 5 decembrie 1936.

³⁵ Ziarul „Presa”, Pitești, 16 noiembrie 1932, p. 4. Până în 1944, la Pitești a susținut și alte teme interesante.

Activitatea politică*. Prof. Mihail A. Antonescu a aderat la gruparea liberală disidentă condusă de acad. prof. univ., istoricul Gheorghe I. Brătianu, fiul marelui om politic și bărbat de stat Ionel I.C. Brătianu. Gruparea a fost exclusă din PNL la 9 iunie 1930, deoarece acceptase revenirea în țară a prințului Carol și proclamarea lui ca rege al României, cu toate că renunțase definitiv la tron. Gruparea cuprindea numeroase personalități: prof. univ. Istrate N. Miclescu, C.C. Giurescu, Radu Vulpe, Alecu Procopovici ș.a.; generalul Arthur Văitoianu, fost șef de guvern, foști miniștri, deputați, senatori ș.a.³⁶.

Dintre responsabilitățile politice deținute de prof. Mihail A. Antonescu în cadrul grupării disidente, amintim: președinte al organizației „Tineretul Liberal” (pe țară); vicepreședinte al organizației județene Argeș a PL (georgist), din 1932; până în 1938, președinte pe țară și, totodată, al organizației argeșene a fost prof. Gheorghe Brătianu. La Pitești s-au ținut multe reuniuni ale conducerii partidului, la nivel național și local. De asemenea, în diferite localități argeșene au fost programate întruniri, consfătuiri, conferințe etc.³⁷. La 10 ianuarie 1938, grupările liberale s-au reunit sub conducerea lui Dinu Brătianu și Gheorghe Brătianu.

În anii 1937-1940, prof. Mihail Antonescu a mijlocit întâlniri și convorbiri între unii șefi de partide politice. Pe baza înțelegerilor stabilite în 1937, înainte de alegerile din decembrie, s-a semnat „pactul de neagresiune electorală” (25 noiembrie 1937), între PNT, Garda de Fier și PL (georgist)³⁸. La 31 ianuarie 1938, pe lista de candidați ai PNL (unificat), în apropiatele alegeri parlamentare, pentru județul Argeș, erau înscrși prof. G. Brătianu, prof. Mihail A. Antonescu ș.a.³⁹.

Mihail A. Antonescu a intervenit pentru eliberarea generalului Ioan I. Antonescu din domiciliul forțat de la mănăstirea Bistrița (Oltenia). Pentru realizarea unui guvern de unitate națională, propus de generalul Ioan I. Antonescu, la 4 septembrie 1940, prof. Mihail A. Antonescu a avut întrevederi cu Iuliu Maniu, Dinu Brătianu, Al. Vaida Voievod, Gh. Brătianu și A.C. Cuza. Șefii politici au acceptat să facă numai recomandări pentru unii specialiști care să participe la guvernare (v. declarația lui Mihail Antonescu la procesul din mai 1946).

* Pentru perioada 1930-1947, v. tipăriturile incluse cu bibliografia istorică a României, vol. I (1944-1969), vol. IV-VII, 1969-1989, Edit. Academiei; alte bibliografii tipărite de Biblioteca Națională a României; bibliografii publicate în reviste (Revista de istorie, „Magazin istoric” ș.a.); bibliografii menționate în publicațiile străine.

³⁶ Mircea Mușat; Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II. Partea a doua. Noiembrie 1933-septembrie 1940, Edit. Șt. Enc., București, 1988, p. 159.

³⁷ Ziarul „Presa”, Pitești 17 mai 1931; 30 iunie 1932; 10 iulie 1932; 1 sept. 1932; 16 noiembrie 1932 (la această ultimă dată prof. Mihail A. Antonescu a fost ales în funcția de vicepreședinte PL (georgist) din jud. Argeș; Paul I. Dicu, *Din activitatea politică a prof. Gheorghe I. Brătianu la Pitești*, comunicare prezentată la sesiunea Muzeului Județean Argeș din Pitești din 12-13 noiembrie 1992.

³⁸ Supra, nota 37, p. 698.

³⁹ „Magazin istoric”, nr. 4/1991, p. 30.

În perioada 1940-1944, prof. Mihail Antonescu a exercitat următoarele funcții guvernamentale: ministru de Justiție, ministru Secretar de Stat, ministru al Propagandei Naționale, ministru al Afacerilor Străine, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, însărcinat cu conducerea guvernului pe timpul absenței din țară a generalului, de la 22 august 1941, a mareșalului Antonescu⁴⁰. În anii guvernării a menținut legături strânse cu orașul Pitești, cu întregul județ Argeș. A luat măsuri pentru reconstruirea satului Căpățâneni, distrus de inundațiile din vara anului 1941. După refacere, satul a fost denumit „Antonești”. Prof. Mihail A. Antonescu a aprobat aducerea în țară a rămășițelor pământești ale lui Nicolae Titulescu și înhumarea lor la Brașov, conform dorinței testamentare a marelui om politic și diplomat român („Magazin istoric”, nr. 7/1991, p. 11). În primăvara anului 1941, Mihail A. Antonescu a participat la manifestările organizate la Florica-Ștefănești, lângă Pitești, cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la moartea lui Ion C. Brătianu, împreună cu numeroase personalități, printre care: Iuliu Maniu, Mihail Fărcășanu și mulți membri ai familiei Brătianu.

A denunțat Dictatul de la Viena din 30 august 1940 și a condamnat public teroarea horthystă dezlănțuită împotriva populației românești din partea de N, N-E și NV a Transilvaniei. La 19 martie 1942, în aula Facultății de Drept din București, prof. Mihail A. Antonescu a rostit o amplă cuvântare de protest⁴¹. Față de intențiile forurilor italo-germane, referitoare la eventuale compensații teritoriale ce ar urma să fie acordate României în spațiul iugoslav și în cel sovietic (la est de Nistru), prof. Mihail A. Antonescu a adoptat o poziție justă și fermă, răspunzând cu un „nu” categoric. A subliniat încă o dată importanța Transilvaniei pentru România și necesitatea redobândirii teritoriilor pierdute în 1940. Vicepremierul român Mihail A. Antonescu a manifestat înțelegere atunci când a fost solicitat, direct sau prin intermediari, să intervină pentru salvarea evreilor din România și a evreilor intrați clandestin peste frontieră, care urmau să fie trimiși în lagărele germane de exterminare⁴². În 1944 a ordonat mutarea evreilor aflați în lagărele din Transnistria pe teritoriul Basarabiei, pentru a nu fi executați de armatele germane care se retrăgeau (în special de formațiunile SS).

În anii 1941-1944 a desfășurat o intensă și riscantă activitate diplomatică, bineînțeles, cu acordul tacit al mareșalului, uneori și cu înștiințarea liderilor politici din opoziție, pentru scoaterea României din război,

⁴⁰ Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României ...*, Edit. Machiavelli, București, 1995, p. 137-147 (p. 147, o inadverență: în loc de „Transilvania” se va citi „Transnistria”; prof. Gh. Alexianu a fost guvernator al Transnistriei).

⁴¹ „Magazin istoric”, nr. 11/1990, p. 44-45 (Raportul ministrului Elveției la București din 21 martie 1942); I. Dumitriu-Snagov, *România în diplomația Vaticanului. 1939-1944*, Edit. Garamond, București, 1991, p. 69 și urm.

⁴² „Magazin istoric”, nr. 6/1988, p. 25-28, 30; nr. 7/1988, p. 24-27, 47; nr. 10/1989, p. 40-43; nr. 10/1992, p. 27-30; v. și alte articole, studii, volume, publicate, în România și în alte țări, cu privire la situația evreilor din țara noastră în perioada 1940-1944.

încheierea armistițiului și a păcii cu Națiunile Unite. În diferite articole și volume publicate până acum cu privire la perioada 1940-1944 și în cele referitoare la viața și activitatea mareșalului Ioan Antonescu sunt menționate acțiunile diplomatice secrete și cele oficiale întreprinse de prof. Mihail A. Antonescu, inclusiv convorbirile avute cu diplomații americani din București, cu cei elvețieni, italieni, turci, finlandezi, suedezi, portughezi, ai Vaticanului etc. Interesante referiri cu privire la politica externă se găsesc în grupajele de însemnări publicate sub titlul: Mihail Antonescu, **Convorbiri diplomatice (1940-1944)**, în „Magazin istoric” nr. 4 și 5/1993, p. 41 și Mihail Antonescu - **Pentru memorii**, în „Magazin istoric”, nr. 2/1991, p. 46-48. Aceste acțiuni au declanșat suspiciuni în cercurile diplomatice și militare din Germania. Adolf Hitler (1889-1945; numele la naștere - Adolf Schicklgruber), în timpul convorbirilor cu mareșalul Antonescu (12-13 aprilie 1943) a adus acuzații grave ministrului de Externe român. Führerul a cerut luarea unor măsuri severe împotriva oamenilor politici români și îndepărtarea lui Mihail Antonescu din guvern. După 1940, diplomatul german C.Clodius, însărcinat cu probleme economice în România, se pronunțase pentru înlăturarea profesorului, acesta fiind considerat principalul său adversar din țara noastră. În mai multe intervenții, prof. Mihail A. Antonescu a subliniat că România fiind izolată de vechii aliați și înconjurată de puteri inamice, nu avea altă cale de urmat decât încheierea unei alianțe temporare cu Germania, care a garantat frontierele existente după Dictatul de la Viena. În acest fel s-a putut menține statul român*.

În martie 1943, într-o convorbire cu ministrul Elveției la București, Mihail A. Antonescu a lăsat să se înțeleagă o anumită neîncredere în relațiile României cu cel de-al III-lea Reich. Din argumentația profesorului, diplomatul elvețian, a reușit să rețină următoarele: vicepremierul a fost de bună credință atunci când a crezut că salvarea țării poate fi realizată prin alianța cu Germania. Când și-a dat seama că această credință putea fi dezamăgită, a făcut tot ce a putut pentru a apăra și restaura libertatea de acțiune a României. „Nu am reușit, afirma profesorul, decât parțial și nu ignor că va trebui să plătesc într-o zi pentru toate actele mele, pentru succese ca și pentru eșecuri” (previziune care s-a adevărit; „Magazin istoric” nr. 2/1991, p. 5).

Generalul Ioan S. Gheorghe (n. 1893, Pitești - 1957, Germania), absolvent al Școlii primare de băieți nr. 3 din Pitești și al Liceului „I.C. Brătianu” din Pitești, coleg de clasă cu viitorul premier Armand Călinescu⁴³, atașat militar și ambasador al României la Berlin (1940-1944), în volumul său intitulat **Un dictator nefericit. Mareșalul Antonescu ...**, tipărit la noi în 1996, a criticat anumite directive și hotărâri luate de Hitler și alți conducători naziști,

* V. „Magazin istoric”, 1 / 1991, p. 48-52.

⁴³ Paul I. Dicu, **Generalul Ioan S. Gheorghe (schită biografică)**, în *Monografia Școlii Nr. 3 „Ion Pillat” din Pitești. Partea a V-a*, Edit. „Pământul”, Pitești, 1998, p. 220-223.

de mareșalul Antonescu și de prof. Mihail A. Antonescu. Generalul Ioan S. Gheorghe, ofițer de înaltă competență profesională și ținută etică, fost profesor de genetică la Școala Superioară de Război, analist avizat al situației politice și militare interne și internaționale, detesta comportamentul prof. Mihail (Ică) Antonescu, în unele împrejurări și situații. În cartea sa explică pe larg poziția oficialităților germane în problema tatonărilor diplomatice confidențiale întreprinse de Mihail Antonescu, unele, pare-se, nefiind cunoscute de mareșal (?). Intervenția categorică a lui Hitler l-a determinat pe mareșal să promită destituirea profesorului, care a fost aspru admonestat la înapoierea în țară. S-a spus că salvarea profesorului a venit din anturajul mareșalului. Între altele, susținătorii profesorului au declarat mareșalului că „... deoarece în familia lui Mihail Antonescu se produsese deja câteva sinucideri, trebuie să se manifeste cu prudență”. Ică Antonescu, timorat, afirmase „că nu-i rămâne altceva de făcut decât să se sinucidă ...”⁴⁴.

Cu toate insistențele noastre, în cursul cercetărilor nu am reușit până acum să aflăm care dintre membrii familiei profesorului s-a sinucis. Se pune întrebarea, dacă profesorul a fost căsătorit? Unii istorici și publiciști au susținut că Ică Antonescu nu s-a căsătorit. Este adevărat că viața intimă a profesorului este aproape necunoscută. Cu toate acestea, o informație apărută în ziarul „Presa” din Pitești, la 30 septembrie 1933, aduce clarificări interesante. După întrunirea din 26 septembrie 1933, ținută la Pitești, organizația județeană argeșeană a PL (georgist) a oferit un banchet la restaurantul din parcul Trivale „... în onoarea Doamnei și Domnului Mihail Antonescu ...”. Mihail Antonescu era, în septembrie 1933, vicepreședintele organizației județene. Până în prezent nu am găsit actul oficial de căsătorie. Este puțin probabil ca „Doamna” să nu fi fost soția sa, deoarece situația familială a profesorului era bine cunoscută în Pitești, în perioada respectivă.

După 1940, Mihail A. Antonescu a nutrit sentimente puternice pentru favorita sa, frumoasa și ingenua doamnă Ileana Kerciu-Pociovălișteanu, fiica generalului Pociovălișteanu, fosta soție a ziaristului Virgil Kerciu, director al ziarului „Ordinea”, aviator în primul război mondial, decedat în 1940, într-un accident de avion⁴⁵.

La 16 iunie 1942, în prezența a peste o sută de personalități, a anunțat constituirea, pentru prima oară în România, a unui organism numit **Biroul Păcii**, care avea misiunea de a pregăti documentația necesară „prezentării

⁴⁴ Generalul Ion S. Gheorghe, *op. cit.*, p. 267-271. Istoricul german Andreas Hillgruber, autorul vol. *Hitler, Carol al II-lea și mareșalul Antonescu*, Edit. Humanitas, 1994, a sesizat subiectivismul generalului Ioan S. Gheorghe în caracterizarea prof. Mihail A. Antonescu (p. 73 din lucrarea generalului I.S.G.).

⁴⁵ Ileana Kerciu a fost „marele și ultimul amor al lui Ică Antonescu, care îi va construi o splendidă vilă în cartierul nordic al Bucureștiului ... Ileana Kerciu, cu puțin timp înainte de prăbușirea regimului antonescian, a fost trimisă în Elveția de Ică Antonescu, spre a o feri de consecințele raporturilor lor și de alte perspective sumbre ...”. În vila metresei Ileana Kerciu, după 1944, a locuit mulți ani dr. Petru Groza (v. „Magazin istoric”, nr. 3/1991, p. 51).

corespunzătoare a României la viitoarea conferință a păcii. Pentru operativitate și eficiență s-au înființat șapte comisii speciale. Prof. univ. Eftimie N. Antonescu, unchiul lui, a fost cooptat în trei secțiuni ale biroului⁴⁶. Cu mult timp înainte de procesul din 1946, era considerat văr cu mareșalul Ioan I. Antonescu de către oficialități române și străine (v. însemnările regelui Carol al II-lea din 4-5 sept. 1940 și raportul ministrului Elveției la București, André Rodolphe de Weck, din 28 iunie 1941)⁴⁷. Eronat au crezut că Mihail Antonescu era văr cu Ioan I. Antonescu.

Într-o ședință a procesului din mai 1946, președintele Tribunalului Poporului l-a întrebat pe Mihail Antonescu: „... Aveți legături de rudenie cu Ioan Antonescu?”. Acuzatul a răspuns: „Legături de rudenie prin părinții noștri - prin tatăl său și al meu - nu; mama mareșalului Antonescu este vagă rudă cu tatăl meu”⁴⁸. În ziarul „Scânțea”, de joi, 9 mai 1946, p. 1, s-a publicat următorul dialog: „Acuzatorul Stoican: „Nu sunteți rude?”. „Ică - Ăăă ... să vedeți, din partea tatei nu suntem ... dar mama vitregă ...”⁴⁹. Nu știm dacă profesorul s-a referit la o altă soție a tatălui său, Aurelian Antonescu. Pe parcursul investigațiilor noastre nu am aflat cine a fost persoana considerată „mamă vitregă” și nici care este gradul real de rudenie dintre profesor și mareșal, pe baza unor documente sigure.

La 23 august 1944, profesorul a fost arestat în Palatul regal, În septembrie 1944 a fost „preluat de armata sovietică” și dus în URSS. Acuzat de înaltă trădare, a fost condamnat la moarte de Tribunalul Poporului. La 1 iunie 1946 sentința a fost executată în perimetrul închisorii de la Jilava⁵⁰. Nu împlinise 42 de ani.

⁴⁶ „Magazin istoric”, nr. 6/1993, p. 16-20, 44. Pentru atitudinea profesorului față de problemele internaționale, v. „Magazin istoric”, nr. 2/1991, p. 46-48.

⁴⁷ „Magazin istoric”, nr. 9/1990, p. 29, 37-38. Problema relațiilor de rudenie dintre profesor și mareșal nu este integral soluționată. În Pitești se știa, în mod cu totul vag, despre unele raporturi de rudenie îndepărtată între familia proprietarului Gheorghe Dobrian (n.c. 1822), tatăl Chiriachiței Dobrian (n. Pitești, 1862 martie 18), mama mareșalului, și familia proprietarului Nicolae Antonescu (c. 1813-1881). Tatăl viitorului mareșal Ioan I. Antonescu, născut în Pitești la 2 iunie 1882, locotenentul de cavalerie Ioan A. Antonescu (născut la 1853 în București, fiu al lui Anton și al Sultanei), s-a căsătorit cu Chiriachița Dobrian, care mai târziu s-a recăsătorit cu locotenentului-colonel Savovici-Baranga; Paul I. Dicu, Prof. Mihail A. Antonescu (1904-1946), în ziarul „Argeșul liber”, Pitești, 17 august 1991, p. 2; idem, Aspecte din viața și activitatea prof. Mihail Antonescu, comunicare prezentată la sesiunea muzeului din Pitești, 8 noiembrie 1991; idem, Ioan I. Antonescu (Date biografice, I), în gazeta „Concret”, nr. 80, Pitești, 3-9 iulie 1992, p. 4 (se va citi: „nu se înrudea direct cu mareșalul”).

⁴⁸ Procesul marii trădări naționale. Stenograma debaterilor de la Tribunalul Poporului asupra Guvernului Antonescu, Edit. Eminescu, București, 1946, p. 72.

⁴⁹ Ziarul „Scânțea”, nr. 519, din 9 mai 1946, p. 1.

⁵⁰ Primăria comunei Jilava, jud. Ilfov, Consiliul local, Reg. st. civ. pt. morți nr. 37/1947 iunie 3, extras din Registrul de deces nr. 36/29.01.1999; v. supra notele nr. 49 și 50, precum și materialele publicate în legătură cu procesul din 1946 în „Magazin istoric”, nr. 6/1991, p. 49-56; nr. 2/1992, p. 28-32; nr. 3/1992, p. 33-36.

II. FAMILIA PITARULUI ISTRATE MICESCU DIN CIUMEȘTI – AZI SATUL ARGEȘELUL, COMUNA MĂRĂCINENI, JUDEȚUL ARGEȘ

Neamul Miceștilor. Familiile din neamul Miceștilor au locuit în satele Ciumești și Micești din fostul județ Muscel. În epoca medie cele două sate se aflau în ocolul orașului Pitești. Documentar satul Micești are o vechime mai mare (1456) decât satul Ciumești (1567), azi satul Argeșelul, comuna suhurbană Mărăcineni, județul Argeș (5 km NE de Pitești)⁵¹.

Până la data actuală nu au fost depistate suficiente documente sigure cu privire la ascendenții familiilor Micescu, ai neamului Miceștilor. Într-o monografie se afirmă că biserica din satul Ciumești a fost construită, din lemn, în anul 1685 de **Nicolae Ciumescu și jupan Radu Mircea și pitar.** În 1785, **Gheorghe și Safta Răducanu** i-au adăugat pridvorul și turla⁵². În altă lucrare se precizează că biserica de zid cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” din Ciumești, declarată monument istoric, a fost construită din zid în anul 1805, de către pitarul Istrate Micescu, tatăl profesorului de liceu Nicolae Is. Micescu și bunic al prof. univ. Istrate N. Micescu⁵³. Deocamdată nu se cunoaște dacă ctitorii Nicolae Ciumescu, Radu Mircea pitar, Gheorghe și Safta Răducanu descindeau sau nu din neamul Miceștilor, întrucât nu au fost identificate documentele corespunzătoare.

În catagrafia boierilor din anul 1829 este înregistrat „**Răducanu, n. Micești, 50 ani, ceaș za aprozi, al lui Pârvu Micescu, șade în Micești, are casă în Micești i 150 stâneni moșie i un han în Pitești deavalma cu frații săi și 2 pogoane de vie**”⁵⁴.

Până acum nu s-a putut stabili gradul de rudenie dintre ceașul **Răducanu** din Micești, fiul lui **Pârvu Micescu**, și pitarul **Istrate Micescu** din Ciumești.

Familia pitarului Istrate Micescu

Pitarul Istrate Micescu, descendent reprezentativ al neamului Miceștilor, s-a născut în anul 1797 și a decedat la 9 februarie 1867, la Ciumești. (v. anexa nr. 1). Soția sa, **Anastasia (Nastasia)**, fiica lui **Cănuță (Ion ?) Brătianu** (un descendent al Brătienilor argeșeni) și a „**dumneaei Stanca**”, se născuse în anul 1812. La moartea pitarului Istrate Micescu avea 55 de ani.

⁵¹ DRH, B, I, doc. 113, p. 196; DIR, B, v.16, vol. III, doc. 274, p. 237.

⁵² Eparhia Râmnicului și Argeșului, I, Rm. Vâlcea, 1976, p. 410.

⁵³ N. Stoicescu, *Bibliografia ...*, I, T.R., vol. I, Edit. Mitr. Olteniei, 1970, p. 179.

⁵⁴ I. C. Filitti, *Catagrafie oficială de toți boerii Țării Românești la 1829*, București, 1929, p. 33.

* Ion C. Brătianu și Ionel I. C. Brătianu când se adresau prof. Nicolae Is. Micescu foloseau vocabula „vere”, probabil, cu semnificația generală de rude, descendente din neamul Brătienilor originari din Brădet-Brătieni, județul Argeș.

În documentele de stare civilă au fost identificați 7 băieți și 4 fete (v. schema nr. 3). Semnalăm faptul că unele documente au fost distruse, iar altele sunt deteriorate, ilizibile. De aceea numărul copiilor ar putea fi mai mare. De multe ori datele trecute în diferite documente nu concordă. În catagrafia din anul 1838, Istrate Micescu este înregistrat cu titlul onorific de **postelnic**, în etate de 35 de ani; soția „**Suina**“ ?, de 25 ani; băieții: **Dumitru** (4 ani); **Gheorghe** (3 ani); **Codin (Constandin 1/2 ani)**; fetele: **Domnica** (6 ani); **Zinca** (1 an). De remarcat faptul că persoana care a completat catagrafia a tăiat anii din rubrica destinată vârstei persoanelor recenzate. Sunt diferențe mari în privința vârstei pitarului Istrate Micescu și vârsta soției sale.

Copiii pitarului Istrate Micescu (v. schema nr. 3).

1. **Domnica Is. Micescu.** (c. 1832 ?- ?). Este menționată în Catagrafia din anul 1838, în etate de 6 ani.

2. **Dimitrie Is. Micescu.** (c. 1833, Ciumești - 8 octombrie 1909, Câmpulung-Muscel). La data morții avea 76 de ani. Înainte de anul 1865 s-a căsătorit cu **Teodora (Tudorița)**, fiica lui **Pandele Popescu**. Tudorița a născut în anii 1865-1866 trei copii:

a) **Gheorghe D. Micescu** (1 aprilie 1865, Pitești- ?). La botez a primit prenumele unchiului său Gheorghe (fratele lui Dimitrie, nașul său). În armată a fost înaintat la gradul de sublocotenent de rezervă, în 1891 (Arh. M.Ap.N., fd. 3042, Memorii bătrâni, sublocotenenți, d. 417). Absolvent al Facultății de Litere din București. Profesor în Câmpulung-Muscel. În 1898 a tipărit lucrarea intitulată **Fragment din istoria românilor. Mihai Vodă Viteazul (1593-1601)**, (BRM, III, p. 311, nr. 36449);

b) **Un copil născut mort** la 2 ianuarie 1866, nebotezat;

c) **Teodor D. Micescu** (24 noiembrie 1866, Pitești - ?). În actul de naștere nr. 330/1866 nov. 30, Pitești, s-a scris „născut din Dimitrie Micescu și din răposata Tudorița Micescu ...”. Reiese că mama a decedat în timpul nașterii.

Dimitrie Is. Micescu (tatăl) a îndeplinit cu autoritate și competență funcții importante: institutor la Școala primară de băieți nr. 1 din Pitești (1858-1872), în locul transilvăneanului **Basil Dragoșescu**, transferat la Ploiești, unde a avut ca elev pe **I.L. Caragiale**; institutor și director la Școala prim. b. nr. 2 din Pitești (1872-1877); revizor școlar (1877-1878); prefect de Muscel (1887-1888); deputat și senator, primar al orașului Câmpulung Muscel (1903). Distincții: medalia „Carol I”, ordinele „Steaua României”, „Coroana României” etc.

3. **Zoe Is. Micescu** (c. 1836, Ciumești-20 decembrie 1915, Pitești). În ziua decesului avea 79 de ani. În actul respectiv se consemnează următoarele: „... fiica decedaților Istrate Micescu și Anastasia Micescu”. În consecință cuvântul **Suina** din catagrafia efectuată în 1838 nu aparține altei soții, ci

Anastasei. Zoe (Zoița, Zinca) s-a căsătorit cu proprietarul **Nicolae Antonescu** din Pitești, înainte de anul 1860. Zoe a fost mama profesorilor universitari **Emanoil** și **Eftimie N. Antonescu** și, totodată, bunica prof. univ. **Mihail A. Antonescu**, fost ministru și vicepremier.

4. **Constantin Is. Micescu** (6 februarie 1838, Ciumești-?). În catagrafia din 1838 este trecut cu diminutivul **Codin**. A absolvit Școala primară de băieți nr. 1 din Pitești (clasa a IV-a, în 1853). La școala piteșteană a venit, prin transfer, de la școala din Câmpulung Muscel. A funcționat ca institutor.

5. **Gheorghe Is. Micescu** (c. 1839, Ciumești-?). În 1882 avea 43 de ani. S-a căsătorit de două ori. Prima soție - **Ecaterina Slăvitescu** (c. 1855, Rm. Vâlcea-28 aprilie 1885, Pitești), înmormântată la Ciumești. Au avut trei copii:

a) **Alexandrina** (c. 1876, Pitești-30 mai 1878, Pitești); b) **Constantin** (18 mai 1879, Pitești-15 febr. 1880, Pitești); c) **Ioan** (27 decembrie 1880, Pitești-13 ianuarie 1881).

A doua soție - **Eufrosina Zătreanu** (c. 1861, Tg. Jiu-1 decembrie 1921, Pitești). Era fiică a lui **Ion** și a **Elenei Zătreanu** din Tg. Jiu. Nu au fost identificați copii cu a doua soție.

Gheorghe Is. Micescu (soțul) a îndeplinit timp îndelungat funcția de subprefect, plasa Curtea de Argeș (1867) și de director al Prefecturii Județului Argeș. În 1885 a fost numit, provizoriu, prefect al județului Argeș (6-16 febr. 1885).

6. **Ioan Is. Micescu** (c. 1842, Ciumești - ?). În anul 1879 avea 37 de ani. Absolvent al Școlii primare de băieți nr. 1 din Pitești (1857). S-a căsătorit cu **Filofteia (Tia) Rătescu** (c. 1851-?), fiica lui **Petre (Pavlică) Rătescu** din Pitești. Au avut 6 copii: a)-b) **Alexandrina** și **Maria** gemene (23 sept. 1878, Pitești - născute moarte); c) **Elena** (17 ? oct. 1879, Pitești - 19 ian. 1880, Ciumești); d) **Viorica** (27 dec. 1881, Ciumești - 18 ian. 1920, Ciumești); e) **Ecaterina** (25 nov. 1883, Ciumești - ?); f) **Constanța** (29 august 1887, Ciumești - ?).

În anul 1881, s-a tipărit lucrarea **Religiunea în societățile moderne**, după **M. Guizot**, de **Ioan I. Micescu**, Pitești (Noua Tipographiă Niță Rădulescu, 27 p.) (BRM, III, p. 311). În lipsă de informații sigure nu putem preciza dacă **Ion Is. Micescu**, n.c. 1842, la Ciumești este autorul lucrării amintite mai sus.

7. **Ana Is. Micescu** (n. ante 1844, Ciumești - ?).

8. **Nicolae Is. Micescu**. S-a născut în anul 1845, la Ciumești, și a decedat tot la Ciumești în ziua de 23 iulie 1925). A absolvit Școala primară de băieți nr. 1 Pitești în 1858, fiind premiant în toate clasele. A urmat cursurile secundare la Liceul „Sf. Sava” din București. Bacalaureatul în 1865. Absolvent al Facultății de Științe din București. Profesor și director la gimnaziul din Pitești (1866-1867). Deoarece autoritățile locale n-au asigurat condițiile

materiale, cursurile au fost suspendate în anul școlar 1867-1868. În această situație, prof. Nicolae Is. Micescu a fost nevoit să se transfere la Gimnaziul din Ploiești, devenit liceu după 1878. Aici a funcționat la catedra de științe naturale (1868-1893) și director (1870-1873). A predat și la Școala Comercială. În anul 1893 a revenit la Gimnaziul din Pitești, transformat în liceu în anul școlar 1897/1898. S-a pensionat în anul 1897. Deputat și senator de Prahova și de Argeș. A elaborat și tipărit manualul școlar **Elemente de mineralogie**, 1888 (BRM, III, p. 311-312); **Istoricul inventării telegrafului electric** ș.a. Este tatăl prof. univ. Istrate N. Micescu, jurist, ministru, deputat și senator. A fost decorat cu ordinul „Steaua României” și cu medalia „Bene Merenti”. Unele date biografice sunt trecute în registrul cu datele personale ale profesorilor de la Liceul „I.C. Brătianu” din Pitești, 1901 (ASP, fd. Lic. „I.C. Brătianu”, d. 3/1903, f. 1v-2); pentru situația gimnaziului piteștean în anii 1867-1870, v. ASP, fd. Primăria Pitești, d. 5/1866, f. 17-21; d. 5 /1869-1870, f. 23 și urm., precum și alte dosare din anii respectivi.

Nicolae Is. Micescu s-a căsătorit cu **Maria N. Rădulescu** (12 august 1853, București - 9 aprilie 1945, Ciumești). Era fiica lui Nicolae și a Elenei Rădulescu. Cei doi soți au avut cinci băieți (v. schemele nr. 1, 3, 5):

a) **Nicolae N. Micescu** (26 febr. 1880, Ploiești - 24 ian. 1953, Ciumești-Budeasa). A promovat clasele primare și două clase de liceu în Ploiești, unde tatăl său era profesor. Absolvent al Liceului „I.C. Brătianu” din Pitești (1898); premiant în clasele a III-a – a VII-a. Coleg cu Ștefan G. Chicoș, viitor dr. în șt. sociale al Universității din Berlin, prof. univ., economist și avocat; cu Honoriu Bănescu, viitor avocat, deputat și prefect de Argeș. Absolvent al Politehnicii din Charlottenburg, de lângă Berlin. A fost șef de promoție. Pentru capacitatea sa deosebită a fost numit inginer constructor la Primăria din Berlin, unde a alcătuit diferite proiecte de construcții importante, inclusiv proiectul metroului din Berlin, în calitate de inginer-șef. A revenit în țară în 1916. Un accident de călărie, i-a provocat incapacitatea de muncă pentru restul vieții.

S-a căsătorit cu **Ana Braniște** (1905, Cincșor, Făgăraș - 24 ianuarie 1964, București), descendentă din neamul cunoscutului militant pentru drepturile românilor din Transilvania și pentru Marea Unire din 1918, **Valeriu Braniște** (n. Cincu, 1869-1928).

În familia inginerului Nicolae Is. Micescu s-au născut doi copii gemeni: **Istrate (Titi) și Nicolae N. Micescu** (n. 8 dec. 1933, Ciumești) (vezi schema nr. 4).

Istrate N. Micescu (n. 8 dec. 1933, Ciumești), tehnician, în prezent pensionar în satul Aregeșelul (Ciumești) Mărăcineni. S-a căsătorit cu **Tanța Stănică** (n. 11 august 1938, Bisoca, jud. Buzău), fiică a lui Radu și a Ilincăi Stănică.

În familia Istrate și Tanța Micescu s-a născut **Nicolae-Petre Is. Micescu**

(2 martie 1959, Braşov), economist; absolvent al ISE Bucureşti, domiciliat în Piteşti.

Nicolae-Petre Is. Micescu s-a căsătorit cu **Livia Diaconu** (n. 18 dec. 1961, Bisoca-Buzău), fiica lui **Nicolae** şi a **Vioricăi Diaconu**. În familia lor s-au născut doi copii: **Octavian-Costin** (18 sept. 1984, Piteşti), elev; **Adrian Ionuţ** (n. 31 dec. 1985, Piteşti), elev.

a) Al doilea copil gemăn al inginerului **Nicolae N. Micescu** este **Nicolae N. Micescu** (n. 8 dec. 1933, Ciumeşti, tehnician, pensionar, Călăraşi. S-a căsătorit cu **Ostara Wandling** (n. 9 nov. 1926, Orşova-Mehedinţi). În familia lor s-a născut **Nicolae N. Micescu** (n. 9 nov. 1957, Orşova, Mehedinţi). Profesor de fizică la Liceul „Ştirbei Vodă” din Călăraşi.

Profesorul de fizică **Nicolae N. Micescu-Klauss** s-a căsătorit cu **Vergilica Anghel** (n. 23 oct. 1958, Dichiseni-Călăraşi). Profesoara de fizică şi informatică la Grupul Şcolar Economic din Călăraşi. În familia celor doi profesori de fizică s-au născut doi copii: **Istrate-Zenovie N. Micescu** (n. 9 dec. 1982, Orşova-Mehedinţi), elevi la Liceul „Ştirbei Vodă” din Călăraşi, clasa a X-a (anul şcolar 1998-1999) şi **Alexandru N. Micescu** (n. 18 oct. 1987, Călăraşi), elev, clasa a V-a, Liceul „Ştirbei Vodă” din Călăraşi (v. schema nr. 4).

Inginerul **Nicolae N. Micescu** a decedat în satul Ciumeşti, la 24 ianuarie 1953, sat care în anul respectiv aparţinea de comuna Budeasa, judeţul Argeş⁵⁵.

b) **Istrate N. Micescu** (22 mai 1881, Ploieşti-29 mai 1951, Aiud). Prof. univ., deputat, senator, ministru (v. schiţa biografică).

c) **Petre N. Micescu** (4 iulie 1884, Ciumeşti-decembrie 1916, zona localităţii Dumitreşti, jud. Rm. Sărat, erou pe front). Absolvent al Şcolii primare de băieţi nr. 1 Piteşti (1894) şi al Liceului „I.C. Brătianu” din Piteşti (premiant în toate clasele). Elev la Şcoala militară de infanterie şi cavalerie (1 iulie 1902), coleg cu viitorul mareşal Ioan I. Antonescu; sublocotenent (1 iulie 1904); locotenent (1908); căpitan (1913); maior p.m. (Arh. M.Ap.N., fd. Of. cav. activi, d. 72/3, vol. II; Anuarul Armatei Române pe anii 1914, 1917). Distincţii: medaliile jubiliară „Carol I” şi „Avântul Ţării” (1913); ord. „Steaua României”. Petre N. Micescu era considerat ofiţer de elită, şef de promoţie. S-a evidenţiat în timpul stagiului de specializare în Franţa. În 1910 a tipărit lucrarea **Contribuţiuni la instrucţia patrulării în trupele de cavalerie** (BRM, III, p. 312). S-a căsătorit cu **Elena Calciu**, la 16 august 1908, în oraşul Bârlad.

d) **Dumitru N. Micescu** (8 august 1887, Ciumeşti-?). Absolvent al Şcolii primare de băieţi nr. 1, Piteşti (1898) şi al Liceului „I.C. Brătianu” din Piteşti

⁵⁵ Mulţumim călduros următorilor descendenţi ai familiei ing. **Nicolae N. Micescu**, pentru informaţii oferite oral şi scris: d-lui **Istrate** (Titl) **N. Micescu** şi soţiei sale, d-nei **Tanţa Micescu** din Ciumeşti-Argeşului; d-lui **Nicolae Petre Is. Micescu**, economist, Piteşti, fiul d-lui **Titl Micescu**; d-lui **Nicolae N. Micescu**, frate gemăn cu d-nul **Titl**, şi d-lui prof. de fizică **Nicolae N. Micescu-Klauss**, fiul d-nului **N.N. Micescu**, ambii din municipiul Călăraşi.

(1905). Premiant în toate clasele. Coleg de clasă cu Ion N. Angelescu (n. 1884, dec. 14, în Strâmbeni-Teleorman, -16 febr. 1930, București), viitor prof. univ. dr. și rector al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, avocat, economist, ministru. Dumitru N. Miclescu a absolvit Facultatea de Drept și Facultatea de Litere și Filozofie din București. Licențiat al celor două facultăți și doctor în drept la Paris (1909-1911) cu teza: *Essai sur la technique juridique de Droit et de Jurisprudence*, Paris, 1911, 365 p. (BRM, III, p. 311). În anii 1913-1916 a urmat cursuri de specializare în dreptul roman în diferite centre universitare din Occident. A debutat, ca avocat, în 1918. Era considerat unul dintre cei mai pregătiți avocați din România din punct de vedere teoretic și practic, fiind foarte solicitat de către cetățeni. Sublocotenent de rezervă la 1 septembrie 1914 (Arh. M.Ap.N., fd. 3042, Reg. control al of. rezerv. Inf., vol. IV, fila 142/1154; Anuarul Armatei Române pe anul 1915, p. 743, nr. 1641).

e) **Ion N. Miclescu** (1 febr. 1890, Ploiești, -?). Absolvent al școlii primare și al Liceului I.C. Brătianu, Pitești (1908). Coleg cu viitorul prof. univ. dr., germanist și traducător apreciat, Virgil Tempeanu; cu viitorul profesor și director al liceului din Pitești, Franz Cherestene. Student la medicină în Paris, unde a decedat prematur.

9. **Mihail Is. Miclescu** (10 nov. 1850, Ciumești-29 mai 1920, Pitești). Absolvent al Școlii prim. b. nr. 1, Pitești (1864). Coleg cu viitorii profesori de gimnaziu: Mihail Drugeanu și Ion Trifonescu; de asemenea, cu viitorul profesor și preot Gheorghe Popescu, dir. gimnaziului; cu viitorul avocat Alexandru Miclescu, inspector administrativ. După obținerea diplomei de institutor a funcționat în diferite școli: Șc. nr. 2 Ploiești (1877); Șc. nr. 1 Ploiești (1877-1879); Șc. de b. din Mizil (1879-1882); Șc. b. din Curtea de Argeș (1882-1884); Șc. b. nr. 1 Pitești (1884-1903/1904). În 1904 s-a pensionat.

10. **Cleopatra Is. Miclescu** (n. ante 1856-?).

11. **Maria Is. Miclescu** (n. ante 1863 - ?).

ISTRATE N. MICESCU (1881, Ploiești - 1951, Aiud). Prof. univ. dr., avocat, om politic

S-a născut la 22 mai 1881 (st.v.) în Ploiești și a decedat la 29 mai 1951 în închisoarea de la Aiud, județul Alba. Fiu al prof. Nicolae Is. Miclescu și al Mariei Miclescu, născută Rădulescu. Istrate, al doilea copil din familie, a avut patru frați⁵⁶.

⁵⁶ Doc. de st. civilă de la Arh. St. Pitești și Ploiești; matricolele școlare; Enciclopedia „Cugetarea”, p. 543; BRM, III, 1989, p. 311, nota nr. 37 și p. 160; Ion Mamina și Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți* (1916-1938), Edit. Silex, București, 1996, p. 207-208 (dalarea ca ministru de Justiție este trecută ~~veșnic~~ până la 11

Studii. Patru clase primare și cl. I de liceu, în Ploiești; clasa a II-a - a VII-a secundară, la Liceul „I.C. Brătianu” din Pitești (clasa a VII-a, ultima, în anul șc. 1898/1899, cu media generală 9,30; premiant în toate clasele). Coleg de clasă cu viitorul scriitor Ion Minulescu și cu viitorul profesor de liceu Ion Baiulescu. S-a numărat printre membrii fondatori ai societății culturale a elevilor „Junimea” (1897) de la Liceul „I.C. Brătianu” din Pitești.

Licentiat în (1903) și doctor (1906) al Facultății de Drept a Universității din Paris. În 1907, la Paris, a tipărit lucrarea „La Personnalité oral et l'Indivision comme construction juridique. Étude de technique juridique” (BRM, III, p. 311).

Activitatea didactică și juridică. Avocat în Pitești (1905-1907) și în București (de la 21 ian. 1907).

Docent la Facultatea de Drept din București; conferențiar definitiv la catedra de Drept Civil (de la 20 sept. 1912); prof. suplinitor (până la 1 martie 1920).

Înainte de primul război mondial a satisfăcut stagiul militar; sublocotenent de rezervă la 1 iulie 1913; repartizat apoi la reg. artilerie grea (Arh. M.Ap.N., fond 3042, Memorii, bătrâni, sublocotenenți, dosar 68; fd. 4655, RI, 661, JO, 765, f. 2. **Anuarul Armatei Române pe anul 1915**, p. 824, nr. 242). Participă la războiul de reîntregire. Este rănit în luptele de la Mărășești, în 1917 (I. Mamina și I. Scurtu, op. cit., p. 207). În 1918 avea gradul de locotenent de rezervă. După război a practicat, în continuare, avocatura. Decan al baroului de Ilfov (1923-1925; 1925-1928; 1936).

În 1925 a fost numit profesor la Facultatea de Drept de la Iași, însă a demisionat imediat. Profesor de drept civil comparat la Universitatea din București (1 aug. 1930); titular (1 iulie 1932). Participă la diferite reuniuni internaționale. În ședința inaugurală a conferinței a XXVII-a a Uniunii Interparlamentare a rostit un discurs care s-a bucurat de apreciere. Prof. Istrate N. Miclescu s-a afirmat în învățământul universitar prin studiile sale de filozofie a dreptului, prin găsirea unor soluții originale la problemele juridice dificile, pe care le-a aplicat în pledoarii. A evidențiat, în diferite ocazii, valoarea tradiției culturii juridice românești (v. expunerea „Cultura clasică în spiritul juridic”, prezentată la 18 aprilie 1940, în aula Facultății de Drept din București, în cadrul Institutului de Științe Morale și Politice; Magazin istoric nr. 4/1990, pag. 41). Era considerat „... om de o deosebită pregătire intelectuală ...” (v. nota nr. 37, p. 160) și reputat orator, cunoscut în întreaga țară și peste hotare. Un editor, puțin malițios, a scris despre Istrate Miclescu următoarele: „... diabolicul

in ulte tpe
mai 1940; ~~caușat~~ până la 29 noiembrie 1939); Paul I. Dicu, **Juristul Istrate Miclescu (1881-1951)**, în ziarul „Argeșul Liber”, nr. 373, Pitești, 4 iunie 1991, p. 2.

retor și prestidigitator al paragrafelor și al procedurii ...“**

Activitatea politică. Membru al PNL. Deputat din anul 1919: de două ori la județul Romanți (1919-1920); o dată la județul Muscel (1927); deputat de Soroca (1931) etc.; vicepreședinte al Camerii Deputaților. Din cauza unor neînțelegeri referitoare la politica economică promovată de conducerea partidului, Istrate Micescu a constituit un grup disident, însă a rămas formal tot în vechiul PNL. Editează ziarul „Răspunderea“ (ianuarie 1925), cu scopul de a realiza regenerarea „morală“ a partidului.

În iunie 1930 aderă la Partidul Liberal „georgist“, o grupare disidentă condusă de prof. univ. Gheorghe Brătianu, care se considera partid independent față de vechiul PNL. În mai 1931 revine la vechiul partid liberal. La 1 decembrie 1937 s-a înscris în Partidul Național-Creștin. În guvernul Goga-A.C. Cuza (29 dec. 1937-10 februarie 1938), Istrate Micescu este numit ministru de Externe (din guvern făceau parte doi piteșteni: Armand Călinescu - ministru de Interne și generalul Ioan I. Antonescu - ministrul Apărării Naționale). În anul 1939, în guvernul condus de Gheorghe Tătărăscu, a îndeplinit funcția de ministru al Justiției (24 noiembrie 1939 - 11 mai 1940). Data de 11 mai 1940 este sigură, fiind confirmată și de acad. Victor Slăvescu, ministru al Înzeestrării Armatei în guvernul respectiv, în însemnările sale zilnice, cu data de 11 mai 1940 („Magazin istoric“ nr. 6 / 1989, p. 24). În alte tipărituri s-a afirmat în mod eronat că funcția de ministru al Justiției a durat numai câteva zile (24-30 noiembrie 1939), când a demisionat. Este posibil să fi revenit asupra acestei hotărâri sau să nu i se fi primit demisia de către șeful guvernului.

În anii 1938-1940 a susținut regimul de autoritate monarhică, fiind principalul autor al Constituției din 20-27 februarie 1938 („artizanul Constituției“). A fost ales în Consiliul Național al Frontului Renașterii Naționale (25 febr. 1939), iar la 5 iunie 1939, Carol al II-lea l-a numit senator de drept (1939-1940).

După instaurarea regimului totalitar au fost aplicate măsuri represive împotriva personalităților politice și a altor intelectuali. Istrate N. Micescu a fost epurat din barou în 1945. Au urmat arestarea și condamnarea la 20 de ani muncă silnică (1 iulie 1948), fiind acuzat că a inițiat acțiuni de rezistență împotriva regimului. Se stinge din viață în închisoarea din Aiud, la 29 mai 1951. Mai târziu, rămășițele pământești au fost aduse la Ciumești și înmormântate lângă biserică. Alături se află mormântul soției sale Lizette. Într-un spațiu restrâns, împrejmuț, au fost fixate două cruci de piatră foarte mici, pe care sunt săpate numele și prenumele decedaților. Imaginea locului funebru declanșează instantaneu, pentru vizitatori, reflecții sumbre despre existența și destinul ființei umane.

** Al. Șerban, op. cit., p. 240, nota nr. 233; alte considerații despre Istrate Micescu în „Magazin istoric“ nr. 4 / 1989, p. 38 (acad. Victor Slăvescu) și în nr. 7 / 1991, p. 46 (Stelian Popescu).

Descendenții prof. Istrate N. Micescu (1881-1951) (v. schema nr. 5)

Prof. **Istrate Micescu** a avut trei copii (câte un copil, cu fiecare dintre doamnele): **Valentina Hönig**, **Elisabeta (Lizetta) Vălimărescu** și **Ana Munteanu**⁵⁷.

1. **Roger Is. Micescu** (1904, Paris - 1969, București), avocat; mama - **Valentina Hönig**.

Roger s-a căsătorit cu **Ioana Wagner**; fiica lor, **Anca-Constantina Micescu** (n. 1940, București), licențiată în științe juridice; căsătorită cu **Franklin Simionescu**, a născut o fiică - **Oana Simionescu** (n. 1972, București). **Oana Simionescu** s-a căsătorit cu **Marius Rotaru** și a născut pe fiica ei **Ana-Maria Rotaru** (n. 1997, București).

2. **Marie-Ana Is. Micescu** (1911, București - 1996, București), licențiată a Facultății de Litere din Paris (Sorbona); mama - **Elisabeta Vălimărescu**.

Marie-Ana Is. Micescu s-a căsătorit cu **Petre Viforeanu** (1906-1948), conferențiar de drept civil la Facultatea de Drept a Universității din București (v. „Magazin istoric“, nr. 2/1989, p. 63; „Magazin istoric“, nr. 12/1988, p. 36: în text s-a trecut „G“ Viforeanu, iar în nota nr. 6 de la subsol s-a făcut mențiunea „Magistrat, procuror general la Înalta Curte de Casație“; însemnările din „Magazin istoric“ nr. 12/1988, p. 36 sunt considerate erori de autorul „Precizărilor“ din nr.2/1989, p. 63 (Radu Economu, București).

Marie-Ana a născut o fiică: **Stanca-Margareta Viforeanu Micescu** (n. 1940, București).

Stanca Margareta s-a căsătorit cu **J. Campos**; fiica lor - **Vanesa Campos Micescu** (n. 1978, Caracas - Venezuela), studentă la Facultatea de Drept din Caracas.

3. **Istrate Is. Micescu (Istrătel)** (n. 1927, București), licențiat al Facultății de Drept; mama - **Ana Munteanu**.

Istrate Is. Micescu s-a căsătorit cu **Graziella Copăceanu**; fiica lor, **Ioana-Daniela Is. Micescu** (n. 1953, București), absolventă a IATC, secția teatrologie, cadru universitar.

Ioana-Daniela este căsătorită cu **Ioan Cristea Micescu** și au doi copii: **Ana Cristea Micescu** (n. 1976, București), studentă la Facultatea de Teatru și Cinematografie; **Ioan Cristea Micescu** (n. 1979, București), baccalaureat.

FAMILII DIN NEAMUL MICEȘTILOR CU DOMICILIUL ÎN SATUL MICEȘTI

O ramură importantă a Miceștilor s-a dezvoltat în satul Micești, vecin cu satul Ciumești. În documentele de stare civilă și în alte surse sunt menționate

⁵⁷ Mulțumim călduros d-lui jurist **Istrate Is. Micescu (Istrătel)**, din București, fiul prof. univ. **Istrate N. Micescu**, pentru datele biografice, trimise, cu amabilitate și promptitudine, autorului articolului.

mai multe familii și persoane din neamul lor. În actele respective nu sunt trecute informații cu privire la gradul de rudenie dintre familiile Micescu din satul Ciumești și familiile Micescu din satul Micești.

Notăm, mai jos, câteva familii și persoane din neamul Miceștilor, cu domiciliul în satul Micești.

1. **Nicolae Micescu** din Micești. Proprietar în acest sat. Apare în documente de stare civilă împreună cu soția sa Ana, în calitate de naș sau de nun. Frecvența Anei este mai mare: „Ana (Anica) soția unui d. Nicolae Micescu ot Micești“ (ASP, Condica bisericii din Micești, d. 32/1860, nr. 11/1860 oct. 15 etc.). Cei doi soți au botezat și cununat în satul Micești și în satul vecin Ciumești.

Nicolae Micescu și **Ana Micescu** au avut trei copii: **Elena** (?-?); **Licsandra** (?-1 sept. 1850, Micești); **Alexandru N. Micescu** (25 ian. 1851, Micești-23 martie 1921, Pitești).

Alexandru N. Micescu a fost elev al Șc. prim. b. nr. 1 din Pitești (cl. a IV-a, în anii școlari 1863/1864, 1864/1865). Coleg cu **Mihail Is. Micescu** (1850-1920), fiul pitarului **Istrate Micescu** din Ciumești, viitor institutor la această școală. **Alexandru** a fost un avocat competent, secretar la Prefectura Muscel (1906); inspector administrativ de plasă etc. S-a căsătorit cu **Maria Răducanu Gogulescu** (1868-2 sept. 1922, Pitești), fiica lui **Răducanu** și a **Elisabetei Gogulescu** din Micești. **Maria Al. Micescu** a fost institutoare în Pitești la Șc. prim. b. nr. 1 din Pitești și la alte școli. A locuit într-o casă din strada Unirii. În familia soților **Alexandru** și **Maria N. Micescu** s-au născut doi copii gemeni:

a) **Nicolae-Romulus Al. Micescu** (12 ian. 1892, Livezeni-Muscel-?).

b) **Stelian-Remus Al. Micescu** (12 ian. 1892, Livezeni Muscel-?), viitor magistrat în Pitești, fost elev la Liceul „I.C.Brătianu“ din Pitești (cl. a VIII-a în 1910/1911). Coleg cu **Constantin I. Marinescu** viitor prof. univ. dr. la Universitatea din Cluj, istoric medievist, membru coresp. al Academiei Române, savant de nivel european stabilit în Spania, unde a decedat; de asemenea, coleg cu viitorul profesor de istorie, avocat și ajutor de primar **Ionel Gr. Rădulescu**; **Ștefan I. Teodorescu**, viitor magistrat, președinte de tribunal fratele ziaristului și scriitorului **Tudor Teodorescu-Braniște**; **Ion D. Țicăloiu**, viitor doctor în filologie prof. de română și germană la liceele din Pitești și Câmpulung Muscel; **Cornel Zamfirescu**, viitor avocat, deputat, primar al Piteștilor.

2. **Grigore Micescu**, identificat, în calitate de naș, la un botez din noiembrie 1838 (ASP, Condica bisericii din Micești, d. 11/1838, biserica din Micești).

3. **Voicu Micescu**. Apare o singură dată, la 8 sept. 1859 (ASP, Condica bisericii din Micești, d. 31/1859, nr. 18, biserica din Micești).

4. **Apostol (Apostolache, Lache) Micescu**, cu soția sa, **Safta Micescu**. **Apostol** este trecut și în condica bisericii din Ciumești. **Safta** a botezat foarte

mulți copii.

5. **Mihail (Măiță) Micescu** și soția sa **Țița Micescu**, identificați în mai multe condici de stare civilă ale bisericii din Micești⁵⁸.

Antonescu, Constantin Iosif
Calăraș, 18.12.1892
MIHAIL A. ANTONESCU
MEMBRU AL PARLAMENTULUI DE DIN ÎNFRUNTUL
Antonescu

Organizarea Păcii
 "Societatea Națiunilor.

SÉANCE D'OUVERTURE DISCOURS

DE

ISTRATI MICESCU
 Député
 Professeur Universitaire
 Ancien Historien de l'Ordre des rois de Hongrie

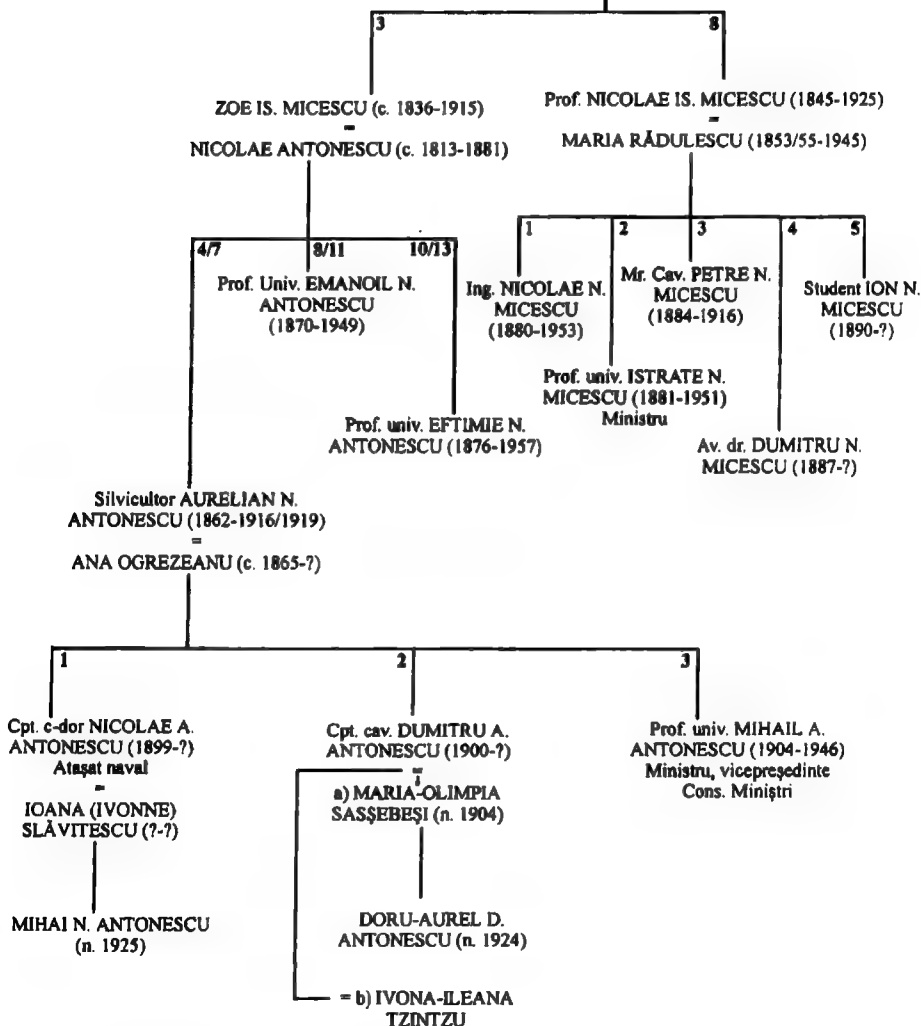
⁵⁸ Nu s-a putut stabili dacă acest Mihail Micescu este aceeași persoană cu prof. de geografie și istorie M. Micescu, trecut în Monografia Liceului „N. Bălcescu” din Pitești, în anii 1875-1876 (autori N. Vlad și T. Popescu), Pitești 1966, p. 100, nr. 17.

Schema nr. 1

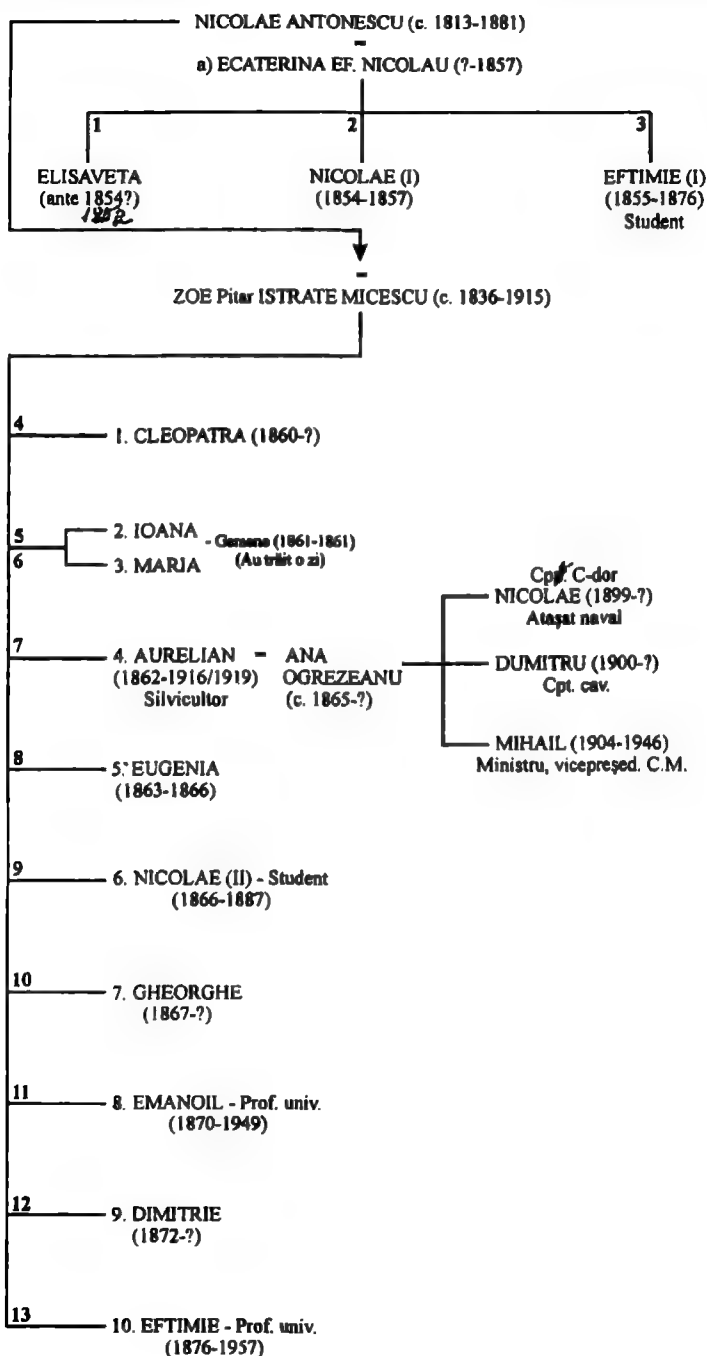
**INTERFERENȚA GENEALOGICĂ DINTRE FAMILIILE
NICOLAE ANTONESCU ȘI PITAR ISTRATE MICESCU**

Pitar ISTRATE MICESCU (c. 1797-1867)

ANASTASIA CĂNUȚĂ BRĂȚIANU (c. 1812-?)

Schema nr. 2

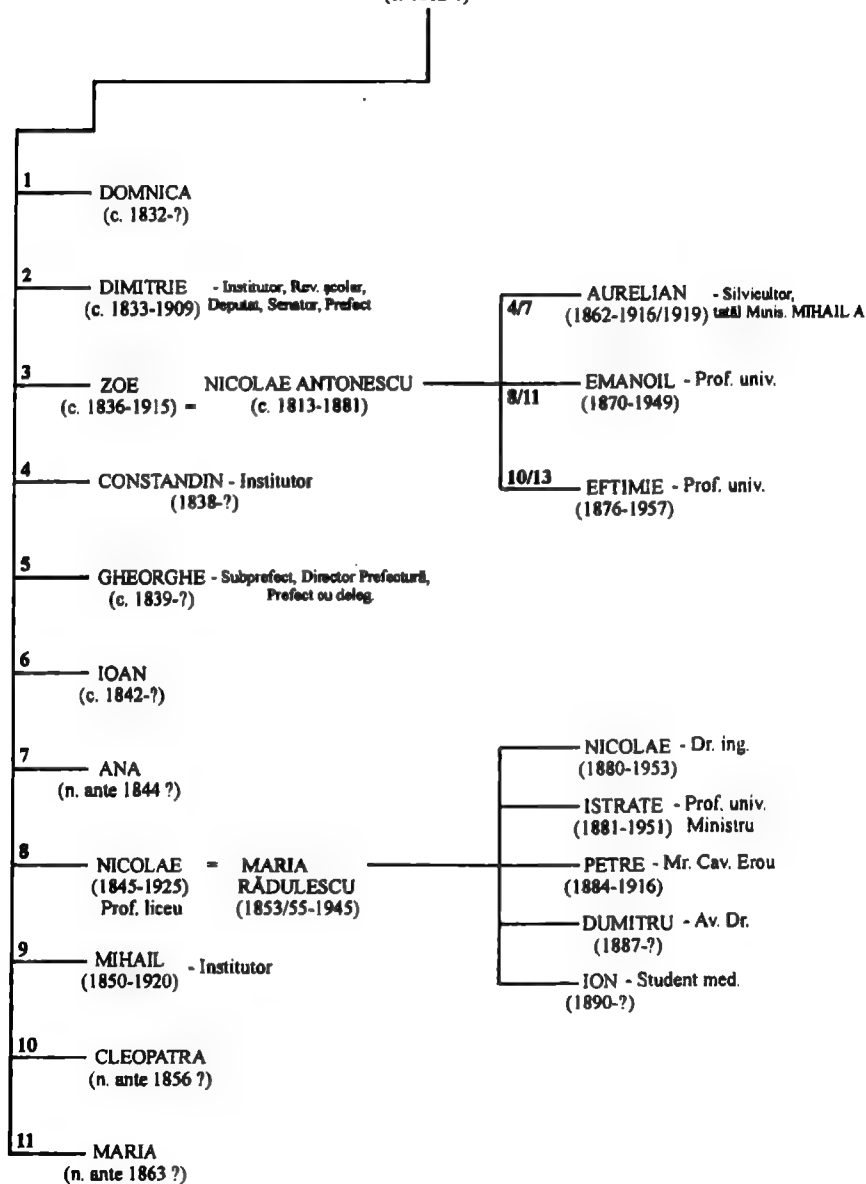
FAMILIA PROPRIETARULUI NICOLAE ANTONESCU DIN PITEȘTI

Schema nr. 3

FAMILIA

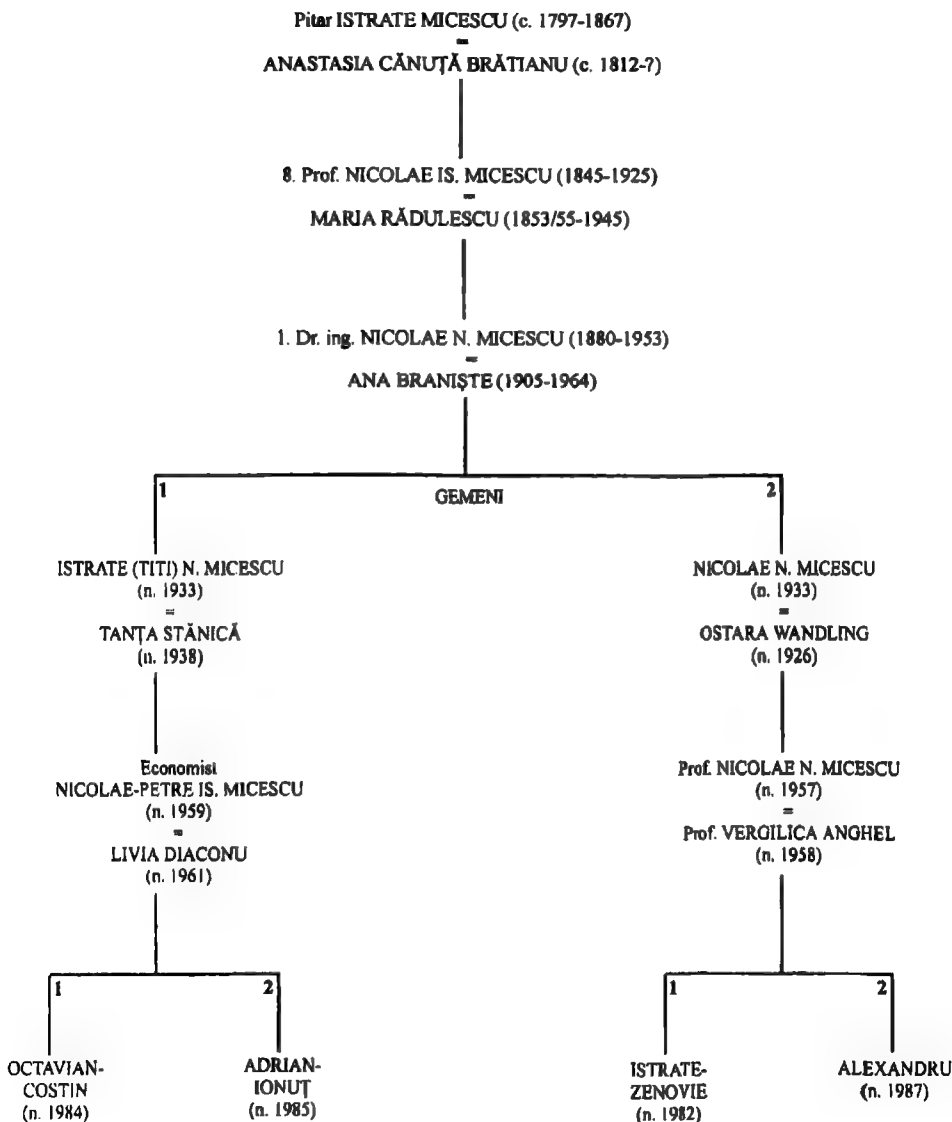
Pitar ISTRATE MICESCU din Ciumești
(c. 1797-1867)

=
ANASTASIA CĂNUȚĂ BRĂȚIANU
(c. 1812-?)

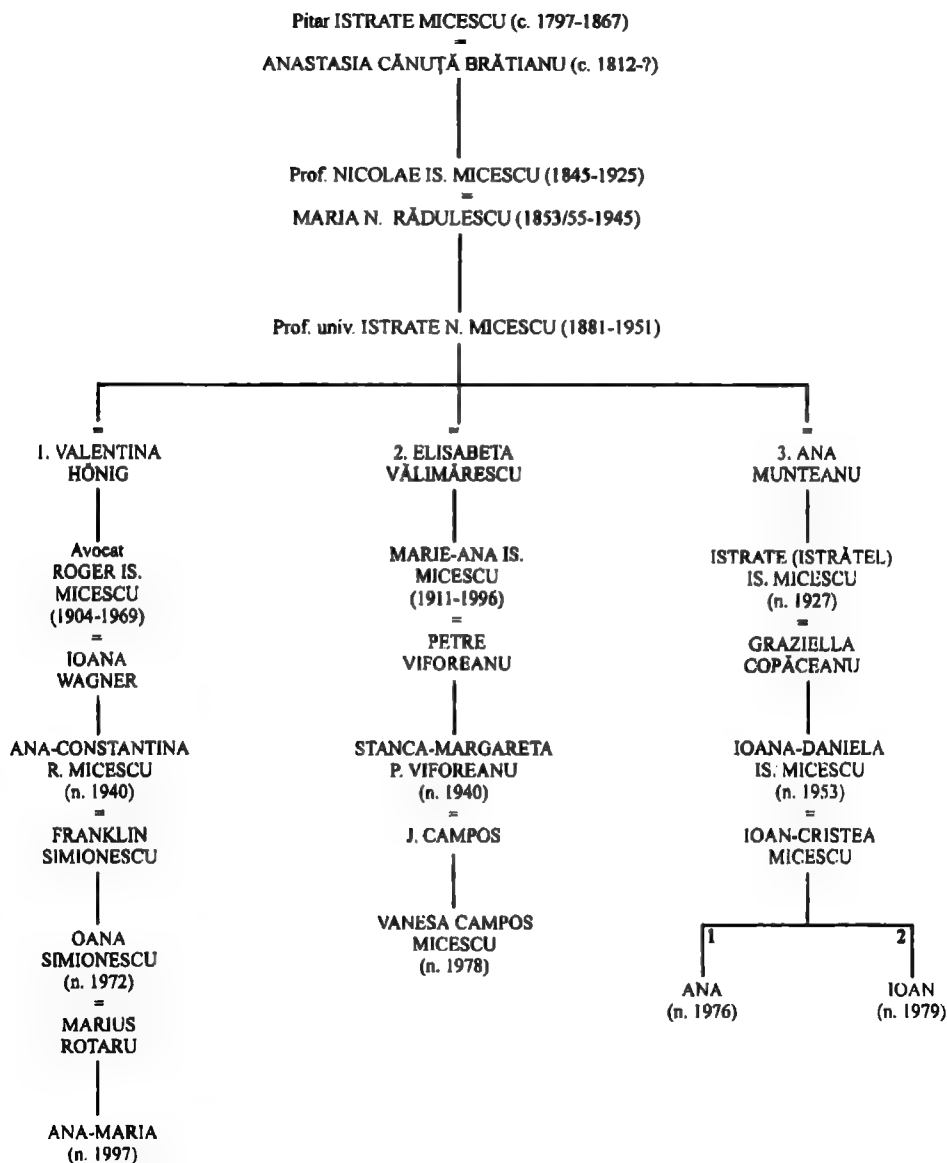

Schema nr. 4

**FAMILIA ING. NICOLAE N. MICESCU CU ASCENDENȚI ȘI
DESCENDENȚI**

Schema nr. 5

FAMILIA PROF. UNIV. ISTRATE N. MICESCU CU ASCENDENȚI ȘI DESCENDENȚI

O PERSONALITATE MILITARĂ DE EXCEPȚIE A PLAIIURILOR ARGEȘENE: GENERALUL NICOLAE - TRAIAN PANAITESCU

EUGEN ICHIM

La 24 octombrie 1894 se naște într-o familie de țărani înstăriți, în Ciomăgești, județul Argeș, copilul Nicolae - Traian Panaitescu. Având o situație materială bună, părinții își vor da fiul chiar de la clasa I-a primară la școală în reședința de județ, Pitești. După absolvirea studiilor primare tânărul Nicolae - Traian, dovedind râvnă și dragoste de carte va urma cursurile renumitului liceu „Brătianu” tot din Pitești.

La 15 octombrie 1914 este încorporat ca soldat în Batalionul de căi ferate dar după scurt timp, fiind absolvent de liceu, pe 25 octombrie este mutat la Școala Pregătitoare de Ofițeri de Rezervă, în arma geniu pe care o absolvă cu rezultate foarte bune la 1 august 1915. La 7 august, în același an,

Generalul Nicolae-Traian Panaitescu

prin Înaltul Decret 1944 este avansat sublocotenent, iar la 8 august concentrat ca ofițer de rezervă în Batalionul 1 Pionieri. Rămâne în această unitate comandant de pluton până la 15 august 1916 când este înaintat locotenent și mutat în Regimentul de Căi Ferate. Numit comandant de pluton în Compania I Căi Ferate, va participa cu subunitatea sa la primul război mondial remarcându-se în executarea lucrărilor de dublare a liniei Târgu Frumos, Cuza-Vodă, la pregătirea pentru distrugere a podului C.F. de peste râul Suceava

din apropierea stației Liteni, a sectorului Dolhasca, Fălticeni, a depourilor Ițcani și Frasin. Din iulie 1917 și până în octombrie 1918 va fi șef al Diviziei de Mișcare pe sectorul Iași, Bălți. Pentru munca și rezultatele sale deosebite, în ianuarie 1918 este decorat cu „Coroana României” în grad de cavaler, iar în iunie 1918 este trecut în rândul cadrelor active.

În 1919, în primăvară, distruge podul C.F. peste Nistru de la Bender, iar în lunile mai-august, participă la campania din Ungaria și distruge podurile C.F. peste Tisa de la Szeghedin și Senteș.

Comandantul Regimentului de Căi Ferate aprecia că locotenentul Panaitescu este un „ofițer priceput și capabil să i se încredințeze orice lucrare tehnică de căi ferate”.

În cadrul Comandamentului Trupelor din Transilvania acționează cu

subunitatea sa la refacerea podului de la Szolnok. În adresa către Ministrul Apărării Naționale, șeful Direcțiunii Serviciului Podurilor, a Direcției Generale a C.F.R. se arată: „... domnul locotenent Panaitescu Traian s-a achitat în modul cel mai superior de însărcinările ce le-a avut pe șantier, fiind un element de o reală valoare și a putut înlocui din punct de vedere tehnic un inginer în toate atribuțiile

Cimitirul eroilor Diviziei 3 Infanterie Pitești din Dobra-Niva.

sale. Energic, neobosit și priceput, a contribuit, prin aportul ce-a dat la executarea în bune condițiuni și rezezi, a construcției podului”.

La 1 ianuarie 1920 este mutat în Regimentul 2 Căi Ferate proaspăt înființat, de care se va lega sufletește întreaga sa viață.

După absolvirea unui curs de cinci luni (1 septembrie 1921-31 ianuarie 1922) la Școala Specială de Geniu, pe care îl promovează strălucit clasificându-se al doilea din 25 de ofițeri cursanți, i se încredințează comanda Companiei a 3-a Exploatare în Regimentul 2 Căi Ferate și i se aprobă de către ministrul de război generalul George Mărdărescu să urmeze Școala Politehnică. La 15 octombrie 1922 este avansat căpitan.

În anul 1924 participă cu subunitatea sa la modernizarea și extinderea Gării de Nord. În 1928 se îmbolnăvește și este internat la Spitalul Militar din Brașov și întrerupe – din păcate definitiv – cursurile Școlii Politehnice.

Comandantul Regimentului 2 Căi Ferate, colonelul Teodor Constantinescu aprecia, în 1929, că Panaitescu Traian este „un ofițer eminent care face cinste armiei“.

Între anii 1928 și 1929 predă la Școala Militară de Geniu cursul de căi ferate, unde este caracterizat ca fiind „foarte inteligent, cu o cultură militară vastă, dornic a-și apropia și aprofunda orice chestiune tehnică care prezintă importanță pentru armată și a o face cunoscută camarazilor săi prin publicarea lor în revistele militare“.

În 1930 urmează cursul pregătitor pentru ofițerii superiori, dar va fi avansat la gradul de maior abia la 1 aprilie 1932.

Comandantul Școlii Militare de Geniu consideră că „maiorul Panaitescu Traian posedă cunoștințe solide și întinse asupra armiei, este un ofițer desăvârșit care aduce reale servicii școlii ca inspector de studii și profesor, muncește cu sârg, fără a face zgomot în jurul său“.

În 1933 participă la manevrele regale ca șef al serviciului transmisiuni al Diviziei 3 Cavalerie iar în anul 1934 este numit comandant al Batalionului 2 Transmisiuni, funcție în care va rămâne până în 1938 când va reveni în Regimentul 2 Căi Ferate ca ajutor tehnic și comandant al Batalionului 1 Exploatare. La 1 iunie 1938 este avansat locotenent - colonel.

Conduce între anii 1938 și 1939 Detașamentul de Căi Ferate care execută calea ferată de la Tg. Jiu la Valea Sadului (spre pirotehnia M.Ap.N.).

În 1939 inspectorul general al genului, generalul Ion Iarca aprecia că este „un eminent ofițer superior, un specialist de elită în căi ferate“ și conchidea că va fi un „foarte bun comandant de regiment“.

Gara din Pitești, după bombardamentul anglo-american din 6 mai 1944.

Conduce în 1940 lucrările de execuție a căii ferate de la Poligonul M.Ap.N. Sudiți și întocmește un studiu tehnic asupra liniilor de garaj de la Bretcu, Valea Miresei și Sebeș.

Între timp, de peste trei luni, în perioada noiembrie 1939 – 10 februarie 1940 ține loc la comanda Regimentului 2 Căi Ferate.

Începând cu luna

octombrie 1940 lucrează la Direcția Geniului și se va ocupa o perioadă – până la 20 februarie 1941 – de fabricarea minelor anticar ca președinte al comisiei de control și recepție executând numeroase și minuțioase probe în fabrică și poligon aducând acestora multiple îmbunătățiri.

A redactat instrucțiuni de folosire a minelor, a realizat multe accesorii pentru deplina siguranță în plantarea și deplantarea acestora.

La cererea Președenției Consiliului de Miniștri a întocmit un raport de expertiză necesar comisiei de anchetă în procesul de fraudă și sabotaj intentat directorului și Fabricii de Mine I.G.E.M.E.

Timp de peste o lună a cercetat în Elveția capacitatea de producție a unei fabrici de proiectoare, evitând o comandă oneroasă din care statul român ar fi ieșit păgubit.

La 17 mai 1941 este numit comandant al detașamentelor de lucru căi ferate (18), care aveau 210 ofițeri, peste 200 subofițeri și peste 25.000 trupă. Cu aceste detașamente va realiza în 1941 peste 2,3 milioane m.c. terasamente la liniile necesare armatei.

Pe 1 iunie 1942 este numit comandant al Regimentului 3 Căi Ferate cu reședința în garnizoana Sibiu.

Generalul Gheorghe Zaharescu, comandantul Geniului notează că „deși a întâmpinat și întâmpină foarte mari greutăți, din lipsa unei suficiente și bune cazări, a reușit să ia în primire regimentul său nou înființat“.

În 1942 colonelul Panaitescu Traian (fusesse avansat la acest grad la 18 iulie) execută cu subunitățile sale lucrări de exploatare a liniilor din Ardeal și centrul Transilvaniei. Din 1943, o parte din subunitățile regimentului execută lucrări pe linia București, Caracal, Craiova unde în luna august primește vizita mareșalului Ion Antonescu care apreciază munca sa. În 1944, colonelul Grigorovici, comandantul Brigăzii de Căi Ferate nota referindu-se la comandantul Regimentului 3: „Energic și hotărât, prin măsurile pe care le ia știe să învingă greutățile care i se pun în cale. Dotat cu o voință de fier, cu o putere de muncă deosebită, duce la bun sfârșit însărcinarea primită cu orice preț“. La 10 octombrie, în același an, colonelul Panaitescu Traian este numit comandant al Grupului Operativ al Brigăzii de Căi Ferate care avea misiunea de a reface liniile din Transilvania, Banat și apoi din Ungaria, Cehoslovacia și Austria. Structura militară de sub comanda sa, era compusă din subunități de căi ferate care depășeau efectivele unui regiment.

Șeful Secției a 6-a Transporturi a M.St.M., generalul Lovinescu nota referindu-se la colonelul Panaitescu: „S-a distins prin pricepere și calități de comandant superior ... Secția 6 îi aduce mulțumirile sale pentru modul strălucit cum și-a îndeplinit misiunea. Va merita să i se încredințeze comandă la brigadă“. La 14 decembrie 1946 este avansat la gradul de general de brigadă dar peste puțină vreme, în 1947, datorită opiniilor sale privind măsurile ce se

luau de „reorganizare” sovietică a armatei române este pensionat la doar 53 de ani.

A fost decorat cu numeroase ordine și medalii românești și străine, a făcut cinste armatei și armei căi ferate. A fost un om ferm, hotărât, energic, curajos.

A scris numeroase studii, articole, a redactat regulamente de specialitate. Personal am identificat 39 de lucrări care îi aparțin.

Ordinea și disciplina l-au caracterizat în tot ce a făcut.

Este autorul unui set de memorii intitulat „Amintiri de pe front” referitor la Campania din Vest, lăsat spre păstrare – și o eventuală publicare – colonelului inginer Teodor Străchinariu, fost subordonat de-al său, profesor la Academia Militară (a fost publicat în anul 1995).

A realizat două fotoalbe cu sute de fotografii din al doilea război mondial intitulat sugestiv „Războiul meu” care se află în Muzeul Trupelor de Căi Ferate din fosta cazarmă a Regimentului 2 Căi Ferate (U.M. 01659 Chitila). Un bust al generalului, realizat de colonelul Zamfirescu Teodor, sculptor și director al Studioului de Arte Plastice al Armatei, dezvelit la 16 noiembrie 1994 cu ocazia aniversării a 75 de ani de la înființarea Brigăzii de Căi Ferate, se găsește tot în acest muzeu.

A fost căsătorit și a avut doi fii, unul medic care a ajuns șef al Clinicii de Oncologie din Timișoara, fiind și un pasionat și renumit filatelist iar altul economist domiciliat în Sibiu. Ambii sunt oameni deosebiți și probabil mai sunt în viață având vârsta de peste 75 de ani.

Ultimii ani ai vieții și i-a petrecut la Dăncei, localitate care în prezent este în județul Vâlcea într-un anonimat aproape total, stingându-se din viață la 11 iulie 1973. Este înhumat în cimitirul din această localitate.

Prin viața și activitatea sa generalul Nicolae - Traian Panaitescu se înscrie în rândul acelor bărbați aleși care și-au adus o contribuție de seamă la dezvoltarea și individualizarea armei de căi ferate, la înființarea sa în anii următori, ca specialitate distinctă în armata română iar în județul Argeș, al cărui fiu este, se poate mândri cu o asemenea personalitate.

* Datele din acest studiu au la bază documentele existente în „Dosarul memoriu personal” al generalului Nicolae - Traian Panaitescu, aflat în Arhivele Ministerului Apărării Naționale precum și alte surse.

GENERALUL AVIATOR CONSTANTIN ARGEȘANU

VASILE TUDOR

Unul dintre fiii de seamă ai comunei Ștefănești-Argeș unde s-a născut la 1 septembrie 1892, precum și al municipiului Pitești unde mai târziu a locuit, a fost și generalul aviator Constantin Argeșanu¹. El a văzut umina zilei în casa lui Emanoil Popescu, magazinier în stația CFR din Pitești care a fost căsătorit cu Zefira Popescu.

Școala primară a început-o în satul natal, ca apoi s-o continue la Pitești unde a urmat și cursurile liceului „I.C. Brătianu“. După acestea, la 1 octombrie 1911, îmbrățișând cariera militară, a devenit elev al școlii de ofițeri pentru infanterie. Peste un an, în urma unui concurs, a fost trimis în armata germană, unde după o scurtă perioadă de acomodare a devenit junker în școala militară din Metz și Potsdam pe care a terminat-o la 1 octombrie 1913. Și, în sfârșit, după o practică de aproape un an în Batalionul 11 Pionieri din München a sosit în țară, primind gradul de sublocotenent². A fost repartizat Batalionului 5 Pionieri, cu care a luat parte la cea dintâi campanie a primului război mondial. Având comanda Secției I poduri ușoare, a fost însărcinat cu alcătuirea și distrugerea mai multor poduri printre care și cel de pe Argeș, fiind ultima unitate care s-a retras după bătălia de acolo.

În urma ordinului Grupului Apărării Dunării, a fost atașat ca adjutant tehnic pe lângă maiorul Mercier din Misiunea militară franceză, împreună cu care a executat proiectul de apărare a portului și localității Brăila, dovedind și cu acea ocazie că este un ofițer de nădejde³. Apoi, în anul 1917, tot cu o unitate de pionieri, a luptat până la încheierea armistițiului cu Puterile Centrale. În urma acestuia, cpt. Argeșanu, care vorbea limba germană și franceză, a fost atașat Companiei de jandarmi Argeș, unde a adus servicii reale unității și populației. Cu multă energie și bine educat, demn și stăpânit de mândria ostășească, în noua funcție, a apărat interesele serviciului și ale populației în fața autorităților străine. În mai toate împrejurările a fost primul care a protestat

¹ Arhiva M.Ap.N. fond „Memorii bătrâni“, generali, litera A.

² Idem.

³ Arhiva M.Ap.N. fond 23, dosar 383, p. 499.

Fr. Jr. 272. 1903-4
ce 10

împotriva nedreptăților săvârșite de diversele comandamente de ocupație. Deși a fost o misiune grea, a încercat să se achite corespunzător, ajutând mai ales pe sătenii secătuiți de obligațiile impuse de cei care ne ocupaseră țara.

După cea de-a doua mobilizare, în calitate de comandant al Companiei I Pionieri a luat parte cu unitatea sa la ofensiva de pe Tisa. Odată cu terminarea războiului a fost detașat să conducă organizarea serviciului poștal în zonele Cluj și Oradea, achitându-se cu multă pricepere de noile însărcinări⁴.

Cult, capabil și inteligent, în anul 1920 era comandantul Companiei I Elevi a Școlii militare de geniu, ca în anul 1922 să fie el însuși elev al Școlii speciale de geniu, unde s-a clasat al treilea între 21 căpitani. Înaintat la gradul de maior în mod excepțional, a fost numit comandantul Batalionului 1 Pionieri de Munte, funcție în care a dovedit frumoase cunoștințe și pricepere. Trebuie menționat că de pe atunci au apărut și primele lucrări literare pentru care avea să dovedească multă pasiune, ce s-a dezvoltat în paralel cu dorința de a deveni pilot militar.

În anul 1925, în urma unei școli speciale, a primit brevetul de observator aerian, legându-se pentru totdeauna de aviație, care i-a oferit funcția de director de studii la Centrul de Instrucție al Aeronauticii. Înalt și bine făcut, posesor al unei vaste pregătiri militare, a avut o adevărată înclinație pentru literatură și muzică. Deși blând ca fire și modest, a fost un foarte hotărât militar, iubit de șefi și camarazi pe care a știut să-i respecte. Cu toate că a fost foarte ocupat pe linie profesională, a reușit de fiecare dată să-și mențină antrenamentul de zbor. Însă, captivat de noua sa specialitate, în anul 1927, după multe insistențe și renunțând la o trimitere în Franța, i s-a aprobat să urmeze cursurile școlii de pilotaj. Acolo a putut dovedi că pentru calitățile sale sufletești și fizice, zborul era într-adevăr o adevărată plăcere. Chiar dacă a ajuns cu o lună mai târziu la cursuri, datorită pasiunii pentru zbor și-a însușit cu repeziciune tehnica pilotajului, fiind șeful uneia dintre cele mai numeroase promoții de piloți militari ai vechii noastre aeronautici⁵.

Cum era normal, având brevetul de pilot, grad și pregătire, din anul 1928, a fost numit comandant al Grupului 1 Aviație din Iași, una din cele mai de seamă unități ce le avea aeronautica română, funcție pe care a deținut-o până în 1937, ceea ce a fost un caz unic la noi. De remarcă că încă de pe atunci când era foarte ocupat cu pregătirea piloților au apărut și primele sale scrieri despre aviație și aviatori.

În anul 1937 a fost mutat la Comandamentul Forțelor Aeriene Militare unde, ca urmare a vastei experiențe s-a ocupat cu o seamă de studii militare, fiind apoi șeful infrastructurii și domeniilor din Aeronautică. Constantin Argeșanu a fost cel care a creat o vastă rețea de aerodromuri și terenuri de zbor

⁴ Arhiva M.Ap.N. fond 1896, dosar 119, p. 203.

⁵ „Monitorul Oastei”, 1930, p. 865.

în România, iar ca zburător a luat parte la raidurile organizate în Turcia și Iugoslavia⁶.

Solicitat tot mai mult pentru diverse funcții în Ministerul Aerului s-a achitat cu multă răspundere, iar la 1 august 1939, deci în preajma declanșării războiului al doilea mondial a fost trimis în Germania ca președinte al Comisiei de recepție pentru avioanele și materialele ce se achiziționau de aviația militară. Apoi, abia sosit din Germania, i s-a încredințat Comanda Aero a litoralului Mării Negre, primind gradul de general de escadră la 6 iunie 1940. În situația tragică a evacuării Basarabiei și Bucovinei de Nord, pe lângă o putere de muncă excepțională, a dovedit multă competență și pricepere. Iubit de subalterni și stimat de șefi s-a dovedit a fi fost un mare comandant.

„M-am legat așa de mult sufletește de generalul Argeșanu, scria generalul Tătăranu, comandantul Grupului 1 Armată încât aș dori să conlucrez cu el în orice împrejurare, cât de grea ar fi. Merită a i se da orice însărcinare și comandă de mare încredere”⁸.

De la 1 iunie 1940 și până la 15 februarie 1941 a îndeplinit delicata funcție de șef al Secției de Legătură cu Misiunea Aeriană Germană în România, contribuind la organizarea primirii și cazării trupelor germane, la organizarea lucrărilor de colaborare pentru instrucția aviației noastre după canoanele acestora, etc. De toate acestea s-a achitat în mod lăudabil, obținând mulțumiri în scris din partea generalului comandant al Misiunii germane. Nu mult după aceasta, primind ordin să pregătească un studiu cu privire la capacitatea aviației de informație, în care era specialist, a ajuns la concluzia că nu eram pregătiți de război și mai ales pentru unul în est, lipsindu-ne mijloacele necesare unui război de durată. Pentru aceasta, în 14 iunie 1941, deci cu șapte zile înainte de a se ordona trecerea peste Prut, în urma ID nr. 174 special, a fost îndepărtat din armată ca defetist.

Însă problemele prin care trecea România în perioada celui de-al doilea război mondial, nu puteau lăsa deoparte o asemenea capacitate. Începând cu anul 1942, generalul în rezervă Constantin Argeșanu a fost numit îndrumător militar la fabrica ICAR din București, organizând activitatea de reparații a avioanelor necesare frontului. Însă contribuția sa cea mai de seamă a fost fabricarea în acea mică unitate a avionului multifuncțional de tip „Fiesler“, realizat în peste 100 de exemplare. A fost într-adevăr enorm pentru economia noastră de atunci mai ales în timp de război⁹.

La 11 octombrie 1944, a fost reintegrat în cadrele active, având misiunea de a reorganiza unitățile de aviație, a organizat rețeaua de transporturi aeriene în vederea ajutorării populației lovite greu de război din Moldova, s-a ocupat

⁶ „România Aeriană“, nr. 9 / 1937.

⁷ Arhiva M.Ap.N. fond 1736, dosar 4033, p. 61.

⁸ Arhiva M.Ap.N. fond „Memorii bătrâni“, generali, litera A.

⁹ Arhiva M.Ap.N. fond 5436, dosar 445, f. 12.

de reglementarea activității pe aerodromurile noastre în condițiile când sovieticii se purtau ca niște adevărați ocupanți, etc. Apoi, până la terminarea războiului, a fost numit Inspector la Industriei aeronautice, unde, cu deosebit tact, a reușit să păstreze armonia, deteriorată de noul suflu revoluționar, în toate unitățile de producție, unde a ajuns să lucreze chiar și la încadrările personalului muncitor. A rezolvat multe dintre conflictele de muncă, fiind deseori solicitat de muncitori să-i sprijine în revendicările lor. Constantin Argeșanu este acela care a adus secția de reductoare de la IAR Brașov într-o mică fabricuță din Câmpulung-Muscel, fixându-i încă de pe atunci viitorul industrial – ARO de azi – și ar fi bine ca măcar aceștia s-o rețină. Fiind membru al Societății scriitorilor români, în 1945 i s-a încredințat direcția și conducerea revistei „Zburătorii României”, organ de presă al Ministerului Aerului¹⁰. Dar, ofițerul caracterizat pe linie profesională, începând cu anul 1924 și până în anul 1940, numai cu „Foarte bine” a fost și unul din puținii scriitori din aviația românească. Dintre lucrările sale amintim: „Cântecele tavernei”, versuri publicate în 1922, „Grădinile Gihenei”, versuri publicate în 1924, „Ferdinand catolicul”, dramă în versuri publicată în 1936, „Drumuri albastre”, proză, publicată în 1937, „Țambalul lui Chiran”, proză, publicată în 1948, „Pilot fără noroc” apărută în 1957 când, dacă nu ne înșelăm era chiar secretarul Uniunii Scriitorilor din România.

Când am afirmat puțin mai înainte că generalul Constantin Argeșanu este unul dintre puținii aviatori scriitori am făcut-o cu părere de rău. Aceasta pentru că oricât de curios ar fi, majoritatea aviatorilor sunt prin forța împrejurărilor poeți, dar despre aviație s-a scris destul de puțin la noi. Probabil, că acești visători își topesc romantismul poetic în inegalabilele plăceri ale zborului, iar muritorii de rând rămân să spere în continuare că vor afla, până la urmă, ceva din această substanță prețioasă, care se numește psihologia zborului. Deși schițele din culegerea „Pilot fără noroc” nu fac parte din literatura așa-zis psihologică, scria revista „Aripile Patriei” nr. 9 / 1957, ele reușesc totuși să transmită cititorului întreaga gamă de senzații și sentimente prin care trece un zburător și să facă înțeleasă atracția miraculoasă pe care o exercită asupra sufletelor tinere sirena aeriană.

Există în aceste schițe, pe lângă o fabulație propriu-zisă purtătoare de umor, o aureolă de poezie, care nu numai că sugerează atmosfera, dar depășește zona povestirii respective, căpătând o semnificație valabilă pentru toți aviatorii, pentru toate generațiile. Aproape toate schițele au scurte digresiuni meditative și nostalgice, precum și episoade de pastel aero-terestru care dezvăluie farmecul acestei lumi aproape neverosimile, în care își dau, senine, mâna, tinerețea cu moartea ...“

¹⁰ „Zburătorii României”, nr. 1 / 1945.

ISTORIA CULTURII, MUZEOGRAFIE

ELENISMUL ȘI LUMEA GETO-DACILOR

PETRE POPA

Motto : „*Il vivere e un correre alla morte*”

(„*Viața este o cursă spre moarte*”)

Dante Alighieri

(„Purgatoriul”, XXXIII, 54)

Cuvintele celebrului renașcentist florentin, Dante Alighieri (1265-1321), se pliază cum nu se poate mai bine sensului lumii elenistice, personalităților istorice din acele vremuri, care și-au trăit viața într-o „splendidă cursă” pentru a realiza puntea de legătură între civilizația Orientului antic, spiritualitatea polisurilor grecești și a „Cetății eterne”, murind apoi frumos, spre a intra în universalitate.

După cum se cunoaște, perioada elenistică este cuprinsă, temporal, între anii 336-30 î.Hr., respectiv, de la urcarea în tronul Macedoniei a tânărului împărat Alexandru cel Mare (336-323 î.Hr.) și până la cucerirea Alexandriei de trupele romane sub conducerea lui Octavianus, Egiptul devenind astfel provincie a ultimei mari puteri a lumii vechi (30 î.Hr.).

În urma Războiului peloponeziac (431 - 404 î.Hr.), eveniment finalizat cu diminuarea drastică a puterii orașelor - state Atena și Sparta, altă dată celebre și impunătoare în toate componentele creației materiale sau spirituale antice, lumea elenă „obosită” de numeroase confruntări militare a permis exprimarea vertiginoasă, pe diverse planuri, a Macedoniei. Din punct de vedere istoriografic, prezentarea principalelor coordonate care au favorizat o asemenea preluare, din mers, a supremației în zonele balcanice, mediteraneene și ale Asiei Mici, devine oportună.

La obținerea uluitoarelor succese macedonene, un rol important l-a avut regele Filip II (359-336 î.Hr.). Acesta a dat armatei și finanțelor vigoarea propriei marilor puteri. De asemenea, el a început în 351 î.Hr. cucerirea orașelor din Peninsula Chalicidică, înfruntând cu indiferență „filipicele” strălucitului orator atenian Demostene (384-322 î.Hr.), conducător al partidei antimacedonene, discursuri devenite cu timpul, prin conținut și realism,

elemente istoriografice. Ca urmare a victoriei lui Filip II la Cheroneea (august 338 î.Hr.) s-a instituit oficial hegemonia macedoneană asupra Greciei. Prima măsură importantă a noului stăpân a fost înlocuirea forme de organizare statală a polisurilor cu așa numitul Stat Teritorial, acțiune nu numai administrativă, ci și politică, vizând mai ales distrugerea marelui spirit atenian, cu deosebire în domeniul istoriei.

Cunoscutul rege a instituit apoi, prin Congresul panelenic de la Corint (337 î.Hr.), generoasa „Pace generală” în Grecia și a declarat război Persiei. Nu a avut însă șansa să se confrunte direct cu această putere orientală, deoarece în 336 î.Hr. monarhul macedonean Filuip II a fost asasinat, tronul și proiectele fiindu-i preluate de fiul său numit inițial Alexandru III, în vârstă de numai 20 de ani. Acesta se născuse în 356 î.Hr. (precedând cu numai un an moartea lui Xenphon), în orașul Krenides, devenit ulterior Philippoi, prima așezare urbană din Grecia care a purtat numele unei personalități, respectiv al regilor macedoneni Filip.

Rezultatele militare ale tânărului Alexandru, discipol al lui Aristotel, au fost deosebit de rapide, surprinzând atât pe istoricii contemporani lui, cât mai ales pe cei din generațiile următoare. El a constituit un imperiu imens, ce cuprindea teritorii de la Dunăre până în zonele meridionale egiptene și de la marea Adriatică până în India de Nord. Istoria elenistică despre Alexandru cel Mare, numit uneori și Makedon, este, în primul rând, o cronică a succesiunii bătăliilor sale încununate prin victoriile de la : Teba (octombrie 335 î.Hr.), Granicos (mai 334 î.Hr.), Issos (noiembrie 333 î.Hr.), Tyr (iulie 332 î.Hr.), Gurile Nilului (noiembrie 332 î.Hr.), Gaugamela (octombrie 331 î.Hr.), Bacteria (329 î.Hr.), Hydaspes din India (326 î.Hr.). Multe pagini ale acestei istorii sunt consacrate : prezentării „Falangei macedonene”, constituită din 9.000 de soldați care a format nucleul armatei imperiale, descrierii celor 18.000 km străbăturți de oastea lui Alexandru cel Mare, punctării momentelor ce amintesc propunerea de pace a regelui persan Darius III (336-330 î.Hr.), respinsă categoric de cuceritor ca de altfel și oferta de a se căsători cu fiica acestui renumit satrap al Orientului, ucis în iulie 330 î.Hr. De asemenea, istoricii etapei elenistice au consemnat „aventura” armatei lui Alexandru cel Mare în traversarea Munților Hinducș, necunoscuți până atunci de greci sau macedonieni, asediul de șapte luni al Tyrului, transbordarea peste Tigru și Eufrat, atingerea râului Hyphasis, punctul cel mai estic al expediției (326 î.Hr.). Un loc important în aceste lucrări îl ocupă înemeierea a 70 de localități care îi poartă numele lui Alexandru Macedon, cea mai mare fiind Alexandria din Egipt (331 î.Hr.), căsătoria legendarului împărat cu mai puțin cunoscuta Roxana, fiica nobilului iranian Oxyartes din Sogdiana (328 î.Hr.), răzmerița soldaților săi ajunși în Orientul îndepărtat (326 î.Hr.), constituirea a 10.000 de noi familii la Susa, prin stabilirea în această zonă persană a macedonenilor (324

î.Hr.) și, cu totul deosebit, moartea fulgerătoare la 33 de ani în Babilon (13 iunie 323 î.Hr.), a fondatorului celui mai întins stat al sfârșitului de mileniu. Din nefericire, majoritatea scrierilor din timpul vieții lui Alexandru Macedon nu s-au păstrat în original deși, lucru cunoscut, în campaniile sale a fost însoțit de mai mulți învățați.

Atât pe durata domniei lui Alexandru cel Mare, cât și în vremea diadohilor, a existenței regatelor Ptolemeilor (Egipt), Seleucizilor (Siria) și Antigonizilor (Macedonia), istoria elenistică a fost dominată de autori greci, datorită mai ales faptului că limba oficială a rămas elina. Reamintim și în asemenea context aspectul referitor la scăderea valorică a scrisului istoric imediat după Xenophon, până la Polybios. Cu toate acestea, elemente istoriografice se pot desprinde din narațiunile diferiților autori, din lucrări literare sau filozofice.

Spre exemplu, între 404-336 î.Hr. când are loc tranziția de la lumea elenă la cea elenistică, Filozofia a emis mai multe variante privind natura umană și existența Statului Antic, teorii care pot interesa analiza istoriografică. Astfel, Socrate (469-399 î.Hr.), opozant al sofistilor ce operau pe planul ideilor folosind (formal) raționamente corecte, dar greșite în conținut, a susținut verbal (nu a lăsat nimic scris) „cunoașterea de sine a omului“, ceea ce, spunea filozoful, va aduce fericirea. Pe plan politic, Socrate a fost împotriva regimului democratic atenian. A apreciat spiritul geților privind viața lor viitoare, alături de zeul suprem Zalmoxis.

De asemenea, Platon (c. 427-347 î.Hr.) în lucrarea „Charmides“ a susținut, fiind adept al lui Socrate, regimul aristocratic, concepând statul ideal format din trei Caste : filozofii „conducători“, gardienii „apărători“, ambele privilegiate, agricultorii și meseriașii „producători“, cu obligația întreținerii grupurilor eietiste, fără a participa la adoptarea deciziilor. După Platon, sclavii nu făceau parte din stat. Relevăm faptul că în opera sa filozoful atenian amintește pe Zalmoxis ca fiind inițial pământean, considerat „mare taumaturg“ al geților, terapeut integralist, în sensul tămăduirii organismului uman prin tratarea părților componente, ceea ce „te face nemuritor“.

Fără a pătrunde în „tainele“ istoriei, marele filozof Aristotel (384-322 î.Hr.), numit și Stagiritul, după orașul natal Stagira, a elaborat idei și lucrări apropiate ca sens analizei dezvoltării sociale din timpul său. Așa de pildă, în „Politica“ este adeptul statului sclavagist, în care puterea să o dețină „păturile mijlocii ale proprietarilor“. Amintim, totodată, pentru verticalitatea sa de nuanță istorică, pe Isocrate (436-338 î.Hr.), intelectual rafinat al Atenei, care a susținut înlăturarea discordanței dintre orașele - state grecești, ceea ce ar fi favorizat un alt curs al evenimentelor contemporane, mai ales în raport direct cu puterea persană. A intrat în istoria oratoriei prin discursurile consacrate polisului democrat, intitulate „Panegiric“ și „Panatenic“.

Perioada de tranziție spre Elenismul clasic nu excelează, așadar, în lucrări istorice nuanțate, analitice. Ca știință, istoria este depășită de celelalte muze, care își reflectă existența în creații ce oglindesc restructurarea social-politică, plasarea marilor proprietari în prim-planul vieții economice, dispariția spiritului elevat al polisurilor și înlocuirea acestuia cu dorința de parvenire a „beneficiarilor ocazionali” de pe urma frământărilor în lumea greco-macedoneană de la începutul secolului IV î.Hr. Treptat însă, istoria se va revigora, devenind un important factor al culturii elenistice.

Ca dovadă, autorul Theopompe, născut la Chios, a realizat în veacul dominat de faptele lui Alexandru cel Mare două opere importante pentru relansarea scrisului istoric : „Istoria elenică” și „Istoria filipică”. Prima dintre acestea încearcă să prezinte principalele momente din evoluția Greciei clasice sclavagiste, fără a întruni însă valențele unei lucrări de sinteză. Cea de a doua, așa cum se arată și în titlu, este consacrată perioadei ascensiunii macedonene pe timpul lui regelui Filip II, devenind mai mult o scriere biografică. Ambele conțin însă importante elemente istoriografice, care unite și comparate cu alte surse documentare crează premisele unor concluzii asupra temelor aduse în discuție. Monarhul amintit a cunoscut zone dunărene și pontice, în încercarea sa de a ocupa coloniile grecești și pe autohtoni.

La rândul lui, Ephoros (408/405-334 î.Hr.), originar din Asia Mică, dar stabilit la Atena, a realizat „Istoria Universală”, care se poate așeza, tematic și cronologic, în succesiunea operei lui Herodot. În paginile lucrării sale, Ephoros amintește și faptul că „primii (locuitori) de lângă Istru sunt carpizii (Karpidai)”, ceea ce presupune că autorul a vizitat aceste locuri sau a cules informații din alte surse.

Cu toate că în timpul domniei lui Alexandru cel Mare autorii au prezentat informații în care s-au referit prioritar la dinamica stăpânirii macedonene în Grecia și în zonele Asiei, au existat uneori și excepții. Astfel, în anul 330 î.Hr., printr-o adevărată simbioză istorico-geografică, a apărut lucrarea „Despre ocean”, prezentând însemnările în călătorie în Atlanticul de Nord scrise de Pytheas din Massalia. Explorând coastele occidentale spaniole și arhipeleagul britanic, acest navigator a fost primul grec care a formulat exact teoria mareelor.

Datorită victoriilor sale răsunătoare, Alexandru Macedon a intrat foarte repede în istoria timpului, dar a devenit „epicentrul tematic” mai ales pentru lucrările scrise în secolele următoare. În asemenea context, este oportun să precizăm că marea cultură elenistică, inclusiv cea cu valoare istoriografică, s-a creat nu atât în vremea Imperiului Macedonean, ci după dispariția acestuia, atunci când caracterul cosmopolit era manifestat plenar prin interferența elementelor specifice diferitelor popoare. Principalele centre au devenit acum

Alexandria, Syracuza, Pergam, Antiohia și Rodhos. Locul Atenei, care a strălucit în secolul V î.Hr., este preluat de Alexandria, capitala Ptolemeilor.

De-a lungul secolelor III-II î.Hr. Alexandria a devenit cel mai reprezentativ centru al culturii și științei elenistice, dominat însă de învățați greci. Aici au creat numeroși poeți, matematicieni, filozofi, astronomi, medici, geografi și istorici, alături de cei ce trăiau încă la Atena. Amintim câteva nume înscrise ariei de exprimare a culturii elenistice : Menandru (342-292 î.Hr.) autor de comedii, Theokritos (c. 315-250 î.Hr.), poet grec originar din Sicilia, Aristarh din Samothrace (c. 215-143 î.Hr.), critic și filolog alexandrin, analist al unor texte din Homer, Hesiod, Alceu și Pindar, filozofii Diogene din Sinope (c. 412-323 î.Hr.), Epicur (341-270 î.Hr.) și Zenon din Citium (c. 336-264 î.Hr.), întemeietor al stoicismului, termen derivat de la cuvântul Stoa (portic, galerie), matematicienii Arhimede din Syracuza (287-212 î.Hr.), Eukleides (Euclid) din Alexandria (sec.III î.Hr.) și Eratosthenes din Cirene - Africa (c. 275-195 î.Hr.), la care putem adăuga mai mulți arhitecți, pictori sau sculptori, așa cum este Lysip (c. 370-324 î.Hr.) cel ce îl va immortaliza în renumitele portrete (busturi) pe marele Alexandru Macedon.

O astfel de enumerare se înscrie în cadrul prezentării unor preocupări ce au vizat și alte componente ale spiritului elenistic. Printre acestea amintim edificarea în Alexandria a celebrului Museion, cea mai mare instituție de cultură, având și o impresionantă bibliotecă, fondul său de manuscrise ridicându-se la peste 500.000 de exemplare. De asemenea, aici a fost tradusă din ebraică, în limba greacă, varianta primară a „Vechiului Testament“. Toate sunt importante elemente istorice.

În secolul III î.Hr. s-a scris în Egiptul elenistic romanul popular „Alexandria“, autorul fiind necunoscut. Evocă, folosind deseori elemente miraculoase, fantastice, figura și viața lui Alexandru cel Mare. Ulterior, textul grecesc a ajuns în toată Europa, la români fiind tradus târziu, prin filieră sârbească (1620), colecția „Codex Neagoeanus“. Variante ale ideilor din această lucrare au intrat în folclorul și onomastica populară. Deși narația nu excelează ca structură istoriografică, totuși, în succesiune temporală „Alexandria“ rămâne printre primele opere ale secolului III î.Hr. păstrate până astăzi, referitoare la eroul evocat.

Cel mai important istoric al elenismului este Polybios (203-120 î.Hr.), de origine grec, născut la Megalopolis. A realizat „Istoria Universală“, compusă din 40 de cărți din care s-au păstrat integral primele cinci, iar fragmentar celelalte părți ale acestei vaste opere. Deși a atribuit soartei umane un rol important în derularea istoriei generale, totuși, Polybios s-a lansat deseori în analiza cauzelor și a urmărilor diferitelor evenimente, ceea ce îl apropie ca tematică de Herodot și Ephoros, iar ca rigoare științifică de Thucydides. Opera

sa cuprinda etapa dintre cel de-al doilea război punic (218-201 î.Hr.)^{*} și transformarea Greciei în provincie romană (146 î.Hr.).

Viața și activitatea marelui istoric se suprapun, în măsură considerabilă, cu extensia dincolo de Italia a statului republican roman. Elenismul se va prăbuși atunci treptat, iar Polybios a fost contemporan cu o bună parte a evenimentelor ce au favorizat un asemenea fenomen universal, plasându-se la interferența istoriei grecești cu istoria romană.

Începând cu Polybios, intelectualii de origine și limbă elină vor intra sub influența spiritualității romane, adaptându-se în cea mai mare parte noilor condiții specifice acelor vremuri. Deseori scrierile lor au fost elaborate în interesul măreției „Cetății Eterne“, ale opulenței aristocrației romane și al succeselor militare tot mai răsunătoare obținute pe diverse coordonate geografice. Exemplul lui Polybios este edificator. Luat ostatec de romani, el a devenit prototipul celor dornici de libertate, care însă au sfârșit prin a se conforma, în majoritatea cazurilor, cerințelor noilor stăpâni.

Ca istoric experimentat, el a analizat atent cauzele ce au favorizat ridicarea explozivă a Romei, extensia teritorială a acesteia, ajungând astfel la concluzii definitive, în sensul că fenomenul s-a datorat, în primul rând, decăderii lumii grecești și elenistice, incapabilă să se opună cu succes noilor structuri politice și militare. De asemenea, conferă un anumit rol și întâmplării, potrivit căreia „destinul participă continuu la luptele omenirii“. Coroborând realitatea istorică și intervenția factorilor adiacenți, autorul aduce realitatea romană într-o situație privilegiată „întrucât contemporanii pot doar s-o privească uimiți, iar urmașii nu vor ajunge niciodată s-o întreacă“.

Opera lui Polybios a fost elaborată totuși, pornindu-se de la un sistem riguros de principii științifice. Printre acestea amintim : analiza critică a lucrărilor scrise în etapele precedente, accentuarea cauzelor, pretextelor și urmărilor evenimentelor istorice, evidențierea rolului legilor fundamentale într-un stat, prezentarea calităților guvernamentale, identificarea conexiunilor dintre fenomenele social-politice și cele din natură.

În ceea ce privește primul dintre aceste principii, Polybios se înscrie în sfera istoriografiei analitice și nu în cea enunțativă, apelând frecvent la „critica istoriei“ elaborate anterior. De aceea, pentru a-și definitiva opera, el a călătorit pe urmele derulării evenimentelor precedente, a lecturat scrierile antecesorilor săi, a purtat discuții cu factori oculari și a sistematizat concluziile pe care le-a desprins direct asupra momentelor ce s-au interferat cu viața personală.

Referindu-ne la următorul principiu, Polybios, ca și Thucidides, a declarat deseori că dorește să respecte și să slujească întrutotul adevărul, evitând astfel elaborarea unei „istorii povestite“, în favoarea celei ce se bazează

* Confruntarea militară dintre Roma și Cartagina, pentru supremația în zona occidentală a Mării Mediterane, s-a derulat prin așa numitele „războaie punico“ (264-241 î.Hr. ; 218-201 î.Hr. ; 149-146 î.Hr.).

pe ilustrarea cauzalității, pe rezolvarea formulei specifice acestui demers, în sensul de a răspunde „CUM, CÂND ȘI DIN CE MOTIV“ s-au declanșat, derulat și finalizat anumite evenimente. Pentru cei ce l-au urmat, s-a impus astfel concluzia constituirii unei adevărate metodici a viitoarelor opere istorice „robuste, pragmatice, globale, de amploare“.

Un aspect interesant din punct de vedere al analizei fenomenologiei proprii etapei temporale a elaborării operei polybiene, îl constituie aducerea în prim plan a Constituțiilor. Legile fundamentale reprezentau, în statul roman, cadrul optim în care se însciau raporturile cu cetățenii, cu instituțiile specializate sau cele dintre diferitele categorii economice, militare și sociale. De aceea, marele istoric a considerat Constituțiile ca fiind „cea mai însemnată cauză a reușitei oricărei acțiuni“. Tipurile de guvernare se împart, după Polybios în două mari structuri: cele bune, adică, monarhia, aristocrația și democrația, respectiv, cele rele, citându-se tirania, oligarhia și olocrația („tirania mulțimii“). Făcând apel la situația întâlnită în istoria antică, autorul a atras atenția că uneori monarhia poate deveni tiranie, aristocrația se transformă în oligarhie, iar democrația tinde să ajungă olocrație. Pentru a se evita asemenea „translație“, se sugera oportunitatea creșterii rolului statului ca element de echilibru social-politic, în care sens era luată ca model Roma.

În scrierile sale, Polybios a amintit cititorilor că polisurile grecești, în evoluția lor, s-au apropiat din realitățile din natură, în sensul că după constituirea acestora, a urmat o perioadă de înflorire, apoi s-a făcut vizibilă decăderea și pierderea definitivă a prestigiului. Voit sau nu, prezentarea nor asemenea realități elene și elenistice ilustra atitudinea proromană a autorului „Istoriei Universale“. Este relevant că Polybios și-a arătat simpatia față de confrății pasionați pentru cunoașterea trecutului popoarelor. Le recomanda însă prioritar, analiza ansamblului fenomenelor din interiorul cărora să departajeze apoi caracterul particular al evoluției anumitor zone geo-istorice.

Prin întreaga sa operă și atitudine civică, Polybios se înscrie, indiscutabil, în pleiada istoricilor care au contribuit la îmbogățirea istoriografiei generale, asigurând ilustrarea selectivă a realităților precedente vieții lor, dar mai ales a celor din etapele cunoscute nemijlocit, componente ale elenismului. Este considerat întemeietorul istoriografiei pragmatice.

Literatura și a altor autori din această perioadă care au elaborat lucrări în limba elină, abordând însă fenomenologie romană prezintă interes istoriografic. Ca expresie a „topirii“ treptate a spiritului grec și elenistic în marea cultură latină, amintim numele ultimului enciclopedist antic originar din Peninsula Balcanică, Poseidonis din Apameia (135-51 î.Hr.). Opera sa a apărut între anii 70-65 î.Hr., când o bună parte a acestei zone era deja transformată în provincii romane, iar tradiția politică, militară și culturală a polisurilor se dovedea tot mai mult a fi ignorată.

Transferul tematic spre Italia antică devne elocvent și în preocupările lui Diodor din Sicilia (c. 80-21 î.Hr.). El a realizat în anul 25 î.Hr. scrierea de factură universală intitulată „Biblioteca istorică” structurată pe 40 de cărți, din care 15 s-au păstrat integral. A încercat să surprindă evoluția lumii vechi până la războaiele purtate de Iulius Caesar în Gallia (58-51 î.Hr.). Bazată în mare măsură pe lucrări anterioare, opera lui Diodor din Sicilia ne apare astăzi, comparativ cu alte scrieri pe aceeași temă, ca o prezentare „punctuală” a evenimentelor istorice, de factură enciclopedică, lipsind în cea mai mare măsură analiza aprofundată a evenimentelor.

El a făcut referiri și la zonele locuite de geți, amintind pe Dromichaetes „basileus al tracilor”, care i-a învins între anii 300-290 î.Hr. pe Agathocles și pe tatăl acestuia, Lysimach, diadoh al Thraciei cucerite de macedonieni. Căzut prizonier, Lysimach a fost cruțat de furia războinicilor învingători prin intervenția regelui Dromichaetes. Acesta, spune Diodor din Sicilia, i-a lămurit pe ostașii săi „că este bine să-l cruțe pe bărbatul captiv ... care se va arăta recunoscător celor ce i-au dăruit viața”.

Deși era de origine grec și a slujit elenismul o bună parte a vieții sale, totuși, Dionysos din Halicarnas (sec. I î.Hr. - sec. I d.Hr.) devine un important istoric al Cetății eterne. A publicat valoroasa lucrare „Antichități romane”, formată din 20 de cărți păstrată însă fragmentar. Prezintă evoluția orașului stat de pe Tibru de la întemeiere, până în anul 266 î.Hr. Coroborată cu alte descrieri, opera acestui autor constituie o componentă fundamentală a istoriografiei privitoare la reședința oficială a primului regat din Peninsula Italică.

Spre sfârșitul elenismului și începutul romanității, ca un corolar al interferenței de secole și milenii, a trăit Strabon din Amaseia (63 î.Hr. - 19 d.Hr.), cel ce a lăsat posterității lucrarea „Geographia”, structurată pe 17 cărți. Redactarea operei s-a încheiat în anul 18 d.Hr. Este considerată cea mai importantă scriere a antichității cu această tematică, dovadă concludentă a posibilității de conlucrare dintre cele două obiecte de studiu, istoria și geografia. În cartea a VII-a, Strabon prezintă anumite detalii referitoare la limba geto-dacilor, cu privire la Zalmoxis, Burebista și Deceneu, precum și la Muntele Sfânt Cogaionon, ceea ce demonstrează integrarea spațiului nostru tradițional în istoria universală a lumii vechi, în spiritualitatea și în raporturile cu ampla lume a timpului dominat de Iulius Caesar și Octavianus Augustus.

Traseul istoriografic elenistic se finalizează în mare măsură cu aceste opere ce oglindesc trecerea pe sub marele arc de triumf spre totala izbândă a romanității.

SCENE ICONOGRAFICE CONSTANTINOPOLITANE ÎN PICTURA BISERICII SFÂNTUL NICOLAE DIN CURTEA DE ARGEȘ

ION BICA

Între monumentele de artă ce împodobesc orașul Curtea de Argeș, sediul primei capitale a statului feudal Țara Românească, se înscrie și Biserica Domnească, cu hramul Sfântul Nicolae, expresie a influenței artei bizantine în spațiul legendar al meleagurilor argeșene.

Lucrările pentru înălțarea grandiosului edificiu ecleziastic, începute încă din vremea lui Basarab I, au fost definitive în răstimpul relațiilor strânse, întreținute de fiul acestuia, Nicolae Alexandru (1352-1364) cu Patriarhia de Constantinopol și cu Ierarhul bizantin, Iachint de la Vicina, în vederea înființării Mitropoliei Ungrovlahiei¹. Locașul de rugăciune, construit pentru trebuințele spirituale ale vremii respective², depășește, după opinia specialiștilor în domeniul artei feudale, nivelul popular, destul de răspândit în lumea bizantină, ceea ce a impus ideea includerii lui „în rândul ctitoriilor princiare, de origine aulică”³. Indiferent de soluționarea discuțiilor, provocate

¹ Pentru problema subliniată de noi, vezi următoarea bibliografie: N. Constantinescu, *La résidence d'Argeș des voivodes roumains des XIIIe et XIVe siècles. Problèmes de chronologie à la lumière des récentes recherches archéologiques*, în „Revue des études du sud-est européen”, VIII (1970), 1, p. 5-31; Idem, *Curtea domnească din Argeș, probleme de geneză și evoluție*, în „Buletinul monumentelor istorice” (=BMI, mai departe), XL (1971), 3, p. 14-23; Constantin C. Giurescu, *Întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVII (1959), 7-10, p. 678-680; Preot Prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ediția a II-a, vol. I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991, p. 256-259.

² Unii dintre istorici – P. Chihaia, R. Theodorescu, Maria Ana Musicescu, M. Păcurariu – consideră astăzi că lăcașul Bisericii domnești a reprezentat, până în jurul anului 1439, sediul Mitropoliei Ungrovlahiei. În acest sens, vezi: Pavel Chihaia, *Cele două lăcașuri ale Mitropoliei din Curtea de Argeș deduse din hrisoavele bisericii lui Neagoe Basarab*, în vol. „Din cetățile de scaun ale Țării Românești”, Ed. Meridiane, București, 1974, p. 59; R. Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, Ed. Academiei Române, București, 1974, p. 285-286; Maria Ana Musicescu, *Bizanțul și arta Țărilor Românești (sec. XIV – prima jumătate a secolului XV)*, BMI, XL (1971), 3, p. 6-7; Preot Prof. dr. Mircea Păcurariu, op. cit., p. 259-260.

³ Maria Ana Musicescu, op. cit., p. 7.

de stabilirea exactă a perioadei când a fost terminată pictura interioară⁴, cert este însă pentru noi astăzi, că aceasta reprezintă o mărturie clară a prezenței influențelor artei bizantine, specifică renașterii culturale din prima jumătate a secolului al XIV-lea. Pe baza acestor documente artistice, Ana Maria Musicescu consideră că pictura de la Biserica domnească constituie „cea mai nordică expresie a stilului paleolog în sud-estul european”⁵.

Această mișcare artistică bizantină, cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de renașterea paleologă, a luat ființă după opera de redresare și consolidare înfăptuită de Mihail al VIII-lea (1261-1282), întemeietorul dinastiei Paleologilor. În timpul domniei fiului acestuia, Andronic al II-lea (1282-1328), pictura și umanismul au început să înflorească, atât în capitala imperiului, cât și în alte centre ale lumii bizantine. Între elementele caracteristice picturii din această perioadă se află gustul dezvoltat pentru narațiune, ceea ce a contribuit la sporirea numărului personajelor și la tratarea unor subiecte noi, împrumutate nu numai din textul evanghelic, ci și din viața Sfintei Fecioare Maria, Înnul acatist sau viețile sfinților. Cel mai reprezentativ ansamblu de mozaicuri din epoca lui Andronic al II-lea, care scoate în evidență trăsăturile de bază ale artei paleologice, este cel din biserica Chora, în Constantinopol, astăzi moscheea Kahrie-Djami. Această lucrare a fost executată din îndemnul și cu cheltuiala logotetului și umanistului bizantin Theodor Metochites, între anii 1315-1320⁶.

Toți specialiști în domeniul artei, români sau străini, care în lucrările lor au făcut referire la pictura existentă în Biserica Domnească – I. Mihail⁷, Orest Tafrali⁸, Virgil Vătășianu⁹, I.D. Ștefănescu¹⁰, Răzvan Theodorescu¹¹, Ana

⁴ V. Vătășianu crede că zugravii au lucrat aici prin anii 1350-1352, D. Onciu și Gr. Ionescu atribuie terminarea picturii lui Radu I (1374-1389), iar Maria Ana Musicescu împărtășește opinia că definitivarea picturii s-a făcut în deceniul al șaptelea al secolului al XIV-lea. În acest sens, vezi: D. Onciu, *Anul morții marelui Basarab Voevod*, în „Buletinul comisiei monumentelor istorice” (=BCMI, mai departe), X-XVI (1917-1923), p. 104; Grigore Ionescu, *Arhitectura în România*, I. De la orânduirea comunei primitive până la sfârșitul secolului al XVI-lea, Ed. Academiei Române, București, 1963, p. 32; Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, I. Artă în perioada de dezvoltare a feudalismului, Ed. Academiei Române, București, 1959, p. 389; Maria Ana Musicescu, *Relations artistiques entre Byzance et les pays roumains (IV-XVes)*, în „Actes des XIVe Congrès International des études byzantines”, vol. IV, Bucarest, 1974, p. 520.

⁵ Maria Ana Musicescu, *Bizanțul și arta...*, p. 7.

⁶ Pentru acest proces artistic, vezi: Charles Diehl, *Manual d'art byzantin*, deuxième édition revue et augmentée, tome seconde, Paris, 1926, p. 793-801; Charles Delvoye, *Artă bizantină*, traducere de Florica-Eugenia Condurachi, vol. II, Ed. Meridiane, București, 1976, p. 216-225; Viktor Lazarev, *Istoria picturii bizantine*, traducere de Florin Chirișescu, vol. III, Ed. Meridiane, București, 1980, p. 5-22.

⁷ I. Mihail, *Pictura Bisericii domnești din Curtea de Argeș*, BCMI, X-XVI (1917-1923), p. 174.

⁸ O. Tafrali, *Monuments byzantins de Curtea de Argeș*, Paris, 1931, p. 146.

⁹ V. Vătășianu, op. cit., p. 373-374.

¹⁰ I.D. Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie depuis les origines jusqu'au XIXe siècle*, Paris, 1932, p. 65.

¹¹ Răzvan Theodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400-1400)*, Ed. Meridiane, București, 1976, p. 185.

Maria Musicescu¹², Daniel Barbu¹³, Charles Diehl¹⁴, Louis Bréhier¹⁵, Charles Delvoye¹⁶ – au subliniat asemănarea, uneori, aproape întru totul, cu mozaicurile din monumentul constantinopolitan, mai sus menționat. Pe baza acestor similitudini, P. Underwood, istoricul de artă care a cercetat în ultimele decenii mozaicurile de la Chora, a emis opinia că ceea ce lipsește din iconografia monumentului constantinopolitan poate fi completat cu unele date păstrate la Biserica Sfântul Nicolae din Curtea de Argeș. Plecând de la aceste constatări, P. Underwood este de părere că unul dintre zugravii, angajați pentru împodobirea locașului de rugăciune, ar fi cunoscut „de visu” mozaicurile de la Chora¹⁷.

Influențele artistice constantinopolitane au pătruns în spațiul nord-dunărean prin intermediul Serbiei¹⁸, care atinge, din punct de vedere artistic, o culme în vremea îndelungatei domnii a lui Milutin (1282-1321)¹⁹.

În afară de prezența unor scene ca: Înmulțirea pâinilor, Trădarea lui Iuda, Batjocorirea lui Iisus, Drumul crucii, Adormirea Maicii Domnului, destul de răspândite în pictura bizantină, pe peretele de miazăzi al Bisericii Sfântul Nicolae se află pictate, la fel ca la Chora, patru tablouri, a căror compoziție redă evenimentele petrecute anterior nașterii Mântuitorului Iisus Hristos²⁰. Dintre acestea, tabloul ce înfățișează „Recensământul în fața guvernatorului Quirinus (Luca, II, 1-5), a atras atenția cercetătorilor. Din consultarea literaturii de specialitate am constatat că această pictură, destul de rar întâlnită în arta bizantină²¹, este unică în țara noastră²². Tabloul din Biserica domnească are următoarea compoziție: guvernatorul Quirinus este bogat înveșmântat cu cingătoare brodată cu mărgăritare, purtând o pelerină, prinsă la gât, cu o agrafă. Acesta stă pe un scaun înalt iar în spatele lui se află un ostaș cu o lance în mână. Sfânta Fecioară Maria și Dreptul Iosif stau în picioare, în timp ce un

¹² Maria Ana Musicescu și Grigore Ionescu, *Biserica domnească din Curtea de Argeș*, Ed. Meridiane, București, 1976, p. 21.

¹³ Daniel Barbu, *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, Ed. Meridiane, București, 1986, p. 50-51.

¹⁴ Charles Diehl, op. cit., p. 831-834; Vezi și Preot Ion Bica, *Biserica domnească din Curtea de Argeș în opera bizantinologului Charles Diehl*, în „Buletinul științific. Seria Teologică”, Pitești, 2 (1997), în curs de apariție.

¹⁵ Louis Bréhier, *Civilizația bizantină*, traducere de Nicolae Spinescu, Ed. Științifică, București, 1994, p. 427-428.

¹⁶ Charles Delvoye, op. cit., p. 248-249.

¹⁷ Paul A. Underwood, *The Kahrle-Djami*, I, New-York, 1966, p. 11-12 apud Maria Ana Musicescu și Grigore Ionescu, op. cit., p. 22.

¹⁸ Charles Diehl, op. cit., p. 833; P.P. Panaitescu, *Inscripțiunile religioase grecești de la biserica domnească*, BCMI, X-XVI (1917-1923), p. 170; V. Vătășianu, op. cit., p. 388; Gr. Ionescu, op. cit., p. 40; R. Theodorescu, op. cit., p. 186; Maria Ana Musicescu, *Bizanțul și arta ...* p. 6-7.

¹⁹ Maria Ana Musicescu, op. cit., p. 6.

²⁰ I. Mihail, op. cit., p. 174.

²¹ Charles Diehl, op. cit., p. 833.

²² I.D. Ștefănescu, *Iconografia artei bizantine și a picturii bizantine românești*, Ed. Meridiane, București, 1973, p. 93.

funcționar le înscrie numele pe un rotulus desfășurat²³. Scena este însoțită, similar celei de la Chora, de textul evanghelic de la Luca II, 4-5, scris în grecește, însă având mai multe greșeli de ortografie²⁴. Cu unele mici deosebiri – desfășurarea mai restrânsă, scribul reprezentat printr-un personaj mai tânăr – scena de la Argeș este considerată a fi o copie fidelă a mozaicului de la Chora²⁵. Nu putem trece mai departe fără a semnală la acest capitol al diferențelor, prezența în tabloul de la Biserica domnească a unui amănunt „care nu se potrivește cu măsura artei religioase și cu arta bizantină”²⁶. Astfel, constatăm că artistul de la Argeș, dorind a se conforma textului evanghelic, care spune că Sfânta Fecioară era „însărcinată” (ἐγκύω)²⁷, a reprezentat-o cu trăsăturile vizibile ale apropiatei sale maternități²⁸, detaliu ce lipsește la Chora.

Tentați de faptul că marea majoritate a inscripțiilor sunt scrise în limba greacă²⁹, unii dintre istorici – Charles Diehl³⁰, Charles Delvoye³¹, Louis Bréhier³² – au considerat că zugravii au fost bizantini. Alți cercetători însă – V. Lazarev³³, P.P. Panaitescu³⁴, V. Vătășianu³⁵, R. Theodorescu³⁶, V. Drăghiceanu³⁷, Gr. Ionescu³⁸, Maria Ana Musicescu³⁹ – pe baza mai multor considerente – unele greșeli ortografice în textele grecești, prezența inscripțiilor slave în pronaos⁴⁰ – sunt de părere că meșterii n-au putut să provină decât dintr-un centru artistic de importanță secundară al lumii bizantine, situat undeva, în Serbia sau Macedonia (Tesalonic).

Biserica domnească din Curtea de Argeș ascunde și conservă mărturii artistice, care reprezintă o dovadă incontestabilă a legăturilor dintre societatea feudală românească și civilizația bizantină.

²³ Pentru descrierea tabloului, vezi: O. Tafrali, op. cit., p. 147; I.D. Ștefănescu, op. cit., p. 93; Idem., *La peinture religieuse ...* p. 46.

²⁴ P.P. Panaitescu, op. cit., p. 146.

²⁵ I.D. Ștefănescu, *Iconografia artei bizantine...*, p. 93; V. Vătășianu, op. cit., p. 374.

²⁶ I.D. Ștefănescu, op. cit., p. 93.

²⁷ Luca, II, 4-5: „Ca să se înscrie împreună cu Maria, cea logodită cu el, care era însărcinată” (ἀπογαμφασθαι σὺν Μαρίᾳ, ἡ ἤ ἐμνηστευμένη αὐτῷ ὄντι ἐγκύω). În acest sens, vezi: *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988; *The Greek New Testament*, edited by Kurt Aland, Mathew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger and Allen Wirgren, United Bible Societis, 1979.

²⁸ I. Mihail, op. cit., p. 176; O. Tafrali, op. cit., p. 146; I.D. Ștefănescu, op. cit., p. 93.

²⁹ P.P. Panaitescu, op. cit., p. 161.

³⁰ Charles Diehl, op. cit., p. 833.

³¹ Charles Delvoye, op. cit., p. 248-249.

³² Louis Bréhier, op. cit., p. 427.

³³ Viktor Lazarev, op. cit., p. 78.

³⁴ P.P. Panaitescu, op. cit., p. 170.

³⁵ V. Vătășianu, op. cit., p. 388.

³⁶ R. Theodorescu, op. cit., p. 186.

³⁷ V. Drăghiceanu, *Curtea domnească. Note istorice și arheologice*, BCMI, X-XVI (1917-1923), p. 76.

³⁸ Grigore Ionescu, *Curtea de Argeș. Istoria orașului prin monumentele lui*, București, 1940, p. 37.

³⁹ Maria Ana Musicescu, op. cit., p. 7.

⁴⁰ V. Brătescu, *Inscripțiile slave religioase din Biserica domnească de la Curtea de Argeș*, BCMI, X-XVI (1917-1923), p. 190-192.

ICOANA ȘI PARADIGMA FEMINITĂȚII

VICTOR ANTIPA

Emaciat de frisonul eternității ratate, macerat de rămășițele, de sechelele păcatului original, trupul omenesc și, împreună cu el, întreaga natură, cad, pentru iconografia ortodoxă, într-o subiacență notorie. Faniile lor vor fi determinate teleologic, către slujirea vizualizării eschatologice a sacrului. Orice jubilație a profanului nu este, aici, pasabilă, divagația pe aceste traiectorii fiind, automat, etichetată drept perfidă devianță, drept vicioasă derogare de la autenticitate. Și totuși, singura posibilitate de a acroșa suprasensibilul într-o variantă vizibilă rămâne aceea a utilizării obnubilantei materialități. De aceea imagologia sacră antropologică, par excellence, este coagulată în jurul unui centru teandric, cu speranța, mărturisită sau nu, de a repune în vigoare primordiala demuth (asemănare). Însă umanitatea este, în această contextualitate, doar mijloc, doar superb instrument epifanic, nu scop în sine, imediat și ultim, deși, paradoxal, recuperarea, mântuirea ei se urmărește în cele din urmă.

Ca rumoare biologică a omenescului, corpul acceptă obsecvios autoritatea unor exigențe compacte, dezalienante, care-l detașează neîncetat de propensiunea sa falimentară, omologabilă maculării adamice. El, corpul, este primul ce resimte aceste urmări deformate, incurabile din perspectiva eșuantei sale autonomii. De la neprihănirea proximității divine se vede aruncat în condiția precară de putrescibil inexorabil. O alterare inevitabilă care îl face să-și îndrepte elanurile evanescenței sale asumate în direcția conștientizării inconsistenței, a preformalului, a amorfului anodin la care recurge ca la un paleativ dezastruos, devastant și obscen până la marginea suferințelor inutile.

Creat în ziua a VI-a, omul, ca ființă personală, este gândit drept culme și „telos” al Genezei. Este făcut de Dumnezeu însuși cu mâinile Sale: Logos-ul și Pneuma, după cum ne învață Sf. Irineu al Lyonului. Omul are nevoie de afirmarea aspectului personal (al „prosopon”-ului) al Dumnezeirii deja reunită treimic – „Să-l facem om după chipul și asemănarea noastră” (bețal menu kidemutenu). Deci, după pattern-ul care l-a plămădit. Dacă toate părțile lumii au apărut prin porunci („Să fie lumină !” etc.) doar omul apare din „reflectarea”

lui Dumnezeu ca totalitate liberă, din intervenția Sa directă, căci omul nu este de specia particularului, ci a întregului, având ca destin irezistibil apropierea holistică.

Sf. Grigore din Nazians explică prezența în om a unei „părțicele din Dumnezeu”, prin aceea că harul necreat este implicat în mod nemijlocit în facerea omului. Prin suflarea lui Dumnezeu sufletul primește viață și har, astfel prezența Sf. Duh legitimându-se ca principiul real al existenței noastre, nesuperfetate. Dar omul este și ipostas al cosmosului, fie el o „natura naturată” sau o „natura naturans”, fiindcă ambele denominațiuni surprinde emergențele lor trupesti. Amenințarea incorigibilului există încă din această fază chiar, e drept, ispita contestării germinând în stare amiotică, abia. Această afecționare o amplifică episodul creării Evei („un ajutor asemenea lui” – Adam), a femeii absolute, ființă de aceeași natură cu el.

După inducerea unui somn extatic în tânărul om, femeia va fi construită printr-o celestă chirurgie, din cea mai intimă parte a lui Adam – „coasta” sa simbolizând, în fapt, inima (leb-ebr., kardia-gr. – evreii considerau că gândim cu inima, esențializând-o în felul acesta). Eva este deci, „consubstanțială” cu Adam – „Os din oasele sale și carne din carnea sa”. Purcederea Evei urmează paradigma universală a purcederii Sf. Duh din Tatăl, ceea ce echivalează atât cu afirmarea unității naturii cât și a pluralității persoanelor. Căci Eva este deosebită de Adam (superb arhetip dialodal, deci, democratic), și totuși, de aceeași natură cu el. Cea care dorește și înfăptuiește polarizarea primordială, izvor al diversității deconcertante a speciei umane. Tot ea impune egalitatea expurgată de orice detritus identitar, femeia nefiind inferioară celui din care purcede, bărbatului, după cum nici Sf. Duh nu este inferior Celui din care purcede, Tatăl. Totuși, acest soi de devenire îi induce Evei o specifică „labilitate duhovnicească” care, potrivit părintelui Stăniloae este responsabilă de acceptarea ispitei de a „căuta și o plăcere în cele materiale”. „Poate că ei îi plac cele ce se văd mai mult decât bărbatului...” conjecturează pertinent același remarcabil teolog („7 dimineți cu părintele Stăniloae” – convorbiri cu Sorin Dumitrescu, Ed. Anastasia, p. 130).

Femininul postulează o variantă eficace și sigură a redempțiunii. Fuga instinctivă de catastrofic și tragic l-a îndemnat pe om să-i decrificeze morfologiile metafizice. Într-un prim simbolism al Apelor se regăsea interfața epifanică a celui ireproșabil ce nu se epuiza niciodată comunicându-ni-se.

Astfel deificat, principiul feminin se încerca să fie abordat prin riturile orgiastice, sperându-se în facilitarea unei regresii eliberatoare în inform și virtual.

Ca religie care maturizează arhaicele intuiții ale divinului, creștinismul deliberează intens pe tema feminității. Cuvântul spirit (ruach-ebr.) este de genul feminin. La fel și în aramaică, limba vorbită de Christos.

În Evanghelia apocrifă a evreilor, gnosticismul vehiculează cu expresia – „mama mea, Duhul Sfânt“ rostită de Mântuitor. Aceeași sintagmă o întâlnim și la Origen. În grecește πνευμα desemnează tot pe cea de-a treia persoană a Treimii.

Cuvântul Setuagintei este în relație de sinonimie cu sanscritul prana ce denumeste suflul ca forță vitală. De altfel, Duhul Sfânt este simbolizat grafic, fie ca flacără păgôrătoare (vezi icoana Rusaliilor, Glossolalia, Cincizecimea sau, câteodată, Buna Vestire), fie ca porumbiță (vezi icoanele Botezului Domnului sau a Bunei Vestiri). Această din urmă reprezentare este asociată cu marile divinități mediteraneene: Potinia cretană, Ishtar, Deruto, Mytilla, Afrodita, desemnând puterea și influența emergente. „Emanatie a zeiței, porumbița e spiritul care sanctifică toate ființele și obiectele pe care se așează, iar posesiunea divină se exercită prin intermediul ei“. (G. Glotz – „La civilisation egeenne“, Paris, 1952, p. 285). Lui Zeus, hrana, ambrozia îi este adusă tot de porumbițe. Apocrifele o descriu pe Maica Domnului în templu hrănită fiind de îngeri. Asemănătoare este situația Sf. Ilie pe care, în pustiul renunțării la sine și lume, îl alimentează un corb. Icoanele notează cu scrupulozitate și savoare autentică aceste conotații extra ordinare.

Campat în omenesc, acest versant al realității inebranlabile iscă probleme aparte pentru economia dogmatică a creștinismului. Încă Fericitul Augustin sesiza calitatea deplorabilă, pacotilul femeii, nerecunoscându-i statutul de „chip al lui Dumnezeu“ (țelem – ebr.). Iar în catolicitatea occidentală, pe la 1555 se dezbătea încă teza recriminatorie – „muliers homines non sunt“, de unde decurgea, cu necesitate, o consecuție de genul – femeile nu sunt adevărate ființe umane sau una precum – femeile aparțin altei specii subalterne. Islamul vehiculează și acum cu un demers analog.

Aceeași propensiune se întâlnește și în tradiția extrem-orientală. Aici nu se repartizează nici un loc femeilor în Pământul Pur (Paradisul). Femeile vrednice de un atare acces la incoruptibil sunt, mai întâi, „renăscute“ ca bărbați.

O asemănătoare orientare este depistabilă, fără estruozitate, și la Platon. În Timaios el spune că prin regresiune (adică prin identificarea principiului spiritual cu elementul sensibil) un bărbat, în loc să se întoarcă la entitatea uranică din care provenea reapare pe pământ în condiția inferioară și blamabilă de femeie. Iar, pentru a reveni la creștinism, teologia catolică insistă asupra faptului că, spre deosebire de femeie, bărbatul singur dispune de o nemijlocită paradigmă divină. Aceluiași context ideatic îi poate fi încorporat și Filon din Alexandria, care asertează fugos, ca întotdeauna, că „spiritul este în noi principiul masculin, senzitivitatea cel feminin“. Afirmatia sa depășește stadiul unei falacioase conjecturi, este mai nuanțată și se pliază cu mai multă fidelitate peste realitatea proteică pe care o vizează. Altfel spus, femeia dispune de o aderență indisolubilă la natura pe care o afirmă și încarnează cu pertinență

manifestarea principiului ei.

În vreme ce bărbatul merge tendențial dincolo de natură, are simțuri metafizice mult mai „sensibile“ și prezintă o încărcătură ontică net superioară femeii, prin refuzul cantonării exclusive în existent. Otto Weininger subliniază această dihotomie dezalienantă, remarcând că „ești bărbat sau femeie după cum ai sau nu ființă“. (Otto Weininger – *Geschlecht und Charakter* – Wien, ed. a 17-a, p. 398-399). De aceea, femeia este mai conexată chtonicului, elementele ei cosmice, deținând mai puternice afinități cu domeniul suprasensibil nocturn și inconștient, abisal și irațional al forțelor anihilatoare, dar și vitale. De aici rezultă dispozițiile sale clarvizionare și magice. În sens restrâns, acestea pot degenera în vrăjitorie. Astfel se face că în procesele Inchiziției sexul femeiesc deține o macabră majoritate comparativ cu cel bărbătesc. În jurul anului 1500 raportul acestei justiții bizare era de 50 femei la 1 bărbat. În foarte răspânditul, pe atunci, tratat demonologic *Malleus Maleficarum* un spațiu consistent este acordat descrierii maleficiilor de sorginte feminină. Fapt, evident, semnificativ.

În privința relației femeie - bărbat, creștinismul abordează, inevitabil, în ciuda tuturor precauțiilor ce cad, de foarte multe ori, în pudibonderie psihanalizabilă, și problema sexualității. Ea este nu doar menționată în treacăt ci și normată social, etic, teologic. La o primă privire se poate emite remarca exorbitantă a „urii teologice față de sex“ a creștinismului (Julius Evola – *Metafizica sexului* – Ed. Humanitas, 199, p. 274). Virilitatea ar trebui să se realizeze sub acele forme superioare care frizează Absolutul.

Temeiul scripturar al acestei aserțiuni îl găsim, spre exemplu, în Matei 19,12, unde ni se vorbește despre o atare posibilitate, avându-se în vedere cei „care s-au făcut fameni ei înșiși pentru Împărăția cerurilor“.

Percepută exclusivist pericopa poate duce la gesturi rudimentare, adevărate spasme encratice incorect asimilate, precum emasculearea performată de Origene.

De asemenea, străvechiul, iudaicul motiv al androginiei este vehiculat și în creștinism ca stare beatifică primordială a cărei dezoculare se împlinește prin unirea sexelor („și vor fi amândoi un trup“) doar în cadrul căsătoriei ca fapt universal irefragabil. Tot în Ev, după Matei 19, 4-6 se instituie următoarele: „Pentru aceea va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa și se însoțește cu femeia sa și vor fi amândoi un trup, așa încât nu mai sunt doi, ci un trup. Deci ce a unit Dumnezeu omul să nu despartă“.

Sf. Ioan Gură de Aur observă cu sagacitate că „Omul întreg este bărbat și femeie“, de aici decurgând experiența tainei căsătoriei, prin care și trupul este transportat în plan spiritual. Legătura bărbat-femeie este sfințită, deci impregnată cu responsabilități supreme. În catolicism preotul este doar un simplu martor, fără a binecuvânta, fără a sfinți căsătoria. Ea se reduce, astfel, la o pură sexualitate, fapt care impune obligativitatea celibatului sacerdoților lor.

Pe de altă parte, există teze, e drept cu alură heterodoxă, care văd în separarea sexelor un fapt omenesc ce privește, exclusiv, ființa decăzută (ex. Ioan Scotus Eriugena).

Dar, revenind la viziunea canonică, coliziunea femininului cu masculinul este afirmată nu în maniera unui clivaj dezastruos, ci în chip de coexistență neconcupiscentă. Sf. Ap. Pavel în I Corinteni 11,7 propune o anume diviziune pașnică, necrapuloasă și cooperantă a sexelor: „Bărbatul este chip și slavă a lui Dumnezeu, iar femeia este mărirea bărbatului“. Mântuirea femininului ne apare posibilă prin masculin, subordonare ce denunță misiunea terestră a celui din urmă. „Astfel dar, bărbații sunt datori să-și iubească femeile, ca pe înseși trupurile lor. Cel ce-și iubește femeia pe sine se iubește“ (Efeseni 5, 25-37). În sine, experiența sexuală nu are consistența realului, ficțiunea sa consubstanțială, obligând la aplicarea, din perspectivă etică a verdictelor ultimei reprobabilități de „desfrânare“ sau „nerușinare“.

De altfel, pentru Clement Alexandrinul păcatul original s-ar fi datorat faptului că „strămoșii noștri s-au apucat să procreeze înainte de vreme“ (Stromata III, 18) interpretare, evident, falacioasă, dar nu într-un totu fals.

Perpetuarea necesară și imperativă a speciei supreme, ca tehnică abstrusă de abordare a unei imortalități mereu retractile este realizabilă, hic et nunc, numai prin această metodă grosieră, maculantă. Soluția acestei incongruențe quasiaporetice o sugerează același Ap. Pavel: „Bine este pentru om să nu se atingă de femeie. Din cauza desfrânării, fiecare să-și aibă femeia sa și fiecare femeie să-și aibă bărbatul său“ (I Corinteni 7, 1-2, 9).

Dacă sexualitatea este pecabilă, ea nu postulează păcatul original, încapsulându-se, doar, într-una dintre infinitele consecințe ale acestuia.

De aceea îngăduința ce trebuie a i se acorda este normată prin instituția căsătoriei. Și numai în vederea procreației, comițându-se, astfel, abuziva identificare a erosului cu impulsii reproducerea. Energia sexuală poate fi extrasă din această împrejurare consumptivă, dezvăluindu-i-se căile sublimării pleromice, prin intermediul epitimiilor perpetue. Continenta, encratismul, asceza semnifică, în cele din urmă, „o întoarcere a ceea ce este contrariu naturii, spre ceea ce îi este propriu“ (Sf. Ioan Damaschinul – Despre dreapta credință I / 30). În orice variantă, asceza investește cu hiperluciditate devastarea cecității ce obturează accesul la esențial. Un efort neîntrerupt al nepătimirii, anihilare a ignoranței iactante, o supercogație roburantă și inbranlabilă.

Ortodoxia evită eroarea atrabilantă a catolicismului care confundă tipul sacerdotului (clerul de mir) dator să-și transmită în linie trupească încărcătura harică, cu tipul ascetului (monahul) prin instituirea adună a normei celibatului sacerdotal. Mai bine adaptată dimensiunii fanice a divinului, ortodoxia reușește să convertească la deplinătatea realului ultim starea estropiată a cotidianului,

utilizându-i sensurile prodigioase decretate ca efective prin rupturi de nivel nedistorsionante. Din păcate, pentru omul comun acestea nu au capacitatea de a disuada benefic „veșmintele de piele“ (Filon din Alexandria) cu care ieșirea din Rai îl somează a se echipa, dispunând de o aderență nedizolvantă, obositoare și macerantă, un adevărat simptom de ruină atacându-i firea. Ireproșabilul la care râvnește este prea departe și prea auster pentru a-i lenifia irascibilitatea multiplelor sale debilități.

Revenind la icoană, după acest excurs lung, dar niciodată superfluu, trebuie să remarcăm faptul că în registrul unei simple grafii, al unui semn omul este central. Lucru firesc dacă ne reamintim precizarea Sf. Vasile cel Mare care menționa în scrisoarea către Amfilohie, episcopul Iconiei că „cinstea adusă icoanei se îndreaptă spre originalul ei“, și dacă vom corobora aceasta de afirmarea scripturară a pattern-ului divin al umanității. De aceea imaginea sacră nu rătăcește prin teoreze inerte, hiperbolizând accesoriul și contingența, ci insistă asupra vocației sale intense de dislocant al empiriei părelnicului și de mărturisitor al sensurilor sale exacte. Prin intermediul corpului uman urgența imediatului este îmblânzită, vitalitatea gregară își civilizează potențele, devine diafană, eterică și continuă. Iar orice agitație patetică îmbâcsită de balastul cotidian se salubrizează într-o serenitate omniscentă și omnipotentă.

O mare eficacitate răzbate din întreprinderea iconică, economia imaculată a mijloacelor de execuție, surprinzând ipostazele supraființiale. Ispita recuperării, a resurecției lente îl contaminează pe zugrav cu acel optimism debordant care îi oferă îndrăzneala de a-și transvaza vizual timorarea din fața inaccesibilului. Se abandonează pe sine ca neinteresant, confuz și obstrucționist pentru diegetica supremă a realității. Această nobilă umilitate îl protejează de euforia nătângă a mijloacelor ce agasează cu, fără substanță, oferte palinodice.

Această conjunctură instrumentalizează imaginea femeii, aspectul său sensibil fiind rechiziționat de un funcționalism neopresiv.

Iconografia ortodoxă, de aspectul „iconomiei divine în lume“ (Sf. Ioan Damaschinul) este convocată și de aceea Maicii Domnului îi este acordată o poziție privilegiată. Dacă Iisus Hristos este Noul Adam, Theotokos este Noua Evă – prin prima intră în lume păcatul și moartea, prin aceasta izbăvirea și resuscitarea. „Cinstea dată ei se urcă spre cel întrupat din ea“ (Sf. Ioan Damaschinul). Iar această „înomenire“ nu a fost silită, ci liberă. Acceptul Ei este cel al umanității divergondate, dar care posedă încă forța de a-și smulge voalul de mefiență ce o desfigurează, de a risipi iluzia flască în care se complăce și de a vedea, în sfârșit, calea unică spre optimizare. Este fecioară a miracolului într-o întreită ipostază ce o situează „in aeternum“: antepartum, in partum, și post partum. Aspectul este zugrăvit prin cele trei stele de pe umerii și creștetul maforionului său.

Iconic, atributele acestor universalizări interesează și, cu o râvnă lucidă,

erminia statuează rigorile îndeplinirii lor. Ne referim la icoana Maicii Domnului cu Pruncul. Prima variantă (o Hodighitria) o datorăm evanghelistului Luca, patronul zugravilor. Există nenumărate tipologii ale acestui subiect, o taxonomie riguroasă fiind aproape imposibil de făcut.

În toate, întâlnim fecioara care a dat naștere Mântuitorului, atributele specifice sexului său fiind schițate ca indicații anatomice inofensive, neutre, precum și prin vestimentația foarte riguros datată (maforionul vechilor evreice nelăsând vederii decât o față, pe care, doar, absența pilozității și gracilitatea senină ne îndreptățește a o accepta ca feminină.

De asemenea, se propune o extraordinară relație între Pruncul Iisus și Fecioară, și anume aceea de conștientizare a prodigiului a cărui actantă umană este. Theotokos naște nu face un Dumnezeu expiator și propițiator, pătrunsă fiind de acel desăvârșit zel disciplinar al căii supunerii pe care a pornit de la Buna Vestire. Dragostea maternă, teama, suferința, neliniștea, ludicul indiferent față de încercările teribile ce vor veni sugerate prin prezența îngerilor cu instrumentele patimilor. Prin intermediul Ei percepem o iminență care ne induce acea fertilă spaimă evlavioasă, marcă indubitabilă a proximității numinosului și, în același timp, soterică, îmbucurătoare, antrenându-se într-un optimism fundamental.

Întotdeauna alături de Prunc: arătându-ni-L (Hodighitria), protejându-L (Zastupnița), apărându-L cu o sacră tandrețe (Eleusa), dezmiertându-L (Glikophilousa), alăptându-L (Galatrophousa) Maica Domnului ne vestește că nu mai suntem sub Lege, ci sub har (Romani VI, 14) și ne propune o privire anahoretică asupra realității prin intermediul căreia să depistăm adevărata noastră natură, modificându-ne algoritmul împietrit al minții încastrate într-o grosieră axiologie trupească. Prezența principiului feminin alături de cel masculin determinat și apodictic nu are rolul de a pune în evidență o opoziție de tipul profan-sacru, ci de a stabili o stare integratoare, de a sugera un remediu antientropic, o terapie eficace în combaterea disoluției care grevează carura existentului ca existent. Ipostaza Maicii Domnului este una deplin omenească, a umanității încă afectate de rămășițele păcatului originar, dar dispunând de angelica luciditate de a recunoaște șansa ce i se oferă prin credință. Fiind o posibilitate actualizată a relației optimizate om-Dumnezeu, icoana amintită este investită cu o aparte sarcină teologică.

De aceea o întâlnim începând cu prima jumătate a sec. al VII-lea în conca absidei altarului, loc privilegiat în topografia bisericii (spre exemplu la Panaghia Angheloktistos din Cipru unde este prezent tipul Hodighitriei în picioare). În secolul al VIII-lea apare la Santa Maria del Rosario de la Roma tipul Aghiosoritissei, Maica Domnului în atitudinea „in supplicatio” cerând îndurare pentru oamenii de oriunde și de oricând.

Indisolubil atașată dogmei Întrupării, figura Maicii Domnului deține o

importanță covârșitoare în programul iconografic bisericesc. De aceea, odată cu sporirea numărului ei de imagini va crește și interesul pentru ciclul patimilor, cu o atenție aparte acordată scenei Învierii. În acest context imagologic semnificativă mi se pare multiplicarea imaginilor reprezentându-l pe Christos pe cruce, după momentul exitusului.

În a doua jumătate a sec. al IX-lea vechiul program iconografic se dezmembrează. Începutul îl face Constantinopolul. Amplele cupole paleobizantine își reduc dimensiunile, turlile se elansează, tamburii alungindu-se. Este vremea când în arhitectura bizantină predomină tipul de biserică cu planul în cruce înscrisă și cu cupolă centrală. Urmarea constă în restrângerea suprafeței pictate. De aceea, se vor menține doar reprezentările indispensabile cultului, precum și cele explicative, didactice. Sfârșitul sec. al IX-lea marchează astfel, o spiritualizare treptată a formei, rezolvarea contradicțiilor inerente dintre formă și conținut, găsindu-se forma adecvată idealului spiritualist avut în vedere. Acum se statuează modalitatea clasică a expresiei religioase bizantine. Acum Maica Domnului „in supplicatio“ este transferată în absidă, simbolizând aici Biserica terestră, iar îngerii care o flancau capătă un plus de identitate în persoana arhanghelului Mihail și a arhanghelului Gavriil. Ulterior aceștia sunt puși în nișele diaconoconului și ale prothesis-ului.

Acest sistem matur, tatonând perfecțiunea este caracteristic mozaicurilor de la Hosios Lukas, de la Sf. Sofia din Kiev, de la Nea Moni sau de la Dafni.

Foarte popular era la Constantinopol, tot în sec. al IX-lea și așa numitul tip cipriot al Maicii Domnului, tip apărut încă din sec. al VI-lea. Maica Domnului este așezată pe tron, ținând Pruncul pe genunchi, în poziție frontală.

O variantă rară, cea a Vlahernitisei o reprezintă pe Fecioară pe tron, cu un medalion pe piept în care se află figura Mântuitorului binecuvântând.

La bază are tradițiile vechi pe care le găsim imprimate pe sigiliile împăraților bizantini din sec. VI-VII, pe frescele din capela XX de la Bait sau pe cele de la Santa Maria Antiqua ori în miniaturile de sec. VII ale Bibliei siriace de la Paris. De asemenea, tipul este prezent în absida estică a bisericii Sf. Sofia de la Ohrida (1040). Tot aici există o Maica Domnului cu Pruncul așezată direct pe pământ, acesta fiind prototipul pentru Maica Domnului Smerita.

Una dintre cele mai vechi imagini ale unui alt tip al Maicii Domnului cu Pruncul este cea din miniaturile Psaltirii de la Mănăstirea Pantocratorului de la Athos (1084-1101). Este vorba despre compoziția Eleusei, bust, Pruncul ținut pe dreapta, obrazul Fecioarei atingându-l pe cel al Pruncului, ambii încadrați de doi arhangheli. În secolele următoare, XIII și XIV, această variantă se dezvoltă, Pruncul de pe genunchii Mariei strângându-se dragăstos la obrazul ei, după cum ni se înfățișează în icoana Maicii Domnului de la Tolga (Galeria

Tretiakov) sau în mica icoană de argint de la Muzeul Rus din Sankt Petersburg. Tipul amintit este de origine bizantină (Lazarev) sau italiană (Lihacev). Foarte răspândit în Orient, cel mai complex exemplar datând aproximativ din 1115 și posibil de regăsit în rotulusul parizian Exultet.

În târzia epocă paleologă se ivește și tipul Virgo Lactans sau Galattotrofusa de origine elenistico-coptă, după cum ne lasă să conjecturăm Nașterea Domnului de la Omorfi. De o mică frecvență este tipul Vzîgranie (Maica Domnului cu Pruncul care se joacă), răspândit, însă, considerabil în Italia sfârșitului de sec. XIII. Se pare că aici a fost adus din Bizant. Alți specialiști îi stabilesc originea chiar în peninsula (Kondakov) sau îl derivă din îndepărtatele tradiții egiptene antice (Grabar). Pentru perioada evocată îl întâlnim în Evanghelia sârbă de la Biblioteca Națională din Belgrad.

Tot acestui manuscris îi datorăm cunoașterea unui tip de Hodighitria modificat – Maica Domnului sărutând mâna Pruncului – așa numitul tip Uteșenie (Mângâierea) de sorginte italiană, potrivit lui Kondakov sau reminiscență egipteană, potrivit lui André Grabar.

În calitatea sa de umanitate perfectă, Theotokos participă la Dumnezeuire și ea însăși, astfel, îndumnezeită, se bucură de o importanță deplină în Biserica ortodoxă care se străduiește din totdeauna să-i evidențieze competențele cathartice, disponibilitățile de îndrumare și intercesiune în favoarea condiției terestre spre esență, capacitățile-i eliberatoare din ocultarea dobândită prin eroare nu prin Creație.

Astfel se face că la vecernia din sâmbăta săptămânii a V-a a Postului Mare se cântă Imnul Acatist cu cele 320 de versiuni ale sale prin care este preaslăvită Maica Domnului. În timpul slujbei se stă în picioare, canon care impune și numele de Acatist. Expresia „bucură-te“ (Χαίρε) se repetă cel mai des și, de aceea, în biserica greacă imnul mai este cunoscut și sub numele de Χαίρετισμα = salutațiuni. Versurile sunt grupate în 24 icoase plus un condac ce este reluat de mai multe ori. Icosul își datorează numele grecescului Oikos care înseamnă casă, dar se poate extrapola și asupra noțiunii de templu.

El desemnează anumite grupări de versuri în poezia medievală bizantină, fiind, în ultimă instanță, un cântec bisericesc în care se laudă actele și virtuțile unui sfânt, adică ceea ce reprezintă templul gloriei sfinților.

Condacul este un cântec asemănător icosului, dar mai scurt.

Icoasele Acatistului se împart în: 4 părți (stase) (I – Buna Vestire, II – Nașterea Domnului, III – Noua Învățătură a Domnului, IV – Imnuri în cinstea Maicii Domnului și a Mântuitorului) ce alcătuiesc 2 grupe deosebite: partea istorică și partea mistică. Pentru prima dată Imnul Acatist apare numit astfel în Tipiconul bisericii constantinopolitane tipărit în 1838. În Triodionul editat la Veneția în 1820 poartă numele de Sâmbăta Acatistului.

În ceea ce privește autorul și data compunerii imnului există mai multe

ipoteze: anul 677 când Constantinopolul scapă de asediul arabilor; sub Heraclius (610-641), după primul asediu al avarilor și perșilor din 626, autor fiind patriarhul Serghie; în vremea lui Leon Isaurianul (717-741) și a patriarhului Ghermanos; în sec. IV, autor Apollinarius din Alexandria; imediat după moartea lui Iulian Apostatul (+ 363); sub Constantin Pogonatul (668-685); sub Anastasie I (491-518) de către Roman Melodul, iar condacul adăugat în sec. VII de către patriarhul Serghios sau în sec. IX de către patriarhul Fotios; sub Mihail III (842-867), în legătură cu asediul rușilor din 860, autor patriarhul Fotios.

Referitor la iconografia Acatistului, aceasta este cu mult posterioară compunerii lui. Întâi, este prezentă în miniaturi, în țesături sacre (de exemplu una dintre cele două dvere dăruite mănăstirii Vatoped, după 1423, de către Andronic, fiul împăratului Manuel II Paleologul (1391-1425) care se retrăsese, deja, la Sf. Munte), apoi în icoane și, abia mai târziu, în pictura murală. Cele mai vechi fresce aderente acestui subiect datează din sec. XVI și se află la mănăstirea Lavra de la Athos. Ciclul Acatistului trebuie așezat în nartex, dacă spațiul o îngăduie, aceasta este norma stipulată în Erminia lui Dionisie din Furna. Așa se întâmplă în bucureștenele Stavropoleos și Colțea. La Lavra athonită, Acatistul este plasat în Trapeză, iar în mănăstirile sârbești îl aflăm mereu în interiorul bisericii. Ciclul cuprinde scene împrumutate din iconografia anterioară, precum și unele create special pentru Acatist, slujind reprezentării Părții Mistice a imnului: Maica Domnului adorată, Cristos care e în cer și pe pământ, Maica Domnului și „retorii“, Maica Domnului ocrotitoare, Maica Domnului Luminătoare, Cristos Dezlegătorul de păcate, Maica Domnului adorată ca o Biserică vie, Închinarea către Născătoarea de Dumnezeu.

Pe de altă parte, timpul evanghelic cu diegetica sa miraculoasă salvează abisul proteic al hilegeneticului pur spectacular printr-o punere în scenă centrată pe un tip de existență de mare densitate ontică, supraordonatoare și normalizatoare. Simple accidente biografice într-un context obișnuit sunt acroșate sacralului prin prezența terebrantă a Mântuitorului.

Astfel, Întâmpinarea Domnului o prezintă pe Maica Domnului ghidând teandricitatea pe fâgașul inițiativ al Legii, facilitându-i accesul la o anume istorie concretă. Personaj impunător este Fecioara Maria și în iconografia bogată ce reiterează episodul Răstignirii. Susținută de viitoarele mironosițe (Maria Magdalena, Ioana a lui Cuza, Maria mama lui Iacov Salomeea). Ea trăiește cea mai severă dramă a unei femei – mama care asistă la uciderea copilului ei. În scene precum Plângerea, Coborârea de pe cruce, Punerea în mormânt observăm cum aceeași durere copleșitoare o transportă la limitele suferinței omenești, acolo de unde pot fi înțelese sensurile sublime care împing în subiacență atrocitățile. Încercare tenebroasă, dar salvifică „in aeternum“. În Punerea în mormânt, principiul feminin este și mai implicat prin claustrarea

tombală, prin amorful quasiamiotic pe care-l semnifică grota ce primește trupul lui Iisus. Ca și Nașterea sau Învierea (varianta ei italo-cretană) concentrate și ele pe actanța mută a unui spațiu cavernicol, Punerea în mormânt vehiculează cu virginitatea locului, singura competență reverențioasă față de divinul localizat într-o kenoză teandrică expiatoare. Despre mormântul lui Iosif din Arimateea, Evanghelistul Luca menționează expres că „nimeni, niciodată, nu mai fusese pus“ în el (Luca 25, 53).

În icoana Înălțării tot Maica Domnului este cea care orchestrează registrul terestru al compoziției, mediind și regentând debonar, în fapt, accesul în Împărăția cerurilor. În prelungirea acelorasi virtuți se dezvoltă feminitatea și în scena Pogorării Sf. Duh sau în cea a Deisis-ului.

Cu Adormirea Maicii Domnului, Fecioara Maria ne apare ca o desăvârșită sfințenie ce-și întrerupe existența terestră aderând la starea beatifică de suflet integrat în ordinea impecabilă a unui Iisus psychofor.

Glisând de-a lungul unui astfel de traseu redemptios, femeile sfinte reușesc, invariabil, fiecare în felul său, să transgreseze istoria.

Șansele lor de mântuire sunt egale cu ale bărbaților, ceea ce evidențiază posibilitatea unei umanități perfecte în variantă feminină.

Aspectul feminin al realității obturate de volatilitatea primejdioasă a banalului, aspect predicat instinctiv de către structurile mitice pe care religiile arhaice le-au sintetizat sub figura Marii Zeițe, a Marii Mame Chthoniene, zeitate pre-indoariană, divinitatea centrală a Europei neolitice cu neașteptat de târzii scorii, este abia acum, în creștinism, explicitat într-un spațiu de consistență adevărului, incoruptibil și dinamic.

Imagina-i corelativă, de la acest demers transrațional destul de coerent pentru a exclude contingenta, se va revendica. Primejdia disipării telurice există și aici, dar femeia sacră o contracarează prin aderarea la Erosul reintegrator de tip creștin, abordând diada bărbat-femeie într-o manieră nedisjunctivă, ci complementară. Adică asumând destinul cu recurențele sale de multe ori pernicioase, cu o clară afecționare metafizică. Ca și sfântul, sfânta încorporează personalitate, însă, evită cu abilitate harică postarea pe pozițiile obnubilante ale individuației agresive. Performanța ei corespunde umilității totale. Confruntată cu neîndurătorul cotidian care, de multe ori, induce patologia lugubră a culpei acrimonioase, sfânta găsește, întotdeauna, direcția irefragabilă pentru a-și solicita feminitatea ca pe o cale practicabilă a Theosis-ului. Încă Ap. Pavel recunoștea capacitatea femeii de a atinge culmile trăirii duhovnicești. Eroismul ei este unul etic, în lupta cu iluzoriul, reușind să se mențină pe coordonatele desăvârșirii propovăduite de Mântuitor, ceea ce echivalează cu un gest de viguroasă autenticitate, cu o investitură ființială nevicată de irelevantele splendori ale imediatului. Sfânta „trece dincolo de suferința și bucuria umană, dincolo de mângâierea și dezolarea spirituale, într-o regiune unde cuvintele

omenești pierd, din ce în ce mai mult, semnificația lor originală, pentru a nu mai păstra decât o valoare de analogie. Nu există numai un apofatism pentru cunoașterea intelectuală, ci există și unul pentru psihologia mistică, când, pentru a vorbi ca Diadoh, unitatea simțirii duhovnicești a fost restabilită“ (J. Hausherr – „Les Orientaux connaissent-ils le „nuits“ de Saint Jean de la Croix ?“ în „Orientalia Christiana“, vol. 12, nr. 1-2, 1946, p. 38).

O încorsetare taxonomică a iconografiei sfințelor, fie ele mucenițe sau cuvioase, la modul exhaustiv mi se pare oarecum tributară viziunii, rudimentare de catalog, de compendiu prezumțios și, deci, indecentă. Niște norme există, totuși, și ele trebuiesc măcar enunțate. Mucenițele sunt înfățișate cu instrumentele patimilor lor (evidentă „imitatio Cristi“) și cu cununa martiriului, de multe ori susținută de îngeri. În ciclurile speciale (ex. al Sfintei Filofteia de la Sf. Nicolae Domnesc – Curtea de Argeș) diegeza se detaliază. De asemenea crucea nelipsită din mâinile lor. Obligatorietatea prezenței sale este evidentă. Sfânta împărăteasă Elena, mama împăratului, sfânt și el, Constantin este figurată întotdeauna alături de acesta susținând crucea regăsită, ceea ce alcătuiește o icoană, notorie.

Sf. Proorociță Ana îl secondează în grație pe Sf. și Dreptul Simeon într-o altă icoană cu personalitate distinctă, prăznicarul Întâmpinării Domnului. În sensul acestor similitudini apropiate se înscrie un alt prăznicar Vizitațiunea în care Elisabeta, mama Înaintemergătorului, întâmpinându-și verișoara – Fecioara Maria – într-o pleromică clarviziune pneumatică este înnobilită cu aura celestă a sfințeniei. Sf. Ana, mama Fecioarei, mai rar subiect al icoanelor, este zugrăvită, însă, pe latura sudică a arcului triumfal.

O atenție specială credem că merită a fi acordată acelor sfinte care printr-o contriție dusă la limita suportabilului, prin căința deplină străbat cezura înspăimântătoare, dar nu anihilantă, dintre păcatele cele mai apropiate de iremisibil și starea serafică. Să ne gândim la Maria Magdalena fosta desfrânată care cunoaște acea recuperare excepțională ce o pune în situația privilegiată de a fi cea dintâi căreia i se arată Mântuitorul după Înviere (interesantă și nu întâmplătoare această alegere a femininului restaurat, pentru un prodigiu atât de deconcertant), eveniment zugrăvit în scena „Noli me tangere !“ (Ioan 20, 1, 11-18). Recuperarea merge până acolo încât ea este numită „cea întocmai cu Apostolii“, incongruența femeie - bărbat fiind absolut irelevantă în spațiul ruahic în care sunt absorbite faptele timpurilor evanghelice.

Apoi Maria Egipteanca, cea care prin cei 47 de ani de izolare în pustiu își anihilează desfrânarea pătimașă a tinereții, devenind o natură angelică.

De cele mai multe ori zugravii o figurează în totala emaciare a trupului la care renunțase pentru a se elibera și de povara păcatului, alături de duhovnicul ei, Avva Zosima, care o împărtășește. Așa o aflăm, de exemplu în fresca din a doua jumătate a sec. XIV de la Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș. Una

dintre cele mai vechi reprezentări ale acestei sfinte se află într-un manuscris din sec. XI de la mănăstirea Stavronikita de la Athos.

O sfântă care rezistă persuasiunilor infernalului, exorcizându-le în același timp este Sf. Marina. Imaginea sa este întotdeauna axată pe dinamismul acestui catharsis fundamental. De altfel, vechile canoane bisericești îngăduiau sinuciderea doar atunci când o fecioară era amenințată a fi violată.

În biserică există și situația antinomică a păcătoasei, a femeii ce-și retează, cu îndârjire, vocația primordială. În primul rând este vorba despre prezența Evei în ipostaza deplorabilă a admitterii păcatului în lume.

Păcatul, până atunci doar virtual, se obiectivează, principiul feminin cu ambiguitatea-i caracteristică, fiind cel care, în toate religiile, face efectivă, aduce la existență, ființa. De aceea, marile zeități feminine sunt investite cu o dublă valență semantică: sunt purtătoare atât ale vieții, cât și ale morții (vezi hindusa Kali sau grecesca Demeter). Varianta thanatică este cea pe care o întrupează deriliția etică, dezastrul moral, specifice păcatului dezagregant.

Ispitirea ca și Alungarea din Rai zugrăvite, de obicei, în pridvorul bisericilor, acest moment emoționant al păcătuirii inițiale, al insubordonării primordiale în virtutea unei incontestabile libertăți, această „euharistie demonică” marchează punerea în fapt a istoricității, inaugurarea într-o inversă triumfalitate, a acelei temporalități devoratoare prin brusca ei imperfecțiune, care guvernează starea actuală a cosmosului.

Incluși în mai amplul ciclu al Genezei, atât Adam cât și Eva sunt redați în pura nuditate edenică, neconcupiscentă, neutră, perfect avuabilă, folosindu-se anatomiile erminice, aproximative, cu valoare de semnificant al beatitudinii acceptate, neconstruite autonom. Ele indică, în primul rând, apropierea nemijlocită de Dumnezeu, participarea la divin printr-o fertilă viețuire teoretică. Între om și Dumnezeu nu se interpune nici o inutilitate palinodică, nici măcar veșmântul disimulării anxioase, pe care frunza de smochin va începe a-l denota ca distanțare algică de o condiție perfectă. Detașarea de sacru este resimțită ca adulterantă hemiplegie morală și ontică, drept obstinată conștientizare a unei funciare absențe. De aceea, veșmântul are, mai mult, sensul inițierii într-o ordine coruptibilă și al refugierii spre spații ireale ce instalează un soi de amnezie soporifică. Astfel se face că zugravul va aborda goliciunea doar spre a obtura orice disponibilitate retractilă, vinovată, sugerându-ne imposibilitatea mascării omniscienței divine în faza judecății finale.

Femeia păcătoasă este apoi detaliată în ampla frescă a Judecății de apoi, care împodobește peretele estic al pridvorului. Pe latura sa sudică spațiul este destinat imaginii terifiante a iadului. În absorbanta sa dinamică de foc, se scufundă cohortele păcătoșilor, a eșuaților în încercarea de recuperare terestră ce le-a fost alocată. Proporțional, femeia are întâietate, fiind o densă prezență a

nudității ce evoluează spre stările gregare ale amorfului carceral. Ea semnifică aici volatilitul, regimul schizoid, duplicitatea pământescă exersată până la maladive contorsiuni, recepiendarul vacuității generatoare de suferințe acuzatoare, continue. Aluzia la preformal mi se pare evidentă, orice efort de vizualizare având drept scop contrapunerea antitetică a urâtului derapat într-o pululanță infernală, a întunecimii compacte (pedeapsă dorită, viciu grandios și ridicol), stării de transsensibil nealterabil. Suntem, prin această frescă, la periferia onticului, acolo unde mișună râvne fanatice inutil exhortate, acolo unde totul apare ca voalat de un halou de indiferență, de egoism exorbitant, pe care doar ura densă le poate străpunge, mișca și livra decerebratelor pustiuri asemantice. Bineînțeles, este depistabilă și o anume morfologie a irecuperabilului, dar nu pe aceasta trebuie să o demontăm aici.

Femeia păcătoasă este contaminată de morbul tenace al emancipării cu orice preț, un soi de epidemie descalficantă ce bânuie iadul, dar nu face decât să se afunde și mai adânc într-o fatalitate vexantă, într-un inform flasc, ameobic, iradiind numai imature obsesii, impostură ignorantă, malefică mediocritate cu pretenții de excelență. Această derivă este incontrollabilă, și, din momentul aderării la ea, indelebilă. Femeia este mai predispusă la astfel de dezastre, subterane, insidioase, deoarece este dotată cu o mai sensibilă claviatură a posibilului, este mai atașată seducției elementarului, a platitudinii devoratoare, a degradabilului sau a umilității solemne, snobante, a nobilei deriziuni, a sacrului irecognoscibil.

În Coborârea la iad (varianta ortodoxă a Învierii), Iisus apucă de mâini și-i ridică din insalubritatea pernicioasă a infernalului pe protoplaști. Eva este figurată, de astă dată, într-o costumajie rigidă, aproape de aparat, care interzice cea mai neânsemnată aluzie anatomică.

Esența ei, confundabilă cu existența, dacă este să apelăm la sintagme sartriene, trupeasca ei esență devine una metafizică capabilă să-i transceadă proximitatea dramatică, obliterantă și gregaritatea malignă.

Numai intervenția kenotică a Dumnezeirii treimice poate salva femeia atât de degriogolată de stupefianta sa detracare. Important este faptul că printr-o Evă pecabilă pătrunde în lume păcatul și că, tot printr-o Evă de astă dată reînointă, înduhovnicită pătrunde în lume recuperarea, mântuirea. Ultimul aspect este fundamental, prilejuind punerea în fapt a unei noi estetici, exacte, concludente și riguroase fără a amenda libertatea de a spori în ființă, exprimându-te.

Redempțiunea transformă suficiența femininului în glorie și respectabilitate, inerția-i specifică nemaiafectând existențele, ci metamorfozându-le în ocazii etice revigorante. Femeia nu mai acumulează irațional demonisme sterile, ci edifică, asistată de har, incintele noilor spații terapeutice.

Pe pământ, „ad intra“, ea se înscrie într-o ierarhie dinamică, vie, ratificând un soi de geneză progresivă, pe care sentimentul intens al numinosului ce o încearcă inamisibil o lasă a o vaticina cu decență. Umanitatea a intuit această subtilă, profundă dimensiune a femininului și a încercat să și-o aproprieze prin riturile de tip orgiastic sau hierogamic. Creștinismul le-a anihilat adulteranța cu ajutorul revelației inexpugnabile pe care o deținea.

Supunerea la dihotomii claudicante, la maniheice polarizări reprezintă un mod de a face explicit supraterestrul, mod care nu funcționează, în ortodoxie, drept cusaniana „coincidentia oppositorum“. Între cele două variante biologice ale omenescului – femeia și bărbatul – nu există o disjunctie decât teoretică, relația lor nefiind nici măcar una de contiguitate, ci de inextricabilă întrepătrundere. Ele se susțin reciproc, intră în conivențe secrete, dar fertile. Figurându-le nu le profanăm. Spațiul icoanei este conjugat de o plinătate ontologică, de o investiție cu sensuri terebrante. De aceea, el nu este izotop și omogen. Prezintă puncte de focalizare, de concentrare a energiilor pneumatice, precum și zone de relaxare ontică. Zugravul este cel care le pune în fapt. El le distribuie după o schemă afectivă la care accede prin askesis.

Renunțând la ticurile unei rațiuni iactante, el nu este illogic, ci își lărgeste granițele gândirii, introducând-o la limita gândirii simbolice cu care operează instantaneu și care face din reperele pozitivistice o particularizare a sa care induce realul ca propriul său simbol. Scăpat de sub această teroare, spațiul imagistic arborează libertăți nebănuite de-o minte reptivă și își eludează retardările fastidioase pentru a acroșa transvizualul și transomenescul, prin vizual și omenesc.

MOTIVE FITOMORFE ÎN ILUSTRAREA CĂRȚILOR VECHI ROMÂNEȘTI

TUDOR MARGARETA

Cartea, un întreg univers de idei și sentimente, ne ajută să studiem și să trăim trecutul și prezentul. Caligrafi și miniaturişti talentați au copiat și împodobit manuscrisele. Meșteri tipografi și gravori iscusiți au făcut posibil nu numai să citim cartea ci și să admirăm bogăția ornamentală a paginilor tipărite.

Dintre varietatea motivelor ornamentale întâlnite pe vechile cărți românești, cele fitomorfe au cea mai largă răspândire, regăsindu-se în toate centrele tipografice vechi: Iași, Buzău, Blaj, Sibiu, Cluj, Brașov, Târgoviște, Sagov.

Lumea vegetală se bucură de un număr și o varietate impresionante de reprezentări. Ele apar fie stilizate, în liniile lor inițiale, fie într-o formă aranjată, ca aceea întâlnită în natură, îngăduind recunoașterea cu mare ușurință a florii.

În secolul al XVII-lea rețin atenția paginile de titlu ale tipăriturilor „Cartea românească de învățătură” a lui Varlaam, tipărită la Iași (în 1643) și „Seapte taine”, Iași (1644) care prezintă colonade arhitectonice unite sau nu printr-o arcadă; în partea de sus este o scenă religioasă sau figuri de sfinți, iar jos figuri de sfinți sau motive fitomorfe stilizate. Colonadele sunt uneori ornamentate simplu cu frunze stilizate („Carte românească de învățătură”, „Pravila” lui Vasile Lupu) sau încărcate cu ornamente botanice împletite cu flori, ca în „Pravila” de la Govora, 1640 sau „Pogribania preoților”, Târgoviște, 1650.

„Îndreptarea legii”, tipărită la Târgoviște în 1652, are titlul plasat într-un cadru alcătuit din două coloane subțiri, în jurul cărora se învâluie câte o viță de vie cu struguri, transpunere realizată cu mare finețe și siguranță.

Procedeul de ornamentare a paginii de titlu se menține și în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Gravura din „Triod”, tipărit la Buzău în 1700, este o prelucrare a gravurii similare din „Îndreptarea legii”. Motivele florale și vița de vie care împodobesc colonadele se generalizează.

„Evanghelia greco-romană”, tipărită la București, în 1683, are, pe pagina de titlu, un cadru alcătuit din trei colonade dispuse simetric. Colonadele laterale

sunt împodobite cu flori de o nouă factură, în stil brâncovenesc, iar colonada de la mijloc este ornamentată cu frunze de acant.

„Octoiul“, tipărit în 1700, la Buzău, prezintă o pagină de titlu cu un brâu de flori lucrat în stilul „Evangheliei greco-romane“ de la București.

Tipăriturile din prima jumătate a secolului al XVII-lea sunt mai bogat împodobite decât cele din secolul precedent. Cele mai numeroase inițiale au înălțimea a două rânduri de text și sunt lucrate într-un cadru pe fond negru și împodobite cu frunze stilizate. Astfel de inițiale sunt mai rar întâlnite în tipăriturile din Transilvania, unde predomină inițialele mici cu frunzulițe stilizate pe fond negru. În Moldova, pe lângă ornamentele de același caracter cu cele din Țara Românească, întâlnim și inițiale neîncadrate, alcătuite din ornamente fitomorfe, combinate cu îngeri, femei, șerpi. În „Cartea românească de învățătură“ întâlnim, de exemplu, inițiala „S“ chirilic alcătuită din capul unui înger și ramuri cu frunze stilizate, dar și inițiale compuse din motive vegetale.

Arta tiparului românesc și a gravurii se ridică pe o treaptă superioară în vremea lui Antim Ivireanu. În această perioadă predomină frontispiciile alcătuite din diverse motive fitomorfe sau capete de sfinți și scene biblice, încadrate în rafinate împletituri florale.

O atenție deosebită se acordă ornamentării stemei țării. Scutul oval cu stema țării, din primele tipărituri din timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, este cel mai adesea încadrat cu motive fitomorfe și trâmbițași, busturi de femei și amorași care răsar din mijlocul petalelor.

Mihail Strilbițki, un gravor de un real talent, cu o prodigioasă producție artistică, crează la Iași un final de capitol compus dintr-un vas cu flori în stilul ornamentelor din tipăriturile occidentale ale secolului al XVII-lea.

Cărți frumos imprimate, cu ilustrații și ornamente elegante apar, și la Neamț. Paginile din titlu ale celor mai multe tipărituri sunt încadrate într-un chenar din flori și frunze asemănătoare celor din cărțile imprimate în vremea lui Brâncoveanu. Textul imprimat în negru și roșu este împodobit cu inițiale ornate mari, desenate pe un fond împodobit cu motive florale, chiar dacă uneori gravurile par puțin cam încărcate.

Una dintre cele mai artistice tipărituri de la Neamț este „Noul testament“ (1818), imprimat în două culori, bogat ornamentat cu chenare și frontispicii din frunze și flori.

Pe lângă ornamentica blocului cărții întâlnim o mare varietate de motive pe copertele tipăriturilor.

Secolul al XVI-lea este dominat de legăturile în piele ornamentată cu motive specifice zonei geografice în care se găsește centrul tipografic de unde vine cartea.

În Moldova, ornamentele sunt mai ales fitomorfe, în Țara Românească sunt geometrice, iar în Transilvania, în funcție de legăturile culturale dintre centrele românești, se utilizează ambele tipuri de ornamente.

Principalele motive ornamentale sunt dispuse în interiorul chenarului. Mai des întâlnite sunt: ghiocelul stilizat, cu trei petale conturate cu linii simple sau duble; rozeta inspirată din floarea de argințică, pe care o întâlnim și în frontispiciile și vinițele din blocul cărții; trefla; crinul, în diverse combinații.

În secolul al XVII-lea se păstrează ornamentele secolului al XVI-lea, cu deosebiri de așezare și dimensiune. Către sfârșitul secolului se simte și în ornamentarea copertelor stilul brâncovenesc. Apar motivele geometrice și fitomorfe de mare rafinament artistic. Chenarele sunt formate din motivele florale și frunzulițele de acant din sculptură. La colțuri, romburile sunt înlocuite cu motive florale mici, capete de îngeri și evantaie.

Legătura brâncovenească a începutului de secol XVIII este dominată de aceleași ornamente de la sfârșitul celui precedent: frunza de acant, flora autohtonă (maci, bujori, narcise, garoafe, floarea soarelui, uneori un șir de arcure care simbolizează un vrej).

Ornamentele sunt așezate în chenar, la colțurile cărora sunt evantaie din flori și capete de îngeri. Pe paletele evantaiului sunt gravate: garoafa cu patru petale și floarea de nu-mă-uita stilizată precum și floarea de crăiță și de măceș.

Redate prin stilizare sau prin forma apropiată de cea reală, ornamentele cărții tipărite nu numai că dau aspect plăcut paginii dar ajută și la urmărirea unui anumit motiv de la un secol la altul cât și a influențelor la care a fost supus.

ACADEMICIENI ROMÂNI CU AUTOGRAFE PE CĂRȚI DIN COLECȚIILE BIBLIOTECII JUDEȚENE ARGEȘ PÂNĂ ÎN ANII CELUI DE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

SILVESTRU VOINESCU

Între cele peste 1500 de cărți cu autografe pe care le avem în bibliotecă și pe care le conservăm în secția de patrimoniu alături de exemplarele din bibliografia românească veche și de alte valori de bibliofilie, se găsesc și circa 200 de lucrări care poartă autografele unor academicieni romani de ieri și de astăzi. Fără îndoială, din colecția noastră de autografe, acestea ne sunt cele mai scumpe și îmi propun să semnez în rândurile care urmează o bună parte din ele, aducând în felul acesta un modest omagiu Academiei Române – în general – și Bibliotecii sale, în special, în această zi aniversară – la 130 de ani de la înființare.

Voi începe așa cum se cuvine, dar cum mă obliga și situația de fapt cu cele doua autografe ale lui Ion Heliade – Rădulescu – primul președinte al Academiei Romane, între anii 1867 și 1869. Primul autograf se afla pe volumul „Souvenirs et impressions d'un proscrit” apărut la Paris în 1850 și pe care Heliade l-a dat unui necunoscut nouă, împreună cu „Omagiile autorului”. Al doilea autograf, se afla pe spatele paginii de titlu de la „Satirele și Fabulele lui...”, volum apărut la Craiova în Tipografia lui Ralian Samitca la 1883.

Următoarele autografe pe care le semnalăm, în număr de 12, aparțin lui Mihail Kogălniceanu, și el președinte al Academiei Romane, între anii 1887 și 1890. Acestea sunt în ordinea apariției, pe „Letopisețile Țării Moldovei” apărut în anii 1845 vol. 2, în 1846 vol. 3 și în 1852 vol. 1. Toate cele trei volume de tranziție au apărut cu litere de tranziție la Iași și din volumul 3 aflăm că s-au tipărit la „Kantora Foiei Sătești”. Îi avem deasemenea semnăturile pe mai multe tomuri din „Cronicile României sau Letopisețile Moldovei și Valahiei” apărute la București în 1872.

Apărută în „Anul unirii” la București în Imprimeria Națională a lui Iosif Romanov, „Mica chirurgie” aflată la noi poartă semnătura autorului său „Dr.

Polizu“, împreună cu inițialele „G.A.P.“ aplicate cu o delicată parafă, probabil chiar inelara. (scriere de tranziție.)

George Sion îi da drept „Suvenire“, „Poesiile“ sale unui „N. Opranu“, apărute la 1857 tot cu litere de tranziție în imprimeria aceluiași Iosif Romanov de la București.

Rămânând tot pe teritoriul secolului al XIX-lea voi semnală câteva autografe aflate pe cărți care au aparținut bibliotecii lui Gh. Ionescu – Gion, membru corespondent al Academiei Romane, piteștean de origine, autorul monumentalei „Istoria Bucureștilor“ apărută în 1899. Printre cărțile lui (avem tot ce a scos în volum) se afla și un exemplar din „Ludovic XIV și Constantin Brancoveanu“ apărut în anul 1884 în tipografia Academiei Romane. (Laboratorii romani). Un astfel de exemplar a fost dat de Gion la legat și i s-a introdus după fiecare fila tipărită o filă albă în vederea pregătirii unei a doua ediții. Pe multe din filele albe ale volumului amintit, Ionescu – Gion a făcut o serie de consemnări cu scrisul sau foarte mărunț și foarte ordonat. (A doua ediție a cărții n-a mai apărut, fiindcă autorul primei ediții se va stinge din viață în 1904 la numai 47 de ani.)

Printre cărțile primite de Gion de la diverși autori semnalăm autografele unor academicieni ca: V.A. Urechia, Ioan Kalinderu, fost președinte al Academiei între anii 1904 și 1907 care îi dădea lui Gion una dintre cărțile sale cu „...Omagii...“,

Ioan Nenițescu, George Bengescu – cunoscutul bibliograf și diplomat care a primit toate gradele Legiunii de onoare“ din partea statului francez, I.G.Sbierea (pe două volume), Ilie Bărbulescu și, în sfârșit, în anul 1900, autograful lui Pericle Papahagi pe volumul „Românii din Meglenia“,...în semn de profundă stimă“.

Terminând cu Gion, ne vom întoarce în 1892 când Alexandru Vlahuță își punea semnătura pe „A doua ediție de Poesii“ apărute la Socec.

Din 1901 semnalăm autograful lui V.A.Urechia pe volumul de „Legende“ subintitulat „Cum era odinioară“, apărut într-o splendidă ediție la „Institutul Grafic Minerva“.

Până în anii primului război mondial avem un număr de șapte autografe, două ale lui Alexandru Lepădatu, președintele Academiei Române între 1935 și 1938, pe volumele „Vlad – Vodă Călugărul“ – 1903, și „Cetatea Sucevei“ 1914 și cinci ale lui Simion Mehedinți pe volumele „Obiectul și desființarea geografiei“ – 1901, „Introducere în studiul geografiei“ – 1904, „Către noua generație“ – 1912, „Ofensiva Națională“ semnată „Soveja“ – 1913 și „Poporul“ – 1913. Toate aceste autografe sunt adresate lui Victor Verzea cel care a fost directorul general al poștelor și primul primar al capitalei sub ocupația germană și despre care s-a știut până nu demult că a fost un mare trădător. Cercetări

recente au dovedit că Verzea a stat închis la Văcărești și a făcut câțiva ani de ocnă nevinovat.

Pe volumul „Regiunea inundabilă a Dunării” apărut în 1910 la Carol Göb, Grigore Antipa îi da un autograf lui Litarczec, „... în semn de stimă și considerațiune”.

„Cursul de procedură penală română” – 1913 pe care îl avem noi, al cunoscutului universitar Ion Tanovicaenu, are pe lângă semnătura autorului și pe cea a fostului prim ministru Armand Călinescu, piteștean de origine, a cărui bibliotecă se afla astăzi în colecțiile noastre. (A.C. nu a fost membru al Academiei)

În anul 1917, pe un volum apărut la Paris, Victor Eftimiu scria: „A mon eminent confrere Marcu Beza...” Mai avem încă trei autografe Eftimiu. Pe volumul „Vorbe, vorbe, vorbe”, îi scrie lui Ion Anestin „...din inimă recunoscător pentru al său căpitan de oaste, rupt din Rabelais sau din Voltaire”, în mai 1934. Celelalte autografe sunt pe volumul „Cântecul milei” și respectiv „Fum de fantome”.

De la Eugen Lovinescu avem doua autografe, unul pe volumul „Mite” pe care îl da „Revistei Convorbirilor literare...” și celălalt pe monografia „Grigore Alexandrescu” pe care îl dăruiește „Domnului Constantin Săineanu cu multă simpatie...”.

De la academicianul Nicolae Bănescu avem trei autografe, dintre care semnalăm pe cel de pe volumul „Academia grecească din București și Școala lui Gheorghe Lazăr”, pe care îl oferă „colegului V.Grecu cu deosebită afecțiune și prețuire” (V.Grecu și el academician)

Pe volumul „Din două lumi” apărut în 1920, Ioan Slavici scria: „D-lui Victor Verzea în amintirea neuitatelor zile plăcute pe care în zile grele le-am petrecut împreună”. (Slavici se refera la zilele în care a stat cu Verzea la Văcărești).

În perioada interbelică, numărul autografelor din această distinsă categorie este cu mult mai mare. Mă voi rezuma la a enumera doar numele „nemuritorilor” care ne înobilează colecțiile în acest mod: Alexandru Philippide, I.Al.Brătescu-Voinești, Gheorghe Brătianu, din nou Grigore Antipa cu un volum pe care îl oferă „Colegiului Gen. R.Rosseti cu deosebită afecțiune”, Mihail Dragomirescu, P.Gh.Gore, Costin D. Nenițescu, din nou E. Lovinescu cu un volum pe care îl oferă lui Petru Rășcanu, Paul Negulescu, Ion Popescu-Voitești, Emanoil Bucuță, Camil Petrescu, Artur Gorovei, George Oprescu cu mai multe volume dintre care unul oferit „Societății Scriitorilor Români cu omagii”, Vintilă Mihăilescu, Gh. Adamescu, Alexandru Dima, Vintilă Dongoroz, Ioan Lupaș, Ion Pillat pe mai multe volume și împreună cu Ștefan Popescu semnând volumul de bibliofilie „Florica” realizat la Cultura Națională, Alexandru Marcu, Liviu Rebreanu, Dan Simonescu, Mihail

Sadoveanu scria pe una din cărțile sale „Lui I. Simionescu cu veche și buna prietenie, 21.III.1940 București“. Ion Simionescu din colecția căruia ne-a parvenit volumul, a fost și el președintele Academiei, între anii 1941 și 1944).

Până în anii celui de-al doilea război mondial, mai avem autografele unor academicieni ca: Andrei Rădulescu – care va fi președintele Academiei între 1946 – 1948, Generalului Radu Rosetti pe două volume, Sandu Tzigara – Samurcaș și ale altora care, din motive omenști au scăpat cercetării mele.

Pentru perioada pentru care ne-am ocupat până acum, am lăsat cu bună știință la urmă pe academicianul Constantin C. Giurescu. Unul din volumele sale este dedicat lui C.Rădulescu – Motru – președintele Academiei între 1938 și 1941 cu „...magii de înalt respect“ și un altul profesorului campulungean Ion Hurdubețiu, cel care în anii noștri a scris „Istoria Suediei“.

Voi încheia aceste rânduri, tot cu un volum al academicianului C.C.Giurescu dar care depășește cu câțiva ani perioada enunțată în titlul lucrării. Este vorba de „Istoria Românilor“ vol.III partea a doua, apărută la Fundația Regală pentru Literatură și Artă din București, în anul 1946. Pe foaia de gardă a lucrării, autorul a scris la 31.I.1947. „Exemplar adnotat pentru ediția a doua. „Trebuie să fac precizarea ca nu este vorba de adnotări marginale, pentru că, volumul a fost legat, cu cotor de piele, care poartă inițialele „C.C.G.“ în partea de jos, etc. ocazie cu care, între două file tipărite a fost introdusă una albă, așa cum am văzut că făcuse și Ionescu – Gion. Volumul are o cantitate mare de adnotări, oricum peste 1000 de rânduri, cu scrisul mărunț și ordonat al marelui istoric. Cum a ajuns în biblioteca noastră, pur și simplu prin șansa colecționarului. L-am cumpărat în anul 1994 dintr-un anticariat bucureștean.

În cele câteva pagini am semnalat o parte din valorile noastre de bibliofilie care înnobilează colecțiile bibliotecii piteștene.

SIGMUND FREUD DESPRE ORIGINEA ȘI EVOLUȚIA TOTEMISMULUI

LUMINIȚA PALLY

Totemismul reprezintă un sistem care înlocuiește religia, furnizând principiile organizării sociale. Încă din 1869, teoria lui Mac Lennan privind originea totemică a unor obiceiuri și uzanțe din societatea modernă a stârnit interesul și curiozitatea oamenilor de știință. În 1912, Wundt afirma că, pretutindeni, cultura totemică a constituit o etapă pregătitoare în vederea dezvoltării ulterioare, dar și o etapă de tranziție între umanitatea primitivă și epoca eroilor și a zeilor¹.

Aprofundând studierea caracteristicilor totemismului, trebuie citat S. Reinach care, într-o amplă lucrare, formulase, încă din anul 1900, un cod al totemismului, care prevedea:

- 1) anumite animale nu pot fi ucise și consumate;
- 2) un animal mort este obiect de doliu și trebuie îngropat ca oricare alt membru al tribului;
- 3) interdicția alimentară poate viza doar anumite părți ale corpului respectivului animal;
- 4) dacă este necesară sacrificarea animalului, prin ritualuri prestabilite i se cere iertare, pentru atenuarea intenției de încălcare a tabu-ului;
- 5) sacrificiul ritual al animalului este deplin, în mod solemn;
- 6) cu anumite prilejuri festive, oamenii îmbracă pielea anumitor animale;
- 7) triburile și membrii lor își iau nume de animale-totem;
- 8) numele sunt împodobite cu imagini-simbol ale animalelor, la fel și tatuajele;
- 9) dacă un animal primejdios devine totem, se consideră că acesta îi va proteja pe membrii respectivului trib;
- 10) animalul totem îi apără pe toți membrii clanului;
- 11) animalul totem prezice viitorul credincioșilor săi, servindu-le drept conducător;

¹ W. Wundt, *Elemente de psihologia popoarelor*, p. 139.

12) membrii unui trib totemic cred adesea că ei sunt legați de animalul-totem printr-o legătură care are la bază o origine comună².

„Un totem – scrie Frazer – este un obiect material căruia sălbaticul îi poartă un respect superstițios, deoarece el crede că între propria sa persoană și fiecare dintre lucrurile din această categorie există o relație cu totul specială ... Totemul se deosebește de fetiș prin aceea că nu reprezintă niciodată un obiect unic, cum este acesta din urmă, ci o specie animală sau vegetală, mai rar o clasă de obiecte neînsuflețite și încă și mai rar una de obiecte artificiale“.

Se pot distinge, cel puțin, trei varietăți de toteme:

1) totemul tribului, de care are parte întregul trib și care se transmite din generație în generație.

2) totemul sexului, care aparține tuturor bărbaților sau tuturor femeilor unui trib, cu excluderea membrilor sexului opus.

3) totemul individual, care aparține unei singure persoane și se transmite descendenților acesteia³.

În cursul dezvoltării de mai târziu a totemismului apare tendința separării celor două laturi: socială și religioasă, sistemul social supraviețuind adesea celui religios, dar putând fi întâlnite și reminiscențe de totemism în religii în care sistemul social bazat pe totemism a dispărut demult.

Conținutul social al totemismului este evident în rigoarea cu care este respectată porunca și în extensia restricțiilor tabuiste. Membrii unui clan totemic se consideră frați și surori, fiind datori să-și acorde reciproc ajutor și sprijin; dacă un membru al clanului este ucis, toți ceilalți se consideră parte vătămată, inițiindu-se acțiuni colective de răzbunare. Relațiile totemice sunt mai puternice decât cele de familie, întrucât totemul se transmite pe linie maternă, ereditatea paternă nefiind cunoscută.

„Restricția tabuistă corespunzătoare – adaugă în continuare Freud – constă în interdicția ca membrii aceluiași clan totemic să contacteze căsătorii între dânsii, în general ei trebuind să se abțină de la relații sexuale în interiorul clanului. Este vorba de faimoasa și enigmatică exogamie, legată de totemism ... Ea este un efect al fricii acute de incest, trăită de omul primitiv și, în calitatea sa de mijloc de asigurare împotriva incestului, ea ar fi absolut comprehensibilă în cazul căsătoriilor de grup, că ea țintește inițial să ferească de incest tânăra generație și că numai în cursul dezvoltării sale ulterioare devine un obstacol și pentru generațiile mai vârstnice“⁴.

Dacă totemismul a reprezentat o etapă necesară în istoria oricărei culturi, se impunea elucidarea enigmei naturii sale: originile genealogiei totemice, motivația exogamiei (de fapt a tabu-ului privind relația incestuoasă) și

² S. Reinach, *Cultes, Mythes et Religions*, vol. 1, p. 17.

³ J. Frazer, *Totemism*, Edinburgh, 1887.

⁴ S. Freud, *Opere*, vol. 1, Ed. științifică, 1991, p. 113.

raporturile dintre aceste două aspecte. Pentru a răspunde acestor întrebări, numeroși cercetători cu renume și-au exprimat punctele de vedere pe care S. Freud le-a expus și analizat în lucrările sale. Dificultățile pe care le-au întâmpinat toți cei preocupați de acest subiect au fost sugestiv formulate de Andrew Lang, care menționa că „până și la popoarele primitive, formele originare ale instituțiilor și condițiilor formării acestora au dispărut, așa încât suntem nevoiți să înlocuim prin ipoteze faptele absente”⁵.

Problema genezei totemismului a conturat, după opinia întemeietorului psihanalizei, trei direcții de concepție, identificate în: teorii nominaliste, teorii sociologice și teorii psihologice.

În primul grup de concepție, Freud menționează nume de referință. Astfel, Max Muller, în ale sale contribuții la știința mitologiei, definește totemul ca fiind un însemn al clanului, un nume al clanului și un nume al strămoșului clanului sau al unui obiect adorat de clan.

În 1899, J. Pikler scria: „Oamenii aveau nevoie, pentru colectivități și indivizi, de un nume permanent, fixat prin scris. Totemismul s-a născut, astfel, nu dintr-o trebuință religioasă, ci dintr-o trebuință cotidiană a umanității. Nucleul totemismului, acordarea unui nume, este rezultatul tehnicii primitive a scrisului”⁶.

În același mod a abordat problema totemismului și Herbert Spencer, acordând numelui un rol decisiv în apariția totemului. Acesta s-a transformat într-un cult al strămoșilor, datorită dificultăților de înțelegere ulterioară a limbii primitive a tribului.

Asemănător judecă lucrurile și Sir John Lubbock, care asociază, în explicarea cultului animalelor, tendințele frecvente ale oamenilor în însușirea unor nume de animale.

Desigur, continuă Freud, toate aceste teorii sunt deficitare, ele nereușind să explice însemnătatea dobândită de nume, altfel spus, nu pot explica însăși esența sistemului totemic. Singura concepție remarcabilă, căreia i se acordă mai multă atenție, este aceea a lui A. Lang. Acesta pornește de la premisa că este mai puțin interesant modul în care clanurile au preluat nume de animale, originea acestor nume a fost uitată, dar au păstrat atribute semnificative și esențiale. „Numele unui om este o parte principală a persoanei sale, poate o parte a sufletului său. Faptul că poartă numele unui animal i-a determinat pe primitivi să admită o legătură semnificativă și misterioasă între persoana lor și specia animală al cărei nume îl purtau. Ce legătură s-ar fi putut concepe, dacă nu o legătură de sânge? Această legătură odată admisă, pe baza identității de

⁵ A. Lang, *Secret of the Totem*, p. 27.

⁶ J. Pikler, *Der ursprung des Totemismus*, 1901.

nume, de aici trebuia să decurgă toate prescripțiile totemice, inclusiv exogamia, ca niște consecințe directe ale tabu-ului sângelui⁷.

În cadrul teoriilor sociologice, S. Freud invocă unele dintre cele mai prestigioase nume.

S. Reinach aprecia, în scrierile sale, faptul că totemismul este doar o hipertrofie a instinctului sexual. Asemeni lui, Emile Durkheim în *Les formes elementaires de la vie religieuse*, în 1912, arăta că totemul este „reprezentantul vizibil al religiei sociale a acestor popoare“, el reprezentând colectivitatea, care este de fapt obiectul propriu-zis al cultului.

Un alt teoretician al curentului de gândire – A.C. Haddon – consideră că „orice trib primitiv se hrănea, la început, cu o singură specie de animal sau de plantă, cu care poate făcea și comerț, servindu-se ca de un mijloc de schimb pentru produsele furnizate de alte triburi“. Simultan cu aceasta trebuie să s-a dezvoltat o familiaritate deosebită cu animalul respectiv, dar și interesul determinat de cea mai elementară și urgentă necesitate omenească – foamea.

Cel mai complex în expunerea concepțiilor a fost James Frazer, care a elaborat trei teorii cu privire la originea totemismului. Dintre acestea, teoria sociologică i-a fost sugerată de o amplă lucrare a lui Baldwin Spencer și H.J. Gillen, în care erau prezentate instituțiile, obiceiurile și credințele tribului Arunta. O analiză atentă a acestor informații ilustrează următoarele particularități ale clanului menționat:

- prezintă diviziunea în clanuri totemice, în care totemul nu este ereditar, ci atașat fiecărui individ;

- clanurile totemice nu sunt exogamice, restricțiile matrimoniale bazându-se pe diviziunea în clase matrimoniale;

- multiplicarea obiectului totemic comestibil este funcția clanului totemic, ea obținându-se prin ceremonia INTICHIUMA;

- manifestă o concepție aparte privind renașterea, spiritele celor morți reîntropându-se în femeie în anumite locuri, care astfel desemnează totemul copilului. În plus, concepția lor atașează spiritele morților și renăscuților unor amulete speciale, din piatră, numite Churinga, pe care le aleg din locul procreării.

„Luând drept bază a raționamentului său cu privire la totemism ceremonia Intichiuma, Frazer a crezut că vede totemismul într-o lumină cu totul nouă, sub aspectul unei organizări pur practice, destinată să combată trebuințele cele mai naturale ale omului. Sistemul i-a apărut lui pur și simplu ca o „cooperative magic“ (=magie cooperativă) în stil mare.

...În lumina acestei concepții, fondată pe ceremonia Intichiuma, lui Frazer i s-a părut că interdicția de a mânca propriul totem a făcut să fie

⁷ A. Lang, *Op. cit.*, p. 126.

neglijată latura cea mai importantă a acestei instituții, anume porunca de a veghea pe cât posibil ca alții să nu fie lipsiți de totemul comestibil⁸.

Teoriei sociologice a lui Frazer i-a urmat cea psihologică, prin care sursa ultimă a totemismului este desemnată a fi ignoranța sălbaticilor referitoare la perpetuarea speciei, în special în necunoașterea rolului masculului în actul fecundării. În acest fel, totemismul ar fi o creație a spiritului feminin.

Analiza concepțiilor psihologice referitoare la totemism este continuată de Freud cu prezentarea teoriei lui G.A. Wilcken, care semnalează legătura fundamentală dintre totem și transmigrarea sufletelor, animalul în care se instalează sufletul mortului devenind strămoș al clanului și fiind venerat ca atare.

Teoria eminenților cercetători americani Fr. Boas și Hill-Tout, bazată pe studii întreprinse pe triburile totemice ale indienilor americani, susține că totemul inițial este spiritul tutelar al unui strămoș, „pe care acesta l-a dobândit în vis și pe care l-a transmis urmașilor săi“.

Din acest curent de opinie nu putea lipsi W. Wundt, care se remarcă prin semnalarea a două aspecte decisive: „obiectul totemic primordial și cel mai răspândit este animalul iar, dintre animalele-totem, cele mai răspândite sunt cele cu suflet. Animalele însuflețite, cum sunt păsările, șerpii, șopârle, șoarecele, datorită mării lor mobilități, puterii de a zbura prin aer și altor însușiri care inspiră surpriza și groaza, par predestinate să fie purtătorii sufletelor care au abandonat corpurile celor morți. Animalul totem este un rezultat al transformărilor animale suferite de fluidul sufletesc“⁹.

Analiza totemismului cuprinde, ca parte intrinsecă, atitudinea față de problema exogamiei, în multe situații aceasta fiind prezentată drept o instituție separată de totem, unul dintre promotorii acestei distincții fiind însuși J. Frazer.

Spre deosebire de el, E. Durkheim a arătat „că tabu-ul, care se leagă de totem, trebuia în mod necesar să implice interdicția raporturilor sexuale cu femeia care aparține aceluiași totem“¹⁰.

A. Lang împărtășește opinia lui Durkheim iar Mac Lennan explică exogamia prin vestigiile obiceiurilor care se referă la răpirea femeilor într-o epocă demult trecută. El admite, așadar, că „în timpurile străvechi există uzul general ca femeile să fie luate de la triburi străine, iar căsătoria cu o femeie din propriul trib a devenit treptat clandestină, sfârșind prin a fi interzisă ca fiind excepțională“¹¹.

Spre deosebire de aceste puncte de vedere, alți cercetători au înțeles exogamia ca pe o instituție menită să prevină incestul¹². Primele restricții au acționat împotriva relațiilor dintre frați și surori și dintre fii și mamă, abia mai

⁸ S. Freud, *Op.clt.*, p.123.

⁹ W. Wundt, *Op. cit.*, p. 190.

¹⁰ S. Freud, *Op. cit.*, p. 128.

¹¹ Mac Lennan, *Primitive marriage*, 1865.

¹² S. Freud, *Op. cit.*, p. 129.

târziu a fost suprimat incestul dintre tată și fiice. Dar, dacă restricțiile sexuale exogamice au avut un scop legislativ, nu se cunoaște cauza creării acestei instituții, nu se explică teama de incest.

Westermarck a oferit drept motivație „aversiunea congenitală față de relațiile sexuale dintre rudele de sânge“, în vreme ce Frazer consideră că un instinct uman, adânc înrădăcinat, este greu de explicat de ce trebuie interzis prin lege, față de incest născându-se un resentiment natural.

Acestei argumentații Freud îi opune experiența psihanalizei care dovedește că este imposibilă această atitudine organică, dimpotrivă, primele impulsuri sexuale fiind, de cele mai multe ori, de natură incestuoasă. Totodată, aceeași știință „ne-a dezvăluit faptul că animalul totem ar fi, în realitate, substitutul tatălui, ceea ce ne explică contradicția privind, pe de o parte, interdicția de a ucide animalul, iar pe de altă parte sărbătoarea care urmează uciderii și care este precedată de bocet. Atitudinea afectivă ambivalentă care, chiar și astăzi, caracterizează complexul patern al copiilor noștri și se prelungește uneori până și în viața adulților, s-ar extinde și la animalul-totem, ca substitut al tatălui.

Confruntând însă interpretarea psihanalitică a totemului cu faptul prânzului totemic și cu ipoteza darwinistă privind starea primordială a societății omenești rezultă posibilitatea unei înțelegeri mai profunde¹³.

Teoria darwinistă a hoardei primordiale nu acordă prea mare importanță începuturilor totemismului: un tată gelos, posesiv cu toate femeile tribului, alungându-și fiii rivali pe măsură ce cresc. Dar, ipoteza prânzului totemic oferă un posibil răspuns: „Într-o zi, frații alungați s-au coalizat și-au ucis și mâncat tatăl și în felul acesta au pus capăt hoardei paterne. Coalizați, ei s-au încumetat să facă ceea ce individual nu ar fi putut face. Că ei și-au mâncat tatăl, lucrul este de la sine înțeles în cazul unor sălbatici canibali. Strămoșul tiranic era, cu siguranță, modelul pizmuit și temut al fiecăruia din această asociație fraternă. Prin actul consumării corpului tatălui ei realizau identificarea cu el, însușindu-și fiecare o parte din puterea sa. Prânzul totemic, care probabil că este prima sărbătoare a omenirii, ar fi, așadar, recapitularea și rememorarea actului criminal, memorabil, în care și-au aflat începutul atât de multe lucruri: organizații sociale, îngrădirile morale și religia¹⁴. Suprimarea tatălui a atras atenuarea urii, apariția regretului, a conștiinței vinovăției. Victima devenea mai puternică decât în viață, fiii însuși interzicându-și ceea ce tatăl le impusese înainte.

Psihanaliza numește această situație psihică „supunere retrospectivă“. Regretarea crimei atrăgea interdicția uciderii totemului, substitut al tatălui, precum și renunțarea la femeile pe care le eliberaseră de sub puterea părintelui.

¹³ S. Freud, *Op. cit.*, p. 148.

¹⁴ S. Freud, *Op. cit.*, p. 149.

În acest mod, conștiința culpabilității fiului a determinat apariția celor două tabu-uri fundamentale ale totemismului, care coincideau cu cele două dorințe refulate ale complexului lui Oedip.

Cu acest prilej s-au format trăsăturile fundamentale ale religiei. Religia totemică este produsul conștiinței vinovăției fiilor, implicând un sentiment de culpabilitate – păcatul originar ? – și de dorință a obținerii reconcilierii cu tatăl jignit, printr-o supunere retrospectivă. Toate celelalte religii de mai târziu nu reprezintă decât încercarea de rezolvare a aceleiași probleme, încercări care se deosebesc în funcție de nivelul de civilizație din care au apărut și care propun soluții aceluiași mare eveniment care, de la origini și până în prezent, a neliniștit permanent umanitatea.

TREI SCRISORI ALE LUI VASILE ALECSANDRI CĂTRE NICOLAE BĂLCESCU

NICOLAE MOISESCU

Manuscrisul 803 din colecția Academiei Române cuprinde, între altele, trei scrisori ale lui Vasile Alecsandri către Bălcescu din anii 1851-1852. Bălcescu se afla atunci bolnav în pragul morții. Alecsandri îi scrie să-și îngrijească sănătatea și-i comunică tot odată câteva planuri literare pe care le urmărea pe atunci. Scrisorile se află la filele 41-44, 46-47 ale manuscrisului amintit.

Iubite Bălcescu,

Înainte de toate, trebuie să-ți mărturisesc bucuria ce m-a pătruns când am aflat că te-ai hotărât a te așeza la țară în apropiere cu Franța și sub un cer dulce precum îți trebuie. Această hotărâre este cea mai înțeleaptă în toate privirile, iar mai ales în privirea sănătății tale și a voiajului ce are să facă prietena noastră pentru ca să vie lângă tine. Așa dar armează-te de toată filosofia și de tot curajul ce ai pentru ca să te cauți și să te vezi scăpat de suferințe atât morale cât și fizice.

Prinde la putere, dragul meu, pentru că ai mult a lupta în viitor, atât împotriva despotismului, cât și împotriva brațelor mele care, precum știi, ți-au dovedit în destul cât sunt de puternice.

Un adevăr de care aș dori să te pătrunzi, iubite Bălcescu, este acesta, că dacă ți voii cu energie să te însănătoșești te-i însănătoși fără doar și poate. Clima sub care te găsești, castelul în care locuiești, grădina plăcută care te înconjoară, cerul albastru ce se întinde deasupra ta, etc.; toate aceste mulțumiri sunt de natură a adăuga mult la plăcerea unei vieți liniștite; iar mai presus de cât toate societatea amicală ce ți-se pregătește pentru un șir de luni întregi este cel mai sigur izvor de sănătate pentru tine. Eu îmi închipuiesc petrecerile iernei voastre de la Iera și crede-mă că mă simt transportat de dorința de a veni să iernez cu voi; dar din nenorocire sunt silit a mă întoarce în țară și-a tremura de frig până la maiu viitor pentru amintirea și gloria neamului românesc.

Tu însă în vremea aceasta ai să te desfetezi în plăcerile unui traiu dulce și depărtate de toate grijile politicești. Întovărașit de prietena noastră să te

pătrunzi toată ziua de razele călduroase ale soarelui, de parfumul florilor și de frumusețea priveliștei ce se desfășoară sub ferestrele tale. Încântat de nesfârșită mulțumire ai să găsești tot-deauna lângă tine o mână prietenească, un glas iubitor, o dragoste frățească care te vor mângâia, te vor încuraja și te-or face să uiți durerile trecătoare ce te vor încerca, – Ferice de tine, dragul meu Bălcescu, că ai o natură atât de blândă și simpatcă, în cât ori unde te-ai întors ai întâlnit zâmbiri prietenoase. Adu-ți aminte de cele ce ți-am spus odinioară și depărtează de la inima ta scepticismul acel amar care te face să suferi așa de crud. Bucură-te că ai știut a însufla dragostea frățească celor mai nobile ființe din patria noastră. Ori-cât să fie viața de tristă și amară, e dulce lucru de a putea zice ca tine: „sunt inimi pe lume cari le iubesc“.

După socotința mea cea mai frumoasă parte a vieții se compune din simțurile ce însuflă și primește un om pe pământ. Gândește-te dacă sunt mulți care să fi avut o parte atât de bogată ca tine, și cunoaște adevărul odată pentru tot-deuna. Lasă-te a fi precum ești și nu te mai revolta împotriva soartei. Aceasta este iarăși un chip de însănătoșire, radicală, un sfat frățesc. Urmează-l dar pentru dragostea tuturor celor ce te iubesc.

*Al tău frate,
Vasile Alecsandri
Paris, 25 oct. 1851*

Iubite Bălcescu,

Ți-am trimis mai dăunezi o scrisoare pe care trebuie s-o fi primit-o acum. Acel autograf este cea mai puternică apărare a mea împotriva părilor tale. Să trecem fără întârziere la alte lucruri mai interesante. Am vorbit cu prietena noastră despre nedumerirea ta în privirea surorii tale și am hotărât că cel mai înțelept este să nu depărtezi pe sora ta.

Ori-cum să te găsească maică-ta, trebuie mai înainte de toate s-o ferești de griji supărătoare. Închipuiește-ți dar neliniștea ce ar cuprinde-o când te-ar ști pe tine bolnav și singur în străinătate. Inima sa de mamă ar fi neconținut turburată la ideea singurătății tale căci de este ceva crud pe lume pentru un om bolnav este de a se vedea pe mâna străinilor. Așa dar să nu cum-va să faci greșeala de-a sili pe sora ta să întreprinză un voiaj vătămător sănătății sale cât și a stărei în care tu te afli acum. Sora ta e gingașă, delicată și cred că ea însăși are trebuință de o climă priincioasă și de liniște. Asemenea tu ai nevoie de îngrijiri frățesti. Ține-o dar lângă tine până-n primăvară și fii încredințat că maică-ta v-a rămânea mulțumită, prin urmare va fi liniștită.

Prietena noastră va pleca din Paris îndată ce-i vor sosi banii din țară. Cred că pe la 15 decembrie cel mai târziu va sosi la tine. Te îndemn iubite Bălcescu, să o silești ca să se caute cu tot dinadinsul, pentru că și ea-i de natura

acelor care-și bat joc de sănătate. Trebuie să-i dai tu însuși pildă de bună-voință întru redobândirea sănătății, să o sfătuiești frățește ca să profiteze de șederea sa la Iera, căci prin chipul acesta veți contribui împreună la restatornicirea puterilor voastre. Eu mă încred în tine și aștept de la prietena ta împlinirea dorințelor mele.

Mă întrebi când mă pornesc din Paris? Peste zece zile. Mă duc să încep jurnalul acel mult dorit care va cuprinde atâtea frumoase compuneri a celor mai însemnați genii a României. Scrie dar și trimite-mi scrierile tale ca să lei dai pasport pentru hotarele nemuririi. Îndată ce voi sosi în Moldova voi căuta balada lui Mihai Viteazul și ți-o trimite-o întreagă sau în parte, precum mi-a pica în mână. De nu cum-va voi descoperi-o, ți-o fabrica eu una care te-o minuna, și tu îi trece-o de baladă populară... cu chipul întrebuițat pentru compunerea călugărului.

Adio, dragul meu Bălcescu; ți-o scrie lung de la Moldova, cată de-mi răspunde regulat la cele ce te-o întreba.

*Sănătate,
V. Alecsandri,*

Iancu a cerut pe demoasela Noemi, și la Maiu viitor se însoară. Prin urmare ei vin la primăvară la Paris. Să te găsească sănătos.

Iași, Aprilie 1852

Iubite Bălcescule,

Nu ți pot spune bucuria ce m-a cuprins când am primit scrisoarea ta și am citit bunele știri ce-mi dai despre scumpa ta sănătate. Greu ți-am purtat grija în toată iarna aceasta și multă frică am tras despre tine, dragul meu Bălcescule. Acea neconținută neliniște a fost singura pricină a tăcerii mele. Crede-mă că adeseori am voit să-ți scriu și m-am oprit, temându-mă să nu te tulbur prin tristețea gândurilor mele. Dar acum ești bine ! Noroc bun, să deie Dumnezeu ! Mă simt fericit de această știre, parcă aș fi cumpărat o lume întreagă, căci te iubesc ca pe un dulce frate și ași voii să împart cu tine zilele și sănătatea ce-mi sunt hotărâte de soartă. Totul acum e să te cauți, să te îngrijești tu însuși de tine dacă vrei să ne dai nouă prietenilor care te iubim cea mai bună dovadă de dragostea ce ne porți. Ai trăit destul pentru tine, de capul tău, mai trăiește și pentru noi, de capul nostru. Auzi?

Este adevărat că nenorocitul meu jurnal a fost desfințat până a nu se naște măcar, și aceasta din mai multe pricini, unele mai dobitocești decât altele. Una din resoanele pentru care mi-au închis gazeta a fost articolul tău Răzvan-

Vodă, carele fiindcă a fost scris de tine, s-a socotit de către domnul Știrbei ca un pamflet împotriva lui. Vița țigănească a acelui nenorocit Domn a atins ambiția stăpânitorului țării românești. Nimeni nu apucase încă a citii gazeta mea când a fost suspendată, căci numărul 1 nu ieșise. Ce să mai zici? Ce să le faci? I-am trimis și eu dracului pe toți cu toată înalta lor înțelepciune și m-am lăsat de jurnalism ca să mă țin de balade.

Ți-am trimis două exemplare din partea a I-a a baladelor și nădăjduiesc să încep în curând tipărirea părții a II-a. Dar închipuiește-ți că în toate librăriile și tipografiile Moldovei nu pot găsi hârtie de tipar! Ce ticăloșie! Am dat comision să-mi aducă de la Dresda și îndată ce o voi căpăta voi scoate la lumină și urmarea baladelor.

Acea a lui Mihai Viteazul n-am putut-o încă afla, deși mulți mi-au făgăduit că mi-or căuta-o ; de aceia nu ți-am trimis-o m-am îndatorat către tine, dar fi sigur că oi voi găsi-o, oi îndrepta-o și ți-o expedia-o ori unde tei afla. Îți trimit aici acum balada lui Constantin Brâncoveanu, îndreptată gata. Ea este un poem de minune. Îți alăturerez totodată și partea din jurnalul meu care cuprinde pe Răsvan-Vodă. Poți fi sigur că nici o foaie alta nu avea gloria de a-l tipări.

Cu toată dorința ce am de a te vedea, dragă Bălcescule, nu pot fi de ideea ca prietena noastră să facă voiajul Mediteranei și aceasta pentru mai multe pricini și mai ales pentru sănătatea sa. O călătorie de 15 zile pe mare i-ar fi poate vătămătoare. Eu sunt silit a nu mă mișca din Iași până la venirea fratelui meu, dar sunt singur și pot pleca spre Paris la începutul lui Septembrie.

Iubita noastră Elene Negri este înmormântată în ograda bisericii grecești din Pera. Mormântul ei e acoperit cu o lespedă de marmură pe care este săpată următoarea inscripție:

*Elena Negri
Moldavia,
4 Maiu 1847*

Când îi merge să vizitez acel mormânt care cuprinde cea mai scumpă și mai bogată parte a vieții mele să depui câte-va flori în suvenirul meu.

*Al tău frate
V. Alecsandri*

REPERTORIUL TEATRULUI NAȚIONAL – PREOCUPARE MAJORĂ PENTRU LIVIU REBREANU

ELENA ROTARU

Romanul vieții lui L. Rebreanu conține încă multe pete albe, deși despre el s-a scris foarte mult. În ceea ce-l privește pe scriitorul Liviu Rebreanu, moștenim nu numai interesul cu care Lovinescu s-a apropiat de opera acestuia, dar și cele mai multe dintre judecățile lui critice. Așa de pildă afirmația lui Eugen Lovinescu despre „Ion” cum că ar fi „altarul pe care se jertfește întreaga proză românească de la Filimon la Sadoveanu” e o directivă critică pe termen nelimitat.

Idei și judecăți adânc pătrunzătoare descoperim și în studiile lui Pompiliu Constantinescu, Perpessicius, G. Călinescu, fără interpretări deosebite față de E. Lovinescu.

Între anii 1944-1953 se așterne o tăcere penibilă, urmată de un studiu critic al lui Ov. S. Crohmălniceanu, care nu poate nega valoarea tripticului de aur, „Ion”, „Pădurea spânzuraților”, „Răscoala”, acreditând însă ideea, intenționat sau nu, că, toate cărțile lui Rebreanu, scrise după 1933 s-ar afla sub incidența ideologiei fasciste¹.

Se adaugă, în anii 1962 – respectiv 1967, micromonografia lui Al. Piru și eseul lui Lucian Raicu, amândouă constituind încercări de reabilitare a operei rebreniene în întregul acesteia și de diferențiere a judecăților critice anterioare.

Un eveniment prin excelență l-a constituit editarea, coordonată de Nicolae Gheran, începând din anul 1968, a întregii opere rebreniene – de fapt prima editare integrală a unui scriitor interbelic de mare valoare. Prin această editare s-a oferit cititorului o mare operă, iar cercetătorului un instrument ideal, îndreptățind aprecierea lui Șerban Cioculescu potrivit căreia „ceea ce a făcut Perpessicius pentru Eminescu, a făcut Nicolae Gheran pentru Rebreanu”².

Reflexul imediat a fost apariția unor studii datorate unor cercetători de reală vocație cum ar fi Aurel Sasu, Al. Săndulescu, Stancu Ilin, Vasile Netea,

¹ Grigore Traian Pop, „Scânteia tineretului”, Supliment literar - artistic, 23 martie, 1986.

² Ibidem.

etc.

Cercetarea istoriografică de tip obiectiv a fost suplinită de memorialistică; așa putem aminti: Fanny Rebreanu, „Cu soțul meu“ (1963); Puia Florica Rebreanu, „Zilele care au plecat“, „Pământul bătătorit de părintele meu“, „La lumina lămpii“.

Filtrarea acestor informații trebuie însă făcută cu discernământ. Căci pe parcursul vremii, anecdotele și licențele avansate îndeosebi de familie au circulat în voie, intrând în ceea ce s-ar putea numi „folclorul istoriei literare“.

Gravitatea informațiilor provenite de la rubedeniile aflate multă vreme în preajma romancierului, fie documente de reală valoare, fie simple fabulații, e că ele riscă să fie crezute în totalitate³.

Merită poate, amintit un episod legat de apariția cărții lui Fanny Rebreanu în 1963, în care este implicat un alt mare nume al literaturii secolului XX, Zaharia Stancu.

Niculae Gheran se afla într-unul din birourile Editurii pentru Literatură, frunzărind cartea abia tipărită. În birou a intrat Zaharia Stancu, discuția a devenit aprinsă, noului venit plăcându-i să-și amintească de romanele lui Rebreanu, citite și recitite în anii tinereții (nu și Ciuleandra, pe care ar fi rupt-o și atunci în bucăți). Între timp luase și el în mână cartea de amintiri, citind din loc în loc, câte-un pasaj sau altul. Deodată s-a oprit în fața unor rânduri. Le-a recitit apoi cu voce tare, adăugând cu umor: „Ce bine era pe timpul faraonilor! ... Când mureau niciodată nu erau îngropați singuri! ...“⁴.

Dacă gluma poate fi uitată, pretextul nu.

Interesant este, că există și alții „memorialiști“, care dând ceasul înapoi fabulează cu cel mai serafic zâmbet pe buze, fapte și întâmplări la care nici ei, nici alții nu au participat. De ce mint este greu de explicat, câtă vreme, spre deosebire de membrii familiei, nu au avut nimic de câștigat de pe urma falsificării faptelor.

Aș aminti în această situație pe Camil Baltazar „contemporan“ cu Liviu Rebreanu cum se autodefinește, care, în amintirile sale, lasă să se înțeleagă, nici mai mult nici mai puțin, că la ora decesului s-ar fi găsit în preajma lui Liviu Rebreanu. Iată ce spune: „S-a zvonit de către răuvoitori cum că Liviu Rebreanu s-ar fi sinucis. E un neadevăr sfruntat pe care îl dezmente actul de deces. Dintre oamenii care au asistat la tragicul eveniment, mai trăiesc câțiva care pot da mărturie de moartea naturală a lui Liviu Rebreanu, printre care, în afară de soția și fiica sa, autorul acestor rânduri și scriitorul Horia Oprescu cu soția“⁵. Pe autor nu l-a deranjat deloc că, în zilele dinaintea decesului, nici n-avea măcar cum să ajungă la Valea Mare. Nici cu trenul, nici cu automobilul, căci singurele

³ Ibidem, p. 17.

⁴ Nicolae Gheran, *Tânărul Rebreanu*, Editura Albatros, Buc. 1986, f. 18.

⁵ Camil Baltazar, *Contemporan cu ei*, Editura pentru Literatură, 1962, p. 140.

„taximetre“ care circulau atunci pe șoseaua București-Pitești erau tancurile germane, urmărite de cele românești⁶.

Rămânem sceptici în fața unor asemenea amintiri.

Același Camil Baltazar ne oferă însă, prin intermediul bandei magnetice și un document de reală valoare despre Liviu Rebreanu. El se află în fonoteca de aur a Radiodifuziunii Române, al cărui director a și fost Liviu Rebreanu. O copie de pe această bandă magnetică constituie una din piesele emoționante aflate în colecția Casei Memoriale „Liviu Rebreanu“ de la Valea Mare.

Este vorba de un interviu din anul 1943 când Liviu Rebreanu deținea și funcția de Director al Teatrului Național din București.

Cu o voce gravă, frumos timbrată Liviu Rebreanu răspunde întrebărilor lui C. Baltazar, referitoare la repertoriul Teatrului Național. E de menționat că Liviu Rebreanu încearcă în calitate pe care o avea, de director al Teatrului să promoveze un repertoriu românesc atât din dramaturgia clasică, cât și din cea contemporană, într-o vreme când la mare cinste, se aflau piesele bulevardiere, ale teatrului francez.

Liviu Rebreanu dezvoltă subiectul legat de criteriile pe care le-a urmărit în alcătuirea repertoriului teatrului.

Ideea de a alcătui un repertoriu numai din piese românești, ceea ce el considera normal pentru un teatru național, aducând ca argument în sprijinul acestei idei, repertoriul Comediei Franceze, nu se putea realiza, din cauză că producția noastră nu era suficientă – nici cea veche, nici cea nouă. De aceea dramaturgia românească trebuia completată cu lucrări străine, amintind aici câteva nume sonore din dramaturgia universală ale căror piese urmau să se joace pe scena românească: Shekespeare, Lope de Vega, Victor Hugo, Gustave Flaubert.

Liviu Rebreanu acordă o importanță deosebită alegerii repertoriului întrucât „Teatrul Național este al tuturor și oamenii vor să vadă și literatură clasică și modernă“.

În ce privește dramaturgia modernă, Liviu Rebreanu crede că mai ales ea, trebuie aleasă cu mare grijă, iar publicul așteaptă interpretarea acesteia de la nivelul instituției pe care o conduce. „Nu vreau să fac concurență teatrelor particulare, pentru că dacă joc lucrurile moderne, de salon, bulevardiere, atunci ce mai joacă ei!“.

Liviu Rebreanu amintește premiera Vlaicu-Vodă care urma să aibă loc, în ziua următoare, interviului și-și exprimă speranța că va fi urmărită de toată lumea cu plăcere, deși piesa este îndeobște cunoscută.

Următoarea premieră era din repertoriul francez – Doamna Bovary de G. Flaubert.

Dar, un repertoriu nu-și atinge scopul dacă rămâne străin publicului

⁶ Nicolae Gheran, *op. cit.*, p. 17.

pentru care e alcătuit. Cu alte cuvinte, dacă nu aduce lume la teatru.

Și în această privință anii de directorat ai lui Liviu Rebreanu au însemnat un record. De pildă în stagiunea 1941-1942, frecvența spectatorilor a atins maximul. Numărul biletelor vândute, atât la Național cât și la „Studio“ s-a menținut aproape tot timpul la proporția de 85-100%.

Spectacolele la care se făcea coadă la casă și la care nu se mai găseau bilete cu o săptămână înainte au fost un lucru obișnuit în stagiunea respectivă⁷.

Trebuie amintit că „Studio“ era o anexă, a Teatrului Național care funcționa în Piața Amzei și a fost întemeiat din inițiativa aceluiași Liviu Rebreanu, în 1929. Prima stagiune a durat de la 1 octombrie 1929, până la 1 mai 1930. Rebreanu, pe atunci Director General al Teatrelor și Operelor, prin crearea Studio-ului, a vrut să pună la dispoziția publicului, o scenă în care ideea de teatru să fie acceptată și realizată în formele ei cele mai îndrăznețe, un teatru în care să nu-i fie ascunse spectatorului nimic din evoluția concepției dramatice, chiar în fazele ei experimentale. Astfel, în istoria teatrului românesc, ideea unei scene experimentale, a unui „Studio“ rămâne legată de numele lui Rebreanu⁸.

Ca și Naționalul, Studio-ul își deschidea stagiunile numai cu piese originale, dar de scriitori moderni. Tradiția a fost stabilită de însuși întemeietorul lui, Liviu Rebreanu, care inaugurează noul teatru, așa cum am mai spus la 1 oct. 1929, într-o seară de vineri, cu premiera „Mușcata din fereastră“ a lui Victor Ion Popa. De asemenea cu excepția clasicilor Caragiale și Alecsandri, au deschis alte stagiuni, autori moderni atunci, Mircea Ștefănescu cu „Acolo departe“ sau Dimitrie Anghel și St. O. Iosif cu „Cometa“ și „Legenda Funigeilor“⁹.

Mai târziu, în programul stagiunii 1937-1938, în timpul directoratului lui Paul Prodan, Liviu Rebreanu scria despre acest teatru: „Un Studio nu poate însemna un teatru experimental, în sens didactic, ci în primul rând un teatru bun, cu spectacole mai interesante decât ale unui teatru obișnuit. O experiență în teatru trebuie să aducă totdeauna un plus față de trecut, fie în textul autorului, fie în interpretarea actorului, fie în realizarea regizorului“¹⁰.

Privind retrospectiv activitatea Studio-ului, putem afirma că el a îndeplinit toate dorințele celui ce l-a creat.

Practic Liviu Rebreanu și-a legat ultimii ani de viață, de Teatrul Național și de destinul acestuia, activitatea lui de scriitor încheindu-se după cum se cunoaște în anul 1940 prin publicarea ultimului său roman „Amândoi“; acea încercare de roman polițist, neluat în seamă de critică, dar care, în treacăt fie spus, după 1990, a stârnit interesul oamenilor de teatru și s-a realizat după acest

⁷ Studio Teatrul Național, septembrie 1942, Buc. p. 25.

⁸ Op.cit., nov. 1942, Buc., p. 15.

⁹ Ibidem, p. 16.

¹⁰ Ibidem, p. 17.

roman un spectacol T.V. reușit, în regia și interpretarea, unui rol desigur, a actorului Ștefan Radoff. După 52 de ani de la apariția cărții – o performanță nevisată, nici de autorul ei. „A iubit teatrul enorm“, așa cum mărturisea cu orice prilej soția sa, Fanny Liviu Rebreanu, ea însăși actriță. Avem dovezi, la afirmația soției, toată activitatea lui Liviu Rebreanu, mai ales în acești ani 1941-1944 în care a condus Teatrul Național, într-o perioadă deloc favorabilă din punct de vedere politic.

Prin alternarea pieselor de teatru aparținând genului clasic, romantic, sau modern, prin alternarea celor aparținând dramaturgiei românești sau universale, a actualizat teatrul, posibilităților de cunoaștere și de admirație ale publicului românesc al acelor ani.

De aceea spectacolele au fost încununate de succes.

Românii aveau nevoie în acei ani încrâncenați de acest balsam pentru că teatrul angajează întreaga personalitate a spectatorului, smulgându-l repede din lumea lui reală și aducându-l alături de lumea fictivă de pe scenă. Mai mult decât orice alt domeniu artistic, poate, teatrul exercită direct asupra spectatorului această fascinație a evaziunii – care se pare este prima condiție a artei.

Liviu Rebreanu a slujit cu pasiune teatrul până la sfârșitul vieții sale, petrecută la 1 septembrie 1944.

Poate, nu este lipsit de interes să amintim că și clădirea Teatrului Național, fostul Teatrul cel Mare, inaugurat în 1852, devenit Național după 1877, când i se aduc și unele modificări pentru a putea cuprinde un număr mai mare de spectatori, dispare de pe Calea Victoriei, acolo unde funcționase timp de 92 de ani, fiind incendiat de aviația fascistă, în seara zilei de 25 august 1944¹¹. Peste exact o săptămână murea Liviu Rebreanu.

¹¹ Muzeul Teatrului Național I.L. Caragiale, Buc., 1959.

AȘEZĂMÂNTUL CULTURAL „FUNDAȚIA ARGEȘULUI”

FLORENTINA COJOCARU

Într-un complex și dificil context istoric, determinat de evenimentele anului 1944, s-a înființat la Pitești „Fundatia Argeșului”, cu drepturi legitime stipulate în decretul - lege din august 1944, care în articolul 1 prevedea: „Fundatia Argeș”, constituită prin actele și statutele autentificate de Tribunalul Argeș, secția 1, sub numărul 703 / 1944 și investită cu personalitate juridică prin sentința civilă nr. 184 din 1944 a Tribunalului Argeș, secția 1, este recunoscută persoană juridică de utilitate publică prin efectul prezentei legi”¹.

Scopul principal al acestei fundații era: „afirmarea Argeșului în viața națională și cultul tradițiilor și trecutului argeșean”².

Cât privea școala tradițiilor și a trecutului istoric se avea în vedere promovarea misionarismului național - religios și organizarea lui în Argeș, dat fiind existența primei mitropolii a Țării Românești în acest spațiu, refacerea cetății lui Vlad Țepeș și practicarea asprimei morale în viața publică, trecutul voievodal românesc și îngrijirea așezămintelor voievodale din județ, tradiția monarhică și cultul regilor în metropola regală, centrul de pelerinaj al cavalerilor „Mihai Viteazul”, amintirea oamenilor reprezentativi ai țării ridicați din familia Argeșului.

Alt domeniu viza revigorarea școlii satului românesc, organizarea familiei și a gospodăriei țărănești prin întemeierea de școli după modelul special al celei din satul Antonești, întemeierea de cantine școlare și cămine de ucenici, reorganizarea cursurilor de vară pentru învățători și profesori, sprijinirea ridicării și formării elitelor prin acordarea de burse și trimiterea lor la studii.

În domeniul culturii se avea în vedere sprijinirea așezămintelor culturale regale și crearea unor instituții noi, biblioteci și cămine culturale, acolo unde nu existau, publicații periodice și o tipografie proprie care să tipărească lucrări destinate trecutului Argeșului, tezaurului său istoric, să răspundă nevoilor

¹ Ziarul *Argeșul* din 20 august 1944.

² Ibidem.

culturale și economice.

În domeniul economic fundația se implica sprijinind crearea unor cooperative de producție și instituții de credit atât la orașe cât mai ales în mediul sătesc, dezvoltarea posibilităților naturale, turistice și balneare în diferite centre ale Argeșului.

Constituirea acestei fundații se face în contextul existenței unor așezăminte culturale cu rădăcini mult mai adânci în timp și care merită nominalizate, fără pretenția de completitudine ci numai pentru locul și prestigiul lor cultural.

Evidențiem astfel „Ateneul popular Ionescu-Gion“, cu cea mai căutată bibliotecă publică și cel mai „serios muzeu“, cum se relatea într-un periodic al vremii, Societatea „Frăția“ a clerului ortodox din Argeș, societate care a împlinit un secol de activitate, cu un puternic impact în epocă, prin revista „Păstorul Ortodox“, o Ligă culturală și o casă de cetire ale corpului didactic argeșean, un cămin cultural județean înființat de Fundațiile Culturale Regale, care în 1944 coordona activitatea a 140 cămine culturale sătești. De acest cămin și-a legat numele pentru o lungă perioadă de timp preotul piteștean, Marin Diaconescu, paroh la Catedrala Sfântul Gheorghe din Pitești, din anul 1930 și profesor la liceul „I.C. Brătianu“, decorat prin decret regal la 10 iulie 1943, cu Meritul Cultural clasa I-a, pentru opera de cultură desfășurată în această instituție.

Eforturile culturale ale orașului și județului au fost susținute prin ziarul „Argeșul“ – o gazetă săptămânală de informare și îndrumare obștească al cărei redactor șef a fost preotul Marin Diaconescu, de la apariție, din februarie 1942, până la suprimare, în 20 august 1944.

De apariția gazetei și-au legat numele, Alexandru Bădăuță autorul „Icoanelor Argeșene“ și al „Priveliștilor românești“, semnatar de ghiduri turistice și albume naționale, pe atunci secretar general al Ministerului Propagandei și Nicolae Iordache de la Teiu, Vladimir Streinul, în literatură, foști elevi dar și colegi de clasă la Liceul „I.C. Brătianu“ din Pitești, ultimul și profesor aici. În sfârșit, mai menționăm și secția culturală a Sfintei Episcopii de Argeș, care s-a făcut simțită în această perioadă și prin iradierile spirituale ale gazetelor „Lumina pentru toți“ și „Buletinul eparhial“, precum și prin alte tipărituri cu caracter moral-religios care au susținut opera culturală în județ.

Neîndoielnic, ctitorul noului așezământ cultural a fost profesorul universitar Mihail Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, originar dintr-o veche și nobilă familie argeșeană.

Deși s-a născut în localitatea Nucet, județul Dâmbovița, la 5 / 18 noiembrie 1904, Mihai Antonescu este un argeșean. Tatăl, Aurel ca și frații acestuia, Eftimie și Emanuel Antonescu, profesori universitari, s-au născut în Pitești, au avut case în oraș și la Valea Mare - Ștefănești, iar străbunicul patern,

boierul Anton a trăit și a murit în comuna Uda de Sus, fiind înmormântat în biserica din această comună.

Doctor în drept, profesor de drept internațional la Universitatea din București, profesor la Școala Superioară de Științe Administrative, docent la 19 decembrie 1931, conferențiar provizoriu la Universitatea din București, la 30 decembrie 1931 și apoi definitiv din 1936, Mihai Antonescu a îndeplinit în guvernul generalului Ion Antonescu, instaurat la 27 ianuarie 1941, funcția de ministru - secretar de stat, apoi ad-interim la Propaganda Națională pe timpul absenței din țară a titularului, Nichifor Crainic, începând cu 21 iunie 1941, ministru de stat și al Propagandei Naționale, apoi vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, preluând pe timpul absenței lui Ion Antonescu și conducerea guvernului. Din 29 iunie 1941 a fost însărcinat și cu funcția de ministru al Afacerilor Externe, devenind după remanierile din 1942 vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru de externe³.

La sfârșitul lunii septembrie 1941, Mihai Antonescu și-a inaugurat seria conferințelor ministeriale în țară, prima conferință ținându-se la Pitești.

Cu acest prilej mărturisirea pentru prima oară argeșenilor dorința de reorientare spirituală a județului: „Am râvna ca județul Argeș să devină județul model al țării ... Curții de Argeș trebuie să-i deschidem o perspectivă mai mare decât Piteștilor, pentru că e timpul să ne dăm seama că acolo sălăsluiește trecutul românesc din care vom face simbolul înălțărilor de veacuri. Mănăstirea Curtea de Argeș și toate așezămintele ei vor fi transformate într-un mare centru religios și de misionarism național.

Sunt mulți ani de când am râvnit să întemeiez prin universitate chiar, o orientare de misionarism care bazată pe misticismul poporului român să înalțe trepte noi de credință pentru religia națională.

Consider că nu îmi voi îndeplini datoria de dascăl și de român și nu voi putea să dorm liniștit pe pământul Argeșului, dacă voi închide ochii înaintea de a vedea Curtea de Argeș transformată în centrul misionarismului național și politic“.

Vorbind de locul Argeșului în geografia istorică și spirituală românească, în aceeași cuvântare Mihail Antonescu arăta: „Străvechi vestigii de civilizație sunt risipite pe întinderea județului, amintind Europei că pe aceste locuri a existat un popor liber, capabil să le întemeieze ... Tot aici zac mormintele regilor întemeietorii de dinastie și întregitorii de hotare“⁴.

Preocupat de rezidirea satului argeșean „Antonești“, din comuna Corbeni, pe locul unei vechi așezări cotropită de potopul și inundațiile din luna iulie 1941, Mihai Antonescu a vizitat deseori județul, în perioada 1941-1943,

³ Enciclopedia Cugetarea, București, 1940, p. 39 și Stelian Neagoe, Istoria guvernelor României, București 1993, p. 140-146.

⁴ Ziarul Argeșul din 30 iulie 1944.

reamintind argeșenilor planurile sale de reorientare spirituală, în cadrul unor întruniri publice sau întâlniri cu intelectualii de aici.

Pentru noua fundație care se profila în geografia spirituală argeșeană, satul Antonești a cărui piatră de temelie s-a pus la 18 octombrie 1941, constituia un simbol, un sat model, cu 40 de case cu câte 2 caturi, având fiecare câte 2000 m² în jur și cu acareturile trebuitoare, întregit cu unele construcții de folos obștesc: primăria, sfatul comunal, cooperativa, postul de jandarmi, percepția, banca populară, dispensarul, o cantină pentru copii, o baie populară, un cămin cultural cu bibliotecă, sală de spectacol și grădiniță de copii, han turistic cu camere de închiriat, piață de alimente cu prăvălie de zid și hambare pentru păstrarea grânelor, biserica și o școală model pentru fiii satului.

Descris de Alexandru Bădăuță, satul capătă valoare de simbol: „De o parte și de alta a drumurilor, în mijlocul curților geometrice, casele stau rânduie ca într-o carte de ilustrații. Un adevărat muzeu. O antologie de stiluri românești, armonios adaptate. Case de munte, de o varietate unică, cu volume și linii care înrudesc, cu acelea din Vâlcea și din Muscel, dar care rămân totuși argeșene.

Biserica este ca o rugăciune împlinită a locurilor și a oamenilor.

O casă nu e ca alta. Seamănă dar ceva le diferențiază. Decorația e curată și puternică”⁵.

Dorința de întemeia în Argeș un așezământ care să promoveze cultul tradiției și istoriei românești a fost reafirmată și cu prilejul urcării în scaunul episcopal de la Argeș a episcopului Iosif Gafton Sinaitul, în ziua de 21 mai 1944.

În prezența patriarhului Nicodim, a mitropolitului Olteniei Nifon, a mitropolitului Bucovinei, Tit Simedrea și a numeroși miniștri : Petre Tomescu, Petre Nemoianu, Mircea Vulcănescu, I.C. Petrescu și mulți alții, Mihai Antonescu evocând din nou trecutul istoric și bisericesc, pe Neagoe domnitorul și pe Manole ziditorul, pe Țepeș care a lăsat în tradiția românească exemplul de asprime morală, regii care „în cripta lor sfințită nu dorm ci păzesc, întemeietorii regatului independenței și unității românești. Carol cel dintâi rege a legat firul tradițiilor voievodale de acelea regești și urmând îndemnul pe care l-a dat Negoe Basarab fiului său, de a închina lui Dumnezeu altare, după ce ne-a câștigat onoarea și independența pe câmpuri de bătaie a refăcut Mănăstirea lui Neagoe Basarab, unind criptele voievodale ale ziditorilor, de criptele regești ale întemeietorilor.

Cripta regilor țării, aici a fost așezată și dintr-însa ne ascultă azi regele Ferdinand I, care de sub dalele recunoștinței noastre ne poruncește să nu trădăm hotarele tuturor românilor, pământul unității românești, împlinit de El”⁶.

⁵ Alexandru Bădăuță, *Argeșul de mâine*, în *Argeșul* nr. 133 din 1944, p. 9.

⁶ Ziarul *Argeșul* din 28 mai 1944.

De fapt, cultul pentru instituția monarhică la Mihai Antonescu nu se rezuma numai prin cuvinte înălțătoare, considerate de cele mai multe ori mijloace de propagandă.

Potrivit tradiției, în fiecare an membrii guvernului și 12 cavaleri ai Ordinului „Mihai Viteazul“, ordin înființat în anul 1916 de regele Ferdinand, făceau de gardă în fața criptelor regale. Chiar în anul 1944, la 20 iulie, conducătorul statului Ion Antonescu, Mihai Antonescu alături de regele Mihai, de mulți demnitari și autorități militare și civile din Curtea de Argeș au depus coroane și jerbe, au asistat la slujba de pomenire oficiată de patriarhul Nicodim pentru familia regală, mareșalul depunând coroana de gladiole roșii pe a cărei panglică scria „țara recunoascătoare“, iar Mihai Antonescu depunea coroana din gladiole albe cu inscripția „închinare de recunoștință a guvernului țării“⁷.

Încheindu-și cuvântarea cu prilejul instalării noului episcop la Curtea de Argeș, (21 mai 1944), Mihai Antonescu făcea apel la sprijin pentru întemeierea fundației și pentru lucrare în cadrul ei. De altfel, episcopul Iosif Gafton, chiar de la constituire, a fost ales în funcția de vicepreședinte al acestei fundații.

Momentul decisiv l-a reprezentat însă adunarea cărturarilor frunzași din Argeș, ținută la Teatrul de Stat din Pitești, în data de 22 iunie 1944⁸.

La solemnitate, au participat autoritățile locale și guvernamentale. Mihai Antonescu a fost ales președintele fundației, iar episcopul Iosif Gafton Sinaitul vicepreședinte.

Din comitetul de conducere făceau parte: Litza Baranga – mama mareșalului Ion Antonescu, Elena Gh. Brătianu, soția istoricului și omului politic Gheorghe Brătianu, Emanoil Antonescu, profesor universitar, unchiul lui Mihai Antonescu, Alexandru Bădăuță, secretarul general al Ministerului Propagandei, Tică Popescu, fost prefect, pe atunci inspector general administrativ, profesorul Ion Steriopol, primarul orașului Pitești, preotul Marin Diaconescu, profesorul Ion Voicilă, inspectorul șef școlar județean, avocații Ion Naumescu, Nicu Băbeanu și Radu Mandrea.

În adunare s-a votat statutul și s-a fixat sediul fundației în orașul Pitești, str. Trivale nr. 3, în casa mareșalului Ion Antonescu.

Membrii de drept ai societății erau: miniștrii și secretarii de stat în funcție, profesori universitari, episcopul de Argeș, protoereii Argeșului, directorii liceelor din Pitești, inspectorii școlari, acei care au urmat și absolvit cursurile Liceului „I.C. Brătianu“ din Pitești, ajungând elemente reprezentative ale țării, 30 de preoți din raza județului, 10 profesori, 30 de institutori și institutoare, 5 agronomi, inginerul șef al județului, directorul silvic, președintele camerei de agricultură, președintele camerei de comerț, 10 proprietari agricoli, inspectorul local al muncii, președintele tribunalului, 5

⁷ Ibidem, din 23 iulie 1944.

⁸ Ibidem, din 25 iunie 1944.

judecători, prefectul, primarii orașelor Pitești și Curtea de Argeș, comandantul garnizoanei, decanul baroului, comandantul premilitar, 3 avocați, ziariști locali, președintele consiliului de patronaj, președinții tuturor asociațiilor culturale, directorul Băncii Naționale, medicul șef al județului, medicul șef al spitalului „I.C. Brătianu“, 3 medici din județ.

Fondurile destinate fundației s-au constituit de la început prin donații: Mihai Antonescu chiar din ziua constituirii a donat suma de 2.000.000 lei din venituri personale și 50.000.000 din diferite donații adunate, deschizând contul fundației.

Până la 20 august 1944, numeroase persoane particulare din Pitești sau refugiate, animate de cele mai nobile gânduri, au făcut donații, presa locală popularizând opiniile lor care pledau în favoarea acestui așezământ, precum și sumele donate.

Conform articolului 12 al actului de recunoaștere juridică Președinția Consiliului de Miniștri urma să înscrie în bugetele anuale o subvenție special pentru fundația Argeșului.

Evenimentele de la 23 august 1944 au întrerupt activitatea fundației și apariția ziarului Argeșul, singura realizare a fost tipografia cu rotativă achiziționată din aceste fonduri, care a servit ani de-a rândul nevoilor tipografice ale orașului și județului.

COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE LA SFÂRȘITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

IOAN OPRÎȘ

Orice război s-a dovedit neprielnic și devastator pe seama valorilor culturale. În acest sens, primul războiu mondial a provocat monumentelor istorice și muzeelor din România imense pierderi. Atât operațiunile militare, ocupația cât și rigorile stării de beligeranță s-au arătat ca dușmani nemiloși ai patrimoniului cultural. Exemplele pe care le-am ales vor confirma afirmațiile, căutând să prezinte situația specifică, deosebit de ingrată a instituțiilor de protecție în acele vremuri. După crearea Casei Bisericii și măsurile care-au fost luate pentru a gospodări mai bine fondurile atribuite Comisiunii Monumentelor Istorice, „echipa” s-a fixat pe câteva mari șantiere de restaurare, dezvoltând totodată numeroase sensuri ale lucrărilor de protecție arheologică și de monument. La Golia, de pildă, lucrările din preajma izbucnirii războiului, în lunile iunie-septembrie 1914, au progresat simțitor. Aceasta și datorită celor 12 lucrători italieni, cioplitori în piatră (4) și zidari (8) de înaltă calificare¹. Șantierul de la Iași cel mai mare la acea vreme, cu dotări bune moștenite de la Lecomte du Noüy, primea în anul 1915, alți 6 cioplitori italieni, cărora Ministerul de Interne le acordase viză de intrare, pe la Predeal, în urma cererii arh. A. Lardel². Apreciați în mod deosebit pentru performanțele profesionale, lucrătorii italieni vor fi aceia de la care se va fi învățat destul de mult în meseriile legate de restaurarea monumentelor istorice. Tot un italian, de pildă, ing. arh. Eugenio Petro Bolángaro, este antreprenorul șantierului de la biserica Curtea Veche din București; în 1916 acesta lucrează în contul sumei alocate – în urma proiectului arh. Gh. Lupu – de 28642,50 lei³. Un altul Missana

¹ Lista acestora îi cuprinde pe Franzoni Ernesto, Otilio Pelegrineti, Farzini Giovanni și Matei Trigoni (cioplitori în piatră), respectiv Batista Italico, Tapoli Luigi, Trigoni Ghiarica, Batiste Ticoletti, Baleni Ludvico, Luigi Betignol, Giovanni Cetali și Geovani Nardim, în Arh. St. Filiala municipiului București (Arh. St. Fil. București), fond CMI, dosar 74/1911, f. 3-5.

² Cf. adresa Ministerului de Interne nr. 81/21477/15.03.1915, în loc. cit., dosar 83/1912, f. 5.

³ Atelierul antreprenorului fusese pe Alea Sevastopol nr. 29. Vezi în loc. cit., dosar 87/1912, f. 1.

Giovanni, constructor, lucrase la Fundenii Doamnei și la biserica mănăstirii „Negru Vodă” din Câmpulung Muscel. Multe din acțiunile legate de soarta valorilor culturale mai păstrau – în ciuda sângeroaselor confruntări militare – aparențe de-a dreptul romantice. Erau utilizate chiar metode și mijloace de natură foarte generoasă. În ianuarie 1915, Ilie Ghibănescu, directorul Muzeului Național de Antichități - Secția Constanța, îi invitase pe membrii Comisiunii să conferențieze la Cazinou „pentru sporirea fondul (și prestigiului, n.n.) Muzeului local”⁴. Însoțite de proiecții, cu diapozitive, aceste conferințe au trezit un mare interes, gazda mulțumind pentru serviciile aduse și sumele încasate, ele susținând o atenție specială pentru lucrările arheologice. Într-un alt caz, Comisiunea se adresa Prefecturii județului Covurlui, pentru a-l sprijini pe Nicolae Velichi (membru corespondent) în cercetările ce le intenționa la Braniștea și Tulucești, iar cât privea un altar votiv, descoperit atunci la Sendreni, cerea ca acesta să fie păstrat la prefectură, până se va înființa Muzeul județean Galați⁵. Tot ei i s-a adresat și un alt colaborator, Constantin Moisil, care solicita o intervenție urgentă pentru protecția unui monument funerar roman descoperit la Iglița (Troesmis), luat de locuitorii din Corna⁶. Nu numai că s-a intervenit prompt, dar, mai mult, Comisiunea s-a adresat Prefecturii Tulcea cerând măsuri ferme de protecție extinse și asupra stațiunii arheologice de la Agighiol, unde locuitorii Hirim Velicu și Gh. Ciufutu ceruseră aprobare de săpături⁷.

În anul 1916 Comisiunea și-a dezvoltat simțitor inventarele colecțiilor sale, acestea ajungând până la 1439 poziții. Multe din piese rezultau din salvări, altele proveneau din achiziții de la anticari ca H. Pach sau magazinul Micado, fie din colecții private⁸. Așisderea, mai mulți fotografi, printre ei Duchinsky pentru Iași și Iosif Kostler pentru Adamclisi, au lucrat diapozitive și fotografii pe plăci în contul ei.

Odată cu intrarea României în război, operațiunile militare au condus la încetarea lucrărilor de restaurare, la distrugerea unor monumente, jefuirea și păgubirea valorilor culturale. Ca o consecință inedită, în zona ocupată, s-au impus măsuri de protecție specială, în care sens Comisiunea s-a adresat autorităților militare. Acestea instituiseră un organism special,

⁴ Invitației i s-a dat curs, conferințele desfășurându-se după cum urmează: la 1 februarie Vasile Pârvan (*Constanța în vremea greco-romană*); 7 februarie Nicolae Iorga (*Constanța în evul mediu*), 15 februarie I.C. Istrati (*Constanța în epoca contemporană*); 22 februarie George Muraru (*Adamclisi*); 1 martie Al. Lepedatu (titlu rezervat). Vezi în loc. cit., supra, dosar 116/1915, f.12, 36 și dosar 117/1915, f.10, 20, confirmând suma de 386,50 lei strânsă de pe urma primelor două conferințe.

⁵ Cf. adresei CMI nr.00024/13.01.1915, în Arh. St. Fil. București, fond CMI, dosar 116/1915, f. 21.

⁶ Cu inscripția: Numini Liberis Patris Manus (sic.) Tivscæ, Cina-Practoris aloe I Dardanorum Antonianæ ex. viso posvit. Idem, f. 28.

⁷ Idem, dosar 117/1915, f. 20.

⁸ Cf. loc. cit., dosar 132/1916.

Militärverwaltung in Rumänien (Druck and Bücherei – Stelle), condus de prof. dr. H. Braune, și instalat la București. Orice măsuri care priveau monumentele și patrimoniul muzeal trebuia să fie avizate de către acest organism. La 4 decembrie 1917 C.C.Arion, notifica, în numele CMI, gerantului Ministerului Instrucțiunii și Cultelor, să intervină la autoritatea germană pentru a scuti de rechiziționări forțate așezămintele bisericesti. Ce se întâmplase? Numitele autorități sechestraseră de la mănăstirea Mărgineni (jud. Prahova) un policantru mare, două sfeșnice împărătești mari și altele 4 mici (toate din alamă); exista temerea că asemenea depozități de bunuri priveau și mănăstirea Văcărești⁹. Concomitent, administratorul Casei Bisericii, Grigore Pișculescu (Gala Galaction), notifica la ordinul gerantului C. Arion, tuturor autorităților bisericesti interdicția de a înstrăina obiectele de cult fără autorizarea Casei Bisericii, fiind strict interzisă „scoaterea din inventar a așa-ziselor obiecte scoase din uz, arderea lor, vânzarea, schimbul, împrumutarea și chiar reparațiunea. Orice preot îngrijitor de biserică care va înstrăina vreun obiect bisericesc ca: vase, icoane, mobilier, cărți, veșminte, argintărie, documente, sfeșnice etc. se face pasibil de penalitățile prevăzute de Codul penal și Legea Comisiunii Monumentelor Istorice, ale căror prescripțiuni le vom aplica cu toată rigoarea în cazul când vom fi informați că s-au petrecut asemenea fapte”¹⁰.

La Comisiune și la celelalte autorități soseau diferite informații despre daunele aduse monumentelor, distrugeri, pierderi, abuzuri. Redactate în limbile germană și română, sesizările autorităților județene arătau, care era starea bisericilor în urma luptelor. Astfel la Predeal, ca în atâtea alte locuri, biserica fusese grav avariata, Prefectura Județeană Prahova cerând 400 de lei pentru intervenții urgente¹¹. De la Tismana, Comisiunea era informată că nu mai existau valori deosebite în inventarul mănăstirii, acestea fiind ridicate de Al.Tzigara Samurșă la 11 octombrie 1916, când se strânseseră obiecte de tezaur pentru a fi puse sub protecție prin transportarea lor în Rusia¹².

Agitația printre slujitorii bisericii, cu privire la soarta bunurilor culturale era îndreptățită, decurgând din măsurile ocupantului de a recupera metalul necesar industriei de război, în care sens mai ales clopotele au fost primele rechiziționate. Din astfel de rațiuni, Comisiunea s-a adresat gerantului Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, răspunzând întrebărilor și

⁹ Vezi în adresa CMI nr.2694/4.12.1917 și 5.12.1917, *idem*, dosar 134/1918, f.

¹⁰ Cf. ordinului nr. 2696/5.12.1917, în loc. cit., *idem*, *ibidem*, f. 68, 22.

¹¹ Vezi adresa nr. 08791/16.12.1917, *idem*, *ibidem*, f. 31.

¹² Cf. adresa mănăstirii nr.11/15.12.1917, *idem*, *ibidem*, f. 16. Totuși în deținerea așezământului mai erau 4 candelă de argint, 4 cruci mari de argint și o Evanghelie din 1837, iar H.Braune informa Comisiunea că văzuse la starețul Tismanei „două stofe splendide vechi bisericesti”, pe care – presupunând că ar fi de la Nicodim Intemeitorul – cere să fie aduse în muzeul ei. Cf. loc. cit., dosar 135/85/1918, f. 106.

presiunilor insistente făcute de mitropolitul primat. Se manifesta încă odată îngrijorarea „în privința ordinului dat de Administrația Militară pentru a se declara toate obiectele bisericești, confecționate din metale rechiziționabile, ceea ce a provocat o profundă emoție printre credincioși“. Constatând că asemenea obiecte serveau exclusiv cultului, mitropolitul precizase că ele „în mare parte constituiesc tot ceea ce ne-a mai rămas din patrimoniul nostru artistic și arheologic“¹³.

Discuțiile și tratativele purtate cu reprezentanții ocupantului german au căutat să rezolve efectele dramatice ale stării de război, izbutând uneori să pună sub protecție monumentele și bunurile culturale mobile, să stopeze factorii distructivi. Prin intervențiile lui Al. Tzigara - Samurcaș și D.Onciul, s-a putut împrejmuî mănăstirea Mihai Vodă refăcându-se grilajul și gardul acesteia (deviz 2994, 60 lei)¹⁴. Comisiunea era informată de la Craiova, de prefect, că au luat măsuri pentru a opri înstrăinările de obiecte de la Muzeul Aman, unde rămăsese doar „un dulap cu piese și pietre“¹⁵. Obținând aprobarea Administrației Militare, Casa Bisericii cerea, tot atunci, lui V.Drăghiceanu să cerceteze (împreună cu Al. Tzigara Samurcaș și Șt. Sihleanu) craniile lui Mihai Viteazul și Radu Vodă de la mănăstirea Dealu și să dispună măsuri de conservare¹⁶. Gh. Pișculescu s-a arătat și el foarte activ informând Comisiunea despre preluarea inventarului unei vechi biserici (?), distrusă în timpul luptelor, de la autoritățile militare germane¹⁷. Într-un alt loc, la Cozia, Comisiunea a luat urgente măsuri față de efectele vandalice ale celor ce profanaseră mormintele lui Mircea cel Bătrân și mamei lui Mihai Viteazul, Teofana, solicitând – prin Al. T. Samurcaș și V. Drăghiceanu – acoperirea din nou a acestora. Cu atât mai mult, cu cât în 1918 se împlineau 4 veacuri de la dispariția marelui voievod¹⁸. A avut loc de altfel, la 13 februarie 1918 în prezența prefectului și autorităților militare, parastasul pentru Mircea cel Bătrân, la Cozia; au venit preoții din Olănești și Călimănești, asistați de slt. Krusche, dându-se celor 60 de prizonieri câte 5 lei de fiecare prizonier din Moldova și 2,50 lei pentru cei din Oltenia și Muntenia. Cu acel prilej, D. Onciul a rostit o amplă cuvântare, la Mitropolia din capitală, tipărită imediat de Academia Română. Legăturile cu H.Braune indică în general raporturi corecte și responsabile, Comisiunea având în el un interlocutor preocupat de soarta valorilor culturale și înțelegător al importanței

¹³ Cf. adresa Mitropoliei Ungro-Vlahiei nr. 27.08/27.12.1917 și a CMI nr. 2/15.01.1918, în loc. cit., f. 2.

¹⁴ Cf. adresa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice-Serviciul Arhitectură, din 31.12.1917, în dosar cit., f. 11.

¹⁵ Cf. adresa Prefecturii Dolj nr.5/3.01.1918, în loc. cit., dosar cit., f. 9.

¹⁶ Cf. adresa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice nr.2721/15.01.1918, *Ibidem*, f.1.

¹⁷ Între obiecte: iconostas, crucea tâmplii, plăți din aceasta, ușile împărătești, jeț, strană cu două scaune, prăznicar, ușile laterale, depuse toate la Casa Bisericii și date spre studiu lui V. Drăghiceanu. Vezi în loc. cit., dosar cit., f. 21.

¹⁸ Vezi adresa CMI nr.9/18.01.1918 către gerant, în loc. cit., dosar cit., f. 4,51,53.

acestora. Din astfel de rațiuni, i s-au adresat cereri neașteptate, între care și aceea de a interveni ca Artur Garguomin Verona, aflat în lagărul de prizonieri de la Sopron - Ungaria să fie repatriat pentru a putea continua lucrarea de restaurare a picturii catedralei metropolitane de la Târgoviște¹⁹. La 29 ianuarie 1918, Comisiunea îi mulțumea aceluiași profesor H. Braune, pentru informațiile privind „monumentele ce au suferit de pe urma luptelor“, ca și pentru sumele de restaurare (10.000 lei) acordate pentru bisericile Sf. Nicolae din Deal și Sf. Nicolae din Vale, ambele din Slatina, afectate în luptele de pe Olt²⁰. Administrația militară deținea de altfel suficiente date din care se deduceau nevoile de intervenție urgentă pe seama monumentelor din teritoriul ocupat. Ea solicitase, oricum, autorităților românești să dispună alcătuirea unui inventar al pagubelor și necesităților de reparații la acoperișurile monumentelor. Casa Bisericii și Comisiunea s-au și adresat în acest sens protoierilor și episcopiilor, cerându-le situații concrete care să sprijine solicitările de fonduri. Multe din acestea au răspuns, rezultând numeroase nevoi de asemenea intervenții. Altele – ca Protoieria Ilfov – au întârziat inadmisibil trimiterea tabelelor solicitate, Comisiunea arătând că iereul în cauză „a dat dovadă că nu cunoaște sarcinile ce-i incumbă, serviciul ce-l conduce îndeosebi în timpurile actuale“²¹. În ciuda greutăților, încercările de a depăși rigorile vremii i-au caracterizat pe cei motivați. Astfel, Al. Tzigara Samurcaș îi cerea ministrului 250.000 lei pentru a amenaja o aripă a edificiului, unde preconiza să instaleze colecțiile etnografice. El arăta că acestea – deși depozitate atunci în str. Griviței 5 – „chiar acum au atras atențiunea vizitatorilor străini, un cadru demn de ele punându-se în valoare tezaurele artistice, cu care poporul nostru se poate fâli, și totodată s-ar realiza o economie anuală în bugetul ministerului“²². Nu se limita însă la bani, ci dorea prezența arhitectului N. Ghika - Budești pentru a relua lucrările la construcția muzeului.

Ca o dovadă de bune intenții, *Verwaltungstaf der Militärverwaltung in Rumänien* a solicitat Ministerului de resort o listă a obiectelor de valoare bisericească, istorică, artistică și științifică pentru care se impuneau măsuri speciale de pază. Aceasta, pe lângă Catedrala din Curtea de Argeș, Academia Română și Arhivele Statului, care oricum erau păzite de militari. CMI a comunicat o astfel de listă, cuprinzând Palatul Artelor și Colecțiunile din Parcul Carol I, Muzeul Național de Antichități, Muzeul de Etnografie, Mitropolia, biserica Radu Vodă, mănăstirile Bistrița și Hurezu. Totodată a intervenit pentru a fi scutită de încartiruire locuința gen. Arion (str. Romană

¹⁹ În adresa CMI nr.25/29.01.1918, idem, ibidem, f. 24.

²⁰ Cf. adresa CMI nr.23/29.01.1918, idem, ibidem, f. 23.

²¹ Cf. adresa CMI nr.644/1.02.1918 către Casa Bisericii, idem, ibidem, f. 19.

²² Cf. adresa Muzeului de Artă Națională Carol I nr.24/21.02.1918, idem, ibidem, f. 40.

17), unde Comisiunea își adăpostise cele mai prețioase obiecte din inventarul muzeului său²³. Mai mult, ea îl solicita pe prof. H.Braune să-i ofere informații precise despre anumite biserici din zona operațiilor militare, între care: cele de la Cislău, Pâcelele - Berca, Gura Aninoasa, mănăstirea Rătești, Tislău - schit Ciolanu, Grăjdana - schit Berbul, biserica Agaton, Banu (din Buzău), mănăstirea Mera, bisericile Sf. Ioan și Precista din Focșani, Sf.Paraschiva - Panciu, mănăstirea Soveja, biserica Sf.Paraschiva (Râmnicu Sărat), mănăstirea din Râmnicu Sărat, schitul Poiana Mărului. Cu același prilej, îi cerea să oprească săpăturile arheologice neautorizate din Dobrogea²⁴.

Intervențiile n-au rămas fără efect. Autoritățile militare germane au luat decizia de a nu rechiziționa obiectele bisericești de alamă de la Văcărești; apoi explică cele întâmplate cu inventarul mănăstirii Mărgineni, de unde Depozitul materiilor prime de război a luat un stoc de hârtie, mașini textile, câteva obiecte din capela închisorii, arătând că deși în două ordonanțe au fost invitate autoritățile să ceară restituirea obiectelor de artă, nimeni nu răspunsese la acestea!²⁵. Atitudine, credem noi astăzi, explicabilă în vreme de război! Rechiziționarea clopotelor, mai ales, a nemulțumit pretutindeni. La Polovragi - Gorj, primarul se plângea că doar la mănăstire mai rămăseseră două clopote, solicitând unul din ele împrumut, „până la restabilirea liniștei țării, când ne vom procura alte clopote ... spre a uza biserica (satului, n.n.) de el la sărbători și slujbele de înmormântare ...”²⁶. Și la Comandatura Etapei de la Curtea de Argeș ordinul de rechiziționare a materialului metalic se primise în vara anului 1918, trebuind ridicată tabla de aramă de pe biserica domnească! Prefectura județului Argeș și Comisiunea au reușit, protestând la autoritățile militare, să oprească executarea acestuia, intervenind însă până la mareșalul Mackensen, prin Al. Tzigara Samurcaș²⁷. Li s-a alăturat și Ministerul Afacerilor Străine, care s-a adresat Comandamentului Suprem German, primind răspunsul că se exceptează de la rechiziționare în schimbul livrării a 2.000 kg aramă. Nici clopotul vechi al mănăstirii Cotmeana nu a rămas în afara execuției ordinului, doar că intervenind parohul comunității catolice din Pitești, dr. Gustav Müller, și pentru aceasta s-a făcut excepție, fiind depozitat la biserica Sf.Ilie din oraș²⁸. La Băicoi, în Prahova, preotul Gh. Mihail regreta că li s-a luat arama de pe

²³ Vezi adresa Administrației militare nr.20354/17.02.1918; adresele CMI nr.63 și 68/27.02.1918, în loc. cit., supra, *ibidem*, f. 46, 49, 55.

²⁴ Cf. adresa CMI nr.49/21.02.1918, *idem*, *ibidem*, f. 37.

²⁵ Vezi adresa Administrației militare cu nr.1546/14.02.1918, în loc. cit., *ibidem*, f. 56.

²⁶ Adresa Primăriei cu nr.105/26.03.1918 către CMI, *idem*, *ibidem*, f.64.

²⁷ Vezi adresa Prefecturii cu nr.4744/30.06.1918 și adresa CMI cu nr.03043/26.07.1918 de mulțumiri adresate lui Al. T. Samurcaș, cu o scrisoare nr.03044/26.07.1918, toate în loc. cit., *ibidem*, f.10, 26, 27. Pentru MAS cf. adresa nr. 673/22.08.1918, în loc. cit., dosar 135/85/1918, f. 78.

²⁸ Cf. scrisoarea CMI de mulțumiri adresate preotului Müller, cu nr. 03040/20.07.1918, în loc. cit., *ibidem*, f. 20.

biserica Sf. Împărați (2.000 kg); trebuind să o acopere cu carton asfaltat, a expus pictura interioară, găsim necesară grabnica intervenție pentru reînvelire. Ștefan Popescu, membru al Comisiunii, găsea mănăstirea de la Râmnicu Sărat cu mari nevoi de reparație a acoperișului și tinichigeriei iar Episcopul Antim al Episcopiei Râmnicului, raportase asupra distrugerilor de mobilier și vandalizării schitului Crasna, reclamând grabnica intervenție. La fel, jefuită de odoare și cu mari distrugerii era biserica Sf. Treime de la Golești-Muscel, de unde scria disperat preotul V. Goleșteanu²⁹. Pentru orice rechiziționare, meticuloasa administrație germană întocmea acte, dând bonuri la mână. Astfel, la București, bisericilor Sf. Gheorghe Vechi (24 kg), Mântuleasa (28 kg) și Olari (51 kg) li s-au luat câte două clopote dar s-a plătit doar câte unul³⁰. Din nou intervențiile Comisiunii la H. Braune au făcut ca respectivele clopote să fie exceptate depunându-se la Muzeul condus de Al. T. Samurcaș³¹. Consecințelor de ordin militar li s-au adăugat, adeseori, furturile de obiecte bisericești. Deși Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Politice emisese două ordine (nr. 1048 și 6564) în anul 1918 privitor la raportarea înstrăinărilor de odoare culturale bisericești, multe parohii n-au informat la timp sau corect asupra situației reale. După raportul oficial, în Teleorman nu existau asemenea dispoziții, dar în vara anului 1918 Epitropia bisericii Sf. Teodor din Roșiori de Vede raporta furtul unei Evanghelii legate în argint, a două icoane îmbrăcate în argint, o salbă de la icoana Maicii Domnului, a 20 l untdelemn și chiar cutia milei cu 80 lei! Nimic de mirare: biserica fusese lagăr de prizonieri timp de două săptămâni iar în interiorul curții a funcționat un atelier de fierărie; mobilierul ei era fărâmat și împrejmuirea arsă³². Asemenea stări le cercetează V. Drăghiceanu, pentru a stabili din culpă cui anume se făcuseră pagubele. Dar deplasările erau foarte greu de făcut. Pentru orice mișcare, delegaților Comisiunii li se eliberau adeverințe speciale din partea Administrației militare germane. Începând cu vara anului 1918 autoritatea Comisiunii a sporit, solicitând rechemarea, de către minister, la București, a membrilor ei Gr. Cerkez, G. Balș, N. Iorga și V. Pârvan³³. Decretul nr. 1412 din 8 iunie 1918 numise noi membrii ai Comisiunii: D. Onciul, C.C. Arion, Al. Tzigara-Samurcaș, Șt. Popescu, G. Balș, Gr. Cerkez și arh. Teofil Ploșteanu. Ocupanții germani au devenit parcă mai flexibili, deși uneori îi regăsim cu cereri greu de rezolvat: de pildă, prof. H. Braune solicitase Muzeului Național de Antichități vânzarea tablourilor de

²⁹ În adresa Parohiei cu nr. 6, înregistrată la CMI cu nr. 3140/1.09.1918 cerea suma de 8-10.000 lei, în loc. cit., dosar 135/1918, f. 94. Pentru Râmnicu Sărat cf. referatul din 2.09.1918 iar pentru Crasna adresa nr. 890/30.09.1918, în loc. cit., dosar 136/86/1918, f. 2-3, 47.

³⁰ Cf. raport E. Vintilescu, de la Protoerie, cu nr. 249/1918, idem, *ibidem*, f. 147.

³¹ Rezultă din adresa CMI nr. 3175/19.09.1918 către ministru, idem, *ibidem*, f. 132.

³² Vezi adresa epitropiei cu nr. 11/12.06.1918, către CMI, în loc. cit., dosar 135/85/1918, f. 7.

³³ Intervenție cu nr. 3066/3.08.1918, idem, *ibidem*, f. 31.

artă veche germană din patrimoniul acestuia, V. Pârvan admitând doar un schimb, condiționat de cunoașterea prealabilă a obiectelor propuse³⁴. Intervin chiar unele refuzuri: un proiectat cimitir german în curtea bisericii Sf. Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeș a fost respins, dar administrația ocupantului l-a făcut totuși ... la Comana !

Trimis la fața locului, arh. I.D. Trajanescu a constatat acolo gravele consecințe ale amplasării respectivei necropole, dărâmarea zidurilor vechi și modificarea împrejurimilor imediate ale mănăstirii³⁵. Cu un alt prilej, V. Drăghiceanu s-a deplasat împreună cu I.D. Trajanescu – la cererea lui H.Braune – în zona Argeșului. Ei au controlat și aici pagubele mari aduse bisericilor de la Golești, Ciocănești, Suseni-Rucăr, Rucăr, Fundeni Câmpulung, Pitești, Curtea de Argeș³⁶. Ruinele și stricăciunile erau pretutindenea. La Giurgiu, „străzi întregi zac prefăcute în ruină“, iar Gimnaziul I. Maiorescu, condus de învățatul filolog Nicolae Cartojan, solicita Comisiunii „o mână de ajutor“³⁷. În alte părți, ca la Bacău, în jurul bisericii „Precista“ s-a constituit un Comitet pentru strângerea fondurilor necesare reparațiilor, animat de parohul iconom Th. Zotta și format din Gh. Florescu, Dim. Ionescu, maior C. Frimu, Av. I. Brânzaru, deputatul M. Cancicov, primul procuror D. Ardelean, maior Al. Cottescu, Viciu Teodorescu și ing. P. Teodoru³⁸. Pe întregul an se aprobaseră de tutela germană doar 100.000 lei pentru lucrări la monumentele istorice; sumele repartizate diferitelor șantiere, desigur, erau reduse dar și posibilitățile de lucru erau încă mici. În mod deosebit ele s-au îndreptat spre zidul înconjurător și pictura bisericii domnești de la Curtea de Argeș; biserica Fundeni – Câmpulung și mănăstirea „Negru Vodă“; biserica de la Rucăr; grilajul mănăstirii Mihai Vodă din București; reparații la acoperișul bisericii Brădești (jud. Dolj), la zidăria și acoperișul bisericii mănăstirii Govora și acoperișul bisericii băcăuane „Precista“³⁹. Din suma globală s-au mai efectuat unele lucrări la Cozia și Cornetu (val. 7.500 lei), biserica Fundenii Doamnei din București (val. 1.544 lei) iar între beneficiari au mai figurat: biserica episcopală din Buzău (2.000 lei), mănăstirea Râmnicu Sărat (2.500 lei), mănăstirea Comana (500 lei), biserica Popești-Ilfov (500 lei), biserica Obedeanu-Dolj (2.000 lei), bisericile de la Jghiaburi Urloaia (cu câte 500 lei), Jitianu (2.000 lei), Brădeștii de Jos (6.000 lei), Preajba și Negoști (500 lei) – în Dolj; schitul Crasna (500 lei), biserica Băicoi (6.000 lei) – în Prahova;

³⁴ Cf. adresa Muzeului Național de Antichități și avizul CMI la adresa nr. 3263/1918, în loc. cit., *ibidem*, f. 8.

³⁵ Vezi mulțumirile lui H.Braune, în loc. cit., dosar 134/1918, f. 59 și dosar 136/86/1918, f. 1., raportul Serviciului de Arhitectură nr. 1458/2.10.1918.

³⁶ În raportul cu nr. 3021/10.07.1918, *idem*, dosar 135/85/1918, f. 85-89.

³⁷ Cf. adresei nr. 129/14.08.1918, *idem*, *ibidem*, f. 96-97.

³⁸ Cf. procesul-verbal al parohiei nr. 26/15.07.1918, în loc. cit., dosar 135/85/1918, f. 23.

³⁹ Cf. Raportul Serviciului de Arhitectură nr. 1480/10.12.1918, în loc. cit., dosar 136/86/1918, f. 46.

bisericile Stelea și Mitropolia din Târgoviște (1.000 și 290 lei); schitul Bradu și biserica Soveja (cu câte 1.000 lei), biserica Străoani (500 lei) – în județul Putna; biserica Golești (1.000 lei), mănăstirea Govora (1.000 lei) și biserica bucureșteană Mărcuța (500 lei)⁴⁰.

Șantierelor de restaurare mai însemnate care au funcționat în 1918 privesc restaurarea picturii la biserica Domnească de la Curtea de Argeș, pentru care s-au alocat 13.340 lei⁴¹. Aici operațiile de restaurare au dezvăluit, în iulie, pe peretele nordic al bisericii, „dedesuptul picturilor noi, picturi mai vechi, între ferestre găsesc picturi din epoca 2-a, epoca primitivă a fost distrusă cu totul, cu ocazia lărgirii și ridicării mai sus a ferestrelor. În partea dreaptă a ferestrelor dinspre apus pe perete am găsit doi mucenici din epoca primitivă, iar restul de 4 mucenici sunt din epoca 4, dedesupt nu mai este nici o altă pictură“. În august restauratorii au dezvelit „picturile de pe peretele dinspre apus, unde am descoperit că sub picturile noi există fragmente din pictura primitivă mai ales unde se află Sf.Arhg. Mihail care urmează a fi extras. Ctitorii cum și restul picturii rămâne (sic! I) din epoca 4, dedesuptul ei nu mai există nici o altă pictură mai veche; deasupra ctitorilor, Christos binecuvântând pe ctitori este din epoca primitivă, restul a fost dat jos cu tencuială cu tot și înlocuit cu pictură din epoca 4“⁴². Au continuat, de asemeni, pregătirile pentru documentația șantierelor de la Antim și Sf.Gheorghe Nou, la care I.D. Traianescu lucra din 1916; din toamna anului respectiv și l-a asociat pe Catul Bogdan, „distins elev al Școalei Naționale de Arhitectură“, pentru pregătirea planurilor. Acesta a lucrat efectiv pentru șantierelor Antim și Fundenii Doamnei⁴³. Tot în capitală, parohul de la biserica Oțetari cerea grabnice intervenții pentru bisericile Oțetari (fără acoperiș din 1915), Sfinții și Scaune, estimate la 7.500 lei, încredințând obiectele vechi din inventar lui Al. Tzigara Samurcaș și Gr. Pișculescu⁴⁴. Și din alte biserici s-au ridicat obiectele de valoare, Comisiunea luând astfel măsuri de protejare în acele timpuri nesigure. Astfel, în august 1918 au fost luate piesele cele mai importante de la biserica Drujești – Curtea de Argeș, pe care V. Drăghiceanu le-a mutat la biserica din Sălătrucu, rămânând pe loc ușile tâmplii, cele împărătești, stranele, sfeșnicile și tetrapoadele⁴⁵. În alte situații, tot inventarul unei biserici era declarat

⁴⁰ Vezi Plan de repartitie a sumelor de angajat, idem, dosar 135/85/1918, f. 103.

⁴¹ Lucrări conduse de D. Noroce, avându-l ajutor pe I. Mihail. Salariile acestora erau de 500 lei lunar și respectiv 350 lunar iar materialele de restaurare totalizau 2.000 lei. Cf. adresa CMI nr. 3056/31.07.1918 către D. Noroce, în loc. cit., dosar 135/85/1918, f. 30.

⁴² Vezi în rapoartele lui D. Noroce nr. 16/3180/23.09.1918, 17.3181/1918 și 18/3182/25.09.1918, în loc. cit., dosar 135/85/1918, f. 141, 142, 143. La acea dată salariile restauratorilor nu erau plătite pentru luna martie a respectivului an, plața lor făcându-se abia la 19 octombrie 1918 (pentru martie!).

⁴³ Cf. nota Serviciului de Arhitectură nr. 1466/24.07.1918, idem, ibidem, f. 28.

⁴⁴ Vezi adresa Parohiei nr. 27/sept.1918, idem, dosar 136/86/1918, f. 26.

⁴⁵ Cf. adresa CMI nr. 3071/7.08.1918 către Episcopia Argeșului, idem, dosar 135/85/1918, f. 52.

monument istoric concomitent cu edificiul. Exemplul bisericii Noi de la Rucăr, unde – este adevărat – mobilierul și tâmpla erau originare de la mănăstirea Sărindar din București – confirmă afirmația⁴⁶. La 6 septembrie 1918 Comisiunea a solicitat ministerului aprobarea devizului de 12.000 lei pentru deschiderea șantierului de conservare de la mănăstirea Bistrița (jud. Vâlcea), suma fiind deja adunată, prin contribuții publice, de către stareța Epiharia Moiescu. Odată avizate, lucrările au și început în baza planurilor lui I.D. Traianescu⁴⁷. Din toamna anului, odată cu demobilizările, tot mai mulți specialiști restauratori s-au putut întoarce acasă. Unul din aceștia, arh.N. Ghika-Budești revenit în București la 7 octombrie 1918 și, firesc, a solicitat reîncadrarea ca arhitect șef al Comisiunii; la fel și Gh. Teodorescu, pictorul restaurator care a lucrat la biserica Domnească de la Curtea de Argeș, a revenit din prizonierat solicitând reangajarea⁴⁸. Li s-au adăugat C. Dimitrescu, care încă în iarna anului 1918 a cerut angajarea, oferindu-și serviciile pentru achiziționarea și restaurarea obiectelor de orfevrărie, ca unul ce s-a specializat în cizelare la München. El va fi angajat abia în anul următor, punând bazele primului atelier de restaurare din România⁴⁹. George Cireșescu, sculptor, își arăta și el disponibilitatea de a lucra în serviciul Comisiunii: „Acum la înfăptuirea României Mari, îndrăznesc să sper că artistul va fi pus la locul ce i se cuvine, iar întrucât mă privește nu voi rămânea în strâmtoarea lipsurilor“. Acesta dorea să se ocupe de colecția de mulaje a CMI, luându-i locul lui C. Bălcescu⁵⁰. La fel, Radu Caracaș a solicitat reîncadrarea ca bibliotecar al Comisiunii, după o întrerupere de doi ani cât a fost refugiat la Huși, funcționând acolo ca profesor de gimnaziu⁵¹. Gh. Ioanițescu, desenator la Serviciul de arhitectură, și-a reluat, de asemenea, serviciul la 10 august 1918 dar ... încă în luna octombrie lucra neplătit⁵².

Pe tot parcursul anului 1918 Comisiunea s-a văzut confruntată cu numeroase fapte negative pe seama colecțiilor muzeale. În unele cazuri s-a implicat direct, salvând în propriile depozite asemenea valori: o parte din obiectele Muzeului de Științe Naturale de pe lângă Liceul Sf.Sava au fost

⁴⁶ Vezi nota CMI nr. 3081/8.08.1918 semnată de D. Onciul, *idem*, *ibidem*, f. 79.

⁴⁷ Vezi nota CMI nr. 03154/6.09.1918, *idem*, *ibidem*, f. 107.

⁴⁸ Vezi adresa CMI nr. 03102/9.09.1918, de rechemare a arhitectului aflat la Târgu Ocna, în loc. cit., dosar 135/85/1918, f. 117; referat nr. 1463/14.10.1918, loc. cit., dosar 136/86/1918, f. 6 și scrisoarea înregistrată cu nr. 3179/23.09.1918, loc. cit., dosar 135/85/1918, f. 140.

⁴⁹ Vezi petiția sa înregistrată la nr. 80/5.02.1918 (cu adresa din str. Săgeți 3, București), în loc. cit., dosar 134, f. 29.

⁵⁰ Diplomat în Belle Arte, a stat 12 ani în Italia la Roma, obținând Premiul I la Salonul Oficial din Roma, cu lucrări în Muzeul Kalinderu și Pinacoteca Națională. Atelier pe B-dul Kiseleff 16. Vezi cererea 03085/3.08.1918, în loc. cit., dosar 135/85/1918, f. 38 și dosar 136/86/1918, f. 49.

⁵¹ Cererea din 28.10.1918, în loc. cit., dosar 136/86/1918, f. 38.

⁵² Vezi în loc. cit., *ibidem*, f. 5.

depozitate chiar în birourile CMI!⁵³. La Turnu Severin patrimoniul muzeal strâns de Al. Bărcăcilă a fost jefuit în bună parte, ca urmare solicitându-se 50.000 lei necesari refacerii mobilierului și a bunurilor muzeale (anexa nr.2)⁵⁴. La fel s-au petrecut lucrurile și la Constanța (anexa nr.3)⁵⁵. Peste tot sfatul și ajutorul financiar trebuiau acordate. Renașterea postbelică se anunța timid dar rezulta ca o imensă și vizibilă cerință din izbânda care a condus la împlinirea, prin jertfă, a unității naționale. Din a doua parte a anului, personalitatea Comisiunii a sporit tot mai vizibil, odată cu încheierea conflictelor militare aceasta preluând, mai autoritar, controlul, instituind măsuri care au permis ieșirea din criză. Între acestea, noua lege a monumentelor istorice va fi votată în Primul Parlament al României Mari și promulgată în vara anului 1919.

⁵³ Cf. nota lui I. D. Trojanescu cu nr. 1450/23.08.1918, în loc. cit., dosar 135/85/1918, f. 75.

⁵⁴ Cf. adresa nr. 03249/29.11.1918, idem, dosar 136/86/1918, f. 42, 43.

⁵⁵ Vezi adresa nr. 03261/31.12.1918, idem, *ibidem*, f. 48.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA MUZEOGRAFIEI ETNOGRAFICE ARGEȘENE

RADU OPREA

În linii mari, în evoluția muzeelor românești din secolul XX putem observa trei etape, relativ distincte:

– **O primă etapă (1900-1918)** care face „tranziția” de la muzeul din secolul trecut, instituție cu caracter destul de efemer, despre care se poate spune că a rămas mai mult la stadiul de program (statut), în timp ce colecțiile sale au un profil relativ eterogen, nesistematic – probabil și ca un reflex al lipsei de precizie și claritate în definirea obiectivelor sale, a termenilor din cercetarea teoretică în general – iar activitatea expozițională, destul de fluctuantă și ea, este mai mult presupusă și programatică decât realizată în mod concret.

Pe de altă parte, abia în ultimul sfert al veacului trecut noua optică asupra obiectului de muzeu și de valoare muzeală a acceptat creația populară ca făcând parte din patrimoniul valorilor spirituale, și aceasta numai ca urmare a promovării ei în marile expoziții de pe plan intern și internațional. Abia în această „etapă de tranziție” încep să se contureze termenii de obiect și de muzeu „etnografic”.

– **Cea de-a doua etapă (perioada interbelică)** este deschisă de marele moment istoric al înfăptuirii unității naționale și va da cu adevărat un impuls în apariția și consolidarea unor muzee etnografice ca instituții de sine stătătoare, în delimitarea și sistematizarea unor colecții sau chiar „secții etnografice” (definite ca atare) și în apariția primelor muzee etnografice cu expunere „în aer liber”.

Aceasta este și perioada în care începe să se contureze mai clar importanța unor activități vitale pentru muzeu: evidența, conservarea și restaurarea patrimoniului existent, salvarea unor piese ce constituie patrimoniul virtual, toate având ca suport cercetarea științifică.

– **Cea de-a treia etapă** este reprezentată de ultimii 50 de ani. Este perioada în care asistăm, nu numai la noi, ci în toată lumea, la o adevărată revoluție a „muzeelor regionale” și a „muzeelor tematice”, urmărind anumite domenii ale culturii, tehnicii, științei sau artei. Sublinierea particularităților

locale se impune azi pretutindeni în lume, ca o contrapondere a uniformizării pe care o aduce industrializarea. Astfel, prin muzee (în mod deosebit prin cele etnografice) sunt cunoscute și păstrate tradițiile proprii unei anumite zone, provincii sau țări. În același timp, se poate pune mai bine în lumină contribuția unei anumite regiuni la dezvoltarea generală a unei țări sau a lumii întregi. În multe cazuri, mai ales când este vorba de muzeele etnografice, acestea sunt singurele instituții care păstrează materialele originale ale unei anumite zone geografice și istorice, contribuind astfel enorm la înțelegerea și evoluția generală a unui popor, a unei țări¹.

Dar pentru a ajunge la acest stadiu, muzeul a trebuit să-și dezvolte aproape la maximum toate funcțiile sale ca instituție pusă în serviciul societății.

Reîntorcându-ne însă la începutul celei de-a doua etape (perioada interbelică) și în zona ce face obiectul cercetării de față, vom constata că se continuă inițiativa unor asociații culturale de a-și înscrie ca obiective în statutele lor: înființarea de muzee locale, păstrarea portului tradițional, a datinilor și obiceiurilor strămoșești. Astfel, la 28 octombrie 1928, un număr de 38 de membrii fondatori hotărâsc înființarea în orașul Pitești a unui Ateneu Popular cu numele „Gh. Ionescu - Gion“, având sediul în localul Școlii primare de băieți nr. 1 din acest oraș.

În statutul Ateneului, printre alte obiective precizate la articolul 2 al acestui document, se menționează și înființarea unui **muzeu regional**².

Nu știm exact data când a fost înființat muzeul, dar știm că în perioada 1936-1938 „Enciclopedia României“ amintește de **Muzeul Ateneului Popular „Ionescu-Gion“** din Pitești³, iar din anul 1946 (mai 2) se păstrează un document prin care președinta Căminului Cultural „Ionescu-Gion“ aduce la cunoștință primarului din Pitești că „În timpul bombardamentelor aeriene din 1944, Biblioteca publică și Muzeul Etnografic, instalate în clădirea Școlii nr. 1 băieți au suferit avarii prin spargerea geamurilor de la toate ferestrele localului“ și solicită mijloace materiale pentru reparații⁴.

Se pare că muzeul, deși numit „etnografic“, avea colecții mixte (arheologie, istorie, etnografie), piese ce vor face apoi parte din patrimoniul fostului Muzeu Regional Pitești (1955) și al actualului Muzeu Județean Argeș.

Peste numai doi ani, în septembrie 1930, în capitala județului Muscel, orașul Câmpulung, o mână de intelectuali încearcă să pună bazele unui **muzeu județean**, organizat ca instituție de sine stătătoare și având mai multe „secțiuni“, printre care este menționată și „Secția etnografică – sub conducerea

¹ Corina Nicolescu, *Muzeologie generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975, p. 35.

² Statutul Ateneului Popular „Ionescu - Gion“ Pitești, Pitești, Tipografia „Artistica“ P. Mitu, 1929, p. 6.

³ *Enciclopedia României*, vol. II, București, 1938, p. 37, 652.

⁴ Direcția Județeană Argeș a Arhivelor Naționale (în continuare se va prescurta D.J.A.A.N.), fond Primăria Orașului Pitești, dosar 13 / 1946, f. 38.

domnului Mihai Ionescu, Niculescu Bugheanu, domnul Antonescu, domnul Ionescu Berechet și Alex. Popescu⁵.

Parcurgând cu atenție textul procesului-verbal din 9 decembrie 1930 – încheiat cu prilejul convocării primei ședințe operative a Comitetului de conducere – singurul document care relatează mai pe larg despre proiectul și structura muzeului câmpulungean (instituție aflată în cea de-a doua etapă a evoluției sale, după începuturile din 1889), vom constata că, deși pornește la drum fără nici un patrimoniu de bază și lipsit de local propriu, noul muzeu este structurat sau, mai bine zis, „risipit” în prea multe secțiuni (vreo 9 la număr), unele dintre ele cu totul „artificiale” și nepotrivite pentru etapa respectivă de dezvoltare a instituției muzeale în țara noastră⁶. Este totuși demnă de reținut ideea organizatorilor, nematurizată încă, de a realiza un asemenea „complex muzeal” cum l-am putea denumi azi.

Se poate observa apoi un anumit „amatorism” pe care-l promovează membrii Comitetului de conducere, în majoritate cadre didactice, care văd realizarea unor obiective mai ample numai bazându-se pe sprijinul nemijlocit al elevilor, studenților, învățătorilor și preoților, ceea ce ne duce cu gândul la metoda chestionarelor, utilizată de reprezentanții „romantismului” în cercetarea etnografică și folclorică de la sfârșitul secolului trecut: B.P. Hașdeu, N. Densușianu, Sim. Fl. Marian.

Dar, în contrapondere, sunt de subliniat propunerile privind efectuarea de „interogări etnografice” și de „studii sociologice” la sate⁷, ultimele fiind desigur o influență a intensei activități desfășurată de reprezentanții Școlii sociologice de la București, sub conducerea lui Dimitrie Gusti, în campaniile „monografiilor sociologice”, începute încă din 1925.

Interesante sunt și intențiile privind înregistrarea cu mijloace moderne (foto-film) a unor aspecte etnografice sau folclorice, ca și întocmirea unor „cataloage de muzeu” sau inițiativa studierii documentelor istorice, a vechilor acte de proprietate, a inscripțiilor medievale de pe cruci etc.

Oricum, se pare că timp de doi ani nu s-a realizat prea mare lucru, așa că în 1932 problema se reia, muzeul fiind gândit de această dată într-o altă formulă, mai simplificată, în care secțiunea etnografică este din nou menționată iar numele pe care trebuia să-l poarte viitoarea instituție muzeală era „PROFESOR NICOLAE IORGA”⁸.

Secția etnografică, din cadrul așa-numitului muzeu istorico-etnografic județean, avea ca prim obiectiv întocmirea monografiilor pentru toate satele și comunele județului Muscel, acțiune care urma să fie realizată cu concursul

⁵ Idem, fond Prefectura Județului Mușcel, dosar 224 / 1930, f. 8-9 (sublinierea noastră).

⁶ Ibidem, f. 18-19.

⁷ Ibidem.

⁸ D.J.A.A.N., fond Prefect. Muscel, dosar 147 / 1932 - 1933, f. 1 (subl. ns.).

nemijlocit al învățătorilor și preoților din mediul rural⁹. Dar toate aceste intenții, proiecte sau preocupări nu au dus, până la urmă, la realizarea scopului final: constituirea muzeului ca instituție de sine stătătoare.

O nouă tentativă (a patra) avea să se adauge, în octombrie 1936, încercărilor de a împlini acest deziderat. Dar nici ea nu va avea mai mulți sorți de izbândă¹⁰.

Modul concret cum a fost gândit și realizat muzeul câmpulungean în această etapă nu ne este cunoscut. Dar se pare că nici de astă dată inițiativa organizatorilor nu a mers mai departe de enunțarea bunelor intenții, deoarece în documentele și lucrările ulterioare anului 1936 nu este menționat muzeul cu pricina, ci alte colecții muzeale. Astfel, volumul II din „Enciclopedia României“, apărut în anul 1938, precizează că în Câmpulung se află Muzeul „Fundeni“, adăpostit în biserica cu același nume, monument istoric din secolul al XVI-lea¹¹, iar Ioan Răuțescu, în monografia orașului (tipărită în 1943) ne dă câteva detalii interesante despre colecțiile muzeale existente atunci, precum și despre cele dispărute cu ani în urmă¹².

Cert este că nici una dintre acestea nu avea profil etnografic și reprezentau, în cele mai multe cazuri, nuclee de colecții mixte (arheologie, numismatică, documente și inscripții medievale, carte veche, artă religioasă, artă plastică etc.). Răuțescu își încheie prezentarea visând și el la împlinirea vechiului proiect: „Un muzeu central la Prefectură sau în alt local, care să cuprindă și numai o parte din obiectele de mai sus, ar fi de cel mai mare folos și un admirabil mijloc educativ, nu numai pentru orășeni, ci și pentru orice alt vizitator“¹³. Dar muzeul câmpulungean, ca instituție oficială, cu statut de sine stătător, va fi creat și va începe să funcționeze ca atare abia în anul 1951. Este de fapt Muzeul Municipal de astăzi, aflat la capătul unei sinuoase evoluții în a V-a etapă a „renașterii“ sale.

Cel de-al patrulea deceniu al secolului nostru reprezintă, pentru zona de care ne ocupăm, perioada de constituire a unor puternice muzee sătești (apărute în localități mai dezvoltate din punct de vedere social-economic) și de înfripire a unor colecții muzeale în școlile urbane.

Astfel, Muzeul comunei Topoloveni trebuie să fi existat înainte de 1939, deoarece în acest an scotea la șapirograf lucrarea „Planuri vechi ale moșiei Topoloveni sau Goleștii Badii 1939“ iar, anterior, edita o foaie volantă în care arăta, printre altele: „Localul este proprietatea Cooperativei Înfrățirea. Formarea și administrarea muzeului aparțin Cooperativei Casa Sănătății Topoloveni.

⁹ Ibidem, f. 21-23 (subl. ns.).

¹⁰ Idem, dosar 168 / 1936, f. 6-11.

¹¹ Enciclopedia României, vol. II, Buc., 1938, p. 296, 592, 593.

¹² Ioan Răuțescu, Câmpulung Muscel. Monografie istorică, Câmpulung, 1943, p. 234-237.

¹³ Ibidem, p. 237.

Scopul muzeului este oglindirea vieții satului Topoloveni (cu toate cătunele) în trecutul său istoric, în posibilitățile și disponibilitățile sale de prezent și viitor¹⁴. Muzeul avea colecții mixte: geologie, istorie, etnografie.

La 30 noiembrie 1949, „Tatiana C. Popescu, conservatoare a Muzeului satului Topoloveni“, predă 325 de obiecte muzeale președintelui Comitetului Provizoriu al Sfatului Popular al comunei Topoloveni¹⁵.

Se pare că acest muzeu a fost desființat după anul 1961¹⁶, pentru că în 1965 o parte din colecțiile sale (cele de etnografie) au fost preluate de Muzeul Golești iar piesele de istorie au intrat în patrimoniul Muzeului Regional Pitești¹⁷.

În comuna Domnești funcționau, în anul 1940, nu mai puțin decât trei muzee. Cel mai vechi era **Muzeul de antichități și obiecte religioase** sau „Muzeul de antichități al Bisericii „Buna Vestire“ din comuna Domnești, județul Muscel, înființat la 6 noiembrie 1938“, așa cum rezultă din memoriul înaintat de prefectura județului, împreună cu inventarul obiectelor deținute, către Comisiunea Monumentelor Istorice, în anul 1940, pentru recunoașterea oficială a muzeului care se va face prin adresa nr. 454 / 1940¹⁸. Muzeul avea clădire proprie și „în scurt timp a putut să-și formeze un tezaur bogat asupra trecutului religios al comunei. Aci se găsesc icoane vechi, cărți sfinte, veșminte prețioase, cruci de piatră, cu o vechime de veacuri“¹⁹.

Cel de-al doilea muzeu a luat ființă în ziua de 25 mai 1939, când s-a constituit „Fundația - Domnești, ca secțiune a Societății „Agricola - Bradul“, cu scopul „de a forma un Muzeu - Arhivă, cu documente scrise asupra istoriei comunei Domnești, precum și de a acorda premii pentru lucrările remarcabile asupra acestei comune.

„Fundația - Domnești“ își are, în sânul Societății „Agricola - Bradul“, construcție proprie și în arhiva ei se află de o vădită importanță pentru istoricii comunei Domnești“²⁰.

Din inițiativa Eforiei „Doamna Basarab“, în ziua de 6 septembrie 1939 a luat ființă **Muzeul istoric al comunei Domnești**. Acesta era instalat în aripa din stânga a clădirii Eforiei, construcție ridicată în anul 1936, la etajul căreia se afla „biblioteca centrală și expoziția cusături și țesături naționale“²¹. Muzeul

¹⁴ Muzeul comunei Topoloveni. Foaie volantă (colecția Complexului Muzeal Golești, documente).

¹⁵ Proces-verbal din 30 nov. 1949 (manuscris, colecția Complexului Muzeal Golești), f. 1.

¹⁶ Arhiva Muzeului Județean Argeș, dosar 4 / 1956-1962, f. 250, 289.

¹⁷ Vasile Novac, *Despre începuturile Muzeului Golești*, în „MUSEUM. Studii și comunicări de istorie și etnografie“, Golești-Argeș, 1974, p. 157-158.

¹⁸ D.J.A.A.N., fond Prefect. Muscel, dosar 132 / 1940, f. 11, 16 (subl. ns.).

¹⁹ Petre Ionescu - Muscel, *Contribuții la istoria comunei Domnești - județul Muscel. Muzeele istorice din Domnești*, Buc., 1940, p. 27.

²⁰ Ibidem.

²¹ Petre Ionescu - Muscel, *Istoria veche și nouă a comunei Domnești, județul Muscel*, Buc., 1941, p. 143 (subl. ns.).

avea expoziție permanentă și deținea în colecțiile sale „documente în facsimile, reproduceri după fotografiile vechi și fotografiile noi, care dau o oglindă asupra istoriei vechi și istoriei noi a comunei Domnești”²².

La sfârșitul anului 1963, cea mai mare parte a obiectelor aflate în cele trei muzee se păstra încă, în cadrul unor colecții dispersate, ceea ce determină Comitetul Executiv al Sfatului Popular Domnești să înainteze Muzeului Regional Pitești un memoriu cu privire la înființarea unui muzeu, prin unificarea tuturor colecțiilor, angajându-se să pună la dispoziție pentru aceasta „un local corespunzător, proprietate proprie, care are nevoie de puține amenajări”²³.

Din această inițiativă s-a născut muzeul care funcționează azi în moderna clădire a Casei de Cultură din localitate, muzeu care deține în prezent colecții de istorie, artă feudală, etnografie și artă plastică.

Într-un memoriu privind activitatea Liceului Teoretic de Fete „Mihail și Sevastița” din Pitești, pe anul școlar 1940-1941, se consemnează în dreptul anului 1940: „S-a continuat strângerea materialului etnografic pentru muzeul care a luat ființă la liceul nostru anul trecut” (adică în 1939)²⁴. Iar mai departe, la capitolul „înfăptuiri”, figurează: „Organizarea unui muzeu etnografic”²⁵.

Nu știm ce anume componență (structură) vor fi avut colecțiile muzeului respectiv și nici care a fost soarta lor, ulterior înființării, dar presupunem că ele au fost rodul entuziasmului unor cadre didactice care, atrăgând elevele în activitatea pasionantă de depistare, selecție și colectare a pieselor, apoi de etalare a lor în cadrul unei modeste expoziții de etnografie, au intuit un act cu profunde valențe culturale în contextul procesului instructiv-educativ.

Lungul drum de ascensiune pentru constituirea muzeului ce avea să adăpostească mai târziu (1962) cea mai bogată colecție de etnografie din zonele Argeș - Muscel, ca și din întreaga Regiune Pitești, a început se pare în anul 1942²⁶. Spun „se pare”, pentru că intenția autorităților de a organiza un muzeu în incinta fostei așezări feudale a Goleștilor exista încă din 1939. Iată ce ne spune, în acest sens, un document prin care prefectul de Muscel răspunde la ordinul autorităților Ținutului Bucegi, în anul 1940:

„Referindu-ne la ord. circ. nr. 3486, din 1 februarie a.c., avem onoare a vă aduce la cunoștință următoarele:

În Monitorul Oficial nr. 129 din 7 iunie 1939 s-a publicat legea pentru declararea de utilitate publică și în interes cultural național a exproprierii imobilului din comuna Golești, proprietatea moștenitorilor Goleșcu.

²² Idem, *Contribuții ...*, p. 27.

²³ Arhiva Muzeului Județean Argeș, dosar 41 / 1963-1964, f. 111.

²⁴ D.J.A.A.N., fond Liceul Teoretic de Fete „Mihail și Sevastița”, Pitești, dosar 295 / 1940-1941, f. 13.

²⁵ Ibidem, f. 182 (subl. ns.).

²⁶ Vasile Novac, *op. cit.*, p. 158.

Acest imobil se compune dintr-un teren în suprafață de 3 ha și 900 mp, împreună cu toate construcțiile aflate pe el.

Exproprierea s-a făcut pe seama Ministerului Cultelor și Artelor – Comisiunea Monumentelor Istorice – **în vederea înființării unui parc și a unui muzeu istoric**²⁷.

În ciuda vremurilor grele și a situației de război, o mână de intelectuali, oameni de suflet și aleasă cultură, în fruntea cărora s-a aflat profesorul George Fotino – autorul unei remarcabile opere științifice închinată vieții și activității Goleștilor –, cu sprijinul material și moral al Institutului Național al Cooperăției, la conducerea căruia se afla pe atunci George Minescu, au reușit să înceapă opera de salvare a monumentelor istorice de la Golești.

La 1 iulie 1942 au început lucrările de restaurare iar în noiembrie 1943 întreaga așezare era refăcută.

Despre restaurarea caselor de la Golești, George Oprescu avea să spună în *Amintirile* sale că „a fost condusă de arhitectul Horia Teodoru, cu înalta sa competență și este din toate punctele de vedere, deosebit de reușită”²⁸.

După terminarea restaurărilor, Institutul Național al Cooperăției a organizat, sub conducerea lui G. Fotino, muzeul numit „Dinicu Golescu” iar în clădirile anexe o școală de contabilitate.

Conform unei situații statistice din anul 1949, muzeul se numea **Golești**, aparținea Coop. Salariaților lui C.O.C., avea 9 săli de expoziție, cu suprafața totală de 265 mp și mai deținea colecții de: ziare vechi, ceramică veche etc., în total 1228 obiecte²⁹.

De la această situație patrimonială modestă, la care se vor adăuga bogatele colecții adunate prin munca și strădania muzeografilor și cercetătorilor de mai târziu, va porni muzeul care, la 14.01.1962, își va deschide *prima secție de etnografie* din istoria sa³⁰.

²⁷ D.J.A.A.N., fond Prefect. Muscel, dosar 132 / 1940, f. 5.

²⁸ Vasile Novac, *op. cit.*, p. 163.

²⁹ Arhiva Muzeului Județean Argeș, dosar 1 / 1948-1961, f. 12v.

³⁰ *Ibidem*, f. 223.

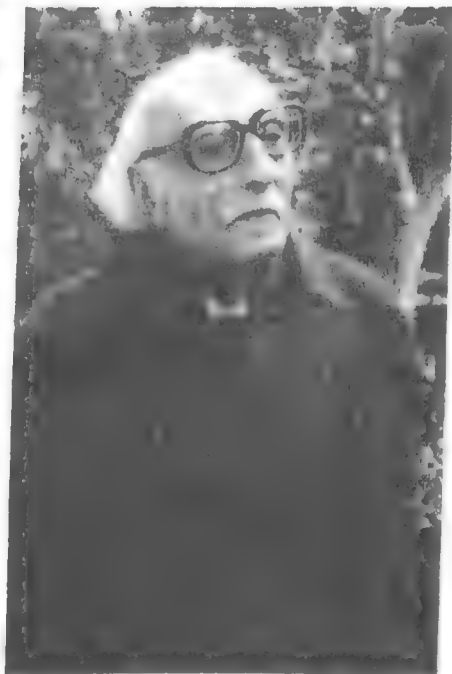
SCRIITORI CONTEMPORANI

MIHAI MOȘANDREI (Note biografice) ⚡

VINTILĂ N. PURNICHICI

S-a născut la 29 ianuarie 1896 la București. Părinții erau Mihai Tănăseanu - Moșandrei născut la Turnu-Măgurele, inginer silvic, absolvent al Școlii de Ape și Păduri din Nancy (Franța). Mama, născută Maria Nanu, fiica familiei muscelene Gh. Nanu și Zoe Nanu (născută Cristodor) a avut rolul principal în formarea și educația tânărului. Frații mamei poetului se numeau: Ion Nanu-Muscel, cu studii făcute la Paris, medic și profesor la Facultatea de medicină din București, membru al Academiei de Medicină din capitală. Constantin Nanu, tot doctor în medicină de la Paris, prieten de familie al lui Liviu Rebreanu, ce mai târziu devine medicul Teatrului Național din București. Al treilea și cel mai mic dintre frații mamei poetului se numea Dimitrie Nanu și era poet, numărându-se printre rarii noștri poeți religioși. În anul 1937 D. Nanu la propunerea lui N. Iorga este premiat de către Ministerul Cultelor și Artelor cu marele premiu național de literatură în valoare de 100.000 lei.

Tatăl poetului este mutat la Pitești ca șef de ocol silvic. Aici, la Pitești, Mihai Moșandrei își face clasele primare. Apoi, tatăl fiind mutat la București ca inspector silvic, fiul își urmează clasele gimnaziale la Liceul Sf. Sava din capitală. Clasele de liceu le urmează la cel mai exigent liceu din

Mihai Moșandrei (1896-1994)

acea vrene, la Liceul „Lazăr“, unde își ia bacalaureatul în anul 1915 ca absolvent al secției reale (matematici). Hazardul a făcut să fie coleg și cu Ion Barbu atunci pe numele din catalog Dan Barbilian, coleg și prieten de joacă pe meleagurile muscelene.

La vârsta de 20 de ani participă la primul război mondial cu gradul de sublocotenent, fiind decorat cu „Crucea de război“. Brevetul se găsește și azi în păstrare la Muzeul municipal de istorie din Câmpulung - Muscel.

La 21 septembrie 1921 se reîntoarce la București unde își ia licența în drept, urmând în același timp și facultatea de Șt. Naturale pe care însă nu o va termina. Este trimis apoi la Paris unde își ia doctoratul în științe politice și economice. În timpul studiilor pariziene se căsătorește cu o franțuzoaică pe numele de Juliette Salagnac (a decedat la Câmpulung-Muscel la 1 nov. 1982).

Din căsătoria poetului Mihai Moșandrei cu parizianca Juliette S. au rezultat trei copii: Mihaela care trăiește la București, Șerban care a decedat și Paunica Rozas, medic pediatru, căsătorită la Salonic, capitala Greciei de Nord.

Deși avea posibilitatea să rămână definitiv în Franța, după trei ani de magistratură la București (1929-1931), se va reîntoarce la Câmpulung „la mocanii mei“, unde se va stabili definitiv pentru a se consacra literaturii. Dar aici autoritățile îl vor trimite pentru doi ani la închisoare, așa după cum afirma poetul: „să mă lămurească, să mă reeduce“. „Reeducarea“ se face la vestita închisoare din Pitești, apoi la Jilava și Gherla.

Poetul Mihai Moșandrei încă din anul 1934 devine membru activ al Societății Scriitorilor Români, iar apoi în continuare al Uniunii Scriitorilor din România până la data de 31 oct. 1951, când este radiat din oficiu, fără nici-o altă vină decât pe baza art. 12 al noului statut: „lipsa de colaborare partinică în revistele vremii“. În același timp este eliminat și din Baroul de avocați Muscel, din avocat cu vechime și cu doctoratul la Paris, devenind un umil dactilograf, îndeletnicire din care trebuia să-și întrețină soția și cei trei copii, uitându-se că își apăraseră țara în primele rânduri în cele două războaie mondiale. În ultimul război mondial a luptat cu gradul de sublocotenent în Grupul 8 Aviație de Vânătoare, fiind decorat cu medalia aeronautică cu panglici de virtute militară.

În luna octombrie 1959, poetul nostru este condamnat la doi ani închisoare politică, pe baza art. 3250 cod penal (deținerea de publicații interzise, de fapt propriile sale lucrări literare). Sentința a fost dată de către Tribunalul Militar Craiova în orașul Pitești, în luna oct. 1959.

Poetul Mihai Moșandrei se stinge din viață în martie 1994, depășind vârsta de 98 de ani în locuința sa din orașul Câmpulung, fiind chiriaș în propria-i casă. Cei care l-au cunoscut îi poartă o neștersă amintire.

Între anii 1929 și 1989 a publicat 13 cărți și a colaborat la mai multe reviste literare cum ar fi: *Universul literar*, *Viața Românească*, *Revista*

Fundațiilor Regale, Convorbiri literare, Vremea, Gând românesc, Revista română, Azi, Limba română, Ramuri, Sburătorul etc.

Despre viața și opera poetului au scris în operele lor mai mulți critici de seamă cum ar fi: E. Lovinescu, G. Călinescu, Pompiliu Constantinescu, Al. Raicu, Șerban Cioculescu, Ov.S. Crohmălniceanu, etc.

Subsemnatul deține o parte din corespondența poetului cu Uniunea Scriitorilor și cu Șerban Cioculescu.

MIHAI MOȘANDREI: PAGINI DE JURNAL (DIN ANII DE DETENȚIE LA PITEȘTI)

Pe o noapte rece și umedă de sfârșit de toamnă, sosesc abătut și trist, plin de revoltă interioară pentru nedreptatea comisă, la cel mai mare Penitenciar din Pitești, dar și unul dintre cele mai îngrozitoare.

Când fui debarcat în plină noapte, un ofițer dispăru cu valiza mea de manuscrise pe un coridor strâmt, în vreme ce eu, mai mult îmbrâncit, mă trezii într-un patrulator de ziduri, înalt de trei metri, cu cer deasupra și o poartă solidă cu gratii de fier, ce repede fu închisă de mâini invizibile. Frigul, dar mai ales starea mea nervoasă, îmi zbârli într-un fior rece perii capului și obrazului, făcându-mă să tremur aprig.

Oricât aș fi scormonit-o, conștiința mea îmi spunea că nu am făcut nimic reprobabil. Dărdăind în noaptea rece, timpul îmi părea infinit. Singurul calm spre suflet nu mi-l aducea decât cerul, acum senin și înstelat, de toamnă. Adânci raporturi se stabileau fără de voie, între eternele și perfecte legi ale Creatorului și mizeria și nimicnicia noastră pământească.

Totul îmi dădea tot mai mult certitudinea că viața unui om azi la noi nu putea nimic mai mult să valoreze decât un biet puf de păpădie. Apoi, prin fața ochilor mi se rostogoleau scumpele mele manuscrise, care nu conțineau nici un fir de gunoi, ci numai curatul adevăr al unui suflet sensibil și drept. De fapt, acuza se rezuma la aceea de a nu fi fost papagal – conformist, de a fi spus adevărul biciuitor pentru oricare abuziv, dar neliniștitor de conștiințe. De fapt aceste neutrale manuscrise rămăneau ca atare, fiindcă în primul rând erau neterminate ...

În sfârșit, când mă credeam complet uitat și pe jumătate înghețat, ușa scârții din nou în balamale și o voce porunci să ies afară. După băjbăieli prin coridoare răsucite, trecui prin fața unui birou, pe scaunul căruia un gradat îmbujorat la față mă privi lung, cu apostrofa misterioasă:

– Singur ți-ai făcut-o!

Străbat culoare din ce în ce mai strâmte, până ce mă pomenesc deodată în fața unei celule mirositoare a mucegaiuri, nu mai spațioasă decât un compartiment de C.F.R., cu o ușă puternică, cu gratii de fier.

Nu-mi puteam închipui că pot locui o astfel de cutie întunecată, din care se auzeau unele voci răgușite:

– Ne mai bagă unul... ! ... Nu putui rosti nici o vorbă și nici articula vreun protest, că fui cu brutalitate aruncat înlăuntrul.

Pe un spațiu pe care abia te puteai strecura, aveau trei paturi militare de campanie în dreapta și trei în stânga, suprapuse pe propriile lor picioare de fier. Din hruba întunericului se auzeau suspine jalnice omenеști și trupuri moi vânlolindu-se. Numărătoarea, apoi ușa căzu cu zgomotul lugubru al unei ghilotine.

Aveam curioasa senzație că intrasem căzând, într-un puț sinistru. Când ochii mi se familiarizează cu penumbra carcerii, văd îndreptându-se asupra mea figuri păroase, ochi de tăciune, cu atenție de pisică ce pândește un șoarece. Peste câteva clipe numai, acești condamnați politici trebuiau să devină bunii mei camarazi, să mă lămurească asupra chinurilor acestei vieți de cârtiță beteagă. Vocile semiadormiților le revin răgușite pe buzele veștede, cristalizate în zeci de întrebări. La fiecare schimbare de celulă sau de hrubă, întrebările erau într-un fel mereu aceleași:

De unde venea? Pentru care faptă eram cățănit? Ce meserie avea? Ce fel de familie? Care erau evenimentele politice externe?... ca apoi, la rândul meu, să-i chestionez: ce mâncăm, cum dormeam? ce ne incumbă să facem? cine îi interoga pe noii sosiți?

Căutând să mă edific de clasa din care făceau parte, mă lămurii repede că ei proveneau din toate păturile sociale: plugari, negustori, militari, preoți, avocați, medici, scriitori... S-ar fi putut face un parlament în miniatură. Sub raport politic, după o mai lungă cercetare, îmi dădui repede seama că majoritatea era formată din cadre legionare, acuzate de organizații împotriva siguranței statului.

Scriitori consacrați și ofițeri superiori decorați cu cele mai alese medalii militare, ședeau descumpăniți, pentru ispășirea unor fapte imaginare, sau din cauză că mărturisiseră tot adevărul așa cum era: gol goluț!

Eu, cu un curaj fășnit din forța pe care ți-o dă mărturisirea adevărului, spuseseam un categoric NU!, tuturor acelor care înțelegeau să nu lase liber gândul și scrisul. Vroiam libertatea de a visa, libertatea de a fi independent în păreri și de a avea crezul tău social și politic; libertățile, în sfârșit, ale omului civilizat ...

Îmi reamintesc foarte clar că, printre alte întrebări, colonelul, președinte al Tribunalului Militar Craiova care m-a judecat, mi-a pus și această chestiune:

„– Să ne răspunzi acum acuzat, dacă scrisul în Țara Românească este liber sau nu?“ Răspunsul meu a fost:

– Domnule Președinte, dacă la ora actuală gândul și scrisul ar fi libere și la noi – deși garantat de Constituție – eu poate nu aș avea ce căuta azi înaintea

d-voastră... fiindcă nu am scris nimic rău nici împotriva partidului și nici împotriva guvernului. Iată-mă adus azi înaintea d-voastră și păzit de jandarmi ca un om periculos și conspirator. Clipă în care un procuror îmi strigă răstit:

– „Ești un reacționar care singur te demaști! ... Află inculpat că și gândul și presa la noi sunt libere, dacă scrii pentru realizarea înfăptuirilor... partidului și guvernului. Dumneata n-ai făcut nimic în această direcție ... deși te numești scriitor“. Deliberarea a durat foarte puțin timp. Am fost apărat de către un avocat Gheorghiu, plătit de familie. Sentința: doi ani închisoare cu confiscarea averii mobiliare și imobiliare.

Ca fost magistrat în cauză mă abțin de a mai face orice fel de aprecieri în legătură cu felul cum se judeca și de asprimea pedepselor, eu fiind o excepție față de colegii de celulă, ce aveau condamnări de zece, până la cincisprezece și douăzeci ani de reclusiune. De asemeni confiscarea averii și obligarea pentru cei căsătoriți de a suferi și divorțul bietelor soții care erau supuse la cele mai mari lipsuri și torturi morale.

Cea mai mare durere a mea, lovitura cea mai tăioasă în inimă, n-a fost sentința, cât fețele congestionate și lacrimile fierbinți pe care în sală le-au vărsat soția mea Juliette, sora mea Maria și copila mea cea mai mică Păunica... Păunica a fost cea mai înspăimântată de suferințele morale ale tatălui ei nevinovat.

După aceea a urmat calvarul suferințelor fizice și al torturilor impuse: de a nu vorbi, de a nu citi, de a nu te ruga, de a nu vorbi decât un strict de ore, de a sta de veghe numai pe o margine de pat supravegheat de ochiul teribil al paznicului, prelungit prin ochiul din ușă; mai ales cea interdicție de a te lungi, să apuci un sfert de oră de somn reparator, ce ar fi putut completa dezastruoasa hrană a turtoaielor de mămăligă coaptă. Cu respectivele tărațe...

Pedepsele de câteva ore în zi constau în a rămâne multă vreme în picioare cu fața la perete... Somnul insuficient îți dădea mereu senzația nesuferită de greață. Înghesuiala era atât de mare încât adesea eram nevoiți să dormim doi pe un pat de fier, cu o îngustă saltea de paie. Insulte cele mai groaznice erau proferate de către paznicii instruiți la aceasta... Mesele erau compuse dintr-un singur fel de ciorbă sau mai degrabă din zeama peste care pluteau câteva jumări; tacâm o singură lingură, un țufloi sau o subțire felie de pâine, rău dospită. Rezultatul deși sănătos și de șaiszeci și opt de kg la intrare, în câteva luni coborâsem la 49 kg; o față cadaverică și ochii – două imense străchini lacrimioase. Răsuflam tot mai greu. Cum se spune, devenisem o epavă, o umbră gata de a-și lua zborul spre cerul de odihnă și pace din eternul somn.

Fără lumina soarelui, fără orientarea ceasornicelor, am avut deseori impresia că timpul își oprise mersul. Era totuși și o variație aceea a colegilor ce se întorceau cu obrajii, mâinile și picioarele tumefiate, de la tortura

interogatoriilor, ce începeau mai ales în liniștea nopților. Țipete disperate uneori spărgeau obloanele și gratiile, pătrunzând până la noi; acei ce-și așteptau înfiorați rândul ... În acest timp de coșmar aveam deseori impresia că mă găseam în cala unui vapor, ce călătorește pe mări nesfârșite. Doream soarele și cerul albastru. De aceea sferturile de oră petrecute la plimbare între zidurile închisorii erau cele mai plăcute și așteptate. Acolo puteam îndoi capul pe spate, spre a privi bolta cerească pe care alunecau porumbeii păcii și iubirii. Impresia deținuților în marea lor majoritate intelectuali aleși: preoți, avocați, scriitori, profesori, medici, ofițeri, era că timpurile nu erau prea depărtate când respectul libertății umane va sosi... Se aștepta ca șuvoaiele unei ape de viață: libertatea de credință, libertatea de exprimare, libertatea de a scrie. Să se sfârșească cu teroarea!

Bisericele, troițele, icoanele, folclorul creștin cu care atâta vreme s-a mândrit neamul românesc și care forma datina cu care ne-am sprijinit împotriva păgânității și a hoardelor barbare, fuseseră interzise. Datina românească trebuie restaurată de acest popor blajin și bun creștin. Sub stema datinei acest popor dotat intelectualicește trecuse cele mai vitregi praguri ale istoriei lui. Nu poți vorbi de naționalism fără credința nației, fără legitatea acestei credințe...

Unii politicieni vorbeau naiv despre alegeri libere, sub egida umanitară a O.N.U. și sub intervenția puternicei Americi. Dar cine se sacrifica sau risca măcar pentru încetarea nedreptăților survenite vecinilor? Istoria nu cunoaște astfel de cazuri. În istorie totdeauna ca și în natură cei puternici au condus.

De ce un partid unic? Dar cine poate mișca în front? Nu e mai surâzător, ca toată lumea zâmbind ca la fotograf să se supună de bună voie unui destin istoric, cu o ipocrizie liber consimțită? Personal, eram neliniștit de limba acestei țări, de cultura acestei țări atât de zguduie de puterea fluxurilor istoriei, mereu crunte, și de atâtea veacuri.

.....
Întorși împreună de la judecată, cu colegul meu de pană Ion Marin Iovescu, acuzat de legionarism, nu-mi pot șterge din față silueta lui de martir creștin. Deși fizicește un spectru cu barbă lungă și neagră, moralul îi era încă bun. Luase un mic tic; clipea din ochi și scutura barba ca un schivnic.

Iată-l acum pe viitorul Creangă al maestrului Eugen Lovinescu, tremurând de frig pe banca unui Jepp sub burnița ce ne întorcea de la judecată. El bietul luase ani mulți ca șef de cuib legionar...

Din sânguința și economiile mele de student la Paris, apoi mai târziu ca magistrat și avocat, cu mari greutăți ajunsesem să fac o bibliotecă de vreo mie de volume, legate în pânză și piele, cu ediții rare, bibliotecă ce va fi împrăștiată în cele patru vânturi.

Înapoiat de la judecata nedreaptă, deținuții odată întors mă întrebau: Câți ani ai luat ? Cine se mai găsea în sală ? Dacă a putut asista și familia ? ... Cu

o mare indignare în glas, am arătat tuturor că sentința deși foarte ușoară față de alții, fusese dată pe motiv că deținusem cărți interzise de fapt propriile mele manuscrise, unele dintre ele neterminate. Deci puteau fi privite ca simple gânduri și gândurile în nici o țară din lume nu sunt sancționate de vreun tribunal...

Arătând în detaliu, felul cum ca avocat îmi făcusem cea mai frumoasă pledoarie, cum mă lăsase să vorbesc, dar ... fără câștig de cauză, fiindcă ... din oficiu toată lumea acuzată era și condamnată. Se spunea, pentru educarea și lămurirea inculpatului, dar de fapt procedeul se credea util pentru intimidarea deținuților. Dar cei mai debili sau bătrâni pierdeau educându-i...

Apoi în Penitenciarul de la Pitești, unul dintre cele mai de temut, tortura zilnică reîncepea: ochelari negri de pâslă aplicați peste ochi, insuficiența aerului ce-mi accelera o tuse seacă, o hrană insuficientă de ținătoare ce-mi producea amețeli și tremurături de corp. Urmau apoi torturile numărul doi, adică deșteptările în plină noapte, numărările fără sens, transbordarea dintr-o celulă mizerabilă în alta și mai păcătoasă, cu friguri lugubre și necunoscute...

Piteștiului i-a urmat apoi Jilava și Gherla...

POETA LUDMILA GHÎTESCU ȘI CENACLUL LITERAR „LIVIU REBREANU“

CORINA CEZAREEA MORARIU - BUDESCU

Cea care a fost poeta piteșteană Ludmila Ghițescu, s-a născut la 1 decembrie 1918 în comuna Volintir de lângă Cetatea Albă (Basarabia) și a decedat la 2 ianuarie 1991, în Pitești. A doua fiică a lui Ion și Maria Podust a rămas orfană la vârsta de 10 ani și a fost crescută de mătușa ei Alexandra Ursu.

După absolvirea cursului primar în comuna natală dă examen la școala normală „Domnița Anca” București unde obține bursă. La terminarea școlii se căsătorește cu ofițerul de infanterie Constantin Florea din comuna Albota, județul Argeș, devenind prin mariaj fiică a Argeșului.

Prin intermediul surorii mai mari de profesie tot învățătoare, care era curtată de Ștefan Iorga de profesie medic, fiul lui Nicolae Iorga intră în familia acestuia și urmează doi ani Universitatea populară de la Văleni de Munte. Căsătoria sorei cu Ștefan Iorga nu se produce, dar rămân în relații de prietenie, Ștefan nemaicăsătorindu-se până la sfârșitul vieții. Ultima oară când l-a întâlnit pe Ștefan a fost în anul 1972.

Primul soț îi moare la începutul celui de al doilea război mondial, Ludmila rămânând văduvă cu două fete în orașul Piatra Neamț.

În anul 1944 în urma înaintării trupelor sovietice este evacuată din Piatra Neamț în județul de origine al fostului soț, respectiv Argeș. A fost cazată împreună cu alte familii în comuna – azi satul Mareș Albota. Aici, cu mulți alți refugiați, a organizat în cimitirul satului un colț al eroilor morți în luptele cu dușmanul cotropitor. Iar la școala primară un micromuzeu cu fotografiile celor dispăruți în lupte. O prietenă de suferință Maria Râmboi, nota într-o scrisoare acum câțiva ani: „Doamna Ludmila Florea scria, dar era mereu și în mijlocul nostru. Era o ființă bună, liniștită, apropiată care își ducea crucea durerii, cu demnitate și respect”. Și așa a rămas toată viața.

Dar ororile războiului au luat sfârșit. Omenirea se desmeticea din marea încreștare și-și căuta echilibrul sufletesc și moral. Tineretul piteștean de după război simțea nevoia de ceva nou, de comunicare, de împărtășire a sentimentelor proprii, de împărtășire a acestora și altora. Și așa se face, că în

seara zilei de 12 noiembrie 1948, într-o sală de la Ateneul Popular „Nicolae Bălcescu“ din Pitești, un grup de entuziaști în frunte cu Ludmila Florea (avea două volume de versuri deja publicate „A căzut o stea“ 1941 și „Așteptare“ 1946) au pus bazele primului cerc literar din Pitești, căruia i-au dat numele de „Orizonturi Noi“, apoi, „Alexandru Sahia“, iar din anul 1954, în urma revoluției din Ungaria, „Liviu Rebreanu“ spre a cinsti memoria marelui scriitor care a locuit pe aceste meleaguri.

În anul 1949, se căsătorește cu Mihail Ghițescu care ocupa funcția de consilier cultural județean la Ministerul Artelor și Informațiilor. În anul 1954, se înscrie la Institutul Maxim Gorki, pe care nu reușește să-l termine din cauza îmbolnăvirii și pierderii fiicei mai mari, în anul 1956.

Cea care a fost Ludmila Florea, scrie versuri și proză încă din Școala normală, fiindu-i remarcat talentul de poetă. Debutează în revista „Cuget Clar“ și publică poezie în revista „Petrodava“ de la Piatra Neamț între anii 1938-1942. Colaborează cu „Bucovina literară“ și participă la „Sfatul scriitoricesc“ de la Putna din 14-15 august 1943, alături de oficialitățile vremii și scriitori însemnați printre care: Tit – mitropolitul Bucovinei, general C.I. Dragalina, guvernatorul Bucovinei, dr. Radu Capril, preot V. Țepandei, Sergiu Matei-Nica, George Drumur, Iulian Vesper, Augustin Z.N. Pop, Nicolae Tăutu, Gligore Bugarin, Gh. Noveanu, A. Bolohan etc.

După stabilirea definitivă în Pitești intră în legătură cu scriitori locali și colaborează cu presa vremii semnând la început cu numele Ludmila Florea, în ziarul local care apărea în Pitești după anul 1944 (primul numit „Presa“ și al doilea „Gândul nostru“ – care după 1949, a devenit „Secera și Ciocanul“). Liberi, fără constrângere din partea nimănui, tineri și chiar vârstnici, săptămână de săptămână, de obicei joi seara, se adunau apoi cu veritabilă religiozitate într-o sală anume destinată din incinta Palatului Culturii, unde fiecare slujbaş al muzelor își putea citi propria producție și visa spre frumos și bine.

Ludmila Ghițescu, în afară de presa locală, a fost prezentă și în alte publicații din țară printre care: „România literară“, „Luceafărul“, „Orizont“, „Îndrumătorul cultural“, „Scânteia“, „Scânteia Tineretului“, „Oltul“, „Tribuna“, „Familia“, „Albina“, „Ramuri“, „Cadran“, „Argeșul“, „Lupta pentru pace“ etc.

Cea care a fost tot timpul cu sufletul alături de cenaclul literar „Liviu Rebreanu“ – Pitești, a avut bucuria de a-și vedea tipărite, cât a trăit, următoarele cărți: „A căzut o stea“ (versuri), „Așteptare“, „Fântâni“, „Stampe fragile“, „Câmpii interioare“, „Miez de anotimp“, „Vifor Albastru“, „Între două dimineți“, „Arșița stelelor“, „Soare în muguri“, „Ram de lumină“ (toate versuri) și „Enigma unui ametist“ – roman. Cărțile au apărut în editurile: „Imprimeriile Românești“ 1941, „Autorul“ 1945, „Ed. pentru literatură“ 1969, „Litera“ 1970, „Albatros“ 1975, „Eminescu“ 1977, „Cartea Românească“

1979, „Eminescu“ 1981, „Eminescu“ 1983, „Eminescu“ 1985, „Eminescu“ 1990, „Eminescu“ 1984.

Despre poezia Ludmillei Ghițescu cât și proza, avem referințe critice în diferite ziare și reviste semnate de: George Muntean, Virgil Carianopol, Doina Uricariu, Petre Mihai Gorcea, Dana Dumitru, Gheorghe Grigurcu, Doina Mandache, Ion Bănuță, Miron Blaga, Mihai Diaconescu, Ion Petrache, Al. Piru, Narcis Zărnescu, ș.a. Din referințele critice putem cita din Nicolae Mecu: „Într-o manieră a confesiunii directe, nestânjenite de alambicări și figuri ale incifrării pe care o alternează cu notația rapidă și eliptică, poeta conturează spațiul stenic al unui spirit luminos, deschis cu generozitate dăruirii tinereții perpetue și nobilelor aspirații ale umanității acestui veac, invocând, de pildă, ploaia înțelegerii peste marele teatru al lumii“. Agata Bacovia (o prietenă de condei a Ludmillei) nota: „Poeta Ludmila Ghițescu a debutat în literatură la revista „Cuget liber“ condusă de Nicolae Iorga, încurajată și de Mihail Sadoveanu, poeta, a continuat să se afirme și în al doilea volum „Așteptare“, recunoscându-i-se talentul ca o expresie a unei bogate și adânci sensibilități“. George Muntean: „Ludmila Ghițescu practică și o remarcabilă și uneori involuntară poezie a sugestiilor de tipul: „Trec prin inima mea cocorii / ramurile adăpate de vânt / fac popas la fereastra frunții / Prin nervii mei curge fluviul / ascuns în castanii ochilor tăi ...“ Lucrul este deosebit de important mai ales pentru un autor ce cântă miezul pâinii proaspete / piatra statorniciei / ce n-a știut sfârâma / pașii neînțelegerii dintre oameni“. Petru Mihai Gorcea: „Cine parcurge volumul dintâi al experimentatei poete argeșene recunoaște constantele unei activități poetice de maturitate, dar și un efort de înălțare și reînnoire. Cunoaștem din volumele anterioare tendința de a introduce într-un univers poetic delicat un anume patos al ideilor sociale, poezia Ludmillei Ghițescu definindu-se ca un permanent efort de ieșire din coordonatele intimismului de coloratură feminină spre participare prin poezie la viața socială. Mihai Diaconescu: „Străină de atitudinile ostentative ale exclamațiilor drastice sau de avatarurile unui subiectivism dezlănțuit, pătimaș, creația Ludmillei Ghițescu se realizează ca un univers distinct dintr-o îmbinare cu totul personală de disponibilitate reflexivă, feminitate și optimism generos pe care prospețimea genună a metaforelor îl configurează pe cât de suav pe atât de clar“.

Și astfel, în jurul unui om care și-a pus sufletul în gândurile de pe hârtie, s-au adunat an de an creatori de lumină și de bine care au dăinuit în cenaclul literar „Liviu Rebreanu“ și de unde au apărut multe talente, mulți autori și multe nume de referință.

MIRON CORDUN – IN MEMORIAM

SERGIU I. NICOLAESCU

În ultimii ani, am văzut, din nefericire, mulți, prea mulți scriitori pregătindu-se să moară. Așa l-am „simțit” și pe Miron Cordun pe patul de suferință de la Spitalul „Fundeni”. Era prietenul nostru, prietenul meu, atunci când l-am văzut ca un copac care mai aștepta o ultimă lovitură de secure. Mai spera că această lovitură nu va veni prea curând, că rana adâncă ce i-o făcuse o boală necrușătoare se va închide și își va putea duce la bun sfârșit cartea la care lucra. A mai așteptat puțin, dar într-o dimineață de decembrie a anului 1997 ne-a făcut tuturor cu mâna.

Un gând paradoxal mă urmărește, gând pe care l-am spus și poetului: Miron Cordun a fost, trebuia să fie, un om fericit. Era un bărbat adevărat, stăpân pe soarta și pe talentul lui, tată a trei fete, autor a șapte volume de versuri, bine primite de cititori și de specialiști. Toată viața a fost un om independent, în sens moromețian, a știut ce înseamnă succesul, dar și insuccesul. Pe amândouă le-a înțeles ca atare, fără să fie un fatalist. Miron Cordun va rămâne, cel puțin pentru Argeșul contemporan, poetul emblemă. Trecând, petrecându-se...

Debutul lui Miron Cordun (*Curtea veche*, 1974, Premiul Uniunii Scriitorilor pentru debut), a fost unul excepțional, recunoscut ca atare de toți cei care au scris despre această carte. Poetul face parte din așa-numita „generație ‘60”, dar din cauza unor scrupule care țin mai ales de orgoliul talentului pe care l-a șlefuit cu o rigurozitate care cucerește de la primele poeme, debutul său editorial a fost târziu, presupunând o laborioasă „lucrare” pe manuscris. Din această „lucrare” au ieșit versuri emblematice ca în această autocaracterizare: „Și nu sunt decât singur și rupt / și nu mă mai rabdă nici numele, nici / cartea cu care îmi mântui / această îngăduință de zicere. / Copacul cu care am fost zidit / odată ca niciodată, doamne tu / e-atât de singur pe lume, atât de-amară / e frunza lui, frunza...”(*Cordun*). Poetul speră să se transforme în pasăre, să poată cunoaște lumea din înălțimi, totuși gândul lui este tot spre pământ unde crede că va găsi cheia spre decifrarea tainelor lumii: „Mă voi duce pe-o lume

cu lume / voi fi rob, voi fi rege, oricum / peste râpa credințelor voastre / mă voi face pod la un drum / ... / Și porțile mari și grele și vechi / până-n poveste se vor deschide, până-n urmași / ca o-nviere din vieți, ca o femeie / care ucide” (*Lume*).

A doua carte de versuri a lui Miron Cordun, intitulată semnificativ *Serbări* (1975), este un vast poem de jubilație, un cântec neîntrerupt consacrat iubirii, amintirilor din copilărie, sau imnuri de iubire pură, cântate la un diapazon înalt, pătimăș și irevocabil. Dar, primul șoc pe care-l produce asupra cititorului acest cântec neîntrerupt este sintaxa poemelor, o sintaxă care dovedește o cunoaștere a temeiurilor limbii și în care viața interioară a organului lingvistic mustește de culoare și frumusețe. Poetul nu citează din cronici sau din scripturi, nu forțează, îmbălsămând limbajul de cuvinte uitate, ci într-o zbatere care i-a devenit firească, parcă, scrie el însuși pe palimpseste, pe vechi catagrafii sau descifrează sensurile tainice ale cuvântului, sensuri primordiale, pierdute de-a lungul unei prea îndelungate întrebuintări. Faptele se cunoșteau - și cei care au scris le-au remarcat încă de la prima carte, procesul continuându-se în această a doua carte, poetul nedezmintând cu nimic efortul său anterior, ci, dimpotrivă, adâncindu-l, devenindu-i mai firesc, căpătând un aer de prim-meșteșug, de delicată filigranare, Dacă primul volum era oarecum monoton, uneori neputând descifra puncte de vedere ferme în selecția propusă, *Serbări* este un volum unitar, în care se pot descifra 3-4 teme în jurul cărora s-au cristalizat poeme de certă valoare artistică. În ceea ce privește poemele dedicate tradiției românești, Miron Cordun se înscrie într-o încercare mai largă a poezilor contemporani de a omagia rădăcinile noastre într-un fel, cu alte mijloace poetice. Este cazul să amintim numele lui Ștefan Augustin-Doinaș, Nichita Stănescu sau Ioan Alexandru, poeți care au înțeles că patria nu este numai festiv-colorată, ci și trist-eroică, sau că și aerul, magma, firul de iarbă, izvoarele pot și trebuie să se bucure de glasul poetului.

Miron Cordun a sintetizat acest gând în poemul *Stelă*: „De piatra scrisă aibi temeri, / când se dezbracă de vorbire - / și e ca o femeie - a ta / îngenunchind în prevestire”. Mai evidentă este *La firea fraților Golești*: „Ei erau niște bărbați atât de frumoși / că se rupeau corbii de frunțile lor, / erau niște copii atât de curați / că se spălau apele de tălpile lor”.

A doua temă dominantă a cărții este cea pe care am denumit-o a „amintirilor din copilărie”. Casa, părinții, jocurile satului sau ale copilăriei, amintirile - grupate într-un remarcabil ciclu de nouă poeme - se detașează prin originalitatea imaginilor, prin simplitatea gesturilor personajelor atât de cunoscute, prin nostalgia după o epocă revolută: „Tata vine, bătrân, pe un car / cu roți de pâine uscată, / își pune capul pe prag. Măine / e duminică, zice, mâine / ne odihnim” (*Vorbe de seară*); „Marii părinți, în rit bătrân / pe cap de zimbru-și dară pruncii, / cu capetele mari să stea / în lege și cuprins; de-atunci

îi / dat cornu-n numele Ion, / întâiul fiu când așezară / și-n Vodă l-au fost dat
când țara / îl au născut a doua oară“ (*Marii părinți*). Remarcabilă este metafora
fugii de frig, convorbirea cu un râu capătă sensul magic al animării unor
elemente ale naturii, ca într-un timp mitic: „Râul se făcea câteodată copil, / îl
luam după noi pe subt poduri. / Uite, pe aici e mai cald, îi spuneam / te poți
odihni, / nu mai ai umbră - / de-asta fugi tu, că ți-e frig” (*Fuga de frig*).

Exclamația „Omule-pomule” dintr-unul din cele nouă poeme ale ciclului
Amintiri provoacă, de asemenea, evocarea unui timp magic: „Omule-pomule,
omule-pomule, / cum e soarele? Cu cine se aseamănă?/ Mi-aș trage povestea cu
tine, / om care umbli prin lume nebun”. Îndelednicirile mamei sunt pline, de
asemenea, de sunete criptice: „Mama spăla copacii de umbră, / le da ocol cu
umbră, / că vin copiii / și se culcă pe ei / când sunt umbră“ (*Mama*).

Remarcabil este și cel de-al treilea ciclu - al influențelor folclorice prin
intermediul livresc. Mai multe poeme cu titlul *Basm* cuprind momente de
poveste veche, prelucrate cu un meșteșug deosebit. Într-unul apare un împărat-
țăran, ca în unele poeme eminesciene: „Venea împăratul la râu, / bătrân, nebun
- îngăduia / curgerea râului: cunună-se / crai nou la cunună de piatră ! / Venea
împăratul / la râu / ca omu la rude, -ntreba / ce e cu podul, de ce nu-și trece /
apele lui”. (*Poveste*) Într-alt *Basm* este reluat motivul fetei triste care își
așteaptă iubitul: „Tristă erai, și frumoasă. / Se plimbau pomii cu tine/ se culcau
pomii cu tine - / tânără erai, Crăiasă ! / Podul se făcea de aur / când treceai,
râul venea / închinat la fața ta - / te pândeam ca un balaur. / Oh, mă dam cu
capu-n soare: / dă-mi-o, tată,-n creză-mânt ! / Mă repezeam în pământ: / dă-mi-o,
mamă, de aflare !”.

Miron Cordun este și un poet al iubirii fruste, neîngrădite de obstacole
care i-ar știrbi din frumusețea gestului elementar. Prin iubire, poetul se simte
egal cu zeii, dacă nu chiar mai presus, ca orice om care știe și trăiește ceea ce
aceștia, deși ar fi putut ști, nu puteau să împlinească: „Ce văi de frig mai surpă-
n noi / și cui ne duc ? Mă rog pe tine, / femeia mea cu vale caldă / și drept
zidită / printre sâni”....„Tu ține focu-aprins pe-aproape / să nu mă sfâșâie din
sogn./ Dă un copac din casa noastră / ne duce-n ochiul lăcrămând / al zeului -
/ dar care zeu ?” (*De dragoste*).

Orgoliul poetului – orgoliul omului care mai ales în iubire își descoperă
propria-i menire – irumpe și în alte versuri de o mare originalitate: „Cuprinde-
mă-n primejdii alte: / oprirea pâinii, darea firii, / roaderea pietrelor pe tron, /
dar lasă-mi, doamnă, luminarea / unei făclii – să mi se vază / numirea numelui
de domn...” (*De dragoste*).

Sunt câteva poeme în aceste *Serbări* care nu se supun nici unei
clasificări: *Omfața, tu nu auzai timpul, Diluviu, Cobra, Temelii, Scris, Cezara*
etc. – fine meditații privind neputința cuvintelor de a acoperi zbuciumul
poetului; sau *1889 și Odă* - omagii pentru Eminescu și Bacovia: „Ardeți foc de

veghe-n turnuri, / de priveghi rămâneți, sfânt: / să se aibe în vedere / de Bacovia trecând” etc.

Al treilea volum, *Duminica pe drumuri* (Ed. Cartea Românească, 1978), este unul al consacrării definitive pentru poet, gestul creației are înțelesuri tainic-semnificative, cuvântul scris fiind îndelung cântărit spre a i se descifra sensuri primordial-uitate, din cauza prea marii „roaderi” cotidiene. Cuvântul este un „fier ros de vedere”, cum se intitulează un poem metaforic-programatic, în care este căutată semnificația bucuriei acestei explorări. Încercarea poetului duce la noi încifrări, numele însuși fiind, ca în vechi mitologii, un simbol, o matrice: „Revin la voirea de gardă / a numelui meu, rătăcit / de veghile vrute (ce alt vad / aveam eu să pun / și ce altă / aflare de lucru ?) / revin cu abatere: dați-mi / un pod/ să mă reped până / la malul de dincolo - / cine știe / ce se mai întâmplă acolo...” (*Voire de lucru*). Prin același cuvânt se mântuie „fiul de lup”, cum se salveu cei care vor fi fost deopotrivă cu basmul, atât de concret în amănuntele sale, dar atât de fabulos-abstract în atmosfera generală: „Ce i se întâmplase fiului de lup? / de cum se rătăcise el prin lume? / se-nvinuia că vremurile se rup, / că nu e-n lumea lui, / în lume cum e. / Suire-n somn: colții creșteau în somn / turnuri și armii și armări de gardă - / mai mult voind să fie luiși domn, / decât domnia lumilor să piardă” (*Prăpădire de lup*). Sensul extinderii cuvântului spre „domnia lumilor” se concretizează în refacerea motivelor din basmele și miturile copilăriei, trecând prin căutările frenetice ale iubirii, până la contestarea măestrilor. Dacă în primele două volume *Curtea veche* (1974) și *Serbări* (1975) tonul general al poeziei era orientat spre căutarea mirajului originalității, *Duminica pe drumuri* este cartea întâlnirii și supunerii acestui miraj, dar și a unei tristeți rezultate din epuizarea misterului: „Iată stă la ușă cel ce vine... / Iar te-ai rătăcit, Miron Cordon ? / Tu, trecutul de copil prin șarpe / despica ce umbli de nebun ? // Bântui cu edicte ostenite - / ești învins ori nu mai știi să vii, // fierul despica al frunții arde / ruginit ca umbra de făclii. // Cum îți plânge-un ochi, cum râde altul, / trebuie, nu trebuie: ce vrei ? / ți-ai golit hotarele de rude / și tot umbli drumul pe la zei...” (*A doua vedere*). O ființă fantastică, monstruoasă prin inteligență, dar și prin urâtenia proverbială – însemn heraldic, aspirație dar și refuz – unicornul blagian, acceptat în mitologia poetului nostru ca înorog, este poezia ca sens ultim al existenței sale terestre: „Eu inorog era să fiu / și cornul mult mai viu să-mi fie / în casa ta cu timp târziu / și-n prăpădire de trufie. / Dar traiu-n grabă / dar bătrân / de glorie repede purtate, / nu mai am stare să amân / pe viețile de tine date. / Și nici cădere nu mai am / de prea mult frig să sparg pereții / și să te-mping la mine-n neam / frumoasa mea din capul vieții...” (*Inorogul*).

Această excepțională poemă-sinteză este una din cele care pecetluiesc definitiv personalitatea și, poate, destinul unui creator. În asemenea versuri

poetul se poate privi pe sine ca într-o efigie, peste care uitarea nu se va așeza atât de repede.

Cunoscându-l pe poet, ne îngăduim să credem că „răpunerea” va fi numai în folosul propriei sale creații, ca în ciclul „ocazional” (sau, mai degrabă, ocazionat!) *Muzeul imaginar* – ciclu ce ne propune o meditație pe seama străvechilor valori românești aflate, sub imperiul comandamentelor contemporaneității, „în risipire”. Un sat între acoladele unui muzeu este pentru poet un loc unde nu se poate visa, pentru că un asemenea sat este gol și de oameni, și de case, și de cai, dar mai ales de suflet care rămâne moștenire și nu invenție temporară. Nostalgic-solare, poemele din *Muzeul imaginar* sunt meditații metaforice despre destinul unei civilizații multimilenare, care a ferit omul de toate intemperiiile istoriei și ale vieții, asigurându-i permanența: „Că nu poți trece printr-un sat, oriunde ar fi el, fără să ți se facă sete. Și într-un sat numai apa dintr-o fântână te poate feri de sete. Și dintr-o fântână bei și când nu ți-e sete. Că nu știi cum, ne e dat așa, să nu putem trece pe lângă o fântână fără să ne oprim – să potolească ochiul cel de apă pre ochiul cel de foc...”. „Ochiul cel de foc” al poetului se răcorește, răcorind, prin poemele de excelentă ținută din *Duminica pe drumuri*. (Alte „cărți”: *Bacovii*, 1982, *Cartea cu dragoste*, 1985, *Urmările*, 1987, *Cronică de memorii*, 1998).

*

Încercând o sinteză, două ar fi motivele care structurează poezia lui Miron Cordun, strânsă până acum în șapte „cărți”: iubirea și motivul poetului-ziditor de cetăți din cuvinte. Ambele motive au scopul depășirii fricii de necunoscut, de increat și dezordine, de nerecunoaștere a calităților poetului într-o cetate în care iubirea, ca și creația, sunt interzise: „Să-l duceti la rug pe poet, să-l huliți / de necurat lucru’lui, / că de nimic nu e-n stare, / nici măcar să măture de umbră / curtea împăratului. / Nici măcar să-i facă fiii / buni de zmei, și nici să-i rabde / lui poveștile amare /.../ O, să-i puneți foc, să-i faceți semne / de cenușă la răscruce, / să-nspăimânte, să-mpământe - / că umblă nebună de el / fata împăratului.” (*Edict la Curte*, placheta *Edict*, 1971). Peste toate cele șapte „cărți” plutește un suflu de tapiserie medievală cu scene de iubire spiritualizată, cu personaje stilizate până la obținerea contururilor, culorile dispar în vechimea cântecului truverului. Cântarea este lentă, melodia este foarte bine strunită, dovadă că între aceste „cărți” nu există diferențe esențiale de ton. Poetul este convins că ceea ce face și ceea ce scrie este unic, indiferent câți împărați l-ar asculta și l-ar trimite să măture de umbră curtea. Gloria îi va fi asigurată peste capul împăraților și timpul împărățiilor: „Bolnav de glorie trăia / pe drumul dintre roți și care / poetul cu capul spart, heraldul, / bolnav de glorie trăia / dintru tărâmul celălaltul” (*Glorie*, volumul *Curtea veche*). Pe fiica împăratului o cheamă Omfala, iar despre ea poetul spune: „tu ești urnirea de-ntuner/ din

care luminezi / și sunt”, femininul lui Omphalos, „buricul pământului”, centrul lumii de unde izvorăsc toate, inclusiv această glorie: „Și eu m-aș duce pe cer / ca un paltin, și eu / aș ieși peste casă – / cumpănă pe sub cumpăt să fiu, / soare din soare când e să iasă“ (*Gloria în zori*, volumul *Duminica pe drumuri*). Cunoscând Omphalosul prin Omfala, o dată împlinită gloria, poetul se visează demiurg, zeu printre zei, protector al muritorilor: „Să mai fiu eu norul de lumină / deasupra voastră pogorând / să mai umblu cu nămeții-n brațe / printre voi - / și iar, din când în când / ... / Să mă-mbrac în mantia de gală / a bătrânului poet, venit / printre gărzile de zi, în țara / sfântă ne- / văzut, necunoscut” (*Norul de lumină*).

Alte motive contribuie la definirea personalității poetului. El are în stăpânire un cal, dar nu orice cal, ci un unicorn. Vom prelua doar câteva exemple: „Poetul se purta pe cal - / avea un cal cu corn în frunte / și el credea în acel cal / în acel corn / în acea frunte. / Trecea prin lume nalt, prea nalt / ca-n lumea lui să nu se piardă / și ca dintr-un tărâm în alt / tărâm punea în pod, / un zeu de gardă“ (*Uimire de neumire*). Orgoliul este atât de mare cât talentul, iar talentul fiind un dar cu care s-a născut, nu făcut, poetul se poate compara cu orișicine, știind că este dinainte învingător. Chiar elementele naturii, printre care și soarele, pot contribui la gloria lui: „Acum, că răsare soarele, că răsare vieața soarelui, mă pot lumina / cu nașterea lui” (*Depărtarea de aproape*, volumul *Urmările*). Poetul-demiurg, indiferent câți „zei-protectori” ar avea pe pământ (evocați în diferite poeme – Eminescu, Bacovia, Botta, Mateiu) rămâne el însuși, în rând cu ei, asumându-și soarta de jerfit întru poezie: „Precum în cer, și pre pământ / vin zeii-n robii lor de gând / ... / Le bat piroane reci în cap / și coarne ce nu-i mai încap / și le dau legi, și le dau arme / rănirea vremilor să darme” (*Căderea cărții de la zei*). În starea de depășire a tragicului, un dialog poet-soare devine firesc: „și i-am zis soarelui, soare / tu nu ești soare din soarele nostru de-acasă, / nu ești ca el nu ești ca el // soarele nostru venea pe jos prin salcâmi / spărgea gardul grădinii intra în curte se așeza / de ziuă ne deschidea porțile / ne da afară din sat / care-ncotro care-ncotro // seara / nu-l mai găseam acasă, pleca, ieșea la drum / trecea drumul se mai uita odată-ndărăt / și o lua pe după dealuri la vale / se ducea / se ducea // așa i-am zis soarelui: soare // dacă nici tu nu ești ca soarele nostru de-acasă / dacă nici tu dacă nici tu” (*Cronică de memorii XXIX*).

Miron Cordun și-a făcut din poezie un mod de a ființa în lume, drumul „leneș” al talentului său asigurându-i un loc aparte în poezia contemporană, în ciuda nereceptării masive de către critica literară.

